

ЛУБИЛАРНИ ЗБОРНИК У ЧАСТ
ПРОФЕСОРА ЈУЛИЈАНА РАМАЧА
ПОВОДОМ 80-ГОДИШЊИЦЕ
ОД ДАНА РОЂЕЊА НАУЧНИКА

ЮБИЛЕЙНИ ЗБОРНИК НА ЧЕСЦ
ПРОФЕСОРА ЈУЛИЈАНА РАМАЧА
З НАГОДИ 80-РОЧНИЦИ
ОД ДНЯ НАРОДЗЕНЈА НАУКОВЦА

Филозофски факултет
Нови Сад
2025

Зборник радова са
Међународне научне конференције
организоване на Филозофском факултету
Универзитета у Новом Саду
поводом 80-годишњице од рођења
проф. др Јулијана Рамача

Зборник роботох зоз
Медзинародней науковей конференції
организованей на Филозофским факултету
Универзитета у Новим Садзе
з нагоди 80-рочніци од народзєня
проф. др Юлијана Рамача

Главни уредник
проф. др Михајло Фејса

Нови Сад, 2025

Међународна научна конференција *Живот и дело проф. др Јулијана Рамача*
организована је 10. децембра 2021. године на Филозофском факултету Универзитета у
Новом Саду поводом 80-годишњице од рођења проф. др Јулијана Рамача.

Медзинародна наукова конференция *Живот и діло проф. др Юлијана Рамача*
организована 10. децембра 2021. року на Филозофским факултету Универзитета у
Новим Садзе з нагоди 80-рочніци од народзєня проф. др Юлијана Рамача.

Издавачи/видавателе
Универзитет у Новом Саду / Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет Нови Сад
Матица русинска / Руска матка

За издавача/видавателя
Проф. др Миливој Алановић / Миливой Аланович
Мария Дорошки

Главни уредник/редактор
Проф. др Михајло Фејса / Михайло Фейса

Техничко уређење / Технічне ушорйованє
Анђелка Гемовић / Анделка Гемович

Рецензенти
Проф. др Јулијан Рамач / Юлиян Рамач
Проф. др Михајло Фејса / Михайло Фейса
Мср Славица Чельовски / Славица Чельовски

Припрема за штампу /
Пририхтованє за друкованє
Игор Лекић / Игор Лекич

Научни одбор: проф. др Миливој Алановић, проф. др Михаил Дронов, проф. др Дојчил Војводић, проф. др Михаил Капраль, проф. др Јанко Рамач, проф. др Људмила Поповић, проф. др Зузана Тирова, проф. др Михајло Фејса.

Организациони одбор: проф. др Миливој Алановић, проф. др Јанко Рамач, проф. др Михајло Фејса, мср Ана Римар Симуновић, мср Александар Мудри, мср Саша Сабадош, Зинаида Будински, Блажена Хома Цветковић, Наташа Перковић, Вероника Вујачић.

Наукови одбор: проф. др Миливой Аланович, проф. др Михаил Дронов, проф. др Дойчил Войводич, проф. др Михаил Капраль, проф. др Јанко Рамач, проф. др Людмила Попович, проф. др Зузана Тирова, проф. др Михайло Фейса.

Организацијни одбор: проф. др Миливой Аланович, проф. др Јанко Рамач, проф. др Михайло Фейса, мср Ана Римар Симунович, мср Александер Мудри, мср Саша Сабадош, Зинаида Будински, Блажена Хома Цветкович, Наташа Перкович, Вероника Вујачич.

ISBN
978-86-6065-926-4

URL
<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2025/978-86-6065-926-4>

Забрањено прештампавање и фотокопирање. Сва права задржава издавач и аутор.
Садржај и ставови изнети у овом делу јесу ставови аутора и не одражавају нужно ставове Издавача, стога Издавач не може сносити никакву одговорност према њима.

САДРЖАЈ / ЗМИСТ / TABLE OF CONTENTS

ВИЗНАЧНЕ РУСИНИСТИЧНЕ ДІЛО ПРОФ. ДР ЮЛИЈАНА РАМАЧА -----	6
ИЗ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВОНИМИКИ: СЛОВЕНСКИЙ ЯЗЫК →	
ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК/СТАРΟΣЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК –	
РУССКИЙ ЯЗЫК -----	7
THE FELLOW WHO MADE HIMSELF PRESIDENT OF A EUROPEAN REPUBLIC	
GREGORY IGNATIUS ZHATKOVYCH -----	12
РУСИНСКО-СЛОВАЦКОЕ ЭТНИЧЕСКОЕ ПОГРАНИЧЬЕ В ВОСПРИЯТИИ	
УЧАСТНИКОВ ВЕНГЕРСКОГО ПОХОДА 1849 ГОДА -----	31
SAMUIL BERNŠTEJN'S LECTURES ON THE HISTORY OF THE SERBIAN	
LANGUAGE (1952–1953) -----	40
PROFESIONALNA SELEKCIJA UČITELJA -----	52
РУСИНИСТИЧНЕ ДІЛО ПРОФ. ДР ЮЛИЈАНА РАМАЧА -----	61
„НАШЉ ЮЖНЉ БРАТЈА” В УЖГОРОДЉ: ВЕРШЫ БАЧВАНСЉКЫХ АВТОРУВ НА	
БОКОХ НОВИНКЫ „НЕДЉЛЯ” 1942-1944 РОКОХ (ТЕКСТЫ И ІЛУСТРАЦІЉ) -----	72
ИСТОРИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВЕНГЕРСКОЙ ОРФОГРАФИИ В РУСИНСКОМ	
ЯЗЫКЕ ПРОШЛОЕ И СОВРЕМЕННОСТЬ -----	82
ОД ДІАЛЕКТУ – ПО УРЯДНЬІ ЯЗЫК: НОВЫЙ СТАТУС І НОВЫ ПРОБЛЕМЫ	
РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЉ -----	91
ВОКАЛІЧНЫ АЛТЕРНАЦІЉ І РОЗВОЙ ІКАВІЗМУ В РУСИНЬСЉІМ ЯЗЫКУ НА	
СЛОВАКІЉ -----	106
SELF-MOTION AND CAUSED-MOTION EXPRESSIONS IN ВАЃКА-SREM	
RUTHENIAN: A TYPOLOGICAL OVERVIEW -----	114
ПРИСЛОВНІКИ МЕНОВНІЦКОГО ПОХОДЗЕНЈА ЗОЗ ІНСТРУМЕНТАЛОМ У	
РУСЉІМ ЯЗЫКУ -----	129
ГРАМАТИЧЉКИ И ЛЕКСИЧЉКИ ІНДІКАТОРІ КОАГЕНСА -----	136
КАНОНСЉКА ВИЗИТАЦІЈА ГРЕКОКАТОЛІЦЉКЫХ ПАРОХІЈОХ БАЧКО-	
СРИМСКОГО ДЕКАНАТУ КРИЖЕВСЉКЕЈ ЕПАРХІЉ З 1838. РОКУ -----	154
РУСИНЫ В МОЛДАВСКОМ ЛЕТОПИСАНИИ -----	181
INTERKULTURNOST I SAVREMENA NASTAVA ПОМОЃУ ІКТ RESURSA -----	191
ПРАВОПИСНА НОРМА У САКРАЛНІХ И СЕКУЛАРНІХ ТЕКСТОХ -----	209
ЛІНГВІСТИ-РУСИНИСТИ -----	218
ЦИРИХСЉКИ ГЕРАЛДІЧНІ РОЛНІ– ТАЙНА РУЃБІНСКОГО КАЛАПА -----	228
ЛІНГВОКУЛТУРОЛОЃШЉКИ КОНЦЕПТ КУЃА У РУСКОМ, РУСИНСКОМ И	
СРПСКОМ ЈЕЗЫКУ -----	234
НЕТ-ГЕНЕРАЦІЈА РУЃНАЦОХ -----	241
PRIVATANJE KULTURNIH RAZLIKA U OBRAZOVNOM SISTEMU I	
MULTIKULTURNOST -----	247
ДРУЃТВО ЗА РУСИНСЉИ ЈЕЗЫК, КЃИЖЕВНОЃ И КУЛТУРУ И ЊЕГОВ ЧЛАН ДР	
ЈУЛІЈАН РАМАЧ -----	261
РУСИНИ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЃУ ОСПОРАВАНЕ ПРОЃШЛОЃИ И НЕІЗВЕСНЕ	
БУДУЃНОЃИ -----	269
ЗДОБУТА И НАУЧЕНА НАЦІОНАЛНОЃЦ ПРИ РУЃНАЦОХ -----	274
ОД ЛЕКСИКОЛОГІЈНЕЈ КАРТОТЕЉИ У ДРЕВЕНИХ ЛАДІЧКОХ ПО ВЕБ-	
ВИДАЃЈА СЛОВНІКОХ РУСКОГО ЈАЗЫКА -----	294
ДЗЕШЕЦ РОЉИ – ПЕЈЦ КОНФЕРЕНЦІЉ ЗНАЧНІ НАУКОВІ ПОТЕНЦІЈАЛ -----	298
ЕРНЕСТ ТОМПСОН СЕТОЃ – ЧЛОВЕК ХТОРІ ЛЮБЕЛ ДЗИВИ ЖИВОТІЃІ -----	306

ПЕРША ПИСНЯ ГАВРИЇЛА КОСТЕЛЬНИКА -----	311
ВИМИВАНЄ ЗЛАТА -----	315
ПРЕДЛОЗИ СА ГЛАГОЛИМА КРЕТАЊА У РУСИНСКОМ, СРПСКОМ И ПОЉСКОМ ЛЕЗИКУ -----	320
ОДСТУПАЊА ПРИ ХАСНОВАЊУ ПРИМЕНОВЊИКОХ СПРАМ, НАСПРАМ, ПОСЛЕ У НОВИНАРСКИХ ТЕКСТОХ -----	327
РОЗВОЙ ДЕКЛИНАЦІЇ МЕНОВЊИКОХ ХЛОПСКОГО РОДУ У РУСКИМ ЯЗИКУ -----	333
ЦЕРКОВНОСЛАВЯНИЗМИ У МОЛИТВЕНЊИКОХ ПО РУСКИ -----	355
АНГЛІЦИЗМИ – НАЙНОВШИ ЛЕКСИЧНИ ПАСМО У РУСКИМ ЯЗИКУ -----	365
ЕКВИВАЛЕНТИ АНГЛІЙСКИМ ПРЕФИКСОМ У АЛИСИ У ЖЕМИ ЧУДОХ ЛУИСА КЕРОЛА НА РУСКИМ ЯЗИКУ -----	372
КЕЉО ШЕ ПЕЙЗАЖНО-АРХИТЕКТОНСКЕ УШОРЕНЄ ПРЕДЊОГО ДВОРА ЗАТРИМАЛО ПРИ НОВИХ ГЕНЕРАЦІЙОХ -----	385
БИОБІБЛІОГРАФИЯ ЮЛИЯНА РАМАЧА -----	396
ЮЛИЯН РАМАЧ, МОЙ ПРИЯТЕЉ -----	439
РЕЦЕПЦИЈА ДІЛА / РЕЦЕПЦИЈА ДЕЛА -----	442
ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЛЕЗИКА ДР ЈУЛИЈАНА РАМАЧА -----	442
ЖИВОТ ПОШВЕЦЕНИ РУСКЕЈ НАУКИ О ЯЗИКУ -----	445
ГРАМАТИКА РУСКОГО ЯЗИКА ДР ЮЛИЈАНА РАМАЧА -----	452
ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЛЕЗИКА (ГРАМАТИКА РУСКОГО ЯЗИКА) ПРОФ. ДР ЈУЛИЈАНА РАМАЧА -----	454
ФОТО-ХРОЊКА -----	457

ВИЗНАЧНЕ РУСИНІСТИЧНЕ ДІЛО ПРОФ. ДР ЮЛІЯНА РАМАЧА

Дзекуючы проф. др Александрови Д. Дуличенкови, руски язык свойо место у славянскей лингвістики завжал 1980-их роках, кед му професор Дуличенко у *Уводу до славянскей филології* додзелел окреме место. Дзекуючы проф. др Юліянови Рамачови, руски язык описани на основі спознаньох сучасней, дескриптивней лингвістики. Рамач автор трецей *Граматики руского языка* (2002) у хторей унапредзел опис шицких язичних обласцох хтори свойчасово обробйовали його предходніки Гавриїл Костельник и Микола Кочиш. Юліян Рамач непревозидзени лексикограф-русиниста. Главни є редактор и перши автор капиталних словнікох – двотомного *Сербско-русского словніка* (1995, 1997), *Руско-сербского словніка* (2010) – и автор є двотомного *Словніка руского народного языка* (2017). Попри немерлївого доприношеня русинистики, Рамач дал и огромне доприношенє розвою култури рускей націоналней заєднїци у Сербії/Войводини у ширшим поглядзе.

Мено Юліяна Рамача убудоване до фундаментах Оддзелєня за русинистику Филозофского факултета, хторе започало як Лекторат за руски язык и литературу (1972). Понеже у початкох роботи Катедри за руски язык и литературу / Оддзелєня за русинистику лексикографски вигледованя представляли приоритет приоритетох, перши дипломски роботи студенткох/студентох Катедри за руски язык и литературу за теми мали описи руского облєчива, обисца, обичайох, єдзєня, релігії, присловкох и под. Сотрудніцтво студентох и професорох, хторе витворел праве професор Рамач, принесло рускей націоналней заєднїци по нешка єдини, обсяжни каталог лексємох илюстрованих зоз числєнима прикладима зоз розличних сферах хаснованя руского языка.

Дня 10. децембра 2021. року Оддзелєнє за русинистику Филозофского факултета організовало Медзинародну наукову конференцію *Живот и діло проф. др Юліяна Рамача* з нагоди його 80-рочнїци народзєня. Пред читательку/читательом ше находзи зборнік наукових роботох хтори настали на основі рефератох зоз тей конференції. У тим уникатним зборніку на чесц діло Юліяна Рамача спатрене зоз шицких аспектох. Винїмно вельке значєнє ма попис библиографских єдинкох проф. др Юліяна Рамача чийому комплетованю у найвекшей мири допринєсол сам професор Рамач. Прешвечени зме же Зборнік на чесц будзе представляц, з єдного боку, тирвацє жридло інформаційох о велїчезним русинистичним ділу проф. др Юліяна Рамача и, з другого боку, референтну литературу за велїх русинистох, славистох и филологах швета.

Проф. др Михайло Фейса, главни редактор

ИЗ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВОНИМИКИ: СЛОВЕНСКИЙ ЯЗЫК → ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК/СТАРΟΣЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК – РУССКИЙ ЯЗЫК

На протяжении многих веков проявлялись различные подходы к соотношению словенского/церковнославянского и русского языков. Не вдаваясь в подробности этого сложного вопроса, остановимся на лингвонимах, т.е. названиях указанных языков.

Ключевые слова: Словенский/славянский язык, церковнославянский, старославянский язык, российский/русский, великороссийский, славянороссийский/славянорусский язык.

Сначала скажем несколько слов о термине *лингвонимика* и производных от него. Термин этот появился в наших работах во второй половине 60-х гг. XX в. Первая же публикация по лингвонимике была сделана лишь в 1973 г. (Duličenko 1973, 83–90). В 1978 г. я начал серию работ под общим названием «Очерки по общей и русской лингвонимике». К сожалению, была опубликована лишь первая ее часть «К метаязыку лингвистики: лингвонимы как особый класс терминов» (Дуличенко 1978, 23–52). В 1987 г. нами была опубликована статья об эсперантизмах в русском языке (Дуличенко 1987, 39–63). В 1992 г. появилась еще одна работа о соотношении идей и терминов Франа Миклошича и Матии Маяра Зильского (Duličenko 1992, 431–444).

Нельзя сказать, что не поднимался вопрос о названиях языков до того. Так, еще в XIX в. этот вопрос уже поднимали А.Ф. Гильфердинг, И.И. Первольф, П.А. Кулаковский, А.Н. Пыпин и др. (см.: Гильфердинг 1871; Первольф 1874; Кулаковский 1885; Пыпин 1892, 762–864, 302–341).

В советское время его поднимали Н.И. Толстой, М.М. Копыленко, Н.А. Кондрашов, А.М. Камчатнов и др. (см.: Толстой 1961, 52–66; 1976, 177–204; Копыленко 1966, 36–41; Камчатнов 2005 и т.д.).

Но как в дореволюционных публикациях (до 1917 г.), так и в работах Советского периода (1917–1991) термин *лингвонимика* не употреблялся – речь шла в них просто о названиях языков.

Из зарубежных авторов следует назвать такие имена, как Т. Maretić, скрывшийся под сокращением Tbk, М. Weingart, R. Auty, O. Back, B. Panzer, H.G. Lunt, T. Berger и др. (Maretić 1892, 182–208; Tbk 1905, 438–447; Weingart 1926; Auty 1962, 543–549; Back 1988, 5–9; Panzer 1988, 99–120; Lunt 1989, 7–14; Berger 2004, 19–28; 2015, 296–308 и др.).

Заметим также, что в изданиях Запада вместо *лингвонимика*, *лингвонимы* и под. чаще всего употребляют термин *glottonyme* (приблизительно с 80-х гг. XX в.).

На протяжении многих веков проявлялись различные подходы к соотношению словенского/церковнославянского и русского языков. Не вдаваясь в подробности этого сложного вопроса, остановимся на лингвонимах, т.е. названиях указанных языков.

СЛОВЕНСКИЙ/СЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК

Первоначально литературно-письменный язык славянства называли «словенским/славянским языком». Приведем некоторые примеры:

XV в.: М. Сменцовский (инок Евфимий): и *славенску языку*

Выходец из Юго-Западной Руси, афонский монах Иван Вишенский (конец XVI в.), в ряде текстов называл его «*языкъ славенский*»
Евгений В. Тяпинский (1581): *языкъ словенский*
Дмитрий Герасимов: *в нашемъ же словеньскомъ языцѣ*
Мелетий Смотрицкий (ок. 1578–1633): «*Грамматики Славенския* правильное Синтагма» (Вильна, 1619): *славенскому языкови* несвойственна
Р. Левакович (1631, 1648): *ва езикъ словенскіи*
Феофан Прокопович (Елеазар; 1681–1736): ветхое *Славенскаго языка*
Государственный деятель, писатель Иван Перфильевич Елагин (1725–1794) употреблял также однословный лингвоним «*Славянчизна*».

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК – РУССКИЙ ЯЗЫК

Постепенно все активнее выделяются два письменных языка – *церковнославянский язык* (ранее название также *Словенский/Славенский язык*) и собственно *русский язык*. Причем у большинства авторов все большее понимание находит то, что религиозная литература пишется на церковнославянском, а светская – на русском. Это как раз и отражается в приводимых примерах на лингвонимическом уровне.

Так, еще продолжают разграничивать (хотя и не так последовательно) *Славяно-Россійскій языкъ* и *Московскій языкъ/Рускій Московскій языкъ*. Илья Федорович Копиевич/Копиевский (вторая половина XVII – 1720): «*Руководеніе въ грамматику во Славяно-Россійскую или Московскую ко употребленію учащихъ языка Московскаго*» (1706); хотя уже находит употребление и лингвоним *русскій языкъ*.

Василий Никитич Татищев (1686–1750): *языкъ Словенскій древній* является быть *Рускій Московскій*.

И эта тенденция продолжает расти, ср.: Денис Иванович Фонвизин (1745–1792): «*Всѣ наши книги писаны или славенскимъ, или нынѣшнимъ языкомъ*»; «*Начертаніе до составленія толковаго словаря Славяно-Россійскаго*»; этот автор употребляет также смешанный лингвоним – *славяно-россійскій языкъ*.

Александр Николаевич Радищев (1749–1802): пародия на *славяно-русский язык* Фонвизина, Елагина или Щербатова; *на языкъ російскомъ*.

Еще ощущается тенденция называть церковнославянский язык *Славяно-Рускимъ языкомъ* и все более утверждается компонент языковой ситуации России – *Великороссійскій/скій языкъ*. Так, языковед и педагог Иван Орнатовский (кон. XVIII – первая половина XIX вв.) употребляет: ...*Славяно-Рускій* и произвели ту разность *нарѣчій* (*Великороссійскаго*, *Малороссійскаго*, *Бѣлорускаго*, *Низовскаго* и т.д.). Ср. также у Александра Петровича Сумарокова (1717–1777): *славянороссійскій языкъ*, т.е. церковнославянский, и *русскій языкъ*.

Постепенно эта оппозиция все более утверждается. Особо это показательно в текстах Ломоносова и Тредиаковского. При этом Ломоносов видит различие между двумя языками «*въ окончаніяхъ рѣченій*»:

Михаил Васильевич Ломоносов (1711–1765): Но естли бы онъ *Россійскому языку* былъ искусенъ; Симъ штилемъ преимуществуетъ *Россійскій языкъ*; и *Россійскій языкъ* въ полной силѣ... утвердится, коль скоро церковь Россійская славословіемъ Божиимъ на *Словенскомъ языкѣ* украшаться будетъ тезисъ о единствѣ *церковнославянскаго и русскаго языковъ*; *Славенскій языкъ* отъ *великороссійскаго* ничемъ столько не разнится, какъ окончаніями рѣченій.

Тредиаковский видит такие различия в том, что они «*россійскій по народу, а славенскій по своей природѣ*», ср.: Василий Кириллович Тредиаковский (1703–1768):

что *языкъ славенской нынѣ жестокъ моимъ ушамъ слышится; что Россійской языкъ все свое основаніе имѣетъ на самомъ Словенскомъ языкѣ: «Речь о чистотѣ Россійскаго Языка»; «славенскій языкъ есть одинъ съ нашимъ»: «россійскій нашъ языкъ имѣетъ ... природу съ славенскимъ»; «русскій нашъ языкъ і называется славенороссійскій, то есть, російскій по народу, а славенскій по своей природѣ».*

А этот автор считает, что различие между двумя языками фактически затрагивает два стиля – «высокой и простой»: Александр Семенович Шишков (1753–1841): «Презрѣніе къ вѣрѣ стало оказываться въ презрѣніи къ языку словенскому»; «языкъ у насъ славенскій и русскій одинъ и тотъ же. Онъ различается только... на высокой и простой».

Примеры далее:

«Словарь Академіи Россійской, по азбучному порядку разположенный» (ч. I, 1806): «Славенороссійскій языкъ большею частію состоитъ изъ Славенскаго... въ прочемъ великое множество содержитъ словъ собственно Рускихъ».

«Словарь церковнославянскаго и русскаго языка» (1847): «Начертаніе Россійскаго словаря...»; «... изъ смѣси словъ и оборотовъ Церковно-Славянскихъ съ Русскими».

Михаил Трофимович Каченовский (1775–1842): *на Древле Славенскомъ языкѣ; «Славенскомъ языкѣ... объ отцѣ всѣхъ славянскихъ нарѣчій (русскаго, ...)»* (1811).

Константин Федорович Калайдович (1792–1832): *О древнемъ церковномъ языкѣ славянскомъ; Словенскій языкъ, Славеноболгарскій языкъ; въ языкахъ Церковно-Славянскомъ и Русскомъ* (1823).

Илья Федорович Тимковский (1772–1853): *языка Славено-Россійскаго; російскій языкъ* (1811).

Николай Иванович Греч (1787–1867): «...Церковный, или собственно Славянскій, бывшій долгое время исключительное книжнымъ языкомъ, и Русскій».

РУССКИЙ ЯЗЫК

Что касается лингвонима *русский язык*, то он возник достаточно рано, хотя и не ранее лингвонима *словенский язык*. Приведем некоторые примеры:

Новгородский инок Зиновий Отенский: *нашъ русскій языкъ* (XVI в.).

Антиох Кантемир (1709–1744): что такіе безъ риемъ стихи некрасивы *на Русскомъ языкѣ*.

Языковед Антон Алексеевич Барсов (1730–1791): *въ языкѣ російскомъ*.

Отец декабристов Александр Феодосьевич Бестужев (1761–1810): богатство *рускаго языка*.

Николай Михайлович Карамзин (1766–1826): «Французскій языкъ весь въ книгахъ..., а Руской только отчасти...»; *Русское особенное нарѣчіе; Руской языкъ – Русскій языкъ*.

Государственный деятель Дмитрий Васильевич Дашков (1788–1839): Бѣдной *Руской языкъ!*

Поэт Константин Николаевич Батюшков (1787–1855): *русскій языкъ*.

Поэт, переводчик Павел Александрович Катенин (1792–1853): *Русскій языкъ*.

С Александра Сергеевича Пушкина (1799–1837) начинается достаточно четкое разграничение *на церковнославянский язык* и собственно *русский язык* (хотя и не без колебаний – все зависело от автора, позиции издательства или редакции и т.д.). Ср.:

Александр Христофорович Востоков (1781–1864): *славенскій языкъ*, но лучше *словенскій языкъ*; старинный *Славянскій* въ сравненіи съ *Русскимъ языкомъ*.

Русский языковед и педагог Иван Орнатовский (кон. XVIII – первая половина XIX вв.): *Славяно-Рускій* и произвели ту разность *нарѣчій* (*Великороссійскаго*, *Малороссійскаго*, *Бѣлорускаго*, *Низовскаго* и т.д.).

Федор Иванович Буслаев (1818–1897): Священное Писание – *древній церковнославянскій языкъ*; *русскій языкъ*.

Измаил Иванович Срезневский (1812–1880): сначала разграничивает *старославянскій языкъ* и *церковнославянскій языкъ*, потом переходит к *старославянскому*; *русскій языкъ*.

Филипп Федорович Фортунатов (1848–1914): разделяет *старославянскій языкъ* и *церковнославянскій языкъ*; *русскій языкъ*.

Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ (1845–1929): *первичный древнецерковный языкъ* и *древнецерковный языкъ*, *церковный книжный языкъ* и – *церковнославянскій языкъ*; *русскій языкъ*.

Таким образом, мы видим, что процесс обретения лингвонимов для *церковнославянского языка* и *языка русского* был далеко не простым. Он проходил различные стадии. При этом важно здесь подчеркнуть, что в Советское время лингвоним *церковнославянскій языкъ* сознательно заменили лингвонимом *старославянскій языкъ*, поскольку время было... «безбожное». Кажется, сейчас мы наблюдаем обратную тенденцию, т.е. возвращение к лингвониму *церковнославянскій языкъ*. Что касается лексико-грамматического различия между *церковнославянским языком* и *русским языком*, то оно, как и прежде, сохраняется.

ЛИТЕРАТУРА

- Гильфердинг, Александръ (1871). *Общеславянская азбука съ приложеніемъ образцовъ славянскихъ нарѣчій*. СПб.: Издано Славянскимъ благотворительнымъ комитетомъ, 18+СХХІХ с.
- Дуличенко, Александр Дмитриевич (1978). *Очерки по общей и русской лингвонимике. I. К метаязыку лингвистики: лингвонимы как особый класс терминов. Семантика номинации и семиотика устной речи*. Лингвистическая семантика и семиотика I. (Ученые записки Тартугу. Вып. 442), с. 23–52.
- Дуличенко А.Д. (1987). *Лингвосоциокультурное движение и язык. (Об эсперантизмах в русском языке)*. Interlinguistica Tartuensia IV: Вопросы общей и частной интерлингвистики. (Ученые записки Тартугу. Вып. 775). Тарту, 1987, с. 39–63.
- Duličenko, Aleksander D. (1992). *Фран Миклошич и Матия Маяр Зильский: от языка праславянского к языку всеславянскому*. Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija. (Obdobja 13). Ljubljana, 1992, s. 431–444.
- Камчатнов, Александр Михайлович (2005). *История русского литературного языка. XI – первая половина XIX века*. Москва: Academia, 681 с.
- Копыленко, Моисей Михайлович (1966). *Как следует называть язык древнейших памятников славянской письменности?* Советское славяноведение, Москва, № 1, с. 36–41.
- Кулаковский, Платон (1885). *Очеркъ исторіи попытокъ решенія вопроса объ единомъ литературномъ языкѣ у славянъ. (Изъ «Методіевскаго Юбілейнаго Сборника»)*. Варшава, (2)+56+(1).
- Первольфъ, Иосифъ (1874). *Славянская взаимность съ древнѣйшихъ временъ до XVIII в.* Санкт-Петербургъ.
- Пыпин, Александр Николаевич (1892). *Теорія общеславянскаго языка. – Антона Будиловича. Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы. Два тома. Варшава, 1892*. Вестникъ Европы, годъ 27, ПБг., кн. 4, с. 762–804; кн. 5, с. 302–341.
- Толстой, Никита Ильич (1961). *К вопросу о древнеславянском языке как общем литературном языке южных и восточных славян*. Вопросы языкознания, Москва, № 1, с. 52–66.
- Толстой Н.И. (1976). *Старинные представления о народно-языковой базе древнеславянского литературного языка (XVI–XVII вв.)*. Вопросы русского языкознания. Вып. 1. Москва: Изд-во МГУ, с. 177–204.
- Auty, Robert (1962). *Úvahy o všeslovanském jazyku v Době Obrozenské*. Acta Universitatis Carolinae – Philologica, Slavica Pragensia IV, Praha, s. 543–549.
- Back, Otto (1988). *Glottonyme und Ethnonyme. Die slawische Sprachen*, Salzburg, Bd. 14, S. 5–9.

- Berger, Tilman (2015). *Искусственные славянские языки в интернете*. Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности. Кн. I Под ред. Г. П. Нешименко. Москва, с. 296–308.
- Berger, T. (2004). *Vom Erfinden slavischer Sprachen*. Germano-Slavistische Beiträge. Festschrift für Peter Rehder zum 65. Geburtstag. Hrsg. Miloš Okuka und Ulrich Schweier, München, S. 19–28.
- Duličenko, Aleksandr Dmitrijevič (1973). *La lingvonimiko – ĝiaj esenco kaj problemoj*. Scienca revuo, vol. 24, Beograd, 1973, N-ro 2/3 (100/101), p. 83–90.
- Lunt, Horacé G. (1989). *Common Slovene and Common Slavic*. Slavistična revija, l. 37, Ljubljana, s. 7–14.
- Maretić, Tomo (1892). *Misli o umjetnom svjetskom jeziku*. Rad JAZU. Knj. CVIII. Razredi filologiĉko-historiĉki i filosofiĉko-juridiĉki. XXXIV. U Zagrebu, s. 182–208.
- Panzer, Baldur (1988). *Slawische Alt- und Neusprachen. Kontinuität, Entwicklung, Neubeginn*. Die slawische Sprachen, Salzburg, Bd. 14, S. 99–120.
- Tbk. *Slovanská vzájemnost (panslavismus)* (1905). Ottův Slovník Naučný, 23. díl, s. 438–447.
- Weingart, Miloš (1926). *Slovanská vzájemnost. Úvahy o jejích základech a osudech*. (Sbírka přednášek a rozprav extense University Komenského v Bratislavě. Sv. 2). Bratislava, 254 s.

Aleksandr D. Duličenko

FROM EAST SLAVIC LINGUONYMICS: SLAVONIC LANGUAGE → CHURCH SLAVONIC LANGUAGE / OLD CHURCH SLAVONIC LANGUAGE – RUSSIAN LANGUAGE

Summary

Over the course of many centuries, different approaches to the relationship between Slavonic, Church Slavonic and Russian languages have been manifested. Without going into details of this complex issue, the author focuses on linguonyms, i.e. names of the specified languages. The process of finding linguonyms for the Church Slavonic language and the Russian language was far from simple. It went through various stages. At the same time, it is important to emphasize that in Soviet times the linguonym Church Slavonic language was deliberately replaced by the linguonym Old Slavonic language, since the time was “godless”. It seems that we are now seeing the opposite trend, i.e. return to the linguonym Church Slavonic. As for the lexico-grammatical difference between the Church Slavonic language and the Russian language, it remains the same as before.

Keywords: Slavonic language, Church Slavonic, Old Church Slavonic, Russian, Great Russian, Slavonic Russian language

THE FELLOW WHO MADE HIMSELF PRESIDENT OF A EUROPEAN REPUBLIC GREGORY IGNATIUS ZHATKOVYCH

This is the first comprehensive biography based on unique archival sources about Gregory Ignatius Zhatkovych, a Pittsburgh-based lawyer, who in 1918-1919 was instrumental in the creation of Czechoslovakia and the inclusion of its far eastern region, Subcarpathian Rus'/Ruthenia, into the new country.

Keywords: Gregory Ignatius Zhatkovych, creation of Czechoslovakia, Subcarpathian Rus', Rusyns.

“Dad was born in Czechoslovakia, at the foot of the Carpathian Russian Mountains. At the time, his mother was travelling in an oxen-pulled jolting wagon, en route to a small village. The vehicle came to a stop . . . in front of a picturesque square inn near the side of the dusty, winding road. It was such a peasant-crowded inn that an old, bent fortune-teller aided the new mother—and it was she who with squinting grey eyes took the tiny hand of the child and prophesied, in the gravest tones, that the black-haired boy would one day rule the green sloping country in which he had been born. Like Mona Lisa, the young girl, squatting there looking into the blazing fire-place, wondered how such a great thing could happen to her child” (Zatkovich, Connie, 1).

This kind of tale is quite typical, in one sense just another example of the numerous fanciful legends passed down by immigrants to their American-born children and grandchildren. The difference here is that this particular legendary tale with its prophecy turned out to be true. The black-haired infant child was Gregory Zhatkovych, and thirty years later he did indeed come to rule the land where he was born—Subcarpathian Rus'.

The real Gregory Zhatkovych¹ was born in the small village of Holubyne, on 2 December 1886. At the time of his birth the village was in the Hungarian part of the Habsburg-ruled Austro-Hungarian Empire. In the course of Zhatkovych's lifetime Subcarpathian Rus' was to change political hands several times: in 1919 it became part of Czechoslovakia; in 1939 it was returned to Hungary; from 1945 it was in the Soviet Union as part of the Transcarpathian oblast of Soviet Ukraine; and since 1992 it has been within independent Ukraine.

Gregory Ignatius Zhatkovych² was the second son of Pavel/Paul J. Zhatkovych (1852-1916) and Irma Zlots'kyi. Irma was the daughter of the Greek Catholic priest and Carpatho-Rusyn cultural activist Feodosii Zlots'kyi (1846-1926). Pavel Zhatkovych also came from a family of Greek Catholic priests, among whom was a younger brother, the renowned Carpatho-Rusyn ethnographer and historian, Iurii Koloman Zhatkovych (1855-1920). Unlike his younger sibling, Pavel did not enter the priesthood, but got some legal training and worked as a notary public for fifteen years in the Carpatho-Rusyn inhabited region of the northeastern Hungarian Kingdom (Magocsi 2005b; Mazurok 2010; “Uhro Russkis Leader”). In 1890, he emigrated to the United States, and the following year sent for his wife and three children, including the then four-year Gregory. The Zhatkovych family first lived in New York City, specifically in Lower East Side Manhattan, which at the time was home to the largest concentration of Slavic and other central, southern, and eastern Europeans anywhere in the United States. Very soon after his arrival, Pavel became a leading activist in the Rusyn-American immigrant community. He was one of the founders of the powerful Greek Catholic Union of Rusyn Brotherhoods, initially based in eastern

Pennsylvania, and in 1892 he was named co-editor and soon after editor-in-chief of its influential newspaper, the *Amerykanskii russkii vistnyk*.

Until now, information about Gregory Zhatkovych has come primarily from the extensive body of historical literature describing how Subcarpathian Rus' was incorporated into Czechoslovakia at the close of World War I. General histories about interwar Subcarpathian Rus' inevitably discuss the 1918-1919 incorporation process as do several studies that focus specifically on that topic. The facts related in these works are more or less the same. Their assessment, however, differs rather substantially depending on the ideological orientation of the authors and/or the time when they were writing. Works by Czech (Raušer 1936), Ukrainian (Ortoskop 1924), and Carpatho-Rusyn (Hatalák 1935) authors, which appeared during the interwar decades basically provided a positive view of the population's (or at least its self-appointed leader's) voluntary decision to join Czechoslovakia. Also during that period, characterized in Europe by the rise of fascism and border revisionism, Polish (Zawadowski 1931, 8-24), Italian (Scrimali, 9-32), German (Ballreich, 8-19), and Hungarian (Hungarian Readjustment League 1928; Kemény 1939, 100-142) authors were critical of the incorporation process and what they argued was the negative impact of Czechoslovak rule on Subcarpathian Rus'.

Following the annexation of Subcarpathian Rus' to the Soviet Union in 1945, the new Communist regime required its historians and publicists to put an appropriate Marxist spin on the events involving Zhatkovych and on the man himself. Soviet (Bazhenova 1962, 55-95; Klympotiuk 1952; Mel'nikova 1951a; Mel'nikova 1951b; Netochaiev and Lelekach 1954) and Czechoslovak (Krempa 1978) authors publishing during the post-World War II decades of Communist rule considered the 1918-1919 incorporation an act of Czechoslovak imperialism carried out by the new country's bourgeois government in violation of the local inhabitant's socioeconomic and national interests. During those same Cold War decades, scholars in the West tried to provide a balanced view that recognized the voluntary nature of the union while at the same time being critical of Czechoslovakia's refusal to grant the region its promised autonomy (Hanak, 1-22; Magocsi, 1975; Magocsi 1976; Magocsi 1978, 76-102; Stercho, 16-38; Warzeski, 129-159). A resurgence of interest in Subcarpathian Rus' since the fall of Communist rule in 1989/1991 has seen a largely new generation of Slovak (Švorc 1997; Švorc 2003, 92-175; Vanat, 40-115), Czech (Pejša 2016, Rychlík 2014), Ukrainian (*Narysy*, 38-113; Shandor, 3-34), and other historians (Pushkash, 25-74; Shevchenko, 105-141) who are more balanced in their assessments of Czechoslovak-Subcarpathian relations during and after the incorporation process.

In all of the above mentioned literature Gregory Zhatkovych figures prominently, although until most recently he has been described in diametrical terms. For some authors (Raušer 1936, Hatalák 1935), he is hailed as a friend of the young democratic Czechoslovak state. For others, especially those of Marxist persuasion, he is denigrated as a representative of Rusyn-American "bourgeois nationalist organizations" (Krempa, 715), a "lackey" and "loyal son of American capitalism" (Netochaiev and Lelekach, 279), and "an agent of American imperialism" (Mel'nikova 1951b, 85). Finally, there are those (Hanak 1962, Magocsi 1975 1976, 1978 Stercho 1971, Warzeski 1971) who consider Zhatkovych a Carpatho Rusyn patriot who did his best—but ultimately failed—to assure that the promises made by the Czechoslovak government for Subcarpathian self-rule would be fulfilled.

Despite his historic importance, to date there is no biography of Gregory Zhatkovych other than a few brief encyclopedic entries (Dutko, 286; Kolář, 297-298; Magocsi 2005a, 544-550; Mazurok 2005, 349-351; Pop, Dimitrii, 95-96; Pop, Ivan 2006, 187; Pop, Ivan 2008, 281-283; Struk, 843; Vidnians'kyi, 140). Aside from their brevity, these entries generally focus on the few years just after World War I, when he was politically active in Europe. But Zhatkovych had a life both before and after those years as a lawyer and political

activist in the United States, in particular western Pennsylvania. Based as it is on recently uncovered correspondence between Zhatkovych and his wife and between the wife Leona, and her sister (Mother; Zatkovich, Gregory 1918-1919), as well as unpublished biographical data provided by his surviving family members (Ash; Greg; Zatkovich, Connie), recently published correspondence with President Masaryk (Hořec, 23-41), and several rare newspaper reports especially from western Pennsylvania, this is the first study to provide a comprehensive biography that spans Gregory Zhatkovych's pre- and especially post-World War I career in the United States until his death in 1967.

As a child, Gregory was raised in New York City's Lower East Side, where he attended elementary school and Dewitt Clinton High School. Sometime around 1904, his father Pavel moved the family to western Pennsylvania, specifically to the Pittsburgh suburb of Homestead. There the Zhatkovyches lived literally in the shadow of the steel mills owned by the industrial magnate, Andrew Carnegie. Homestead was also from 1907 the new home of the Greek Catholic Union mutual-benefit insurance society, whose editorial offices Pavel Zhatkovych continued to head until 1914.

Despite the harsh industrial environment that surrounded the family's now teenage son, Jerry—as he was known to all his friends and family—had a somewhat sheltered, even privileged upbringing (Greg, 5-9). He learned to play the piano (something he continued to do for the rest of his life) and he had an excellent voice, probably honed through singing the liturgy and plainchant (*prostopinje*) each Sunday at the local Greek Catholic parish, which the family attended. He was removed from the working class environment of industrial Homestead in order to attend St. Vincent's College Preparatory School, a Roman Catholic institution located in Latrobe, Pennsylvania, about seventy-five kilometers east of Pittsburgh.

Rare was the case when Carpatho-Rusyn immigrant parents at the outset of the twentieth century could afford to send their children to university. The Zhatkovyches were clearly an exception. Jerry attended Duquesne University in Pittsburgh, from where he graduated in 1907 with a B.A. degree in political science. He then enrolled in the Law School of the University of Pennsylvania in Philadelphia, one of America's prestigious Ivy League schools. Aside from course work, Jerry developed skills as an orator, winning many prizes in debate competitions at Duquesne, and then perfecting his abilities as a public speaker from experience in the drama club at the University of Pennsylvania. In 1910, Zhatkovych graduated with a law degree (LLD), was accepted into the bar in the State of Pennsylvania, and that same year opened a private law practice in Pittsburgh.³

As a result of his own personal inclinations, the encouragement of his parents, and the educational world that he experienced, Zhatkovych considered himself—and therefore was—an American. He may have had a difficult time pronouncing last name, he may have spoken languages other than English (Rusyn and perhaps Hungarian),⁴ and he may have belonged to an Eastern Christian (Greek Catholic) church with “strange” non-Western religious practices, but his political and social values were profoundly American—belief in democracy, the rule of law, and what he repeated in several of his writings, the principle of “Fair Play” (*Okrytie*, 30).

Zhatkovych developed a relatively successful private law practice, and at some point during the World War I years acted as a legal consultant for the Pittsburgh offices of one of America's largest automobile manufacturing companies, General Motors. Like other young American professionals, he would spend a good portion of each summer with his law colleagues relaxing at resorts north of Pittsburgh. It was at one of those resorts, at Cambridge Springs in northwestern Pennsylvania, that Jerry met Leona Kotheimer (1888-1974), whom he eventually married on 31 August 1915.

Leona was from a Roman Catholic family of German descent. Her father (Dr. John B. Kotheimer) was an immigrant from Germany, who operated a large medical practice in

Youngstown, Ohio; her mother (Amelia Deibel) came from a family that owned a successful land company. In other words, Leona belonged to the social elite of Youngstown. Jerry Zhatkovych was clearly marrying upwards in terms of social status. The couple's first child, Gregory "Ted" Jr., was born one year later in July 1916. Because of his status as a father, Zhatkovych was exempt from being drafted and therefore never did any U.S. military service.

Zhatkovych's relatively stable life as a lawyer and father to a family living in Pittsburgh was to change abruptly in 1918. World War I was growing to a close, and American politicians led by the internationalist President Woodrow Wilson started making plans for the inevitable changes slated to take place in postwar Europe. America's various immigrant groups were also looking for ways to help and influence the political fate of their respective homelands. Although Carpatho-Rusyn Americans (who numbered about 225,000 at the time) had a wide variety of mutual-benefit and civic organizations that dated back at least to the early 1890s, they did not become involved in political matters until the waning months of World War I.

On 23 July 1918, members of the two largest mutual-benefit fraternal societies, the Greek Catholic Union (*Sojedenenje*) and the United Societies (*Sobranije*) met in Homestead, Pennsylvania to form the American National Council of Uhro-Rusins/Amerikanska Narodna Rada Uhro-Rusinov (Magocsi 1976). They adopted what became known as the Homestead Resolution, which indicated three possible alternatives for the future of their European homeland: remaining within Hungary but with full autonomy; unity with Rusyns in Austrian Galicia and Bukovina; or autonomy within some unspecified state ("Do vsíkh Uhro-Rusynov").

During the next two months, the American Uhro-Rusin National Council remained inactive. Then, in late September, the council decided to engage Zhatkovych to act as its legal consultant and spokesperson. Although not at all active before then in Rusyn-American immigrant affairs, the ever ambitious Zhatkovych accepted the challenge. He attended the National Council's directorate meeting in Scranton, Pennsylvania, where on 1 October 1918 the text of a memorandum that reflected his political vision was prepared for President Wilson (*Protokol-Zapisnica*, 96-97).

Already by the spring of 1918, there were numerous political exiles in the United States, such as Jan Paderewski among the Poles and Milan Štefánik among the Slovaks. All would have hoped to gain personal access to America's president. Only two leaders were successful in attaining that goal: the Czech exile, Professor Tomáš G. Masaryk, who was already well known to a number of influential American politicians and civic leaders; and the young 32-year old lawyer from Pittsburgh, Gregory Zhatkovych. Whereas he did not have the renommé of someone like Professor Masaryk or the world renowned pianist Paderewski, Zhatkovych was an American who knew how to work the system. With the help of a democratic congressman from western Pennsylvania (Guy E. Campbell), a three-man delegation from the American National Council of Uhro-Rusins was invited to the White House for an audience with President Wilson on 21 October 1918.

Zhatkovych came well prepared for what was scheduled as a forty-five minute meeting. In the fifteen minutes he was given to speak, Zhatkovych laid out his political vision for what he called "our Uhro-Rusyn people." Again there were three options presented, although they differed in one important respect from the Homestead Resolution adopted the previous July. Now, the first and more radical option was "full independence" for Uhro-Rusinia. Only if that were not possible would one or another option be acceptable: unity with the Rusyns of Austrian Galicia and Bukovina; or, if the Peace Conference did not change the existing borders of Hungary, then the "fullest autonomy" within that state "in order to guarantee our national life in the future" (*Protokol-Zapisnica*, 99-104). Although Zhatkovych did not sign the memorandum submitted during the White House meeting (because he was

not a member of the National Council's directorate), he was clearly seen as the main Uhro-Rusyn spokesperson. President Wilson congratulated him for representing "the first people whose request reflected a full understanding of the American spirit" (*Protokol-Zapisnica*, 103). At the same time, Wilson stated that full independence was not feasible and instead recommended union in federation with some yet unspecified fraternal Slavic state in which Carpatho-Rusyns should be assured full autonomy.

Zhatkovych acted quickly on the president's suggestion. Two days later, he was in Philadelphia representing Uhro-Rusyns at the Mid-European Democratic Union, which was a group of delegates representing 21 stateless peoples in Europe and the Middle East. Under the auspices of several U.S. political and civic leaders, and deliberating in America's Independence Hall, the Mid-European Union, headed by the Czech exile Tomáš Masaryk, discussed concrete proposals for the postwar future of the various stateless peoples and their respective homelands. A large map of Europe displayed outside Independence Hall included, at Zhatkovych's insistence, the boundaries of a proposed new state—Uhro-Rusinia. The dynamic Zhatkovych also managed to get possession of the replica made for the occasion of the Independence Hall Liberty Bell, which he eventually arranged to have sent to Subcarpathian Rus'.

Zhatkovych may have been the youngest among the exiled politicians, but his youthful dynamism made a strong impression on the American guests who were observers at the Mid-European Union. In contrast to the long speeches by the seasoned European statesmen who were present, the adept Zhatkovych gave the shortest remarks: "Oh, you bell! Oh, you country! Oh, you President Wilson! That this day should see the Uhro-Rusyns free, free, free" (cited in May, 250). A U.S. Supreme Court judge who was present quipped: "As small as is the people so short is the speech," to which the wealthy Philadelphia merchant John Wanamaker retorted: "Short yes, but profound in meaning" (cited in *Protokol-Zapisnica*, 106).

It was also at the Mid-European Democratic Union in Philadelphia that Zhatkovych met for the first time with Professor Masaryk. He informed the Czech leader of the memorandum that a few days earlier he had submitted to Woodrow Wilson and of the American president's advice that Uhro-Rusyns should seek union in federation with some kindred Slavic state. By this time, Zhatkovych had become convinced that the best solution for Uhro-Rusyns was to join with Czechs and Slovaks in their new state.

Reflecting the view of the American National Council of Uhro-Rusins, Zhatkovych came to the Czecho-Slovak solution after careful consideration of various options. The option to unite with fellow East Slavs seemed impractical for several reasons (*Protokol-Zapisnica*, 107). The Galician and Bukovinian Rusyns were hopelessly divided by deep antagonism between pro-Russian (*karpatoros*) and pro-Ukrainian immigrants in America. At the very same time in Europe, Galician Ukrainians were at war with the Poles, while Russia and Ukraine were wracked by civil war. With that context in mind, the practical realist Zhatkovych called upon the directorate of the American National Council of Uhro-Rusins to meet again in Scranton, Pennsylvania on 12 November. He was able to convince directorate members to adopt as its program the following resolution:

That Uhro-Rusyns with the broadest autonomous rights as a state, and on a federative basis, be united with the Czechoslovak Democratic Republic, under the conditions that to our country must belong all the original Uhro-Rusyn counties: Spish, Sharysh, Zemplyn, Abov, Borshod, Ung, Ugocha, Bereg, and Maramorosh ("Protokol").

The Scranton Resolution embodied the two basic components of Zhatkovych's vision, which were to be repeated throughout his entire political career: (1) a self-governing autonomous state; and (2) a state comprised of all territory south of the Carpathian mountain crests where Uhro-Rusyns live. During the following three days he met first with Masaryk

(who in the interim had been elected president of Czechoslovakia), and he sent telegrams to President Wilson and U.S. Secretary of State Robert Lansing, informing them of the decisions reached at the 12 November Scranton meeting (full texts of the telegrams in Danko, 191-200). Zhatkovych later reported that Masaryk “expressed great pleasure” with the Scranton Resolution and agreed with the idea of a plebiscite to be held among Carpatho-Rusyn American immigrants (*Okrytie-Exposé*, 5-6).

The plebiscite indeed took place on 1 December 1918 among branches of the Greek Catholic Union (Sojedenenje), the United Societies (Sobranije), and several Uhro-Rusyn Greek Catholic parishes. Zhatkovych was concerned about opposition among Carpatho-Rusyn Americans to his plan, because all the while Slovak-American activists were vehemently expressing their opposition to the idea that “Slovak” counties like Spish (only 9.4 percent Rusyn inhabitants), Sharysh (22.5 percent), Borshod (0.1 percent), Zemplyn (11.5 percent), and Ung (38.2 percent) might be made part of an autonomous Uhro-Rusyn state (Magocsi 1976, 354-355; Švorc 1997, 39). Moreover, despite the political anarchy and war in Ukrainian lands, there was still some support among Rusyn-American immigrants for unity at the very least with Galicia and Bukovina. In the end, Zhatkovych was very pleased with the results of the plebiscite: 67 percent of the votes were for the “union of Uhro-Rusyns with the Czechoslovak Republic,” only 28 percent for union with Ukraine, while the remaining 5 percent were divided among several other options (independence, Russia, Hungary).⁵ Armed with these results, Zhatkovych was ready to present the Czechoslovak solution outlined in the Scranton Resolution to the international community.

First stop was Paris, where negotiations at the postwar Peace Conference were since January 1919 already well underway. Zhatkovych arrived in the French capital on 14 February together with Julius Gardoš, chairman of the American National Council of Uhro-Rusins. For the next month, the two Rusyn-American “diplomats” were housed in the prestigious Hôtel Lutetia on the Left Bank, which, as Zhatkovych quipped, was “one of the best in Paris” that must “cost a pretty penny” (Zatkovich, Letter, 14 February 1919).⁶ Although he did not know the local language, Zhatkovych wrote in a rather cavalier manner to his wife: “Am picking up French rather rapidly and already can order the necessary things to eat in French. I do not find it hard” (Zatkovich, Letter, 16 February 1919). Dining aside, Zhatkovych reported that his workload at meetings all day and well into the night were made worse in that he had no stenographer and had to copy out notes of meetings by himself. “Imagine sweetheart,” lamenting to his wife, “there are almost eighty persons attached to the Czechoslovak Peace Commission and the Uhro-Rusyns have only three—Dr. Beskyd from Europe, Gardoš and I from America” (Zatkovich, Letter, 26 February 1919). Together the three formed the Rusyn Commission which claimed to represent the interests of all Carpatho-Rusyns.

Zhatkovych’s main goal was to present in person the Scranton Resolution and the results of the Rusyn-American immigrant plebiscite to Colonel Edward M. House, President Wilson’s personal representative and head of the American Peace Commission, to the leading representatives of the Czechoslovak delegation, Prime Minister Karel Kramář and Minister of Foreign Affairs Edvard Beneš, and to the influential member of the French delegation and chairman of the Peace Conference’s Delegation of Ten, André Tardieu.

As in Philadelphia at the Mid-European Democratic Union back in October, Zhatkovych was determined to get Uhro-Rusyns and their homeland Uhro-Rusinia on the physical and mental maps available to the Peace Conference diplomats and their advisors. Already on 17 February, within three days of his arrival in Paris, he “went to the conference with some experts to discuss the details for preparing an official map of the new country” (Zatkovich, Letter, 17 February 1919). In the next few months, during one of his short return visits to the United States, Zhatkovych created a map that he arranged to have published by

the leading American cartographic company, Rand McNally, which was aptly titled: “Uhro-Rusinia, Proposed Third State of the Czechoslovak Republic” (color original reproduced in Magocsi 2018, 67).

Having completed successfully the mission he hoped to accomplish at the Paris Peace Conference, Zhatkovych set out for the homeland. His first stop along the way was Czechoslovakia’s new capital of Prague, where he met briefly with President Masaryk, but more extensively with his son Jan Masaryk, the future World War II prime minister. More or less the same age, Jan and Jerry became close friends and at times “drinking buddies” (Greg, 12).⁷

Zhatkovych’s ultimate destination was Uhro-Rusinia, where he had not been since leaving with his parents at the age of four. He and Gardoš arrived in Uzhhorod on 12 March. His main task was to bring news of the Scranton Resolution to local leaders and to organize among them a national council that would adopt on its own accord the Czechoslovak solution. Ever since early November 1918, several national councils had been formed throughout Carpathian Rus’, each of which proposed a different political solution for the future of Carpatho-Rusyns (Magocsi 1975, 365-373). At first, Zhatkovych could only meet with the leaders of the Uzhhorod National Council, because most of the rest of Subcarpathian region was still controlled by Hungary, initially the liberal democratic republic headed by Mihály Károlyi and after March the Hungarian Soviet Republic under Béla Kun. To correct this situation, at the end of April Zhatkovych returned to Prague and Paris, requesting authorization for the Czechoslovak armed forces to move from Uzhhorod to at least as far east as Mukachevo. That goal was finally achieved at the outset of May.

With at least the western half of Uhro-Rusinia in control of the Czechoslovak military under the command of a French general (Edmond Hennocque) who was the authorized representative of the Peace Conference, representatives of the three leading national councils (Prešov, Uzhhorod, Khust) numbering 200 delegates gathered in Uzhhorod on 8 May 1919 to create the Central Rusyn National Council. Zhatkovych was chosen the honorary chairperson, and during the next week the delegates reviewed all the possible political options for their homeland. On 16 May, the last day of deliberations, the council approved the 14-point program submitted by Zhatkovych, and it designated him the “first minister” with full authority to negotiate on the council’s behalf with President Masaryk and the Czechoslovak authorities (“Protokolý”).

Zhatkovych now considered himself the head of a state (now simply called Rusinia) that was negotiating with another state (Czechoslovakia). The very first of his 14-point program made that position clear: “The Rusyns will comprise an independent state within the Czechoslovak Rusyn Republic” (*Okrytie-Exposé*, 12). The northern border of the “Rusyn State” was to follow the crests of the Carpathian Mountains, while the southern border (with Romania and Hungary) was to be determined by the Peace Conference. As for the controversial western border with Slovakia, it was to be drawn so that it included all Rusyn-inhabited lands (Spish, Sharysh, and Zemplyn counties) in present-day Slovakia. Any disagreements between the Czechoslovak and Rusyn states regarding these and any other matters would be “adjudicated and decided by the League of Nations” (*Okrytie-Exposé*, 13-14).

Zhatkovych was very clear in his expectations for the Rusyn State (Rusinia), which was consistent with the principles he had first formulated in the resolutions adopted at Philadelphia and Scranton in late 1918. He also had great faith in President Masaryk and the Czechoslovak government whom he expected would live up to the provisions of the Paris Peace Conference Treaty of St. Germain-en-Laye (10 September 1919) and the Czechoslovak constitution (29 February 1920), both of which stated in unequivocal terms: “the Ruthene

territory south of the Carpathians” was to be given “the fullest degree of self-government compatible with the unity of the Czecho-Slovak state” (*Traité*, 26-27; *Ústavní listina*” 256).

Aside from faith in the Czechoslovak authorities who he expected to engage in “fair play,” the youthful Zhatkovych exhibited another typical American characteristic—impatience. As he wrote to his wife, he expected to provide a reasonable political program for his land of birth, engage in negotiations, and wrap things up in “about a year,” so that he could go back home to his family and law practice in Pittsburgh (Zatkovich, Letter, 28 May 2019). Little did he realize that such attitudes were likely to fail in traditional European societies whose style and slower pace of life he never truly understood.

In short, Zhatkovych believed Rusinia should be a self-governing autonomous state within a federal state. But contrary to his expectations, Czechoslovakia became a centralized state in which Rusinia, or the future Subcarpathian Rus’ (and for that matter Slovakia) may have been autonomous, but in name only. It was inevitable that Zhatkovych’s understanding of autonomy would clash with the Czechoslovak government’s de facto centralization.

In late July 1919, Zhatkovych was asked by President Masaryk and Prime Minister Antonín Švehla to head a provisional government of five persons to be called the Directorate. Zhatkovych accepted the invitation, and in a proclamation to the Central Rusyn National Council, dated 12 August 1919, he began to style himself as the Directorate’s president (“Proklamatsiia,” 2). He insisted that he must have with him his wife and two young children as well as his brother Theophile (then chancellor of the Greek Catholic Ruthenian Exarchate in the United States) to serve as his personal advisor. Zhatkovych went for a month’s visit to the United States and returned with his wife, children, and brother at the end of September 1919 to take up residence in Uzhhorod.

Rusinia at the time was administered by the local military commander and Peace Conference representative, General Hennocque. It was he who on 18 November 1919 issued the so-called General Statute with guidelines to administer what was now officially called Subcarpathian Rus’ (Czech: Podkarpatská Rus). This document confirmed the existence of the Directorate headed by Zhatkovych, although it considered that body only an “advisory board” (documents in Hořec, 49-51). Instead, the province was to be administered by a Czechoslovak official sent from Prague (Jan Brejcha). Even worse from Zhatkovych’s point of view was “the demarcation line” along the Uzh River, which temporarily—and then permanently—left the Carpatho-Rusyns of Zemplyn, Sharysh, Spish, and Abov counties in Slovakia, not in Subcarpathian Rus’ (*Okrytie*, 27-31).

In an attempt to overcome the political misunderstandings with the Czechoslovak government, Zhatkovych went to Prague in January 1920. For nearly the next six months (separated from his wife and children who remained in Uzhhorod), he met with government officials and at least twice with President Masaryk (Pejša, 96-108). In the end, Prague replaced the Directorate with a Gubernatorial Council (26 April) and two weeks later named Zhatkovych “temporary governor” (Zhatkovych-Masaryk correspondence in Hořec, 23-41). He accepted the appointment and returned from Prague to Uzhhorod. When he arrived on 19 June he was greeted triumphantly, although not by all Subcarpathian political factions. The local Communists, mostly ethnic Magyar and Jewish urban dwellers, staged protests in Uzhhorod and Mukachevo with banners that read: “‘Het’ Zhatkovycha” (Zhatkovych Get Out) (*Shliakhom Zhovtnia*, 252-253).

Even more problematic was the increasing criticism from fellow Carpatho-Rusyn activists with whom he had cooperated closely less than a year before. Already before the end of 1919, the Central Rusyn National Council, which in May of that year had proclaimed the “voluntary union” with Czechoslovakia, split into two antagonistic factions. The faction led by Avgustyn Voloshyn continued to support Zhatkovych. The faction led by Anton Beskyd opposed the new governor, accusing him of discriminating against the local Russophile national

orientation and the Orthodox movement and of favoring the Greek Catholic Church and populist Ukrainophile national orientation led by Voloshyn (Pejša, 70-79).

Zhatkovych tried to remain neutral in the growing Russophile-Ukrainophile and Orthodox-Greek Catholic confrontations. He reminded President Masaryk that ever since their first personal meeting in Philadelphia in October 1918 “we fought for recognition as a separate and distinct nationality.” He was particularly incensed that Czechoslovak officials seemed to be favoring Subcarpathian activists with “Muscofil tendencies and leanings” who “go before the world and inform it that we are not a separate nationality but a part of the Big Russian people” (cited in Pejša, 73 note 155). The governor’s efforts at neutrality proved to be of no avail, as accusations continued against him for allegedly taking sides in the growing national-religious controversies that were to plague Subcarpathian Rus’ during the next two decades of Czechoslovak rule.

Despite his problems with the central government in Prague and with fellow political and civic activists in Subcarpathian Rus’, Zhatkovych was determined to take his responsibilities as governor quite seriously. Already in early 1920 he founded a newspaper, *Rusyn*, for which his brother Theophile became editor-in-chief. It was considered the semi-official organ of the governor, and it certainly did reflect Zhatkovych’s goal to create a sense of loyalty among Carpatho-Rusyns toward the Czechoslovak republic while not losing sight of the need to implement full autonomy and to correct the provisional boundary with Slovakia. The newspaper, which appeared bi-weekly and then weekly until mid-1921 when Zhatkovych resigned, was written in Rusyn in a tone that reflected the governor’s sense of tolerance toward various orientations regarding language (Russian, Ukrainian, or Rusyn), religion (Greek Catholic or Orthodox), and politics (pro-government or anti-government parties). On one topic, however, Zhatkovych and the newspaper *Rusyn* were particularly firm: opposition to revisionism; that is, the idea that Subcarpathian Rus’ (and Slovakia) should be “returned” to Hungary (Gabor, 196-199).

With access to one of the few automobiles in the entire region, Governor Zhatkovych made an effort to visit as many villages as possible in order to get a better understanding of the needs of the Carpatho-Rusyn populace. Sometimes his wife Leona and their two children accompanied him. She was in particular disheartened by the conditions in the high mountain villages, “where there is so much poverty,” so that “the poorest place our cattle have at home [in America] is 100% better” (“Mother,” letter, 28 June 1920, 26).

Together the couple tried to make the governor’s residence worthy of a head of state, whether in the Greek Catholic Seminary in the Uzhhorod castle, where they first lived, and then the old Ung county administrative building where they had a private apartment complex. Among the numerous guests were political leaders from the region and from Prague, and foreign attachés who might be visiting the city.⁸ The receptions were often done in a grand style accompanied by concerts. Even afternoon teas could have upwards of 200 guests. Particularly memorable was Zhatkovych’s thirty-fifth birthday (27 November 1920), with public celebrations that included the unveiling of the Liberty Bell replica created back in October 1918 at the Mid-European Democratic Union in Philadelphia (“Mother,” letter, 8 December 1920, 41-42). Despite all the possible peoples in Europe and the Middle East who could have obtained the bell, it was Zhatkovych’s insistence that brought it to Uzhhorod, capital of the Carpatho-Rusyn State.⁹

Despite his appointment as governor, Zhatkovych’s relations with the Czechoslovak government did not change. They were even made worse following the results of a provisional census in Slovakia (August 1919), which recorded 16,000 less Carpatho-Rusyns than appeared in the 1910 Hungarian census (Magocsi 2015, 221-222; Tišliar, 7-42). Zhatkovych characterized the provisional census results “an absolute and evident example of denationalization” of the Rusyns in Zemplyn county, who because of “government terror”

were unjustly listed a Slovaks (*Okrytie-Exposé*, 36). Aside from his displeasure with the Slovaks, Zhatkovych reserved his greatest anger and disillusionment for the Czechs:

The peculiar form of psychology, diplomacy, or whatever you may call it, with which they [the Czechs] dealt with the Rusins and me, was that in answer to all requests and demands they gave promises, promises, and promises, which promises however never saw fulfillment. To almost every request or demand the reply was, 'Why, of course,' and the result in almost every instance was—promise not kept (Zatkovich 1923, 7).

In turn, Czechoslovak officials were becoming increasingly disillusioned with Zhatkovych for not being able to resolve or at least reduce tensions over the religious and national identity controversies in Subcarpathian Rus'.

Since nothing seemed to change, on 16 March 1921, after only ten months as governor, and "having lost faith and trust in the intentions of the [Czechoslovak] government," Zhatkovych submitted his resignation to President Masaryk (*Okrytie-Exposé*, 36). The government delayed its response until Zhatkovych repeated his request to resign on 10 April, which one week later was finally accepted. It was to take another three months, however, before Zhatkovych and his family would be able to return to America. That is because in the interim they were struck by an unexpected tragedy.

Sometime in late May, Zhatkovych's wife Leona and their two-and-a-half-year old daughter Joan were struck by scarlet fever. The mother survived but the daughter did not. She died on 21 June and was buried on Calvary Hill in Uzhhorod. Although Zhatkovych had already resigned as governor, he stated—and his supporters believed—that he would continue to work from America on behalf of Subcarpathian Rus'. The distraught Mrs. Zhatkovych wrote to her sister: "The people here, that is the Rusin people, feel that our little girl is a link between them and Jerry's [Zhatkovych] future work for them. As they say, it is their guarantee that he will not forget them. They call her their little patron in Heaven" ("Mother," letter, 24 July 1921, 50). The only consolation was that Leona was pregnant and expecting another child, so that "poor little Greg [Ted] . . . may have another playmate about Christmas" ("Mother," letter, 24 July 1921, 50).

In late July the Zhatkovyches, now a family of only three, left Uzhhorod. They set sail from France on 6 August 1921 and a week later landed back home in America. They never returned to Europe, although the former governor did keep his word and continued, at least for a while, to work on behalf of the native homeland that he would never see again.

Zhatkovych had alluded several times that he wanted to get back to his law practice in Pittsburgh. Now his wish was fulfilled. After a few months residing in Pittsburgh, in 1922 Gregory moved the family across the river and settled in the suburb of Munhall. It was there, where both the Greek Catholic Union and episcopal seat of the Ruthenian Greek Catholic Exarchate were located, literally on the border of Munhall and Homestead. The reason for residing in Munhall was related to Zhatkovych's desire to attract two types of clientele: immigrant workers in Homestead-Munhall who had minor legal problems, and the more wealthy individual and corporate clientele which could be serviced in Pittsburgh where his law offices remained (Greg, 13-17).

It was while the family was living in Munhall that Leona gave birth to five more children alongside Greg (Ted) who had returned with them from Europe. Leona was never happy in the midst of steel mills and eventually convinced her husband to return to Pittsburgh, where from 1935 they lived in the more up-scale district of Oakland, near the University of Pittsburgh.

Initially, Zhatkovych's thoughts were with the homeland he left behind. That prompted him to publish in Rusyn a memoiristic account of his two years in Subcarpathian Rus' (*Okrytie-Exposé*, 1921) and a short survey in English (*The Rusin Question in a Nut Shell*, 1923). He also gave a few public lectures on his political experience in Europe, the

most publicized and well attended of which was held in November 1921 to great fanfare at Pittsburgh's prestigious Carnegie Music Hall. It was in connection with these events that reporters revelled in emphasizing Zhatkovych's uniqueness as "the first American in the history of the world to be elected president of a European republic" ("Sister"; also "Ex-Rusinian" and "Former Governor").

For the rest of the 1920s and 1930s Zhatkovych seemed not to take much interest in his ancestral homeland. All of the anti-Czechoslovak petitions sent during those decades by Carpatho-Rusyn Americans to the League of Nations and to the Czechoslovak government were written by other civic leaders connected with the Greek Catholic Union, not by Zhatkovych (Warzeski, 165-171; Švorc 2000, 267-284). He did maintain his private law practice and for a few years he served in a pro-forma capacity as legal advisor to the Greek Catholic Union (1926-1932) and to the bishop of the Ruthenian Greek Catholic Exarchate based in Munhall. Nevertheless, in the words of his oldest son, father "was a lawyer that hated the practice of law... and would duck every possible way he could to delay cases and postpone them and anything" (Greg, 16).

Zhatkovych was much more passionate about American politics. His son's characterization was less generous, however, seeing in his father an "opportunist" who would do whatever necessary to realize his "political ambitions" (Greg, 14). Whether Zhatkovych was genuinely passionate or opportunistic or both, his ambitions were never entirely fulfilled. This is largely because he was a Republican, which did not serve him well after Franklin D. Roosevelt and the Democrats came to power in 1932. In an effort to enhance his political career, in 1934 Zhatkovych switched to the Democratic Party. This resulted in his appointment as Worker's Compensation Judge for the State of Pennsylvania (1934-1936) and his close involvement in city politics. For a few months in 1936, he was personal secretary to the mayor and the solicitor (chief law officer) for the city of Pittsburgh.

Even before he was ousted from those posts, Zhatkovych returned to the Republican party where he perfected the skill for which he was best suited: attracting immigrant workers of central, eastern, and southern European background to vote Republican ("New Patronage 'Czar'" and "New Mayor"). He carried out these tasks as a leader in the Naturalized Citizens Division of the Republican State Committee and as General Chairman of the Slavic Division of the Allegheny County Republican Committee. So successful was he that the Pittsburgh press (Sheridan 1938) called him a "genius" in the art of political patronage, voter registration, and ability to mobilize the immigrant vote in municipal and county elections. One Pittsburgh weekly news magazine summed up the opinion of many in a feature article with a picture of him on the front cover over a caption which read: "GOP Nationality Man Zatkovich . . . *knows many and where*" (*Bulletin Index* 1939).

If Zhatkovych had no qualms about moving back and forth between America's two political parties whenever the circumstances seemed to warrant such a change, he was also flexible, or deliberately vague, about the national identity of his ancestral people. When he first entered politics during the last months of World War I as the acclaimed representative of Rusyn-American immigrants, he used the ethnonyms *Uhro-Rusin*, *Rusin*, and sometimes *Ruthenian*. The implication in choosing such terms was the belief that "his" people comprised a distinct nationality living in a historic territory which he referred to as Uhro-Rusinia, Rusinia, and eventually Subcarpathian Ruthenia. After his short stint as governor in 1920-1921 came to an end and he returned to America, Zhatkovych continued to use the terms *Rusin* and *Ruthenian*, but he also began to refer to his people as Little Russians, in the sense that they were allegedly "a branch of the Russian Race" (Zatkovich 1923, 4; "'Jerry' Zatkovich").

In his World War II phase of political activity, Zhatkovych preferred the terms *Carpatho-Russian* for the people and *Carpatho-Russia* for their homeland. These terms

reflected usage among the mainline Rusyn-American mutual-benefit societies and civic institutions, most of whose leaders by the interwar years had become Russophile in national orientation; that is, they believed Carpatho-Rusyns were a branch of the Russian (certainly not Ukrainian!) people. Two decades earlier, when Zhatkovych was governor of Subcarpathian Rus', local Russophiles had accused him of favoring the Ukrainian national orientation, since in fact he did work closely with Ukrainophile activists in the region. I would suggest that his subsequent use of the terms *Carpathian Russia* and *Carpathian Russians* did not necessarily mean that he had a change of heart and became a Russophile. Rather, one might speculate that Zhatkovych the politician would never take a fixed position on the nationality question, preferring instead to use terminology that he believed went with the times, or how he felt the proverbial wind was blowing.

During World War II, Zhatkovych decided to turn his attention once again to Europe and his homeland. Somewhat remarkably, he seems not to have commented on the transformation and eventual disintegration of Czechoslovakia beginning in late 1938 and the annexation of Subcarpathian Rus' to Hungary in March 1939. But in 1941, a few months before the United States entered the war, Zhatkovych had a change of heart. In September, he addressed letters to then Czechoslovak president-in-exile Edvard Beneš and to U. S. President Franklin D. Roosevelt calling for the future recreated state of Czechoslovakia to include "Carpathian Russia as an autonomous state . . . under the [provisions] of the [1919] Saint Germain-en-Laye Treaty."¹⁰ Zhatkovych's communications were acknowledged by both presidents Beneš and Roosevelt.

Zhatkovych then addressed an open letter to his fellow "American Carpathian Russians." He explained somewhat disingenuously that in 1921 he had resigned as governor of Subcarpathian Rus', not in protest against Czechoslovak government policies (which was the real reason), but because he felt "the people of the land of my birth could act without outside aid" and, therefore, he could withdraw "from participation in their internal affairs" ("An Open Letter," 1). Now, two decades later, because of Hungarian rule and Nazi German aggression, "our brethren" in Europe again need help. The former governor felt it was his "solemn duty" to unite Carpatho-Rusyn Americans "into a virile organization to carry on the great work of defending America and liberating the Slavic and other peoples of Europe by aiding the Allies" ("An Open Letter," 2).

Already in September 1941 Zhatkovych created a monthly publication, *The Carpathian*, to inform the American public about the fate of Carpatho-Rusyns in Europe. One week after the United States entered the war, he spearheaded in Pittsburgh the creation on 14 December of the American Carpatho-Russian Council of which he became president. The council, with its official organ *The Carpathian*, was comprised primarily of Greek Catholic Carpatho-Rusyn civic leaders associated with the Greek Catholic Union. Ever sensitive to diversity and the strength that could derive from overcoming differences, Zhatkovych reached an agreement with Orthodox Carpatho-Rusyn Americans who were part of an organization called the Carpathian-Russian Unity based in Gary, Indiana and headed by the Reverend Ivan Ladizinsky. Actually, four months before Zhatkovych decided to become engaged again in European matters, the Reverend Ladizinsky had contacted in May 1941 President Roosevelt and Beneš, pledging that his organization would work for Carpatho-Russia's return to a future Czechoslovak state (Ladizinsky, 9-13).

On 22 March 1942, the two organizations formed the American Carpathian-Russian Central Conference at a gathering in Pittsburgh in the presence of several American congressional leaders, judges, and Czechoslovak government-in-exile officials, including vice prime-minister Jan Masaryk and minister plenipotentiary Ján Papánek. It was at the 22 March meeting, expertly organized by Zhatkovych, that a Joint Declaration was adopted which made clear one of the Central Conference's main goals: "The liberation of Carpathian Russia from

the brutal enforced occupation of the Hungarians (Magyars), and its re-union as an autonomous self-governing state under the terms of the St. Germain-en-Laye Treaty with Czechoslovakia” (“A Joint Declaration,” 10).

Although serving only as co-chair of the Central Conference, Zhatkovych was nonetheless its guiding force. He took the lead in the personal meetings with Edvard Beneš, when the Czechoslovak president-in-exile arrived on an official visit to the United States in May 1943. Zhatkovych called for the restoration of Czechoslovakia according to its prewar boundaries, but he insisted that full autonomy must be accorded Carpathian Rus’. In his verbal reply, Beneš referred to a restored but decentralized Czechoslovakia comprised of three units, one of which would be Carpathian Rus’ with its own parliament to be “created promptly” after the war was over (“A Joint Declaration,” 12). Beneš’s written acknowledgement of the meeting with the Central Conference was even less concrete, referring to “an early restoration . . . of the pre-Munich Czechoslovak Republic and of a new stage of thriving and prosperity of her people” (“A Joint Declaration,” 12). Once again, as at the close of World War I, Zhatkovych’s specific demands were being met with vague platitudes from the Czechoslovak authorities.

On-going suspicion of “the Czechs” was what prompted the conclusion made in a secret 1943 report of the United States government’s Office of Strategic Services: “the pro-Czechoslovak movement among Carpatho-Russians in the United States appears not to have made much headway. Zatkovich has professed to have the support of a majority of American Carpatho-Russians of the Greek Catholic faith, but this is far from accurate. . . . only a small section of politically-minded Carpatho-Russian-Americans can be counted in the Czechoslovak camp” (“Carpatho-Russia,” 12).

In the end, Zhatkovych’s faith in the alleged goodwill of the Czechoslovak authorities in exile or the views of America’s various Carpatho-Rusyn communities soon became irrelevant. This is because America’s Soviet ally Stalin had other goals in mind. Soon after the Red Army arrived in Subcarpathian Rus’ in October 1944, plans were set in motion to annex the region to the Soviet Union. The formal secession of Subcarpathian Rus’ (renamed Transcarpathian Ukraine) took place on 29 June 1945.

Already in late 1943, the American Carpathian-Russian Central Conference had ceased functioning, and Zhatkovych once again withdrew his interest in European affairs. Whether as an individual or as part of the Central Conference he did not join the United States government-sanctioned American Slav Congress, nor did he participate in any of the Rusyn-American protests against the Soviet annexation that were sent in 1945 and 1946 to the United States government by the Greek Catholic Union and the newly-founded Carpatho-Russian Congress.¹¹ On the other hand, with the onset of the Cold War, he joined the Republicans in their search to uncover alleged Communist sympathizers within the allegedly Democratic-dominated U.S. State Department (“Ban Red News”).

By design or by default, Zhatkovych had lost touch with the Carpatho-Rusyn Americans that he claimed to represent. He spent the last two decades of his life in a kind of semi-retirement. While he continued to practice law, it was for an ever decreasing clientele. He seemed not to participate in any Carpatho-Rusyn events and had no active relations with the Greek Catholic Union that he and his father had once served. He did appear on a Pittsburgh television program talk show in 1961, where he was introduced as “His Excellency Gregory Zatkovich, First Governor of Carpathian Ruthenia.” But he said nothing about the very topic which had made him famous four decades earlier at the close of World War I. That same year he participated in a ceremony in Washington, D. C., during which the original copy of the “Declaration of Common Aims of the Independent Mid-European Nations, 25 October 1918,” which he had signed, was turned over to the Library of Congress (“Historical Document,” 52-54). He also came up with a strange publicity stunt to grant “knighthood” to

hundreds of Americans who in the past had befriended our country, “Carpathian Ruthenia,” claiming that “it’s his right as ex-leader of the tiny European country” (“Oakland ‘Czar’”).

When at the age of eighty Zhatkovych died on 27 March 1967, his passing was only cursorily noted in Rusyn-American circles. On the other hand, obituaries were published in many Pittsburgh newspapers (“Gregory I. Zatkovich”; “Mass Slated”), although ironically the longest one appeared in America’s leading newspaper, *The New York Times* (“Gregory Zatkovich”).

Zhatkovych was certainly a known entity, especially at the time of his governorship, when he was featured, albeit as a curiosity, in one of America’s most widely-read publications, *The Saturday Evening Post* (Roberts, 9 and 112). And his reputation lived on, sometimes in unexpected places. The third part of a trilogy, *The Carpathian Rhapsody* (1941), by the popular Hungarian Communist novelist Béla Illés, was satirically called “Gergely Zsatkovics’s Kingdom” (Illés), while in the United States he made an anecdotal appearance in a popular 1936 book about the art of conversation:

Ever hear of George Zatkovich?

....

No. Who was he?

He was the fellow who took the Constitution and made himself president of a European republic with it.

And what republic was that?

Rusinia.

Rusinia? There never was any such republic.

....

O, yes, there was.

....

Rusinia! The lawyer laughs. Sounds like the name of a country in a musical comedy (Wright, 191).

More respectful of Zhatkovych’s memory have been state institutions and Carpatho-Rusyn communities in Europe. In 1992, on the occasion of the 74th anniversary of the Czechoslovak Republic, the new post-Communist Czech and Slovak Federal government awarded the Tomáš G. Masaryk Medal to Gregory Zhatkovych. The posthumous award was accepted by his oldest surviving daughter Connie Ash (Constance Louise Zhatkovych, b. 1925) at a ceremony on 28 October held in Vladislav Hall of the Prague Castle (Hradčany).¹² His daughter was also able to see the only statue of Zhatkovych in the world, a bronze bust on display at the Monument of Liberation of the Czechoslovak Army’s Historical Institute, which was created in 1936 by Olena Mandych, one of Czechoslovakia’s best-known sculptors who happened to be of Carpatho-Rusyn origin (Ash 1992).

Zhatkovych also came to attention of Carpatho-Rusyns in post-Soviet Ukraine. In the mid-1990s, the recently established Society of Subcarpathian Rusyns (Obshchestvo podkarpatskykh rusynov) mounted on the façade of the town hall in the county seat of Svaliava a series of plaques with portraits of famous “local sons.” Pride of place in the center over the main entrance was given to Gregory Zhatkovych. Ten kilometers away, in the village of Holubyne, a memorial plaque was unveiled (6 October 1996) on the building now standing on the site where he was born and which contains a small museum about his life (Molnar 1996).

Although not given the acknowledgement he deserves from his “own” Carpatho-Rusyn people in America, Gregory Zhatkovych has always fared well in accounts by historians of central Europe who have understood properly his unique role. Aside from the

authors mentioned at the outset of this study, particularly noteworthy was a series of visiting lectures given in the early 1960s at La Salle College in Philadelphia by a distinguished group of American and European historians who spoke about the various immigrant groups and their influence on President Woodrow Wilson's peace policies following the end of World War I. Despite the strenuous efforts of German-, Irish-, British-, Italian-, Hungarian-, and several Slavic-American immigrant groups in 1917-1919, their actual influence on events in Europe was very limited and at best only indirect.

There was one exception, however. In the words of the accomplished American diplomatic historian of Slovak heritage, Victor S. Mamatey: "The Carpatho-Ruthenian immigrants in America did determine the fate of their compatriots at home—a unique case, it appears, of the influence of an immigrant group in America on the political history of Europe" (Mamatey, 249). It is clear from the historical record that the influence in question was due largely if not exclusively to the work of one individual—Gregory I. Zhatkovych.

NOTES

¹ All the materials about the Zatkovich family were kindly supplied to the author by his oldest child Ted Zatkovich Greg (1916-2003), by his fifth child Constance/Connie Louise Ash (b. 1925), and by the latter's eldest daughter Jennifer Ash. I am particularly grateful to Richard Custer and Dr. Bogdan Horbal for providing me with several reports that appeared in American newspapers about Zhatkovych.

² The spelling of Gregory's surname in published and unpublished sources varies, depending on the language of publication and his own preference. The Hungarian form, which appeared on his father's European documents, was Zsatkovics. Initially, Gregory signed his surname in English as Zsatkovich, but while in Europe he dropped the "s" (which seemed too Hungarian) and from May 1920 became Zatkovich. In Rusyn- and Czech-language publications, whether published in the United States or Europe, the form Žatkovič appears. This study uses the original Rusyn form Жаткович, which in Library of Congress transliteration is rendered as Zhatkovych.

³ According to his son's account (Greg, 5) and comments in a few newspaper articles, Zhatkovych also received a master's degree in law from Georgetown University in Washington, D. C. He never earned a doctorate, although when in Europe, as he recalls, "everyone calls me Doctor Zhatkovych, that being the proper title for an attorney-at-law" (Zatkovich, Letter 14 February 1919). He did not use the title "Dr." after returning to the United States, but was often referred to in print as "His Excellency Gregory Zatkovich, First Governor of Carpathian Ruthenia (or Carpathian Russia)."

⁴ It seems that the language of the Zhatkovych household may have been Hungarian. His parents called their son Gerő, the Hungarian diminutive of Gergely (Gregory). His American playmates, hearing that name, changed it to Jerry so that, as his son Ted later wrote: "Jerry stuck and it was always Jerry Zatkovich, never Gregory" (Greg, 6).

⁵ At Zhatkovych's suggestion, the balloting was indirect, with each lodge or parish being allotted only one vote for every fifty members. The results are provided in Danko, 191-200.

⁶ It is not clear who was paying the bill for the Rusyn-American diplomatic mission to Europe. One might assume it was the American National Council of Uhro-Rusins, or more likely its two sponsoring fraternal societies, the Greek Catholic Union and the United Societies. In any case, representatives of stateless peoples usually needed personal funds to carry out their civic work.

⁷ Zhatkovych's son also comments (Greg, 15-16) on his father's serious drinking problem and lifestyle as a sociable "playboy," which only ended after he had a mild heart stroke sometime in the early 1930s.

⁸ The governor's wife Leona, who spoke no language other than English (and communicated with her servants in sign language), was desperate to speak with anyone, especially some of the foreign dignitaries who could understand her. If such guests could not come to Uzhhorod she went to them, including Alice Vanderbilt, heiress to the American shipping magnate, who was married to the Hungarian Count Szécsenyi. The Vanderbilt summer home was at Morské Oko (today in Slovakia), which from Uzhhorod to the west was "about one hour ride in the machine" ("Mother," letter 19 August 1920, 35).

⁹ Despite recent efforts by historians of Uzhhorod, no records of what happened to the bell have been found. Photographs of its arrival in Uzhhorod, flanked by Governor Zhatkovych, his brother Msgr. Theophile Zhatkovych, and the Reverend Emylian Nevyts'kyi, appeared in various publications, including "Historical Pictures."

¹⁰ The correspondance, dating from 1 September to 23 October 1941, is reproduced in *The Carpathian* 3 (7-8-9): 1943, 4.

¹¹ Reflecting the assessment of the 1943 OSS secret memorandum (“Carpatho-Russia”), and its skeptical view of Zhatkovych’s influence upon Rusyn-American civic activists, the documents issued by the Carpatho-Russian Congress (*Memorandum; Protest*) did not call for a return of Subcarpathian Rus’ to Czechoslovakia, but rather for a plebiscite to determine the region’s future. The congress participants were certain about only one thing: that their homeland should not be in Soviet Ukraine, since “our people never were Ukrainians, nor called Ukrainians, nor was their territory ever a part of what is now Soviet Ukraine” (*Memorandum*, 9).

¹² At the request of the Office of the President of the Czech and Slovak Republic (through its embassy in Canada) I was able to find a surviving relative (Connie Ash) to be invited to the ceremony in Prague.

REFERENCES

- Ash, Connie. 1992. "Journal: Paris, Prague, Uzhhorod, October 23-November 10." Unpublished manuscript held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- Ballreich, Hans. 1938. *Karpathenrussland*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuch-handlung.
- "Ban Red News Bureau/U.S. Urged to Shut Down Commie News Agency." 1951. *Pittsburgh Press*, July 22.
- Bazhenova, Nina P. 1962. *Narys istorii revoliutsiino-vyzvol'noho rukhu trudiashchyykh Zakarpattia v 1917-1923 rr.* Uzhhorod: Uzhhorods'kyi derzhavnyi universytet.
- Bulletin Index: Pittsburgh's Weekly Newsmagazine*. 1939. August 31.
- The Carpathian* (Pittsburgh, 1941-1943).
- "Carpatho-Russia, Clue to Soviet Policy?" 1943. Secret Memorandum by the Foreign Nationalities Branch to the Director of the Office of Strategic Services, Number 154, 11 October 1943. Copy held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- Danko, Joseph. 1964-1968. "Plebiscite of Carpatho-Ruthenians in the United States Recommending Union of Carpatho-Ruthenia with the Czechoslovak Republic." *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* 11 (1-2): 184-207.
- "Do vsikh Uhro-Rusynov zhiushchyykh v Soed. Derzhavakh Ameryki." 1918. *Amerykanskii russkii vîstnyk* (Homestead, PA), August 8.
- Dutko, Viktor. 2009. "Zhatkovych Hryhorii (Gregory [Zatkovich] Zhatkovych)." In *Entsyklopediia ukrains'koi diaspory*, Vol. 1: SSHA, Book 1, edited by Vasyl' Markus', 286. New York and Chicago: NTSh v Amerytsi.
- "Ex-Rusinian Ruler to Give Talk Here on His Government." 1921. *Pittsburgh Press*, October 23.
- "Former Governor of Rusinia Tells of Europe's Condition." 1921. *Pittsburgh Post-Gazette*, November 18.
- Gabor, Vasyl'. 2003. *Ukrains'ki chasopysy Uzhhoroda, 1867-1944 rr.* L'viv: L'vivs'ka naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukraïny.
- Greg, Ted Zatkovich. 1978. "Dad: The Story of Gregory I. Zatkovich as told by his oldest son Greg, at a reunion of the family on the Oregon coast in August 1978." Unpublished manuscript held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- "Gregory I. Zatkovich, Former City Solicitor." 1967. *Pittsburgh Post-Gazette*, March 28.
- "Gregory Zatkovich, Once Led Ruthenia." 1967. *The New York Times*, March 29.
- Hanak, Walter K. 1962. *The Subcarpathian-Ruthenian Question: 1918-1945*. Munhall, PA: Basil Bishop Takach Carpatho-Russian Historical Society.
- Hatalák, Petr. 1935. *Jak vznikla myšlenka připojení Podkarpatskou Rus k Československu*. Uzhhorod: Podkarpatské hlasy.
- "Historical Document on Sub-Carpathian Ruthenia Presented to Library of Congress." 1962. In *Kalendar' Greko Kafoličeskaho Sojedenenija v S.Š.A. na rok 1962*. Munhall, PA: Greek Catholic Union.
- "Historical Pictures Depicting the Birth and Re-Birth of Carpathian Russia." 1943. *The Carpathian* 3 (7-8-9): 13.
- Hořec, Jaromír. ed. 1997. *Dokumety o Podkarpatské Rusi*. Prague: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.
- Hranchak, Ivan. ed. 1995. *Narysy istorii Zakarpattia*, Vol. II: 1918-1945. Uzhhorod: Vyd-vo Zakarpattia.
- Hungarian Frontier Readjustment League. "How Ruthenia was Severed." In *Publications*, Vol. IV: *Minority Grievances in Russinsko*, 5-11. Budapest: Victor Hornyánszky.
- Illés, Béla. 1941. *Karpatskaia rapsodiia*. First published in Russian, later in Hungarian, *Kárpáti rapszódia* (1945), from which an English translation was made: *Carpathian Rhapsody* (1963), 2 vols. Budapest: Corvina Press.
- "'Jerry' Zatkovich, Pittsburgh Attorney, Once Ruled 'Little Russia', Europe's 'Postage Stamp Kingdom'." 1933. *Pittsburgh Press*, October 29.
- "A Joint Declaration, 2 March 1942." 1943. *The Carpathian* 3 (7-8-9): 10.
- Kemény, Gábor. 1939. *Verhovina feltámad: a ruszin sors könyve*. Budapest: Mefhosz Könyvkiadó.
- Klympotiuk, Mykola. 1952. *Pidstupy amerykans'kykh imperialistiv na Zakarpatti*. Uzhhorod.
- Kolář, Frantisek et al. 1998. *Politická elita meziválečného Československa, 1918-1938: kdo byl kdo*. Prague: Pražská edice.
- Krempa, Ivan. 1978. "Připojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu." *Československý časopis historický* 26 (5): 713-739.
- Ladizinsky, Ivan. 1941. *Karpatorossy v Amerike, Ostavte Hlubokij Son!* Gary, Ind.: Amerikanskoje Karpatorusskoje Jedinstvo.
- Magocsi, Paul Robert. 1975. "The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia." *Slavic Review*, 34 (1): 360-381.
- Magocsi, Paul Robert. 1976. "The Political Activity of Rusyn-American Immigrants in 1918." *East European Quarterly* 10 (3): 347-365.
- Magocsi, Paul Robert. 1978. *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 1993. *The Rusyns of Slovakia: An Historical Survey*. New York: Columbia University Press/East European Monographs.
- Magocsi, Paul Robert. 2005a. "Zhatkovych/Zatkovič/Zsatkovich, Gregory I." In *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2nd revised ed., edited by Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, 548-549. Toronto: University of Toronto Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2005b. "Zhatkovych, Pavel/Zatkovych, Paul J." In *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 2nd revised ed., edited by Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, 549-550. Toronto: University of Toronto Press.

- Magocsi, Paul Robert. 2015. *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest and New York: Central European University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2018. *The People from Nowhere: An Illustrated History of Carpatho-Rusyns*. 2nd revised edition. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.
- Mamatey, Victor S. 1967. "The Slovaks and Carpatho-Ruthenians." In *The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies*, edited by Joseph P. O'Grady, 224-249. Lexington, Ky.: University of Kentucky Press.
- "Mass Slated for Former City Solicitor." 1967. *Pittsburgh Press*, March 27.
- May, Arthur. 1967. "The Mid-European Union." In *The Immigrants Influence on Wilson's Peace Policies*, edited by Joseph P. O'Grady, 250-271. Lexington, Ky.: University of Kentucky Press.
- Mazurok, Oleh. 2005. "Hryhorii Zhatkovych." In *Kalendar kraieznavchyykh pamiatnykh dat na 2006 rik*. Uzhhorod: Vyd-vo V. Padiaka.
- Mazurok, Oleh. 2010. "... Naibil'sh uchenyi i naibil'sh kompetentnyi v etnografichnykh spravakh sviashchenykh-rusyn u tsilii Uhorschyni" [Iurii Zhatkovych]. Uzhhorod: Karpats'ka vezha.
- Mel'nikova, Irina N. 1951a. "Kak byla vkluchena Zakarpatskaia Ukraina v sostav Chekhoslovakii v 1919 g." *Uchenye zapiski Instituta slavianovedeniia Akademii nauk SSSR* 3: 104-135.
- Mel'nikova, Irina N. 1951b. "Ustanovlenie diktatury cheshskoi imperialisticheskoi burzhuzii v Zakarpatskoi Ukraine v 1919-1920 gg." *Uchenye zapiski Instituta slavianovedeniia Akademii nauk SSSR* 4: 84-114.
- Memorandum in Behalf of Podkarpatskaja Rus (Sub-Carpatho Rus') to the State Department of the U.S.A. and U.S. Representatives to the World Security Conference, 23 April 1945*. Munhall, Pa., 1945.
- Molnar, Michaylo. 1996. "Recollections of Michaylo Molnar from the opening day of the memorial board [sic] for Yuriy Zhatkovych in Holubinne village." Unpublished report, dated 10 October 1996, held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- "Mother: Collection of Letters [by Leona Zatkovich] written to her sister Coletta from Prague and Uzhhorod, Rusinia, Czechoslovakia, 1919-1921." Unpublished copy held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- Netochaiev, Vasyli I. and Lelekach, Mykhailo M. 1954. "Z istorii borot'by za vladu Rad i proty interventsii SSHa i Antanta na Zakarpatti 1918-1919 rokakh." *Naukovi zapysky Uzhhorods'koho derzhavnoho universytetu* 9: 261-322.
- "New Mayor Fires M'Nair Advisor." 1936. *The Pittsburgh Press*, October 7.
- "New Patronage 'Czar' of City Once Governed His Native Land." 1936. *Pittsburgh Press*, June 16.
- "Oakland 'Czar' Dubs Knights." 1960. *Pittsburgh Press*, December 4.
- Okrytie-Exposé Dr. G.I. Žatkoviča, byvšoho gubernatora Podkarpatskoj Rusi o Podkarpatskoj Rusi*. 1921. Homestead, PA: Rusin Information Bureau.
- "An Open Letter from the First Governor of Carpathian Russia, dated Pittsburgh, 18 September 1941." 1941. *The Carpathian* 1 (1): 1.
- Ortoskop [Mykhailo Tvorydlo]. 1924. *Derzhavni zmahannia Prykarpats'koi Ukraïny*. Vienna: Vyd. Nova Hromada.
- Pejša, Robert. 2016. *Podkarpatská Rus v Československu 1919-1922*. Prague: Univerzita Karlova/Karolinum.
- Pop, Dimitrii. 2006. *Podkarpatskaia Rus': deiateli kul'tury, nauki, istorii*. Uzhhorod: p.a.
- Pop, Ivan. 2006. *Entsiklopedia Podkarpatskoj Rusi*. Uzhhorod: Karpato-russkii etnologicheskii issledovatel'skii tsentr SSHa.
- Pop, Ivan. 2008. *Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury*. Prague: Nakladatelství Libri.
- "Proklamatsiia Prezydenta Rusyniy k 'Tsentral'noi Rus'koi Radī y chrez niu vsīm Uhro-Rusynam." 1919. *Amerykanskii russkii vîstnyk*, September 4.
- Protest to Honorable James F. Byrnes—United States State Department, Peace Conference—Paris, France (Europe) Re: Annexation of Podkarpatska Rus' (Ruthenia) to the Soviet Union, 14 August 1946*. n.p.
- "Protest yz zasîdaniia Amerykanskoi Narodnoi Radī Uhro-Rusynov poderzhanoho dnia 12-ho Noiabra 1918, v Skrenton, Pa." 1918. *Amerykanskii russky vîstnyk*, November 14.
- Protokol-Zapisnica iz zasidaniia Narodnoho Kongressa Amerikanskich Rusinov . . . v Homestead, Pa., dňa 15-16-ho Sept. 1919-ho roka*. 1919. Homestead, Pa.: Amerikansky russky viestnik.
- "Protokolŷ obshchaho sobraniia podkarpatskykh russkykh rad y pervŷkh 5-ty zasîdaniia Tsentral'noi Russkoi Narodnoi Radī." 1919. *Amerykanskii russkii vîstnyk*, July 17.
- Pushkash, Andrei. 2006. *Tsivilizatsiia ili varvarstvo: Zakarpat'e 1918-1945*. Moscow: Izd. Evropa.
- Raušer, Alois. 1936. "Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice." In *Podkarpatská Rus: sborník*, edited by Jaroslav Zatloukal, 60-72. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi.
- Roberts, Kenneth L. "Handing It Back." 1920. *The Saturday Evening Post* 192(48): 8-9, 112-122, May 29.
- Rychlík, Jan. 2014. "Připojení Podkarpatské Rusi k Československu v letech 1919-1920." In *Život plný neklidu: sborník k devadesátinám historika Jaroslava Opata*, 161-183. Prague: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Scrimali, Antoine. 1938. *La Ruthénie subcarpathique et l'état tchécoslovaque*. Paris : La Technique du livre.
- Shandor, Vincent. 1997. *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sheridan, Leo W. 1938. "Both Sides of Pennsylvania Politics." *Harrisburg Telegraph*, September 21.

- Shevchenko, Kirill V. 2011. *Slavianskaia Atlantida: Karpatskaia Rus' i Rusini v XIX-pervoi polovine XX vv.* Moscow: Regnum.
- Shliakhom Zhovtnia: zbirnyk dokumentiv.* 1957. Vol. I. Uzhhorod: Zakarpats'ke oblasne vyd-vo.
- "Sister of Akron [Ohio] Priest is Wife of President of New Republic That's Created in Europe". Unidentified newspaper source. Clipping in Paul Robert Magocsi's Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- Stercho, Peter G. 1971. *Diplomacy of Double Morality: Europe's Crossroads in Carpatho-Ukraine, 1919-1939.* New York: Carpathian Research Center.
- Struk, Danylo Husar. ed. 1993. *Encyclopedia of Ukraine.* Vol. 5. Toronto: University of Toronto Press.
- Švorc, Peter. 1997. "Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR, 1918-1920." *Česko-Slovenská historická ročenka 1997*: 39-60.
- Švorc, Peter. 2000. "Zápas o Podkarpatskú Rus v 20. rokach 20. storočia na pôde Spoločnosti Národov." In *Europa mezi Německem a Ruskem: sborník prací sedmdesátinám Jaroslava Valentý*, 267-284. Prague.
- Švorc, Peter. 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období, 1919-1939.* Prešov: Universum.
- Tišliar, Pavol. 2014. "Introduction to the Problem of Population Censuses of Slovakia in 1919 and 1921." In *Studies in the Population of Slovakia*, Vol. II, 7-42. Cracow, 2014: Towarzystwo Słowaków w Polsce Zarząd Główny.
- Traité entre les Principales Puissances Alliées et Associées et la Tchécoslovaquie.* 1919. Paris: n.p.
- "Uhro Russkis Leader [Paul J. Zatkovich] Dies in Brooklyn." 1916. *Pittsburgh Daily Post*, 18 October.
- "Ústavní listina Československé republiky." 1920. In *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, pt. 26. Prague, 6 March.
- Vanat, Ivan. *Narysy novit'oi istorii ukrainsiv Skhidnoi Slovacchyny*, Vol. I: 1918-1938. Bratislava and Prešov: Slovats'ke pedahohichne vyd-vo, Viddil ukrains'koi literatury.
- Vidnians'kyi, Stepan V. 2005. "Hryhorii Zhatkovych." In *Entsyklopediia istorii Ukraïny*, Vol. 3, edited by Valerii Smolii, 140. Kyïv: Naukova dumka.
- Warzeski, Walter C. 1971. *Byzantine Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America.* Pittsburgh, Pa.: Byzantine Seminary Press.
- Wright, Milton. 1936. *The Art of Conversation.* New York and London.
- Zatkovich, Connie. 1943. "A Prophecy Fulfilled." Unpublished essay held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Library, University of Toronto.
- Zatkovich, Gregory. 1918-1919. Letters to his wife. Unpublished copies held in the Paul Robert Magocsi Carpatho-Ruthenica Collection, University of Toronto Libraries.
- Zatkovich, Gregory. 1923. *The Rusin Question in a Nut Shell.* [Pittsburgh].
- Zawadowski, Zygmunt. 1931. *Ruś Podkarpacka i jej stanowisko prawno-polityczne.* Warsaw: Zakłady graficzne Straszewiczów.

Academician Paul Robert Magocsi

THE FELLOW WHO MADE HIMSELF PRESIDENT OF A EUROPEAN REPUBLIC GREGORY IGNATIUS ZHATKOVYCH

Summary

Gregory Ignatius Zhatkovych was a lawyer and Rusyn political activist in the United States and Europe. He became spokesperson for the American National Council of Uhro-Rusyns in 1918. In that role he negotiated on behalf of Rusyns in Europe with U.S. President Woodrow Wilson and future Czechoslovak president Tomáš Masaryk. The Czechoslovak government appointed Zhatkovych the chairman of the Directorate and then governor of Subcarpathian Rus' (1920-1921). Zhatkovych believed that Rusyns form a distinct Slavic nationality and that Subcarpathian Rus', as the "third" state of a Czechoslovak federation, should have the fullest degree of political and cultural autonomy.

Keywords: Gregory Ignatius Zhatkovych, creation of Czechoslovakia, Subcarpathian Rus', Rusyns.

РУСИНСКО-СЛОВАЦКОЕ ЭТНИЧЕСКОЕ ПОГРАНИЧЬЕ В ВОСПРИЯТИИ УЧАСТНИКОВ ВЕНГЕРСКОГО ПОХОДА 1849 ГОДА

Статья посвящена восприятию русскими офицерами, участвовавшими в Венгерском походе 1849 года, русинов, словаков и русинско-словацкого этнического пограничья. В частности, в статье анализируются фрагменты из опубликованных текстов пяти авторов: Михаила Михайловича Левченко, Дмитрия Петровича Сонцова, А.Л. Верниковского, Петра Владимировича Алабина, и Е.Е. Михаловского. Эти люди заметно отличались друг от друга по месту рождения, этническому происхождению, образованием, интересами, владением иностранными языками. Поэтому неудивительно, что у офицеров было различное восприятие разных народов Австрийской империи. Большинство авторов разделяло для себя русинов и словаков, однако некоторые офицеры их отождествляли. Можно предположить, что отдельные россияне отождествляли словаков с разными славянскими этносами Венгерского королевства. Ни у кого из авторов не наблюдаются исчерпывающие знания, соответствующие уровню академического славяноведения середины XIX века.

Ключевые слова: Венгерский поход, Венгерское королевство, Российская империя, русинско-словацкое пограничье, русины, русские офицеры, словаки.

Особенное место в истории российской внешней политики XIX столетия занимает Венгерский поход 1849 г., в рамках которого многотысячная армия под командованием генерал-фельдмаршала И.Ф. Паскевича поспешила на помощь дому Габсбургов в подавлении революционного восстания в Венгрии (Венгерской революции 1848–1849 гг.). Вмешательство Российской империи было обусловлено выполнением союзнических обязательств согласно постановлениям Венского конгресса 1814–1815 гг. Основная масса русских войск, насчитывавших около 180 тыс. чел., вступила в австрийские владения в мае 1849 г. Осенью того же года, уже после капитуляции венгров, армия возвратилась в Россию.

Венгерский поход примечателен кроме прочего тем, что российские военные активно взаимодействовали с населением разных провинций Австрийской империи. Прежде всего речь идет о разнообразном славянском населении Габсбургской монархии, с которым солдаты и офицеры с большим или меньшим успехом могли общаться без переводчика. В контексте заявленной темы нас интересуют два этнические общности¹: угорские русины, восточные славяне Венгерского королевства, и их западнославянские соседи – словаки. Несмотря на принадлежность к разным ветвям славянства, этноязыковое пограничье между западными русинами и восточными словаками традиционно является крайне дискуссионной и политизированной проблематикой².

Целью настоящей статьи является кратко проанализировать восприятие русинско-словацкого пограничья участниками Венгерского похода. Поскольку от авторов, в большинстве своем впервые побывавших в Австрийской империи, сложно

1 Мы используем данный нейтральный термин, т. к. статус угорских русинов и словаков в контексте славянства в XIX в. является спорным, а его уточнение не входит в задачи настоящей статьи.

2 Это пограничье, имеющее историческую тенденцию к смещению в северо-восточном направлении в пользу словацкого этноса, располагается в границах современной Словацкой Республики. См. комплексное исследование по истории подкарпатурско-словацкой административной границы, тесно связанной с проблематикой этноязыкового разграничения русинов и словаков: Švorc P. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919–1939). Prešov, 2003.

ожидать серьезных этнографических и филологических выкладок, даже на научном уровне середины — второй половины XIX века, следует конкретизировать задачу. Говоря о восприятии пограничья между русинами и словаками, мы постараемся проанализировать изменения в фиксации российскими военными этничности русинских и словацких жителей по мере углубления войск вглубь Габсбургской монархии. Таким образом, речь идет скорее о «воображаемом», в духе Б. Андерсона, пограничье, которое лишь отчасти совпадает с пограничьем реальным, понимание которого, впрочем, также никогда не было общепринятым.

Подспорьем для анализа нам послужит изданный нами в 2020 г. сборник «Русины Австрийской империи в дневниках и воспоминаниях русских офицеров — участников Венгерского похода 1849 года»³, в который вошли посвященные русинам фрагменты из текстов офицеров, принимавших участие в кампании. Примечательно, что в большинстве из них речь идет о местностях тогдашнего Венгерского королевства, которые в настоящее время входят в состав Словацкой Республики или непосредственно прилегают к ней со стороны Украины и Венгрии. Мы рассмотрим в хронологическом порядке (ориентируясь на даты первой публикации текстов) суждения пяти офицеров Русской армии о русинах и словаках, проясняющие их восприятие указанных групп и границы между ними.

Пожалуй, лучше всего в этнографии славян Австрийской империи ориентировался Михаил Михайлович Левченко (1830–1891 или 1892), опубликовавший свои «Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца)» на страницах журнала «Москвитянин» всего через шесть лет после похода (1855, № 8, 10). Впоследствии Левченко, уроженец Черниговской губернии и пламенный малороссийский патриот, вошел историю украинской культуры как видный лексикограф и публицист.

В частности, Левченко отмечал: «... чистые Венгры составляют не более одной трети всего населения Венгрии, поэтому в отношении населения эту страну можно разделить на пять частей. В северо-западной части Венгрии, как я уже сказал, живут, по большей части, Словаки; в северо-восточной — Русины или Русняки, соплеменники нашим Малороссам; [...] Словаки разделяются на собственно Словаков, иначе называемых Угерскими Славянами, и Сотак. Центральным пунктом поселений первых можно назвать г. Нитру, а последних г. Шарош. [...] Наречие Сотак ближе подходит к Малорусскому»⁴. И далее подробнее о сотаках⁵: «31-го августа мы проходили Кашицы (Kaschau), довольно важный город. Здесь остался наш полковой штаб, наш же батальон ночевал в деревне, верстах в двух от Кашиц. Жители этой деревни, равно как и всей северо-западной части Кашицкого комитата, состоят из Сотак, составляющих племя среднее, сколько можно заметить по их языку, между Словаками и Русинами. Это рослое, сильное племя отличается от других Словаков, населяющих северо-западную часть Венгрии, некоторыми особенностями своего наречия и еще своею кальвинскою верою, тогда как западные Словаки, почти все, католики»⁶.

3 Русины Австрийской империи в дневниках и воспоминаниях русских офицеров — участников Венгерского похода 1849 года / Сост., вступ. ст. и комм. М.Ю. Дронова. М., 2020. 160 с.

4 Левченко М.М. Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца) // Русины Австрийской империи... С. 20.

5 Название *Сотак* (слов. *Sotáci*) происходит от употребляемого в их говорах вопросительного местоимения *so* [co] — вместо словацкого литературного *čo* [cho] и присутствующего в большинстве восточнословацких говоров *so* [ʦo] («что»).

6 Левченко М.М. Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца) // Русины Австрийской империи... С. 23–24.

Что обращает на себя внимание в этих пассажах будущего автора известного «Опыта русско-украинского словаря» (Киев, 1874)? Левченко в общих чертах знаком с ареалами проживания и внутренней дифференциацией русинов и словаков. Однако, во-первых, упоминая «г[ород] Шарош», автор, по всей видимости, путает населенный пункт с одноименным историческим Шаришским комитатом (слов. *Šariš*, венг. *Sáros*), средневековым центром которого был Шаришский град, превратившийся к XIX столетию в развалины⁷. Вероятно, вместо Шариша Левченко скорее должен был указать в качестве центра восточных словаков современный ему центр Шаришского комитата – Прешов, через который, что интересно, автор проходил. Во-вторых, в деревне под г. Кошице, по всем признакам это Барца — ныне уже часть города, действительно был реформатский, кальвинистский, храм. Но местные словацкие верующие принадлежали и к Римско-католической церкви. Так, в середине XIX в. здесь проживали лишь 29 кальвинистов, но при этом еще 730 римо-католиков (а еще 48 греко-католиков, 25 лютеран и 97 иудеев)⁸. Как полтора столетия назад, так и в наши дни восточные словаки принадлежат к разным христианским конфессиям, и кальвинизм отнюдь не является из них доминирующей. И в-третьих, самое главное: Левченко ошибочно называет сотаками всех восточных словаков, к большинству которых, действительно, применимо созвучное название – *цотаки* (от *so* [цо]). Сотак же в узком смысле слова проживают гораздо восточнее ареала, указанного автором. Свою оригинальную точку зрения на сотаков Левченко вновь представил в статье, написанной в 1860 г.: «Сотак, живущие в Шаришской столице, составляют переход от Русинов к Словакам»⁹.

Вообще, хотя Левченко бравирует своим знакомством с картой расселения славян Павла-Йозефа Шафарика¹⁰, приложением к фундаментальному труду «Славянское народописание» (русское издание: М., 1843), вызывают удивление и другие явные этнографические ошибки. Так, например, описывая пребывание своего батальона 2 сентября в какой-то деревне в Бескидах (явно в границах современной Словакии), он утверждает, что в ней проживают «Гуцулы, т.-е. горцы русинского (малорусского) племени». «Язык этих горцев есть наречие русинского; но в нем много слов и оборотов речи словацкого языка. [...] Горцы Словацкого племени, живущие по Татрам, в отличие от Гуцулов, называются Гуралями»¹¹.

Левченко явно ошибается, принимая живущих по соседству со словаками русинских горцев за гуцулов. Ареалом проживания последних, т.н. Гуцульщина, в рамках Венгерского королевства был удаленный от маршрута Мараморошский комитат (согласно современному административно-территориальному делению, это максимально удаленные от границ Словацкой Республики Раховский район Закарпатской области Украины и жудец Марамуреш Румынии). В свою очередь гуралы (горалы), проживавшие в Венгерском королевстве, а ныне живущие в Словакии, несмотря на распространенность в их среде словацкого самосознания, в собственно «племенном» и языковом отношении ближе не к словакам, а к полякам.

Любопытное соприкосновение Левченко с русинами и словаками произошло в городке Абауйсанто («Санто», ныне в медье Боршод-Абауй-Земплен Венгрии). В

7 Ныне Шаришский град находится на территории городка Вельки-Шариш (слов. *Veľký Šariš*, венг. *Nagysáros*) в Прешовском округе Прешовского края Словацкой Республики.

8 См.: *Fényes E. Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. I. köt. Pesten, 1851. 91. old.*

9 Левченко М. Места жительства и местные названия Русинов в настоящее время // Основа. 1861. № 1. С. 265.

10 См.: Левченко М.М. Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца) // Русины Австрийской империи... С. 22.

11 Там же. С. 24.

середине XIX в. здесь проживали 1727 римо-католиков, 432 греко-католика, 311 лютеран, 825 кальвинистов и 1172 иудея¹². Хотя русины могли быть почти исключительно греко-католиками, пристрастный автор счел это местечко «населенным Русинами»¹³. «Мне досталось стоять у униатского священника, родом венгерца, довольно образованного человека, – вспоминает Левченко, – С ним вместе ходил я к вечерне в униатскую церковь, которая с виду больше походит на польский костел, чем на православную церковь. Служение производится на славянском языке, в котором сильно заметно малорусское произношение. Буква *ѣ* везде произносится как *i*. После вечерни, я разговорился с хозяином, принимавшим меня, как и все венгерцы, у которых мне приходилось стоять на квартире, очень радушно. Он рассказал мне, что в здешней стороне Венгрии, чистых венгров мало, а жители состоят из Словаков-кальвинистов и Русинов-униатов. [...] Может быть, спросят: как мог я объясняться с хозяином, не зная по-венгерски? Я говорил ему по-польски, а он отвечал мне по-словацки, и мы прекрасно понимали друг друга»¹⁴. В библиотеке этого священника (согласно шематизмам – о. Иосифа Лукача¹⁵) Левченко даже нашел «малорусский или русинский букварь» – вероятно, издание о. Александра Духновича (1803–1865) «Книжица читальная для начинающих» (Въ Будинѣ градѣ, 1847).

В данной связи обращает на себя то, что Левченко, несмотря на обнаружение им здесь русинов, обратил внимание на латинизаторские тенденции в церковной жизни, в частности, на архитектурный стиль храма, что вообще очень характерно для той части греко-католиков, которые проживают в доминирующем западнохристианском окружении (в наши дни, несмотря на наличие давних русинских корней, для этих греко-католиков больше характерны словацкая этническая идентичность — на юго-востоке Словакии, и венгерская — в прилегающих районах Венгрии). Словаки занимали несколько более высокое положение в социально-культурной иерархии народов Венгерского королевства, поэтому в местах русинско-словацкого соприкосновения издавна проходили процессы природной словакизации русинов. Жаль, что автор не прокомментировал то обстоятельство, что местный греко-католический священник («родом венгерец», т. е. уроженец Венгрии, при этом, как мы выяснили, с отчетливо славянской фамилией) разговаривает не по-русински, а по-словацки. И не являлись ли «русины» Абауйсанта, несмотря на язык их богослужения, в языковом отношении уже скорее словаками? Впрочем, нахождение в священнической библиотеке русинского букваря свидетельствует о сохранении связей с территориями компактного проживания русинов.

В любом случае, несмотря на замеченные нами странности в «Воспоминаниях» Левченко, его личные наблюдения и последующие размышления особенно ценны, учитывая, что филология и этнография входили в круг жизненных интересов этого офицера как в период службы, так, в еще большей степени, после окончания военной карьеры. Несомненно, следует учитывать и то, что «Воспоминания», повествующие о событиях, когда автору было всего 18 или 19 лет, впервые вышли, когда Левченко было лишь 24 или 25. Правда, от некоторых ошибочных суждений, как мы показали, он не отказался и в дальнейшем.

12 См.: *Fényes E. Magyarország geographiai szótára... IV. köt. Pesten, 1851. 63. old.*

13 *Левченко М.М. Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца) // Русины Австрийской империи... С. 22.*

14 Там же. С. 22–23.

15 См.: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiessiensis, pro anno Domini MDCCCXXXVI, ab erecta sede episcopali anno XXVI. Eperiessini, 1846. P. 92; Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis, pro anno Domini MDCCCLI, ab erecta sede episcopali anno XXXI. Eperiessini, [1851]. P. 72.*

Гораздо менее внимательным к этничности проявил себя адъютант при Паскевиче, впоследствии известный русский нумизмат и собиратель древностей Дмитрий Петрович Сонцов (1803–1875). В 1871 г. из печати вышла брошюра «Из воспоминаний о Венгерской кампании. (Заметки участника и очевидца)». Приведем здесь его известное описание пребывания Николая I, провожавшего свои войска, на границе Королевства Галиции и Лодомерии и Венгерского королевства (ныне здесь тоже проходит граница, но уже между Польшей и Словакией, входящих при этом вместо Австрийской империи в ЕС): «Император ехал с нами верхом до Грань, границы Венгрии, перешел ее и сделал несколько верст по Венгрии. На самом рубеже Галиции, стояло несколько сот собравшихся Карпатских Славян. При виде Государя, они бросились на колени. Стоявший перед ними унияцкий священник с крестом подошел к Николаю Павловичу, который к нему приложился, при возгласе Словаков: "Царь наш". Вот первый шаг в пределах Венгрии»¹⁶.

«Грани» Сонцова — это, несомненно, русинское село Граб. В середине XIX в. в ближайших населенных пунктах по обе стороны галицийско-венгерской административно-политической границы доминировали именно русины, а не словаки, поселения которых начинаются гораздо южнее. Поэтому наименование Сонцовым участников здешней греко-католической процессии словаками вызывает недоумение. Какие этому могут быть объяснения? Возможно, автор просто не нашел более подходящего этнонима для данного населения и назвал местных «карпатских славян» так же, как называли себя жители более южных районов, где он провел больше времени. Также нельзя исключить, что представление о жителях этих мест как о словаках было почерпнуто Сонцовым (и другими офицерами, о которых речь пойдет ниже) из известных «Писем русского офицера» Федора Николаевича Глинки (1786–1880), побывавшего в этих местах в начале XIX в. В «словаках» Глинки сложно не узнать русинов: «На границах Венгрии есть много селений и местечек, в коих живут Словаки: это потомки древних Славян, и время не могло еще истребить в них тех изящных качеств, коими отличались древние Славяне. Словаки живут на тех же правах, как и Венгерцы, только они все Греческого исповедания. У них есть школы, где обучают Славенскому языку; там видел я Славенские грамматики и лексиконы с Венгерским и Немецким переводом. Здесь можно слышать настоящий Славенский язык и любоваться им. [...] Всякому Русскому приятно видеть остатки славных прародителей своих, видеть в них простоту нравов, чистосердечие, добродушие и склонность к странноприимству и угощению»¹⁷.

Пожалуй, наиболее запутанное понимание русинско-словацкого пограничья содержится у А.Л. Верниковского (?–?), по косвенным признакам скорее всего белоруса по происхождению. Известно, что в 1849 г. он служил в Галицком (от г. Галич Костромской губернии) егерском полку. Мемуары Верниковского «Венгерский поход 1849 года. Воспоминания армейского офицера» вышли в 1885 г. на страницах журнала «Русский архив» (№ 12). Сначала автор вспоминает встречу русской армии греко-католическим духовенством на галицийско-венгерской границе (возможно, ту же самую, о которой сообщает Сонцов): «Когда войска приближались к спуску с гор в Венгрию, то был отслужен молебен. К молебну из унияцких церквей местное духовенство с хоругвями и образами присоединилось к нашему духовенству, после чего

16 Сонцов Д. Из воспоминаний о Венгерской кампании. (Заметки участника и очевидца) // Русины Австрийской империи... С. 28–29.

17 Глинка Ф. Письма русакого офицера о Польше, Австрийских владениях и Венгрии. С подробным описанием похода россиян противу французов, в 1805 и 1806 годах. М., 1808. Ч. 2. С. 27–28.

мы двинулись в поход и 6 Июня вступили в Угорскую Русь»¹⁸. Позже в тексте Верниковский сообщает подробности своего пребывания в г. Кошице: «Город Кошицы расположен в Угорской Руси. Жители говорят на Словацком языке. Нам легко было говорить и друг друга понимать. В разговорах с прекрасным полом по-словацки выходили иногда недоразумения в истолковании сказанного, что при разъяснении порождало часто смех»¹⁹.

Приведенные фрагменты свидетельствуют о смешении в восприятии Верниковского русинов и словаков: мест их проживания, а, может быть, и их языков. Причем, если Сонцов вслед за Глинкой обнаруживает словаков там, где живут русины, Верниковский скорее рассматривает в качестве Угорской Руси и несомненно словацкие территории. Весьма вероятно, автор, изначально не успев как следует разобраться в отличиях между русинским и словацким населением, приступил к описанию событий через длительное время после Венгерского похода. Вообще, использование Верниковским термина *Угорская Русь*, популярного в славянофильской среде²⁰, наталкивает на мысль о влиянии на автора прочитанной позднее литературы и ошибочной ее интерпретации.

Интересны свидетельства Петра Владимировича Алабина (1824–1896), известного в свое время общественного деятеля, литератора и просветителя. Будучи энергичным человеком чрезвычайно широкого кругозора, Алабин оставил подробнейшее описание своего участия в различных военных кампаниях. Полный текст его походных записок 1849 г. вышел в 1888 г. Автор, хорошо знакомый с ранней историей Руси, много внимания уделил сохранению древнерусского наследия и национально-религиозному положению русинов в Галиции, с которой ему довелось основательно познакомиться²¹. Поэтому в связи с нашей темой крайне интересно описание Алабиным жителей южных склонов Карпат.

Так, сразу после вступления в пределы Венгерского королевства, которое так же, как и в случае Сонцова и Верниковского, произошло неподалеку от села Граб, Алабин совершенно предсказуемо констатирует, что местные «туземцы» – «русняки по преимуществу»²². В ожидании приказов и, соответственно, во время бездействия автору, по его словам, приходилось «изучать быт туземцев-Русняков, шляться для этого по их убогим хатам, вслушиваться в их рассказы; наблюдать их нравы и обычаи»²³. Алабин искренне симпатизирует и сочувствует бедным «руснякам», живущим на территориях, которые в наши дни, как известно, являются крайним северо-востоком Словакии. Несмотря на относительную близость словацких поселений, Алабин, в отличие от Сонцова, нигде не называет местных «русняков» словаками. Это особенно интересно в связи с тем, что Алабин находит словаков уже на обратном пути в Россию — на территориях, входящих сегодня в состав Закарпатской области Украины. Пройдя через Мукачево («Мункач») и Сваляву («Шалива (Szalyva)») в направлении Восточной Галиции, Алабин, восхищаясь местными видами, констатирует: «Опять пошли бедные словацкие деревушки с их бревенчатыми постройками, крытыми соломой, или на половину соломой, на половину дранью, с их жалкою, нищенскою обстановкою домашней жизни горцев, особенно тяжелой к концу зимы и в начале весны, когда они

18 Верниковский А.Л. Венгерский поход 1849 года. Воспоминания армейского офицера // Русины Австрийской империи... С. 49.

19 Там же. С. 49–50.

20 Поп И. Угорская Русь // Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород, 2006. С. 350.

21 См.: Алабин П.В. Четыре войны. Походные записки в 1849, 1853, 1854–56, 1877–78 годах // Русины Австрийской империи... С. 51–58.

22 Там же. С. 59.

23 Там же. С. 58.

едва не умирают с голоду. [...] В красном углу избы словака – стол; кругом него – лавки; при входе, направо от двери жилого покоя – печь, вроде нашей русской; налево – поставец с глиняной посудой; в избе неопрятно, как в нашей, крестьянской; тут же молодая скотина, насадки в лукошках; груды лохмотий составляют постель. Словом, чрезвычайное сходство обстановки с таковою же нашего бедняка крестьянина, какой-нибудь Тульской или Орловской губернии»²⁴.

Отождествление Алабиным жителей Бережского комитата со словаками, учитывая фундированность знаний автора, не находит рационального объяснения. Дело в том, что в отличие от более западных «русняков», действительно испытавших определенное западнославянское влияние, здесь проживают скорее «чистые», а не словакизированные русины. Тем удивительнее, что, рассказывая о Мукачевском замке, Алабин обширно цитирует известную статью угорского русина Андрея Дешко «О Карпатской Руси» из журнала «Киевская старина» (1887, № 11)²⁵. Почему Алабин называет местных жителей словаками, а более западных «русняков» нет, ответа не находится.

Менее удивительны сведения из записок полковника артиллерии Е.Е. Михаловского (?–?), возможно, поляка, опубликованных после его кончины в переводе с польского языка в «Журнале Императорского Русского военно-исторического общества» в 1910 г. (Кн. 5). Михаловский достаточно скуп описывает этноязыковые характеристики жителей Венгерского королевства. В то же время в его тексте все же находятся фрагменты, посвященные русинам и словакам. Так, описывая свой постой в Мукачеве 16 августа, офицер вспоминает: «Вечером хозяйка дома привела к нам гостей, хорошенькую 18-лет. барышню с матерью; обе славянки. Я угощал их чаем, который они пили первый раз в жизни, и с большим интересом рассматривали наш русский самовар»²⁶. А уже 20 августа Михаловский зафиксировал «ночлег в большой словацкой деревне»: «Широкая улица деревни, со множеством каменных домов, усеяна толпою русинов, радушно нас принявших ...»²⁷

Как видим, автор, кажется, не претендует на точность характеристик. Так, дамы из Мукачева, принимая во внимание место встречи, скорее всего, были русинками, однако Михаловский называет их нейтрально славянками. Гораздо больше пищи для размышлений нам дает упоминание «словацкой деревни», жителями которой, однако, являются «русины». В данном случае, возможно, это более оправдано, чем у других авторов, и Михаловский, быть может, зафиксировал идентификацию переходного в этническом отношении населения. Исходя из маршрута движения Михаловского и его боевых товарищей, очевидно, что упомянутая деревня находилась уже в непосредственной близости от русинско-словацкого этнического пограничья (т.е. его условного ядра, редко подвергающегося сомнению): днем ранее, 19 августа, Михаловский был в Ужгороде («Унгвар»), где, однако, не запечатлел для читателей ничего, касающегося русинов и вообще славян, а 29 августа, после медленного перехода с несколькодневным отдыхом по пути, Михаловский был уже в Кошице («Кашау»). В наши дни дорога из Ужгорода в Кошице протекает через юго-восточные округа Словакии, где проживает ощутимое количество вместе взятых греко-католиков и православных, но при этом гораздо меньшее количество русинов и украинцев. Дело в том, что несмотря на принадлежность этого населения к восточным христианским

24 Там же. С. 68.

25 См.: Там же. С. 66–67.

26 Михаловский Е.Е. Воспоминания о Венгрии. Походные записки 1849 года. Страница из истории 1 батареи 4 артиллерийской бригады // Русины Австрийской империи... С. 83.

27 Там же.

церквам, что говорит в пользу его русинских корней, актуальное этническое самосознание и разговорный язык давно словацкие.

На основании приведенных фрагментов из дневников и воспоминаний нескольких участников Венгерского похода можно сделать следующие предварительные выводы о восприятии русскими офицерами русинско-словацкого этнического пограничья:

1. Авторы являлись уроженцами различных регионов, представителями разных этнических сообществ. Отличались образованием, сферами интересов, как и языковыми компетенциями. Уже вследствие этих изначальных факторов у офицеров было различное восприятие народов Габсбургской монархии, в т. ч. родственных большинству населения Российской империи местных славян, русинов и словаков. При этом безукоризненной научной точности, отвечающей уровню тогдашнего славяноведения, не наблюдается ни у одного из авторов.

2. Большинство авторов разделяло для себя русинов («русинов», «русняков») и словаков. При этом Левченко даже определяет восточных словаков как переходное население между прочими словаками и русинами; все остальные не останавливаются специально на теме пограничья. Сонцов и, в ряде случаев, Алабин просто не замечают русинов в границах Венгрии, говоря о словаках — хотя по контексту очевидно, что речь идет о русинах. При этом у Верниковского и Михаловского, по-видимому, отмечается прямое (возможно, ситуативное) отождествление русинов и словаков: Верниковский трактует Угорскую Русь максимально расширенно, считая, что в этом регионе говорят на словацком языке, а Михаловский, весьма может быть, повстречался с настоящими представителями переходного населения — греко-католиками, уже словацкоязычными потомками русинов.

3. Возникает подозрение, что кто-то из авторов (Сонцов, Алабин, Верниковский, Михаловский), возможно, отождествлял этноним *словак* не с представителем конкретного западославянского этноса, а с иностранным славянином в широком смысле слова. Учитывая недостаточную подготовленность большинства военных в области славистики, весьма уместным становилось использование и расплывчатого термина *славянин*, во избежание ошибки при идентификации.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

- Глинка Ф. Письма русаго офицера о Польше, Австрийских владениях и Венгрии. С подробным описанием похода россиян противу французов, в 1805 и 1806 годах. М., 1808. Ч. 2.
- Левченко М. Места жительства и местные названия Русинов в настоящее время // Основа. 1861. № 1.
- Поп И. Угорская Русь // Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород, 2006.
- Русины Австрийской империи в дневниках и воспоминаниях русских офицеров – участников Венгерского похода 1849 года / Сост., вступ. ст. и комм. М.Ю. Дронова. М., 2020.
- Fényes E. Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I, IV. köt. Pesten, 1851.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiessiensis, pro anno Domini MDCCCXXXVI, ab erecta sede episcopali anno XXVI. Eperiessini, 1846.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis, pro anno Domini MDCCCLI, ab erecta sede episcopali anno XXXI. Eperiessini, [1851].
- Švorc P. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919–1939). Prešov, 2003.

RUSYN-SLOVAK ETHNIC BORDER REGION IN THE PERCEPTION OF
PARTICIPANTS OF THE HUNGARIAN CAMPAIGN OF 1849

Summary

Based on the above fragments from the diaries and memoirs of several participants in the Hungarian campaign, the following preliminary conclusions can be drawn about the perception of Russian officers of the Rusyn-Slovak ethnic borderland:

1. The authors were natives of different regions, representatives of different ethnic communities. They differed in education, areas of interest, and language competencies. Already as a result of these initial factors, the officers had different perceptions of the peoples of the Habsburg Monarchy, including the local Slavs, Rusyns and Slovaks related to the majority of the population of the Russian Empire. At the same time, impeccable scientific accuracy corresponding to the level of Slavic studies of that time is not observed in any of the authors.

2. Most authors distinguished between Rusyns (“Russyns”, “Rusnyaks”) and Slovaks. At the same time, Levchenko even defines eastern Slovaks as a transitional population between other Slovaks and Rusyns; all the others do not dwell specifically on the topic of the borderland. Sontsov and, in some cases, Alabin simply do not notice the Rusyns within the borders of Hungary, speaking about the Slovaks – although it is obvious from the context that they are talking about Rusyns. At the same time, Vernikovsky and Mikhalovsky, apparently, note a direct (possibly situational) identification of Rusyns and Slovaks: Vernikovsky interprets Ugrič Rus’ as broadly as possible, believing that in this region they speak the Slovak language, and Mikhalovsky, quite possibly, met with real representatives of the transitional population – Greek Catholics, already Slovak-speaking descendants of the Rusyns.

3. A suspicion arises that one of the authors (Sontsov, Alabin, Vernikovsky, Mikhalovsky) may have identified the ethnonym Slovak not with a representative of a specific West Slavic ethnic group, but with a foreign Slav in the broad sense of the word. Considering the insufficient preparedness of the majority of the military in the field of Slavic studies, it became very appropriate to use the vague term Slav, in order to avoid mistakes in identification.

Keywords: Hungarian campaign, Hungarian Kingdom, Russian Empire, Rusyn-Slovak borderland, Rusyns, Russian officers, Slovaks.

SAMUIL BERNŠTEJN'S LECTURES ON THE HISTORY OF THE SERBIAN LANGUAGE (1952–1953)¹

This article analyzes the history of Serbian linguistics in the Soviet Union during the Tito-Stalin Split, based on materials that belonged to Samuil Borisovič Bernštejn. Bernštejn prepared the Program for the Course of the History of the Serbian Language in 1951 and taught the Course in the 1952–1953 academic years at Moscow State University. Although Bernštejn was aware of recent developments in Serbian linguistics in Yugoslavia, particularly those made by Aleksandar Belić, he did not mention them positively. This article analyzes Bernštejn's teaching strategy and its realization in the political context at the time, using published and unpublished materials, including his Lecture Notes preserved in the Central State Archive of the City of Moscow.

Keywords: Tito-Stalin Split, Marrism, Serbian, Macedonian, historical linguistics

1. Introduction: Soviet South-Slavic linguistics facing double political problems

It is well known that Nikolaj Jakovlevič Marr (1864–1934) and his followers did considerable damage to the development of Slavic linguistics, especially to the diachronic approach, which had been one of the flourishing fields of linguistics in Russia. During the 1930–1940s, Slavic linguistics was almost completely eliminated in the USSR (Venediktov 1967: 88), and many eminent Slavists were imprisoned or executed in what is known as the “Slavists’ Affair” (Ašnin and Alpatov 1994). Since the end of Marrism, which was officially declared by Joseph Stalin on June 20, 1950, in his article “Marxism and the Problems of Linguistics” published in *Pravda*, it was of immense importance for Slavists to revive Slavic linguistics (cf. Pollock 2006: 128). To this end, Samuil Borisovič Bernštejn (1911–1997), primarily a specialist in Bulgarian and historical comparative linguistics, had to concern himself with many areas of Slavic linguistics, both in research and teaching.²

The end of Marrism, however, did not mean a smooth restart of all subfields of Slavic linguistics. The study and research of the major languages of the former Yugoslavia encountered another difficulty caused by the Tito-Stalin split (1948), which lasted until the signing of the Belgrade Declaration in 1955. The consequences of the political conflict were obvious. For example, it resulted in the ban on the publication of Samuil Bernštejn's Macedonian grammar “Očerk makedonskogo literaturnog jazyka” (Outline of the

¹The author of this article expresses his gratitude to the following colleagues for their advice and support: Dr. Julian Ramač (Novi Sad), Dr. Svetlana Tolstaja and Ms. Marfa Tolstaja (Moscow), Dr. Wayles Browne (Ithaca), Dr. Marc L. Greenberg (Lawrence). The author is truly grateful to two friends of his, Mr. Gleb Pilipenko (Moscow) and Ms. Jana Perfil'eva (Saint Petersburg), as well as two archives, the Central State Archive of the City of Moscow and the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade, for their invaluable assistance in this research project.

² For instance, in 1951 and 1952 for the Ministry of Higher Education of the USSR, Bernštejn prepared and edited the teaching programs for various courses in Slavic linguistics: the Comparative Grammar of Slavic Languages (author and editor); the History of the Bulgarian Language (author); the Contemporary Bulgarian Language (editor); the History of the Serbian Language (author and editor); the Contemporary Serbo-Croatian Language (editor); the Contemporary Czech Language (editor); the History of the Slovak Language (editor); the Contemporary Slovak Language (editor); the History of the Polish Language (editor).

Macedonian Literary Language), which was about to appear in 1949 and was supposed to have been the first scholarly grammar of the Macedonian literary language (Nomachi 2019). In 1949, Radmila Ivanovna Grigor'eva-Đorđević (1901–1967?), who was a political emigrant to the USSR and a lecturer in Serbian language at the Moscow State University, was arrested and imprisoned in the context of the anti-Yugoslav campaign in the USSR (Vujović Cica 2019: 73). On the other hand, it did not mean that the study of Yugoslavia's languages was completely banned, although there are not too many examples. For example, Nikita Il'ič Tolstoj (1923–1996) worked intensively on Macedonian syntax under Bernštejn's guidance almost without using scholarly publications from Macedonia (Nomachi 2023). In the third issue of the journal "Slavjane" (1951: 63), one can find a short report on the defense of a candidate dissertation entitled "Vuk Karadžić and Russian Culture" by Petr Trofimovič Gromov (1950). The reviewer was optimistic about the content of the dissertation, but at the very end of the report, concluded with the following note: These sympathies and hopes to inspire the Serbs even today to fight against Tito's fascist clique, for the return of Yugoslavia to the fraternal family of people's democratic countries successfully building socialism. In the same journal, one can also read articles about Svetozar Marković once in 1950 and about Petar Petrović Njegoš twice in 1951, accompanied by the same negative notes about "Tito and his clique."

After Stalin died in 1953, the tensions between the USSR and Yugoslavia lessened. In the 11th issue of the abovementioned journal "Slavjane" (1954: 30–33), Leonid Arsenijovič Bulaxovs'kyj (1888–1961) published an article entitled "Historical connection between the Russian and Serbian languages," in which he discussed the similarity in terms of linguistic structures, the influence of Russian on the development of Serbian literary language, and the history of Serbian linguistics in Russia and the USSR without any anti-Yugoslav political message, which clearly shows that the year 1953 marked the turning point in the study of Yugoslav languages, particularly, Serbian in the USSR, although the political conflict had not yet been completely resolved.

In this respect, the dark years for South Slavic linguistics (except for Bulgarian) in the USSR between 1948 and 1953 are of particular interest. Despite all kinds of difficulties and even dangers, university courses dealing with Serbian/Serbo-Croatian did exist. Samuil Bernštejn prepared their programs and put them into practice by himself, especially concerning the Course on the History of the Serbian Language. Analyzing both the published "Program for the Course of the History of the Serbian Language" (Bernštejn 1951) and the above-mentioned course, we will be able to see how Serbian linguistics could survive in the USSR, which is a point completely missing in the previous historiography of Slavic studies in the Tito-Stalin split period (cf. Venediktov 1967; Gudkov, Skorvid, Cybenko 2007). As for the content of the Course, the typescript of the lectures on the History of the Serbian Language preserved in Bernštejn's *fond* at the Central State Archive of the City of Moscow (CGAGM) in f.l-222 op.1 d.68 l.2 can be an essential source of the information on the Course in question.³ In addition to the analysis of these two materials, I will address another important point in the background: the relationship between Bernštejn and Serbian linguists, particularly Aleksandar Belić (1876–1960). Their relationship played a particular role even apart from the political context of the time.

Considering the points mentioned above, in this paper I will discuss the following: the preliminary context: the relationship between Bernštejn and Belić before and after Tito-Stalin split (1948) (Section 2); the Program for the History of the Serbian Language (Bernštejn 1951) (Section 3); and the typescript of the Lecture on the History of the Serbian Language (Section 4). After discussing these points, I will proceed to the conclusion.

³ The author of this article would like to express his deepest gratitude to Mr. Gleb Pilipenko who kindly scanned the documents and provided them with the author.

2. Bernštejn's criticism of Belić before and after Tito-Stalin split (1948)

Bernštejn highly valued Belić as a talented linguist and a first-rate specialist not only in Serbian linguistics, but also in the field of Common Slavic and Slavic comparative grammar, and even in general linguistics (Bernštejn 1976: 61). Bernštejn met Belić for the first time on June 2, 1945, when Belić visited the Soviet Union to celebrate the 220th anniversary of the Academy of Sciences of the USSR (Bernštejn 2002: 70).

The name of Aleksandar Belić was familiar to Bernštejn much earlier because Afanasij Matveevič Seliščev (1886–1942), Bernštejn's supervisor for his candidate dissertation, heatedly polemicized with Belić over the so-called Macedonian question, in particular the place of the Macedonian dialects among the South Slavic languages (cf. Seliščev 1934). According to Bernštejn, he had to change the topic of his candidate dissertation: it had been the diachronic analysis of the Pirot dialect, for which Bernštejn needed to use Damaskins from Pirot preserved in the National Library of Serbia. Due to Belić's intervention, however, this project became impossible. Consequently, Bernštejn chose another topic suggested by Seliščev, "The Turkish Elements in the Language of Damaskins" (Bernštejn 2002: 71). Bernštejn finished writing his thesis in 1934.⁴ Long before the Tito-Stalin split that began in 1948, following Seliščev, Bernštejn already negatively viewed Belić's position and unscholarly approach to Macedonian.⁵ For instance, in the entry "The Serbian Language" for the first edition of the Great Soviet Encyclopedia (Bernštejn 1944: 854–855), in a rather mild way, Bernštejn opined as follows: *Some Serbian linguists greatly exaggerate the territory of the Štokavian dialects. For example, Prof. Belić states that the Štokavian dialects (Old Štokavian dialect) occupy a significant part of Macedonia.*

At the same time, Bernštejn was quite sympathetic about Belić as a scholar in general. Thus, it comes as no surprise that in 1947, together with Viktor Vladimirovič Vinogradov (1894–1969), Bernštejn invited Belić again to Moscow to give a series of lectures on the history of the Serbian language, the grammar of contemporary standard Serbian, and general questions of linguistics (Bernštejn 2002: 93).

When Belić was teaching the abovementioned series of lectures at the Moscow State University in 1947, Bernštejn himself attended his Course on the History of the Serbian Language, the Program for which Bernštejn later prepared for the Ministry of Higher Education of the USSR in 1951; he himself taught the same Course in 1952–1953. Bernštejn (2002: 104) wrote about Belić's Course as follows: *I pay special attention to his lectures on the history of the Serbian language. They are not of great interest to me from a methodological point of view, but they contain new and interesting facts.*

Therefore, Bernštejn, who was not a specialist in Serbian *per se*, learned much from Belić for his upcoming Course on the History of the Serbian Language, and this should have likely been reflected in his own Course. However, starting from 1948, it had become impossible to place Belić in a positive context in the USSR. For instance, Belić's name disappeared from the second edition of the Great Soviet Encyclopedia (1950). His name was mentioned only in a negative context or wholly ignored. Therefore, considering their direct scholarly contacts between 1948 and 1956, Bernštejn's negative attitude towards Belić should

⁴ The various versions of typescripts of Bernštejn's candidate dissertation at CGAGM in f.1-222 op.1. d.3–6.

⁵ In his memoir dated February 26, 1960, when the news of Belić's death reached him, Bernštejn (2002: 262) wrote about Belić as follows: *Za svoju 83-letnju žizn' on sdelal očēn' mnogo kak v oblasti serbskogo jazykoznanija, tak i v oblasti sravnitel'noj grammatiki slavjanskix jazykov....Otdal Belić obil'nuju dan' velikoserbskomu šovinizmu. Poslednij tolkal ego na put' demagogii i daže izvraščēnija faktov. V svoje vremena Seliščev prepodal emy xorošij urok naučnoj ob'ektivnosti.*

be carefully read in two contexts: his honest criticism of Belić's scholarship, particularly in Macedonian studies, and the politically forced criticism under the Tito-Stalin split.

3. What's inside the Program for the Course on the History of the Serbian Language (1951)?

By and large, the structure of the Program on the history of each Slavic language follows a nearly identical pattern: Explanatory Note; Introduction; History of Literary Language; Dialectology; Phonetics; Morphology; Syntax; and Lexis followed by two sets of Cited Works I (Lenin's and Stalin's theoretical works on ideological issues) and II (linguistic works on each Slavic language). Those Programs were approved by the Ministry of Higher Education of the USSR on October 22nd, 1950 (Bernštejn 2002: 154). The Programs published in 1952 (Bulgarian and Czech) contain a section on the history of the given discipline, while those appearing in 1951 (Slovak, Polish, and Serbian) do not have this section. Instead, the section is incorporated in the Introduction.

Except for the Explanatory Note and some parts of the Introduction, the rest of the Program is concise, but carefully designed in a scholarly manner. It covers many important aspects of the history of each Slavic language. The Program demonstrates a high level of scholarship in Slavic linguistics in the USSR, despite the discipline's significant decline due to Marrism. In some cases, however, the Program may have been too idealistic or even unrealistic to have been implemented: For instance, Serbian historical syntax was not elaborated anywhere – be it in Yugoslavia or in Russia.

The Explanatory Note that contains the structure of the course praises Stalin's approach to linguistics, which is almost unrelated to the rest of the Course. The Introduction is also ideologically oriented, particularly in the first and second passages where the correctness of Stalin's theory and criticism of Marrism are discussed. When the Introduction in the Program for the History of the Serbian language is compared to, for instance, that of Polish published in the identical structure in the same year (1951), one can immediately notice a striking difference: the former does not mention any local linguists at all after Đuro Daničić. In fact, unlike other courses on the history of Slavic languages, not a single work by any contemporary Serbian linguist is included in the Bibliography.

Another point to note is that this Course includes the Macedonian question with the Macedonian language in the context of “the forced Serbization of the Macedonian language by the Tito-Ranković clique” (Bernštejn 1951: 2), which again has nothing to do with the history of the Serbian language *per se*. Therefore, that passage with Bernštejn's comments was not just a criticism, but it rather functioned as a means to make the course on the Serbian language politically acceptable to the Higher Education authorities in the conditions reigning at the time.

4. The Lecture Notes for the History of the Serbian language

4.1. Description of the Lecture Notes

Bernštejn's lecture notes preserved at CGAGM consists of 99 sheets of typescript (A4). The notes themselves seem to have been typed by his students, because there are some repeated mistakes such as *čokavskij* instead of *čakavskij* “Čakavian,” which could not have been made by Bernštejn himself. In addition, in the lecture notes, one can read a note *Lekcija propušćena* “The lecture was missed” twice, on October 10 and November 1, 1953, which implies that the lecture notes were prepared by attendee(s) of the Course.

The Lecture Notes cover 34 lectures starting on September 5, 1952, and ending on April 17, 1953. It is unknown whether Bernštejn continued this course after this date, but

Bernštejn did not teach this Course in the next school year.⁶ The topics handled in the lectures can be summarized in Table 1:

TI	Date	Topic		Date	Topic
1	9/5, 1952	History of the discipline	18 (17)	2/20	Historical phonetics
2	9/12	Methodologies applied in the discipline	19 (18)	2/25	History of the nasal vowels
3	9/26	Slavic languages and their place in the system of the Indo-European languages	20 (19)	2/27	History of the liquids
4	10/5	South Slavic languages and South Slavs	21 (20)	3/4	History of the liquids in the later period, reflected in the monuments
5	(10/10)	(Lecture missed)	22 (21)	3/6	System of the consonants in the oldest period
6	10/17	History of the literary language (until the 19th century)	23 (22)	3/11	History of the softened consonants
7	10/24	History of the literary language (after the 19th century)	24 (23)	3/13	Dentals with J
8	(10/31)	(Lecture missed)	25 (24)	3/18	Dentals with J
9	11/14	Dialectology (Introduction and classification of dialects)	26 (25)	3/20	Combination of consonants with J (sk+j/zg+j, st+j/zd+j)
10	11/21	Dialectology (Prizren-Timok dialect)	27 (26)	3/25	History of velars K, G, X
11	(11/28)	Dialectology (Prizren-Timok dialect)	28 (27)	3/27	Morphology (nouns)
12 (11)	(12/5)	Dialectology (Prizren-Timok dialect)	29 (28)	4/1	Morphology (nouns)
13 (12)	(12/12)	Dialectology (Prizren-Timok dialect/Kosovo-Resava dialect)	30 (29)	4/3	Morphology (nouns)
14 (13)	12/19	Dialectology (Kosovo-Resava dialect)	31 (30)	4/8	Morphology (nouns)
15 (14)	12/26	Dialectology (Central dialect)	32 (?)	4/10	Morphology (pronouns)
16 (15)	2/13, 1953	Dialectology (Čakavian dialect)	33	4/17	Morphology (adjectives)
17 (16)	(2/20)	Historical phonetics	34	(4/24)	Morphology (verbs)

Table 1. Topics handled in Bernštejn's *History of the Serbian Language* 1952–1953⁷

Following the Lecture Notes dated April 24, 1953, Bibliography is included on a separate sheet of paper. Comparing Table 1 with the Program for the Course of the History of the Serbian Language (1951), one can notice that generally Bernštejn followed what he had described in his Program except for Syntax and Lexis, which are missing in the Lecture Notes. The lecture on verbal morphology in Table 1 is incomplete as it only covers some present tense forms.

4.2. Contents of the Lecture Notes (Selected)

4.2.1. General remarks (Lectures 1–2)

⁶ In his memoirs dated September 1, 1953, Bernštejn (2002: 176) noted that he would have the Course of the Comparative Grammar of the Slavic Languages and the History of the Bulgarian Language. Indeed, to that end, Bernštejn prepared the Program for the latter.

⁷ The dates in brackets are estimates as the attendees did not provide exact dates.

Throughout the Lecture Notes, there is not a single place where Stalin's contribution to Soviet linguistics is praised, unlike the description in the Program. Bernštejn's lectures ignored Stalin, while Marrism and Marrists, such as Nikolaj Sevast'janovič Deržavin (1877–1953), were negatively mentioned and entirely denied in the Notes. On the other hand, achievements by Serbian linguists were almost ignored and criticized in the political context at that time. For instance, according to Bernštejn:

Serbian scholars have done little to study the language of the ancient monuments, and Russian researchers have priority in this area. One who truly worked on the language of the ancient monuments was Rešetar – a Croatian scholar.

Serbian linguists – Belić – tried to justify with their works the predatory policy of the Serbian bourgeoisie. They claimed that the Serbian dialects spread far beyond Serbia – as far as Sofia – the capital of Bulgaria and in the West as well – the Slovenian language, as they claimed, is a dialect of the Serbian language, etc. They falsified history, distorted facts deliberately. Therefore, one should be very cautious about the works of these linguists. Or, for example, when Serbia conquered Macedonia, linguists rushed there and began to select “material” for the study of “Serbian dialects” in Macedonia. And now this Belić – national chauvinist and such “researchers” are living perfectly well in Serbia, continuing their nefarious “research.” Rešetar always opposed Belić and his works. Rešetar's research is of great value (Lecture 2, pp. 6–7).

In addition, Bernštejn repeated similar negative phrases: *In general, there is nothing done by Serbs in this field. There is also no research in the field of the lexicon of the Serbian language* (Lecture 2, pp. 8–9).

These citations show that Bernštejn needed to disparage Belić and Serbs specifically. At the same time, Croatian scholarship could be treated better than Serbian scholarship, particularly Milan Rešetar (1860–1942), because he did not share scholarly views with Belić. Indeed, Rešetar was against Belić's idea that “Common Serbian” gave rise to Štokavian and Čakavian and Belić's exclusion of Kajkavian as a mixed dialect of Serbian and Slovene from the dialects of Serbo-Croatian (see Rešetar 1907: 3–11). Although Bernštejn was ideologically opposed to Belić in his lecture, in practice he followed Belić's scheme, as shown in Table 1. This includes accepting the existence of the Common Serbian language and the position of Čakavian as one of the Serbian dialects.

4.2.2. History of the literary language (Lectures 6–7)

These lectures explain why this Course focuses solely on the history of the Serbian language, rather than the Serbo-Croatian language. Bernštejn begins his lecture by emphasizing the significance of Dušan's Code, but without providing any specific details. He then discusses the linguistic situations in Dubrovnik and in Bosnia and Herzegovina, where Čakavian was replaced by Štokavian (p. 10). Bernštejn quickly shifts his focus to the history of literary tradition among Serbs, starting with the Resava School and the role of Constantine of Kostenets. Bernštejn concludes that the Resava School period is noteworthy in a literary context, but of little interest in terms of its language, which he considers artificial (p. 10).

In Lecture 6, Bernštejn focused on the cultural situation among Serbs in the 18th century. He explained the background of the cultural “Renaissance” among Serbs and discussed the influence of the Russian language on Serbian. However, he did not provide definitions for important linguistic terms, such as Slaveno-Serbian. As important Serbian figures during the “Renaissance” period, Bernštejn mentioned such figures as Jovan Rajić, Dositej Obradović (with a short description of his life), Milovan Vidaković, and Lukijan Mušicki. Surprisingly, Bernštejn did not mention Zaharija Orfelin and his works at all, which were of the utmost importance in the development of literary language(s) among Serbs in the 18th century.

Overall, these two lectures appear to be lacking in detail. By that time, Russian scholarship had already made significant contributions to the history of the Serbian literary language, including the important works of Platon Andreevič Kulakovskij (1848–1913), such as “Načalo ruskoj školy u serbov v XVIII v.: Očerk iz istorii ruskogo vlijanija na jugoslavjanske literatury” (1903) and “Vuk Karadžić: Ego dejatel’nost’ i značenje v serbskoj literature” (1882).

Bernštejn focused primarily on Vuk Karadžić and his language reform in these lectures. Although Bernštejn praises Vuk as a prominent personality in every respect (p. 22), in the end he judges Vuk’s reform of letters rather negatively: “However, the phonetic orthography is weakest among all kinds of orthographies. An orthography should be built based on a morphological principle, and the orthography is supposed to make people think about the word composition” (Lecture 6, p. 23).

Lecture 8, which could have dealt with the history of the literary language, is missing. Bernštejn might have discussed some specific topic in a detailed manner, but it is impossible to tell due to the lack of notes of that lecture.

4.2.3. Dialectology (Lectures 9–16)

These lectures deal with contemporary dialects which are, as Bernštejn says, very important for historical phonetics and morphology. Therefore, Bernštejn did not intend to give an overview of the historical development of Serbian dialects.

After introducing basic notions in dialectology, such as territorial and social dialects and their differences, as well as the relations between dialects and literary varieties, Bernštejn classified the Serbian dialects. According to Bernštejn, Serbian dialects belong to a language with no significant differences, with exceptions such as the Prizren-Timok dialect and the Kajkavian dialect (pp. 26–27). In addition, Bernštejn opines that the (Common) Serbian dialect can be classified into Čakavian and Štokavian dialects, which was typical for Belić and Kul’bakin.

Later on, Bernštejn classifies the Serbian dialects into the following groups: Prizren-Timok; Kosovo-Resavian; Central; Zeta-Bosnian; Island-Istrian; Croatian. This classification is identical with that classification proposed by Belić (1905a) on the one hand, while it was criticized later by Rešetar (1907) (pp. 28–29). However, Bernštejn comments that Rešetar’s detailed description of the Štokavian dialects reveals significant differences among the Croatian dialects. Finally, Bernštejn criticizes Belić’s theory, which is nationalistic in his opinion: peripheral dialects are old Serbian dialects, while Central dialects are newer. According to Bernštejn, this model is fictional, and was necessary to claim that the Prizren-Timok dialect was originally a Serbian one, and its speakers should accordingly be Serbs (pp. 29). Bernštejn might be correct, but it might have been unfair if one remains silent since Kul’bakin (1916: 6), too, whose work on the Serbian language Bernštejn admires, notes as follows: *The Prizren-Timok dialect appears to be a mixed Serbo-Bulgarian dialect with a Serbian rather than Bulgarian base.*

From Lecture 10 to 13 Bernštejn analyzes the Prizren-Timok dialect in a detailed manner with occasional criticism of Belić’s position, but without mentioning his works such as “Dijalekti istočne i južne Srbije” (1905b). After that he concludes as follows: *It is impossible to say so decisively what language the Prizren-Timok dialect belongs to. Here the matter is more complicated. However, we can say that there were both Bulgarian and Serbian ethnic elements. The Prizren-Timok dialect is TRANSITIONAL (but not MIXED – these are two different concepts)* (Lecture 12, p. 37). This view is precisely the same as his teacher Selišček had (Nomachi 2022: 165–167).

Lectures 13–14 deal with the Kosovo-Resava dialect without criticizing Serbian linguists, but also without mentioning anyone. Again, Bernštejn seems to use Belić’s classification of subdialects (Kosovan, Župa, Levač, and Resava subdialects) within the

Kosovo-Resava dialect (cf. Belić 1905a: 28), but of course Bernštejn did not mention the source (Lecture 12, p. 38). In this lecture, Bernštejn paid most attention to the prosodic system in a historical and comparative context, with some sketchy descriptions of the morphological structure of the dialect in question in comparison to that of the Prizren-Timok dialect.

Lectures 15–16 are focused on the Central dialects and Čakavian. In the former, only the phonetic features are described without any further classification of the dialect. In contrast, in the latter, the internal classification of Čakavian into the Istrian-Island subdialect (Ekavian) and the Dalmatian-Croatian subdialect (Ikavian) is first discussed. This classification is identical to Belić's (1905a: 15), so the general idea is most likely taken from his work. Čakavian is analyzed in terms of its phonetic (but without going into the prosodic system characteristic of this dialect) and morphological features (only nouns and verbs, very sketchy). It is fair to say that Belić made significant achievements in the study of the Čakavian dialect, and his contemporaries highly regarded his research methodology. For example, in his introduction to Belić's letter, which was translated into Russian and published in 1913, Jan Nieciśław Baudouin de Courtenay (1845–1929), whom Bernštejn praises in his notes (Lecture 9, p. 26), wrote the following: *The enviable success with which A. I. Belić conducts his dialectological research in the field of the Čakavian dialects made me ask him in the summer of 1911 to describe to me his method of recording and processing the material he collects...Prof. Belić's article (the letter from Belić to Baudouin de Courtenay – M.N.) contains very valuable and indispensable instructions and should serve as a desk book (vadamecum) for every dialectologist...* (Baudouin de Courtenay 1913: 1).

4.2.4. Historical phonetics (Lectures 17–27)

In the first lecture on the Historical phonetics, Bernštejn described the vowel system of Late Common Slavic. He then discussed the oldest state and the development of the vowels in Serbian. Although Bernštejn was to analyze the vowel SYSTEM, in reality, he did not discuss any changes in the system. It is possible that Bernštejn, in his lecture, was afraid of applying the modern phonological approach as successfully developed in Slavic linguistics by his structuralist contemporaries represented by Nikolay Trubetzkoy, Roman Jakobson and others, due to the political context at that time. Therefore, in this respect, Bernštejn stuck to the neogrammarian approach. However, his approach is different from those of Belić and Kul'bakin, who begin their historical phonetics with the situation in the contemporary language. In these lectures, it follows, Bernštejn discussed the individual changes in *jat*, the merger of *i* and *y*, the fate of *jers*, nasal vowels, and sonorants, with some unsystematic comparison of changes in other Slavic languages such as Russian, Czech, Slovene, Polish and Bulgarian (Lectures 17–20). The description is far from thorough. For instance, the question of syllables was almost ignored; *e > o* after softened consonants such as *sa kućOm* “with a house,” *sa željOm* “with a wish” were not discussed, for example, unlike Belić who described those phenomena in a very systematic and detailed way (Belić 1999).

Bernštejn used the same approach to the consonant system (Lectures 21–26), namely, he began discussing the situation in Common Slavic. By and large, Bernštejn seems to have followed Kul'bakin but, again, less comprehensively. One substantial difference between Kul'bakin and Bernštejn is that the latter uses the notion of the “semi-softened consonants”, which are “hardened” in the history of Serbian, while they became more softened in the history of Russian (Lecture 21, p. 65).

Interestingly, in these lectures Bernštejn sometimes discussed the meaning of Vuk's linguistic reform and gave his evaluation. For instance, Bernštejn admired the correctness of Vuk's orthography where Vuk avoided spellings with voiceless at the word-final position, since the voiced consonants are never fully devoiced in this position, unlike inter-consonantal positions where full devoicing is observed. Another example is the secondary introduction of the phoneme *x* in 1836, which is of utmost importance to show artificial aspects of linguistic

change in general, notably in its standard variety, while Bernštejn did not say anything about the fact that Vuk discarded forms with the secondary jotation as in *devojka* “girl” in 1839 (reverting to *djevojka*).

In those lectures, Bernštejn hardly discussed other scholars, except for Apollon Majkov and Pavol Šafárik who were mentioned in the context that they considered that Serbian began losing the phoneme *x* between the 10th and 11th centuries, and the loss of this phoneme continued until the 17th century. This hypothesis was already outdated by then, as Bernštejn himself agreed with Vatroslav Jagić, who had proved that the phoneme *x* did exist in the 17th and 18th centuries.

As with the historical morphology, Bernštejn did not discuss any aspects of prosody in the diachronic context, unlike Belić or Kul’bakin, who did, incidentally, specialize in Slavic accentology.

4.2.5. Morphology (Lectures 28–34)

Bernštejn begins his lectures with a very brief description of the classification of nouns by stems in Indo-European: I. *a*-stem, II. *o*-stem, III. *i*-stem, IV. *u*-stem, V. consonant-stem (Lecture 28, p. 76). During this period Bernštejn worked intensively on his Slavic comparative grammar and in this context he edited the Russian translation of Meillet’s capital work “Le slave commun,” which was published in 1951. In addition, Bernštejn’s classification of nouns is very different from Belić’s (1999: 159–160), but Bernštejn did not seem to incorporate any of these achievements into his Course.

Although the content of Belić’s lectures in Moscow is unknown, it is possible that Belić, as one of the most distinguished experts in Slavic accentology at the time, could have gone into details of the Serbian historical accentology, as he did in his book on the History of the Serbian Language. Bernštejn, however, did not discuss this topic at all. Instead, he paid much attention to the comparison of Serbian with other Slavic languages, especially with Russian. Therefore, Bernštejn did not go into details when he discussed the long vowel *ā* for the genitive plural, probably following Rešetar, without paying attention to the prosodic features in various dialects, which Belić precisely described in his History of the Serbian Language. Bernštejn briefly dealt with the following: 1. *i*-stem nouns and their origin; 2. *o*-stem nouns in comparison with those in Russian, Czech and Polish; 3. *u*-stems without any examples. It is also characteristic that Bernštejn, unlike the aforementioned works by Belić or Kul’bakin, hardly discussed the history of dual number forms in Serbian.

In Lecture 32, Bernštejn provided little factual material when explaining the pronominal declension. The prosodic system is briefly discussed in terms of contemporary language, almost ignoring the diachronic change. In addition, the situations in some Montenegrin dialects, which have the archaic forms *ni* “to us,” *vi* “to you” for the dative case and *ne* “us,” *ve* “you” for the accusative case, are discussed episodically. There is not even any historical overview of interrogative pronouns: instead, Bernštejn only gives the etymology of *što*, *ča* and *kaj* “what.”

Lecture 33 deals with adjectives, but, again, their description is fairly sketchy, without going into details of the history of this category or its use in contemporary dialects. Bernštejn explains the functional and prosodic differences between the long and short forms of adjectives in contemporary Serbian. The lecturer examines the use of the postposed definite article in contemporary Bulgarian in relation to definiteness / indefiniteness, which is irrelevant to the history of Serbian. Finally, the lecture does not address comparative and superlative forms, either synchronically or diachronically.

Lecture 34, the last one on the verbs, begins with a very brief overview of the verbal system in Slavic, the classification of stems (the present tense stem and the infinitive stem) and the five classes based on the present tense stem: I. *e/o*; II. *ne/no*; III. *je/jo*; IV. *i*; V. athematic class, according to Leskien (1905), which is identical with that of Kul’bakin (1916:

84–85), but not with Belić, who proposes eight classes (Belić 1999: 333). In this lecture, Bernštejn analyzes the development of the present tense forms only, with special attention to the extension of the ending *-mb* for the first-person singular forms. It should be noted that Bernštejn pays considerable attention to the ending *-tb* for the third person singular and plural, which does not exist in contemporary Serbian, but which, according to him, must have existed until the 12th century. Following Selišček (1918: 225), who proposed a correlation between the maintenance or loss of *-t* in the postposed masculine article and the maintenance or loss of *-t* in the verbal ending in Macedonian dialects, Bernštejn concludes that this phonetic loss occurred only after the loss of the weak *jers*, i.e. between the 10th and 12th centuries, before the appearance of the first attested document in Old Serbian. As stated in Section 3 of this article, the Program (1951: 2) required lecturers to include Macedonian in the Course. Bernštejn followed his own requirement in the lecture but did not address any aspects of “the forced Serbization of the Macedonian language.” This “omission” can be explained by the fact that Stalin died on March 5, 1953, while Bernštejn had Lecture 34 after that, on April 24, 1953. Indeed, there has been not a single anti-Yugoslav note in Lecture Notes since Stalin’s death.

The Lecture Notes conclude at this point, and it is unclear whether Bernštejn continued teaching this course at a later time. These lectures on historical morphology are incomplete and poorly organized. Categories such as the origin of possessive pronouns, numbers, adverbs, and prepositions are missing, as well as a diachronic description of the verbal system of Serbian.

5. Concluding remarks

During the tumultuous years for South Slavic linguistics in the Soviet Union, Bernštejn, the foremost expert in Slavic linguistics and the *de facto* person responsible for the rehabilitation of this discipline, including Serbian linguistics, had to be politically cautious. This attitude is evident in the Program of the Course of the History of the Serbian Language (1951), which he prepared himself. As shown by the Lecture Notes and their analysis in this article, Bernštejn’s lectures were unbalanced in their organization and lacked comprehensiveness, in contrast to his original ideas crystallized in his Program, though Lecture Notes cannot be entirely relied upon as they were prepared by attendees/students and not by Bernštejn himself. Moreover, the lectures did not include any of his own ideas.

There are several reasons for the discrepancy between the Program and its implementation. First, although Bernštejn learned directly from Belić’s lectures in Moscow and had access to his publications, he avoided mentioning Belić’s and other Serbian linguists’ achievements in his lectures. In certain instances, Bernštejn discusses topics in which Belić was a prominent figure, such as the history of literary language and dialectology, particularly the Prizren-Timok and Čakavian dialects as Belić conducted the field research and had primary sources. However, Bernštejn assumes Belić’s ideas and his scholarly achievements without proper citation or acknowledgement, even pretending as if those ideas had been taken for granted, while simultaneously criticizing Belić’s approach as “incorrect” not only in a scholarly sense, but also in the political context of the time, particularly until Stalin’s death. In some cases, historical accentology was excluded from Bernštejn’s lectures due to the significance of Belić’s idea at the time. Even prominent Russian scholars such as Šaxmatov, Dolobko, and Kul’bakin could not rival Belić’s accomplishments. As a result, Bernštejn’s lectures were less comprehensive than they could have been.

Second, Bernštejn seemed to have organized the Course on the History of the Serbian Language in the way that he did because he was primarily interested in Balkan linguistics, Slavic dialectology, and the comparative grammar of Slavic languages. For this reason, Bernštejn often stepped out of the history of Serbian *per se* and discussed linguistic

phenomena in Bulgarian and Macedonian that could be sometimes compared to Serbian, but not always in a diachronic context. His frequent comparisons of Serbian with West and East Slavic languages probably reflect his preparation for the monograph on Slavic comparative grammar, which was published in 1961.

Works cited

- Anonymous (1950). Xronika "Pamjati Svetozara Markovića." *Slavjane*, 4, 63–64.
- Anonymous (1951). Dissertacija "Vuk Karadžić i ruska kultura." *Slavjane*, 3, 63.
- Anonymous (1951). Xronika "Pamjati Petra Njegoša." *Slavjane*, 11, 51.
- Ašin, Fedor Dmitrievič and Alpatov, Vladimir Mixajlovič (1994). *Delo slavistov: 30-e gody*. Moscow: Nasledie.
- Baudouin de Courtenay, Jan (1913). Pis'mo prof. A. I. Beliča k I. A. Boduenu-de-Kurtene o sobranii dialektologičeskogo materiala. *Izvestija Otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii nauk*, XVIII (1), 229–242.
- Belić, Aleksandr Ivanovič (1905a). *Dialektologičeskaja karta serbskogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii nauk.
- Belić, Aleksandar (1905b). *Dijalekti istočne i južne Srbije*. Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Belić, Aleksandar (1941). *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*. Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Belić, Aleksandar (1999). *Istorija srpskog jezika*. Belgrade: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1944). Serbskij jazyk. In: Otto Jul'evič Šmidt et al. (eds.). *Bol'saja sovjetskaja enciklopedija*. Moscow: Sovetskaja enciklopedija, 854–855.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1951). *Programma po kursu Istorii serbskogo jazyka*. Moscow: Ministerstvo viššego obrazovanija v SSSR.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1952a). *Programma po kursu Srevnitel'noj grammatiki slavjanskix jazykov*. Moscow: Ministerstvo viššego obrazovanija v SSSR.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1952b). *Programma po kursu Sovremennogo bolgarskogo jazyka*. Moscow: Ministerstvo viššego obrazovanija v SSSR.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1957). Iz istorii izučenija južnyx slavjanskix jazykov v Rossii i v SSSR. *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija*, 2, 123–152.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1961). *Očerk po sravnitel'noj grammatiki slavjanskix jazykov*. Moscow: Akademija nauk SSSR.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (1976). Pamjati akademika Aleksandra Beliča. In: Mihailo Stevanović (ed.). *Zbornik radova o Aleksandru Beliču*. Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnosti, 61–65.
- Bernštejn, Samuil Borisovič (2002). *Zigzagi pamjati*. Moscow: Institut slavianovedenija.
- Bulaxovs'kij, Leonid Arsenijovič (1954). "Istoričeskie svjazi ruskogo i serbskogo jazykov." *Slavjane*, 11, 30–33.
- Grickat, Irena (1959–1960). Bibliografija radova professora Aleksandra Beliča. *Južnoslovenski filolog*, XXIV, 49–84.
- Gudkov, Vladimir Pavlovič, Skorvid, Sergej Sergeevič, and Cybenko, Elena Zaxarovna (2007). Kafedra slavjanskoj filologii. In: Marina Leont'evna Lemneva (ed.). *Filologičeskij fakul'tet Moskovskogo universiteta. Očeki istorii*. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 183–220.
- Kepeski, Krume (2023). *Neobjaveni stranici za makedonskiot jazik na Krume Kepeski* (Prireduvač: Jovanka Kepeska). Skopje: Makedonika Litera.
- Kul'bakin, Stepan Mixajlovič (1916). *Serbskij jazyk. Fonetika i morfologija serbskogo jazyka*. Poltava: Elektroničeskaja tipolitografija I. L. Filšberga.
- Nahtigal, Rajko (1949). *Uvod v slovansko filologijo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Nomachi, Motoki (2019). On Samuil B. Bernštejn's unpublished *Očerk makedonskogo literaturnogo jazyka* 'Outline of the Macedonian literary language.' *Balkanistica*, 32:2, 199–224.
- Nomachi, Motoki (2022). Afanasij Matveevič Seliščev's unpublished manuscript on the South Slavic languages. *Slavistika*, XXVI (1), 156–172.
- Nomachi, Motoki (2023). The Early Nikita Il'ič Tolstoj as a Macedonist. In: Svetlana Mihajlovna Tolstaja (ed.). *Slovo i čelovek akademika Nikity Il'iča Tolstogo. K 100-letiju so dnja roždenija*. Moscow: Indrik, 258–274.
- Pollock, Ethan (2006). *Stalin and the Soviet Science War*. Princeton: Princeton University Press.
- Rešetar, Milan (1907). *Der štokavische Dialekt*. Wien: Holder.
- Seliščev, Afanasij Matveevič (1918). *Očerki po makedonskoj dialektologii*. Kazan': Lito-Tipografija. T-vo Umid.
- Seliščev, Afanasij Matveevič (1934). Makedonskaja dialektologija i serbskie lingvisty. A. Belić i ego posledovateli. *Makedonski pregled*, IX (2), 53–88.
- Venediktov, Grigorij Kuprijanovič (1967). Južnye i zapadnye slavjanskije jazyki. In: Fedot Petrovič Filin et al. (eds.). *Sovetskoe jazykoznanie za 50 let*. Moscow: Institut jazykoznanija, 88–100.
- Vujović Cica, Ubavka (2019). *Nestaljali netragom. Jugosloveni – žrtve političke represije i staljinističkih čistki u Sovjetskom Savezu 1927–1953*. Belgrade: Institut za savremenu istoriju.
- Zenkevič, Mixail Aleksandrovič (1951). "Petr Njegoš – pevec družby slavjanskix narodov." *Slavjane*, 10, 53–55.

Archival materials

Bernštejn, Samuil Borisovič. Lekcija po istorii serbskogo jazyka, 1952–1953, F.I-222 op. 1 d. 28. Centralnyj gosudarstvennyj arxiv goroda Moskvy.

Bernštejn, Samuil Borisovič. Pis'ma ot korrespondentov iz Jugoslavii, 1945–1988, F.I-222 op. 1 d. 169. l. 5 Centralnyj gosudarstvennyj arxiv goroda Moskvy.

Belić Aleksandar. Vystuplenie professora Belića A. I. na zasedanii Učenovo Soveta Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta im. M. V. Lomonosova, June 16, 1947, AB-III-2157, Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti.

Belić Aleksandar. Korespondencija, 1945, AB-IV-143, Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti.

Мотоки Нوماћи

КАКО СЕ УЧИО СРПСКИ ЈЕЗИК ЗА ВРЕМЕ СУКОБА ИЗМЕЂУ ТИТА И СТАЉИНА У СССР-У? ДОКАЗ ИЗ АРХИВЕ САМУИЛА БОРИСОВИЧА БЕРНШТЕЈНА

Резиме

Током бурних година за јужнословенску лингвистику у Совјетском Савезу, Бернштејн, највећи стручњак за словенску лингвистику и де факто особа одговорна за рехабилитацију ове дисциплине, укључујући и српску лингвистику, морао је да буде политички опрезан. Овакав став је евидентан у Програму курса историје српског језика (1951), који је сам припремио. Као што показују белешке са предавања и њихова анализа у овом чланку, Бернштејнова предавања су била неуравнотежена у својој организацији и недостајала им је свеобухватност, за разлику од његових оригиналних идеја искристалисаних у његовом Програму, иако се на белешке предавања не може у потпуности ослонити јер су их припремили полазници/студенти а не сам Бернштејн. Штавише, предавања нису укључивала ниједну његову идеју.

Постоји више разлога за несклад између Програма и његове имплементације. Прво, иако је Бернштејн учио директно на Белићевим предавањима у Москви и имао приступ његовим публикацијама, избегавао је да у својим предавањима помиње Белићева и достигнућа других српских лингвиста. У појединим случајевима Бернштејн говори о темама у којима је Белић био истакнута личност, као што су историја књижевног језика и дијалектологија, посебно призренско-тимочки и чакавски дијалекти јер је Белић вршио теренско истраживање и имао примарне изворе. Међутим, Бернштејн представља Белићеве идеје и његова научна достигнућа без одговарајућег цитирања и признања, чак се претвара да су те идеје узете здраво за готово, док истовремено критикује Белићев приступ као „нетачан“ не само у научном смислу, већ и у политичком контексту тог времена, посебно до Стаљинове смрти. У неким случајевима, историјска акцентологија је била искључена из Бернштејнових предавања због значаја Белићевих идеја у то време. Чак ни истакнути руски научници као што су Шахматов, Долобко и Куљбакин нису могли да парирају Белићевим достигнућима. Као резултат тога, Бернштејнова предавања су била мање опсежна него што су могла бити.

Друго, чинило се да је Бернштејн организовао Курс историје српског језика на начин на који је то урадио јер су га првенствено занимале балканска лингвистика, словенска дијалектологија и упоредна граматика словенских језика. Из тог разлога, Бернштејн је често искорачио из историје српског пер се и расправљао о језичким појавама у бугарском и македонском језику које би се понекад могле упоредити са српским, али не увек у дијахроном контексту. Његова честа поређења српског са западнословенским и источнословенским језицима вероватно одражавају његову припрему за монографију о словенској упоредној граматичи, која је објављена 1961. године.

Кључне речи: сукоб Тито-Стаљин, маризам, српска лингвистика, македонска лингвистика, историјска лингвистика.

PROFESIONALNA SELEKCIJA UČITELJA

Profesionalna selekcija je naučno i stručno utemeljena priprema kadrovskih resursa u bilo kojoj struci ili zanimanju. Ima dva vida: jedan se odnosi na školsku selekciju, koja se ostvaruje prilikom prijema kandidata u neku od obrazovnih institucija, a drugi neposredno u samom postupku izbora prijavljenih kandidata na konkurs o zaposlenju. U ovom radu autori ukazuju na značaj i postupke školske selekcije kandidata za poziv učitelja, čime bi se bitno podstaklo uspešno njihovo prilagođavanje zahtevima rada i podigla njihova profesionalna kompetentnost i radna uspešnost. U tom smislu učinjen je i osvrt na zahteve u pogledu profesionalnih kompetencija učitelja u savremenoj osnovnoj školi; na naučno-teorijsku utemeljenost selekcije i izbora zanimanja uopšte; na svetsku i našu praksu selekcije kandidata za poziv učitelja i, konačno, sačinjen predlog mera kojima bi se zaustavio rastući trend negativne selekcije učitelja u našoj zemlji.

Ključne reči: učitelj, profesionalne kompetencije, osnovna škola, selekcija.

PROFESIONALNA / ŠKOLSKA SELEKCIJA I NJEN ZNAČAJ

Još 1921. godine utvrđeno je na jednoj međunarodnoj konferenciji u Barseloni, navodi poznati švajcarski naučnik na polju dečje psihologije E. Klapared (Claparede 1929: 27), da pod pojmom „profesionalna selekcija“ treba podrazumevati izbor osobe za neko zanimanje. To je, u stvari, obrnut proces u poređenju sa profesionalnom orijentacijom, u kojoj se bira zanimanje za neku osobu. Taj izraz se u pojmovnom smislu na sličan način određuje i danas, s preciznijim naglaskom da se u postupku profesionalne selekcije, kao komponente ili jednog dužeg postupka u kojem se ostvaruje profesionalna priprema kandidata za neko zanimanje, vodi računa o psiho-fizičkim kvalitetima kandidata kako bi se odabrali oni koji, s obzirom na zahteve rada u nekom zanimanju, imaju najviše izgleda da budu profesionalno uspešni pa i konkurentni u odnosu na druge kandidate.

Naučno utemeljenom selekcijom, kao vidom društvene i stručne pomoći, mladima se pomaže da bi se što bolje prilagodili zahtevima rada zanimanja za koja se biraju. Na taj način oni se čine radno efikasnim, profesionalno kompetentnim, zadovoljnim sa poslom kojem se posvećuju, da lakše sa okolinom komuniciraju, da više budu motivisani za rad itd.

Društveni značaj profesionalne selekcije, s obzirom da je nastala iz ekonomskih pobuda, naročito se ogleda u povećanju produktivnosti rada, boljem iskorišćavanju materijalnih i ljudskih resursa i u stručnijem i odgovornijem obavljanju složenijih poslova i radnih zadataka (Janković – Rodić 2002: 277–278).

Podučavanje kao obrazovno-vaspitna akcija ili aktivnost oduvek je postojalo u ljudskom društvu. To se ostvarivalo uz rad, u svakidašnjim manifestacijama života ili u školi. Oni koji su podučavali po pravilu su bili roditelji, starije i iskusnije osobe, oni koji su pismeni i, konačno, oni kojima je to, a što nas ovde najviše interesuje, bio sastavni deo profesionalne uloge. Tako je bilo sve do pojave učitelja kao posebnog zanimanja, kojeg će u svojoj koncepciji osnovne škole, u smislu zahteva da se učitelji pažljivo odabiraju i profesionalno obrazuju, prvi inicirati J. A. Komenski. Podučavanjem pre učitelja, kao posebno profesionalno pripremljenih osoba, najpre su se bavili kandidati za sveštena lica ili, usputno i sveštenici, jer su ona u svim razdobljima hrišćanstva, kroz srednji vek, epohu humanizma i

renesanse, pa do pojave prosvetiteljstva i, konačno, osnovne škole kao obrazovne institucije, bili skoro jedini obrazovani ili pismeni deo stanovništva. U vezi s ovim treba naglasiti da kad god se podučavanje, odnosno, vaspitanje, na bilo koji način dovodilo u vezu sa bilo kakvom profesionalnošću vezanom za to, uvek su se na neki način imali u vidu izvesni kriterijumi za koje se smatralo da treba da ih ispuni osoba koja podučava da bi se na osnovu toga moglo pretpostaviti da će ona u tome biti zaista profesionalno uspešna. Takvi zahtevi ili kriterijumi uvek su se izvodili iz prirode procesa podučavanja, vaspitnih ciljeva, prosvetne politike, dominirajuće ideologije, filozofije, praktičnih potreba i, konačno, okolnosti u kojima se ostvarivalo podučavanje ili vaspitno-obrazovna aktivnost u najširem smislu.

PROFESIONALNI ZAHTEVI PREMA UČITELJU U ŠKOLI PROŠLOSTI

Uvid u to šta se u pogledu stručnosti ili osobina ličnosti očekivalo od onih koji su se bavili podučavanjem u prošlim vremenima, kako u predistoriji osnovne škole tako i u vremenu od njenog nastanka do danas, višestruko je korisno. Najviše zbog toga što se kroz to lako uočava šta je to što se u dužem vremenskom periodu smatralo najvažnijim, na osnovu čega se moglo pretpostaviti da će neko u profesionalnoj ulozi učitelja biti uspešan.

Pošto je profesionalna uloga učitelja u školi prošlosti najviše svedena na to da on izvodi nastavu i biva izvor znanja, jer se znanje smatralo najboljom pripremom za život, učitelju su se u vezi sa selekcijom najviše postavljali oni zahtevi od čijeg ispunjenja je najviše zavisio njegov uspeh u nastavi.

Razdoblje škole prošlosti mogli bi slobodnije omeđiti vremenom antičke Grčke i Rima, srednjeg veka, humanizma i renesanse, vremena J. A. Komenskog, pa sve do snažnijeg razvoja psihološke nauke u prvoj polovini XX veka.

U tom razdoblju, kojeg bi neki nazvali vremenom „didaktičkog materijalizma“ jer su se naročito cenila znanja, od učitelja se, u smislu onoga što bi trebalo da ga kao ličnost odlikuje, naročito očekivalo sledeće: dobre intelektualne sposobnosti, veština upotrebe metode indukcije i vođenja razgovora, sposobnost misaonog saznavanja bez većeg oslonca na čula (npr. Platon), retoričnost, moralna svojstva, dobro obrazovanje iz šireg kruga različitih oblasti, metodičnost (npr. M. F. Kvintilijan), hrišćanska vera i pobožnost, veština upotrebe dogmatike, strogost, asketizam, držanje koje kod učenika izaziva bezuslovno strahopoštovanje, enciklopedijsko obrazovanje (npr. u vreme humanizma i renesanse), praktična znanja (sa pojavom građanskih škola), naročito umeće poučavanja po metodi frontalne nastave (J. A. Komenski), ugled u društvu (J. A. Komenski), da je za svoj posao profesionalno pripremljen (prvi ističe J. A. Komenski, a praktično u delo sprovode A. H. Franke i A. Disterveg), ljubav prema deci i svome pozivu (G. F. Keršenštajner), istančana osećanja srodna osećanjima dečje prirode (G. F. Keršenštajner) itd.

Sve u svemu u listi navedenih i mnoštvu njima sličnih zahteva potpuno se ogledaju vemenske epohe, filozofije koje su uticale na teoriju i praksu obrazovanja kao i sve značajnije pedagoške ličnosti minulih vremena. Sve ovo za nas je značajno što ukazuje na to da nikada nije bilo svejedno ko će se vaspitanjem baviti ili kakvoj će se osobi na vaspitanje deca poveravati. U tom smislu stoji i A. Distervegova primedba da „... škola upravo toliko vredi, koliko vredi učitelj“ (Samolovčev 1979: 349).

ZAHTEVI PREMA UČITELJU U SAVREMENOJ OSNOVNOJ ŠKOLI

U jednom naučnom radu, nastalom u okviru jednog posebnog projekta (Janković – Ilić 2006) saopšteno je niz tvrdnji koje učiteljevu profesionalnu ulogu na nov način čine delikatnom. Kao što su: da je savremena osnovna škola neselektivna; da je ona u odnosu na školu prošlosti okrenuta ka bitno drugačijim ciljevima; da je škola partner porodici i drugim činionicima iz njenog okruženja; da sva znanja, iskustva i doživljaji kojima učenik raspolaže

nemaju izvore u nastavi (što je više bio slučaj sa školom prošlosti), već su u nekim slučajevima, čak, više posredovana raznovrsnim izvorima i medijima sa kojima učenici izvan škole i nastave dolaze u kontakt ili su, pak, rezultat delovanja različitih socijalnih i drugih činilaca iz šireg okruženja. Osim toga, drugačije se danas gleda na ulogu znanja. U tom smislu znanje npr. treba da pomogne učeniku da se osposobi i razvije sopstvene kompetencije za samostalno sticanje i praktičnu primenu znanja. Drugačiji značaj i ulogu danas u nastavi imaju i interesovanja, kreativne sposobnosti, individualna opredeljenja, kognitivni stilovi učenja i sl. Jednom rečju: škola i učitelj u savremenom društvu imaju sasvim drugačiju prosvetnu i kulturnu misiju.

Selekciju učitelja savremene škole konkretnije determinišu i najvažnije kompetencije, onako kako su one shvaćene u školskim normativima jedne zemlje, kao i u temeljnijim analizama učiteljeve profesionalne uloge. Takve kompetencije izvode se po više osnova, a najviše iz tradicionalne i nove uloge učitelja i aktuelne koncepcije obrazovanja. Neke od takvih lista profesionalnih kompetencija učitelja ili nastavnika savremene škole, u širem smislu, detaljnije su obrazložili B. Vlahović i N. Vujisić-Živković (2005). U vezi sa učiteljem čini nam se da je najpotpunija i najaktuelnija lista od osam profesionalnih bazičnih kompetencija nastavnika koje je utvrdila Evropska komisija za obrazovanje i kulturu, jer je imala u vidu sve što je u tom pogledu najbitnije (2004). To su:

- poznavanje nastavnih oblasti;
- sposobnosti i veštine uspešnog prenošenja znanja;
- sposobnosti stvaranja uslova za uspešno učenje učenika;
- vođenje i praćenje učeničkog napredovanja;
- sposobnosti i veštine potrebne za rad sa heterogenim grupama učenika;
- razvijanje motivacije za rad i učenje;
- timski rad;
- učešće u osmišljavanju plana i programa škole;
- informisanost o naučnim istraživanjima i svest o opštim promenama u društvu;
- privrženost školi;
- upotreba savremene tehnologije;
- rešavanje etičkih i profesionalnih dilema;
- kontinuirano profesionalno usavršavanje i razvoj.

S obzirom na delikatnost učiteljske profesije, kao i još uvek velikog značaja nekih zahteva koji su se pred njega postavljali još u školi prošlosti, u lancu postupaka ili procesa kadrovske reprodukcije (školska selekcija, obrazovanje, celoživotno stručno usavršavanje i drugi tokovi) čini nam se da je odlučujući značaj imala školska selekcija. Ne samo zbog toga što je pozitivna školska selekcija (ona selekcija koja se vrši pri upisu u neku školu ili na studije) pravi i najefikasniji način koji obezbeđuje uspešno prilagođavanje budućeg učitelja zahtevima rada u njegovom zanimanju, već i zbog toga što od pozitivne selekcije u velikoj meri zavise i ishodi u bazičnoj pripremi ili obrazovanju, pa i ishodi u svim tokovima kasnijeg profesionalnog razvoja i napredovanja, kao što je npr. stručno usavršavanje i sve ostalo.

AKTUELNI PROBLEMI SELEKCIJE UČITELJA U NAŠOJ ZEMLJI

Zbog poznatog teorijskog stava da se svi ljudi jednako uspešno ne mogu baviti svakim zanimanjem u većini evropskih zemalja praktikuje se umesto otvorenog ograničen pristup obrazovanju učitelja, odnosno selekcija kandidata u pristupu studijama. Otvoren pristup za sada je moguć u Belgiji, Holandiji, Nemačkoj i Austriji dok se u ostalim zemljama sprovodi profesionalna selekcija. Takva selekcija uslovljena je najviše kapacitetom obrazovnih institucija, novčanim sredstvima, delovanjem ponude i potražnje ili namerom da

se u zanimanje učitelja privuku što bolji kandidati ili studenti. Ograničenja u pogledu broja najviše se postavljaju na nivou države, a u nekim slučajevima i na nivou institucija koje se bave obrazovanjem učitelja.

U kontekstu naše prakse selekcija budućih učitelja, koja se ostvaruje prilikom upisa studenata na pedagoške ili učiteljske fakultete, moguća je ako se, pre svega, stekne uslov da je skupina zainteresovanih kandidata veća od upisne kvote. Tek tada se može očekivati da će se primenom određenih kriterijuma u selekcionoj proceduri izdvojiti oni kandidati od kojih možemo očekivati da će završiti studije i postati uspešni u zanimanju učitelja. Zbog stanja u pogledu društvenog ugleda učiteljske profesije i mera koje se u našoj državi preduzimaju da bi se mladi privukli u ovo zanimanje selekcija je iz godine u godinu sve manje pozitivna.

Dalje, uspešna selekcija je moguća ako se tačno znaju zahtevi rada u zanimanju učitelja, kako bi se na njima temeljili kriterijumi odabira. U tom smislu naročito su značajni oni zahtevi koji su podudarni sa promenama koje su se u školi i obrazovanju poslednjih godina dogodile i koje su u mnogim aspektima profesionalnu ulogu učitelja u odnosu na školu prošlosti učinile delikatnom. Izvesno je da se zahtevi te vrste najlakše utvrđuju postupkom analize rada, kakvi su razvijeni u teoriji i praksi profesionalne orijentacije. Međutim, zbog složenosti i nužnosti većih materijalnih izdataka potpunijih analiza te vrste do sada nije bilo, pa se praksa profesionalne selekcije učitelja svodi najviše na hipotetičke pretpostavke ili zahteve koji su najčešće od raznih autora isticani u stručnoj literaturi.

Jedan od krupnih problema zbog kojih u našem društvu selekcija učitelja nije u dovoljnoj meri pozitivna jeste i to što se na psiho-fiziološkom i pedagoškom planu tačno ne zna koje su to crte ličnosti koje su više konstitucionalno uslovljene i koje se pod uticajem profesionalne pripreme ne mogu bitnije menjati, da bi se selekcija više temeljila na kriterijima te vrste. Praktičnije gledano, pozitivana selekcija studenata na učiteljskim fakultetima moguća je samo ako se odlučimo da na studije primimo samo onoliko kandidata koliko njih, nezavisno od plana upisa, ispunjava uslove selekcionih procedure, ili, ukoliko se na konkurs prijavi veći broj kandidata od planiranog broja za upisivanje pa se u tom slučaju stvore realni uslovi za odabir ili selekciju.

Pod pretpostavkom da se stekne jedan od navedenih uslova u neposrednom sprovođenju selekcije treba, najpre, poći od kriterijuma koji su više konstitucionalno uslovljeni i tako još u samom startu kod budućih učitelja obezbediti poželjne osobine ličnosti koje se usled njihove nedovoljne vaspitljivosti teško mogu razviti kasnijim obrazovanjem i stručnim usavršavanjem. Reč je o svojstvima ličnosti koja su više konstitucionalno nego li empirijski uslovljena. To su, po pravilu: telesna konstitucija, emocionalna stabilnost, čulna osetljivost, sposobnost verbalnog, muzičkog i likovnog izražavanja, opšta sposobnost ili inteligencija, snaga ega, osobine koje su u vezi sa temperamentom, emocionalnom stabilnošću, ljubavlju prema deci i prosvetnom pozivu, ili, u obrnutom smislu, onim što se u jednoj ličnosti pokazalo kao rezultat izrazito neprijatnog iskustva ili doživljaja u vezi sa decom u njenoj ranoj mladosti. Prema mnoštvu ostalih zahteva, kao što su npr. akademski uspeh, veštine i navike, dinamičke crte ličnosti, optimizam, sistem ličnih vrednosti, stavova i sl., možemo se u procesu selekcije elastičnije odnositi, jer se mnogo čega u vezi s tim tokom obrazovanja, rada ili usavršavanja može na bolje menjati, odnosno razvijati.

Kada je reč o tome da u procesu školske selekcije nije neophodno svaku crtu ličnosti testirati, s obzirom na to da mnoge od crta ličnosti na odgovarajući način međusobno koreliraju, kao i što koreliraju u odnosu na globalne zahteve koje prema učitelju postavljamo. Tako npr. naša ranija istraživanja (Janković P. 1994; 1997) potvrdila su da sa pojedinim zahtevima pozitivno koreliraju sledeće crte ličnosti:

sa zahtevom u vezi *emocionalne stabilnosti* kod učitelja koreliraju svojstva kao što su: neraspoložen – veseo (0,43), inteligencija (0,48), prihvata odgovornost (0,40), neistrajan – istrajan (0,52), površan – studiuozan (0,47), nemaran – pouzdan (0,50) i povučen – voli

kontakte (0,63); sa zahtevom u pogledu *prihvatanja odgovornosti* koreliraju: emocionalna stabilnost (0,40), trajnost interesovanja (0,40), popustljivost – sklonost svadi (0,49) i saosećanje (0,64).

Na sličan način određena pozitivna (ili negativna) povezanost utvrđena je i u slučaju ostalih zahteva, odnosno crta ličnosti.

U praktičnom aspektu profesionalne selekcije ovi nalazi ukazuju na mogućnost racionalizacije postupka selekcije učitelja, jer nema potrebe svaku od crta ličnosti utvrđivati. Naime, još je Katel Raymond (Caattell 1978) tvrdio da se jedna osoba u nekom poslu ne angažuje samo jednom crtom ličnosti, već se angažuje ličnost kao celina.

Jedan od problema kod nas, kao i u svetu, jeste preterana feminizacija prosvetne struke.

Sledeći problem, iako se njime ne iscrpljuje cela lista, jeste u tome što se u našoj zemlji, kao i u nekim drugim zemljama, prilikom selekcije neopravdano velika pažnja posvećuje akademskom uspehu u prethodnom školovanju, dok se zapostavljaju motivacija i druge osobine ličnosti, od kojih profesionalni uspeh učitelja može da mnogo više zavisi.

KAKO SE VRŠI ŠKOLSKA SELEKCIJA UČITELJA U NAŠOJ ZEMLJI

Selekcija učitelja u našoj zemlji je, kao što smo već istakli, poslednjih godina dosta nepovoljna. Možda ne toliko zbog društvenog statusa i ugleda učiteljskog zanimanja koliko zbog nerešenih pitanja u vezi sa napredovanjem u učiteljskoj karijeri. Problemi druge vrste su npr. što još na većini učiteljskih fakulteta nisu na adekvatan način rešena pitanja specijalističkih i drugih vidova poslediplomskih studija; u studijske programe nije unet ranije najavljivan tzv. „B“ predmet, a što je u cilju polivalentnosti učinjeno u mnogim zemljama (npr. u Švedskoj); nije programski i organizaciono rešeno pitanje stručnog usavršavanja i produžavanja radne licence; stručno napredovanje je formalno definisano u zakonskim propisima, ali je u vezi s tim izostala materijalna podrška društva; ne čini se ništa značajnije da se u ovu profesiju privuče sposnija omladina (Vlahović – Vujisić-Živković 2005: 29).

Osim navedenog sada je najaktuelniji problem to što ako se ranije stečen nivo obrazovanja na nivou VII¹ stepena stručne spreme prizna kao završene master studije onda tako „proizvedeni“ kadrovi na stručnom stepenu mastera i bez pete godine studija neće imati potrebu da dopune svoje stručno obrazovanje na petoj godini studija. Ako do toga kojim slučajem i dođe onda će to biti ne obaveza, nego samo želja pojedinih učitelja, da povećaju svoje stručno znanje i kompetencije. Oni će to učiniti, verovatno, zbog toga da bi sebe u slučaju provere nivoa stručnosti prilikom prijema na posao doveli u povoljniji položaj u odnosu na druge kandidate za isto radno mesto. Za tako nešto će, dakle, biti najviše zainteresovana kategorija nezaposlenih učitelja.

Navedeni i njima slični problemi danas imaju za posledicu da se na konkurse učiteljskih fakulteta javlja mali broj zainteresovanih kandidata, konkursi se često ponavljaju, a skoro ni malo diskriminativni kriteriji selekcije više se primenjuju reda radi. Na ovaj način mi, kao i neke napred pomenute zemlje, u suštini nemamo ograničen već otvoren pristup obrazovanju učitelja.

To možda i ne bi bilo toliko nepovoljno po pozitivnost selekcije koliko je loše to što se iz bilo koje svršene četvorogodišnje srednje škole mogu prijaviti kandidati za učitelje. Da se tako nešto dešavalo pre dvadesetak godina to bi se smatralo besmislenim. Pošto se to dešava danas onda je to još više nonsensna, ali, ipak, realna, situacija. Da je realnost zaista takva dokaz je to što se u statutima svih učiteljskih i pedagoških fakulteta u vezi upisa novih studenata navodi to da se na studije mogu upisati kandidat koji imaju srednje obrazovanje u četvorogodišnjem trajanju i položen prijemni ispit. Što se tiče završene srednje škole to može biti bilo koja četvorogodišnja srednja škola, a što se tiče prijemnog ispita ili provere nekih

sposobnosti time se ni malo dublje ne zalazi u ono što bi trebalo da čini pretpostavku za sticanje napred navedenih 12 bazičnih profesionalnih kompetencija. Osim toga, to nije moguće ni zbog toga što se na konkursu ne pojavi veći broj zainteresovanih kandidata od broja koji je predviđen za upis.

U vezi sa ovim problemom važno je ovde istaći da u praksi većine evropskih zemalja, čak i onih koje su prihvatile *otvoreni pristup* obrazovanju učitelja (ili nastavnika uopšte) ipak postoji ograničenje, u smislu što je neophodno da je kandidat prethodno završio gimnaziju ili njoj ekvivalentnu srednju školu (Eurdice, 2002), ali se gimnaziji, kao školi opšteg obrazovanja, ne mogu smatrati ekvivalentnim neke usko usmerene stručne škole udaljene od prosvetne struke.

SVETSKA ISKUSTVA I TENDENCIJE U PROFESINALNOJ SELEKCIJI UČITELJA

Kako zainteresovati mlade za učiteljsku profesiju

Prema napred iznetim podacima i stavovima kvalitetu selekcije može doprineti i tzv. *Consecutive* model (uzastopni model) profesionalne pripreme. Ogleda se u tome što se, u slučaju pripreme nastavnika srednjih škola, najpre stižu opšta znanja i eventualno znanja vezana za određenu oblast ili predmet, a na kraju studija sledi profesionalna obuka (Profesional training) da bi se tek kroz tu obuku neko kvalifikovao i kao nastavnik.

Kako privući sposobne pojedince u učiteljsku profesiju delimično je odgovoreno u studijama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD 2002; 2003,) i drugim stručnim analizama: Eurydice (2002); (<http://www.coe.uky/AcadServ/TEPAdmit.htm>; http://www.sussex.ac.uk/Units/publications/pgrad2006/downloads/prospectus/extracted/101_education-intitital_teacher_education.pdf).

Šta se u tom pogledu može učiniti navešćemo nekoliko primera:

- planiranje na raznim nivoima (centralno, regionalno ili na nivou obrazovne institucije);
- ograničavanje pristupa (primena selekcije);
- stimulacija;
- temeljite reforme obrazovanja učitelja s tendencijom uklapanja u univerzitetske studije i produžavanje školovanja;
- bolje osmišljavanje produbljivanje i sve više prisutne pedagoške prakse u smislu stvaranja mreže referentnih škola i posebno osposobljenih učitelja – mentora;
- pripreme učitelja kvalifikovanih za nastavu 3–4 predmeta sve do 10 razreda, odnosno do kraja osnovnog školovanja (Austrija);
- u programima i u procesu obrazovanja integrišu se akademski i edukacijski sadržaji;
- eliminacija raskoraka u sticanju kompetencija tokom studija i potrebnih kompetencija u praksi;
- podsticanje inovativnog pristupa u organizaciji i sadržajima studija;
- alternativni putevi u obrazovanju učitelja (npr. Holandija omogućava da se neki nastavnici prekvalifikuju iz neke nastavničke profesije i tako postanu učitelji);
- uvođenje standarda za kompetencije (Holandija);
- razrada kriterija za utvrđivanje kvaliteta (Holandija);
- usklađivanje kurikuluma za obrazovanje učitelja i drugih nastavnika (Holandija);
- *profesionalizacija* učitelja – osposobljavanje za konkretno rešavanje problema i odlučivanje i *univerzitacija* – osposobljavanje nastavnika za istraživanje i
- proaktivno delovanje i kritički odnos prema vlastitoj pedagoškoj praksi (Slovenija);
- *uvođenje u nastavu interaktivnog pristupa umesto jednosmerne tradicionalne pedagoške prakse* (Slovenija);

- približavanje inicijalnog obrazovanja realnom životu (Švedska);
- produbljivanje edukacijskih znanja (Švedska);
- profesionalno savetovanje organizovano u školama ili putem interneta (Austrija);
- nagrađivanje prema stvarnom radu;
- stalno podizanje nivoa postignuća;
- održavanje čvrstih veza između učitelja početnika i institucija za obrazovanje učitelja;
- poboljšanje uslova rada;
- informisanje o nastavničkoj profesiji putem digitalnog-informacijskog sistema (Finska);
- sistemom napredovanja (u Finskoj postoje 4 stepena napredovanja: učitelj – pripravnik, učitelj – saradnik, učitelj – mentor i učitelj – rukovodilac);
- razvoj svesti o složenosti i društvenoj važnosti učiteljske profesije (OECD – Finska, 2003);
- povišenje društvenog statusa i imidža profesije;
- povišiti kvalitet poučavanja;
- povišenje plata, posebnim novčanim dodacima za izuzetno uspešne učitelje, skraćivanje radnog staža (Holandija, Švedska);
- stvaranje mogućnosti za istraživački rad koji će stvoriti teorijsku bazu za primenu novih saznanja u školskom okruženju (Švedska);
- postizanje polne uravnoteženosti u profesiji (Švedska);
- mogućnost specijalizacije učitelja za neke predmete (Danska);
- integracija akademskih i edukacijskih sadržaja (Finska);
- povećanje obima sadržaja koji razvijaju kompetencije (Irska ima npr. takvih 33% sadržaja).

Kriterijumi selekcion procedure koji privlače našu pažnju

U skoro svim zemljama, nezavisno od toga da li je otvoren ili selekcionisan sistem pristupa učiteljskim studijama, primenjuju se izvesni postupci i kriterijumi odabira kandidata. U nekim zemljama u kojima je interesovanje za poziv učitelja veliko, npr. Engleska, selekcija je pozitivna i veoma stroga. U drugim zemljama, u kojima nema većeg interesovanja mladih za prosvetnu struku, među kojima je i naša zemlja, prijemna procedura je veoma blaga i više reda radi.

U daljem tekstu nećemo navoditi na čemu se sve selekcija zasniva u pojedinim zemljama, već samo šta je to što se u tim procedurama, po nalazima B. Vlahović i N. Vujisić-Živković (2005) i drugim sličnim izvorima (Janković A. 2008; 2015), pored ostalog, po nama, smatra značajno, a što selekciju u svakoj zemlji bitno čini pozitivnijom.

Velika Britanija – koristi se rigorozan proces intervjuisanja kojeg vodi poseban odbor koji uzima u obzir: interpersonalne veštine, sklonost timskom radu, efikasnost u rešavanju problema i iskustvo kandidata u radu sa decom (npr. u volonterskom radu, da li je kandidat upoznat sa planovima lokalne zajednice i sl.).

Španija – pisanje sastava i analiza teksta, poznavanje stranog jezika, crtanje, istorija umetnosti i znanja iz primenjene matematike, prirodnih i društvenih nauka.

Švedska – test za razumevanje dijagrama, skala i mapa, test za procenu sposobnosti traženja informacija iz teksta. Za Švedsku je važno reći da ima dva tipa pripreme učitelja. Po jednom se učitelji pripremaju za rad od prvog do četvrtog razreda, a po drugom za rad sa decom od prvog do devetog razreda, tj. do kraja osnovnog školovanja. Oba tipa učitelja osposobljeni su da izvode nastavu svih predmeta po nastavnom planu od prvog do trećeg razreda. Za švedski sistem obrazovanja učitelja valja reći i da ima veoma različito ciljno ili

usmeravajuće organizovane studije. Veliki značaj u svemu ima i angažovanje studenata u istraživačkim projektima.

Finska – test saradnje i intervju. Predlaže se i utvrđivanje sposobnosti da sluša druge, da toleriše različitost i test fleksibilnosti.

Francuska – prethodno završene trogodišnje ili četvorogodišnje opšte studije na odgovarajućem fakultetu ili na fakultetu odgovarajućeg ranga, pozitivna procena na usmenoj proveru profesionalnih sposobnosti, položen usmeni ispit iz jednog predmeta po izboru, prevod teksta sa jezika od jedne dominantne imigrantske grupe, opšta socijalna kompetencija (sposobnost za timski rad), interesovanje i sklonost za nastavnički poziv, vrednosni sudovi i stavovi, opšta pedagoška kultura, individualni intervju, grupna diskusija, biografski esej i sl.

Nemačka – visoke intelektualne sposobnosti, interesovanje za poziv i rad sa decom.

Kanada – upis na učiteljske studije se uslovljava završenim jednogodišnjim ili četvorogodišnjim univerzitetskim studijama.

U Kanadi studenti se upisuju na jednogodišnji ili na dvogodišnji studij. Jedan tip učitelja se priprema da realizuje vaspitno-obrazovni rad od treće godine predškolskog vaspitanja do trećeg razreda osnovne škole. Drugi tip (nastavnika) se priprema za realizaciju nastave od četvrtog razreda do sedmog razreda niže osnovne škole.

U svim zemljama pored navedenih kriterijuma selekcija se vrši i s obzirom na uspeh u srednjoj školi, fizička i druga svojstva ličnosti. To smo namerno izostavili jer nije toliko interesantno kao specifičnosti koje smo naveli.

ZAKLJUČAK – MERE ZA UNAPREĐENJE SELEKCIJE NAŠIH UČITELJA

Među merama koje bi u našoj zemlji dovele do pozitivnije selekcije budućih učitelja naročito bi trebalo pomenuti one koje se praktikuju u navedenim zemljama, a koje su, nesumnjivo, dale pozitivne rezultate. Dalje, trebalo bi nešto učiniti što bi, kako smo napred videli u predlozima OECD i drugim studijama, moglo da zainteresuje mlade za ovo zanimanje. Ostale mere odnosile bi se na kvalitetniju organizaciju studiranja i veću brigu društva za stručno usavršavanje, materijalni položaj i očuvanje društvenog ugleda ove profesije.

LITERATURA

Attracting, developing and retaining effective teachers, OECD, 2002; 2003.

Eurydice (2002). Key topics in education in Europe, Volume 3.

European Commission Directorate-General for Education and Culture (2004). Implementation of «Education and training 2010» - «Key Competences for Lifelong Learning European Reference Framework».

Фејса, М., Јанковић, А., Чељовски, С. (2023). Интеркултурална димензија у образовној вертикали на русинском језику. Нови Сад: Филозофски факултет, Педагошки завод Војводине, Матица русинска (у штампани).

Janković, A. (2008). Pedagoška efikasnost nastave igranjem uloga i scenske komunikacije. Norma, 1-2. Sombor: Pedagoški fakultet. 135-145.

Janković, A. (2015). Savremeni modeli očigledne nastave u oblasti poznavanja prirode. Novi Sad: Gradska biblioteka.

Janković, P., Ilić, V. (2006). Učitelj u školi prošlosti i danas. Evropske dimenzije promena obrazovnog sistema u Srbiji. Novi Sad: Filozovski fakultet, 63-76.

Janković, P. (1994). Profesionalno usmeravanje, selekcija i obrazovanje učitelja. Novi Sad: Pedagoška akademija.

Janković, P., Rodić, R. (2002). Školska pedagogija. Sombor: Učiteljski fakultet.

Janković, P. (1997). Selekcija budućih vaspitača predškolskih ustanova. Potrebe i mogućnosti visokoškolskog obrazovanja vaspitača. Beograd: Viša škola za obrazovanje vaspitača.

Janković, A., Prvoslav, J. (2021). Profesionalna selekcija učitelja. U: М. Фејса ред. Кнјжка абстрактох: Живот и діло проф. др Юліяна Рамача. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, 4. <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-685-0>

Key topics in education in Europe, Volume 3, Eurydice, 2002.

Klapared, E. (1929). Izbor zvanja. Beograd: Geca Kon.

Rejmond, B., K. (1978). Naučna analiza ličnosti. Beograd: BIGZ.

Samolovčev, B. (1979): Vaspitna uloga nastavnika u uslovima savremene obrazovne

tehnologije. Savremene koncepcije i perspektive obrazovanja nastavnika. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, Vlahović, B, Vujisić-Živković, N. (2005). Nastavnik izazovi profesije. Beograd: Beograd: Eduka. www.idi.hr/cerd/projekt/obr_nast/projekt.htm Očit. 20. 12. 2022. god. <http://www.coe.uky/AcadServ/TEPAdmit.htm> Očit. 24. 12. 2022. god. http://www.sussex.ac.uk/Units/publications/pgrad2006/downloads/prospectus/extracted/101_education-intital_teacher_education.pdf Očit. 30. 12. 2022. god.

Aleksandar Janković

Prvoslav Janković

PROFESSIONAL SELECTION OF TEACHERS

Summary

Professional selection is scientifically and professionally based preparation of human resources in any profession or occupation. There are two types: one refers to school selection, which is realized when admitting candidates to one of the educational institutions, and the other refers directly to the process of choosing candidates for a concrete job. In this paper, the authors point out the importance and describe procedures of school selection of the candidates for the vocation of class teachers, which would significantly promote their successful adaptation to the requirements of work and raise their professional competence and working success. Among the measures that would lead to a more positive selection of future teachers in our country, the authors especially mention those that are practiced in the mentioned countries, and which, undoubtedly, have given positive results. Other measures would refer to a better organization of studies and greater concern of society for professional training, material position and preservation of the social reputation of this profession.

Keywords: teacher, professional competencies, primary school, selection.

РУСИНІСТИЧНЕ ДІЛО ПРОФ. ДР ЮЛІЯНА РАМАЧА*

Дзекуючы Александрови Д. Дуличенкови, руски язык своєю место у славянскей лінгвістики завжал 1980-их роках, кед му вон у *Уводу до славянскей філології* додзелел окреме место (Дуличенко 1981: 132-134). Дзекуючы Юліянови Рамачови, руски язык описани на основі спознаньох сучасней, дескриптивней лінгвістики. Рамач автор трецей *Граматики руского языка* (2002) у хторей у значней мири унапредзел опис шицких тих язичних обласцох хтори обробйовали його предходніки (Костельник 1923; Кочиш 1977). Проф. др Юліян Рамач непревозидзени лексикограф-русиниста. Главни є редактор и перши автор капиталних словнікох – *Сербско-русского словніка* (Рамач и др. 1995а, 1997), *Руско-сербского словніка* (Рамач и др. 2010) – и автор є *Словніка руского народного языка* (Рамач 2017а, 2017б). Попри немерлівого доприношеня русиністики, Рамач дал и огромне доприношене розвою култури рускей націоналней заєдніци у ширшим поглядзе.

Ключни слова: руски язык, дескриптивна лінгвістика, русиністика, лексикологія, проф. др Юліян Рамач.

1. ОД ЛЕКТОРАТУ ЗА РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРУ ПО ОДДЗЕЛЕННЮ ЗА РУСИНІСТИКУ

Одділення за русиністику у Новим Садзе (Fejsa 2012; Фейса 2018б) започало як Лекторат за руски язык и литературу, хтори основани 1. децембра 1972. року, кед Юліян Рамач избрани за лектора за руски язык. Три роки познейше, 1. децембра 1975. року Юліян Тамаш избрани за асистента рускей литератури (Філософски 1998: 52).

Студийна група руского языка и литератури на Філософским факультету основана 12. априла 1981. року. Перша генерація студентох уписана академского 1981/1982. року.

Кед Юліян Тамаш избрани за доцента, основана Катедра за руски язык и литературу (1983). У тим периодзе почали робиц и Ксенія Сегеди, Янко Рамач и Михайло Фейса, а створени и условия за полни штирирочни студії. На початку функціонування Катедри студенти студірали руски язык и литературу ведно зоз сербскогорватским языком и югославянску литературу. Наставніки на Катедри за руски язык и литературу почали робиц у окремих обставинах, у смислу же перше мушели науково описац своєю предмети и аж вец их могли преподавац на універзитетским уровню. То резултовало зоз публікованьом даскеліх капиталних творох од винімно велького значеня за русиністику и славістику. Дзепоедни зоз ніх, самостойно або у коавторстве, написал Юліян Рамач: *Руска лексика* (1983), *Сербскогорватско-руски фразеологійни словнік* (1987), *Сербско-руски словнік* (1. том 1995, 2. том 1997), *Граматика руского языка* (2002), *Руско-сербски словнік* (2010), *Словнік руского народного языка* (2017а, 2017б); Михайло Фейса: *Англійски елементи у руским языку* (1990), *Час и вид у руским и англійским языку* (2005), *Правописни словнік руского языка* (2017), *Правопис руского языка* (2019), *Словнік компютерскей терминології* (2020), *Правопис руского языка зоз правописним словніком* (2021), *Англійско-руски словнік* (2022); Юліян Тамаш: *Руска литература: история и статус* (1984), *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу* (1986), *Руски Керестур – хроніка и история* (1992), *История рускей литератури* (1997); Янко Рамач: *Економски и дружствени живот Руснацох у Южней Угорскей (1745-1848)* (1990), *Школа у Руским Керестуре (1745-1918)* (1995), *Руснаци у Южней Угорскей (1751-1918)* (2007), *История Руснацох*

од Київської Русі, по Горніцу, Бачку и Срим (2023); Стеван Константинович: *Руска проза* (1995), *Проза од Гнатюка по 1941. рок* (2008).

По початней студийней програми, хтора меняна на даскельо заводи, дипломували 44 студентки/студенти. Професор Рамач бул ментор шлідуючим студентком/студентом на виробку їх язичних роботох: Ясмина Прегун (*Мена рошлінох на руским язичу*, 1986), Мария Горняк-Кухар (*Церковна терминология у руским язичу*, 1986), Ксения Дудаш (*Женски роботи*, 1988); Блаженка Хома (*Пририхтованє и назви єдлох у Руским Керестуре*, 1988); Олена Папуга (*Руске обисце*, 1989), Даниєла Колесар (*Народне ліченє*, 1989); Мария Дротаров (*Творенє меновнікох у ділох Михала Ковача и Мирона Канюха*, 1989); Ирина Балїнт (*Проблеми стандардизації руского литературного язича у Радио-Новим Садзе*, 1990); Любка Варга (*Руске народне облєчиво*, 1990); Наташа Фа (*Колесарска терминология*, 1994); Снежана Гарди (*Особни хлопски и женски мена у Коцуре*, 1996); Соня Дюрко (*Женски мена у Руским Керестуре*, 1999); Мария Хома (*Стари народни бависка*, 2001); Каролина Джуджар (*Формованє меновнікох зоз суффиксами у рускей публицистичней литератури*, 2001); Анита Говля (*Особни мена и презвиска у Шидзе*, 2007), Александер Мудри (*Хаснованє применовнікох у язичу Гнатюкових приповедачох*, 2007). Член комісії бул шлідуючим студентком/студентом на виробку їх литературних або фолклористичних роботох: Весна Тиста (*Мотив зраженя „оцох и дзецох”, генераційох, предкох и потомкох у литературним ділу Михала Ковача*, 1987); Владимир Гарянски (*Поезия Мирослава Стрибера медзи експресионизмом и фолклором*, 1987); Златка Хлебашко (*Уплїв сербскей литератури на руску литературу*, 1999); Габриєла Гудак (*Єдноставни форми поезії у прози Юліяна Надя*, 2000); Наташа Шайтош (*Поезия Владимира Гарянского*, 2003); Славко Винаї (*Силвестер Саламон: Писні у прози и їх жридли зоз Нового завиту – Посланїци апостола Павла*, 2003); Люпка Чапко (*Крачунски обичаї*, 2004); Павле Малацко (*Винчанє Руснацох у Руским Керестуре од конца XIX вики по початок XXI вики*, 2004); Таня Гарди (*Смутне винчанє*, 2004); Таня Бодянец (*Виравованє женскей природи у рускей литератури*, 2006); Ясмина Арва (*Народна магия при Руснацох: приповедки, пришаги и клятви*, 2006); Оля Гаргаї (*Уплїв поезії М. Антича и О. Неша на дзецинску поезию Дюри Пангаргая*, 2008). Дипломски роботи представляю хасновити жридли за руских студентох и школярох, за преподавачох руского язича и литератури, як и за шицких руских културних діячох. Обчекує ше же студенти хтори одбранели своєю дипломски роботи буду бавиц активну улогу у културно-образовним живоце Руснацох у Сербії у першей половки XXI вики.

Катедра за руски язич и литературу пременована на Одделєнє за русинистику у цеку акредитації своєї новей студийней програми, базованей на Болоньскей декларації. На основи Болоньскей декларації конциповани и Мастерски академски студії хтори акредитовани 2008. року. Штирирочни основни студії організовані по 2006. рок, а пейцрочни студії (4 + 1), у складу зоз Болоньску декларацію, започати у академским 2006/2007. року. При реформованю наставних планох и програмох, Одделєнє за русинистику ше руководзело зоз потребу за модернизованьом настави и прилагодзованьом гу новим генераційом чийо образованє пре обєктивни причини було иншаке од образованя хторе достали предходзаци генерації (Филозофски 2006-2007). То була причина же до наставней програми уключени основни постулати Болоньскей декларації. Медзи иншим, прилапена и європска система преношеня и акумулації кредитох. Система преношеня и акумулації кредитох базована на принципу транспарентности процесох учєня, настави и оцєньованя. Єй циль же би олегчала планованє, реализованє и евалуацію студийних програмох и мобилности студентох през бодове вреднованє резултатох у учєю. Такволани ЕЦТС (ECTS) кредити виравую обсяг учєня хтори засновани на дефінованих виходох учєня и роботним обтерхованю.

60 ЕЦТС кредити/боди додзелюю ше виходом ученя и роботному обтерхованю под час порядного академского року або його еквіваленту хтори облапя одреджене число образовних компонентох (ECTS 2018: 10). Кредитна система (звичайно виражена зоз цалима числами) обдумана же би олегчала студентом рушац ше у розличних жемох, т.е. же би націонални системи високого образования були компатибилнейши.

Же би ше реализовали акредитовани наставни план и програма, як и пре пензионованє проф. др Юлиана Рамача 2008. року (рядови професор за руски язык) и проф. др Юлиана Тамаша (рядови професор за руску литературу) на Оддзеленє за русинистику прияти мср Анамариа Рамач Фурман, мср Александер Мудри и проф. др Стеван Константинович. У медзичаше мср Анамариа Рамач Фурман и проф. др Стеванович напущели Оддзеленє за русинистику. Нешка, место дакедишніх шесцерих занятих, на Оддзеленю за русинистику заняти лєм три особи. То доц. др Ана Римар Симунович, доц. др Александер Мудри и проф. др Михайло Фейса.

Члени Оддзеленя за русинистику участвовали у векшим числу покраїнских и республичних проектах. У рамикох тих проектах вигледовани сучасни руски язык и руско-сербска двоязичносц, руски язык поровновани зоз славянскима языками Карпатского ареалу и контрастовани зоз англійским языком, а правописни правила осучаснени и унапредзени; преучовани язык и стил руских писательох зоз Войводини, руски литературни твори поровновани зоз творами других писательох у жеми и иноземстве, а окремна увага пошвещена дзецинскей литератури, историй и фолклористики Руснацох. Роботи хтори настали на покраїнских и республичних проектах представляни на веліх конгресох, симпозиумох, наукових сходах и обявйовани у новим науковим часопису Оддзеленя *Русинистични студиї / Ruthenian Studies* (ISSN 2560-3612, eISSN 2560-3914; <http://rusinisticnistiudi.ff.uns.ac.rs>) и у других домашніх и медзинародних часописах, як и у зборнікох роботох и монографийох.

Од снованя Оддзеленя за русинистику професоре Оддзеленя мали барз добре медзинародне сотрудніцтво зоз універзитетами и другима институциями у жеми и иноземстве. Значни контакти и сотрудніцтво зоз зроднима наставно-науковима институциями у иноземстве витворени не лєм зоз славянскима центрами у жемох у хторих жию Руснаци/Русини, але и зоз другима славянскима центрами у швецех. Професоре Оддзеленя за русинистику, з єдного боку, прияли даєдних реномованих професорох-русинистох (др Александра Дуличенка, др Свена Густавсона, др Митра Пешинана), а, з другого боку, були госци на даєдних універзитетох (напр. У Ужгородзе, Кракове, Будапешту, Гданьску, Києве, Торонту и др.). Черанка наставнікох и студентох хвильково ше реализує у склопу програми Еразмус +.

Оддзеленє за русинистику на Филозофским факултету у Новим Садзе находзи ше на верху образовней вертикали при войволянских Руснацох. Представя єден з наймоцнейших русинистичних центрех у швецех. Наставніки участвую у черанки на основи билатералних спорозуменьох о сотрудніцтве або проектах хтори стимулюю мобилносц студентох и наставнікох (Еразмус + и ЦЕЕПУС). З оглядом же у XX вику була мала комуникация медзи славистичними центрами, односно медзи войволянскима Руснацами и карпатскима Руснацами/Русинами/Лемками, вшеліяк же слово о значним полєпшаню контактох медзи Русинами, Руснацами и Лемками на глобалним уровню.

2. ЛЕКСИКОГРАФИЯ ВОЙВОДЯНСКИХ/БАЧКО-СРИМСКИХ РУСНАЦОХ

Юлиан Рамач у кождим поглядзе назначнейши лексикограф войволянских/бачко-сримских Руснацох. Пред Рамачову импозантну серию капиталних словнікох публиковани *Приручни терминологийни словнік сербскогвратско-руско-українски* Миколи М. Кочиша (1972). У *Терминологийним словніку* облапена найчастейше

хаснована и найпотребнейша лексика сучасного руского языка (исте: 5). За руску часц словніка, як сам автор визначує, хаснована авторова лексична картотека у хторей найвекшу часц твори лексика зоз дружтвено-политичного живота 1970-их рокох. Кочиш бул свидоми же його пионирски твор рускей лексикографії ма недостатки и же „мож обчековац же уж у блізкей будучносци будзе потребне кориговац термини або їх форми“ (исте: 7). Найвекша слабосц словніка не у тим же авторова картотека уключовала лєм коло 14.000 „сербскограватски слова“, медзи хторима и термини „диялектичного и историйного материялизму“, як и „атеистични“, хтори „прегажел час“, але же за руску часц словніка „як лексична и морфологийна норма“ превжате вельке число терминов зоз українского языка (напр. *обережно, пощада, примара, розвиднік, шніжсинка, оцинка, клоун*), хтори бешедніки руского языка не прилапели (Фейса 2016б: 169; Фейса–Медєши 2021: 11). Микола М. Кочиш меншу увагу пошвещел активованю творчих/деривацийних можлівосцох руского народного языка хтори у рускей лексикографії активовал проф. др Юлиан Рамач (2002: 572-577) и, з другого боку, моделом-ришеньом жридлових руских/русинских вариянтох зоз Карпатского ареалу, хтори активовал проф. др Михайло Фейса (оп. напр. Фейса–Медєши 2007; Фейса 2015, 2016а, 2017а, 2019а; Фейса 2016б).

Дружтво за руски язык и литературу, хторому Микола М. Кочиш бул и перши председатель, порушало у другей половки 1970-их рокох активносци широких розмирох на составяню першей всеоблапней картотеки на руским языку. Кед 1981. року основана Катедра за руски язык и литературу на Филозофским факултету Универзитета у Новим Садзе, составяне першей и по нешка єдиней картотеки пренєшене на тоту новоосновану, профєсионалну институцию.

Свойофайтову «генералну пробу» за будуци капитални лексикографски діла представля публикованє *Минималного словніка руского языка: руско-сербскограватски* 1989. року. Редакторе були мр Гелена Медєши и Павлина Сабадош, а рецензенти Юлиан Рамач и Славко Сабо. Словнік наменєни за наставу руского языка як языка дружтвеного стредку у основней и стредней школи зоз сербскограватским языком у САП Войводини (Медєши–Сабадош 1989: 3). Лексични материял за тот словнік достати зоз осем познатих минималних словнікох и словнікох фреквенції рижних языкох. До *Минималного словніка руского языка* уключени лексеми хтори ше зявели у штирох або вещей жридлох (исте).

Юлиан Рамач уключел коло штираец особи до составяня першей картотеки руского языка, дзешец особи – до обривйованя карточкох Картотеки, а двох лингвистох (мр Гелену Медєши и др Михайла Фейсу) – до финализациї рукопису *Српско-русинског речника / Сербско-руского словніка*. Фахови совитнік у роботі на Картотеки и, вообщє, на *Сербско-руским словніку* бул єден зоз найзначнейшох сербских лексикографох, академик Митар Пешикан. Профєсоре Катедри, на чолє зоз Юлианом Рамачом, ношитєльом Проєкту, до формованя Картотеки уключели и студентох перших генерацийох Катедри за руски язык и литературу. Лексикографски виглєдованя представляли приоритет приоритєтох та други язични виглєдованя дословно занєдзбани. Перши дипломски роботи студентох Катедри праве пре тоту причину за теми мали описи руского облєчива, обисца, обичайох, єдзєня, религий, присловкох и др. На тот способ організованє сотрудніцтво студентох и профєсорох Катедри за руски язык и литературу принесло рускей националней заєдніци у Сербії/Войводини по нешка єдини, обсяжни каталог лексемох илюстрованих зоз числєнима прикладима зоз розличних сфєрох хаснованя руского языка.

Тим у составе проф. др Юлиан Рамач, проф. др Михайло Фейса и мр Гелена Медєши закончел рукопис *Сербско-руского словніка* з нагоди означованя 250-рочніци приселєня Руснацох до Бачки. Перши том *Сербско-руского словніка* (од А по Ђ)

друковани 1995. року (Рамач и др. 1995а), а други (од О по Ш) – 1997. року (Рамач и др. 1997). Такой по обявйованню другого тому *Сербско-руского словніка* Катедра за руски язык унапрямела свойо активносци на виробок *Руско-сербского словніка*, хтори од самого початку лексикографскей роботи бул задумани як друга фаза того єдинственного проєкту. Нови генерації студентох карточки зоз рускими лексемами поскладала по азбучним шоре руского языка, а тим авторох существуюцу картотеку дополнел зоз словами творох познатих руских писательох, хтори у медзичаше обявени. *Руско-сербски словнік* (Рамач и др. 2010). у поровнаню зоз предходзащим, двотомним *Сербско-руским словніком* менши (Fejsa 2011). Професор Рамач бул на становиску же найважнєйше уключиц характеристични народни руски слова и, у складу зоз тим становиском, даєдни фахово термини зоз рижних обласцох (технічни, ботанічни и др.), базовани на интернационализмох, не уключени до рукопису. Окремна увага пошвецена словом хтори ше одноша на живот Руснацох у прешлосци и попри тим же дзепоедни уж забути або ше забуваю (Хома-Цветкович 2010: 49). Дзекуюци всеоблапней картотеки, авторе були у можлівосци детектовани значєня слівох илустровац зоз велїма прикладами. Пре числени илустрації вецеїзначних слівох *Руско-сербски словнік* вигодни не лєм за компаративни и контрастивни лингвистични вигледованя, але и за ширши, културологийни вигледованя. Таки вигледованя можліви, бо ше русинистика розвива або у русинистичних центрох (насампредз у Словацкей, Польскей, Мадыарскей и Канади) або у славистичних центрох у велїх жемох швета.

На основи формованей картотеки за двотомни *Сербско-руски словнік* и єднотомни *Руско-сербски словнік*, як и на основи предходзащих лексикографских ділох, медзи хторима ше визначую *Руска лексика* (1983) и *Фразеологийни словнік: сербскогорватско-руски* (1987), Юлиан Рамач обявел и окреме значни *Словнік народного руского языка* (Рамач 2017а, 2017б). Професор Рамач сотрудзовал и на виробку двох барз значних терминологийних словнікох Дружтва за руски язык, литературу и культуру – *Словніка медицинскей терминології сербско-латинско-руского* групи авторох (Папуга и др. 2006) и *Словніка зашити рошлінох и животного стредку сербско-руско-латинско-англійского* авторки Радмиле Шовлянски (2010).

3. АКТУАЛНА ГРАМАТИКА РУСКОГО ЯЗЫКА

Проф. др Юлиан Рамач тримал шлїдуюци курси руского языка на Основних академских студиях: Фонетика руского языка (2. сем.), Морфология руского языка, Синтакса руского языка I (5. сем.), Синтакса руского языка (6. сем.), Лексикология руского языка I (7. сем.), Историйна граматика руского языка (8. сем.).

За наведзени курси професор Рамач обезпечел и основну литературу. За нїх писал скрипти, приручніки, монографії або науково роботи. Медзи нїма ше визначую *Лексика руского языка* (1983), хтора представя доробєну авторову магістерску роботу *Дублети у руским языку*, обявєну два роки по одбрани магістерскей роботи як приручнік за студентох русинистики; *Фразеологийни словнік руского языка* (1987), хтори наменєни за виучованє сербского языка як языка дружтвєного стредку; *Словнік лексики Гавриїла Костельника: слова восточнославянского и польского походзєня* (1991) у хторим автор розликує и анализує три групи творєня слівох под восточнославянским и польским уплївом; *Практична стилистика* (1996), хтора представя текстуалну стилистику наменєну студентом русинистики, новинаром и наставніком руского языка. Рамач порихтал и необявени скрипти зоз курсох Фонетика руского языка, Морфология руского языка, Историйна граматика руского языка, История руского литературного языка и др. Одбранєл и обявел докторску дисертацию *Применовнїцки конструкції у руским литературним языку* (1998). Обявел и 48 статї о руским языку и 44 статї о поєдинєчних слівох (оп. Биобиблиография Юлиана Рамача) у хторих аналитично

спатрел одредзени питання руского языка. Скоро шицки наведзени библиографски єдинки, у цалосци або у часци, уключени до трецей, актуалней *Граматика руского языка* (2002).

Винїмно значни факт и же професор Рамач бул ментор вецей дипломских роботах на Катедри за руски язык и литературу / Оддзеленю за русинистику (оп. Поглаве 1). На основи насловов мож заключиц же студентки/студенти теми о народним языку за свойо дипломски роботи виберали найчастейше при професорови Рамачови. Другим дипломским роботом менторе були Юлиан Тамаш, Янко Рамач и Михайло Фейса).

Необходне визначиц же професор Рамач бул рецензент и скоро шицким публикациjom у хторих науково-фахово вигледовани рижни теми зоз руского языка. Рамач бул рецензент и скоро шицких кнїжкох проф. др Михайла Фейси (напр. *Английски елементи у руским языку*, 1990; *Час и вид у руским и английским*, 2005; *Функционованє конструкції/форми Вø у преношеню часо-видових одношеньох у приповедкох Гавриїла Костельника*, 2009; *Правописни словник руского языка*, 2017а; *Бешедуйме по руски*, 2017б, 2018а; *Правопис руского языка*, 2019а; *Английски уплїв на руски язык*, 2019б; *Словник компютерскей терминології*, 2020; *Правопис руского языка зоз правописним словником*, 2021; *Английско-руски словник*, 2022). Рецензувал и лингвистични твори других лингвистох зоз хторих видзелюєме твори Александра Д. Дуличенка (*Jugoslavo-Ruthenica. Роботи з рускей филології*, 1995б; *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филології*, 2009) и Гавриїла Г. Надя (*Лингвистични статї и розправи*, 1983). О опубликованих рецензиях Юлиана Рамача опатриц часц «Прикази кнїжкох» у Биобиблиографії Юлиана Рамача.

4. ДОПРИНОШЕНЄ ПРАВОПISY РУСКОГО ЯЗЫКА

Юлиан Рамач дал и значне доприношенє утвєрджованю правописних правилох руского языка. Перше векше доприношенє дал у роботи Лингвистичней секції Дружтва за руски язык и литературу. Зоз тей роботи виходза статї опубликовани насампредз у *Руским слове* и *Творчосци*. Обявел седем роботи хтори ше занїмаю виключно зоз правописними проблемами (оп. „Биобиблиография Юлиана Рамача”). Есенцию своїх становискох у вязи зоз актуалними проблемами войводянскей варианти русинского языка Рамач винєсол у двох статях (Рамач, 2008а, 2008б) у хторих, медзи иншим, пише: «У перших децениях XX вику, согласно Костельниковим становиском, за стандарт прилапена система руского языка хтору Руснаци принєсли зоз Горніци, ведно з язичними пасмами хтори до руского языка вошли по приселєню, насампредз зоз сербским пасмом. Сучасни стандарт розликує ше од тедишнього по тим же ше нешкайши авторе свідомше одноша гу языку и баржей чуваю його чистоту. Правописни проблеми у сучасним языку у статї ше розпатраю з двох аспектох: 1. стандарт и сербски пожички у руским языку; 2. стандарт и пременки у руским языку у условийох його конзервованого положєня. Перши аспект: Кєд у руским языку пожичка ма домашні еквивалєнт, сучасни стандарт ше опредзелює за нього (суфикс *-арня* место серб. *-ара*, руски слова *покрутка*, *ставец*, *похребцина*, *слиха*, *клуб*, *вояк* и др. место сербизмох *бубрег*, *злюб*, *кичма*, *слепоочница*, *кук*, *войник* и др., руски еквивалєнти за сербски злучник *да*. Медзитим даєдни барз розширєни сербизми стандарт прилапює, нпр. конструкції зоз применовниками *спрам*, *после*, *за*, слова *ладя*, *чамец*, *ствар*, *гар*, *птица* и др. Други аспект: Даєдни пременки у руским языку настали як резултат нукашніх пременкох, а даєдни под сербским уплївом. Сучасни стандарт их углавним прилапює паралєльно зоз старшими рускими формами. Напр. у новшим чаше розширєни инстр. мн. меновнікох с., ж. и х. р. на *-ами/-ями* попри *-ми* (з *кощатами*, *женами*, *конями* попри зоз *кощатми*, *женми*, *коньми*), форми основних числовнікох *седем*, *осем* итд. попри

збирних *седемце, осемце* и др., *футур я будзем мочи* итд. попри старшей форми *я годзен* итд.».

Рамач ше находзел и на чолє тимох хтори преїг два децениї робели на *Сербско-руским словніку* (Рамач и др. 1995а, 1997) и *Руско-сербским словніку* (Рамач и др. 2010) та у велїх случайох, на основи наведзенїх аспектох, «преламавал» и одступал од рішеньох хтори були запровадзени у першим *Правопису руского языка* (Кочиш 1971). Правописни напрямки у складзе зоз висше виложенима аспектами давал и кандидатком/кандидатом при виробку велїх дипломских роботох у хторих вони мали составяц и одвитујуци словніки або индекси.

Авторе другого *Правопису руского языка зоз правописним словніком* у Уводним слове виначели же Нови правопис «базовани насампредз на сучасних наукових спознаньох у русинистици, окреме на *Граматики руского языка* Юлијана Рамача (2002) и *Руско-сербским словніку* (Рамач и др. 2010), як и на шестей редакції АПА стандардох» (Фейса–Медєши 2021: 10). Зоз Гелену Медєшову и Михайлом Фейсом участвова на дзешаткох сходах на хторих ше дискутовало о рішеньох велїх обаваньох, недоповедзеносцох и неусоглашеносцох вязаних за правопис руского языка. Тримає же єден зоз окреме значних сходах представя Совитованє пошвєчене утврѣдзованю религийней терминології (Савић и др. 1996) у організації Прекладательней служби Автономней Покраїни Войводини.

5. ШИРШЕ ДОПРИНОШЕНЄ КУЛТУРИ РУСКЕЙ НАЦИОНАЛНЕЙ ЗАСЄДНІЦИ

Попри тим же Юлијан Рамач бул порядни професор за руски язык, председатель Лингвистичней секції Дружтва за руски язык, литературу и культуру та єден час и шеф Катедри за руски язык и литературу, ангажовав ше и у Подружнїци Дружтва за руски язык, литературу и культуру з Коцура, Културно-просвитним дружтве ДОК и у Рускей матки. Нєсебично помагал и як главни редактор рижних публикаційох, и як рецензент велїх кнїжкох, и як прекладатель, и як лектор у числених видавательних проєктох. У рамикох діялносци Дружтва за руски язык, литературу и культуру порихтал за друкованє даскельох кнїжки медзи хторима окреме значни: популярне виданє за младих Идилски венец *З мойого валала* Гавриїла Костельника (2004, 2005), *Ровні цар* Владимира Сабо Дайка (2005), *Квиток младосци* Янка Хромиша (2005), *Писні и приповедки за дзеци* Миколи М. Кочиша (2018) и *Вибрани писні и проза* Владимира Сабо Дайка (2018) (оп. и „Пририхтани виданя“ у Биобиблиография Юлијана Рамача).

Попри числених кратших прекладах Юлијан Рамач рускей култури подаровав и даскельох преклади белетристичних кнїжкох, як цо напр. *Сказки* Александра С. Пушкина и сказки Петра Єршова *Гачатко горбатко* (з русийского языка), шпив *Умартей дзівочки* Гавриїла Костельника (з украинского языка), *Хвильки* Гавриїла Костельника (зоз горватского языка) и *Поезия и проза* Гавриїла Костельника (2013) зоз поетом Мирославом Алексичом (зоз руского на сербски) (оп. и „Преклади“ у Биобиблиография Юлијана Рамача).

За свою діялносц на плану рускей култури проф. др Юлијан Рамач достал и припознаня: *Награду Искри култури* Културно-просвитней засєднїци Войводини (1997), *Плакету Кирил и Методий* Шветового конгрєсу Русиных (2007) и *Златну значку* Културно-просвитней засєднїци Сербії за шицку предходну роботу (2019).

Бул рецензент числених публикаційох значних за руску националну засєднїцу, напр. *Одняте од забуца*, 1995; *Драмски живот Коцура* 1995; *Дуга над валалом: зборнїк писньох коцурских поетох*, 1995; *Настред широкей ровнїни: монография Коцура з нагоди 250-рочнїци приселєня Руснацох до Коцура*, 2013; *Талия у Коцуре* 2015; *Чувар вири, языка и руского народа – 250 роки коцурскей грекокатолицкей церкви* (оп. и „Прикази кнїжкох“ у Биобиблиография Юлијана Рамача).

Юлиан. Рамач ше ангажовал и на плану народней поезиї. У 21. числу зборніка роботох *Студия рутеника* Дружтва за руски язык, литературу и культуру порихтал (ведно зоз Ирину Олеяр и Михалом Лікаром) *Руски народни шпиванки* зоз нотнима записами (230 шпиванки, б. 7-138), а у *Студии Рутеники* ч. 25. обявел зборнік *Руски народни писні* (б. 11- 166). Преложел зоз німецкого и коляду «Циха ноц», хтора ма вельку популярносц.

6. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Александер Д. Дуличенко уведол руски язык до славянскей лингвистики 1980-тих рокох (Дуличенко 1981: 132-134) а Юлиан Рамач го у нєй афирмовал и оможливлєл же би 2022. року постал и у медзинародно верификовани язык – зоз здобуваньом ИСО-кода

(Фейса–Чельовски 2023).

Юлиан Рамач рускей явности представел винїмно значну діялносц Александра Дуличенка. Зоз двох *Югославо рутеникох* дознаваме же Дуличенко свою кандидатску (докторску негабилитацийну) дисертацию одбранєл праве зоз руског языка 1974. року. Наслов його кандидатскей дисертациї глаши *Литературни руски язык Югославїї – фонетика и морфология* (Рамач 2009: 5). Дуличенково интересованє ше преширєло и на други мали славянски литературни языки, хтори наволає *микроязыки*, та одбранєл и габилитацийну докторску дисертацию *Славянски литературни микроязыки* (исте: 5).

Случай руского языка хтори у службеним хаснованю скоро пейц децениї, як у органах Автономней покраїни Войводини так и на території шейсцох општинах у хторих Руснаци жию у значним числє, у кождим поглядзе приклад за визначованє пред велїма развитшима європейскими дружтвами и державами (Фейса 2010: 59). Тот факт допринєс же би ше 1972. року основал Лекторат руского языка и литератури, на хторим перши преподавач бул Юлиан Рамач. Кед Лекторат прероснул до Катедри за руски язык и литературу 1981. року, шицки курси руского языка водзел професор Рамач. За нїх написал и скрипти, хтори познєйше, 2002. року, инкорпоровал до Граматики руского языка (Рамач 2002). Рамач писал и програми за шицки язични курси по Болоньскей декларації.

Понеже нє мал предходнїкох у академским живоце, професор Рамач мушел перше описац свойо курси же би його язични описи познєйше постали и обовязна литература за студентох. Зоз 62 студенткох/студентох хтори дипломували на Катедри за руски язык и литературу / Оддзелєню за русинистику скоро трецина студенткох/студентох обробєла выбрани дипломски теми зоз руского языка под його менторством (оп. Поглаве 1).

Обявел дзешец кнїжки и преїг 100 науково роботи зоз хторима ше учишлєл медзи найзначнєйших русинистох, нє лєм медзи войводянскими Руснацами, алє вообщє, медзи Русинами, Руснацами и Лемками швета.

За свойо общекултурне доприношенє достал и заслужени награди. Медзи нїма окреме значне место маю награди *Искри култури* и *Златна значка* Културно-просвитней заєднїци Сербїї, як и Плакета *Кирил и Методий* Шветоного конгрєсу Русинох.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко Александр Д. (1981). Русинский язык. У: А. Е. Супрун, А. М. Калюта ред. *Введение в славянскую филологию*. Минск: Высшая школа, 132-134.
- Дуличенко, Александер Д. (1995). *Jugoslavo Ruthenica I: роботи з рускей филології*. Нови Сад: Руске слово.
- Дуличенко, Александер Д. (2009). *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.

- ECTS Users' Guide, European Union. (25. 08. 2018)
https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/ects-users-guide_en.pdf
- Костельник, Гавриїл (1923). *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. Сримски Карловци: РНПД.
- Кочиш, Микола М. (1971). *Правопис русского языка*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Кочиш, Микола М. (1977). *Граматика русского языка: Фонетика – морфология – лексика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Медєши, Гелена, Сабодош, Серафина ред. (1989). *Минимални словник русского языка: руско-сербскогорватски*. Нови Сад: Завод за издаване учебнікох.
- Надь, Гавриїл Г. (1983). *Лингвистични статі и розправи*. Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, Михайло (1990). *Английски елементи у руским языку*. Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, Михайло (2005). *Време и вид у русинском и енглеском језику*. Нови Сад: ИК Прометеј, Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет – Одсек за русински језик и књижевност.
- Фейса, Михайло, Медєши, Гелена (2007). Правописни проблеми русского языка у Войводины. У: А. Plišková zost. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku / Языковая культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 59-65.
- Фейса, Михайло (2009). *Функционованє конструкцій/форми Вѣ у преношеню часо-видових одношеньох у приповедкох Гавриїла Костельника*. Нови Сад: ВХ Прометеј, Филозофски факултет – Одделєне за русинистику.
- Фейса, Михайло (2010). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и сї руска менишина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј, КПД ДОК.
- Fejsa, Mihajlo (2011). Ruthenian-Serbian Dictionary. In: G. Rață ed. *Academic Days of Timisoara: Language Education Today*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 611-621.
- Fejsa, Mihajlo (2012). Department of Ruthenian Studies. In: G. Rață, M. Palicica eds. *Academic Days of Timisoara: Social Sciences Today*. 3rd Symposium Social Sciences Today: Between Theory and Practice, USABT, May 6-7, 2011, Timisoara. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 166-172.
- Фейса, Михайло (2015). Лингвистични проблеми южнорусинскей варијанти русинского языка. У: А. Plišková (zost.), *Русиньскый літературный язык на Словакиї 20 років кодифікації / Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku 20. výročie kodifikácie / The Rusyn Literary Language In Slovakia 20th Anniversary of Its Codification: 4. Конгрес русинского языка*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інститут русиньского языка і культуры, 98-114.
- Фейса, Михайло (2016а). Гу новому правопису русского языка войводянских Руснацох. У: К. Копорова (ред.), *Динамічны процєсы в сучасній славистиці*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Устав русинского языка а культуры, 40-57.
- Фейса, Михайло (2016б). Основе нового правописа русинског језика војвођанских Русина. *Славистика XX*, 167-172.
- Фейса, Михайло (2017а). *Правописни словник русского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1>
- Фейса, Михайло (2017б). *Бешедуйме по руски / Говоримо русински*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-428-3>
- Фейса, Михайло (2018а). *Бешедуйме по руски / Говоримо русински*. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и культуру.
- Фейса, Михайло (2018б). Розвиванє и досягнуца Одделєня за русинистику. В: К. Копорова ед., *Studium Carpato-Ruthenorum 2018: Штудії з карпаторусиністікы*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Центер языків і култур народностных меншын – Інститут русиньского языка і культуры, 144-157. <https://www.academia.edu/38435511/Studium_Carpato-Ruthenorum_2018.pdf> 08.08.2020.
- Фейса, Михайло (2019а). *Правопис русского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4>
- Фейса, Михайло (2019б). *Енглески утицај на русински језик / Английски уплїв на руски јазик / The English Influence On the Ruthenian Language*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>
- Фейса, Михайло (2020). *Словник компютерскей терминологиї*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику.
- Фейса, Михайло, Медєши, Гелена (2021). *Правопис русского языка зоз правописним словником*. Нови Сад: Завод за культуру войводянских Руснацох, Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, Дружтво за руски јазик, литературу и культуру.
- Фейса, Михайло, Шлемендер, Марина, Чельовски, Славица (2022). *Английско-русини словник*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику.
- Фейса, Михайло, Чельовски, Славица (2023). *Руски јазик и ИСО-код / Русински језик и ИСО-код*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику, Матица русинска.
- Филозофски факултет (1998). Катедра за русински језик и књижевност. У: *Информатор*. Нови Сад: Филозофски факултет, 52-54.
- Филозофски факултет (2006-2007). *Наставни план и програм – Студијска група: Русинистика*, Нови Сад: Филозофски факултет.

- Папуга, Ирина, Юлиан Рамач, Гелена Медеши, Михайло Фейса и др. (2006). *Словник медицинскей терминологиї сербско-латинско-руски*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач, Юлиан (1983). *Руска лексика*, Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Институт за педагогию – Катедра за руски язык и литературу.
- Рамач, Юлиан (1987). *Фразеолошки речник: српскохрватско-русински*. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Юлиан (1991). *Словник лексики Гавриїла Костельника: слова восточнославянскогo и польскогo походзєня*. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Юлиан, Фейса, Михайло, Медеши, Гелена (1995а). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник I*. Нови Сад: Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Юлиан ред. (1995б). *Александер Д. Дуличенко. Jugoslavo Ruthenica I: роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, НВУ Руске слово.
- Рамач, Юлиан (1996). *Практична стилистика*. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Юлиан, Фейса, Михайло, Медеши, Гелена (1997). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник II*. Београд, Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Юлиан (1998). *Применовнїчки конструкції у руским литературним языку*. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Юлиан (2002). *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Юлиан (2008а). Актуални проблеми войволянскей варианти руского (русинского) языка. Проблеми стандардизації. *Studia Ruthenica* 13, 165-174.
- Рамач, Юлиан (2008б). Актуални проблеми войволянскогo варианта русинского языка. У: А. Плішкова ед. *Русиньскій язык меджі двома конгресами. Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русиньского языка, Краків, 13-16. 9. 2007*. Пряшів: Конгрес русиньского языка, 80-90.
- Рамач, Юлиан ред. (2009). *Александер Д. Дуличенко. Jugoslavo Ruthenica II: роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, НВУ Руске слово.
- Рамач, Юлиан, Тимко-Дітко, Оксана, Медеши, Гелена, Фейса, Михайло (2010). *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за культуру войволянских Руснацох.
- Рамач, Юлиан (2017а). *Словник руского народного языка I*, А-Н. Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, Завод за культуру войволянских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач Юлиан (2017б). *Словник руского народного языка II*, О-Я. Филозофски факултет – Одделєне за русинистику, Завод за культуру войволянских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Савић, Свенка, Међеши, Хелена и др. (1996). *Основни принципи преводїєня религијске терминологије*. Нови Сад: Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе.
- Хома-Цветкович, Блажена (2010). «Терашнїм и будучим генераційом». У: *Руски християнски календар*. Нови Сад: Новинско-видавательства установа Руске слово, Християнски часопис Дзвони, 47-50.
- Шовлянски, Радмила (2010). *Сербско-руско-латинско-английски словник за щити рошлїнох и животногo штрєдку*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

*Роботу финансавало Министерство образования, науки и технологійного розвою Републики Сербії у рамках проектох ч. 178002 (*Язики и култури у часу и простору*) и ч. 178017 (*Дискурси менинских языкох, литературах и культурах у юговосточней и централней Европи*).

Mihajlo Fejsa

RUTHENIST WORK OF PHD JULIJAN RAMAČ

Summary

The Department of Ruthenian Studies in Novi Sad began as the Lectorate for the Ruthenian Language and Literature, which was founded on December 1, 1972, when Julijan Ramač was elected a lecturer for the Ruthenian language. Thanks to Julijan Ramač, the Ruthenian language was described based on the knowledge of contemporary, descriptive linguistics. Ramač is the author of the third *Grammar of the Ruthenian language* (2002), in which he significantly improved the description of all those language areas that were covered by his predecessors (Kostel'nik 1923; Kočiš 1977). PhD Julijan Ramač is an unsurpassed lexicographer-Ruthenist. He is editor-in-chief and the first author of capital

dictionaries – the *Serbian-Ruthenian Dictionary* (Ramač et al. 1995a, 1997), the *Ruthenian-Serbian Dictionary* (Ramač et al. 2010) – and author of the *Dictionary of the Ruthenian Vernacular* (Ramač 2017a, 2017b). In addition to his immeasurable contribution to Ruthenistics, Ramač also made a huge contribution to the development of the culture of the Ruthenian national community in a broader sense.

Keywords: Ruthenian language, descriptive linguistics, Ruthenian studies, lexicology, PhD Julijan Ramač.

„НАШЪ ЮЖНЪ БРАТЯ” В УЖГОРОДІ: ВЕРШЫ БАЧВАНСЬКЫХ АВТОРУВ НА БОКОХ НОВИНКЫ „НЕДЪЛЯ” 1942-1944 РОКОХ (тексты и ілюстрації)

В матеріалі представлені поетичні твори русинських авторув из Бачкы, котрі были опубликовані в роки Другуй світовуй войны подля языковых норм бачванського варіанта русинського літературного языка на бокох ужгородськуй новинкы „Недѣля”, котра дас за три роки, докы Войводина была зясь прикапчана до Мадярщины и была заперта містна новинка „Руски Новини”, была единов русинськов новинков про Русинув Бачкы и Срима. Тексты ілюстровані сканами новинкы „Недѣля” 1942-44 рр.

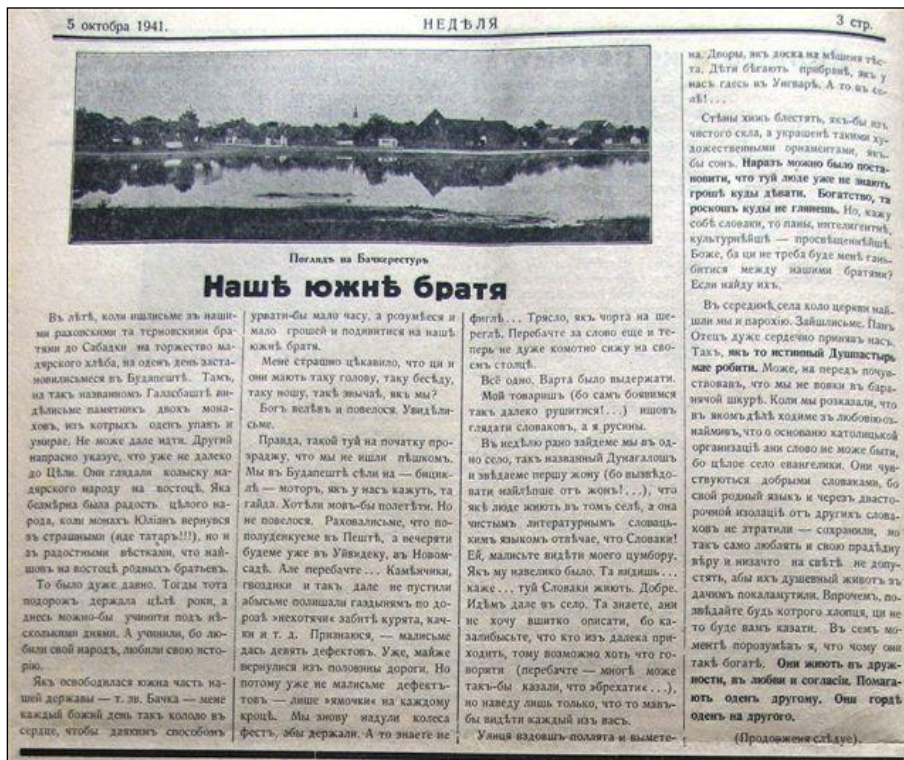
Ключові слова: русинська бачванська поезія 1942-44 рр., русинська періодика, ужгородська новинка „Недѣля”.

Пуд час Другуй Світовуй войны по довгуй павзі Русины зясь, хоть лем на куртый час, были в єднуй державі. Позад того, же 1941. рока у Руськум Керестурі перестала выходжовати из печатні містна новинка „Руски Новини”, ужгородська „Недѣля” обстала ся хоть лем даяков алтернатівов не лем про бачванського читателя, айбо и про писателя. Даколы єм опубликовав у „Шветлосци” статью за тоту ужгородську новинку, на бокох котруй быларубрика „За Бачванскихъ русинохъ!”¹. У титул днешнюй публикації суть вынесені слова ї главного редактора Андрея Кутлана, молодого агільного русинського новинаря и председателя містного Общества грекокатолицькуй молодежи, котрый нараз по назначеню на довжность редактора на зачатку августу 1941. рока навщивив бачванських братув. Матеріал, котрый вун пудготовив и застачив прекрасныма фотографіями, увидів світло світа у чetyрѣх числох ужгородськуй новинкы од 5. октовбра до 30. новембра 1941. рока. Научну статью за саму „Недѣлю” переже єм опубликовав у будапештськуй *Studia Slavica*². Кібы дакого заінтересовали тексты ужгородського редактора за путованя на юг, навщивленя ным Коцура и Руського Керестура, їх мож найти у послідньому томі „Русинського дайджеста”³, у спередслові до котрого є и курта інформація за трагічну, хоть и типічну про русинського інтелігента, його долю меже братами „ослободителями” нараз по войні.

¹Капраль Михаил: Руска журналистика у чаше другой шветовой войны. Шветлосц. Часопис за литературу културу и уметносц, 2003, N 1.– Нови Сад: НВУ „Руске слово”. 67-76.

²Káprály Mihály: Ужгородская русинская еженедельная газета «Недѣля» 1941–1944 гг. *Studia Slavica Hung.* 57/2. – Budapest, 2012. 357–365.

³ Русинський дайджест 1939-1944. III/2. Кроника. Тексты з ужгородськуй новинкы „Недѣля” 1941–1944 гг. Матеріалы ушорив и спередслово написав Михаил Капраль. – Nyíregyháza, 2011.

Фактом є, же по тум путованю моторков у Войводину отвітственного редактора „Недѣль” Андрея Кутлана на зачатку военного 1942. рока зачали ся обявляти мало чудні языково про пудкарпатських читателюв тых рокув тексты бачванських авторув, а в самуй Бачці зачала ужгородська новинка переберати на свуй бук читателюв переже затвореных „Рускихъ Новинохъ”. Про бачванцюв язык їх авторув зуставав цалком привичный, кедь не раховати чудный про ных ер (ѣ) на кунцѣви слов з твердым спувзвук, котрый був назад заведений подля языковых норм граматикы Ивана Гарайды 1941. рока⁴, котра и сповняла кодификаторську функцію про русинський літературный язык у Пудкарпатю тых рокув, де вун доведна з мадярським первый раз в історії мав статус офіційного. На ілюстрацію новуй редакторській політики новинки представлю ї фрагмент од 25. януара 1942. рока, поміщений на другум бокови:

ЗА БАЧАВСКИХЪ [пуздрнійше все ся писало: БАЧВАНСКИХЪ] РУСИНОХЪ! Тото число НЕДІЛІ послаламъ шицкимъ предплатнікомъ б. Рускихъ Новинохъ и модліме да се преплаца на Неділю такъ, якъ и на Руски Новини були предплацемъ [?]. Котри не сче приимаць тоту новинку най ю враци назадъ и то або поверенику кедь ю одъ нього досталъ, або по пости назадъ до Редакції до Унгвару. Предплатници б. Рускихъ Новинохъ, котри предплату виплацели напредокъ у 1941 року достаню[?] тоту новинку до 1. VII. на рахунокъ тей уплаченей предплати.

Ищи лем тельо додам, же даколы, доста уже давно, на научнуй конференції на честь тридцятьлїтя русинській катедры у Новосадськым універзитеті вельочестованый муй старший колега Юлиан Рамач у бесіді зо мнов повів, же добрі бы было позберати ай публиковати тоті вершы з ужгородськуй новинки. Што на тото повісти? Ту неє зач дішкоровати, тото є літературна дідузнина, культурна памятка, котра має бути ку діспозиціїпро каждого изглядователя, котрый ся интересує історієв, языковима и літературныма особостями бачванських и сремських Русинув. Хоть и по читавуй павзі по туй давной бесіді з Юлианом Рамачом у прекраснум, милум про каждого Русинагрункастум місті, котрой, кідь добрі тямлю, ся кличе Фрушка Гора,реагуву на

⁴Гарайда Иван: Грамматика русского языка. Выдания Подкарпатского Общества Наукъ. Унгварь, 1941

його просьбуи загаям тексты поетичных творув бачванських авторув з ужгородськуй русинськуй новинки „Недѣля” там, де їм давно має быти місто, до Нового Сада. Ищи лем тельо зазначу, же звѣдавый и мерькувный читатель ся од мене годеи попросити, де є верш „Звада” авторства Якима Олеяра, за котрый єм споминав у публикації на бокох „Шветлосци” 2003. рока? Мусай ся признати, же на мою ганьбу, стратив єм копію ипен туй новинки за 8. фебруара 1942. рока. Так же лишыв єм роботу про ищи дакого, ко буде шіковнійший и компетентнійший, ги автор сых шорикох... Ушыткі другі тексты, котрі даву ту за хронологічным шором, змагав єм ся передати максіمالно захианявучы особости (даколи и печатні хыбы) публикації в ужгородськуй новинці. У сяких [] квадратных скобкох даву исправленя хыбы вадь коментуву якісь міста у текстох. Надіву ся, же редакція Studia Ruthenica, котруй є адресована моя скромна праца, буде годна вухосновати и дашто з ілустративного матеріала, котрой єм попризбіровав у властнум віртуалнум архіві. Не єм на тельо фахманом, жебы коментовати языкові и літературні характеристики текстув, котрі загаянву до Нового Сада, айбо супукуйный єм, ибо добрі знам, же ипен там суть як цінителі властнуй културнуй дідузнины, так и спеціалісты на тоту роботу.

Велми бануву, же про днешні санітарні норми, не годеи буду ся стрітити з своїма дорогыма колегами з Новосадського універзітета на празднованю красног про вшытких нас юбілея, 50-літя „Дружтва за руски язык, литературу и культуру”, де єм мав честь быти покликаным. Айбо тішу ся надієв, же тоті мізерні писемні матеріали, што загаянву, и котрі нас, пудкарпатських и бачванських Русинув, доведна даколы скапчовали на бокох єднуй айбо общуй новинки, будуть хоть лем мало на хосен у розвою нашуй общуй русинськуй културы.

Тексты:

ВИЛІЯ

Кедь ушъ придзе вечаръ и дзень престане,
Докончи ше шицка робота, бегане.
Зосъ вечаршимъ дзвономъ шицко ше
умири,
Надъ змученимъ шветомъ ноць кридла
рошири...

Доокола вона цали шветъ обвис,
Поля, гори, леси, скридлами закрис.
Надъ тимъ ширимъ шветомъ миръ завлада,
И захихне мержня, грихъ и звада.

Кедь вечарша гвизда пушчи зарю ясну,
У палати чи коліби увидзиме слику красну,
Коло стола оецъ маць и цала фамелия,
Нешка Святи вечаръ, нешка намъ Вилія.

На штредь стола Крачунъ, єдла,п
[друкарська хыба] а гочъ и худобни,
Доокола клєча оецъ, маць и дзеци дробни.
Руки шицки на молитву поскладали,
Та дзекуюъ йому, же тотъ вечаръ дочекали.

Дзекуєме Боже! За небески дари цо ихъ
маме!

Же Твойо Рождество нешка преславляє!

Дзекуєме Тебе! Ти найкраши цвите!

»Христось Раждається!« Славите!

Якимъ Олеяръ (Недѣля, 4 януара 1942, с. 7)

НЄШКА ВЕЧАРЪ

Нешка вечаръ хижочки нашо,
Зосъ шнігомъ билимъ закрити,
Буду здабаць на хлївъ-Вертепъ.
Худобни – у цмоти овити.

Нешка вечаръ дзеци розвешєля,
Хижочки нашо и цали шоръ
И замєньоваць буду кедишні,
Небесни ангелски хоръ.

Нешка вечаръ гвизда ясна,
Защъ на небє виступи,
Бо ше нешка родзєло дзєцко,
Цо родъ людски викупи.

Нешка вечаръ нашо дзвони,
Якъ дакеди труби ангелски,

Дзвоніць намъ гласно буду,
Теразь ше родзель Царъ небески.

Нешка вечаръ до церкви святей,
Шицки людзе ше буду збиваць,
И писню »Христось Раждаеця!«
Весело буду шпываць!

Михайль Биркашъ (Недѣля, 4. януара 1942, с. 8)

8 стр.
НЕДѢЛЯ
4 януара 1942

Діацата въ Куцорѣ идуть изъ Вечери

НЕСКА ВЕЧАРЪ

Нешка вечаръ хижочки нашо,
Зось шнѣгомаъ бѣлнмъ закрити,
Буду здабаць на хлѣвъ-Вертевъ,
Худообин — у цмѣти свѣти.

Нешка вечаръ дзеци розвѣсели,
Хижочки нашо и цали шоръ,
И замѣнюваць буду кедшнѣ,
Небесни ангелски хоръ.

Нешка вечаръ до церкви святей,
Шицки людзе ше-буду збиваць,
И писню »Христось Раждаеця!«
Весело буду шпываць!

Нешка вечаръ гююза ясна,
Зашѣ на небе нѣступнѣ,
Бо ше нешка роздѣло дзѣшко,
Цо родъ людски выкупнѣ.

Нешка вечаръ нашо дзвоннѣ,
Якъ дажѣди труби ангелски,
Дзвоніць намъ гласно буду,
Терааъ ше родзель Царъ небески.

Михайль Биркашъ.

Найстарша хата зъ крестомъ на мѣнѣ въ Куцорѣ

ВѢСТИ ЗЪ КЕРЕСТУРА

Предъ валаску фина слика
Тамъ внѣдзелю република,
Вецей людзохъ якъ у служби
Їмъ би танеръ даць на руби.
А въ байбернѣ у тимъ часу
На карсцелѣкъ кладу »касу«
Шнапслу, визу обрацаю
И такъ службу отправаю!

Яр. (Недѣля, 25. януара 1942, с. 2)

ВЕЧАРШИ ДЗВОНЪ

На полю жимни виторъ висѣ,
Якъ да предъ собу дакого гонѣ,
У цми валалѣ ушѣ лѣцо криѣ,
А зось турнѣ дзвонъ вечарши дзвонѣ.

Далеки, цихи, його гласи,
Иду презъ поля, якъ да плѣваю,
И здогадаю людзохъ на тоти часи,
Цо ше назадъ не врацаю.

Якимъ (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

НОЦЬ

Така чудесна ноць,
Ягодъ у раю,
А витрикъ цихи,
Якъ да гудаци граю.

Цали шветъ бимъ любель,
До шерца прицагнуц,
Цо красне-паметаць,
А цо подле та забуць.

Якимъ (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

МОДЕРНЕЙ жени

Жено мила, Твоя свила – а на ліцу зашъ помади,
Гвари человекъ своей жени – задали намъ ушъ досць звади.
Нацо ми ше тельо билішъ, – Престанъ ушъ разъ за Бога милого,
Най це квици, чиста душа – я це любимъ и презъ того.
Руцашъ пенѣж, трудъ и муку, цо насъ кошта вельо зною,
Зось тимъ будзешъ краша – признамъ, але брудзишъ душу свою.

Мужу мили престанъ слово – дай ми ушъ разъ и спокою,
Ша и други ноша свилу – питаць можешъ мацеръ мою.
Та и вона таку ноши – лемъ кусъ цмейшу зось гадвабу.
Прето мала зъ моімъ оцомъ – часто, часто, зваду.
Теди вона залярмала и подзвигла бурю праву,
А мой оцѣць цо зналъ зробиць – уцихъ, спушчель главу.

Дармо жено полни орманъ, злато, шмати дзевецери,
Кедъ ци душа празна – дармо шицко. Такъ поведъ мацери:
Твоя душа ма буць полна зось любову и чесноту,
То ци краши душу, цело – а знішчує грихъ простоту,
Баржей якъ блішчаце злато – та и ясне шветло його
Вецей вредзи чиста душа – и любовъ власного.

Боже святи цо да робимъ? Сама плачемъ. – Ахъ за Бога
Цо да робимъ мили мужу, да ше враци наша злога?
Охабъ жено драги шмати, баршонъ, злато и гатласи [,]
Одруць пудеръ и помаду, а несбренуй вецей власи.
Поштуй шмати, животъ, душу свого рода [,]
Та ше знова враци назадъ, наша любовъ и злагода.

Учитель (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

ВЕЛЬКОНОЦНИ ДЗВОНИ

Знами ведно ашъ до нешка,
Жалосць вельку прецerpели
А нешка намъ вони гласно
И радошне задзвонели.

Длуго вони такъ дзвонели,
Зось сна, природу будзели,
Бреги, леси и ровніни,
Перши желень ушъ пушчели.

А у шерцохъ людзскихъ вони,
 Бриги жимски порашели,
 Найславнейше ярне швето,
 Вони людзомъ оглашели.

Друго вони такъ дзвонели,
Христось воскре[с], спашель шветь,
Животь вични вамъ дароваль,
Ужъ на швеце вичней шмерци нєть.

Вельконоцни дзвони дзвоня,
Съ писню людзохъ пребераю,
Шицки гласи ведно беру
А гу Богу посилаю.

Михайль В[Б]иркашъ
(Недѣля, 5. апріля 1942. с. 4)

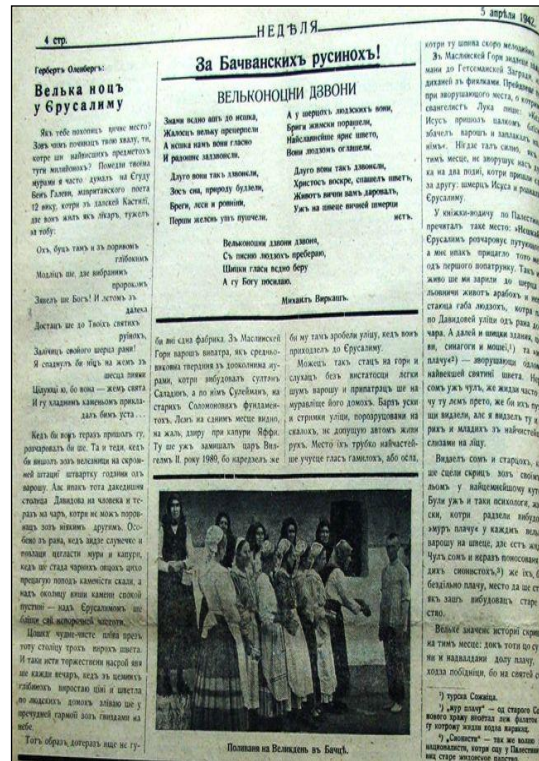
НА ВИЛІЮ 1942-ОГО

Нєшка вечаръ, предъ вельо роки
Пастирє зозь сна твардого поставали;
Гвизда ясна ошвицела шветъ широки:
Ангели на нєбе писні шпивали
»Слава во вишнихъ Богу... «

И тэразь у малей хижочки, на концы валаала,
 При пецу жимным і празнючкім столе,
 Будзе шпіваць фамелія цала,
 Знаючы сваю чэжкосць і горку долю:
 »Слава во вишних Богу... «

И на главней уліці, у красней палати,
Дзе жию лемъ мужъ и жена сами
На столе едла и крачуць богаты,
Буду шпываць дзеці подъ облакамі:
»Слава во вишніхъ Богу... «

И тамь далеко, штрედь бою чежкого
И дзела уцяхню на єдну годзину;
Кажди ше здогада часу святого,
Кедь ангели шпивали Божому Сину:

»Слава во вишнихъ Богу... «

Нешка у церкви нашей, точно на полноци
Зидзе ше озда и нашъ валалъ цали,
Придзе кажде, хторе лємъ ма моци,
Защпиваю стари, а такъ и мали:

»Слава во вишнихъ Богу... «

Олеяръ(Недѣля, 3. януара 1943, с. 4)

ВИНЧОВАНКА

На востоо[-]ку гвизда вишла
Доокола жемъ обишла
Цалимъ шветомъ восияла
Надъ Керестуръ горе стала

Надъ Керестуръ вельки славни
Пригадала часи давни
Цали валалъ рошвицела
Таки слова прегварела

Винчусмъ Вамъ яку-таку
На б[Б?]аришчу и Буджаку
На Збегньове, Циглаш[о]ре
И широкимъ Новимъ-шоре

Дзецомъ нашимъ на початку
Чоколаду, коня, бабку
Филеръ, пенгу и орешки
Да наполнея свойо мешки

Добре здраве людзомъ шицкимъ
Якъ далекимъ такъ и бліскимъ,
Мехъ пенєжи и конопи
А чесарохъ полни шопи

Най конопи предаваю
Подъ заглавокъ най складаю
Наостатку новосць малу
На конопи »максималу«

Автобусу драгу фину
Нови гуми и бендзину
Да не йойча нашо жени
»Зашъ автобусъ погубени«
А торговцомъ шицкимъ нашимъ
Да зметеромъ клїнь випрашимъ
Най намъ цени недзвигаю
Кедъ же несцу да ше каю

На пияцу велї ствари
Сиръ и вайца гочъ и стари
Отворено шицко кладзме

Да престане »такъ покрадзме«

А шпорташомъ нашимъ братомъ
Дай имъ Боже вельке щесце
Да ше можу разъ похваліць
»И ми ужъ на першимъмесце«.

[Без автора] (Недѣля, 3. януара 1943, с. 5)

Ксеня Новоселска:

ОБЧЕКОВАНЯ

І вельо часи ушъ прешли,
Одкеди о Тебе шніємъ.
Хочъ Ши далеко, далеко барзъ,
Я лємъ Тебе обчекуємъ.

Вечаръ, кедъ ше помали спущує,
І кедъ жимні віторъ задує,
Най Ци ноши тоту пісню,
Тамъ геть [ъ], най Це обрадує.

А зъ ней зрозумъ же то Тебе пісня пошвецена!
І ту далеко Це обчекує,
Шніє о Тебе єдна дзивчина,
І о Тебе пісні вишпівує.

На яръ, кедъ пахъ ше розшири любічици розквітнутей,
Кедъ слунечко зашъ огрее жемъ,
Ти придзъ! Придзъ гу тей,
Цо чека Тебе лєм!
(Недѣля, 31. януара 1943, с. 4)

ВИЛІЯ У РУСКИМЪ ВАЛАЛЄ

Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
На облакохъ вшадзи у валалє
Розквитнуль лядовъ кветъ.

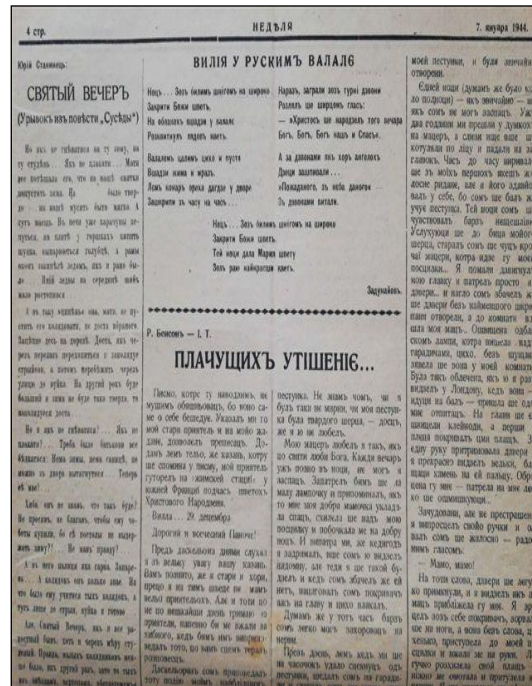
Валаломъ цалимъ цихо и пусто
Вшадзи жима и мразъ.
Лємъ конаръ ореха дагдзе у дворе
Зашкрипи зъ часу на часъ...

Наразъ, заграли зозь турні дзвони
Розляль ше ширцомъ глась:
– »Христось ше народзелъ того вечара
Богъ, Богъ, Богъ нашъ и Спасъ«.

А за дзвонами якъ хоръ ангелохъ
Дзеци зашпивали...
»Пожаданого, зъ неба даного« –
Зъ дзвонами витали.

Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
Тей ноци дала Марія швету
Зозь раю найкрасши кветъ.

Задунайовъ [Михайло Ковач]
(Недѣля, 7. януара 1944, с. 4)

Mihaly Kaprally

"OUR SOUTHERN BROTHERS" IN UŽHOROD: THE VERSES OF BAČKA AUTHORS ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER "NEDIL' A" (НЕДѢЛЯ) 1942-1944. YEARS (texts and illustrations)

Summary

The material presents poetic works by Ruthenian authors from Bačka, which were published during the Second World War according to the linguistic norms of the Bačka variant of the Rusyn literary language on the pages of the Užhorod newspaper "Nedil'a" (Недѣля), which was in the period of about three years, while Vojvodina was included in Hungary and the local newspaper "Ruski novini" („Руски Новини“) was closed, the only Ruthenian newspaper for Ruthenians in Bačka and Srem. The texts are illustrated with scanned parts of the newspaper "Nedil'a" (Недѣля) from 1942 to 1944.

Keywords: Bačka Ruthenians' poetry 1942-44, Ruthenian periodicals, Uzhgorod newspaper "Nedil'ya".

ИСТОРИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВЕНГЕРСКОЙ ОРФОГРАФИИ В РУСИНСКОМ ЯЗЫКЕ ПРОШЛОЕ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Характерной чертой, отличающей лексику русинского языка от лексики других восточнославянских языков, является наличие в ее составе большого количества венгеризмов. Это явление характерно для всех вариантов русинского языка. Наряду с этим в истории развития русинской письменности не раз проявлялись тенденции использования венгерской орфографии в русинских текстах. Хронологическое разнообразие таких письменных текстов позволило нам предположить, что в истории русинского языка можно определить несколько этапов осуществить переход с кириллицы на латиницу с венгерской орфографией. Данная статья на материале русинских текстов и образцов текстов литературы (церковные книги, молитвенники, печатные издания, азбуки, грамматики), делового стиля и жанра бытовой письменности с употреблением венгерского правописания представляет результаты исследований и историю этого явления.

Ключевые слова: языковые контакты, русинский язык, русинская литература, венгерская орфография.

XVIII век

Причины использования венгерской орфографии в письменных русинских текстах в разные времена были различны.¹ На первом этапе эта тенденция проявляется в первую очередь в официальных документах. Самые ранние зафиксированные сведения об употреблении венгерской орфографии в русинских памятниках письменности относятся к 70-м годам XVIII века. Речь идет о документах урбариальной² реформы императрицы Марии Терезии. Эти материалы широко представлены в работах А. Петрова, Л. Дэже, И. Удвари и др. Среди дошедших до нас документов находятся составленные на русинском языке записи комитатов Берег, Угоча и Марамарош (Удвари, 1999: 13).³ Документы были зафиксированы венгерским правописанием того времени. Конскрипторами урбариальных документов могли быть венгры или словаки, которые хорошо владели венгерским языком. Они, вероятно, писали латиницей, так как либо вовсе не умели, либо писали кириллицей с ошибками (Дэже, 1996: 256). Очевидно, что венгерское правописание урбариальных записей зачастую неоднородно. По всей вероятности, это обусловлено степенью грамотности конскрипторов, а также разницей локальных диалектов русинского языка. В качестве примера приведем варианты одного и того же вопроса: «Есть ли в данный момент урбар в деревне? Если да, то с какого времени?».

Czi je Teper Urbaria u szűm szelyi? Kegy Je, Je jaka toto i ot kotoroho csaszu uneszenna Je? (Дэже, 1996: 270; Дуличенко, 2008: 69)

Czi maje szeje szelo Urbariu, koli maje? Jaka je, i ot kotoroho csaszu pocsalosza? (Дэже, 1996: 286).

¹ Данная статья является дополнением и продолжением статьи: *Тенденции использования венгерской орфографии в русинском языке* (Лявинец-Угрин, 2018: 97–105).

² Урбар (лат. *urbarium*) – документ о регистрации земельных участков, определяющий те дани и повинности крестьян по отношению к помещику, которые основаны не на законе (как девятина или десятина), а на договоре, обычае или воле помещика (подробнее об этом см. Петров, 1908: 5–25; Дэже, 1996: 247–248).

³ Берег (венг. *Bereg megye*), Угоча (венг. *Ugocsa megye*) и Марамарош (венг. *Máramaros megye*) исторические комитаты в северной части Венгерского королевства.

Czi maje szesze szelo teper Urbariu? Koli maje jakaja jeszt? I od kotroho csaszu pocsala sza? (Дэже, 1996: 305; Дуличенко, 2008: 74)

Czi maje szesze szelo szim csaszom Urbariu a od jakoho csaszu? (Удвари, 1999: 111)

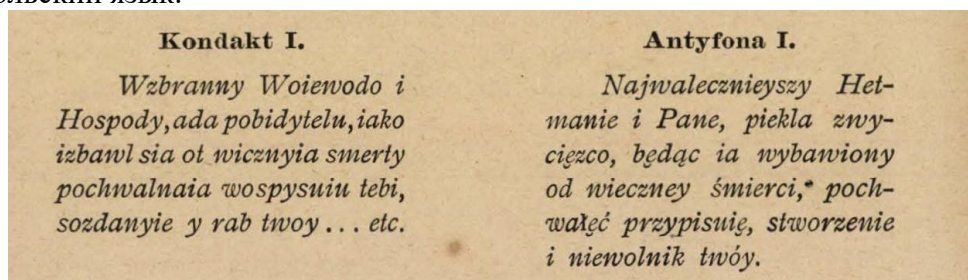
Урбарияльные и другие документы, написанные латиницей с венгерским правописанием, были в обиходе до конца XVIII века (Bonkáló, 1916: 405). Потом это явление на время исчезает.

XIX век

В XIX веке использование венгерской орфографии в кириллических текстах постепенно начало проникать в книжную литературу. Первой книгой, которая была издана венгерской латиницей, был букварь (молитовник) А. Поповича *Virnőj Anhel* (1852) (Золтан, 2011: 220). К сожалению, в нашем распоряжении оригинала данного издания нет, поэтому мы вынуждены опираться на сведения, изложенные в работе Е. Сабова, согласно которым букварь *Вѣрный Ангелъ* был напечатан латиницей и подвергался острой критике со стороны деятелей культуры (Сабов, 1893: 199). Об этом же свидетельствуют и следующие строчки из статьи Е. Фенцика:

Андрей Поповичъ благоденствующій еще и по нынѣ и состоящій приходскимъ священникомъ въ Великой Копанѣ (Veresmarth). Первый опытъ его письменной дѣятельности состоялъ въ томъ, что онъ написалъ азбуку: »Virnőj Anhel«. Особенность сей азбуки состояла въ томъ, что она была напечатана на одной сторонѣ кириллицею, а на другой латиницею. Можно себѣ представить, какая тѣма носилась (впрочемъ она еще и днесъ носится) на Угорской Руси⁴, когда появился »Virnőj Anhel«, если даже и лучшіе сыны ея думали, что латиника годится для русскаго языка. Впрочемъ этотъ опытъ былъ внушенъ свыше и остался, къ счастью, безъ всякихъ послѣдствій (Фенцик, 1892: 197).

Такое оформление книги отнюдь не было чем-то новым. В XVII веке в Галиции подобное уже практиковалось. В то время галицкая интеллигенция находилась под большим влиянием польского языка, даже духовные лица с трудом читали кириллические тексты. Очутившись в длительном польском лингвистическом окружении, галицкая культурная элита стала забывать кириллическую азбуку. Поэтому в Галиции начали издавать церковнославянскую религиозную литературу с использованием польской орфографии. На левой стороне книги печатался церковнославянский текст с польским правописанием, а на правой печатали перевод текста на польский язык.

Образец использования польской орфографии в церковнославянском тексте (Bonkáló 1916: 407)

Такие книги издавались в Галиции вплоть до середины XIX века (Bonkáló, 1916: 407–408).

Интригующим остается вопрос о том, что побудило А. Поповича создать книгу с параллельными текстами, или кто мог это внушить ему «сверху», ведь *Virnőj Anhel* вышел в свет в годы правления епископа Мукачевской епархии Василия Поповича (1837–1864), сторонника русских традиций (Недзельский, 1930: 129). В названии книги видны некоторые орфографические особенности принципа написания текста, например: *i* служит для обозначения ѣ, звук *ы* передается венгерской *ö*, а *г* – *h*.

⁴ Современное Закарпатье в разные исторические периоды называли Угорской Русью, Карпатской Русью, Карпатской Краиной, Подкарпатской Русью, Карпатской Украиной, Закарпатской Украиной.

В ходе исследования мы стремились разыскать литературные русинские тексты середины XIX века с венгерским правописанием, однако поиски не увенчались успехом. И все же в грамматике Ю. Рамача мы обнаружили образцы текстов сремско-бачванских русинов середины и конца XIX века. Первый – это отрывок из кулинарного рецепта одной жительницы поселка Руски Керестур:

Pol kili muki, fertaly maszci... poldeczi smetanki, czeszto rizzelyecz napoli, pomaszczic...,
10 mandulyi uvaricz u mlyeku (Рамач, 2001: 552).⁵

Следующий образец является отрывком из хроники поселения Руски Керестур (конец XIX века):

1746. Keresztur naszelyeli; 18[...] velyka voda bula, velyki dizsdzsi padali; 18[...] magyarska buna bula; 18[...] velyka voda bula, begely kopali (Рамач, 2001: 552–553).⁶

Вышеизложенные примеры позволяют сделать вывод о том, что в середине XIX века использование венгерского правописания практиковалось среди русинов разных регионов Венгерского королевства, в различных жанрах письменности: церковной (книжной), деловой, а также в быту.

В 1873 году министерство религии и народного просвещения Венгрии предприняло попытку ввести так называемое *абецадло*,⁷ но после проверки Мукачевской учебной консистории 15 января 1874 года попытка была отклонена (Листокъ, 1890: 82).

Спустя более чем 40 лет после выхода в свет книги А. Поповича *Virnőj Anhel* стремление использовать венгерское правописание в русинской письменности вновь проявилось. Одним из приверженцев этой концепции был о. И. Фестори, автор брошюры *Zsivot Sz. Otca Nikólaja Mir-Likijszkih Csudotvorca. Hreko-katholicseskáho obrjáda vyrnyikam porucsaet Joszif Fesztóry, paroch vojcsickij, 1894* (Листокъ, 1894: 218–219; Недзельский, 1932: 241). Он предложил разработать русинский литературный язык на основе марамарошского диалекта с венгерским правописанием. Несмотря на то, что оригинал текста нам отыскать не удалось, все же мы имеем некоторые сведения о принципе написания этой книжки. Дебаты по поводу данной языковой концепции бурно обсуждались писателями-русофилами на страницах духовно-литературного журнала *Листокъ*. Видный русинский писатель-русофил Е. Фенцик в одной из критических статей, в которой он коснулся также вопроса правописания брошюры И. Фестори и выразил свое негодование по поводу этого издания «съ небывалымъ до сихъ поръ словацко-рускимъ нарѣчїемъ, съ латинскими буквами, и съ неслыханнымъ до сихъ поръ въ мїрѣ мадыарскимъ правописанїемъ», обращает внимание на грамматическую непоследовательность издания:

...звукъ *a* пишется въ ней гдѣ-то съ акцентомъ *á*, а индѣ безъ акцента *a*; буква *ŷ* передается то буквою *u*, то буквою *i* (и *mysztyi* стр. 4); употребляются такіа слова какъ: *ujecz*, *pozorlivo* (это слово означаетъ постыдно), *sziszál*, *zochábil* и проч., которыхъ значеніе шатко, или русскому народу совсѣмъ неизвѣстно. Вообще вся брошюра дѣлаетъ такое впечатлѣніе, что это незрѣлый и необдуманный трудъ злобнаго самоучки, который дорожитъ лишь своею фикса-идеєю, а все то что дѣлалось до сихъ поръ на поприщѣ науки, всѣ труды общепризнанныхъ ученыхъ оставляетъ безъ вниманія иль презираетъ (Листокъ, 1894: 219).

Писатели-русофилы встретили идею И. Фестори с огромным сопротивлением, так как согласно их концепции, созданная святыми Кириллом и Мефодием славянская азбука была непосредственно связана с религией и была сакральной. Кириллица для

⁵ ‘Полкилограмма муки, четверть жира... 50 грамм сметаны, тесто разделить пополам, помазать..., 10 миндалей отварить в молоке’.

⁶ ‘1746 Керестур заселили; 18[...] было наводнение, шли большие дожди; 18[...] шло Венгерское восстание; 18[...] было наводнение, канал реки Бега (Бегей) копали’.

⁷ В отличие от использовавшегося в Галиции в XVII–XIX вв. названия польского латинского *абецадло*, в русинском языке под термином *абецадло* подразумевается исключительно венгерская азбука.

писателей-русофилов символизировала щит, охраняющий не только вероисповедание русинов, но и их обычаи, традиции и уклад жизни.

Небезразлично отнеслись к этому вопросу и русины, проживающие в южной части Венгрии того времени. В 1895 году на страницах духовно-литературного журнала *Листокъ* была напечатана статья под названием *Кириллица или латиница? Отзывъ одного Бачвано-русса (южная Угрия)*, в которой автор также сильно раскритиковал переход на «мадярско-латинское авс-адло», подчеркнув тот факт, что «у мадярь еще и до сихъ поръ нѣтъ нѣкоторымъ звукамъ соотвѣтствующихъ постоянныхъ знаковъ» (Листок, 1895:64). Появление этой статьи на страницах *Листка* свидетельствует о том, что в XIX веке невзирая на территориальную отдаленность сремско-бачванских русинов, существовал тесный контакт и сотрудничество с русинами, проживающими на северо-востоке Венгрии.

XX век

В начале XX века тенденция использования венгерской орфографии в русинских текстах начала интенсивно проявляться не только в церковной литературе, но и в общеобразовательных учебниках. Это в первую очередь было связано с нарастанием процесса мадяризации русинского населения Венгрии. На страницах венгерской прессы того времени появилась статья, в которой сообщалось, что 9 августа 1915 года епископы ужгородской (Антоний Папп), пряшевской (Стефан Новак) и гайдудорогской (Иштван Миклоши)⁸ епархий собрали консилиум в Будапеште, на котором был обсужден вопрос об изменении правописания церковных книг. Газета *Pesti Hirlap* писала, что, венгерское правительство выделило 1 500 000 корон на издание греко-католических церковных книг. Епископам предстояло принять серьезное решение – продолжать издавать книги на русском, то есть использовать кириллическое правописание, или же печатать их венгерскими буквами согласно венгерскому произношению (РН, 1915: 6).

Можно предположить, что за вопросом правописания скрывалась проблема самосохранения русинов. С одной стороны, причиной этому могли послужить сложившиеся во время Первой мировой войны неблагоприятные обстоятельства для коренного русского (русинского) населения в Венгрии, где к тому времени даже кириллица считалась «смертельным врагом» (РН, 1915: 6). С другой стороны, простому народу было трудно осилить два алфавита (в то время государственным языком являлся венгерский). Главной целью перехода с кириллицы на латиницу было облегчение обучения, усваивания и использования родного языка на письме и при чтении. Предполагалось, что таким образом можно будет приостановить процесс ассимиляции проживающих в Венгрии русинов. Поэтому реформа о введении венгерской орфографии в общеобразовательной и религиозной литературе была весьма целесообразным решением. Важно также отметить, что эту реформу поддержал известный венгерский славист Шандор Бонкало, который подошел к этому вопросу не с научной, а с практической стороны (Bonkáló, 1916: 412).⁹

Концепцию новой реформы Ш. Бонкало объяснял следующим образом: карпаторусины¹⁰ всегда были греко-католического вероисповедания и поэтому они

⁸ Епископы Антоний Папп, Стефан Новак, Иштван Миклоши были приверженцами венгерской идеи. Последователей этого направления называли мадяронами.

⁹ Несмотря на то, что Ш. Бонкало горячо поддерживал эту реформу и способствовал ее внедрению, он считал, что применение венгерского правописания целесообразно лишь для обучения в школах, издания религиозной и популярной литературы, но ни в коем случае не для научной литературы (Bonkáló 1916: 412).

¹⁰ Этноним «карпаторусин» (карпатские русины) употребляется в отношении русинов всех частей Карпатской Руси (Подкарпатской Руси (Закарпатье), Пряшевской Руси (Пряшевщина), Лемковины, Марамороша). В разные исторические периоды в отношении русинов употреблялись этнонимы «русин», «руснак», «карпаторус», «угрорус», «рутен», «русский». Термин карпаторусинский применяется также при сопоставлении с южнорусинским вариантом

пользовались кириллицей, но их географическое положение и политические контакты всегда связывали их с западной цивилизацией, они жили в постоянном контакте с венграми. В следствие этого их культура стала носить западный характер, но в тоже время сохранила восточную форму. Внутреннее содержание изменилось, а внешний облик остался прежним. Это произошло и с верой. Церковь приняла римско-католическую веру, но сохранила восточный обряд. Ввиду этого у карпаторусинов образовался культурный контраст, который внешне отображается и на письме. Поэтому, как считает Ш. Бонкало, когда пряшевский епископ издал свой приказ, он не сделал ничего нового, только положил конец старой аномалии, и сделал шаг к внешнему сближению с западной цивилизацией (Bonkáló, 1916: 335).

Епископы понимали, что для того, чтобы выровнять многополярную культуру русинов, нужно было осуществить централизованный переход на латиницу с венгерской орфографией. Первой это сделала пряшевская епархия. Это произошло 29 сентября 1915 года, когда епископ С. Новак издал приказ о том, что с этого момента в епархии обучение русинских школьников должно происходить исключительно по таким учебникам, которые написаны латинским шрифтом с венгерским правописанием. Общественность узнала о приказе в ноябре 1915 года, который был опубликован на полосах венгерской газеты *Az est*. В приказе был указан обязательный учебник: *Rutén ABC és olvasókönyv. A magyarországi rutén anyanyelv tanításához egyházi szláv nyelvi olvasmányokkal* ('Русинская азбука и читанка с церковнославянскими текстами для обучения родному языку венгерских русинов') (Dr. Szemán István – др. И. Семан) (Pásztor, 1915: 6).¹¹

Было бы ошибочным считать, что эти книги издавались чисто венгерской орфографией. Это явствует из русинской азбуки А. Волошина, в которой фигурирует своеобразный венгерский алфавит (Volosin, 1916: 62).¹²

русинского языка. Об этом см.: (Магочій, Поп, 2010: 649–651; Дуличенко 2008: 13–16). Ш. Бонкало в своей работе по отношению к карпаторусинам употребляет этноним *magyar-rutének*, что в дословном переводе значит венгерские русины.

¹¹ В ходе исследования мы обнаружили ряд учебников и церковных книг, которые в те времена раздавались епархией. Часть из них известна из списка изданий ужгородского издательства *Унио* (Volosin 1916: 111; Volosin 1917: 186). Перечислим лишь те, о которых однозначно можно определить по названию или подзаголовку, что они написаны венгерской орфографией. Некоторые из них имеют лишь венгерское название. Это малый, средний и большой катехизисы некоего др. Микиты [Dr. Mikita], азбука и книга для чтения, а также малая библия А. Волошина [Volosin Ágoston], *Anhel Hoszpodeny* И. Семана [Szemán István], *Chlyib Dusevnöj* А. Карцуба [Karczub Endre], *Velikij Zbornik* П. Гебея и Й. Малинича [Gebé Péter, Malinics József] и *Szerednij Zbornik* А. Карцуба в соавторстве с И. Фленько [Karczub Endre, Flenykó János]. В ужгородской книгопечатне Сейкеля и Иллеша [Кнуйхопечсáтнйá Сzejкелыá и Иллежсá] вышла в свет книга Павела Кураха [Pável Kurách] *Málöj szbornicsok ili szobráníje ráznöch molenij i pisznej dlyá ruszkich licz* (1908?). Немалое количество таких книг мы обнаружили в частной коллекции канадского ученого П. Р. Магочи *Carpatho-Ruthenica Library*, на сайте <https://archive.org/details/carpathoruthenica>. Среди них: *Szerednya biblia dlya narodnöch i nizsich szerednich skol* (Ungvár, 1917) А. Волошина [Avgusztin Volosin], *Szisny pr. Gyivö Bohorodicö vo pisznych szlozsena vo cseszty obraza bozsoj materi na hori Lucinszkoj* (Prasev, 1917) А. Шаламона [Adalbert Salamon] и *Velikij Zbornik blahopotrebnych cerkovnych csinov i szlusz is csaszoszlova, oktoichta, triodej, trefolohiona, minei obscsija i litirikona* (Po Szborniku, szosztavlennomu O. Petrom Gebé i Joszifom Malinics perepisav i dopolniv O. A. Volosin) (Ungvár, 1917).

¹² Другой вариант латинской алфавитной системы венгерского типа см.: Дуличенко, 2008: 844.

AZBUKA.

a, A, b, B, c, C, ċ, Ċ, cs, Cs, d, D,
e, E, f, F, g, G, gy, Gy, h, H, i, I,
ī, Ī, j, J, k, K, l, L, ly, Ly, m, M,
n, N, ny, Ny, o, O, ō, Ō, p, P, r, R,
ṙ, Ṙ, s, S, sz, Sz, sż, Sż, t, T, ty, Ty,
u, U, v, V, x, X, ch, Ch, y, z, Z,
ż, Ż, zs, Zs.

Вариант венгерского алфавита из книги А. Волошина

Azbuka uhro-rusz'koho jazöka (VOLOSIN 1916: 62)

Из многих отклонений от традиционной венгерской азбуки мы отметим лишь следующие: используется *i*, отсутствуют долгие гласные *á, é, ó, ú*, а также нет кратких и долгих гласных переднего ряда *ü, ű* и т. д. Кроме этого подается лишь краткий гласный *ö*, который в русинском языке традиционно использовался для передачи звука *ы*.¹³ Например:

Kazsdöj por'adocsnöj gazda maje zahorodu (Volosin, 1916: 80).¹⁴

Csudesza vo pustöni i desz'aty Bozsiich zapovidej (Volosin, 1917: 41).¹⁵

Bez laszki Bozsoj nics dobroho szgyilati ne mohli bö'szme (Volosin, 1917: 41).¹⁶

Szorb i bolyizny obritoch, i imja Hoszpodne prîzvach (Gebé–Malinics, 1917: 384).¹⁷

В случае отдельных слов заметны различные варианты написания, что могло отражать определенные различия в произношении.

Возьмем, к примеру, слово *что*:

Csto voszkresz z mertvöch tvoj Szön Marija (Salamon, 1917: 11).¹⁸

Sto lyubov nasa lem vönajti mozse (Salamon, 1917: 16).¹⁹

Под покровительством и руководством епископа С. Новака с 7 января 1916 года начала выходить в свет еженедельная газета *Nase otecsesztvo* ('*Наше отечество*'). Редакция и издательство газеты находились в Пряшеве. Редакторами издания были Эмилий Сухи, Иоанн Кизак и Стефан Гойдич. В газете печатались статьи об образовании, сводки о последних событиях на войне, новости различных епархий, известия из других стран, культурные региональные известия, публицистические статьи, религиозные и художественные произведения, анекдоты и рекламы.

При транслитерации текстов не употреблялись долгие гласные *á, é, ó, ú*, а также краткие и долгие гласные переднего ряда *ü, ű* и т. д. Для передачи звука *ы* использовался краткий гласный *ö*. Иногда редакторы прибегали к употреблению глосс. Вот несколько примеров:

(...) Zabavne miszto nasich nesztarosztlivöch gyitinszkich lyit (hodov), miszto pracovanya zriloho muzsa, miszto otpocsinka po szmertî naseho utruzsdennaho tyila: nase otecsesztvo [NO 1916: 1: 2].²⁰

¹³ Раньше в транслитерации с русского языка на венгерский звук *ы* передавался при помощи *ü*. Согласно современным нормам – русское *ы* передается при помощи *i*. Более подробно см.: Zoltán, 1981: 1–25. В отношении русинского языка звук *ы* всегда передавался при помощи *ö*.

¹⁴ Каждый порядочный человек имеет огород.

¹⁵ Чудеса в пустыне и десять Божьих заповедей.

¹⁶ Без Божьей ласки мы ничего хорошего не смогли бы сделать.

¹⁷ Скорбь и болезнь обрел и имя Господне призвал.

¹⁸ Что воскрес из мертвых твой Сын Мария.

¹⁹ Что может найти только наша любовь.

²⁰ Забавное место наших беззаботных детских лет, место работы зрелого человека, последнее пристанище нашего изнуренного тела: наше отечество.

(...) V oszatnyich miszjacach v odnoj bolynici (spöotaly) v tábori Podzamcse, pri monasztörju Pocsajev, mezdsu zaraznöma (epidemicsnö) chvoröma iszpolnyal szvoju tyazsku i opasznuju szvjascennicseszkuju povinnosztu (...) [NO 1916: 2: 7].²¹

Наиболее поздний пример, о котором нам известно, это изданный в Будапеште в 1928 году текст *Миссионерских советов* (Дуличенко, 2008: 292–293). Этот текст является свидетельством того, что латинизация русинского письма сохранилась и после распада Австро-Венгрии.

Самобытность правописания этого образца заключается в употреблении долгого гласного *á*. Употребление этой буквы может объясняться тем, что простое *a* ассоциировалось с лабиализованным венгерским *o* [РА: п].

Zá hrich Hoszpodj peklom káráje cseloviká (Дуличенко, 2008: 293).²²

Jeszli precsisztu Djivu právdívo budes csesztováti, oszvobodisszjá ot tyáskáho hrichá i ot sztroháho szudá (Дуличенко, 2008: 293).²³

Из вышеприведенных примеров видно, что в XX веке существовало несколько различных типов венгерского правописания русинских текстов.

XXI век

В наши дни в Венгрии в кругах русинской общественности, хоть и не в большом количестве, но все еще есть сторонники концепции употребления венгерской орфографии в русинском языке. В 2018 году вышла в свет книга Амалии Эрнестины *Живая речь русинов*. Замысел автора состоял в том, чтобы показать структуру и своеобразие русинской живой речи в свете ее истории. Для передачи звуков автор использует «латинские буквы с небольшой модификацией». С целью передачи правильного произношения примеры из живой речи и литературных произведений продемонстрированы латиницей с венгерской орфографией. Например:

Kégy csolovik ná vásu figlyu ne bude szjá hnyiváté – észé znácséty, os máje csusztva humorá, na kigy szjá bude hnyiváté – tata znácséty, os vün uztyámév sta sztaéty zá vásó figlyó (Amalia, 2018: 143).²⁴

В русинской школе в деревне Мучонь (Венгрия) при обучении детей родному языку, также прибегают к транслитерации русинских текстов (песен и стихотворений) на венгерский язык. Вот пример текста народной песни, которую дети изучали летом в 2022 году в летнем лагере:

Nad Mucsényom csarna hmara,
Dizs budze, dizs budze
Amoj mili nyeska vecsar nye pride, nye pride
Hej nye, hej nye pride, bo nye sme, bo nye sme
Nye daju mu totu dzivcse cso von sze, cso von sze.²⁵

В культурно-языковой истории русинской письменности, начиная с конца XVIII века до 30-х годов XX века, не раз проявлялась тенденция использования венгерской орфографии, и в определенное время даже была общей практикой, проживающих в Венгерском королевстве русинов. В настоящее время эта идея практикуется только в Венгрии, хоть и не в значительной мере. Применение венгерской орфографии в русинском языке всегда было тесно связано с контактами русинов с венграми, обусловлено рядом исторических, политических причин и обстоятельств. Использование венгерского правописания, с одной стороны, облегчало процесс

²¹ В последние месяцы в одной больнице (госпитале) в лагере Подзамче, при Почаевском монастыре, среди зараженных (эпидемия) больными исполнял свою тяжелую и опасную священническую повинность.

²² За грех Господь адом карает человека.

²³ Если пречистую Деву будешь уважать, освободишься от тяжелого греха и от строгого суда.

²⁴ Если Ваш муж не обидится на шутку – значит у него есть чувство юмора, а если будет обижаться – это значит, что он понял ее смысла.

²⁵ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2119878694848933&set=pcb.2119881138182022>. Дата обращения: 08.09.2022.

образования, в том числе изучение родного языка для простого русинского населения, а с другой стороны способствовало ассимиляции русинов. Попытка уравновесить многополярную культуру русинов путем перехода с кириллицы на латиницу так и не увенчалась успехом. Вернется ли к жизни эта концепция вновь, это вопрос будущего.

ИСТОЧНИКИ

Листокъ = *Духовно-литературный журнал Листокъ*. Унгварь, 1890, 1892, 1894, 1895.

PH = *Pesti Hírlap*, (1915) *A rutének és a magyar betűk*. Budapest, 1915. augusztus 9/6.

NO = *Nase Otcsestvo*. Eperjes, 1915, 1916.

ЛИТЕРАТУРА

Дуличенко, А. (2008). Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.). Ужгород, 2008.

Дэже, Л. (1996). Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тексты. Nyíregyháza, 1996.

Золтан, А. (2011). Латино-сириліца (кирилично-латинські графічні гібриди на плакатах і вивісках Львова). *Hungaro-Ruthenica V*. Szeged, 2011. 219–222.

Лявинец-Угрин, М. (2018). Тенденции использования венгерской орфографии в русинском языке. *Studia Slavica Hungaricae*. 63/1. Budapest, 2018. 97–105.

Магочій П. Р., Поп І. (2010). Енциклопедія історії та культури Карпатських русинів. Ужгород, 2010.

Недзельский, Е. Л. (1932) Очерк карпаторусской литературы. Ужгород, 1932.

Петров, А. (1908). Матеріали для історії Угорської Русі. Вып. 5. Первый печатный памятник угорского нарѣчья. Урбанъ и иные связанные съ крестьянской Маріи Терезы реформой документы. Санктъ-Петербургъ, 1908.

Рамач, Ю. (2001). Грамматика русского языка. Београд, 2001.

Сабов, Е. (1893) Христоматія церковно-славянських і угро-руських літературних пам'ятоків. Унгварь, 1893.

Удварі, І. (1999). Русинські жерела урбанської реформи Марії Теризії. Nyíregyháza, 1999.

Фендик, Е. (1892). Очерк угро-русской письменности. Листокъ. Духовно-литературный журнал. Унгварь, 1892. 196–198.

Amália Emesztina, (2018). Живая речь русинов. Budapest, 2018.

Bonkáló, S. (1916). Ruténeink írásreformja. In.: *Magyar figyelő*, 6 évfolyam, II. kötet. Budapest, 1916.

Gebé, P., Malinics, J. (1917). Velikij szbomik blahopotrebnöch cerkovnöch csinov i szluzsb iz csaszoszlova, oktoichta, triodej, trefolohiona, minei obscsija i liturgikona. Ungvár, 1917.

Pásztor, Á. (1915). Az első magyar fonetikájú rutén ABC és olvasókönyv. Az est, 1915. november 18. 6.

Salamon, A. (1917). Zsizny pr. Gyivö Bohorodicö vo pisznech szlozsena vo cseszty obraza bozsoj materi na hori Lucinszkoi. Prasev, 1917.

Volosin, Á. (1916). Ágoston: Rutén ABC és olvasókönyv. / Azbuka uhro-rusz'koho jazöka. Ungvár, 1916.

Volosin, Á. (1917). Szerednya biblia dlya narodnöch i nizsich szerednich skol. Ungvár, 1917.

Zoltán, A. (1981). Zoltán András: A cirillbetűs írású szláv nyelvek szavainak és neveinek magyar helyesírása (Az orosz, az ukrán, a belorusz, a bolgár és a macedon átírás kérdései). MTA I. Oszt. Közl. 32, 1981.

Marianna Lyavinecz-Ugrin

HISTORY OF THE USE OF HUNGARIAN SPELLING IN THE RUSYN LANGUAGE THE PAST AND THE PRESENT

Summary

A characteristic feature of the vocabulary of Rusyn language which makes it different from the vocabulary of other East Slavic languages is the presence of Hungarian loanwords in it. This phenomenon is typical for all variants of the Rusyn language. Along with this, in the history of the development of Rusyn writing, the tendencies in the use of Hungarian orthography in Rusyn texts have repeatedly manifested themselves. The chronological diversity of such written texts allowed us to assume that in the history of the Rusyn language, several stages can be identified to make the transition with Cyrillic to Latin with Hungarian orthography. This article, based on the material of Rusyn texts and samples of literary texts (church books, prayer books, newspapers, alphabets,

grammars), business style and the genre of everyday writing with the use of Hungarian spelling, presents the results of research and the history of this phenomenon.

Keywords: language contacts, Rusyn language, Rusyn literature, Hungarian orthography.

ОД ДІАЛЕКТУ – ПО УРЯДНІЙ ЯЗЫК: НОВЫЙ СТАТУС І НОВЫ ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ

Кодіфікація русиньского языка на Словакії (1995) отворила процес ёго імплементації в розлічных сферах жывота враховано урядной. Довгодобо іде о найслабше розвинуту сферу вжываня русиньского языка, што корешпонує з обективнов сітуацієв – абсенцієв людей з языковима компетенціями про роботу в урядній сфері, абсенцієв належной термінології, але і зо субективныма факторами – низшым ступнєм інтересу самых Русинів вжывати свій язык в урядній сфері. Без огляду на даны факторы Словацька републіка давно прияла законы і законны інштрументы на імплементацію языків народностных меншын в урядній сфері, але аж в посліднім децению видно дінаміку їх практичної аплікації. В статі представляємо і аналізуємо домашні і меджінародны легіслативны інштрументы створены на імплементацію русиньского языка на Словакії в урядній сфері і досягнуты выслідкы.

Ключовы слова: Русины на Словакії, русиньскый языкна Словакії, урядна сфера русиньского языка, Европска харта регіональных або меншыновых языків, Закон о вжываню языків народностных меншын.

1. ВСТУП

Каждый язык є надзвычайно богатов частєв културной дідовизны Европы і світа, бо выражать ідентіту і помагать споїти ёго носителїв з їх минулостєв, сучасностєв і будучностєв. В языках є зафіксована комплекс знань о світі і людьскы скушености. Кедь языки зникнуть, тоты знаня счезнуть. Зато охрана языків, а окреме мінорітных языків, носителям яких найскоріше грозить асімілація, є вызначнов частєв політики европских країн і інштїтуцій. Выходячі з актуальной сітуації европских мінорітных языків, у 90-х роках 20. ст. выдала організація УНЕСКО публікацію *Червена книга огроженных языків* із розсяглым списком огроженных языків світа, котру пізніше замінив *Атлас світових языків в огрожіню* (Atlas 2012). В роках 2002 – 2003 пожадало УНЕСКО групу експертів створити рамки на вызначіння жывотаспособности языка, котра задефіновала слїдуючі 7 ступнів: 1. *безпечный*; 2. *стабільный – але огроженный*; 3. *крегкий*; 4. *дефінітівно огроженный*; 5. *важно огроженный*; 6. *крітічно огроженный*; 7. *заникнутый*. Аж пять із семох ступнів ся односить к огроженным языкам.

Аплікуючі повїджене на русиньскый язык, з оглядом на розсіяность ёго носителїв у центрально-выходній Европі, *Атлас світових языків в огрожіню* (дале „атлас“) русиньскый язык не характерізує діференцовано: в Словацькій републіці (дале „СР“) і в цілій карпатській области го атлас класіфікує атрібутом „крегкий“, т. зн. языком говорить переважна часть дітей, але ёго вжываня є звичайно огранічене лем на даяку сферу, переважно на домашню, а войводиньскый русиньскый язык атлас класіфікує як „дефінітівно огроженный“, што значіть, же діти войводиньских Русинів ся дома уж не учать тот язык як свій материньскый.¹

Хоць каждых 10 років в списованю жытельства в СР од року 1991 видно наростаня кількосты Русинів і людей, які ся голосять к русиньському материньському

1 Interaktivny Atlas Světových Jazykov v Ohrození. доступне онлайн на: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>.

языку,² але соціологічних бадань говорять о падаючій тенденції меджігенерацного передаваня языковой дідовизны у Русинів (Gajdoš a kol., 2001, Konečný a kol., 2002). Назначують то і новшы аналізы проєкту ЧЕМЕРІЦА II опублікованы в р. 2013 в зборнику „Пережыє русиньскый язык на Словакії?”. Штатістична аналіза 10-рочного тренду (од р. 2011) назначує неоптімістичну прогнозу: „За 30 аж 50 років грозить, же Русины на Словакії ся цалком асімілюють.” (Rundesová, 2013) Аналіза указує з єдного боку оптімістичны выслідкы в двох аспектах: а) за 10 років (2001 – 2011) кількість Русинів радикално підросла – з 24 201 на 33 482, т. є. выше о 40%, б) підросла і кількість людей, які ся приголосили к русиньському материньському языку – з 54 907 на 55 469 – а сучасно декларовали русиньску народность – о 60%, причім перед 10 роками ани половина (43%) з кількості людей з русиньським материньським языком не декларовала русиньску народность. Авторы ся попозерали на тоту оптімістичну штатістіку з іншого угла, причім пришли к результату, же за 10 років кількість людей, які ся приголосили к материньському русиньському языку, підросла фактічно лем о 562 людей, т. є. о 1%. Што тоды сігналізує такы протилежны результаты: за 10 років кількість Русинів на Словакії наросла о выше 40%, але зарівно аж 40% носителів русиньского материньского языка ся за Русинів не поважує? То значить, же каждый другый аж третій чоловік на Словакії, з котрым од мала родічі бісїдовали по русиньскы, ся к народности своїх предків днесь уж не голосить? Чом? Штатістична аналіза нам самособов не дасть комплексну одповідь, але може нам помочи зорієнтовати ся в актуалнім тренді і побудувати ефектівну стратегію і концепцію роботи. Штатістікы ясно указали: а) в котрых тзв. русиньскых окресах ся голосить найвєце людей к Русинам (Бардеїв, Гуменне, Меджілабірці, Снина, Стара Любовня, Стропків, Свідник, Пряшів, в яких жыє 83% вшыткых Русинів); б) котры указователі в котрых окресах підросли (народность: Стара Любовня, Пряшів, Бардеїв, Свідник; материньскый язык: Стара Любовня, Пряшів) або упали (материньскый язык: Меджілабірці, Стропків); в) у котрых вікових категоріях суть выслідкы позітивны (вік: 55 – 59, 60 – 64, 30 – 34 років) а в котрых негативны (найвєце у дітей до 10 років). Релевантним выслідком сондованя є і становління силы русиньского народного усвідомління в даных окресах: к материньському русиньському языку ся в них приголосило 14,7% жытелів, по русиньскы дома бісїдує 14,2% жытелів, але русиньску народность собі записало уж лем 8,6% жытелів а русиньскый язык мімо своєї родини, т. є. в публічнім контактї вживать лем 7,4% жытелів. Пропастный розділ меджі кількостев людей, які ся приголосили к русиньському языку, і тыма, які у публічнім контактї хоснують материньскый язык, ясно свідчить о занепадї ці аж стратї народной ідентичности русиньского жытельства. Дослова алармуючіма суть выслідкы народностных указователів у окремых вікових категоріях: поky в категорії 60-рочных ся к русиньському материньському языку голосить 25% жытелів, в категорії 30-рочных уж лем 12% жытелів, але в категорії дітей до 10 років лем 5% жытелів. То значить, же кедь порівнаєме категорію дітей до 10 років з категорієв 60-рочных особ, виходить, же уж лем у пятины дітей є декларований русиньскый материньскый язык. На основі такого тренду мож прогнозовати, же в категорії потомків сучасных молодых Русинів русиньскый язык ся буде хосновати уж лем у мінімалній мірі. При захованю такого тренду мож прогнозовати тоталну асімілацію Русинів за 30 – 50 років. Із штатістікы видно, же русиньскый язык на Словакії треба зараховати до категорії не „крегкых”, але „дефінітівно огроженных” языків. Тот став собі выжадує безодкладно приїмати на уровни домашньої і меджінародной легіслативы такы законы і інштрументы на їх імплементацію, котры бы максіmalно спомалили тот негативный тренд і якнайвєце підпорили жывотаспособность

²Списованя людей в СР в році 1991: 17 197- русиньска народность/49 099 - русиньскый материньскый язык; 2001: 24 197/54 907; 2011: 33 482/55 469.

мінорітних мов. Зате ся попозерайме, котры найвызначнішы легіслативны інструменти (законы, договори) были дотепер прияти на охрону мінорітних мов у домашнім і меджінароднім контексті і як вплинули на статус русинського мови на Словакії.

2. ЛЕГІСЛАТИВНЫ РАМКИ ВЖИВАНЯ МОВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШИН В СЛОВАЦКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Основным законом регулюючим права народностных меншин в СР є Устава СР (дале лем „устава“).³ В ст. 34 абз. 1 і 2 уставы є деклароване їх право на многосторонній розвой, главно право розвивати властну культуру, шырїти і приїмати інформації в своїм материнськїм мові, здружувати ся в народностных організаціях, закладати і утримувати освітні і культурні інституції, право на освіту в мовах народностных меншин, право вживати мову народностной меншини в уряднім контакті і право брати участь на рішаню діл тыкаючіх ся народностных меншин і етнічних груп. Тоты права належать до категорії основных прав і свобод, т. є. не мож їх нікому одняти, одперти, замовчати ані зрушити і не можуть быти предметом референдуму (ст. 93 абз. 3 уставы).

Правда, стаття 34 уставы не охоплює выштыкы права народностных меншин і етнічних груп, тоты впливають і з меджінародных договорів. Факт, же Словакія дотепер не має окремый закон о народностных меншинах, котрый бы комплексно регулював реалізацію окремых прав у навіязности на уставу, але тоты права суть загорнуты до понад 20 інших законів, тот факт комплікує їх законом становлену імплементацію.

Найкомплексніша регуляція права на вживання мов народностных меншин ся находить в законі ч. 184/1999 З. з.,⁴ котрый дефінує персоналний аспект права на вживання мов народностных меншин: подля § 1 абз. 1 право вживати мінорітний мов має обчан СР, котрый є особов, яка належить к народностній меншині. Закон в § 1 абз. 2 дефінує поняття „мов народностной меншини“: є то кодифікований або штандардизований мов традично вживаний на території СР єй обчанами, які належать к народностній меншині, одлишуючий ся од штатного мови; статус мінорітного мови в СР мають: болгарський, мадярський, німецький, польський, ромський, русинський, український, хорватський і чеський, а од року 2015 і російський і сербський мов.

Предметом закона ч. 184/1999 З. з. є в першій ряді регулювання вживання мов народностных меншин в уряднім контакті, означованя в мінорітнім мові, містне референдум о зміні означіння (назвы) села/міста, шырїня інформації, компетенції Уряду влади СР в області вживання мінорітних мов і справны делікты в даній області. Аплікація того закона є територіально детермінована, бо переважна часть єго параграфів ся може аплікувати лем на території сел/міст, котры суть зафіксованы в наряджіню влади ч. 221/1999 З. з.⁵ Закон дефінує повинности органам містной штатной справы, органам територіальной самосправы і юридичным особам створеным органами

³Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (v znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z., 40/2019 Z. z., 40/2019 Z. z., 99/2019 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.

⁴Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Доступне онлайн на: https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/vyhlasene_znenie.html.

⁵Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 221/1999 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva. Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/1999-221>.

територіальної самосправи (дале „органи верейной справы“) в селах/містах зафіксованих в законі ч. 184/1999 З. з., як і Уряду влади СР.

На основі § 2 закона ч. 184/1999 З. з. органи верейной справы в селах/містах зафіксованих в цитованім законі од обчанів СР, які належать к народностным меншынам, приймають подання, писомны документи і доказы в мінорітних языках а на них одповіять окрем штатного языка і в мінорітнім языку, погы то не є верейна листина. Органи верейной справы в даных селах/містах выдають рівнописы рішінь в мінорітних языках, кедь їх обчан СР, який належить к народностній меншынї, пожадав, або кедь подання, котрым ся урядна процедура зачала, было написане в мінорітнім языку. На пожадання выдають і двоязычны родны, вінчалны і умертны листы, поволїня, концесїї, потверджїня, прословы і выголошіня, а тыж урядны формуларї в розсягу своїх компетенцій. Будовы органів верейной справы в тых селах/містах авою назву окрем штатного языка мають уведжену і в мінорітнім языку. Інформацію о можности вживаня мінорітних языків органи суть повинны опубліковати у своїм центрі на добрі виднім місці подля взору становленого наряджїнем влади ч. 535/2011 З. з.⁶

Повинности в сферї означованя в языках народностных меншын становлює § 4 закона ч. 184/1999 З. з. § 4 абз. 1 становлює повинность уведжованя означїня села/міста в мінорітнім языку; таке означїня ся уводить попри назві села/міста в штатнім языку на транспортных значках означуючіх зачаток і конець села/міста, на будовах органів верейной справы або рішінях выданных в языку меншыны, кедь таке означїня є зафіксоване в § 2 абз. 2 наряджїня влади ч. 221/1999 З. з. Повинность уводити означїня села/міста в мінорітнім языку на транспортній значцї означуючий зачаток і конець села/міста платить про субект, в справї котрого є путь, на котрій ся дана значка находить. Означїня села/міста в мінорітнім языку ся може уводити ай на означованя желїзничной і абтобусовой станїцї, летїща і приставу. Закон ч. 184/1999 З. з. в селах/містах зафіксованих цитованым законом як повинность становлює уводити в мінорітнім языку інформації, які ся тыкають огрожїня живота, здравя, безпечности або маєтку обчанів СР, які ся находять на місцях приступных шырокій громаді. Тота повинность платить про каждого без огляду на характер субекту, т. є. про вшыткы фізїчны і юрїдїчны особы. Органи верейной справы в селах/містах зафіксованих в цитованім законі суть повинны давати інформації в рамках своих компетенцій на пожадання о общо платных правовых нормах в мінорітних языках. Закон доволює (але не дефінує то як повинность) выдавати общо прияты наряджїня села/міста в мінорітних языках, а тыж уводити в них вшыткы інформації і ознамы; тотя можность ся тыкать і помників, памятных таблічок і памятників, улиць і других містных географїчных значок. Означїня географїчных обектів (з терїтотїї СР і мімо нїї), котры суть завжываны в мунорітнім языку, можуть ся уводити в одборных публікаціях, пресї і інших масмедїях і в урядній роботї органів верейной справы, кедь ся в них вжывать мінорітний язык, і в мінорітнім языку, попри штандардїзованих назвах у штатнім языку.

В соціалній і здравотницькій сферї в селах/містах зафіксованих в законі ч. 184/1999 З. з. мож вести комунікацію меджі персоналом і пацієнтами/клїєнтами в мінорітних языках, але не є то повинностєв про ниякы субекты забезпечовати можность вживаня мінорітного языка.

У сферї інформованя жытелїв в мінорітних языках закон становлює повинность селам/містам зафіксованым у законї ч. 184/1999 З. з. уводити таксатївно становлену кїлькость вызначных інформацій на урядній таблі села/міста, на интернетовї сторїнцї села/міста і в нима выдаванїй пресї і в мінорітнім языку. У далшых припадах доволює вживаня мінорітного языка, але не становлює то як повинность.

Уряд влади СР помагать одборно і методїчно органам верейной справы і організачным частям безпечностных і захранных зборів при імплементації закона ч. 184/1999 З. з. і предкладать владї СР раз за два роки справу о ставї вживаня языків

⁶Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 535/2011 Z. z. z 19. decembra 2011, ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení neskorších predpisov. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2011/535/20120101.html>.

народностных меньшин на территории СР. Уряд влады СР рїшать і справны делїкты в области вживаня языкїв народностных меньшин.

3. МЕДЖІНАРОДНЫ РАМКЫ ВЖЫВАНЯ ЯЗЫКІВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШЫН В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Охрана прав особ, які належать к народностным меньшинам, є предметом меджінародных договорів і документів розлічных організацій і на розлічных уровнях, на меджінародній уровні суть то ОСН, Рада Европы (дале „РЕ“), ОБСЕ. Статус і права народностных меньшин регулюють і дакотры документи Европской унії, а тыж білатералны меджіштатны договори. СР є сігнатарьсков країнов вшыткых меджінародных договорів заміряных на охрану прав особ, які належать к народностным меньшинам. Меджі найвызначнішы меджінародны договори Рады Европы прияти на охрану прав народностных меньшин належать: Договор о охрані людських прав і особных слобод,⁷ Рамковий договор на охрану народностных меньшин,⁸ Европска харта регіональных або меншыновых языкїв⁹ (дале „харта“). Спомеджі них бы сьме ся хотїли дотулити послїднєго з уведжєных договорів, якого СР є сігнатарьсков країнов од року 2001, затоже темов імплеметанції харты у звязи з русиньскым языком сьме ся в наших публікаціях уж занимали, причім сьме ся дотеперь концентровали на дві сфери, котры поважуєме за найвызначнішы про захованя материньского языка і народной ідентіты, а то на сферу школьску¹⁰ і масмедіалну¹¹.

Знаєме, же першорядов основов харты є ей кулурный розмір. Возникла на охрану і підпору регіональных і мінорітних языкїв, котры суть огроженым аспектом европской културной дідовизны. З той причіны не обягує лем антїдїскріміначны прінціпы односно хоснованя мінорітних языкїв, але тыж дефінує інштрументы на активну підпору регіональных і мінорітних языкїв з цілєм забезпечіти їх хоснованя в освітній системі, масмедіях, юстіції, урядній сфері, в соціалнім і економічнім животі і в културных активітах. Вдяка ефектівному вживаню мінорітних языкїв у тых сферах бы ся дало досягнути захованя языкїв як живой части европской културной дідовизны. Харта на єднім боці становлює просты прінціпы (часть II) платны про вшыткы регіональны і мінорітны языки, на другім боці обягує комплекс шпецїфічных кроків (часть III) тыкаючіх ся статусу регіональных і мінорітних языкїв у різних сферах живота: окремы державы можуть собі слободно подля своїх можностей выбрати установлїня, котры будуть апліковати про каждый мінорітний або регіональний язык хоснований на їх території. Цїлєм такой флексібільности є рєшпектовати великы розділы в реалній сітуації регіональных і мінорітних языкїв (кількість вживателїв, ступінь роздробєности, і т. д.), але тыж міру фінанчных можностей европских країн, бо імплементація многих

⁷Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/209/vyhlasene_znenie.html.

⁸Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 160/1998 Z. z. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/160/>.

⁹Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/588/>.

¹⁰Плішкова, А. (2018). Імплементація европской харты регіональных або мінорітних языкїву школьській системі Русинів на Словакії (2003-2014). In: *Русин : международный исторический журнал*. Роч. 52, ч. 2, с. 329-356.; Плішкова, А. (2015). Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 202-231.; Плішкова, А. (2018). Vzdelávanie Rusínov na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Lemkovia, Rusíni - dejiny, súčasnosť, materiál a duchovná kultúra, tom. 7, časť 1*. Banská Bystrica: Belianum, s. 329-341.

¹¹Плішкова, А. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike*. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 101-129.

установлїнь харты є повязана з немалыма штатныма інвестиціями. В процесї імплементації харты є тыж важный прїнцип прогресу, т. є., жебы к уж выбраным і імплементованым повинностям штаты могли пізніше прибрати новы, кедь ся їх легіслативна і фїнанчна сїтуація злїпшить. Харта створює тыж контрольный механїзм на оцїнїваня дотримованя харты в членській державі, яким є предкладаня Радї Европы імплементацных справ в трирічных інтервалах. Вшыткы предложены інформації перевірює Выбор міністрів РЕ у кождім штатї. На обектївне посуджїня Выбор міністрів РЕ завів властны методы работы: зберать інформації од компетентных органів і од незалежных здроїв у конкретній державі а по первїстнім перевіріню періодічної імплементацной справы, кедь треба, предложить даному штату дакїлько вопросів к неясным або недостаточно поясненым проблемам. По тїм писомнім поступі делегація Выбору експертів РЕ звичайно їде до даной державы перевірити сїтуацію в особній комунікації зо субектами і організаціями, котрых работа є тїсно звязана з вжыванєм релевантных языків, а пак конзултує з штатныма органами проблемы зареєстрованы в монїторованю. По завершіню даного поступу Выбор експертів выготовить свою властну оцїнюючу справу, котру предкладать Выбору міністрів ведно з пропозиціями на рекомендації, котры може Выбор міністрів адресовати членському штату.

СР в р. 2001 собі выбрала од 49 по 53 повинностей з III. части харты про 9 мїнорїтных языків: болгарський, мадарський, нїмецький, польський, ромський, русинський, український, хорватський і чеський язык, к яким прибрала в році 2015 далшы два – сербський і російський¹².

Імплементація харты про русинський язык ся тыкать слїдуючіх статей: Статя 8 – Освіта (9 пунктів); Статя 9 – Юстіція (8); Статя 10 – Справны органы і верейны службы (11); Статя 11 – Масмедїї (8); Статя 12 – Културна работа і културны інштїтуції (9); Статя 13 – Економїчний і соціальный жылот (4); Статя 14 – Черезгранїчна сполупраца (1).

Дотеперь СР передложила РЕ 5 періодїчных справ о імплементації харты в СР (2003, 2008, 2012, 2014, 2018) а Выбор експертів РЕ выпрацовав ку кождій з них свої оцїнюючі справы (2006, 2009, 2012, 2015, 2019) і предложив конкретны рекомендації владї СР. За недотримованя прїятых пунктів харты сїгнатарським країнам не грозять ниякы санкції, є то скорїше форма меджінародного оцїнїня одношїня кождой країны к регіональным або меншыновым языкам вжываным на єй терїторії. Мож конштатовати, же од року 2001 прогрес в досягованю становленых цїлів про русинський язык в окремых цїклах монїторованя є евідентный, і хоць з нерівномірнов дїнаміков у окремых сферах. Біланція повнїня прїятых девятїх повинностей про русинський язык в Статї 8 – Освіта по 5. цїклї монїторованя (2018) і наслїднім оцїнїню Выбором експертів РЕ (2019)¹³ є слїдуюча: 1 сповнена повинность; 6 счаси сповненых повинностей і 2 несповнены повинности.

У Статї 11 – Медїї біланція повнїня прїятых восьмох повинностей про русинський язык СР зазначїла в порівнаню з 4. цїклом монїторованя¹⁴ явну дїнаміку: 3 сповнены повинности, 3 счаси сповнены, 1 формално сповнена і 1 несповнена повинность. (Plišková, 2016: 127)

¹²EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNÝCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV. Správa výboru expertov predložená Výboru ministrov Rady Európy v súlade s článkom 16 Charty. Piata správa. Slovenská republika. Štrasburg, 30. apríl 2019, s. 7. Доступне онлайн на:

<https://www.mzv.sk/documents/10182/3736745/001+201118+Pr%C3%ADloha>

¹³Тамже.

¹⁴В роках 2003 - 2012 біланція повнїня харты в Статї 11 - Медїї была така: 2 сповнены повинности, 1 счаси сповнена і 5 несповненых повинностей.

Выбор експертів на основі того вызвав словацькы органы, жебы дотримовали вшиткы повинности vyplývajúчі з харты, к якым ся завязали і котры Выбор експертів РЕ оцінює по 5. ціклі монітованя за „несповнены“, і жебы дале дотримовали тоты, котры суть сповнены. Выбор міністрів РЕ словацькым органам шпеціално рекомендовав заміряти ся на рекомендації, котры означів за пріорітны: а) в сфері школства розшырити понуку навчаня русиньского языка на передшкольскім і прімарнім ступню едукації і отворити понуку основной части навчаня в русиньскім языку на секундарнім ступню едукації, в технічній і одборній едукації; б) розшырити вживаня русиньского языка в уряднім контактї, т. є. в контактї зо штатныма і самосправныма органами, без огляду на становены ліміты (20% жытелїв даной міноріты в селї/містї), підпоровати вживаня русиньского языка в практичнім животї, главно в публічных надписах/назвах, враховано означованя міст і сел в русиньскім языку.¹⁵

4. АПЛІКАЦІЯ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В УРЯДНІЙ СФЕРІ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Вживаня русиньского языка в СР, як сьме уж увели, регулує основный закон штату –Устава СР, конкретны законы і правны нормы, як і выше споминаны меджінародны конвенції і договори о правах особ, які належать к народностным меншынам. Кедьже СР доднесь не має шпеціалный закон о народностных меншынах, право на вживаня мінорітних языків в уряднім контактї регулує Закон о вживаню языків народностных меншын (1999). Подля нёго особы, які належать к народностным меншынам і подля послїднёго списованя людей в селї/містї творять найменше 20% жытельства, мають право в такім селї/містї в уряднім контактї вживати свій материньскый язык. В нїм мають право: писомно ся обертати на штатны і самосправны органы а тыж дістати в нїм писомну одповідь; мати надписы на публічных інштїтуціях; мати урядны формуларї; вести засіданя теріторіалных самосправ і выступати на них в материньскім языку; вести кронікы; означовати улїці і іншы містны географічны назвы.

Міров практичної аплікації закона ч. 184/1999 в урядній сфері сьме ся уже скорїше занимали в дакількох роботах.¹⁶ Вызначны інформації сьме здобыли тыж з історічно-соціологічного баданя Словацькой академії наук в Кошыцях (Gajdoš a kol., 2001). На основі того по списованю людей в році 2001, респ. і по далшім списованю в році 2011 сьме могли ясно сконштатовати, же урядна сфера вживаня русиньского языка од самого зачатку была і є довгодобо стагнующов, і хоць кїлькось жытелїв русиньской народности в каждім списованю людей од року 1991 все наростала, так як тыж наростала кїлькось сел/міст, в котрых Русины творять мінімално 20% населїня: кедь в році 1991 таких сел/міст было 68, то в році 2001 їх было уж 92, а в році 2011 аж 123. То чом же у тій сфері вживаня русиньского языка довго не видно позітивны зміны? Є то лем винов довгодобой абсенції штатного органу, котрый бы дозерав над імплементацієв приятої легіслативы, або і винов недостаточной ініціативы самой народностной меншыны, респ. ей лідерів, про котрых дана сфера вживаня русиньского языка была і є мімо їх зорного угла. Видить ся нам, же выслїдок є комбінацієв обидвох факторів і хоць не мож повісти, же ниякы ініціативы не были розвинуты.

К тым вызначнішым ініціативам, в котрых Русины проявили інтерес апліковати законне право на вживаня свого материньского языка в урядній сфері, належить протестна петїція по реалізації приятого Закона Народной рады СР ч. 191/1994 о

¹⁵Позерай реф. 12, с. 72.

¹⁶Plišková, A. (2006). *Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становлїня, кодїфікації, акцептації і сфер функціонованя*. Dizertačná práca. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava, s. 68-71.; Plišková, A. (2007). *Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, s. 62-103.; Плїшкова, А. (2009). *Русиньскый язык на Словеньску*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, с. 74-123.

означованню сел/міст в языку народностных меншын.¹⁷ Внаслідку аплікації того закона села/міста, в котрых жыло мінімално 20% жытелів русиньской народности, дістали офіціалны двоязычны таблічкы з назвами своїх сел/міст не зо словацько-русиньскыма, але зо словацько-українськыма назвами, т. є. друга назва, котра має сігналізувати етнічну приналежность законом становленої кількості жытелів даного села/міста, была декларована в українськым языку. Высвітлити тот став мож было двома факторами: а) практичну реалізацію уведженого закона підтримовала в тім часі парламентна Партія демократічної лівіці, в рядах котрой были і членове а зарівно офіціалны представителі української народностной меншыны на Словакії; б) абсенція літературного русиньского языка в тім часі была єдным з міцных протиаргументів, якы не довелили в 68 русиньскых селах назвы вводити в згоді зо законом і таблічкы з двоязычныма назвами реалізувати в другій части подля русиньского правопису. Але за нецілий рік по приятю в СР тзв. „табличкового закона“ настала діаметрално інша сітуація – 25. януара 1995 была выголошена кодифікація русиньского языка і основный протиаргумент зникнув. Наслідно представителі русиньскых організацій ся ініціативно дожадовали зміны надписів на двоязычных таблічках – подля правил русиньского правопису. Але аж до року 2019 практично нияка зміна не настала. Найправдоподобнішов причінов порушования приятої легіслативы была економічна, але своє місце наісто ту мало тыж слабе дожадованя ся імплементації закона репрезентантами русиньскых організацій, як і самых жытелів даных сел.

Аналогічна сітуація была тыж в означованю улїць і іншых географічных назв, публічных будов і інштїтуцій. Наприклад, ани єдна із школ із навчанєм русиньского языка мінімално 20 років од приятя закона ч. 191/1994 і мінімално 10 років од приятя закона ч. 184/1999 не мала в двоязычній назві текст в русиньскім языку. Наopak, і ту ся утримовали парадоксны сітуації: хоць школа мала двоязычну таблічку, але зась лем словацько-українську, і хоць український язык ся в містных школах давно перестав учіти а кількість жытелів української народности в селах/містах не досяговала 20% з кількості жытелів села. Подобно то было з назвами на склепах, рештавраціях, поштах і под., на котрых або ся іщі заховали двоязычны словацько-українськы назвы, або на них были новы назвы, але уж лем у словацькім языку. Назнак зміны сьме зареєстровали може аж о 10 років пізніше од приятя закона ч. 184/1999, і то лем в посєдных припадах в означіню будов містной самосправы або штатной справы, конкретно в Меджілабірцях і Чабинах, де з ініціативы старостів, респ. пріматорів і предностів обводных урядів были іншталованы словацько-русиньскы назвы інштїтуцій.

Евідентно ліпшу сітуацію в аплікації русиньского языка в уряднім контактї в СР мож было відіти при єго вжываню в устній формі. Як основный інштрумент комунікації ся вжывав на засіданях містных самосправ, главно в селах/містах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства і з перевагов по русиньскы бісїдуючіх посланців містных самосправных органів. Але писомна агенда з тых засідань ся вела лем в языку словацькім, што є очівісно детерміноване незнанєм правил русиньского правопису особами повіреныма робити такы записы, респ. неовладанєм графемічної сістемы русиньского літературного языка, т. є. азбуку.

Од року 2005 дакотры урядны інформації, напр. ознамліня о часі і місцю реалізації волеб, зачали выдавати в русиньскім языку органы Пряшівского самосправного края, т. є края, в котрім жыє основна маса Русинів. У сітуації кедь в СР є абсенція урядных тлумачників до русиньского языка, переклады собі забезпечовали у русиньскых народностных організацій або у лінгвістів з Інштїтуту русиньского языка і

¹⁷Zákon č. 191/1994 Z. z. Národnej rady Slovenskej republiky o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. Доступне онлайн на: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-191>.

культуры Пряшівської університету. Таксамо поступали дакотры штатны органы перед акціями цілоштатного характеру, напр. Штатістичный уряд СР перед списованём людей, котрый выдає в згоді з приятых легіслативов розлічны поучіня, выголошіня і іншы визначны інформації в языках народностных меншын.

Русинський язык мож вживати тыж в писомнім контактї з Канцеларієм верейного хранителя прав (омбудсмана), яка свої формуларї выдає в мінорітних языках, враховано русиньского. Право на вербалну комунікацію в уряднім контактї Русины вивжывають тыж в судных процесах на языково змішаных теріторіях, а то без призываня тлумачника вдяка близкости і зрозумілости русиньского і словацького языка.

В послідніх роках евідуєме частіше вживаня русиньского языка в урядній сфері почас церковных обрядів – вінчанок, хрестин, погробів і под., переважно в грекокатолицьких парохіях на северовыходї Словакії, што прямо корешпондує з ініціованём і реалізацієм русиньской пасторачной практіки з боку части русиньских священників Пряшівської грекокатолицької єпархії.

Найміцнішу позицію в уряднім контактї мало і має вживаня русиньского языка меджі русиньскыма організаціями і дакотрыма штатнымы народностнымы інштитуціями так в рамках СР, як і в меджінароднім контексті – справила в комунікації меджі членськыма організаціями Світового конгресу Русинів. Вшыткы засіданя органів тых організацій, але і їх писомна агенда ся вели і ведуть в русиньскім языку з рівноцінным дотримованём норм окремых літературных варіантів. В меджінароднім контексті ся на сполочных акціях таксамо вживають в устній формі окремы літературны варіанты русиньского языка. Писомна агенда на цілорусиньскій уровни ся веде в залежности од походжіня особы повіреной таков роботам, в дотеперішній практіці то все была норма літературного языка Русинів на Словакії.

Можеме конштатовати, же по році 1989, але главно по кодифікації русиньского языка (1995), по приятю закона ч. 184/1999 і надвязных законів і по ратифікації харты языків (2001) наросла міра вживаня русиньского языка в урядній сфері на Словакії. Але думаєме собі, же докладніше, але в першім рядї сістематічне мерькованя на тот аспект русиньского языка з боку лідрів русиньских організацій бы могло выразно помочи розшырїню законного вживаня русиньского языка. Є то визначный момент нелем з погляду пропаганды материньского языка внутрі етніка, але і з погляду плеканя позітивного одношіня к нёму у розлічных верьств як русиньского жытельства, так других народностных меншын. Шырше заступлїня русиньского языка в уряднім контактї має таксамо барз визначный псіхолінгвістичный аспект. Членам того етніка дає можливість усвідомити собі, же їх літературный язык має достаточну міру достойности і про вживаня у высших сферах жывота, як є лем каждоденна комунікація в кругу родины і же може быти рівноцінный з другыма мінорітнымы языками.

В сучасности, мінімално в послідніх пятых роках, в СР єднозначно видиме дінаміку у процесі вживаня русиньского языка в урядній сфері і в аплікації языковых прав народностных меншын. О тій темі нелем ся вели частішы діскусії, але штат створив властны інструменты на слїдованя імплементації языковых прав народностных меншын. Посередництвом Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны Уряду влады СР¹⁸ зачінають цілено реалізовати конкретны практічны крокы, жебы ся сітуація довгодобой стагнації (дакотрых) мінорітных языків в урядній сфері змінила. І хоць многы штатны уряды в регіонах, у яких жыють народностны меншыны у законом становленій кількості, тов темов ся ініціативно не займають, або може ани о тім не знають ці не хотять знати, бо нихто їх к тому не вызыває і не выжадує ани не котролює практічне дотримованя нима языковых прав

¹⁸Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/>.

народностных меншын в урядній сфері, на основі прийнятих законів жителі СР мають легітимне право і в урядній комунікації зо штатными урядами, містнов самосправов і теріторіалнов самосправов вживати в устній і писомній формі свій материнський язык.

Правила вживання языків народностных меншын в писомній формі в уряднім контактї регулує новелізований Закон ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын у формулаціях пізніших приписів.¹⁹ Подля § 2 того закона языки народностных меншын в писомнім уряднім контактї ся можуть вживати тогды, кедь жителі, яки належать к народностным меншынам і мають місце стабільного бывання в данім селі/місті, творять на основі двох за собов наслідуючих списовань жительствова в селі/місті найменше 15% жительствова, причім тота граніця зачне платити аж по списованю людей в році 2021 (дотеперь платить граніця 20%). На основі того в СР в писомнім уряднім контактї мож хосновати мадарьський, русиньський, ромський, український і німецький язык, а то в селах зафіксованых в наряджіню влады СР ч. 221/1999 З. з.²⁰ Доведна іде о 656 сел/міст з мінорітним жительством, причім аплікація русиньского языка в уряднім контактї ся в сучасности дотыкать 68 сел (подля списованя людей з року 1991) з русиньським жительством у 7 окресах на северовыході Словакії: Бардеєв, Гуменне, Меджілабірці, Свідник, Снина, Стара Любовня і Стропків. Свій материнський язык жителі СР мають право вживати в комунікації з органом містной штатной справы, органом теріторіалной самосправы і теріторіалнов самосправов створенов юридичнов особов. Урядам у селах/містах зафіксованых у тім наряджіню жителі СР мають право в своїм материнськым языку предкладати розлічны писомны листины – жадости, доказы, пропозиції і под., і на них дістати одповідь в тім языку, в яким ся на уряд обернули.

Є позітівне, же міра аплікації языковых прав про народностны меншыны в СР ся в послідніх роках підвышує – посередництвом активнішой і ефектівнішой работы Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны, в компетенції котрого є агенда языковых прав народностных меншын. Зарівно але процес їх аплікації на конкретных урядах отварять і новы, а не малы проблемы, на рїшаня яких уряды в данім моменті не суть достаточнo приготовлены, бо окрема мадарьского языка аплікацієв іншых мінорітных языків в уряднім контактї ся ніхто шпекіально не занимав. Зато Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны довшый час ся снажить глядати оптімалны рїшіня на законну аплікацію языковых прав вшыткых высше уведжених народностных меншын. Як найбівшы проблемы уводять: абсенцію єднотной одборной термінології в мінорітных языках, абсенцію двоязычных формуларів і недостаточну кількість урядників компетентных вести урядну комунікацію в мінорітных языках. З тым цілєм створив пять порадных робочіх груп з одборників про окремы мінорітны языки (мадарьський, німецький, ромський, русиньський і український),²¹ яки партіципують на імплементації Закона ч. 184/1999 о вживаню языків народностных меншын в уряднім контактї. Без огляду на уведжены проблемы, єго дотеперішні ініціативы принесли свої першы конкретны результаты, яки мож відіти главно в дінамичнім розвою візуалной двоязычности – двоязычним означованю публічных міст, штатных і самосправных урядів і інштитуцій, школ, влакових і автобусовых заставок і под., дале в перекладах легіслативных документів, урядных формуларів про уряды штатной справы, містной і теріторіалной самосправы. На основі планованых кроків зробив визначный крок у будованю слабо розвинутой одборной термінології про тоту

¹⁹Zákon č. 184/1999 z. z. o používaní jazykov národnostných menšín (v znení č. 318/2009 Z. z., 204/2011 Z. z., 287/2012 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/1999-184>.

²⁰Позерай реф. 5.

²¹Jazykové poradné skupiny. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/8449/jazykove-poradne-skupiny/>.

сферу,²² але і в підвищенню мовних компетенцій в уведених міноритних мовах урядників з конкретних відборів окресних урядів.²³ Проєкт, в рамках якого ся в СР першы такы компетенчны курсы реалізували в році 2019 про мадярську і русинську народностну меншину,²⁴ мав назву *Розвой мадярсько-словацькой і русинсько-словацькой білінгвальной компетенції з адміністративних жанрів*. Участниками курсів у русинській мові в першій етапі проєкту были лем робітници Окресного уряду в Меджілабірцях із штирех відборів: організачного, кадастрового, кризового менеджменту і енвайронментального.

Стимулюючим моментом про розвой мовних компетенцій штатных урядників у міноритних мовах в СР був рік 2018, коли на основі ініціативи уповноваженого влади про народностны меншину была до Выглашки Уряду влади СР ч. 126/2017, котров ся становлюють деталы о підвищенню освіти штатных урядників, зафіксована і можливість розвою компетенцій в мовах народностных меншин.²⁵ Наслідно уповноважений ініціював дакілько робочих дискусій з Міністерством внутра СР, Факултов середньоевропейских штудій Універзити Конштантіна Філософа в Нітрі і Інштитутом русинського мовы і культуры Пряшівской універзиты з цілём найти оптимальны можности на реалізацію того проєкту. На основі заключень із уведених дискусій ся од мая 2019 реалізували курсы з мадярського мовы про 59 робітників з восьмох окресних урядів, а наслідно з русинського мовы про 8 робітників з Окресного уряду в Меджілабірцях. Курсы в розсягу 40 годин были заміряны на комунікацію і реторіку в міноритній мові, білінгвальну урядну корешпонденцію, правопис і методіку перекладу.

Заміром проєкту ініційованого уповноваженим влади СР про народностны меншину СР, який буде продовжувати і в новім році, є, жебы ефективно і отворена верейна справа служыла каждому жытелюви без будьякой мовной барьеры і жебы в будучности така форма освіти штатных урядників ся реалізувала і в інших штатных резортах. На наш погляд, найідеальніше бы было, як бы на урядах штатной справы в кождім окресі, де жыють конкретны народностны меншину, были створены робочі місця про особы з належними мовними компетенціями вести урядну комунікацію нелем устну, але главно писому в міноритній мові. Самособов, реалізація того проєкту в русинській контексті є діаметрально інакша, як напр. в мадярській, бо є значно лімітована недостатком высокошкольских абсолвентів русинського мовы. Але істо має і свій позитивный аспект: уведены курсы, які ся реалізували заты лем в Меджілабірцях, могли їх участников холем счастья мотивувати веце ся інтересувати о літературній русинській мові, подумати над оптимальними можностями ёго аплікації в урядній сфері на їх одділеннях, дали їм основны інформації о кодифікованій русинській мові, о сферах аплікації русинського мовы дома і в заграничу і т. д. Но, природно, указали і дакотры негативны аспекты того процесу, а то ліміты – ці особы, або інституціоналы, які зо собов процес підвищення статусу їх материнського мовы на уровень урядного несе, респ. може принести. А тот фактор зась може быти про многих

²²Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/>.

²³Začína sa jazykové vzdelávanie štátnych zamestnancov v maďarskom a rusínskom jazyku. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/zacina-sa-jazykove-vzdelavanie-statnych-zamestnancov-v-madarskom-a-rusinskom-jazyku/>.

²⁴Першы курсы в мадярській мові ся вели од конца мая 2019 року а продовжували до конца рока 2019. В русинській мові ся курсы реалізували в двох етапах: перша 24. – 25. октября і 30. – 31. октября 2019, а друга в новембру 2019.

²⁵Výhláška č. 126/2017 Z. z. Úradu vlády Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o vzdelávaní štátnych zamestnancov. Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/2017-126>.

демотивуючим, бо може досягнути до дотеперішнього штандартного комфорту штатных робітників.

Усвідомлюємо собі, же абсенція комплексной освіти в русиньскім языку каждого штатного робітника і інштитуцію все буде лімітовати у практичнім вживаню літературной нормы русиньского языка, главно в писомній формі. Дочасным рішінём даной сітуації про них є забезпечованя перекладів урядной писомной корешпонденції в русиньскім языку посередництвом екстерных фірем. Таких фірем, які у звязи з імплементацією высше уведжених законів в СР розшырили своє первістне заміряня і на русиньскій язык, у посліднім часі ся обявило дакілько. Тот новий феномен, хоць із шыршого погляду є про Русинів і русиньскій язык позітивним, але мож го розуміти лем як зачаточне і дочасне рішіня в процесі заведжіня русиньского літературного языка до урядной сфери, т. є. до сфери, яка спомеджі вшытких сфер, в яких ся СР завязала апліковати русиньскій язык і як сігнатарьска країна харты языків, найвеце стагнує. Прічіны стагнації сьме уж назвали высше. Помагать їм і тот факт, же близкость словацкого і русиньского языка практично ани не выжадовала, ани не мотивовала самых Русинів, не то іщі штатны резорты, до компетенції котрых конкретны уряды верейной справы належать, тов темов ся шпеціално занимати. Законы і языковы права в демократічній країні але мають платити єднак про вшытких обчанів і їх языки, а з того погляду ініціативы уповномоченого влады СР про народностны меншыны суть легітимны. Лемже без жадостей, імпульзів і ініціатів з боку самых Русинів каждый закон, языкове право або і тот найменша ініціатива компетентного уряду одповідного за їх аплікацію зістане лем на папірю. До какой міры штатны субекты і їх ведучіх робітників у регіонах компактно заселенах Русинами новы ініціативы уповномоченого влады про народностны меншыны ословлять або нї, укаже час. Мы уж теперь знаєме, же тоты амбіції ся дадут наповняти лем тогды, кедь мають ініціатора, план реалізації і дозоруочій, респ. контрольный орган. Доказы о тім приносить і заты послідня, пята Справа о вживаню языків народностных меншын на теріторії СР за роки 2019 – 2020 (Správa, 2020), але тыж попередні штири справы²⁶ выготовлєваны од року 2012 в двойрічных ціклах Урядом влады СР в кооперації з Урядом уповномоченого влады СР про народностны меншыны. Вызначну часть 5. справы творить якраз інформація о ставі повніня повинностей впливаючих із закона ч. 184/1999 о вживаню языків народностных меншын у формуляціях пізнішых приписів, а то у сфері вживаня мінорітних языків органами містной штатной справы, організацныма частями озброєных безпечностных зборів і захранных зборів, органами теріторіальной самосправы і юридічныма особами створеныма органами теріторіальной самосправы в селах/містах зафіксованых в законі ч. 184/1999 З. з.

З цілём здобыти комплексный і штруктурований образ о ставі вживаня языків народностных меншын, Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны інформації зберав поесередництвом розсяглої анкеты, до котрой были загорнуты релевантны сферы вживаня мінорітних языків. В порівнаню з попередніма роками, анкета была доповнена вопросами з области языковых компетенцій в мінорітних языках. Із 638 вшытких ословених сел/міст было 56 таких, котрых ся тыкали вопросы повязаны з русиньскым языком а 12-ох ся тыкали вопросы заміряны на два языки (т. з. тых сел/міст, в яких жыла законна кількість двох народностей) – русиньскій і український (11) ці русиньскій і ромський (1). Села/міста мали одповісти на 79 вопросів із 7 тематічных областей вживаня мінорітних языків в компетенції органів теріторіальной самосправы: означіня в языку народностной меншыны, урядный контакт, двоязычны документи, язык засідань теріторіальной самосправы, інформованя людей,

²⁶Справы о ставі вживаня языків народностных меншын в СР за роки 2012 - 2018 суть доступны онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//spravy-a-koncepcne-materialy/>.

фінанчний аспект споеный з аплікаціев закона і заключны вопросы. Предметом анкеты была уж третій раз область вжываня мінорітних языків юридичныма особами створеныма органами теріторіальной самосправы.

Анкета была заміряна і на вжываня мінорітних языків органами штатной справы. Из 89 ословеных субъектів штатной справы (окресны уряды, уряды роботы, соціалных діл і родины, данёвы уряды, мытны уряды, регіональны ветеринарны і потравиновы справы, регіональны уряды верейного здравотництва і штатны архівы) штири были в селах/містах з русиньсков мінорітов.

Анкета принесла віцёлку оптімістічны інформації із сел/міст з русиньскым жытельством, де уряды не авізовали великы проблемы з вжыванём русиньского языка ани в устній, ани в писомній формі, навыше в порівнаню з попереднім періодом ся підвышив интерес о вжываня русиньского языка в писомнім уряднім контакті. В роках 2019 – 2020 было заевідованых доведна 8 подань од людей в русиньскім языку в трёх селах/містах, на порівняня, в роках 2017 – 2018 было заевідоване 1 поданя, передтым ани едно. По першыраз были заевідованы жадости о выдана двоязычных урядных формуларів, верейных листин (родны, вінчалны і умертны листы), общо обовязных приписів. Справа в заключіню конштатує, же условія вжываня мінорітних языків ся в цілім в СР зліпшыли, причім у русиньской меншыны ся уводить вызначна міра наростаня кількості поданых жадостей і зліпшіня в области інформованя в русиньскім языку (Správa 2020: 70). Таксамо сондованя в органах штатной верейной справы (2 окресны уряды, 1 мытний уряд і 1 уряд роботы) в селах/містах з русиньсков мінорітов принесли позітивны выслідкы в ефектівнішій дотримованю закона о двоязычнім означіню (назвах) органів у штатнім і в русиньскім языку (96%, в р. 2018 – 80%) (Správa 2020: 81), в підвышіню кількості органів штатной справы, котры забезпечують урядну комунікацію в мінорітнім языку своїма інтерныма робітниками (88%, в р. 2012 – 63%) (Správa 2020: 84), в уводжованю інформації о можности інформованя людей в мінорітнім языку на виднім місті (урядна або інформачна табла, веб – 98%, в р. 2018 – 63%) (Správa 2020: 89), в наростаню кількості писомных подань в русиньскім языку (з цілкового чісла 279 было 63 в русиньскім языку) (Správa 2020: 89), у выдаваню двоязычных формуларів, вжываню мінорітного языка на засіданю органу верейной справы, уводжованю інформацій о огрожіню жывота, здравя або маєтку (34%, в р. 2018 – 9%) (Správa 2020: 95), у вжываню надписів і ознамів на інформованя людей (46%, в р. 2018 – 19%) (Správa 2020: 97). Органы, враховано русиньскых сел/міст, тыж одповіли на вопрос – до какой міры поважають за проблем практичну аплікацію Закона ч. 184/1999 З. з.: безпроблемову аплікацію закона означіло 63% урядів (в р. 2018 – 48%), счаси проблемову 29%, проблемову 8% урядів (в р. 2018 – 17%) (Správa 2020: 105). Як главны прічіны звычайно увели комбінацію факторів: недостаток кваліфікованых робітників, недостаток фінанцій, недостаточна одборна підпора. Справа конштатує, же за слідований період настало зліпшіня аплікації цітованого закона в селах/містах з мадярьсков, русиньсков і ромсков мінорітов.

Штатна справа в порівнаню з минулым періодом зліпшыла аплікацію закона у вшыткых слідованых областях у селах/містах з мадярьсков і русиньсков мінорітов. Пята справа тыж конштатовала резервы в аплікації закона, якы бы мож было рішати приїманём до роботы в урядах робітників з належныма языковыма компетенціями а сучасно жебы ся бівший акцент приділяв сістематічному підвышованю языковых компетенцій робітників штатной справы, главно в овладаню одборной термінології в мінорітних языках. Ефектівным інструментом бы могло быти тыж створіня компензачного фонду, з якого бы органы штатной справы і теріторіальной самосправы рефундовали наклады споены з аплікаціев закона, який укладать повинности, але не уводить здої на фінанчне забезпечіня їх повніня.

5. ЗАКЛЮЧІНЯ

На основі повідженого можемо конштатовати, же законна повинність практичної аплікації русиньского языка в урядній сфері ставлять Русинів в СР до нової ситуації. Нова ситуація значить і новы можности на зміну їх статусу як народностной меншыны, так і на зміну статусу їх літературного языка, який в новодобій історії попершыраз аж зачатком 21. Стороча реално зачінають здобывати кредит урядного языка, і хоць Закон о вживаню языків народностных меншын в СР платить од конца 20. ст., т. є. уж выше 20 років. Теоретічно бы то могло значіти і нову мотивацію про підвишіня інтересу Русинів учіти ся і штудувати русиньскый язык, почінаючи матерьскыма школами а кончаючи високошкольскыма штудіями. Отворіня можностей здобыти на основі знаня літературного русиньского языка роботу у штатній сфері а по скончіню штудій вернути ся назад до русиньского регіону могло бы быти добров мотивацієв і про розвой русиньского школства, але і про навертаня ся школованых молодых людей назад до родного краю, што бы пригамовало व्यлюднёваня русиньскых регіонів на северovýchodі Словакії. Ці то так буде, укаже нелем час, але і якость штатной стимуляції зачатых ініціатів заміряных на аплікацію русиньского языка в урядній сфері. Але таксамо і оптімалный языковий розвой, котрый бы доволив релатівно успішному функціонованю русиньского языка в даній сфері в будучности. Домашня і меджінародна легіслатива суть наставены так, жебы тот процес міг быти успішний. Першы успіхы властно суть на світі і припадають іщі на кінець 20. ст.: 1. з недавного діалекту vznikнув літературный язык; 2. русиньскый літературный язык здобыв домашню і меджінародну акцептацію як офіціалный язык самостатной народностной меншыны; 3. як такий є храненый домашнєв і меджінароднов легіслатівов і має право вживати ся в розлічных сферах жывота. А то є солідный фундамент к тому, жебы з декларованой категорії „крегкого“ языка (Atlas 2012) русиньскый язык не впав до категорій низшых. Уж занедовго списованя людей в році 2021 нам назначіть, до якої міры єго выслідкы будуть корешпондовати з назначеныма прогнозами у вступі нашої статії (Rundesová 2013).

ЛІТЕРАТУРА

- Atlas of the World's Languages in Danger. New edition of the Atlas of endangered languages.* (2012). UNESCO. Retrieved 30 April 2012.
- GAJDOŠ, M. a kol. (2001). *Rusini/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov: UNIVERSUM.
- KONEČNÝ, S. a kol. (2002). *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov: Robert Vico – vydavateľstvo.
- PLÍŠKOVÁ, A. (2015). Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20. výročie kodifikácie : IV. Medzinárodný kongres rusínskeho jazyka. Prešovská univerzita 23. – 25. 09. 2015*. Ed. K. Koporová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 202-231.
- PLÍŠKOVÁ, A. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike*. Ed. K. Koporová. Prešov: Prešovská univerzita, s. 101-129.
- RUNDESOVÁ, T. (2013). O 30 – 50 rokov hrozí, že Rusíni na Slovensku sa celkom asimilujú. Naznačuje to desaťročný trend. In: *Prežije rusínsky jazyk na Slovensku? : Zborník výstupov projektu ČEMERICA II*. Bratislava: ZIRS, 2013, s. 18-34.

ІНТЕРНЕТОВЫ ЗДРОЇ

- EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV. Správa výboru expertov predložená Výboru ministrov Rady Európy v súlade s článkom 16 Charty. Piata správa. Slovenská republika. Štrasburg, 30. apríl 2019. Dostupne онлайн на: <https://www.mzv.sk/documents/10182/3736745/001+201118+Pr%C3%ADloha>.
- INTERAKTÍVNY ATLAS SVETOVÝCH JAZYKOV V OHROZENÍ. Dostupne онлайн на: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>.
- SPRÁVA O STAVE POUŽÍVANIA JAZYKOV NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY ZA OBDOBIE ROKOV 2019 – 2020. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2020. Dostupne онлайн на: <https://www.slovlex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2020/597>.
- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (v znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z.).

z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z., 40/2019 Z. z., 40/2019 Z. z., 99/2019 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.
Zákon č. 184/1999 z. z. o používaní jazykov národnostných menšín (v znení č. 318/2009 Z. z., 204/2011 Z. z., 287/2012 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/1999-184>.

Anna Plishkova

FROM DIALECT TO OFFICIAL LANGUAGE: NEW STATUS AND NEW PROBLEMS OF THE RUSYN LANGUAGE IN SLOVAKIA

Summary

Since its codification in 1995, the Rusyn language in Slovakia has been used as a language of national minority, regulated by national and international legislation. The paper primarily deals with issues of implementing Rusyn in the official sphere, which has been among those stagnating the most on a long-term basis regarding the use of Rusyn in Slovakia. The Constitution of the Slovak Republic, the Act on the Use of Languages of National Minorities, the European Charter for Regional or Minority Languages and the laws that follow these documents can guarantee the protection of Rusyn as a language of a national minority, provided the state ensures effective tools for the implementation of the above documents. In Slovakia, such tools were created as early as the end of the 20th century; their implementation has, however, only been noticeable in the most recent decade. It, thus, seems that the legal implementation of the linguistic rights of national minorities, which has been, in the past few years, more consistently enforced by the Commissioner's Office for National Minorities at the Government of the Slovak Republic, could contribute to broader implementation of Rusyn in the public sphere, which could, in the future, stimulate new work opportunities in the sphere in question, especially for those people who are able to speak and write Rusyn in North-Eastern Slovakia, a region which is losing its population. This fact can, at the same time, encourage greater interest in studying Rusyn language and, in this way, promote the national identity of Rusyns in Slovakia.

Keywords: Rusyns in Slovakia. Rusyn language in Slovakia.

ВОКАЛІЧНЫ АЛТЕРНАЦІЇ І РОЗВОЙ ІКАВІЗМУ В РУСИНЬСЬКІМ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ

В році 2020 минуло 25 років од кодифікації русиньского языка на Словакії. Слїдуючі презентацію русиньского літературного языка в розлічных сферах жывота Русинів, зазначіли сьме дакілько порушвань правописной нормы в рамках розлічных языковых ровин. В статі сьме ся заміряли на фонологічну языкову ровину а з нїй сьме выбрали еден яв – історічны алтеранції вокалів, о котрых сьме уже писали в наших попередніх штудіях. Тема є тым важніша, же ся рихтує третє доповнене виданя орфографічных правил і першы ортоепічны правила правопису русиньского языка ай з орфографічным і ортоепічным словником. Перед їх дефінітівнов подобов бы сьме мали мати выяснены кедь не вшыткы, так ходем переважну часть спорных частковых правил правопису, але таксамо ай норматівной высловности. Статя vznikла як выслїдок послїдніх двох засідань языковой комісії при ІРЯК, і наслїдних он-лайн конзултацій (з оглядом на пандемічну сітуацію) на котрых были настолены дакотры пропозиції на управу правил в конкретных словоформах з высшеуведженим явом – алтернації вокалів *o>i*, *e>i* в запертім складі.

Ключовы слова: літературный штандарт, історічны алтернації, вокалічны алтернації.

АЛТЕРНАЦІЇ ВОКАЛІВ *O>I*, *E>I*

Общу дефініцію алтернації, як повторюючу ся закономірну зміну звуків, забираючіх єднаке місце у морфемі в розлічных припадах поужытя той самой морфемы можеме апліковати і на русиньскый норматівный язык. Важну роль з погляду характерістики і наслїдного заряджїня русиньского языка ід групі виходных славянських языків мають історічны алтернації вокалів (передовшыткым алтернації *o>i*, *e>i*) звязаны із законом заніку і вокалізації єрів. Думаєме в тім контексті на общо знамы алтернації *o>i*, де стел. лексемы **конь, возь, столъ, носъ** ... ся змінили в русиньских діалектах взятых за основу кодифікації на **кінь, віз, стіл, ніс**¹, причім у парадігмі ці словотворїню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -o-: *кінь* – з коня – коні; *віз* – коло воза – на возі; *стіл* – в столі, *столова лампа*; *дім* – *домы, іду домів*) ...

Алтернація *e>i*, де стел. лексемы **шесть, седьмь, осень, ведль, плетль**.... ся в русиньских діалектах змінили на: *шість, сім, (в)осїнь, вів, плів* ..., причім у парадігмі ці словотворїню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -e-: *шестый, семый, в осени, вела, плела* ...

Якраз тьма алтернаціями ся будеме занимати в нашій статі в контексті сучасного русиньского языка на Словакії, бо правописна норма дакотрых слов і їх форм не є дорішена. Прінціп алтернацій, як сьме уже высше увели, є тісно звязаний із заніком і вокалізації єрів. Закон заніку (в слабій позиції) і вокалізації єрів (в силній позиції) обявив чеський бадатель – професор Антонін Гавлік в році 1888². В русиньских діалектах тот закон спроваджать в єднотливих формах слов алтернація *o > i* (у, ы), причім норматівна подоба русиньского языка фіксує алтернант – *i*. Тот яв, котрый

¹ В у-каючіх русиньских діалектах находиме рефлекс -у-: *кунь, вуз, ступ, нус* ..., в ы-каючіх русиньских діалектах з рефлексом -ы-: *кынь, выз, стыл, ныс* ...

² Гавлік формулював закономірность заніку єрів у слабій позиції і їх вокалізацію в силній позиції.

настає в дакотрых русиньскых діалектах (тых, котры были взяты за основу кодифікації), а таксамо в русиньскім нормативнім языку будеме называти: **і-каюча алтернація**³. Она є звязана з розвоєм тзв. ікавізму, котрый є характерный і про українскы діалекты⁴, а такы формы суть фіксованы і в українськім нормативнім языку. Уведеме на ню приклады: *кінь, ніс, дім, стіл*⁵ (запертый склад КВК⁶, алтернація настає) – *коня, носа, дому, стола* (отворений склад – КВ, форма ся вертать ід стсл., і появлять ся знову вокал -о-), причім алтернант (і) не помягшує попередній консонант.

Кус інакша сітуація є в припадї алтернації $e > i$, де нормативна подоба корешпондує із актуальным ставом у вшыткых русиньскых діалектах на Словакії, то значить, же у вшыткых русиньскых діалектах (і-каючіх, у-каючіх ай ы-каючіх) находить ся лем алтернант -і-: *сім, (в)осінь* (запертый склад – КВК) – *семый, у (в)осени* (отворений склад – КВ і знову ся появлять вокал -е-).... Подля такого ключа бы мож было барз легко встановити правопис єднотливых форм слов в русиньскім нормативнім языку на Словакії. Но не все є вшытко таке єднозначне і мы стоїме перед вопросом, як вирішити правопис таких форм, де у живій бісїді сучасных русиньскых діалектів не настає алтернація, або настає лем у поєднх діалектах, ай то уж лем у найстаршій генерації Русинів.

Вынятки, коли не треба алтерновати, котры суть уведжены в публікації *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка* (Ябур-Плішкова, 2005, с. 14), ани здалека не охоплюють цілу проблематику навколо алтернацій, передовшыткым алтернації $o > i$. Она робить вживателям найвеце тяжкостей. Попробовали сьме дакотры спорны припады (алтерновати ці не алтерновати?) выписати, продіскутовати їх правопис із заміром уєднотити конкретны формы і тоты увести до новоприправлєваного третєго видання ортографічного словника. На самый перед уведеме дакотры лексеми, в котрых подля ортографічного словника *Русиньска лексіка*⁷ (РЛ) настає алтернація (в запертім складї). Суть то лексеми (але главні їх формы), в котрых настає алтернація в запертім складї основы слова, в припадї, же основа є мінімалні двойскладова – в них роблять поуживателї найчастіше хыбы, але найдуть ся ай припады, де вживателї не алтернують ани в основі (респ. коріню) єдноскладового слова. В тых позиціях сьме зазначили найчастішы хыбы у правописї, причім в скобках уводиме неправилну форму⁸: *батіг* (не: *батог*) – *з батогом*; *барліг* – *до барлога*; *жоліб* (не: *жолоб*) – *до жолоба*; *Жыд* – *жыдівскый* (не: *жыдовскый*); *паробок* – *од парібка* (не: *од паробка*), *парібци, парібчїти* (не: *паробци, паробчїти*); *поріг* (не: *порог*) – *до порога, прогін* – *до прогона*; *пиріг* (не: *пирог*) – *пирогы*; *ріг* (не: *рог*) – *рога, рогы*; *сіль* – *солений, із солїв* (не: *із сілїв*); *стіл* – *стола, мале стілча* (не: *столча*); *столець* – *стілця*⁹ (не: *столиця*); *монір*

³ Як сьме выше увели, русиньскы діалекты на Словакії утримали до сучасности далшы два рефлексy -у-, -ы- за стсл. -о- (будеме їх называти у-каючі і ы-каючі алтернанты).

⁴ Позерай: Латта, В.: К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Рефлексы этим. «о» в новозакрытых складах. In: *Наукові записки* 8 – 9, Пряшів: Культурний союз українських трудящих. 1979 – 1981, с. 131.

⁵ В українськім норм. языку така сама форма, лем з помягшєныма попередніма консонантами - в припадах: *ніс, дім, стіл* [n'ic/d'im/st'il], бо в українськім літературнім языку кажде -і- помягшує попередній консонант (за предпокладу, же тот має свою мягку пару).

⁶ В запертім складї (будеме го означовати КВК – консонант, вокал, консонант) настає вышеуведжена алтернація, але в отворенім складї (КВ – консонант, вокал) ся в уведженім слові обявлять колишній стсл. вокал -о-.

⁷ Ябур, В., Плішкова, А., Копорова, К. (2007). *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.

⁸ З неправилныма формами ся стрїчасме передовшыткым в русиньскых медіях (друкованых ай інтернетовых), але таксамо у герцїв на сцені ТАД у Пряшові, ці в РТВС – русиньскім народностнім магазїні.

⁹ У подобнім слові (утворенім за помочі суфікса -єць) *вдовець* – *вдовця*, не настає алтернація (РЛ, с. 25), она є слїдна лем в поєднх лабірських діалектах (*водвєць* – *вдівця*).

– з *топором*, *мале топоря*; *коза* – *од кіз* (не: *од коз*¹⁰), *кізе молоко*, *кізій сыр* (не: *козій*, РЛ, с. 107).

Приклади недотримовання алтернацій в єдноскладових словах: *гній* (не: *гной*) – *гною* – *гноїти*; *двір* – *до двора*; *кіл* (не: *кол*) – *колы*; *кінь* – *коня* – *кінське* (не: *конське сідло*); *мочі* – *міг* (не: *мог*); *хвіст* (не: *хвост*) – *хвосты*, *ніж* (не: *нож*) – *ножа*, *ножы*; *ріг* (не: *рог*) – *рога*, *рогы*; *сніп* (не: *сноп*, РЛ, с. 300) – *снопы*; *піст* (не: *пост*) – *постити*; *твір* – *твору* (але: *людський твор*) ...

Дотримуємо таксамо алтернацію в прислівниках – *нанивіч* (од: *нивовіти*, РЛ, с. 143), *неслобідно* (од: *неслобода*, РЛ, с. 156), *потім* (РЛ, с. 245), хоч маємо ай синонім: *потому* (РЛ, с. 246), *міцний*, *міцно* (не: *моцно*, РЛ, с. 130), але не алтернуємо: *скоро* – *скорше* (хоч в дакотрих виход. русинських діалектах є форма: *скірше*).

К тым прикладам додаємо ай офіційні назви сел¹¹, в котрих рефлектуємо алтернацію в запертім складі: і<о, респ. о>і: Бехерів – до Бехерова, Реґетівка – до Реґетівки (слов. переклад з вокалом –о-: Regetovka), Вышній Тварожець – до Вышнёго Тваріжця, Вышня Яблінка – до Вышнёй Яблінки ((слов. переклад з вокалом –о-: Vyšná Jablonka), Меджілабірці – до Меджілаборець, Берестів над Лабірцем – до Берестова над Лабірцем, Калинів – до Калинова, Красный Брід – до Красного Броду, Нягів – до Нягова, Вышників – до Вышынкова, Репей – до Репеєва, Рокытівці – до Рокытовець, Валентівці – до Валентовець, Чукалівці – до Чукаловець, Михайлів – до Михайлова, Паризівці – до Паризовець, Кожухівці – до Кожуховець, Войтіці – до Войтовець, Белеївці – до Белеєвець, Кечківці – до Кечковець, Нижній/Вышній Мирошів – до Нижнёго/Вышнёго Мирошова; алтернація е>і Медведже (од: *медвідь*) – доведна 23 села.

Самособов, сел, котри были в минулости чисто русиньскы, але поступно ся їх жытельство асіміловало, є далеко веце, а прозраджує їх якраз яв алтернації в назві села: Буківці – до Буковець, Маківці – з Маковець, Стерківці – до Стерковець, Дяпалівці – од Дяпаловець, Чабалівці – з Чабаловець, Гунківці – з Гунковець, Варіхівці – до Варіховець, Замутів – до Замутова, Рокытів – з Рокытова, Зборів – зо Зборова ...

Правопис высшеуведжених прикладів поважаємо за вирішений, а хыбы, котрых ся допущають вживателі нормативной подобы суть спіріченіны тым, же вживателі творять неправилны формы передовшыткым під впливом словацького языка (порівнай словацьке: *so soľou, židovský, konský, roh, hnoj* ...), респ. під впливом виходословацьких діалектів (порівнай: *od parobka, parobci, on moh, piroh, batoh, stolčok*...).

Нормативный русинський язык має але ай вынятки з того правила (правила алтернования в запертих складах). Суть то припады таких слов (або їх форм), в котрых в минулости в дакотрих русинських діалектах на Словакії была зазначена форма з алтернацієв лем в поєднаних діалектах, або ани в минулости ся в тых формах слов не алтерновало.¹² Часточно такы припады суть уведжени в публікації авторів Ябур, В. –

¹⁰ Перед конечным рішінєм Языковой комісії при ІРЯК-ПУ сьме давали в тых припадах іншы пропозиції. Позерай: К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії/K voprosu alternacij i povnoholosia v rusynskim normativnim jazyku na Slovakiji [print] / Kvetoslava Koporova. - In: 20 rokov vysokoškolskej rusynistiky na Slovakiji [print] : zbornyk referativ z medzinarodnoj naučnej konferenciji / Kvetoslava Koporová, Jozef Sipko, Peter Káša. - Prešov : Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2018. - ISBN 978-80-555-2081-0. - с. 122-138.

¹¹ Із 68 сел, в котрых ся мінімально 20% жителів приголосило в посліднім списованю к русинській народности суть 23 такы села, в назві котрых настає алтернація.

¹² Операли сьме ся о діалектологічний атлас Василя Латты, котрый робив выскум русинських діалектів на території виходной Словакії в половині минулого стороча. Латта у своїй штудії **К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии** (In: *Наукові записки* 8 – 9, с. 131-137) при высвітлєваню дакотрих форм з алтернацієв вертать ся к церковнославянському языку, де напр.: формы *бог, свята тройця* лем в поєднаних русинських діалектах в говореній бісіді мають формы: *панбіг, панбуг, біг бы тя покарав, свята трійця, трыйца* (настає алтернація о>і у, ы - подля діалектної області).

Плішкова, А. (2005): Русинський язык в зеркалі нових правил... (с. 14). З того правила визначіме припади, котры можуть быти добрым помічником у правописі тых вживателів нормативной подобы русинського языка, котры творять уведжены форми під впливом українського языка:

1. Не алтернуєме (на розділ од українського языка) в таких формах слов з повноголосём: *борода – бородка – од бород; ворона – ворон; голова – головка – од голов; корова – коровка – од коров; береза – березка – од берез; болото – од болот; ворота – воротка – од ворот; долото – долотце – од долот*, додаєме іщі *локоть – од локтя* (в дакотрых діалектах: *од ліктя*)¹³...
2. Не алтернуєме таксамо в називниках законченых на -вод, -ход, -воз, -нос, -ор, напр.: *допровод, водовод, поход, переход, заход, вывоз, завоз, перенос, выбор, табор*¹⁴....
3. Не алтернуєме в називниках женського роду на -ость: *радость, мягкость, скупость, хворота і хворость*¹⁵ До того правила не будеме раховати єдноскладовы слова тіпу *злість, кість* (але: *злостити ся, із злости, од кости*) ...
4. К тому списку придаєме ай слова, в котрых в українськیم языку, таксамо як в попередніх припадах, настає алтернація: *школа – школ, гора – гор, слово-слов, способ – способу, война - воєньскый*¹⁶ ...
5. Далшы пропозиції на недотримованя алтернації о>і у запертых складах:

а) Недотримованя алтернації в запертім складі ся дотыкать ай перебраного слова – з німецького языка – **дрот** (der Draht), котре в діалектах звучить як *дріт, друт, або дрыт*, але нормативний язык фіксує форму **дрот – дротовати – дротарь** (без алтернації), таксамо ай слово **канчов** (з мадярського *kancsó*), хоць в поєдних русинських діалектах Латта зазначів ай форму: *канчів, канчув*¹⁷.

б) Слова тіпу *гость – гості*, (укр. *гість – гости*), **стром – стромы, нохоть – од нохтя** таксамо не підлігають алтернації, бо они в русинських діалектах на Словакії ани в минулости не мали алтернованы форми, або (як у припаді слов *стром, нохоть* форми *стрім, од ніхтя* суть зазначены лем в поєдних діалектах)¹⁸.

в) Пропонуєме не алтерновати адьєктивну форму од називника: **ніч – ночный** (не: *нічний*) – **до ночі** (РЛ, с. 157), з форм *ночляг і нічляг*¹⁹ (РЛ, с. 159) пропонуєме (по конзультації з членами языковой комісії) хосновати другу

¹³ Порівнай українскы форми: *од борід, голівка, корівка, берізка, од беріз, од воріт*... В. Латта зазначів в поєдних русинських діалектах на Словакії ай форми: *ворона – ворін, хворота – хворіт, корова – корів* (позерай: Латта, В.: *Наукові записки* 8 – 9, с. 137).

¹⁴ Порівнай укр.: *похід, перехід, захід, водопровід, вивіз, вибір, табір*...

¹⁵ В і-каючих виходних русинських діалектах ся доднесь хоснує форма на -ість: *радість, злість, скупість, хворість*, в у-каючі діалектах буде: *злусть, радусть, хворусть, скупусть*, ы-каючі діалекты мають форми: *злысть, радысть, скупысть*

¹⁶ Порівнай укр. *слово – слів, школа – шкіль, гора – гір, спосіб – способу, війна – воєнний*

¹⁷ Подобны слова, в котрых ся в русинь. діалектах сохранияють ай в отворених складах рефлексy -у-, -і- : *ключ, кліч – ключі, клічі; бріх, брюх – бріхы, брюхы*; нормативна подоба фіксує: *бріх – бріхы, ключ – ключі*.

¹⁸ Позерай: Латта, В.: К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Рефлексы этим. «о» в новозакрытых складах. In: *Наукові записки* 8 – 9, Пряшів: Культурний союз українських трудящих. 1979 – 1981, с. 134.

¹⁹ Од укр. *ночувати – нічліг*.

форму²⁰. Під впливом словацького языка прибыли нам до лексіки далшы слова: *нічляжник, нічляжне*, в котрых пропонуєме таксамо алтерновати. Подобні, форма слова *кість* в інструменталі буде: з *кістёв*, адъектив: *кістяный* (напр.: *кістяный гребінь*, але форма генітиву буде: *од кости*, адъектив: *костный* (РЛ, с. 105), напр.: *костна мучка, костна дрень*;

г) Алтернацію *е>і* не дотримуєме в словах *мед, лед, пец, село – сел, пацеркы*²¹ (порівнай укр.: *мед і мід*²², *лід, ніч, село – сіл*), а к ним пропонуєме придати ай слово *ведро* (порівнай укр.: *відро*). У словнику РЛ, с. 25 суть уведжены дві форми – *ведро і відро*.

Уведжены пункты суть про тых вживателів нормативной подобы, котры знають дакотрый з русиньских діалектів цілком природны, бо такы формы суть їм властны. Проблематічны суть лем про тых вживателів котры ся в минулости учили український язык (в нїм, як сьме демонштровали на многих прикладах, ся алтернація в запертім складі дотримує докладніше) і фіксують форми з алтернацієв у запертім складі.

Но суть ай припады, де в дакотрім із русиньских діалектів ся хосновала в минулости алтернація, но сучасна генерація в даных словах уже не алтернує. В таких припадах при творіню нормы односно алтернації кодифікаторы брали до увагы векшыновый прінціп і встановили не алтерновати в тых припадах, де то є в живій русиньській бісіді незвычайне (суть то припады, кедь алтернація настає лем в дакотрім з выходных русиньских діалектів, ай то лем у найстаршій генерації). К таким припадам можеме прирядити формы слідуєчих слов: *бік – боку – бочный* (РЛ, с. 22); *ягода – ягодовий – од ягод* (РЛ, с. 345); *пчола – од пчол* (РЛ, с. 272); *яфору – од яфор* (не: *бічний, од ягід, од пчіл, од яфір*, як то є в поєдных выходных русиньских діалектах), *віторок – віторка, віторковый* (РЛ, с. 28, в дакотрых выходных русинь. діалектах – *од вітірка*), *двойнята* (РЛ, с. 53, в дакотрых выходных русинь. діалектах – *двійнята*) і дакотры далшы.

СПОРНЫ ПРИПАДЫ

В русиньских діалектах, а в тім одношіню ай в русиньскім нормативнім языку на Словакії є значне чісло припадів, де подля правил правопису з року 1995 были припустны двоякы формы – з алтернованєм, ай без нєго. Управа правил з року 2005 не вирішила тот проблем дефінітивно і видить ся, же нас достиг ай в сучасности. Так в сучасности стоїме перед двома вопросами (на своїх засіданнях ся нима занимала языкова комісія при Інштитуті русиньского языка і културы):

1. Спріснити норму і не припустити двоякы формы в поєдных словах? Часточно на тот вопрос дала одповід дотеперішня управа правил правопису, котра є выслідком работы языковой комісії (пункты дотеперішней управы были надрукованы в часописі Русин ч. 2/2018, правило дотыкаюче ся алтернацій – пункт 20).

2. Як поступовати при далшых спорных формах односно алтернованя? Попробовали сьме порихтовати дакотры далшы спорны припады поєдных слов і їх форм, пропонуєчі

²⁰ Даній проблематіції сьме ся веновали ай в статі (де сьме давали дакотры пропозиції на діскусію): К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакії / Kvetoslava Koporova. - In: 20 rokov vysokoškolskej rusynistiky na Slovensku [print] : zborník referatov z medzinarodnej naukovej konferencie / Kvetoslava Koporová, Jozef Sipko, Peter Káša. - Prešov : Ústav rusinského jazyka a kultúry, 2018. - ISBN 978-80-555-2081-0. - с. 122-138.

²¹ Походить із выходословацьких діалектів (*pacerki*), варіанту *пацюркы* хоснують в маковицьких русинь. діалектах.

²² Форму *мід* сьме зазнаменали в дакотрых селах лабірської долины.

можности правопису. Представиме тоты форми, котры сьме вирішили не алтерновати (а в словнику *Русиньска лексіка* суть припустны дві форми):

рік – року, рочок, річний і рочный, річник і рочник (РЛ, с. 277) – пропонуєме хосновати лем єдну форму *рочный і рочник, рочниця* (не: *річниця*) з аргументацієв, же форми *річний* (як і *рід – рідный*) є властна лем дакотрым выходным русиньським діалектам, а про западны є чужа, таксамо як ай форми слова *збор – зборник* (не: *збірник*), хоць маєме слово *збірка* (слов.: *zbierka*). Таксамо пропонуєме лем єдну форму (алтерновану в запертім складі ай в отворенім складі) слова: *дзвін – дзвінок – дзвінка* (не: *дзвонка*²³) – *дзвіночок* (не: *дзвоночок*; РЛ, с. 56).

В русиньських текстах ся стрічаєме часто ай з двома формами адъєктивів: *різний і розлічний* (в значіню – *неєднакий*). Пропонуєме хосновати лем форму *розлічний*. Друга форма – *різний* є перебратя з українського языка (*різний*) і не є властна русиньським діалектам на Словакії.

Неєднотный погляд був таксамо односно алтернованих форм ай в припадах слов: *нога – од ніг* (РЛ, с. 159), (не: *од ног*), але: *ножний*; деріваты *ніжка і ножка* (РЛ, с. 159), таксамо форми: *ніжочка, ніжонька, ніжча* (тых форм у словнику РЛ не є, также їх буде треба доповнити) сьме по взаємных конзултаціях наконець пропонивали вживати у формі з алтернацієв.

Далшым спорным припадом было слово: *конець – до конца* (не: *до кінця*), і ёго деріваты: *кончік, концёвый, кончіти* (не: *кінчіти, кінчік, кінцёвый*). В тім контексті бы сьме мали решпектовати ай форми: *скончіти*, (РЛ – с. 296), *конечный* (РЛ, с. 159).

АЛТЕРНАЦІЯ Е > У

Спорным припадом іщі при кодифікації было встановити алтернант у слові *вечур* (ці *вечор*?). Наконець переважив векшыновий прінціп²⁴ і дефінітивна подоба є *вечур* (одводжены слова: *вечерній, вечурня, вечуркы, вечеряти*) в котрых, як видно, алтернант -о- уже не фігурує. Латга конштатує, же рефлекс -у- (намісто обчекованого е > і) є типічним явом в русиньських діалектах позад шыплячого -ч- (респ. –шч-) в таких словах як: *ящурка, чулка, вечуркы, печунка...* Уведжены лексеми мають в українськім норматівнім языку форму з рефлексом -і-: *вечір, печінка, ящірка*, котры суть про русиньскы діалекты нетіпічны.

АЛТЕРНАЦІЯ В ЧАСОСЛОВАХ

Часословны вокалічны алтернації суть значно комплікованы і неєднотны. В кождім припаді мали бы ся дотримувати алтернації в часословах: *зістати* (РЛ, с. 89), не: *зостати*; *дістати* (с. 58) – не: *достати*; *дізнати ся* (РЛ, с. 57) – не: *дознати ся*; *йти – дійти – дішло* (не: *дойти, дошло*). Не треба забывати таксамо на алтернації у формах часоприсловників тіпу: *танцёвати – танцюючі і танцёвчі, підскаковати – підскакуючі і підскаківчі...* Не алтернуєме форми такы часослов (хоць в поєднаних выходных русиньських діалектах находиме алтернованы форми): *здогонити* (діал.: *здігнати, здігонити*), *почати – почну* (діал.: *пічну*), *пробити – пробю* (діал.: *прібію*), *прожертти – прожре* (діал.: *пріжре*), *пропити – пропе* (діал.: *пріпе*), *товчі – розтовкати* (діал.: *розтівкати*) і дакотры далшы.

²³ Дзвонка – лем в припаді картовой гри (РЛ, с. 56).

²⁴ Позерай Латга: *Наукові записки* 8–9, с. 141.

В презентных формах часослов (утворених за помочі вокалізованих префіксів по-, зо-, во-, до- таксамо алтернацію не рекомендуємо (так є ай у словнику *Русиньска лексіка*), хоць у групі діалектів, взятих за основу кодифікації ся і ту, в дакотрых припадах алтернує (уводимо їх в дужках), напр.: **послати** (не: *післати*), **побити, подерти, потерти, полляти**, (не: *пілляти*), **золяти, зохабити** (не: *зіхабити*), **войти, догнати, дорвати** (не: *дігнати, дірвати*) ... – і їх презентны форми: **пошлю, побю, подру, потру, поллю, золлю, войду** (не: *пішлю, пібю, підру, пітру, пічну, піллю, зіллю, дірву*) ...

Алтернація в часословах і називниках утворених од часослов.

Часослово *лопотіти*, і од нёго утворены називники: *лопотіня* (РЛ, с. 122), *лопін* (у словнику хыбить); *позоровати* (РЛ, с. 223) і од нёго утворений називник: *позір*²⁵ (у словнику хыбить) – рекомендуємо форму з алтернацієв. Напротів того, називник: *злость* (РЛ с. 90), утворений од часослова *злостнити ся*, як сьме выше уводили, не алтернуємо, хоць в дакотрых виходных русиньських діалектах находимо форму: *злість* – *злістный*.

Алтернація е>і не є аж таков проблематічнов, форми часослов тіпу: *вести* – *вів, плести* – *плів, нести* – *ніс, мести* – *мів*... суть ясны про каждого вжывителя нормативной подобы. Но найдуть ся ай ту неясности, передовшыткым у формах часослов і од них утворених субстантивів.

В тім контексті треба памятати на алтернованы форми незавершеного виду часослов: *трепати* – *стрепати* (РЛ, с. 206) – *стріповати* (у словнику РЛ хыбить), *метати* – *зметати* – *змітовати* (РЛ, с. 90), *втерати* – *вывтерати* – *вывтїровати*, *позерати* – *перепозїровати*, і дакотры далшы ...

Не алтернуємо у називнику *выбер* (РЛ, с. 28), утвореного од часослова *выбєрати* (порівнай укр.: *вибір*). Од часослова *потребовати* творимо дві форми адьєктива: *потрібный, потрібный* (РЛ, с. 246), причім форму з алтернацієв хоснуємо главні в умелецькій літературі, в контексті з негативнов конотацієв, напр.: *чудачиско непотрібный (невалушный)*; або в контексті з неможностєв, ограниченєв розлічныма об'єктивныма факторами, напр.: *баба уже стара, непотрібна* (в значіню – з оглядом на свій вік єй фізична кондіція не є добра). Неалтерновану форму - *потребный* находимо в контексті потребности (або непотребности) чогось конкретного в практичнім животї, напр.: *Русиньскы школы суть про далшыи розвой Русинів як мінориты барз потрібны*.

ЗАКЛЮЧІНЯ

Як мож збачіти, вокалічны алтернації (передовшыткым алтернація о>і) не суть в многих припадах єднозначны. В дакотрых формах слов в поєдних русиньських діалектах высловлєвали ся алтернованы форми лем подля аналогії з іншыма подобныма словами, а поступно ся така форма зафіксowała, без огляду на факт, ці то была алтернація в запертім складі, або ні. К таким припадам мож зарядити презентны форми часослов, напр.: *пріє, пріжє, пібє, пітре*, але ай напр.: *придавник кізїй* (бо маєме: *кізлячїй*), ці називники-демінутівы: *ніжочка* (од: *ніжка*), *кіся* (од: *коса*). В інших словах ся наспак, не алтерновало (хоць то був запертый склад), напр.: *твор, гость, мілость, од школ, до гор*... Но а далшы діскутованы лексеми были тоты, де бы алтернація мала быти, але она є жыва лем в невеликій части русиньських діалектів, зато в нормативній подобі сьме даны алтернації не рефлектовали. Ту можеме зарядити такы слова, або форми слов: *пчола* – *од пчїл*, *мід* – *до меду*, *водовець* – *вдівця*, *рік* – *річний*, *ніч* – *нічний*, *нарід* – *народа* ... Тоты вшыткы моменты сьме мушєны были брати до

²⁵ Приклад: *Тот чоловік має такий недобрий позір*. (Треба одлишовати од називника *позор*: *Давайте на дїтвака позор, жебы не упав*).

уваги при приправі нового видання орфографічного словника. Языкова норма, то є все конштрукція, возникаюча на базі компромісу, але ай велика відповідність перед носителями даного языка. Ці ся тот компроміс подарило „выладити“ якнайліпше, укаже час і далшый розвой языка Русинів. Того языка, котрый сьме ся намагали зафіксувати в істім часовім моменті і просторі з надіїв на ёго оживліня главні у молодой генерації.

ЛІТЕРАТУРА

- Dudášová-Kriššáková, J. (2015). *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.
- Копорова, К. (2015). *Фонетика, фонологія і акцентологія русинського языка. Выскошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.
- Латта, В. (1991). *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Братислава – Пряшів. Словацьке педагогічне видавництво – Відділ української літератури.
- Латта, В. (1979 –1981). Словацько-українська мовна межа. In: Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих.
- Латта, В. (1979 –1981). О классификации украинских говоров. In: Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих.
- Латта, В. (1979 –1981). К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Рефлексы этим. «о» в новозакрытых складах. In: Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8–9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих.
- Латта, В. (1979 –1981). Рефлексы общеслав. *ě и изменение и > і в украинских говорах Восточной Словакии. In: Новак, М. (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: Культурний союз українських трудящих.
- Плішкова, А., Копорова, К., Ябур, В. (2019). *Русинський язык. Комплексний опис языкової системи в контексті кодифікації. Монографія*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Ябур, В., Плішкова, А. (2005). *Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.
- Ябур, В., Копорова, К., Плішкова, А. (2016). *Морфологія і словотворіння русинського языка. Выскошкольський учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.

Kvetoslava Koporova

VOWEL ALTERNATIONS AND THE EVOLUTION OF THE 'I' VOWEL IN RUSYN IN SLOVAKIA

Summary

It could be claimed that, in the 25 years of Rusyn functioning in Slovakia, its orthographic standards have stabilised to a fair extent. Among the issues that still need addressing and result from the fact that Rusyn is placed between two Slavic language areas – Eastern and Western, the most common problem is maintaining (or breaking) of historical alternations in some words, or their forms. Another, less frequent, problem is “polnoglasia”. This phenomenon is typical of East Slavonic languages which, in this context, also applies to Rusyn. In the present study, the author looks for answers to possible solutions within the orthographic standards of individual controversial words with regard to the phenomena discussed above.

Keywords: literary standard, historical alternations, vowel alternations.

SELF-MOTION AND CAUSED-MOTION EXPRESSIONS IN BAČKA-SREM RUTHENIAN: A TYPOLOGICAL OVERVIEW**

This study examines both head and non-head elements that play an important role in the lexicalization of motion events and provides a typological overview of the event integration of motion in Bačka-Srem Ruthenian. This study examines lexicalization patterns of path expressions and encoding of self-motion and caused-motion expressions in the concerned language. The first part of this paper analyzes the basic variations of path expressions in Bačka-Srem Ruthenian and points out that prepositions are the most common way to express the path phases and directionality, while adverbs and verbal prefixes play an additional role. The second part investigates the lexicalization patterns of self-motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian. In that language, the manner-conflating verbs are the basic pattern for the lexicalization of self-motion events and occupy a large part of the self-motion verbs, while the path-conflating verbs are less common and less frequently used with verbal prefixes due to semantic restrictions. The final part investigates the lexicalization patterns of caused-motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian. Although certain verbs incorporate directionality into their verb roots, way-of-causation verbs are the fundamental pattern for the lexicalization of motion events. There are not any verbs that encode a source or a goal of motion into the head, unlike self-motion verbs, and only a small number of caused-motion verbs encode a manner of motion.

Keywords: semantics, lexicalization patterns, verbs of motion, path expressions, self-motion expressions, caused-motion expressions, Bačka-Srem Ruthenian.

1. INTRODUCTION

Prof. Dr. Julijan Ramač is a prominent scholar in the field of Ruthenian linguistics. His 600-page long book, *Grammar of the Ruthenian Language* (Ramač, 2002), is devoted to all aspects of Bačka-Srem Ruthenian — phonetics, morphology, syntax, lexicology, historical grammar, and other historical and socio-linguistic issues. Notably, the author devotes much space to spatial and motion semantics — the spatial and non-spatial meanings of verbal prefixes (pp. 136–141), prepositions (pp. 150–153), the usage of cases with or without prepositions (pp. 304–396), and a small number of motion verbs with the specific pairs of determinate and indeterminate verbs (p. 114). His contributions provide a great foundation for the study of the spatial and motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian and, at the same time, encourage us to further investigate this topic.

According to Leonard Talmy's typologies of lexicalization patterns and event integration (1975, 1991, 2003, 2007) and some reformulations of them (Matsumoto, 2003; 2017; Slobin, 2004), the world's languages can be divided into two major categories, depending on which semantic elements of a motion event are encoded by the head of a clause, and which are encoded by the non-head. According to Yo Matsumoto (2017, 6–7), who reformulated Talmy's classifications and terminologies, in the "head-framed languages" (including Romance languages, Japanese, and Korean), the verb as the head of a clause encodes "path" as the core schema in a motion event, and adverbials and participial adjuncts encode "manner" as the co-event, while in the "non-head-framed languages" (including Germanic and Finno-Ugric languages), manner is conflated with "motion," and the path is encoded to a head-external element such as particles, prefixes, suffixes, or prepositions.

** The study is partially supported by JSPS KAKENHI (Grant number JP21K13004). This paper also presents the results of the research project, "Studies on Language Contact and Sprachbund in the Slavic-Eurasian Area" (2021–2022), supported by Slavic-Eurasian Research Center (SRC), Hokkaido University.

Besides the two types mentioned above, Dan I. Slobin (2004) states there is a third type of language in which path and manner are encoded by a cohead, which usually consists of a serial-verb construction (such as Thai and Chinese). The languages of this type are called “equipollently-framed languages.”

According to the event integration typology, Slavic languages, including Russian, Polish, and Serbian, are usually classified as non-head-framed languages, since the path is usually encoded by a head-external element, that is, verbal prefixes, adverbs, and prepositions (e.g., Russian *vy*_{OUT}-*bežat*’_{RUN} “run out,” *u*_{AWAY-FROM}-*bežat*’_{RUN} “run away”). Previous studies have investigated various aspects of the Slavic motion expressions, including Gak (2010) (French and Russian), Filipović (2007) (Serbo-Croatian and English), Lindsey (2011) (Bulgarian), Łozińska (2018) (Polish and Russian), and Nikitina (2010) (Russian), Popović (2008) (Serbian and Ukrainian), and Vujović (2019) (Serbian). These studies suggest that certain subtle yet integral differences in the lexicalization of motion events may be observed even between the closely-related languages. In the field of Ruthenian linguistics, only a few studies investigated spatial and motion expressions: verbal prefixes, contrasting their usage with the Russian equivalents (Segedi, 2004); using specific pairs such as *isc* – *xodzic* “go, walk” and *bežac* – *behac* “run” (Okano, 2020b); and on the latest changes, likely induced by the language contact with Serbian and Croatian (Okano, 2020a). Needless to say, a complex analysis of the head (verb) and the non-head (non-verb element) is necessary, both of which play a significant role in the lexicalization of motion events. By focusing on patterns of the variations of path expressions and encoding of the two main categories of motion events—self-motion events and caused-motion events—this study provides an overview of the event integration of motion in Bačka-Srem Ruthenian.

The structure of this paper is as follows: Section 2 presents the general characteristics of motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian as a non-head-framed language. Section 3 demonstrates the patterns of path expressions common to Bačka-Srem Ruthenian motion expressions. Section 4 investigates Self-motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian. Section 5 investigates caused-motion expressions in Bačka-Srem Ruthenian. The conclusion, presented in Section 6, summarizes the research I conducted for this work and identifies problems that need further investigation.

2. BAČKA-SREM RUTHENIAN AS A NON-HEAD-FRAMED LANGUAGE

Bačka-Srem Ruthenian—also known as Vojvodina Ruthenian, Pannonian Ruthenian or Yugoslav Ruthenian—is a Slavic literary microlanguage. This is the language of Ruthenians (Rusyns) who migrated from parts of the Carpathian region (modern-day eastern Slovakia and northeastern Hungary) during the middle of the 18th century and settled in the historical areas of Bačka, Syrmia, and Slavonia that belong to the modern-day territory of Serbia and Croatia. Bačka-Srem Ruthenian developed as a literary language as a result of this settlement (Duličenko, 2005: 612; Magocsi, 2015: 94–95). There is no consensus regarding the genesis of the language, whether it has a Transcarpathian Ukrainian origin or an Eastern Slovak origin. A.D. Duličenko (2015, 612) introduced that this language has recently been considered to have a mixed feature that appeared as a result of its development from the Transcarpathian Ukrainian basis to the Eastern Slovak one, but some questions remain about its genesis and evolution.

Bačka-Srem Ruthenian is connected to non-head-framed languages because it is a Slavic language. The primary verb serves as the head of a clause in the basic pattern of motion expressions in this language, encoding manner and other components, except path, while

verbal prefixes, adverbs, and prepositions serve as the head-external elements, encoding path. Consider the following examples¹:

- (1) a. *Bači* *z-* *behnu-l* *dolu* *po* *garadič-ox*.
 uncle.NOM down run-PST.M.SG down along stairs-LOC
 “Uncle ran down the stairs”
- b. *Mac* *pri-* *njes-la* *knjižk-u* *zoz* *xiž-i*
 mother.NOM toward bring-PST.F.SG book.ACC from room-GEN
 “Mother brought a book from the room”

The above examples express different types of motion events. (1a) depicts a self-motion event, while (1b) lexicalizes a caused-motion event. According to Matsumoto (2018: 273), a motion event consists of several different elements. A “figure” is a moving entity that moves along a “trajectory” or a route of motion. Path schemas specify a trajectory often in relation to a “ground.” In (1a), the subject of the sentence, *bači* “uncle,” represents a figure, while, in (1b), the noun, *knjižka* “book,” in the accusative case represents a figure. Manner is involved in a motion event as a secondary event and conflated with motion into the head of the clause, that is, into the main verbs. The verb roots, *behnu-* “run” in (1a) and *njes-* “bring” in (1b), represent the involved manner of motion.

The path schema is the most important element of a motion event (Matsumoto: 274). Path schemas are mapped onto different parts of a surface structure. They represent the path phase (FROM, VIA, TO), the directionality (TOWARD, UP, DOWN), and the deixis (HITHER, THITHER). Bačka-Srem Ruthenian expresses these path schemas by non-head elements. In 1a and (1b) the verbal prefixes, *z-* “downward” and *pri-* “toward,” express directionality. The adverb, *dolu* “down,” in (1a) also indicates the direction of the motion. The combination of prepositions and case endings (*po* + N_{LOC} “along” in (1a) and *zoz* + N_{GEN} “from” in (1b)) represent the path phases — the former indicates a trajectory of the motion, while the latter indicates a source of the motion. The deictic elements are most often encoded by the non-head elements in the non-head-framed languages; however, many non-head-framed languages (such as English, German, and Hungarian) possess verbs where path and motion are conflated. Bačka-Srem Ruthenian has no such deictic verbs (cf. 4.2).

3. PATTERNS OF PATH EXPRESSIONS IN BAČKA-SREM RUTHENIAN

Matsumoto put forth three questions for the cross-linguistic investigation of motion expressions: (1) what ways of expressing motion events exist in languages, (2) how do languages compose sentences of motion (where do languages lexicalize path expressions?), and (3) what kind of variations are observed in a language (2017: 16). In this section, I will briefly look at the basic variations of path expressions in Bačka-Srem Ruthenian.

¹ All examples presented in this paper are taken from local literary works, journals, and newspapers, but they are shortened or slightly modified by the author of this paper for practical reasons. All the modified examples are verified by native speakers of Vojvodina Ruthenian.

3.1. Adnominals

Bačka-Srem Ruthenian prepositions indicate only those elements of the path schemas relate to path phases and directionality. Path phases consist of source (FROM), trajectory (VIA), and goal (TO), and often involve a spatial relationship (ground) such as AT, IN, ON, OVER, UNDER, IN FRONT, BEHIND, BESIDE, AMONG, AROUND (Matsumoto, 2017: 17, 2018: 274). For example, the English preposition “into” represents the goal of motion and the spatial relationship between the goal and the ground (TO + IN). Some path schemas relate to directionality such as TOWARD and AWAY FROM (ibid.). Some of the directional schemas such as *up* and *down* are determined by a reference point such as ABOVE, BELOW, FRONT, and BACK. Some languages may have path schemas such as HITHER and THITHER that represent relations between a path and the deictic center (Matsumoto, 2018: 274). However, Bačka-Srem Ruthenian has no such prepositions.

According to Julijan Ramač’s grammar (2002: 150–152), Bačka-Srem Ruthenian prepositions can be divided by their origins and structures into three groups: (1) the primary prepositions, (2) the derived prepositions, and (3) the secondary prepositions. Of the primary prepositions, the path schema prepositions are *gu* “toward,” *do* “to, into,” *z(oz)* “from,” *za* “behind, after,” *kolo* “around,” *medzi* “between,” *na* “onto, through,” *nad* “upward,” *od* “away from,” *po* “along,” *pod* “downward,” *pred* “in front of,” *prez* “through,” *prejg* “across; over,” and *proci* “against.” Some of these prepositions such as *za* “behind, after,” *medzi* “between,” *kolo* “around,” *nad* “upward,” *pod* “downward,” and *proci* “against” are originally the prepositions expressing a location of a figure, but they can express a trajectory when they are used with motions verbs. The primary prepositions always refer to a spatial link and express one of the path phases or a direction. Table 1 provides evidence of their dispersion.

Table 1. Bačka-Srem Ruthenian Primary Path Schema Prepositions

<i>Path schema</i>	<i>Primary path schema prepositions</i>
(i) Source	<i>z(oz)</i> + N _{gen} “from” (FROM+IN/ON)
(ii) Trajectory	<i>na</i> ₁ + N _{acc} “through” (VIA+ON) <i>prez</i> + N _{acc} “through” (VIA+IN) <i>prejg</i> + N _{gen} “across, over” (VIA+OVER) <i>po</i> ₁ + N _{loc} “along” (VIA+BESIDE) <i>za</i> + N _{ins} “after; behind” (VIA+BEHIND) <i>medzi</i> + N _{acc} “among” (VIA+AMONG) <i>kolo</i> + N _{gen} “around, by” (VIA+AROUND)
(iii) Goal	<i>do</i> + N _{gen} “to; into” (TO+IN) <i>na</i> ₂ + N _{acc} “onto” (TO+ON) <i>po</i> ₂ + N _{acc} “to” (TO+AT) <i>pred</i> + N _{acc} “in front of” (TO+IN-FRONT)
(iv) ‘Toward’	<i>gu</i> + N _{dat} “toward” (TOWARD) <i>nad</i> + N _{acc} “upward” (TOWARD+ABOVE) <i>pod</i> + N _{acc} “downward” (TOWARD+BELOW) <i>proci</i> + N _{gen} “against” (TOWARD+AGAINST)
(v) ‘Away from’	<i>od</i> + N _{gen} “away from” (AWAY-FROM)

The derived prepositions consist of two of three primary prepositions and have more complex meanings: *znad* “from above” (< *z* + *nad*), *oprez/naprez* “to front of” (< *o/na* + *pred*), *poza* “to behind” (< *po* + *za*), *spod* “from under” (< *s* + *pod*), *spomedzi* “from between”

($< s + po + medzi$)², and many more. It is worth mentioning that the derived path schema prepositions have some structural and semantic restrictions. The first part of a derived preposition represents a primary preposition indicating a source (*z(oz)* “from”) or a goal (*po* “to”, *na* “onto”), while the second part is a preposition indicating a trajectory (*prez* “through”, *za* “after; behind”, etc.) or a Direction (*nad* “upward”, *pod* “downward”) — cf. *znad* $< z_{[Source]} + nad_{[Direction]}$, etc. In this way, Bačka-Srem Ruthenian has a rich set of ways to express path schemas. The patterns of the derived path schema prepositions are presented in Table 2.

Table 2. Bačka-Srem Ruthenian Derived Path Schema Prepositions

Path schema			Derived path schema prepositions
(i)	Source	+	<i>znad</i> + N _{gen} “from above” (FROM+ABOVE) <i>spod</i> + N _{gen} “from under” (FROM+UNDER) <i>spoza</i> + N _{gen} “from behind” (FROM+BEHIND) <i>spomedzi</i> + N _{gen} “from between” (FROM+AMONG) <i>spred</i> + N _{gen} “from front of” (FROM+IN-FRONT)
Trajectory			
(ii)	Goal	+	
Trajectory			
(iii)	Goal	+	
Direction			<i>ponad</i> + N _{acc} “upward” (TO+ABOVE) <i>popod</i> + N _{acc} “downward” (TO+BELOW)

The secondary prepositions originally come from the directional and path phase adverbs, and they are used with the noun phrases: *hore* + N_{ins} “up; along,” *dolu* + N_{ins} “down; along,” *dookola* + N_{gen} “around near,” *okolo* + N_{gen} “around,” *prosto* + N_{gen} “toward,” and many more (Ramač, 2002: 151–152).

The Bačka-Srem Ruthenian prepositions express their path meanings in combination with corresponding case endings (i.e., GEN, DAT, ACC, and INS). Here, I exemplify how path schemas are lexicalized by the primary prepositions in (2):

- (2) a. *Đura* *pre-* *skoče-l* *prejg* *željezn-ej* *kapur-i*.
Đura.NOM across jump-PST.M.SG over iron-GEN gate-GEN
“Djura jumped across over the iron gate”
- b. *Dzeci* *še* *o-* *hanja-ju* *kolo* *drev-a*.
children.NOM REFL around rush-PRS.3.PL around tree-GEN
“Children are rushing around the tree”
- c. *Beba* *njeprerivno* *xodz-i* *za* *macer-u*.
baby.NOM constantly walk-PRS.3.SG after mother-INS
“Baby is constantly following after mother”

² The preposition *spomedzi* is morphologically composed of three primary prepositions *z(oz)* “from” + *po* “to” + *medzi* “between,” but from the semantic point of view, it consists of only two path elements FROM + AMONG. It is probably because, at first, the derived preposition *pomedzi* appeared as the result of compounding (cf. *po* “to” + *medzi* “between” > *pomedzi* “between”), and after that the secondary derivation took place by adding the preposition *z(oz)* “from” which is semantically opposite to the element *po* “to” of *pomedzi* (cf. *z(oz)* “from” + *pomedzi* “between” > *spomedzi* “from between”).

As seen in (2), the prepositional phrases, *prejg željezneje kapuri* “over the iron gate,” *kolo dreva* “around the tree,” and *za maceru* “after mother” concurrently encode various path phases and spatial relationships.

3.2. Adverbials

In Bačka-Srem Ruthenian, adverbs and verbal prefixes are used to express path schemas.

3.2.1. Adverbs

Three types of adverbs are used to express path schemas in Bačka-Srem Ruthenian. The first one represents adverbs indicating directionality and a reference point, such as TOWARD + ABOVE and TOWARD + BELOW. The second type contains adverbs concurrently expressing path phases and spatial relationships such as TO + INSIDE and TO + OUTSIDE but with no reference to a ground. The third type represents adverbs indicating deixis. Table 3 illustrates the fundamental Bačka-Srem Ruthenian path schema adverbs.

Table 3. Bačka-Srem Ruthenian Path Schema Adverbs

<i>Path schema</i>	<i>Path schema adverbs</i>
(i) Direction	<i>hore</i> “above” (TOWARD+ABOVE) <i>dolu</i> “below” (TOWARD+BELOW) <i>napredok</i> “ahead” (TOWARD+FRONT) <i>nazad(ok)</i> “back” (TOWARD+BACK) <i>napravo</i> “rightwards” (TOWARD+RIGHT) <i>naljivo</i> “leftwards” (TOWARD+LEFT)
(ii) Path phase	<i>nuka</i> “inside” (TO+INSIDE) <i>vonka</i> “outside” (TO+OUTSIDE) <i>znuka</i> “from inside” (FROM+INSIDE) <i>zvonka</i> “from outside” (FROM+OUTSIDE) <i>okolo</i> “around” (VIA+AROUND)
(iii) Deixis	<i>tadzi</i> “hither” (HITHER) <i>tamalj/tamadz</i> “thither” (THITHER) <i>otdalj/otadz</i> “from here” (FROM+HERE) <i>otamalj/otamadz</i> “from there” (FROM+THERE)

As mentioned above, some directional and path phase adverbs can be used as prepositions when they combine with a noun phrase, referring to a ground (e.g., *hore potokom* “along the stream,” *hore brehom* “up the coast,” *znuka grupi* “inside the group,” and *zvonka hranjicox* “outside the borders”). There is also one specific adverb, *domu* “homewards,” that comes from the noun, *dom* “house,” indicating a ground.

3.2.2. Verbal Prefixes

The directionality and path phases of motion are encoded by the Bačka-Srem Ruthenian verbal prefixes. Although certain verbal prefixes in the modern language have the same forms, they come from various Proto-Slavic prefixes. For example, the prefixes *v-* “into” (< **vь(n)*) and *u-* “out” (< **u*) often have the identical form, *u-*, due to the phonetic change from *v-* to *u-* (Ramač, 2002: 137). The form *z-* has two different origins: one is from Proto-Slavic, **vьz-*, meaning “upward,” while the other represents a phonetic variant of the verbal prefix *s-* with the opposite meaning, “downward,” for example, *zljecic* “take off” and

“fly down, land” (Ramač, 2002: 137–138). The prefix *pre-* comes from two Proto-Slavic verbal prefixes, *prě-* “across” and *pro-* “through;” for example, *prejsc* “go across” (< **prě-* + **iti*) and “go through” (< **pro-* + **iti*) (Ramač, 2002: 140).

It is important to note that Bačka-Srem Ruthenian does not have deictic verbal prefixes, however, deictic elements are sometimes expressed by a verbal prefix. Observing the differences between the Russian motion verbs, *idti* “go” and *prijti* “come,” and the English motion verbs, *go* and *come*, E. V. Padučeva (2004: 377) states that the Russian verb, *prijti*, is not as deictic as the English verb, *come*. However, it is used in the deictic context when the verb lacks a prepositional phrase that indicates the goal of the motion. The absence of the reference to the goal signals that an observer of the situation is located at the goal of the motion, for example, *Ivan prišël* means “Ivan came here,” that is, to the place of the observer (Padučeva, 2004: 377). The Bačka-Srem Ruthenian verbal prefix, *pri-*, also seems to be used in the deictic-zero sense when a sentence has no reference to the goal of the motion: *Xto prišol?* “Who came here?” However, this prefix is not deictic when a sentence indicates the goal of the motion: *Keljo hod raz zme prišli gu njomu, vse nas z dačim njespodzival* “How many times ever we came/went to him, he always surprised us with something.” Table 4 demonstrates the Bačka-Srem Ruthenian verbal prefixes according to their semantic types:

Table 4. Bačka-Srem Ruthenian Path Schema Verbal Prefixes

<i>Path schema</i>	<i>Path schema verbal prefixes</i>
(i) Direction	<i>z-</i> “upward” (TOWARD+ABOVE) <i>z-/s-</i> “downward” (TOWARD+BELOW) <i>pri-</i> “toward” (TOWARD) <i>od-</i> “from” (AWAY-FROM) <i>u-</i> “away from” (AWAY-FROM)
(ii) Path phase	<i>vi-</i> “out” (FROM+IN) <i>ob-</i> “around” (VIA+AROUND) <i>pre-₁</i> “across” (VIA+OVER) <i>pre-₂</i> “through” (VIA+IN) <i>do-</i> “to” (TO+AT) <i>v-</i> “into” (TO+IN) <i>za-</i> “behind” (TO+BEHIND) <i>na-</i> “onto” (TO+ON) <i>nad-</i> “above, over” (TO+OVER) <i>pod-</i> “under” (TO+UNDER)
(iii) Deixis	<i>pri-</i> “hither” (HITHER) [with no reference to the goal of a motion]

Same as the adverbs, the verbal prefixes can indicate directionality and a reference point or path phases and spatial relationships, but they do not indicate information of a ground. Below shows that to indicate a ground, the adnominals, that is, the prepositional phrases, are used:

- (3) a. *Na pažic-u z- ljece-li veljo avion-i.*
 onto meadow-ACC downward fly-PST.PL many airplane-NOM
 “Many airplanes landed in the meadow”
- b. *Velj-i nov-i osob-i pri- š-li do cerkv-i.*
 many-NOM new-NOM peron-NOM toward go-PST.PL to church-GEN

“A lot of new people came to the church”

- c. *Grup-a školjar-ox pre- xodz-i drah-u pri škol-i.*
 group-NOM pupil-GEN across walk-PRS.3.SG road-ACC by school-LOC

“A group of pupils is walking on the road by the school”

Examples, (3a)–(3c), represent motion expressions in which the verbal prefixes express a directional or a path phase schema. Although spatial relationships between path phases and ground are implied by the Bačka-Srem Ruthenian prefixes, the ground itself may not be lexicalized in a phrase.

3.3. Patterns of Path Expressions in Bačka-Srem Ruthenian

Table 5 summarizes the patterns of path expressions in Bačka-Srem Ruthenian:

Table 5. Bačka-Srem Ruthenian Verbal Prefixes

<i>Forms</i>	<i>Adverbials</i>		<i>Adnominals</i>
<i>Path schema</i>	<i>Verbal prefixes</i>	<i>Adverbs</i>	<i>Prepositions</i>
Direction	+	+	+
Path phase	+	+	+
Deixis	(+)	+	–

As can be seen from Table 5, Bačka-Srem Ruthenian uses verbal prefixes, adverbs, and prepositions to communicate the directional and path phase schemas. Here, it is important to stress that these three approaches are not interchangeable. While verbal prefixes and adverbs also play a part and primarily concretize a path phase or the direction of a motion, prepositions are the most frequently used words to represent path phases or directions. This might be due to the absence of verbal prefixes and adverbs with a surface form of ground. The deictic elements are mapped onto the surface structure as adverbs like *tadzi* “hither,” *tamalj/tamadz* “thither” and so on, and the verbal prefix, *pri-*, may express the element HITHER when it lacks a reference to the goal of a motion.

4. SELF-MOTION EXPRESSIONS IN BAČKA-SREM RUTHENIAN

This section discusses how Bačka-Srem Ruthenian lexicalizes one of the main types of motion events, that is, the Self-motion events. The term “self-motion” implies that an animate figure is changing the location of its own will (i.e., self-agentive motion) and that an inanimate figure is changing its location by an external factor (i.e., non-agentive motion). In such expressions, the figure always occupies the position of the syntactic subject.

4.1. Self-Motion Verbs Conflating with Manner

Most of the Bačka-Srem Ruthenian self-motion verbs encode a manner with a motion into their verb roots. In (4), I exemplify Bačka-Srem Ruthenian verbs conflating manner with motion³:

- (4) *isc* “go, walk,” *xodzic* “go, walk,” *pešačic* “walk, hike,” *kračac* “step, tread,” *stupac* “step,” *marš(ir)ovac* “march,” *prexodzic še* “take a walk,” *špacirac (še)* “take a walk,”

³ In the lists of the motion verbs in this paper, I present only the imperfective counterparts of the aspectual pairs. In the examples, however, both the imperfective and perfective verbs are used.

šejtac *še* “take a walk,” *blukac* “wander,” *skitac* *še* “roam,” *xramac* “limp,” *račkovac* “crawl on all fours,” *bežac* “run,” *behac* “run,” *ponahljac* “rush,” *vožic* *še* “drive, ride,” *ljecic* “fly,” *ljetac* “fly,” *pljivac* “swim,” *skakac* “jump,” *okrucac* *še* “rotate,” and *kotuljac* *še* “roll”

When these manner-conflating verbs are used, path schemas are expressed by non-head elements. The examples (5a) and (5b) encode the path phase schemas into the verbal prefixes *u-* ‘into’ and *pre-* ‘across’, whereas (5c) expresses the directional schema by using the verbal prefix *z-/s-* ‘downward’. In these examples, the prepositional phrases indicate a path of motion and a spatial relationship.

- (5) a. *Mac* *takoj* *u-* *beh-la* *do* *xiž-i*.
 mother.NOM immediately into run-PST.F.SG into room-GEN
 “Mother immediately ran into the room”
- b. *Pajtaš* *pre-* *pljiva-l* *begelj* *na* *hevtot* *bok*.
 friend.NOM across swim-PST.M.SG canal.ACC onto that.ACC side.ACC
 “A friend swam across the canal to the other side”
- c. *S-* *kotlja-li* *zme* *še* *po* *dreven-ix* *drabin-ox*.
 down roll-PST.PL be.PRS.1.PL REFL along wooden-LOC ladder-LOC
 “We fell down the wooden ladder”

It is worth mentioning that all manner-conflating verbs are not equally compatible with the verbal prefixes expressing path schemas. The basic manner-of-motion verbs such as *isc* “go, walk,” *xodzic* “go, walk,” *bežac* “run,” *behac* “run,” *ljecic* “fly,” *ljetac* “fly,” *pljivac* “swim,” *skakac* “jump,” and *kotuljac* *še* “roll” can be used with a wide range of directional and path phase verbal prefixes. For example, the verb *xodzic* “go, walk” is compatible with directional prefixes, such as *z-/s-* “downward” (*zixodzic* “go down”), *od-* “from” (*odxodzic* “go away”), and *pri-* “toward” (*prixodzic* “come”), and path phase prefixes, such as *vi-* “out” (*vixodzic* “go out”), *ob-* “around” (*obxodzic* “go around”), *pre-*₁ “across” (*prexodzic* “go across”), *pre-*₂ “through” (*prexodzic* “go through”), *do-* “to” (*doxodzic* “get to”), *v-* “into” (*uxodzic* “go in”), *za-* “behind” (*zaxodzic* “come over”), *na-* “onto” (*naxodzic* “find”), and *nad-* “above, over” (*nadxodzic* “come by”). However, the verbs whose semantics put a greater focus on manner than motion, such as *pešačic* “walk, hike,” *kračac* “step, tread,” *stupac* “step,” *marš(ir)ovac* “march,” *špacirac* (*še*) “take a walk,” *blukac* “wander,” *skitac* *še* “roam,” *xramac* “limp,” and *račkovac* “crawl on all fours,” combine with limited verbal prefixes. These verbs often depict a non-directional motion, and this semantic feature is supposed to be one of the main reasons for the derivational restriction. For example, the Ruthenian-Serbian Dictionary (RSS) registers only three derived verbs with path schema prefixes *doxramac* “limp to,” *odxramac* “limp from,” and *prixramac* “limp toward” which derived from the non-prefixed manner-of-motion verb *xramac* “limp”. A more detailed analysis of a correlation between the manner of motion and the verbal prefixes is necessary for further studies.

4.2. Self-Motion Verbs Conflating with Path

As a non-head-framed language, conflating a path with motion in the head of a clause is not common in Bačka-Srem Ruthenian. Nevertheless, some path-conflating verbs lack a manner of motion, as demonstrated in (6). The verbs in (6a) conflate directionality with a reference point such as “above” and “below,” the verbs in (6b) encode only directionality

into their verb root, and the verbs in (6c) indicate only a source or a goal of a motion (but with no reference to ground).

- (6) a. *padac* “fall”; *kapkac* “drop”; *grabac še* “climb”
 b. *približovac še* “approach”; *oddaljovac še* “depart”; *vracac še* “return”
 c. *rušac še* “start”; *scihovac* “arrive”

The verbs in (6a) often appear with verbal prefixes expressing the direction or the path phase. As seen in (7a–7c), the verb *padac* “fall” is often used with directional and path phase prefixes that concretize the path of the motion.

- (7) a. *Stare drevo s- pad-lo nješka rano.*
 old.NOM tree.NOM down fall-PST.N.SG today morning
 “An old tree fell down this morning”
 b. *Jabulk-a vi- pada-ju zoz košark-i.*
 apple.NOM out fall-PRS.3.PL from basket-GEN
 “Apples are falling out of the basket”
 c. *Von pre- padnu-l do xladn-ej vod-i.*
 he.NOM through fall-PST.M.SG into cold-GEN water-GEN
 “He fell into cold water”

Most of the verbs in (6b) and (6c) are not compatible with directional or path phase prefixes, since some of them already have a prefix (e.g., *pri-bljižovac še* “approach,” *od-daljovac še* “depart”), while the others are semantically constrained. All the path-conflating verbs, like the manner-conflating verbs, appear with prepositional phrases and adverbs. In (8), the verbs, *rušac še* “start” (the perfective of *rušac* *še*) and *scihnuc* “arrive” (the perfective of *scihovac*), are accompanied by the adverb *domu* “home,” and prepositional phrases, *gu hranjičnomu prexodu* “toward the border crossing,” and *do valalu* “at village.”

- (8) a. *Jovgen scih-ol domu až sam-u noc-u.*
 Jovgen.NOM arrive-PST.M.SG home only just-INS night-INS
 “Jovgen arrived home only at night”
 b. *Vibeženc-i ruše-li gu hranjičn-omu prexod-u.*
 refugee-NOM start-PST.PL toward border-DAT crossing-DAT
 “Refugees have started for the border crossing”
 c. *Scih-li zme do valal-u na taksi-ju.*
 arrive-PST.PL be.PRS.1.PL into village-GEN on taxi-LOC
 “We arrived at the village by taxi”

4.3. Patterns of Self-Motion Expressions in Bačka-Srem Ruthenian

As seen in this section, Bačka-Srem Ruthenian is a non-head-framed language that lexicalizes path schemas using head-external elements while encoding manner and motion in the head of a clause. The primary pattern for the lexicalization of self-motion events in this language is the manner-conflating verbs, which comprise a significant portion of the self-motion verbs. There are, however, a few verbs that conflate the directionality or path phases.

The capacity of the two types of verbs to combine with directional and path phase verbal prefixes helps to explain the differences between them. Manner-conflating verbs combine with verbal prefixes, however, path-conflating verbs, except the verbs expressing direction or path phase (such as *padac* “fall”), tend to be less used with verbal prefixes because they already involve a path schema in the verb root.

5. CAUSED-MOTION EXPRESSIONS IN BAČKA-SREM RUTHENIAN

In this section, I examine another type of motion event, that is, caused motion. Matsumoto (2017: 19–21; 2018: 280) suggests that the caused motion can be divided into three subtypes: (I) co-motional type, (II) controlled motion type, and (III) ballistic motion type. In all three types, a figure commonly occupies the position of the syntactic object. In the co-motional type (carrying type), a figure is continuously accompanied by a causer and changes its location as long as the causer is moving (e.g., *Maria led the child to the school*). In the controlled motion type (handling-type), a causer also causes the motion of a figure, but in this case, the causer does not change its location or just moves its body parts (e.g., *Peter picked up a book from the floor*). In the ballistic motion type (throwing type), the causation takes place only at the beginning of the motion and only the figure changes its location (e.g., *Andrew threw a ball into the net*). The following subsections demonstrate the patterns of the caused-motion event descriptions in Bačka-Srem Ruthenian.

5.1. Caused-Motion Verbs Conflating with Manner and Way of Causation

In comparison with the self-motion verbs, Bačka-Srem Ruthenian caused-motion verbs to have a smaller variation of manner. The co-motional verbs exemplified in (9a) include information on a way of causation with no reference to a manner or a path of motion, while the co-motional verbs exemplified in (9b) include information on a manner of motion by which both a causer and a figure change their location. The controlled motion verbs used as an example in (10) are often way-of-causation verbs and rarely explain by which manner the figure is moving. The verbs in (11) are ballistic motion verbs, of which the verbs in (11a) encode the physical way of causation, while the verbs in (11b) express the social way of causation. Since the verbs in (9)–(11) encode a way of causation or a manner of motion into the head elements, path schemas are expressed by non-head elements as in the case of the manner-conflating self-motion verbs (cf. 4.1.). Notably, most of the caused-motion verbs such as the verbs in (9a), (10) and (11) encode a way of causation but do not include information on a manner of motion except for the verbs in (9b) encoding a manner of motion into the verb roots.

- (9) a. *njesc* “carry,” *nošic* “carry (in different directions),” *vesc* “lead,” *vodzic* “lead (in different directions)”
- b. *vezc* “carry in a vehicle,” *vožic* “carry in a vehicle (in different directions),” *cahac* “drag,” *vlječic* “haul,” *transportovac* “transport,” *švercovac* “smuggle,” *kotuljac* “roll”
- (10) *klasc* “put,” *brac* “take,” *zberac* “pick,” *stavjac* “place,” *postavjac* “set”
- (11) a. *rucac* “throw,” *špurjac* “hurl,” *driljac* “shove,” *kopac* “kick,” *virgac* “kick,” *šutirac* “shoot”
- b. *posilac* “send,” *uručic* “deliver,” *viporčovac* “forward,” *premescac* “shift, transfer”

The examples with co-motional verbs in (12) below encode a directional or a path phase schema into the verbal prefixes, *pri-* “toward,” *od-* “from” and *pre-* “across,” whereas

a way of causation or a manner of motion is encoded into the verb roots (*njes-* “bring,” *vež-* “carry,” *ved-* “lead”). A path of a motion and a spatial relationship are indicated by the prepositional phrases (*do* + *N_{gen}* “to; into”; *na* + *N_{acc}* “onto”).

- (12) a. *Paroxijan-je pri- njes-li kvec-e do cerkv-i.*
 parishioner.NOM toward bring-PST.PL flower.ACC to church-GEN
 “The parishioners brought flowers to the church”
- b. *Hajde, od- vež-em ce na begelj.*
 come-on from carry-PRS.1.SG you.ACC onto canal.ACC
 “Come on, I will drive you to the canal”
- c. *Von pre- ved-ol vojsk-o na bačk-i bok.*
 he.NOM across lead-PST.M.SG army-ACC onto of.Bačka-ACC side.ACC
 “He led the army across to the Bačka side”

In (13), the verbs, *klasc* “put,” *brac* “take,” and *postavjac* “set” express various ways of causation in their verb root, while path elements are encoded by non-head elements, that is, prepositional phrases such as *na glavu* “on (my) head,” *do ruk* “into (his) hands,” and *na stol* “on the table.” It is notable that, as compared to the co-motional verbs, the controlled motion verbs combine with only a small number of directional or path phase verbal prefixes. Since the motion that is expressed by the controlled motion verbs usually takes place on a small scale, there is no necessity to describe a path of motion in detail.

- (13) a. *Ocec mi kladz-e na hlav-u svoj-u titovk-u.*
 father.NOM I.DAT set-PRS.3.SG onto head-ACC own-ACC side.cap-ACC
 “Father puts his side cap on my head”
- b. *Von ber-e do ruk jedn-u knjižk-u.*
 he.NOM take-PRS.3.SG into hand.GEN one-ACC book-ACC
 “He is taking some book in his hands”
- c. *Samuil postavj-a trec-i tanjer na stol.*
 Samuil.NOM set-PRS.3.SG third.ACC plate.ACC onto table.ACC
 “Samuil is setting the third plate on the table”

The ballistic motion verbs in (14), *rucac* “throw” and *posilac* “send,” encode various ways of causation into their verb root, and the non-head elements such as *nam* “to us,” *po-“to”* and *do dutjanu* “to the shop” express path schemas and spatial relationships. While verbs denoting social ways of causality are frequently already prefixed and do not combine with other directional or path phase prefixes, verbs denoting physical ways of causation are simple to combine with directional and path phase verbal prefixes.

- (14) a. *Jeden z njix ruca nam cigaretlov-o pakločk-o.*
 one.NOM of they.GEN throw.PRS.3.SG we.DAT cigarette-ACC packet.ACC
 “One of them threw us a cigarette packet”
- b. *Mam-a me po- sila do dutjan-u po cukar.*
 mama.NOM I.ACC to send.PRS.3.SG into shop.GEN for sugar.ACC
 “Mama sent me to the shop for sugar”

5.2. Caused-Motion Verbs Conflating with Path

In Bačka-Srem Ruthenian, there is also a small number of caused-motion verbs encoding path elements into a verb root as demonstrated in (15).

- (15) *dzvihac* “lift, raise,” *podzvihovac* “lift, raise,” *približovac* “get close,” *oddaljovac* “move away,” *vracac* “return,” *ispuštati* “drop”

These verbs do not tend to be combined with directional or path phase prefixes, and, as the path-conflating self-motion verbs, path schemas and spatial relationships are expressed by prepositional phrases and adverbs (cf. 4.2.). In (16), the head elements such as *vrace-* “return,” *dzviha* “raise” and *približiže-* “get close” indicate directionality, while the prepositional phrases such as *do ormana* “into the cabinet,” *nad glavu* “over the head,” and *gu tvari* “to the face” express path schemas and spatial relationships. It is worth mentioning that the Bačka-Srem Ruthenian caused-motion verbs conflate only directionality (e.g., *dzvihac* “lift, raise,” *podzvihovac* “lift, raise,” *ispuštati* “drop”) or directionality with a reference point such as “above” and “below” (e.g., *približovac* “get close,” *oddaljovac* “move away,” *vracac* “return”) and do not indicate only a source or a goal of motion.

- (16) a. *Vrace-li* *zme* *do* *orman-a* *šick-i* *štanicl-i*.
 return-PST.PL be.PRS.1.PL into cabinet-GEN all-ACC wrapper-ACC
 “We returned all candy wrappers into the cabinet”
- b. *Funtoš* *dzviha* *ruk-i* *nad* *hlav-u*.
 Funtoš.NOM raise-PRS.3.SG hand-ACC upward head-ACC
 “Funtoš raised hands over his head”
- c. *Von* *približiže-l* *zapaljač* *išče* *bljižej* *gu* *tvar-i*.
 he.NOM get.close-PST.M.SG lighter.ACC more closer toward face-DAT
 “He got the lighter closer to his face”

5.3. Patterns of Caused-Motion Expressions in Bačka-Srem Ruthenian

In Bačka-Srem Ruthenian, there are two types of caused-motion verbs: caused-motion verbs that conflate with manner and way of causation and those that conflate with path. The former verbs encode ways of causation and manner in the head of a clause, while path schemas are lexicalized by the head-external components. As compared to the self-motion manner-conflating verbs, the verbs of this type have only a small number of verbs conflating manner into their verb root (see the co-motional verbs in (9b) in 5.1.), though ways of causation are always encoded into their verb root. The latter verbs—that is, the caused-motion path-conflating verbs—encode directionality into their verb root, and path schemas and spatial relationships are lexicalized by prepositional phrases and adverbs as the self-motion path-conflating verbs do. Unlike the self-motion path-conflating verbs, the caused-motion path-conflating verbs do not express a source or a goal of motion.

6. CONCLUDING REMARKS

I provide a typological review of the Bačka-Srem Ruthenian path expressions and self-motion and caused-motion expressions in this study. This language, which is categorized as non-head-framed, conflates manner with motion in the head elements while encoding the path schemas in a head-external element, such as prepositions, adverbs, and verbal prefixes.

Based on the observation above, I have listed the following characteristics of Bačka-Srem Ruthenian path expressions and self-motion and caused-motion expressions:

(I) The path schemas, such as direction and path phases, are mapped onto the surface structure by the verbal prefixes, adverbs, and prepositions. As mentioned above, they do not equally lexicalize these schemas. Prepositions serve to denote the path phases and direction of a motion, while at the same time representing a spatial relationship between the path phase and the ground or a reference point for the direction. The verbal prefix and the adverbs likewise convey the path phases and direction, but the ground of a motion is not explicitly mentioned. The deictic elements are mainly encoded to the adverbs as this is the almost only way to express deixis. In addition, the verbal prefix *pri-* is also able to express the deictic element hither when the sentence lacks a reference to a goal of a motion.

(II) As a non-head-framed language, Bačka-Srem Ruthenian is rich in self-motion verbs that conflate manner with motion at the head of a clause. Although the manner-conflating verbs are the basic pattern for the lexicalization of motion events in this language, there is a small number of verbs that conflate the path with motion at the head. Unlike the manner-conflating verbs, most of the path-conflating verbs are restricted in their usage with the path schema verbal prefixes due to their semantics.

(III) The Bačka-Srem Ruthenian caused-motion verbs can be also divided into two types: the way-of-causation verbs and the path-conflating verbs. The way-of-causation verbs encode ways of causation or manner into head elements, while path schemas and spatial relationships between the path and the ground are lexicalized by non-head elements. Unlike the self-motion manner-conflating verbs, these verbs have a small variety of manner of motion, and only a certain number of verbs encodes manner into their verb root. The caused-motion path-conflating verbs have common features with the self-motion path-conflating verbs in that they also encode path schemas into their verb root, but they do not lexicalize a source or a goal of motion.

In this study, I could only show by which linguistic form path schemas are lexicalized and how self-motion and caused-motion events are encoded into linguistic forms in Bačka-Srem Ruthenian. There are still many unanswered questions regarding the relationship between the verb's lexical meaning and the different path expressions that I was unable to fully explore in this study. It is also required to look into fictive-motion expressions, although that is outside the purview of this paper.

REFERENCES

- Duličenko, A. D. (2005). *Malye slavjanskije literaturnyje jazyki (mikrojazyki)* [Small Slavic literary languages (microlanguages)]. In: Moldovan, A. M., Skorvid, S. S., Kibrik A. A. et al. (red.) *Jazyki mira: Slavjanskije jazyki* [Languages of the World: Slavic Languages]. Moskva: Academia. 595–615. (Cyrillic)
- Filipović, L. (2007). *Talking About Motion: A crosslinguistic investigation of lexicalization patterns*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gak, V. G. (2010). *Sopostavitel'naja leksikologija: na materiale francuzskogo i russkogo jazykov* [Contrastive Lexicology: On the Material of French and Russian Languages]. Moskva: URSS. (Cyrillic)
- Lindsey, T. S. (2011). *Bulgarian Verbs of Motion: Slavic Verbs in a Balkan Context*. Ph.D. dissertation. Berkeley: University of California.
- Łozińska, J. (2018). *Path and Manner Saliency in Polish in Contrast with Russian: A Cognitive Linguistic Study*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Magocsi, P. R. (2015). *With Their Backs to the Mountains: A history of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest–New York: Central European University Press.
- Matsumoto, Y. (2003). "Typologies of lexicalization patterns and event integration: Clarifications and reformulations." In: *Empirical and Theoretical Investigations into Language*. Tokyo: Kaitakusha. 403–418.
- Matsumoto, Y. (2017). *Idō-hyōgen no ruikai ni kansuru kadai* [The issues concerning the typology of motion events descriptions] (ed.) *Idō-hyōgen no ruikeiron* [The Typology of Motion Expressions]. Tokyo: Kuroshio Publishers. 1–24.
- Matsumoto, Y. (2018). "Motion event descriptions in Japanese from typological perspectives." In: Kageyama, T., Pardeshi, P. (eds.) *Handbook of Japanese Contrastive Linguistics*. Berlin: De Gruyter. 273–289.

- Nikitina, T. (2010). "Variation in the encoding of endpoints of motion in Russian." In: V. Hasko V., Perelmutter, R. eds. *New Approaches to Slavic Verbs of Motion*. Amsterdam: John Benjamins. 267–290.
- Okano, K. (2020a). "Vojvodina Rusyn motion verbs in the context of language contact." *Slavia Iaponica*, 23, 59–79.
- Okano, K. (2020b). K voprosu parosti glagolov dviženija v rusinskom jazyke Voevodiny [On the question of binary opposition of motion verbs in Vojvodina Ruthenian]. In: Gutiérrez Rubio, E., Kruk, D., Pálosi, I., Speed, T., Týrová, Z., Vashchenko, D., Wysocka, A. (eds.) *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 182–191. (Cyrillic)
- Padučeva, E.V. (2004). *Dinamičeskie modeli v semantike leksiki* [Dynamic Models in Semantics of Lexis]. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (Cyrillic)
- Popović, LJ. (2008). *Jezička slika stvarnosti: kognitivni aspekt kontrastivne analize* [Linguistic Image of Reality: Cognitive Aspect of Contrastive Analysis]. Beograd: Filološki fakultet. (Cyrillic)
- Ramač, JU. (2002). *Gramatika ruskogo jazika* [Grammar of the Ruthenian Language]. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Cyrillic)
- Segedi, K. (2004). *Prefiksi sa prostornim značenjem u rusinskom i ruskom jeziku* [Prefixes with the Spatial Meanings in the Ruthenian and Russian Languages]. MA thesis. Novi Sad: Filozofski fakultet. (Cyrillic)
- Slobin, D. I. (2004). "The many ways to search for a frog." In: Strömquist, S., Verhove, L. (eds.) *Relating Events in Narrative, vol. 2: Typological and Contextual Perspectives*. New Jersey/London: Psychology Press. 219–257.
- Talmy, L. (1975). "Semantics and syntax of motion." In: Kimball, J. (ed.) *Syntax and Semantics vol. 4*. Cambridge: Academic Press. 181–238.
- Talmy, L. (1991). "Path to realization." *BLS*, 17, 480–519.
- Talmy, L. (2003). *Toward a Cognitive Semantics, Volume II: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge: MIT Press.
- Talmy, L. (2007). "Lexical Typologies." In: Shopen, T. (ed.) *Language Typology and Syntactic Description. Volume III: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press. 66–168.
- Vujović, D. (2019). *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku: semantika i derivacija* [Verbs of Human Motion in Contemporary Serbian: Semantics and Derivation]. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Канапе Окано
СПОСОБИ ЗА ВИРАЖОВАНЕ САМОСТОЈНОГ И КАУЗОВАНОГ РУШАЊА
У РУСКИМ ЈАЗИКУ: ТИПОЛОГИЈНИ ПРЕПАТРУНОК

Резиме

У работи представени типологични препатрунок образах лексикализације рушања у руским језику. Тота работа ставља фокус на анализу начина за изражавање траекторија и за кодирање самостојног и каузованог рушања у разгледаном језику због одвојеног прегледања хори семантичних елементи (тј. траекторија, начин рушања и др) лексикализују се због помоћу главних и неглавних елементи клаузи. Прва част работи посвећена анализи основних варијација начина за изражавање траекторија у руским језику и указује на применовности најопштије начине за изражавање фаза траекторија и напредности, покла присловности и дјесловних префикси бавља додаткову улогу. Друга част работи изгледа образах лексикализације самостојног рушања у руским језику. У разгледаном језику дјеслова хори кодују начин рушања представљају основни образац за лексикализацију самостојног рушања и узимајући у обзир дјеслова те класе, покла дјеслова хори кодују траекторију рушања досад ретки и хаснују се ретко због дјесловних префикса пре семантичку рестрикцију. У трећој часту работи разгледани образах лексикализације каузованог рушања у руским језику. Указује на основни образац за лексикализацију каузованог рушања представљају дјеслова хори кодују начин каузације, покла ограничење броја дјеслова кодују напредност до дјесловне основе. За разлику од дјеслова самостојног рушања, лем одређено броја дјеслова каузованог рушања кодује начин рушања и међу њима нема дјеслова хори кодују излазну тачку или циљ рушања до своје основе.

Кључни слова: семантика, лексикализација, изражавање рушања, дјеслова рушања, самостојно рушање, каузовано рушање, руски језик.

ПРИСЛОВНІКИ МЕНОВНІЦЬКОГО ПОХОДЗЕННЯ ЗОЗ ІНСТРУМЕНТАЛОМ У РУСКИМ ЯЗИКУ

Меновнічки присловніки творять другу по обсягу групу присловнікох. Од них численши лєм прикметнічки присловніки. Звичайно кожда з файтох присловнікох має свої специфічності у способі творення, продуктивності словотворних моделей, частоті форм. У групі присловнікох меновніцького походження є старі творення, котрим слово походження страчене і активно ще не хаснує у мові. Заш лєм, більшість присловнікох створені з активних меновнікох. У групі меновнічких присловнікох найпродуктивніші адвербіялізовані форми інструменталу без применовніка і акузативу і локативу з применовником. Продуктивність безприменовніцького інструменталу у творенні присловнікох у його семантиці: він виражає час, місце, спосіб, причину, об'єкт, засіб, предикатність, інструментальність, ціль, обмеженість і др.

Ключні слова: присловнік, меновнік, применовнік, суфікс, адвербіялізація

Присловніки файта слів котра може бути створена од кожної однозначної файти слів. Дзепосідні науковці їх, про тотожну причину, наволюю слова широким файтам (Pranjković, 1992: 243). Заш лєм не широкі файти слів у єдиної мови продуктивні у творенні присловнікох. Найчисленши присловніки створені з прикметнікох і меновнікох. То найпродуктивніші способи творення присловнікох. Прето і праві ті файти слів маю і найкращі словотворні моделі по котрих мож створити присловніки.

Присловніки праві прето і такі різноманітні бо кожда походзяча файта слів у процесі адвербіялізації затримує свої специфічності у більшій або меншій мові, точніше, міра ще їй ступінь адвербіялізації. За меновніки характеристична синтактична і морфологічна адвербіялізація.

Найбільше час присловнікох меновніцького походження – то присловніки місця, часу, способу котрі настали у процесі адвербіялізації безприменовнікових або применовніково-припадкових форм меновнікох. Заш лєм зафіксували зміну і такі присловніки котрі настали по аналогії до адвербіялізованих форм. Основа таких присловнікох часто має меновнічко-дієслівні прикмети. У науковій літературі за терм не ясно розликовані способи творення меновнічких присловнікох.

Меджі меновнічкими присловніками є вельо давні форми, але обачливі і нові, котрі ще не цілком лексикалізували. Часто є приклади кед ані правопис не може провадити творення присловнікох, та ще у єдних прикладах применовнік уже лексикалізував з меновніком і пише ще відно, можемо повесити же постав суфікс, наприклад у присловніку **додня**, а у другім прикладі ще пише справує як применовнік і пише ще окреме, наприклад **до тижня**. Праві присутство таких присловнікох котрі створені на істий спосіб, з поміччю істого применовніка **до** і означеного меновніка у генитиві, шведочи о тим же ще група меновнічких присловнікох неперервно поповнює.

У тей роботі нам ціль проаналізувати творення присловнікох з меновніка у інструменталу у нашій мові.

Походження сучасних меновнічких присловнікох історично пов'язане з одвітними формами у припадках, а з тим і мотивує їх перегляд.

Меновнічки присловніки наставаю як пошлідок адвербіялізації припадкових форм меновнікох. У їх складі є вельо старі форми, але обачливі і форми нового творення. Точніше, то досі продуктивна група адвербіялізації. Походження сучасних

меновніцких присловнікох историйно повязане зоз одвитуюцима припадковима формами меновнікох зоз применовніками, лебо без нїх.

Вельо ше частейше синтаксична адвербиялизация одвива на аналітични способ, точнейше з помоцу применовнікох як аналітичних синтаксичних морфемох, котри преводза меновніцке слово до присловнікової позиції. У тим случаю применовник котри ше у процесу адвербиялизации окаменює зоз меновніком, постава префікс, траци свойо применовніцке значенє, адвербиялізує ше.

У словотворчим плане присловніки меновніцкого походзеня вельо продуктивнейши як, на приклад, заменовнічки. Їх состав ше непереривно пополнює дзекуючи активним адвербиялизацийним процесом.

Єдна з причинох адвербиялизации меновнікох, як трима векшина науковцох, у тим же ше меновник може находзиц у функції обставини. Виражованє обставини з одредзену форму меновника зоз, лебо, без применовника, приводзи до видвойованя тей форми зоз системи парадигми и претворйованє єй до неперемнлївей, окаменьованє єй.

Друга причина адвербиялизации меновнікох у інших значеньох косих припадкох и их способносци мац присловнікову функцію.

Найпродуктивнейши меновнічки присловніки то конструкції інструментала без применовника и акузатива и локатива зоз применовніком. Вироятно причина у тим же ше праве зоз тима припадками углавним виражую часово и просторово синтаксични релацийі.

У нашим языку прости меновнічки присловніки, т.є. дакедишні припадково меновнічки форми без применовника ридши и шицки вони окаменєни форми трох припадкох.

Ми у тей роботі преанализуєме способи наставаня присловнікох од меновнікох у інструменталу.

КЛАСИФИКАЦІЯ МЕНОВНІЦКИХ ПРИСЛОВНІКОХ З ІНСТРУМЕНТАЛОМ

Інструментал єден з найпродуктивнейших припадкох у процесу твореня присловнікох. Велі фаховци ше складаю же причина у тим же ма рижнородни значеня: часу, места, способу, причини, обекта, средства, предикативносци, інструменталносци, ция, ограниченосци та ин. Преход формох інструментала до присловнікох, по думаню окремих науковцох, єсно звязани зоз пременку граматичного значеня. Як результат адвербиялизации інструменталу наставаю углавним присловніки места, часу, способу.

Інструментал мал таки основни значеня часу:

- час як одрезок часу
- час як хвилька
- дистрибутивни інструментал
- інструментал мири часу.

Значеня места не меней рижнородни:

- место спрам вертикалней осі
- место спрам горизонталней осі,
- статична и динамична локализация
- место у одношеню до завартого простору,
- строго не ограничене место,
- розширене дії на вецей места

Значенє напрямку дії:

- прави напрям дії,
- початкова точка руху,
- одредзени просторови орієнтир руху,
- неопредзене рушанє

Пре такі рижнородні значення багатство часових формою інструменталу єдна з причиною адвербіалізації. До процесу адвербіалізації ухотдели углавним меновніки назви днїох тижня, часцох року, часцох дня, конкретні часово періоди, общи часово поняца, назви нечасовей семантики котрі можу з форму інструменталу виражовац часово значенє.

Таке количество значеньох у одредженей мири одредзує адвербіялну продуктивност інструментала та вец на такі способ настали присловніки: **бегцом, боком, боком-боком, верхом, дрингом, задком, крижом, криста-крижом, концом, нароком, плязом, предком, цалком, часом, шором** та ин.

Часц тих присловнікох як **горепецом, намислом, нароком, нєнaroком, цалком, плязом** уж не маю паралели медзи меновніками, точнейше, страцела ше вяза зоз походзацим меновніком. Вон нестал, а остал присловнік виведзени зоз його припадковей безприменовніковей форми. Таки присловнік ше десемантизовал, страцел меновнічки граматичні значеня и прешол до новей файти словох – присловнікох. Таки слова постали вец неперменліви и дакедишні применовніки постали префикси, а дакедишні законченя – суфiksi.

Група присловнікох котру ту анализуєме семантично досц узка, прето же припадок од котрого створени такі присловніки семантично огранічени. Прето присловніки тей групи пополню лем даскельо присловніково значеня.

Медзи припадковима формами меновніка способност адвербіалізації наактивнейше чува інструментал окреме у своїх адвербіялних значеньох часу, мири и ступня, места локалізації дії. Прето присловніки меновніцкого походзєня зоз інструменталом дзеліме на такі групи:

Обставиново присловніки:

1. присловніки места (**вонконцом драгом, концом, крайом, предком, штрєдком**, та ин.), напряду (**кругом, крижом, шлїдом**), цилю (**нaroком, нєнaroком**)
2. присловніки часу (**вечаром, часом**, та ин.). Активно ше адвербіялізує інструментал у множини тиж так без применовніка, у таких случайох вон ше хаснує зоз темпоралним значеньом (**роками, мешацами, тижнями, ноцами, днями, вечарами**, та ин.).

Означуюци присловніки дзеліме на

3. способу дії и квалитативней характеристики (**горєбздом, боком, бегцом, дрингом, крадом, крочайом, силом** та ин.),
4. мири (**верхом, цалком**, та ин.).

ТВОРЕНЄ МЕНОВНІЦКИХ ПРИСЛОВНІКОХ

Спрам способу творєня, меновнічки присловніки настали так же ше одредзени форми меновніка почали хасновац як присловніки, а вец и постали неперменліви. Як пошлїдок того їх дакедишні законченя постали суфiksi, а применовніки – префикси. Присловніки котрі настали од меновнікох у форми інструментала маю своєю прикмети. Сам інструментал ше хаснує зоз применовніками, лебо без применовнікох та так и присловніки з тей форми настали на обидва способи.

А. Безприменовніково форми

Безприменовніково присловніки створени од формою інструменталу, як зме видзели, маю рижні значеня прето же и інструментал ма велї значеня. **грозою, кроком, бегцом, боком, дихцом, дрингом, задком, крочайом, плязом, секом, силом, скоком, чудом, чурком, шептом, ширцом, шором,...** родом.

О. Брошняк присловнік **цалком** толкує як присловнік меновніцкого походзєня котрі створени од безприменовніковей форми локатива по аналогії до інструментала (Брошняк 91). У нас такі присловніки нет вельо.

Присловніки настали од інструменталу єднини маю и исти словотворчи модели, на приклад дих – **дих-ц-ом - дихцом**, бег – **бег-ц-ом – бегцом**.

Б) Применовніково форми

Вельо численшу групу меновніцких присловнікох творя тоти котри настали през лексикализацию применовніцких формах. И вони рижного часу наставаня.

Форми інструментала меновнікох у тим процесу ше зєдиньовали углавним з такими применовніками:

горе: **горезначки, горєбздом, горєздном**;

на: **нароком**;

над: **над раном, над додньом**. Як зазначує Юлиан Рамач у граматики, присловнік **додня** ше ту справує як меновнік (Рамач, 2002: 548). Постава прєменлїви и достава меновніцке законченє інструменталу мужского роду єднини -ом.

вьнь: **вонконцом**,

з: **з грозом**,

за: **завчером, зашором**,

пред: **пред вечаром, предвчером, пред поладньом**.

Як видзїме, и у тих прикладах обачлїва продуктивносц інструменталу и недошлїдносц правопису. Ище ше не лексикалізували шицки применовніково форми.

Присловніки створени зоз применовнікових формах меновніка у інструменталу часто створени и з помоцу двох применовнікох:

по+за: **позавчером, позалоньским**,

пред+за: **предзавчером**

пред+до: **преддодньом**.

У таких, двойністих префиксалних формах, як видзїме, участвую, присловніки **по** и **пред**. Їм заєдніцке, окрем того же ше хасную зоз інструменталом, и то же маю значенє одношеня, места у порядку.

Значна часц присловнікох створена зоз пожичкох, найчастейше мадярских. При тим пожичена лєм основа, а сам присловнік створени по аналогії справ инших присловнікох: **зашором**, всл. *zašorom* (*Slovník slovenských nářečí*, II, 1994: 1296), зах.укр. *зашором* (Брошняк, 1996: 77), **шором, фуртом**, всл. *furtom-furd* (*Slovník slovenských nářečí*, I, 1994: 469); пожичка зоз мадь. *furtonfurt*.

Присловніки способу дії углавним ше творя од дакедишнього інструменталу. Толкує ше то так же ше и інструментал способу и присловніки способу хасную у истей функції, означую квалитет дії, способ и характер ей одбуваня. Медзитим, активносц процесу адвербіялізації у сфери інструменталу условела аналогічне творенє велїх присловнікох способу чийо меновніцки еквиваленти нєшка практично не мож найсц, бо ше вони нєшка не хасную. У нас таки присловніки ридки: **цалком**.

В) Зложени форми

Меновніцки присловніки у інструменталу можу твориц и зложени присловніки. Таки форми дзелїме до двох групох.

1. Редуковани форми. Исти присловнік ше повторює, лебо ше повторює його фонетично блїзки пар.

триском-праском, криста-крижом,

2. Лексикалізовані синтагми у інструменталу. Присловнік настал од синтагми у котрей на концу меновнік у інструменталу.

долу по брегу – **долубрегом**

горе по води – **гореводом**

горе з дном – **горєздном, горєбздом**

Група зложених меновніцких присловнікох у інструменталу малочислена и малопродуктивна. У тей групи присловнікох котру ту анализуєме им заєдніцке то же ше

на концу синтагми находзи меновнік у інструменталу.

ПОХОДЗЕНЄ МЕНОВНІЦКИХ ПРИСЛОВНІКОХ З ИНСТРУМЕНТАЛОМ

Ягод и други групи присловнікох и меновнічки присловніки з інструменталом рижного часу наставаня. А, як зме видзели, настали спрам рижних словотворчих моделях.

Заш лем, велька часц наших присловнікох, та и тих меновніцкого походзєня з інструменталом ма свойо паралели у бешедох нашого походзєня. Од шицких наших присловнікох вещей як 80% маю свойо паралели на Горніци. Й. Дзендзелівски у кніжки «Українско заходнославянски лексични паралели» наводзи слова котри ше нешка хасную у восточнословацких, южнопольских и заходноукраїнских бешедох, а чийо походзєнє не мож змесциц до окремого языка бо на то не указую ані фонетични, ані морфологийни риси. Дзендзелівски таки слова класификує як заєднічки заходнословянско-українски творєня пре моцни вещейвикови язични контакти. Шицки присловніки котри там наведзєни хаснуєме и ми. (Дзендзелівски, 1969: 170).

Так, наприклад у закарпатских бешедох тиж так ягод и у нас, безприменовнікови інструментал єден з найпродуктивнейших припадкох у процесу адвербиялизациї. Наводзимє дзєпєдєни присловніки за котри прєнайдзєни паралели:

бєгцом – укр. бігом. (Slovnjik rusko-ho narodno-ho jazika, I, 2017: 53), слц. диял. behom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 107), bežkom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 115).

боком – укр. боком, слц. bokom;

долубрегом – всл. dolu brehem (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 159);

дрингом – всл. drindom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 390);

завчером – всл. zafčerom;

задком – укр. диял. задом (Чучка, 1998: 34);

зашором – укр. диял. зашором (Брошняк, 1996: 77).

крайом – укр. диял. краєм;

крижом – укр. диял. крижом (Чучка, 1998: 34), слц. диял. križom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 880),

крита-крижом – укр. диял. кристакрижом, крістакрижом (Дзендзелівски, 1969: 157), всл. krista-križom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 876);

позавчера / позавчером – укр. диял. позаўчера (Брошняк, 1996: 100), всл. pozavčerom, pozafčerom (Slovník slovenských nářečí, III, 2020: 41);

пред вечаром – пред заходом слунка; слц. predvečarom.

предвчером – позавчером; слц. predvčerom.

преддодньом – пред швитаньом; всл. predodňom (Slovník slovenských nářečí, III, 2020: 125);

предком – пред тим; напредок: всл. predkom (Slovník slovenských nářečí, III, 2020: 127);

пред поладньом – слц. predpoludnim, predpolodňom (Slovník slovenských nářečí, III, 2020: 128);

скоком – укр. скоком, всл. skokom,

смиком – всл. smikom;

цалком – всл. calkom, укр. диял. цалком, цілком (Чучка, 1998, 34; Брошняк, 1996, 94), всл. celkom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 200);

часом – укр. диял. часом (Чучка, 1998, 34), слц. диял. časom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 241);

чурком – всл. čurkom (Slovník slovenských nářečí, I, 1994: 285).

ширцом – всл. šircom;

шлїдом – укр. слідом;

На приклад присловнік **дютором** настал под впливом сербского языка од пожички з турского язика. Лебо, з другого боку присловніки

фуртом / **фуртом-фурт** – всл. *furto-m-furd* (*Slovník slovenských nářečí*, I, 1994: 469); пожичка зоз мад. *furtonfurt*, и **шреком** – слц. *šrégom*; од нем. *Schräge*;

Зоз паралелу у восточнословацкей бешеди тоти присловніки даваю можлівосц тверdziц же були познати нашим предком ище до приселєня до Бачкей.

З другого боку, єст присловніки котри маю паралели у бешедох нашого походзєня, але ше и у нїх, ягод и у нас, страцел меновнік котри послужел як основа адвербиялизациї, на приклад присловніки:

намислом – укр. намисел «думка», слц. *namysel*; меновніцки присловнік, але ше у нашим язiku страцел меновнік котри послужел за творєнє присловніка;

нароком – укр. диал. *нароком* (Верхратски, 1901: 253; Чучка, 1998: 34), всл. *narokom* (*Slovník slovenských nářečí*, II, 2000: 345);

плязом – укр. *плазом*, пол. *uderzyć płazem szablí* «вдериц зоз боком шаблі» (*Словник русского народного языка*, II, 2017: 167), всл. *pl'azom* (*Slovník slovenských nářečí*, II, 2000: 824);

Тоти приклади шведоча о тим же кельо дзепоедни присловніки стари, як ше длуго чуваю у язiku. Окрем того, ані ше не траца, не так лєгко ше заменяю зоз другима пожичками. Вироятно тому помага и факт же присловніки неперемєнлїва файта словох та не маю парадигму котра би ше могла мєняц по аналогії, лебо пожичовац.

У анализованей групи єст присловніки за котри не пренайдзєни паралели: **вонконцом, горєбздом, дихцом, драгом, дютором, крочайом, нєнароком, ноцями, родом, секом, силом**. З єдного боку то гутори о словотворчим потенциалу руского язика, а з другого о нових язичних контактах котри настали уж у новим краю, по приселєню. Так, можеме предпоставиц же присловніки **родом, силом** кед не пожичєни зоз сербского язика, вєц ше вироятно зачували под його впливом.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Анализа присловнікох хтори настали од меновніцких формох у инструменталу дава можлівосци зробиц даскельо заключения:

1. Присловніки меновніцкого походзєня зоз инструменталом створєни як результат адвербиялизациї безприменовніцких и применовніцко-припадкових формох меновніка.

2. У словотворним планє присловніки меновніцкого походзєня вельо продуктивнєйши як, на приклад, заменовніцки. Їх состав ше непрерывно пополнює през активни адвербиялизацийни процеси.

3. Присловніки меновніцкого походзєня у инструменталу єден з найпродуктивнєйших способох наставаня меновніцких присловнікох. Вироятно причина у тим же ше праве так виражую часово и просторово синтаксични релациї.

4. Присловніки котри наставаю од меновнікох у инструменталу вельо частєйше наставаю од безприменовнікових формох. Применовніково форми ридши, а зложєни присловніки такей файти єст лєм даскельо.

5. Синтаксични ступєнь меновніцкей адвербиялизациї реализує ше аналитично и синтетично. Сущносц того ступню у хаснованю формох инструментала, генитива и акузатива у присловніцкей позициї за виражованє його семантико-синтаксичних одношенєх.

6. Анализа паралєлох тєй групи присловнікох указує же ше вона, ягод и други присловніки у нашим язiku, за тоти тристо роки перебуваня у Бачкей мало премєнєла. Велька часц присловнікох ма паралели у бешедох Горніци.

ЛИТЕРАТУРА

- Barić E. i dr. (1997) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brošnjak, O.D. (1996) *Pryslivnyky v ukrajinskyh govorah Zakarpattja*. Užgorod: Užgorodskij universytet.
- Dzendzeljivskij, J. (1969) *Ukrajinsko-zahidnoslovjanski leksyčni paraleli*. Kyjiv: Naukova knyha.
- Čučka, P. P. (1998). Pryslivnyky starožytneho peryferijnogo hovoru. *Naukovyj visnyk Užhorodskoho universytetu, Serija filologija*, 1, 33-40.
- Pranjaković, I. (1992). Prilozi kao riječi sviju vrsta. *Suvremena lingvistika* 34, 243-249.
- Ramač, J. (2002). *Gramatika ruskogo jazika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ramač, J. (2017). *Slovník ruskogo narodnoho jazika* 1-2, red, Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, Zavod za kulturu vojvođanskih Rusnaco, Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, Ruske slovo.
- Slovník slovenských nářečí*, t. 1-3, 1994-2021. Bratislava: SAV.
- Stevović, I. (1974-1975). Prilozi kao vrsta reči. *Južnoslovenski filolog* XXXI, 79-110.
- Timko Đitko, O. (2014). Pryslivnyky u govori bačvanskyh rusnakiv: sklad i pohodžennja. *Studia slavistica* 15, 116-126.
- Verhratskyj, I. (1901). *Govory z naholosom stalym*. Ljviv: NTŠ.

Oksana Timko Đitko

ADVERBS OF NOMINAL ORIGIN WITH INSTRUMENTAL IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

Nominal adverbs form the second largest group of adverbs. Only adjectival adverbs are more numerous than nominal ones. Each group of adverbs has its own peculiarities according to the mode of their formation, productivity of formation models, frequency of forms. Adverbs of nominal origin are fossilized prepositional or prepositionless forms of nouns. In the group of adverbs of nominal origin, there are old formations, which have already lost the formation word in active use. However, most adverbs have been formed from active nouns. In the group of nominal adverbs, the most productive are the adverbialized forms of the instrumental without an adverb and the accusative and locative with an adverb. The productivity of the prepositionless instrumental in the formation of adverbs lies in its semantics: it expresses time, place, manner, reason, object, means, predication, instrumentality, goal, limitation, etc.

Key words: adverb, noun, preposition, suffix, adverbialization

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
vvasic021@gmail.com

Проф. др Миливој Алановић¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет –
Одсек за српски језик и лингвистику
milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

ГРАМАТИЧКИ И ЛЕКСИЧКИ ИНДИКАТОРИ КОАГЕНСА

Кореференцијалност је семантичко-синтаксичка појава у језику, а дефинише се као идентична референција двеју различитих морфолошких или синтаксичких форми или структура (Fauconnier 1974: 7), што се своди на упућивање на исти ентитет, односно на исти когнитивни концепт (Клајн 1985: 42). То значи да се у погледу означавања агенса истозначна синтаксичка функција, односно семантичка улога, приписује и типично формализованом агенсу субјекту као и нетипично формализованом кореференцијалном агенсу – коагенсу, из чега следи да је једнопредикатски израз са агенсом субјектом и коагенсом резултат редукције базичне двопредикатске структуре, настале репризом лексичког глагола. Кореференцијалност не представља само семантички феномен, или синтаксички поступак, већ и говорну стратегију којом се регулишу фокус пажње или неке друге околности (очекиваност, заједничко знање и сл.) у вези са учесницима у радњи. На основу претходних истраживања синтаксичке кореференцијалности (Васић 1998; Алановић 2005, 2007, 2012, 2019), аутори издвајају граматичке и лексичке типове коагенса у типолошки различитим језицима, с циљем да укажу на универзалне граматичке и лексичке индикаторе кореференцијалности агенса.

Кључне речи: кореференцијалност, коагенс, граматички индикатори, лексички индикатори.

1. Концептуално-семантички услови кореференцијалности агенса

1.1. *Дефинисање и типологија агенса.* Агенс је семантичка категорија која се у језику лексикализује и граматикализује у различитим облицима, првенствено у зависности од наше процене способности неког појма да реализује одређену радњу, или од начина на који се у њу укључује, услед чега и не постоји једна синтаксичка форма којом се уводи, нпр. *Од ње потиче ова информација; Дошло ми је да пукнем; Погодила га је ова вест; Пред нама су велики изазови; У њима расте незадовољство* итд. Ретематизацијом исказа агенс у нетипичној форми редовно се преводи у агенс у типичној форми, тј. у номинатив (нпр. *Једе ми се сладолед* → *Хоћу да једем сладолед*), након чега граматички субјекат постаје истовремено пресек агенса и топика (Comrie 1981: 107). Агентивност као феномен надраста сам агенс јер се, на пример, улога фазног

¹ Овај рад је настао на предлог сада већ блаженопочивше проф. Вере Васић. Био је то наш последњи заједнички научни подухват. Иако због њеног изненадног одласка још увек у срцу осећам празнину, овом маленом фуснотом желим још једном да изразим неизмерну захвалност за све чему ме је научила.

реализатора може доделити и рецепијенсу, па чак и пацијенсу (нпр. *Поклонио им је цвеће* [→ Они имају цвеће]; *Натерао их је на повлачење* [→ Они се повлаче]), нарочито у случају координиране (симетричне) агентивности.

Протопични агенси покрећу радњу усмерену ка другим учесницима, обично семантички перципираним као пацијенс или рецепијенс, или ка себи, с намером да нешто учине, односно измене (нпр. *Нацртао је жирафу*; *Осмехнуо јој се*; *Обукао се*). Улоге агенса и пацијенса могу бити обједињене у једном лицу, али је тада радња, именована рефлексивним глаголом, увек екстериоризована, чулно верификабилна и део је свесне и вољне активности (нпр. *Очешљала се*). У случајевима интранзитивне агентивности формализоване глаголом кретања (нпр. *Вратила се кући*), радња се своди на промену места агенса у простору (Алановић 2005: 157). Све наведено уверава да и те како има смисла говорити о степену агентивности, на основу вида учешћа – контроле и одговорности – неког појма у радњи, чиме се у агентивно семантичко поље не укључују само човек или жива бића, већ и, под одређеним условима, предмети и појаве. Према Филмору (Fillmore 1968: 24) агентив је падеж живог бића које се схвата као покретач радње, док је инструментал падеж неживе силе или предмета који учествују као оруђе или узрок у акцији или стању које глагол идентификује. С друге стране, Комри (Comrie 1981: 58) не негира могућност да се и неживи појмови промовишу као агенси, посебно када несвесни и неживи иницијатор радње није инструмент (нпр. *Ветар је отворио врата*; *Река је однела део обале*).

Типологију агенса могуће је извести на основу улоге учесника у остваривању радње, коју одражавају лексичко значење именице и глагола, те њихова морфосинтаксичка формализација (Алановић 2005: 162–163). Хијерархизација учесника у догађајном акту успоставља се на логичко-семантичком нивоу, што значи да учесник у складу са својим ангажманом у реализацији радње испољава агентивни потенцијал у различитом обиму, пропорционално којем сноси одговарајући степен одговорности, нпр. *Маја је појела сендвич*; *Маја је чула снажан прасак*; *Маја се разболела* итд. Степен агентивности опада удаљавањем од прототипа (François-Brochard 1994: 29), односно идући од агенса ка пацијенсу (Givón 1990: 521; Rauh 1994: 52).

Субјекат као примарно синтаксичка категорија може се, и мора, дефинисати и семантички и то као део исказа, експлициран или неексплициран, којим се именује вољни или невољни учесник у неком догађају о којем реферише глагол у служби предиката, са њим конгруентан семантички и/или граматички. Интерпретација агентивности граматичког субјекта зависи од оба језгрена реченична конституента – глагола који је у служби предиката и агентивног потенцијала лексеме у служби субјекта, уп.: *Марко_{агенс} је стигао у трговину* према *Јефтиније_{уље}_{пацијенс} је стигло у трговине*.

Агенс типа 'ефектор' на основу категоријалних обележја живо /+/, у основном значењу именичке лексеме, али и метонимијским преносом назива места или институције на људе који у њима живе или делују (нпр. *Београд је предложио наставак разговора са Приштином*), и људско /+/ својим свесним или несвесним, намерним или ненамерним деловањем спроводи предузету радњу од почетка до краја, те су у једном лицу и једном догађајном акту обједињене улоге иницијатора и реализатора, тј. спроводника (Алановић 2005: 162). Карактер учешћа у остваривању радње и сагласно њему и степен одговорности за њу одражавају се у улози агенса 'иницијатора' (мотиватора) који само покреће, односно мотивише радњу коју спроводи други учесник 'реализатор' (Batistić 1978: 76). Најнижи степен агентивности и одговорности за радњу остварује агенс типа 'рецептор', тј. појам који је захваћен неким унутрашњим збивањем које може бити иницирано споља (Алановић 2005: 163).² О једнаком или пак неједнаком

² Уп. Ивић 1954: 188; Kovačević 1988: 94; François-Brochard 1994: 29; Rauh 1994: 52; Lazard 1994: 64.

доприносу радњи, евентуално учешћу у њој, говоримо и у случају структура у којима су реализоване две морфосинтаксичке јединице са агентивним значењем, нпр. *Осим Марка, дошла је и Јована*, где за прву кажемо да је у питању коагенс, а за другу агенс.

1.1.1. Истоветност категоријалних обележја агенса, уз истоветност, а по правилу и истовременост, радњи које спроводе, први је и основни услов за успостављање синтаксичке кореференцијалности између два или више агенса, нпр. *Ана и Биљана у Ана је дошла с Биљаном*. Премда у пропозиционалној структури заузимају исту синтаксичку позицију – субјекатску (*Ана је дошла и Биљана је дошла*), а у исказу исту семантичку улогу – агентивну, они се могу морфосинтаксички формализовати као агенси субјекти, али и као агенс субјекат и агенс не-субјекат – коагенс.³

Прототипични агенс субјекат одликује се следећим категоријалним обележјима: живо /+/, људско /+/, самоактиван /+/-; неутрализација датог обележја /±/ или његово одсуство /-/ под контролом су семантичког садржаја глагола. Обележје живо /+/- као најопштије надређено је обележју људско /+/-, те стога позицију агенса субјекта може заузети и животиња; док обележје самоактиван /±/ не пресупонира увек вољно остварење радње, нпр.:

(1) Уз керушу_{КА} и псићи_{АС} су вијали мачку. (2) Поред беба_{КА} у колевкама плакала су и већа деца_{АС}.

С друге стране, именице са обележјем живо /-/ и људско /-/ нису искључене из поља агентивности, што посебно важи за оне из класе *потен loci*, које метонимијском модификацијом значења означавају или заступају какав људски колектив, нпр.:

(3) Нставак разговора Београда и (5) Цео аутобус се чудило пролазнику Приштине.

(4) Фабрика је у штрајку.

Међутим, постављање именица с обележјем жив /-/ и људско /-/ на субјекатску позицију у исказу са интранзитивним статичним глаголом као предикатом својеврстан је вид пасивне дијатезе, наиме, деловање типично формализованог агенса претходи ситуацији о којој исказ са косубјектом реферише, нпр.

(6) Поред „Хари Потера”_{КС} на полици стоје још само стари стрипови_{АС}. ← Поред „Хари Потера”_{КО} неко је на полици ставио и старе стрипове_{ОБ}

Именице којима се реферише о атмосферским појавама специфичне су по томе што обједињују концепт радње и носиоца радње, нпр.

(7) Поред кише пада и снег.

мада и оне означавају агенс радње, али само када одговорност за новонастале резултате лежи у свери саме природне појаве.

(8) Снег је поломио гране стабала у парку.

1.2. Семантичка и синтаксичка валентност глагола и кореференцијалност агенса. Основни услов за успостављање синтаксичке кореференцијалности агенса, поред истоветности радњи, јесте карактер радње, односно инхерентна семантичка обележја глагола. Ова обележја обезбеђују компатибилност глагола и његових супкласно спецификованих, валентно везаних допуна, те стога и утичу на њихову семантичку улогу, регулишу број и тип обавезних и факултативних допуна и њихов морфолошки лик и синтаксички статус. Додаци су, за разлику од допуна, супкласно неспецификовани, валентно невезани, будући да их регенс не предодређује (Алановић 2011: 167).

³ АС – агенс субјекат; КА – коагенс; КС – коагенс субјекат; ЛС – логички субјекат; ОБ. – објекат; ЛОК. АДВ – локациони адвербијал.

Примарни класификациони критеријум је тип глаголске дијатезе – актив, пасив и медиј, која почива на категоријалним обележјима глагола у функцији предиката – транзитивности, интранзитивности и медијалности. Супкласни критеријуми су динамичност / статичност радње, и однос агенса према радњи – свесно и намерно вршење /+/, те супротно томе спонтана /+/ или изван контроле /+/. Обележја именица у функцији субјекта у складу су са категоријалним и инхерентним обележјима глагола у функцији предиката (нпр. *Марко пече месо* и *Овај шпорет добро пече*), премда важи и обратно – радња приписана субјекту саображена је његовим могућностима и доменама деловања, нпр. *Цвет мирише*.

Идентификација неког догађаја и учесника у њему заснива се на ситуационом контексту и односу међу учесницима, а спроводи се уз активирање, у ситуацији одговарајућих, категоријалних и супкласних обележја глагола у функцији предиката и именица у функцији његових допуна и додатака. На основу ужег, ситуационог контекста разрешава се, на пример, двозначност у реченичном контексту са динамичним /±/ интранзитивним глаголом којим је семантички и синтаксички статус другог учесника регулисан, прво на нивоу разликовања обавезних и необавезних допуна, а потом и допуна и додатака, уп.

(9) Уз Марка_{КА} дошао је и Петар_{АС} ← Марко је дошао и/а такође и/као и Петар.

У примеру (9) са динамичним интранзитивним глаголом коагенс заузима место испред предиката, будући да припада тематском делу реченице. Ред речи и синтаксички статус – не/типична морфосинтаксичка формулација – упућују на то да је деловања коагенса било очекивано, унапред познато, а агенса субјекта управо супротно, те је стога топикализован и типично формулисан. Осим тога, другачија интерпретација коагентивне форме је искључена управо због глаголског значења, које не допушта реализацију просторнога адвербијала у облику конструкције уз + генитив, што отклања сваку евентуалну двозначност. С друге стране, ситуација са статичним глаголима просторно-мобилних односа је сасвим другачија.

(10) Уз Марка_{КА} седи и Петар_{АС} ← Марко седи и/а такође и/као и Петар. (10.1)
Петар_{АС} седи + локализатор живо /±/ (уз Марка/прозор).

У примеру (10) у функцији предиката је статични интранзитивни глагол *седети*, при чему конструкција уз + генитив тек као једну од својих значењских реализација има и ону коагентивну. И поред тога што се радња равноправно приписује и једном и другом агенсу – и Петар и Марко седе, њихова семантичка улога и синтаксичка позиција су одређене ситуационим контекстом, те би дати примери, у циљу прецизирања значењских односа у реченици, могли бити проширени на следећи начин:

Уз Марка_{КА} и Петар_{АС} седи, а сви остали стоје. / Уз Марка_{ЛОК. АДВ.} седи и Петар, заједно са Маром и Јаном, док сви остали седе поред прозора.

Као што видимо, у првом случају један се агенс прикључује другоме у вршењу радње, док се у другом ради о успостављању просторнога контакта, при чему је један од регулационих фактора и ред речи – агенс субјекат је у препозији у односу на предикат, и у непосредном контакту са коагенсом, који заузима иницијалну позицију у реченици. Иницијална позиција просторнога адвербијала захтева непосредну везу са предикатом. Дакле, контекстуално значење конструкција уз + генитив стиче тек на темељу једне од следеће две пресупозиције: агенси у (непосредном) просторном контакту врше исти тип радње, односно агенси ступају или не ступају у непосредан просторни контакт. Зато статичан интранзитиван глагол, поред обавезне субјекатске допуне, отвара место имплицитном дододатку којим се идентификује локализатор непосредног просторног контакта. С обзиром на хијерархијски однос између допуна и додатка, агенс субјекат је у препозији, а локализатор у постпозији у односу на предикат, чиме се успоставља

канонички ред речи (9.1). Управо нам последњи примери показују развој категорије коагентивности, која је овде заснована на просторности, те на пресупозицији – они који заузимају исти простор врше исту радњу.

Са социјативним конструкцијама су прилике знатно сложеније, али се у начелу може извести правило да појмови у социјативном односу са обележјем живо /+/ и човек /+/ релативно лако остварују партнерски однос приликом спровођења означене радње, премда постоје контекстуалне околности које ипак предвиђају различит допринос радњи, односно различите ситуационе улоге (10; 10.1), нпр.

(11) Са Марком ће ићи и Петар. ← Марко ће ићи, а такође и Петар. / Марко и Петар ићи ће заједно.

(11.1) Петар ће ићи са Марком. ← (11.1.1) Петар ће ићи, а такође и Марко. ← (11.1.2) Марко ће водити Петра. / Марко ће возити Петра.

У примеру (11) распоред учесника ситуације – коагенса социјативног типа у препозицији а агенса субјекта у постпозицији, одражава учешће два агенса у истоврсној и истовременој радњи идентификованој динамичним интразитивним неречипрочним глаголом у одговарајућем ситуационом контексту, уз предзнање о односима међу учесницима, њиховим намерама и плановима. Хијерархизација надлежности учесника у реализацији радње може се извести на основу расподеле улога – агентивна/коагентивна, што одражава и распоред теме и реме, односно топика и фокуса (11; 11.1). Супкласно семантичко обележје реципрочност /-/, уз исти морфолошки лик именице упућује на синтаксички статус коагенса социјативног типа – он је додатак, а не допуна глагола (11.1). Укидање двозначности, прецизније утврђивање стварног односа између агенса и коагенса изводи се на основу лексичког значења управног глагола, који у датом ситуационом контексту може или не може бити замењен неким другим (11; 11.1.1. и 11.1.2), чиме се 'обличка' коагентивност суштински преводи у пацијативност (11.1.2).

1.2.1. Насупрот претходноме, глаголи са супкласним обележјем реципрочност /+/ појављују се у једновалетним или двовалентним моделима, када у првом случају укључују обавезно плурализован субјекат (12), док у другом, као по правилу, социјативну допуну са улогом другог, партнерског агенса радње – коагенса (12.1), нпр.

(12) Петар и Марко се свађају / опраштају. → Они се свађају. → Свађају се. (12.1) Петар се свађа са Марком.

Када се реципрочним глаголом означава раскид раније успостављеног партнерског односа или заједништва, социјативна допуна се може заменити аблативним генитивом, којом се настоји уједначити форма са значењем језичкога израза, нпр.

(13) Петар и Ана су се опростили на тргу. → Они су се опростили на тргу. → Опростили су се на тргу. (13.1) Петар се опростио са Аном (на тргу). (13.2) Петар се опростио од Ане (на тргу).

(14) Петар и Ана су се развели. → Они су се развели. → Развели су се. (14.1) Петар се развео са Аном. (14.2) Петар се развео од Ане. (14.2.1) Петар је напустио Ану.

Равноправно учешће у реализацији радње одражавају структуре са појединачном идентификацијом вршилаца на позицији субјекта и плуралским предикатом, који се у случају понављања идентификације могу заменити плуралским обликом личне заменице (12), при томе су оба учесника у истом степену одговорна за предузимање и реализацију радње. У одговарајућем ситуационом контексту, уз предзнање о актерима, одговорност за покретање и реализацију радње говорник може узети за једног од учесника у потпуности или у вишем степену, што постиже различитом морфосинтаксичком формулацијом агенса субјекта и коагенса социјативног типа, од којих је први и топикализован (13.1), за разлику од коагенса укљученог у неречипрочну радњу. Двострука морфосинтаксичка идентификација коагенса уз глаголе аблативно-

социјативног типа не одражава у свим случајевима различит степен одговорности оба учесника за покретање и реализацију радње. Незнатно виши степен одговорности за реализацију радње говорник приписује агенсу субјекту а не коагенсу социјативног типа (13.1) и (13.2). У исказима са аблативно-социјативним глаголом као предикатом говорник различитим морфолошким ликом коагенса (*са* + инструментал / *од* + генитив) указује на различит степен одговорности агенса субјекта, који је по њему и иницијатор раскидања заједнице, и коагенса, који би у унеколико другачијој идентификацији односа међу учесницима могао понети и улогу пацијенса (14.2 и 14.2.1).

2. Синтаксички, морфосинтаксички и лексички индикатори кореференцијалности агенса

2.1. Синтаксички индикатори.

У основи координиране или напоредне кореференцијалности стоји елипса редундантног, на базичном нивоу репризираног предиката, док се кореферентна форма налази у тематском делу исказа. Показатељи синтаксички координиране кореференцијалности су везници и везнички комплекси који одражавају базичне двопредикатске копулативне структуре (15; 15.1), сводиве на структуре са плуралском формом предиката и појединачном идентификацијом агенса субјекта (15.2), а у наредном кораку идентификације и на структуре са плуралским обликом личне заменице (15.3). Почетна копулативна двопредикатска и двоагентивна структура преводива је у граматичке обрасце са социјативним или комитативним коагенсом (15.4), а адверзативна са контрасоцијативним и опозитним (16.1; 16.2; 16.3). За разлику од структура са граматичким индикатором кореференцијалности, оним синтаксичким се не утврђује хијерархијски однос међу агенсима него се само констатује да оба агенса реализују исту радњу у датом временском одсеку. Односи међу агенсима базичних дисјунктивних структура не могу се изразити граматичко-синтаксичким обрасцима.

(15) Петар је дошао и Марко је дошао. (15.1) Петар је дошао, а такође и / као и Марко. (15.2) Петар и Марко су дошли. (15.3) Они су дошли. (15.4) Са Петром / уз Петра/ поред Петра дошао је и Марко.

(16) Петар је дошао, а/али Марко није. (16.1) Петар је дошао без Марка. (16.2) Насупрот Петру Марко није дошао. (16.3) Петар је дошао за разлику од Марка.

2.1.1. Реченице са агенсом и коагенсом нису увек непосредно изведене из двопредикатских копулативних реченичних образаца, на шта упућује и податак о непотпуној временској подударности радњи агенса субјекта и комитативног коагенса – радња коагенса временски претходи радњи агенса субјекта, што се обично изражава фазном конструкцијом или префиксацијом лексичког глагола. Иако је у наведеним примерима почетна неистовременост радњи коагенса и агенса више него очигледна, коагентивним формама се, изгледа, указује на ситуационо условљену узрочно-последичну, или чак начинско-омогућивачку везу између радњи које су, сваки за себе, предузели агенс субјекат и коагенс (17.1; 18.1; 19.1), нпр.

(17) Уз родитеље и она је заволела класичну музику. ← Прво су родитељи заволели класичну музику, а потом и она. (17.1) * Живећи са родитељима који су волели класичну музику и она је заволела класичну музику.

(18) Уз старијег брата и он се заинтересовао за кошарку. ← Прво се старији брат заинтересовао / је био заинтересован за кошарку, а потом се и он заинтересовао за кошарку. (18.1) * Одрастајући уз старијег брата који се заинтересовао / је био заинтересован за кошарку, и он се заинтересовао за кошарку

(19) Уз дечаке из суседства и он је проговорио мађарски. ← Дечаци из суседства говорили су мађарски и он је проговорио мађарски. (19.1) * Дружећи се са дечацима из суседства и он је проговорио / научио мађарски.

Агенс субјекат адверзативне клаузе не преводи се само у контрасоцијативни коагенс (*без* + генитив), већ и у опозитни (*супротно* / *насупротив* + датив; *за разлику од* + генитив) (Алановић 2005: 209), нпр.

(20) Старији брат је заинтересован за кошарку, а млађи није. → (20.1) Супротно старијем брату, млађи није (заинтересован).

2.1.2. У примарном двопредикатском реченичном обрасцу распоред координираних копулативних клауза одражава распоред теме и реме на нивоу клауза, на основу чега се успоставља и њихов распоред у редукованом, једнопредикатском реченичном обрасцу, те даље и хијерархизација улога агенса и коагенса. Агенс субјекат прве клаузе је познат или очекивани вршилац дате радње, често и њен иницијатор, те могући подстрекач агенса друге клаузе, и као такав приликом редукције двопредикатског обрасца преузима улогу коагенса комитативног или социјативног типа, нпр.

(21) Петар је поручио бурека, а такође и Марко. (21.1) Уз Петра / поред Петра и Марко је поручио бурека.

(22) Петар је отишао на пецање, а такође и Марко. (22.1) Уз Петра и Марко је отишао на пецање. (22.2) Марко је отишао са Петром на пецање.

2.2. *Морфосинтаксички индикатори.* У флективним језицима хијерархизација кореферентног агенса и агенса субјекта најпрецизније се изражава морфосинтаксичким средствима – предлошко-падежним и прилошко-падежним конструкцијама, које су површински експоненти координираних копулативних и адверзативних клауза. Типично морфосинтаксички формулисан агенс субјекат и нетипично формулисан коагенс остварују истоврсну и, по правилу, истовремену радњу. Њихов распоред одражава распоред клауза на базичном нивоу, те се стога агенс субјекат прве копулативне клаузе углавном преводи у коагенс у препозицији у односу на рематски рео реченице, који укључује агенс субјекат. На овај начин је, прагматички мотивисано, у први план дошла информативна организација реченице, јер се у њој успоставља јасна разлика између познатог и непознатог, односно очекиваног и мање или више неочекиваног, што заједно са карактером односа између учесника има пресудан утицај на уобличавање граматичке форме коагенса. У српском језику коагенс може бити граматикализован свим звисним падежима осим локатива (Васић 1998; Алановић 2005), уп. Табелу 1.

СЕМАНТИЧКИ ТИП КОАГЕНСА	МОРФОСИНТАКСИЧКА ФОРМУЛАЦИЈА		
	Форма коагенса	Форма агенса субјекта	Редослед
социјативни	са + И;	Н	КА – АС; АС – КА
аблативно-социјативни	са + И; од + Г;	Н	АС – КА
контрасоцијативни	без + Г	Н	АС – КА КА – АС
комитативни	поред + Г; уз + А;	Н	КА – АС АС – КА
опозитни	супротно / насупротив + Д; за разлику од + Г;	Н	КА – АС АС – КА
ексцептивни	осим / сем + Г; мимо + Г; изузев + Г; до + Г; до + Н;	Н	КА – АС АС – КА

супститутивни	место / уместо + Г; у име + Г	Н	КА – АС АС – КА
инклузивни	међу + И;	Н	КА – АС
<i>имперсонална реченична структура</i>			
ексцептивни	осим / сем + Г; мимо + Г; изузев + Г; до + Г; до + Н;	Г; Н	КА – АС
комитативни	поред + Г; поред + Д; поред + А	Г; Д; А;	КА – АС

2.2.1. *Социјативни коагенс*. Укљученост категоријалног обележја социјативност /+/ у семантички потенцијал глаголске лексеме у функцији предиката налаже идентификацију свих учесника у радњи, без обзира на њихову хијерархију, што значи да међу агенсима може постојати однос симетричне или асиметричне агентивности. Симетрична агентивност подразумева равноправно учешће у спровођењу радње, а изражава се координираним копулативним клаузама са плуралским или појединачно именованим агенсима субјектима, док асиметрична имплицира учешће у различитом домету или у различитим фазама. Социјативни однос међу учесницима може бити обавезан – инхерентна социјативност /+/, реципрочност глагола /+/, семантичка допуна предиката /+/ (23; 23.1); или необавезан – факултативна социјативност /+/, реципрочност глагола /-/, семантички додатак предиката /+/ (23.2); у оба случаја морфосинтаксички лик је исти (СА + И), уп.

(23) Бојан и Марија се свађају. (23.1) Бојан се свађа с Маријом. (23.2) Бојан је отишао у биоскоп с Маријом.

Агенс субјекат и коагенс аблативно-социјативног типа истовремено учествују у реализацији радње, при чему њихове улоге у покретању и реализацији могу али не морају бити исте. На основу ситуационог контекста, али и властите процене и емпатије према учесницима, говорник улогу иницијатора радње приписује агенсу субјекту, а коагенсу више или мање вољну улогу обавезно укљученог учесника. Хијерархизација степена одговорности изражава се редоследом именовања – агенс субјекат у препозицији, коагенс у постпозицији (СА + И [24]; Од + Г [24.1]).

(24) Бојан се развео с Маријом. ← (24.1) Бојан се развео од Марије.

2.2.2. *Контрасоцијативни коагенс*. Контрасоцијативни тип коагенса изражава се формом без + генитив, која у својој основи има реченицу с негираним предикатом, уп.

(25) Дошао је без Бојане. ← (25.1) Он је дошао, али Бојана није.

Реченица са контрасоцијативним коагенсом деривирана је из базичне двопредикатске конфигурације, чије су клаузе у адверзативном односу (25.1). Уколико пак услов о асиметричном распореду негације у базичним предикацијама није испуњен, што се углавном изражава двоструком негацијом, контрасоцијативна форма добија социјативну интерпретацију (26; 26.1), уз обавезно укључивање значења временске регуларности, уп.

(26) Они никада не путују на одмор без деце. ← (26.1) Они на одмор увек путују с децом.

Постављање коагенса у иницијалну позицију може утицати на промену значењског односа међу базичним клаузама – координирани копулативни однос прелази у кондиционално-консекутивни, уп.

(27) Без деце неће ићи на одмор. ← (27.1) Ако деца неће ићи на одмор, ни они неће ићи на одмор.

2.2.3. *Комитативни коагенс*. Координиране копулативне клаузе базични су образац структура са комитативним коагенсом, чији је формални образац *уз / поред / осим* + генитив, уп.

(28) Уз / поред Марка само је још Петар добио десетку. (29) Поред / осим Марка и Петар се заразио.

Висока учесталост овог кореференцијалног модела проистиче из синтаксичке функције коагенса, који као додатак глагола није ограничен неким његовим категоријалним или супкласним обележјем. Распоред коагенса и агенса субјекта регулисан је по правилу односом говорника према њима и знањем о њима, те тренутним ситуационим контекстом.

У имперсоналним реченичним структурама комитативни тип коагенса изражава се конструкцијом *поред* + генитив и типичним падежним обликом логичког субјекта, уп.

(30) Поред младих било је и деце на концерту. (32) Поред Марка срамота је и Петра.

(31) Поред Марку жао је и Петру.

2.2.4. *Опозитни коагенс*. Овај коагентивни тип резултат је трансформације координираних адверзативних клауза, што значи да агенс субјекат и коагенс реализују, односно не реализују дату радњу, на шта упућује распоред негације. Топикализација агенса субјекта и коагенса регулисана је редом речи – познат и очекиван агенс по правилу је у препозицији, а мање познат и очекиван у постпозицији, уп.

(33) За разлику од Петра Марко није дошао. ← (33.1) Петар је дошао, а Марко није дошао.

(34) Марко није дошао, за разлику од Петра. ← (34.1) Марко није дошао, а Петар јесте.

(35) За разлику од Петра Марко је дошао. ← (35.1) Петар није дошао, а Марко је дошао.

(36) Марко је дошао, за разлику од Петра. ← (36.1) Марко је дошао, а Петар није.

2.2.5. *Ексцептивни коагенс*. Насупрот комитативном типу коагенса, којим се идентификује придрживање једног учесника другом, односно једне групе другој у реализацији радње, ексцептивним типом се идентификује издвајање из групе. Морфосинтаксички индикатори ексцептивног типа коагенса у српском су предлошке конструкције *ОСИМ* / *СЕМ* + Г, *МИМО* + Г, *ИЗУЗЕВ* + Г, *ДО* + Г, те *ПОРЕД* + Г којом се формализује и комитативни тип коагенса, а у савременом језику ретко и прилошко-падежна *ДО* + Н.

(37) Осим Марка нико други није дошао. (38) Осим Марка сви други су дошли на време.

Прави регулатор ексцептивног односа између коагенса и агенса субјекта је форма предиката – негација као пратеће граматичко обележје предиката не мора бити уведена на површинском нивоу већ само на базичном (нпр. *Изузев ње, остали су урадили домаћи*). У том случају не постоји површински сигнал граматичке негације будући да се радња одриче управо ентитету са коагентивном улогом, при чему постојање својеврсне опозиције са аспекта вршења или невршења радње сигнализирају квантификативни придеви *остали*, *други* и сл.

Уз комитативни тип коагенса у имперсоналним реченицима једино се још јавља ексцептивни, што такође потврђује концептуалну везу међу њима, уп.

(39) Осим младих никог другог није било на тргу. ← Млади су били на тргу, а други нису.

(40) Осим старијима филм се није допао ником другом. ← Старијима се допао филм, а другима није.

2.2.5. *Супститутивни коагенс*. Појам у улози супститутивног коагенса представља очекиваног учесника у радњи, који у њој, међутим, не узима учешће, за разлику од типично формализованог агенса субјекта. Коагенс је у тематском делу исказа, а агенс субјекат у рематском. Структуре са овим типом коагенса добивене су трансформацијом координираних клауза у адверзативном односу, а при томе је коагенс везан за негирани базични предикат. Иницијална позиција коагентивне структуре у вези је са топикализацијом реченичног субјекта, што је омогућено одговарајућим редом речи и узлазном реченичном интонацијом. С друге стране, иницијална позиција коагентивне структуре служи и за лакше успостављање реченичне или текстуалне кохезије.

(41) Уместо Петра, дошао је Марко. ← Петар није дошао, а Марко је дошао.

Коагенс неретко остварује улогу мотиватора, подстрекача супституције, те је он стварно или само формално хијерархијски надређен агенсу субјекту који је мотивисан, подстакнут, или и овлаштен да радњу оствари, што потврђују и следећи примери, уп.

(42) Марко је дошао уместо Петра. ← (42.1) *Петар је послао Марка да дође, а он није дошао.

(43) Марко је говорио у име Петра. ← (43.1) Марко је говорио, а Петар није. ← (43.2) *Марко је говорио јер га је Петар овластио.

2.2.6. *Инклузивни коагенс*. Са становишта синтаксичке кореференцијалности инклузија подразумева укључивање једног или мање групе ентитета у састав неког колектива са коагентивном улогом, који се најчешће именује плуралском формом. Двострука идентификација неког ентитета остварује се тако што се он прво идентификује као део колектива коме припада – коагенс, а потом самостално издвајањем из њега – агенс субјекат, уп.

(44) Међу гледаоцима били су и ученици из других школа.

2.2.7. Иако је ово истраживање засновано на примерима из српског језика, слично организоване структуре су забележене и у другим језицима, при чему овде наводимо неке словенске – русински (русин.), украјински (укр.), пољски (пољ.), словачки (слов.) и македонски (мак.).⁴ Овај податак доказује да је реч о општелингвистичкој појави, док се евентуалне разлике тичу искључиво начина граматикализације универзалних значењских садржаја и концепата.

2.2.7.1. Социјативна веза међу агентивним учесницима у свим посматраним језицима се изражава:

(а) напоредном субјекатском синтагмом уз плурализацију предиката, (нпр. *Бојан и Марија се свађају* (45)):

(45.1) Боян и Марија ше вадза. (русин.)

(45.2) Боян і Марія сваряться. (укр.)

(45.3) Bojan i Maria się kłósa. (пољ.)

(45.4) Bojan a Marija (Mária) sa hádajú. (слов.)

(45.5) Бојан и Марија се караат. (мак.)

(б) социјативним инструменталом или социјативном конструкцијом са значењем коагенса, уз реципрочне и неречипрочне глаголе; нпр. (46) *Бојан се свађа с Маријом*; (47) *Бојан је отишао у биоскоп с Маријом*; (48) *Бојан се развео с Маријом*, при чему

⁴ Захваљујемо колеги Александру Мудром, који нам је помогао да прибавимо преводе репрезентативних примера на русински, пољски и украјински, које су урадили: Ана Марија Рамач Фурман на украјински, Томаш Куока на пољски и Александар Мудри на русински језик. За превод на словачки језик захвалност дугујемо Јасни Ухларик, а за македонски Жарку Бошњаковићу. Свим колегицима и колегама још једном искрено захваљујемо, јер је и нама ауторима увид у друге словенске језике дао важне податке о универзалности категорије коју смо у раду описали.

само српски и македонски језик допуштају алтернацију социјатива и аблатива у ситуацијама обележеним раскидом заједништва; нпр. (49) *Бојан се развео од Марије*:

(46.1) Боян ше вадзи зоз Марию. (русин.)	(46.4) Bojan sa háda s Marijou (Máriou). (слов.)
(46.2) Боян сваритьсѧ з Мариєю. (укр.)	(46.5) Бојан се кара со Марија. (мак.)
(46.3) Bojan kłóci się z Marią. (пољ.)	
(47.1) Боян пошол до кина зоз Марию. (русин.)	(47.4) Bojan odišiel do kina s Marijou (Máriou). (слов.)
(47.2) Боян пішов в кіно з Мариєю. (укр.)	
(47.3) Bojan poszedł do kina z Marią. (пољ.)	(47.5) Бојан отиде во кино со Марија. (мак.)
(48.1) Боян ше розведол зоз Марию. (русин.)	(48.4) Bojan sa rozviedol s Marijou (Máriou). (слов.)
(48.2) Боян з Мариєю розлучилисѧ. (укр.)	(48.5) Бојан се разведе со Марија. (мак.)
(48.3) Bojan rozwiódł się z Marią. (пољ.)	
(49.1) Боян ше розведол зоз Марию. (русин.)	(49.4) Bojan sa rozviedol s Marijou (Máriou). (слов.)
(49.2) Боян розлучивсѧ з Мариєю. (укр.)	(49.5) Бојан се разведе од Марија. (мак.)
(49.3) Bojan rozwiódł się z Marią. (пољ.)	

2.2.7.2. Контрасоцијативна веза међу агентивним учесницима у свим посматраним језицима је граматикализована конструкцијом *без* + генитив; нпр. (50) *Они никада не путују на одмор без деце*:

(50.1) Вони нїгда не путую на одпочивок без дзецох. (русин.)	(50.3) Oni nigdy nie wyjeżdżają na urlop bez dzieci. (пољ.)
(50.2) Вони ніколи не їдуть на відпочинок без дітей. / Воли ніколи не їдуть відпочивати без дітей. (укр.)	(50.4) Oni nikdy necestujú na dovolenku bez detí. (слов.)
	(50.5) Тие никогаш не патуваат на одмор без деца. (мак.)

2.2.7.3. Комитативна веза међу агентивним учесницима у већини језика је граматикализована просторним типом предлошких конструкција; нпр. (51) *Уз / поред Марка само је још Петар добио десетку*, које редовно алтернирају са оним типично ексцептивним; нпр. (52) *Поред / осим Марка и Петар се заразио*):

(51.1) Попри Марка ише лем Петро достал дзешатку. (русин.)	(51.4) Okrem Marka / Vedľa Marka / Popri Markovi ešte len Peter dostal desiatku. (слов.)
(51.2) Разом з Марком лише Петро отримав десятку. (укр.)	(51.5) Покрај Марко само уште Петар доби десетка. (мак.)
(51.3) Oprócz Marka, tylko Petar dostał dziesiątkę. (пољ.)	
(52.1) Попри / окреМ Марка и Петро ше обрал. (русин.)	(52.4) Okrem Marka / Vedľa Marka / Popri Markovi aj Petar sa nakazil. (слов.)
(52.2) Окрім Марка і Петро заразивсѧ. (укр.)	(52.5) Освен Марко и Петар се зарази. (мак.)
(52.3) Oprócz Marka zaraził się także Petar. (пољ.)	

2.2.7.4. Опозитне коагентивне конструкције у свим посматраним језицима садрже лексички оператор са значењем разлике; нпр. (53) *За разлику од Петра Марко није дошао*):

(53.1) За розлику од Петра Марко не пришол. (русин.)	(53.4) Na rozdiel od Petra Marko neprišiel. / Marko na rozdiel od Petra neprišiel. (слов.)
(53.2) На відміну від Петра, Марко не прийшов. (укр.)	(53.5) За разлика од Петар, Марко не дојде. (мак.)

(53.3) W przeciwieństwie do Petara, Marko nie przyszedł. (пољ.)

2.2.7.5. Екцептивне коагентивне конструкције су примарно граматикализоване предлогом са значењем изузимања у свим језицима; нпр. (54) *Осим Марка нико други није дошао*; (55) *Осим Марка сви други су дошли на време*), уз друга регулациона средства у реченичном садржају, попут универзалних квантификатора, асиметричне негације итд.:

(54.1) Окрем Марка ніхто други не пришол. (русин.)

(54.2) Окрім Марка більше ніхто не прийшов./ Окрім Марка ніхто інший не прийшов. (укр.)

(54.3) Nikt inny poza Markiem nie przyszedł. (пољ.)

(55.1) Окрем Марка шицки други сцигли на час. (русин.)

(55.2) Окрім Марка всі інші прийшли вчасно. (укр.)

(55.3) Wszyscy oprócz Marka przyszli na czas. (пољ.)

(54.3) Nikt inny poza Markiem nie przyszedł. (пољ.)

(54.4) Okrem Marka nikto iný neprišiel. (слов.)

(54.5) Освен Марко никој друг не дојде. (мак.)

(55.4) Okrem Marka všetci ostatní prišli načas. (слов.)

(55.5) Освен Марко сите други дојдоа на време. (мак.)

2.2.7.6. Супститутивне коагентивне конструкције у свим језицима прате исти когнитивни те стога и морфолошки образац, који се у бити своди на замену у одређеном просторном оквиру; нпр. (56) *Уместо Петра, дошао је Марко*:

(56.1) Место Петра, пришол Марко. (русин.)

(56.2) Замість Петра прийшов Марко. (укр.)

(56.3) Zamiast Petara przyszedł Marko. (пољ.)

(56.4) Namiesto Petra prišiel Marko. (слов.)

(56.5) Наместо Петар, дојде Марко. (мак.)

2.2.7.7. Инклузивне коагентивне конструкције у свим језицима следе исти когнитивни концепт, оличен у примарном просторном значењу предлошког средства, с том разликом да су други учесници сада просторни оријентири; нпр. (57) *Међу гледаоцима били су и ученици из других школа*:

(57.1) Медзи патрачами були и учашніки зоз других школах. (русин.)

(57.2) Серед глядачів були й школярі з інших шкіл. (укр.)

(57.3) Wśród widzów byli także uczniowie z innych szkół. (пољ.)

(57.4) Medzi divákmi boli aj žiaci z iných škôl. / Medzi divákmi boli aj žiaci iných škôl. (слов.)

(57.5) Меѓу гледачите беа и ученици од други училишта. (мак.)

2.3. *Лексички индикатори*. Кореференцијалност је семантичка и синтаксичка појава, која у језику функционише тако што је референтна тачка на коју се односе одређени језички изрази идентификована на основу деобе истог значењског садржаја, *Ана₁ себег не види тако*, или пак повезивања или поклапања њихових формалних обележја, *Ана_{АС} је кренула с Бојаном_{КА} или Осим_{КА} њој_{КА}, и мени_{ЛС} се учинило да греше* итд.

Када је реч о коагентивним формама и њиховој значењској интерпретацији, она у великој мери зависи од лексичкосемантичких обележја именица на позицијама агенса субјекта и коагенса, али и глагола у функцији предиката, што се као релевантни регулациони фактори појављују у случају социјативних и контрасоцијативних односа:

(58) Марко је отишао са Миљаном у биоскоп. (59) Марко је изашао са псом у шетњу.

Последња два примера илуструју когнитивни механизам по којем се социјативни однос пре свега успоставља међу еквивалентним лексичкосемантичким јединицама, при чему се еквиваленција тиче бинарног распореда обележја живо /+/-/ и човек /+/-/ на

позицијама агенса субјекта и социјативног коагенса (58). Изостанак једног обележја, у примеру (59) то је човек /+/ за коагенс, неминовно се одражава на нарушавање социјативне везе међу актерима, и то у смислу успостављања хијерархијског односа између актера са обележјем човек /+/ и онога са живо /+/, што се у крајњем своди на каузативност: *Марко је извео пса у шетњу* (← 59), упркос томе што се другом актеру не одриче кретање: 'пас шета'. На овај начин је примарна социјативност подређена каузативном односу између укључених актера.

С друге стране, опозиција између глаголских аргумената заснована на разлици у семантичким обележјима живо /+/ и живо /-/ блокира успостављање коагентивног односа са граматичким субјектом, уп.

(60) Отишао је са шеширом. (61) Кренуо је с великим очекивањима.

Примери (60) и (61) илуструју шта лежи у појмовној основи за успостављање социјативног типа коагентивности у реченици, која се у бити своди на принцип истоветности семантичких обележја, у овом случају човек /+/. Уклањање једнакости обележја на рачун опозиције човек /+/ и предмет /+/, или човек /+/ и процес /+/, нужно се одражава на смисао и значење реченице: у (60) то је однос агенс – пацијенс, 'понео је шешир', а у (61) реч је о напоредном процесу са истим агенсом, 'много очекује', при чему сама социјативна форма служи за исказивање пропратне околности – 'и при томе је понео шешир/много очекивао'.

Исте лексичкосемантичке и логичке околности важе и за контрасоцијативне везе у реченици, упр.

(62) Марко је отишао без Миљана у биоскоп. (64) Отишао је без шешира.
(63) Марко је изашао без пса у шетњу. (65) Кренуо је без великих очекивања.

Уз симетрију лексичкосемантичких обележја именица у служби агенса и коагенса у реченици, други услов за успостављање синтаксичке кореференцијалности јесте и тип процеса. Тако, док се социјативност и контрасоцијативност релативно лако успостављају међу актерима ангажованим на кретању, говорењу или у неком облику постојања, нпр. *Ана је с Биљаном истрчала на терен; Биљана се са Аном расправљала сатима; Ана живи са родитељима*; то не важи за когнитивне и афективне ситуације, нпр. **Ана је с Биљаном о свему размислила; *Она се с Биљаном на све наљутила*; што нас враћа концептима контроле и одговорности за преузету радњу – коагентивност се не успоставља у ситуацијама у којима агенс нема пуну контролу над радњом.

Унеколико је различита ситуација са другим коагентивним односима, као што су комитативност, ексцептивност и супститутивност.

Наведене коагентивне форме смештене су, по правилу, у тематски део реченице и неретко одвојене запетом, што сигнализира да чине једну засебну пропозициону јединицу. Иако се и у овом реченичним обрасцима као доминантна намеће логичка шема, по којој и агенс и коагенс имају иста обележја – човек /+/, нпр. *Осим Марка на састанку је био и директор*, има случајева где се од ове правилности одступа, уп.

(66) Осим мене читава школа се тамо скупила. (70) Тај љубавни троугао су осим нас чинили још чашица и кариани столњак.
(67) Поред нас у проблем треба да се укључи и Министарство. (71) Здања говоре уместо нас.
(68) Нема другог разлога осим тебе самога. (72) Интернет страница ће се уместо њега три пута дневно молити Богу.
(69) Осим нас, у башти је био и Жућа.

Како и последњи примери показују, једна од основних стратегија довођења у кореференцијални однос именица са обележјем човек /+/ и човек /-/ јесте метонимија, која се углавном активира када је успостављена непосредна просторна веза између лица и установе на којој ради дато лице, као у (66) и (67). Нису, наравно, просторне везе једини механизам за активирање метонимијских односа, то су неретко и оне

функционалне, углавном творачке или инструментне, као у (70), (71) или (72), где се веза између агенса и коагенса успоставља посредством какве људске творевине, предмета, дела или медија. С друге стране, довођење у коагентивни однос није увек изведено посредством метонимијске модификације лексичкога значења, а то важи у ситуацијама у које су укључени људи и животиње, као у (69), или се, попут у (68), указује на постојање/непостојање узрочних чинилаца изван делујућег лица, нпр. 'ти си разлог, не постоји други разлог', с којима се доводи у везу.

Наведени примери скрећу пажњу на једну важну чињеницу – за различите комбинаторичке могућности попуњавања позиција агенса и коагенса у реченици одговоран је њен логичко-семантички оквир, што значи да социјативност и контрасоцијативност претпостављају постојање вишег степена заједништва међу актерима укљученим у неку ситуацију, што не важи за комитативност, ексцептивност и супститутивност. Ова три типа кореференцијалних односа, очигледно је, допуштају напоредну интерпретацију сваке ситуације понаособ, чиме укључени актери независно један од другог делују или наступају, спроводећи пак исту радњу сваки за себе. Повезивање ових напоредних радњи омогућује тек обједињавање појединачних ситуација у једну догађајну целину.

3. Прагматичке околности употребе коагентивних форми.

3.1. *Услови и разлози кореференцијалне идентификације агенса.* Исказивање плуралског агенса, или пак актера са неком другом семантичком улогом, у српском језику се углавном изражава множинском формама именица или личних заменица, нпр. *Све им се смучило*, а када је реч о плурализованом субјекту, и глагола у функцији предиката, нпр. *Другарице се шетају кејом*, чему треба додати и координиране именичке синтагме, такође са множинском вредношћу, нпр. *Ана и Марија се шетају кејом*. Међутим, ни прва ни друга системска могућност не остављају много простора за вредновање доприноса радњи сваког појединачног учесника у њој, или пак за њихову хијерархизацију с обзиром на логичко-семантичке параметре иницирања или пак реализације радње, мотивисања на покретање радње и сл., при чему не треба занемарити ни перспективу говорника, од које непосредно зависи обликовање реченице и исказа у целини. Управо у светлу овог двострукога односа – међусобнога односа учесника у радњи и односа говорника према учесницима у радњи и ситуацији у целини, треба сагледати место кореференцијалних форми у језичком систему. У том смислу су илустративни и следећи примери.

(73) Бојана је с Марком изашла из зграде.

(75) Осим нас, нико више није био на

(74) Ана је без мужа отишла на летовање.

рођендану.

Иако смо раније дискутовали о различитим интерпретационим могућностима социјативних форми, у примеру (73) за говорника је важно да се у први план истакне заједништво између агенса и коагенса у контексту извршења означене радње, при чему део подразумеваног знања остаје чињеница да су и Бојана и Марко изашли из зграде. Због тога би најближи једнопредикатски формално-значењски еквивалент била реченица *Бојана и Марко су заједно изашли из зграде*.

У примеру (74) важна је културолошка основа која обезбеђује правилно разумевање смисла реченице. У нашој се култури подразумева да супружници заједно одлазе на летовање, што обичајно успостављену норму смешта у сферу заједничкога знања говорника и саговорника. Ово предзнање учесника у комуникацији легитимизује

употребу контрасоцијативне форме, која у датим реченичним и ситуационим околностима указује на изостанак очекиваног заједништва између агенса и коагенса у погледу извршења означене радње.

На постојању сфере заједничкога знања, макар и онога неконкретизованог, код учесника у комуникацији заснива се и пример (75). Заједничко знање овде не чини ни културолошка ни обичајно створена норма, већ говорниково очекивање да је број присутних на рођендану могао или је требало да буде већи, што води импликацији да други нису били позвани или да једноставно нису дошли. Без обзира на стварно чињенично стање, форма исказа је слика говорниковог виђења ситуације или пак говорникове интерпретације односа између агенса и коагенса.

Као што видимо, сва три примера, (73), (75) и (76), откривају прагматичку основу за обликовање исказа, где је веза између радње и учесника у њој за говорника у другом плану, посебно у односу на пратеће околности које регулишу облик везе између агенса и коагенса.

3.1.1. *Социјативност или истицање заједништва.* Социјативност се у контексту синтаксичке кореференцијалности темељи на концепту заједништва између агенса и коагенса током извршења глаголом означене радње, нпр. *Биљана је с Маријом отпутовала на језеро*, у чијој основи лежи логичка операција по моделу 'што важи за А важи и за Б, јер А и Б делују заједно'. Има, међутим, ситуација где заједничко учешће у радњи не води једном јасном или договореном циљу, нпр. *Марко се посвађао с Бојаном*, што сугерише да је за говорника важна равноправна подела улога у ситуацији у којој су неопходна два учесника, чак и онда када резултат радње доводи до раскидања раније успостављеног заједништва, нпр. *Марко се развео с Бојаном*. Промена перспективе саопштавања о ситуацији зато и омогућује несметану замену реченичних позиција учесника, нпр. *Бојана се развела с Марком* и *Бојана се посвађала с Марком*, где се различити учесници могу смењивати на позицијама агенса и коагенса, и то све до тренутка када редослед и форма укључивања у реченични оквир одражава интерну хијерархију и различит допринос развоју радње.

3.1.2. *Инклузивност или истицање укључености у групу.* За разлику од социјативности која имплицира постојање вишег степена заједништва између учесника у радњи, оличеног у договореном и истовременом деловању у ситуацији, инклузивност се заснива на просторном распореду агенса и обавезно плурализованог коагенса, при чему је агенс саставни део групе коју чини колективни коагенс, у складу са операцијом 'где је група А ту је и Б'. Захваљујући просторноме распореду агенса и коагенса, те тако стеченом утиску да је реч о каквој групи или заједници, говорно лице долази до закључка о постојању извесног степена заједништва међу њима, нпр. *Међу вама је био и један издајник*. То је један од разлога зашто се инклузивне форме углавном јављају уз статичке и неусмерене глаголе просторних односа.

3.1.3. *Контрасоцијативност или истицање изостанка заједништва.* Когнитивни концепт супротан у односу на социјативност јесте контрасоцијативност, јер се њоме указује на изостанак заједничкога наступања агенса и коагенса. У појмовној основи контрасоцијативности лежи, наиме, логичка операција 'што важи за А не важи за Б, јер А и Б не наступају заједно, а требало је'. Као што видимо, код социјативности је реч о успостављеном заједништву, док у случају контрасоцијативност заједништво чини само пресупозициони део исказа, који уводи идеју о постојању каквог ранијег заједништва између А и Б, нпр. *Марија је отишла без Петра у школу* [јер Марија и Петар иначе иду заједно у школу]. С обзиром на то да се контрасоцијативном формом имплицира да агенс и коагенс имају различит облик учешћа у радњи, ова кореферентна форма означава својеврсни раскид заједништва, ограничен макар само на дате ситуационе околности.

3.1.4. *Опозитност или истицање постојања разлика.* Као супротан когнитивни концепт у односу на социјативност поставља се и опозитност, с том разликом да се овде не ради о односу непосредне супротстављености. Наиме, док контрасоцијативност макар на нивоу пресупозиције чува идеју о каквом заједништву између агенса и коагенса током вршења радње, то није случај са опозитним типом кореференције. Ово је отуда што за опозитност важи неколико потенцијалних логичких операција, најпре 'што важи за А не важи за Б или што чини А не чини Б', нпр. *За разлику од Марка Марија је урадила домаћи,* а потом и 'све што важи за А не важи и за Б или све што чини А не чини и Б', нпр. *За разлику од Бојане, Марко добро говори енглески.* Дакле, диференцијална значењска компонента која регулише употребу контрасоцијативних и опозитних форми јесте, у случају опозитне кореференцијалности, изостанак пресупозиције о постојању претходнога заједништва између агенса и коагенса.

3.1.5. *Комитативност или истицање придруживања.* Комитативни тип кореференције означава додавање, прикључивање или придруживање агенса коагенсу, при чему ни агенс ни коагенс не морају бити плурализовани, с том разликом да приликом извршења глаголом означене радње агенс и коагенс могу бити заједно ангажовани, нпр. *Осим Марије, на журку је дошла и Бојана,* премда то није инхерентна значењска компонента овог типа кореференције, нпр. *Поред Марка, и Бојана је урадила домаћи.* Комитативни тип коагенса се изводи на темељу следеће логичке шеме: 'што важи за А важи и за Б или што чини А чини и Б, заједно или свако за себе'. Иако ангажовање агенса и коагенса није нужно резултат заједничкога деловања, у свести говорника ова два учесника се доводе у везу у датом ситуационом оквиру.

3.1.6. *Ексцептивност или истицање изузимања.* Ексцептивни тип кореференције означава изузимање, издвајање или искључивање коагенса из групе перципиране као агенс, и то са аспекта различитог односа према вршењу или извршењу именоване радње. Као што видимо, податак о плурализацији агенса је део инхерентне семантике ексцептивности, нпр. *Осим Бојане, нико више није се појавио на промоцији.* Ексцептивни тип коагенса се изводи на темељу логичке шеме засноване на супротности у коју ступају појединац и група: 'што важи за А не важи и за групу Б или што чини А не чини и група Б'. Јасно је да ангажовање агенса и коагенса не може бити одраз заједничкога деловања, ипак, ова два учесника се доводе у везу у контексту говорникових очекивања, у којима им је додељена иста улога.

3.1.7. *Супститутивност или истицање замене или заступања.* Супститутивни тип кореференције означава замену или заступање, што подразумева да се у ситуацију укључује један појам наместо другог или у својству које је намењено другоме, барем из перспективе говорнога лица, нпр. *Наместо Марка на вратима се појавила Ивана.* Логичка шема која лежи у основи супститутивности такође подразумева супротност, али такву у коју ступају замишљена и стварна ситуација: 'што је требало да чини А сада чини Б'. Заједништво се као пропратна значењска компонента не активира ни на нивоу пресупозиције, јер говорно лице за вршење глаголске радње не предвиђа учешће агенса, премда се између агенса и коагенса не искључује постојање извесне везе.

4. Закључак

Кореференцијалност је синтаксичка, семантичка и прагматичка категорија, што се види подједнако и на анализираним примерима и на њиховим интерпретацијама, и то – јер постоји инвентар језичких средстава којима је граматикизована, скуп значења која су изражена те говорне стратегије које регулишу и откривају намере говорнике, контексте употребе и сл.

Граматичко-семантичка кореференцијалност агенса, а исто тако и објекта, прецизно је и економично средстава хијерархизације улога два или више агенса у остварењу истоврсне, најчешће и истовремене радње, сагледаних са становишта говорника. Изабрани начин формализације одражава став говорника према учесницима у датој радњи, изграђен на основу претходно стеченог знања о њима и њиховом међусобном односу (уп. прим. 13, 14).

Граматичка формализација датог садржаја (‘реферисање о два или више актера у остварењу исте радње’) директно зависи од степена флективности датог језика. Сви словенски језици, како примери показују, користе се практично истим морфосинтаксичким средствима од плуралске идентификације актера (личним заменицама, координираном сингуларном идентификацијом актера) до сингуларне/плуралске кореференцијалне форме (предлог + падеж), уз више или мање обавезан распоред актера. Зато можда није претерано рећи да је у питању језичка универзалија, што сличан или истоветан начин формалног и значењског уобличавања у различитим језицима доказује. Тако би за кореференцијалност примереније било тврдити да је посредни прагматичка стратегија, којом се истиче постојање каквог заједништва, изузимања, прикључивања, замене или разлика међу актерима, те која се, с друге стране, формализује у језику већ постојећим граматичким обрасцима.

Литература

- Алановић, Миливој (2005). Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIII/1–2: 151–232.
- Алановић, Миливој (2007). Фокус пажње као регулатор синтаксичке кореференцијалности. *Српски језик* 12/1–2: 447–458.
- Алановић, Миливој (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Библиотека ТЕЗЕ Д. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Алановић, Миливој (2012). Принципи синтаксичке кореференцијалности осим-структура у српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 41/1: 157–169.
- Алановић, Миливој (2019). Граматика синтаксичке кореференцијалности. *Јужнословенски филолог* LXXV/1: 21–35.
- Васић, Вера (1998). Синтаксичка кореференцијалност. *Јужнословенски филолог* LIV: 79–86.
- Ивић, Милка (1954). Узрочне конструкције с предлозима због, од, из у савременом српскохрватском језику. *Наш језик*. V/ 5–7: 186–194.
- *
- Badurina, Lada (2011). „Od sintakse prema suprasintaksi i dalje (From syntax to suprasyntax and beyond).” Mićanović K. (ur.). *Sintaksa hrvatskoga jezika – Književnost i kultura osamdesetih. Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola: 43–65.
- Badurina, Lada (2007). „Jezik i njegove službe. Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika, Josip Silić, (Disput, Zagreb, 2006.).” *Fluminensia* 19/1: 165–190.
- Batistić, Tatjana (1967). Uloga konstrukcije *u + lokativ* u konstituisanju izvjesnih tipova srpskohrvatskih rečenica. *Prilozi proučavanju jezika* 3: 29–42.
- Beaugrande, Robert – Wolfgang Dressler (1981). *Introduction into Text Linguistics*. London – New York: Longman
- Brinker, Klaus (1992). *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Comrie, Bernard (1981). *Language Universals and linguistic Typology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Fauconnier, Gilles (1974). *La Coréférence: syntaxe ou sémantique?* Paris: Edition de Seuil.
- Fillmore, Charles (1968). The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory* (ed. E. Bach & R. T. Harms): 1-88.
- François, Jaques – Jürgen (1994). Broschart. La mise en ordre des relations actancielles: les conditions d'accès des rôles sémantiques aux fonctions de sujet et d'objet. *Langages* 113: 7-44.
- Givón, Talmy (1990). *Syntax. A Functional-typological Introduction II*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Glovacki-Bernardi Zrinjka (2004). *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivanetić, Nada (1995). *Govorni činovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Ivanetić, Nada (2003). *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Klajn, Ivan (1985). *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Kostić Tomović, Jelena (2016). Obrasci tekstualizacije – jezička i kulturna uslovljenost na primeru porodičnih oglasa. U carstvu reči – jezici i kulture, *Zbornik u čast prof. dr Jovanu Đukanoviću povodom 85. Rodendana*. Beograd: Filološki fakultet, FOCUS – Forum za interkulturnu komunikaciju: 122–154.

- Kovačević, Miloš (1988). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Lazard, Gilbert (1994). *L'Actance*. Paris: PUF.
- Perović, Slavica (2009). *Jezik u akciji*. Podgorica: CID i ISJ.
- Polovina, Vesna (1999). *Semantika i tekstlingvistika*. Beograd: Čigoja.
- Rauh, Gisa (1994). Prépositions et rôles: points de vue syntaxique et sémantique. *Langages* 113: 45-78.
- Savić, Svenka (1993). *Diskurs analiza*. Novi Sad: Filozofski fakultet. (1993).
- Savić, Svenka – Veronika Mitro (1998). *Diskurs telefonskih razgovora*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Silić, Josip (1984). *Od rečenice do teksta*. (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput. (2006).
- Stolac, Diana (2005). „Lingvistika tekstnih vrsta, Nada Ivanetić, Uporabni tekstovi, (Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2003).” *Fluminensia* 17/1: 73–76.

Вера Васич

Миливой Аланович

ГРАММАТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИЧЕСКИЕ ИНДИКАТОРЫ КОАГЕНСА

Резюме

В настоящей статье обращается внимание на механизмы, непосредственно указывающие на то, что две формы имеют одно и то же значение, соответственно играют одну и ту же роль, за которую непосредственно отвечает одна и та же пропозициональная функция.

Цель данного исследования освещение синтагматических механизмов языка, с помощью которых проводится структурная, содержательная и информативная иерархизация членов предложения. Цель такой иерархизации состоит не столько в том, чтобы упорядочить или переосмыслить структуру предложения, сколько в том, чтобы обеспечить объединение сложного содержания, с одной стороны, и урегулировать ситуационную значимость отдельных участников, с другой стороны.

Ключевые слова: сербский язык, кореферентность, коагенс, грамматические индикаторы, лексические индикаторы.

КАНОНСКА ВИЗИТАЦИЈА ГРЕКОКАТОЛІЦКИХ ПАРОХИЙОХ БАЧКО-СРИМСКОГО ДЕКАНАТУ КРИЖЕВСКОЙ ЕПАРХИЇ З 1838. РОКУ*

У историографіі Руснацох у Южней Угорскей записніки з канонских визитацийох були релативно мало хасновани, углавним лем з часу кед Руснаци у Бачки були под юрисдикцию римокатолицкей Калочскей архиепископії (1751–1777), а од 1777. року, кед постали коститутивна часц Крижевскей епархії, часточно хасновани записніки з 1838. року. Прето тримаме же значне опубліковац записнік з канонскей визитатії грекокатолицких парохийох Бачко-сримского деканату з 1838. року, хтори дава надосц податки о церковно-религийним, просвитним и привредним живоце Руснацох у тим часе. Записнік публікуеме паралельно у оригиналу на латинским и у прекладзе на руски язык з потребними коментарями. То по тераз єдини познати записнік з канонских визитацийох Бачко-сримского деканату по концє XIX века.

Ключни слова: Канонска визитация, Руснаци, грекокатолики, Керестур, Коцур, Нови Сад, Шид, Петровци.

Записніки о канонских визитацийох як церковни протоколи настали пре потреби церкви: висши церковни власци, окончуюци контролу поєдиних парохийох и заєдніцох на своєй обласци, водзели о тим подробни записніки, хтори маю першорядне значене за церковну историю. Вони даваю автентични податки о будованю церковних обектох, о инвентару, у обставинох у парохийох, о жительство и вирних, о церковних службенікох, о парохови, управительови и капеланох, о школах и учительох, о теметовох, о церковних шветох, часто и о обичайох и моралним живоце вирних. Окрем того, у записнікох канонских визитацийох часто ше находза драгоценни податки о економских обставинох, о урожаю и ценох зарна, о роботох на даєдних обектох и велі други (Sršan 2006: IX– XIX; 2007: VII – XIV; Ostergatová 2007).

У периодзе кед Руснаци грекокатолики у Бачки у церковно-вирским поглядзе були под юрисдикцию римокатолицкей Калочскей архиепископії (1751–1777), окончени три канонски визитатії (1762, 1767 и 1778.), з котрих зачувани офіційни записніки або їх преписи, а перши их у историографіі похасновал Гавриїл Костельник (Костельник 1998). Найобширнейши тот з 1767. року, котри опубліковани у оригиналу на латинским и у прекладзе на українски язык (Рамач 2010). Од часу кед Руснаци грекокатолики 1777. року вошли до складу новооснованей Крижевскей епархії як єї конститутивни елемент, канонски визитатії випатра були ридши, або голем не находзимо о тим податки и зачувани записніки з XVIII вику. Влеце 1838. року окончена канонска визитация грекокатолицких парохийох у Бачко-сримским деканату, з котрей у архиви грекокатолицкей парохії у Руским Керестуре зачувани досц обширни препис записніка и як окремни прилог обширнейших одвитох на даєдни поставени питаня пароха Янка Копчая о керестурскей парохії (АПРК, 1838). Понеже записнік з канонскей визитатії з 1838. року и спомнути прилог даваю вельо значни податки о самей парохії и церковним живоце, але и ширше, о школи, о економских обставинох и другим, приношимо го у оригиналу на латинским и у прекладзе на руски язык. Трицетих рокох, точнейше 1835. и 1836. року окончовани канонски визитатії евангелистичних церковних заєдніцох – парохийох Банского дистрикту у Бачко-

* Робота робена у рамикох проєкту *Војвођански простор у контексту европске историје* Одзелена за историю Филозофского факултету у Новим Садзе ч. 177002, котри финансиує Министерство просвити, науки и технологийного розвоју Републики Сербії.

сримским и Банатским сениорату, записніки з хторих добре зачувани у оригіналу и легко доступни копії у електронскей форми (Hungaricana). Преанализовали зме тоти цо ше одноша на словацки населєня и у коавторстве з Даниєлу Марчокову их пририхтуєме за публікованє, а записнік з визитації парохії Кисач з 1835. року уж опубліковани (Ramač – Marčok 2020). Тот материял голєм часточно вихаснуєме за поровнанє основних рисох записнікох з канонских визитаційох грекокатолицьких и евангелистичних церковних заєдніцох/обществох того часу, а за поровнованє похаснуєме и звити з канонкей визитації римокатолицькей Дяковскей бискупії з 1833. року за Осек и околїско (Sršan 2007).

Записніки з канонских визитаційох евангелистичних церковних заєдніцох Бачко-сримского и Банатского сениорату у цалосци и барз добре зачувани, з прецизнима записами и описами кеди и як у нїх окончена визитация, хто ю водзел, хто офіційно бул присутни од представнікох церковних, державних и воєних власцох. Поровнуюючи записніки з канонскей визитації грекокатолицьких парохийох Бачко-сримского деканату зоз 1838. року зоз спомнутима евангелистичними з 1835. и 1836. року, мож видзиц вельо подобносци, але и велї розлики. Евангелистични звити з найвекшей часци одвити месних священїкох/министрох Божого слова, як ше их звичайно менує, на поставени питаня котри достали од администрації Банского округу. Шицки записніки словацких церковних заєдніцох писанина латинским языку. Месни священїки одвити давали обширно, звичайно на дзешец або и вецей писаних бокох. Ту ше часто находза досц подробни податки: о снованю населєня, о снованю церковней заєдніци, о будованю храму з його подробним описом, о дзвонех, церковним инвентару, обрядних кнїжкох у церкви и о библиотеки на парохії, о министри, з кратку биографию, поготов о його школованю и рушаню у служби, далєй о окончованю обрядох, катезизації, о статистици вирних у прешлим року, фари, о школи, о учительови з його кратку биографию, о школским будунку, числу школярох, о самим процесу учєня, о кнїжкох котри ше хасную итд., о бабицох, теметовох и гробарох, о моралним живоце церковней заєдніци. Ту и одвити на поставени питаня чи парох и учитель маю даяки пригварки на церковну заєдніцу, односно чи заєдніца ма пригварки на пароха або учителя, на їх справованє, морални живот и окончованє предвидзених длужносцох котри им зверени. На концу записніка окончователь канонскей визитації у даскелїх точкох точно наводзи зауваги о недостатках односно о тим цо и як у наиходзацим периодзе треба виправиц. Окончователь визитації дава кратку, але дакеди и досц критично, оцєну морального характеру и вкупней діялносци пароха и учителя. Гу поєдиним звитом як прилоги приложени контракти церковней заєдніци з священїками односно учителями, котри писани на латинским, словацким або немецким языку. З єдним словом, мож повесц же записніки канонскей визитації Евангелистичней церкви Бачко-сримского и Банатского деканату обширни и даваю вельо податки як о чисто церковно-религийним, так и о просвитним, дружтвеним и економским живоце тей заєдніци.

Записніки з канонских визитаційох римокатолицькей Дяковскей бискупії за Осек и околїско з 1833. року по дасдних елементах подобни записніку грекокатолицьких парохийох Бачко-сримского деканату з 1838. року, але ше по велїх и розлику. Як перше, Дяковска бискупия пред початком визитації послала материял односно питаня друковани у форми кнїжки велього формату на 47 бокох, у котрей єст 15 поглавля з численима питаннями и при нїх охабеним празним местом дзе парох мал давац одвити. Ниа, голєм основни поглавля: о парохийней церкви, о єй будованю, нукашньосци и инвентару; о филиялох, приватних капелох, теметовох; о богослужєньох и їх розпорядку; о казаньох и катехизації; о подзельованю св. тайнох; о парохийним доме и о парохових и капеланових приходах; о школи и учительови; о

парохиянох и їх обичайох и способе живота; статистика парохії итд. Мож повесц же єст подобносци, кед слово о питаньох канонских визитацийох трох спомнутих конфесийох. Очиглядне же питання канонскей визитації Дяковскей бискупії з 1833. року найрозробенши: у 15 насловених поглавйох ше гледаю одвити на велі питання. За розлику од записнікох спомнутих канонских визитацийох римокатоликох и евангеликох, дзе на поставени питання даваю одвити лєм парохове, у записніку з канонскей визитації грекокатолицьких парохийох з 1838. року на 10 поставени питання одвитую предняки церковного общества а на 25 питання парохове.

Прилог котри гу записніку о канонскей визитації приложел керестурски парох Янко Копчаї по своєй обширносци и змисту подобни спомнутим евангелистичним и римокатолицьким записніком з канонских визитацийох, гоч є не у шицких елементах таки обширни. Зоз тексту записніка грекокатолицьких обществах мож заключиц же подобни прилоги як керестурски парох давали и парохове/управителе других грекокатолицьких парохийох у Бачки и Сриме, але тоти, нажал, не пренайдзени.

Канонску визитацию грекокатолицьких парохийох Бачко-сримского деканату 1838. року окончел крижевски владица Габриєл Смичиклас, як то записане у спомнутим прилогу канонскей визитації за керестурску парохию, але у самим препису Записніка не подписани окончователь/окончователе канонскей визитації ані нет ніяки подписи.

У презентованю оригінального латинского тексту будземе ше притримовац основних постулатох публикованя оригінальних жридлов такей файти. Найчастейши и узвичаєни скрацєня у самим тексту будземе розришовац у угластих заградзєньох лєм першираз кед ше зявюю, же би ше з частим повторйованьом не обтерховйовало основни текст, але их наводземе и на концу уводного тексту. Ханованє велькей букви, хторе не вше логичне и часто недощлїдно хаснованє, не будземе мянєц. Интерпункцию тиж так не будземе мянєц. Нашо интервенції буду у угластих заградзєньох [], а евентуално нечитлїви текст будзе означени у округлих заградзєньох ().

Записнік канонскей визитації з грекокатолицьких парохийох Бачко-сримского деканату з 1838. року так направени, же на паперу прегнутим на поли по вертикали з лївого боку наведзени питання, а з правого боку стоя одвити. Жридлови материял будземе так публиковац. Медзитим, питання ше наводза лєм раз, за керестурску парохию, а за други парохії дати лєм одвити на тоти питання. Же би опубликованє жридлового материялу було прегляднєйше за читачох, поставени питання парохови и обществу будземе давацу першим слупчку з зоз звичайним писмом, а одвити у другим слупчку з италиком. Так исто будземе давац и преклад тексту з латинского на руски язык.

- B. – Benignus – Благородни
- C., Cottus – Commitatus – жупания
- D., Dnus – Dominus – пан
- F., fl. – florenus – форинт
- H. – Hungaria, Hungaricus – Угорска, угорски
- I., Incl. – Inclytus - прешветли
- Metr. – Metreta – мера, кабел.
- Offo – Officium – длужносц, обовязок
- Pos. Poson – Posoniensis – пожунски – братиславски.
- R. – Regius, Regia – кральовски, кральовска
- SS. – Sanctissimum – Прєсвятя (причасц)
- Ttlo – titullo – на мєно, за.
- xr – cruciferus – грайцр (1/60 форинта)

Acta	Записніки
Visitationis Canonicae in Parochia Keresztur I[ncltyi] C[ommitatus] Bacsienſi ingremiata die 15. Julii 1838. per infrascriptum institutae	Канонскей визитації у парохії Керестур у Прешветлей жупанії Бачскей дня 15. юлія 1838. року котру окончел долуподписани
Quaestiones Senioribus Communitatis Parochialis praepositae.	Питаня поставени предняком парохийного общества
<i>Responsa seniorum Communitatis</i>	<i>Одвити преднякох общества</i>
1. An Parochus singulis Dominicis et festis de praecepto Conciones habeat, et quo fervore, quo fructu? An non plures et qua de causa intermittat? Idem de Cathechesibus, et an quaestiones proponat, parvulorum fervorem et modestiam procurat?	1. Чи парох каждей недзелі и на швета трима предписани казані, з яким одушевийом, з яким успихом? Чи не часто и пре яку причину то препущує? Так и о катехизацийох, чи поставя питаня, чи дзецом з дзеку и з розуменьом виклада?
<i>Conciones communiter diebus Dominicis et festivis fiunt, nisi aliquod notabile impedimentum intercederet, ita etiam Cathechisationes.</i>	<i>Казані взагалі и внедзелю и на швета ше трима, кед же ше не случи даяка винімкава причина, а так и катехизацию.</i>
2. An rite Sacramenta administrat? Diebus festivis de praecepto et praevie Confessiones audiat? Et fiduciam Suorum habeat?	2. Як часто Тайни прислугує? Чи на швета по предписаню пред тим споведа? Чи ма довирие своїх [вирних].
<i>Hic puncto plene satisfit.</i>	<i>По тей точки цалком задовольуючо.</i>
3. An diligenter aegrotos visitat, morientibus fideliter asistat.	3. Чи пилно нащивює хорих и чи дзечне приходзи гу тим на умору.
<i>Aequae plene satisfit.</i>	<i>Тиж цалком задовольуючо.</i>
4. An Scholas frequenter adeat, et profectum parvulorum exstimulet?	4. Чи школу часто нащивює, чи побудзує напредованє школярох?
<i>Aequae satisfit.</i>	<i>Тиж задовольуючо.</i>
5. An Sacrum quotidie vel saepius et qua hora celebrat?	5. Чи Службу служи кажди дзень або частейше и на кельо годзин?
<i>Sacra si non bina sic unum fit.</i>	<i>Служби ше служи кед не два вец єдну.</i>
6. An diebus festis et profestis pomeridianas devotiones instituat, et quales?	6. Чи на швета и пред шветом пополадньово служи богослуженя и котри?
<i>Aequae plene satisfit.</i>	<i>Тиж так цалком задовольуючо.</i>
7. An Domus Dei decorum et munditiem curat Parochus, et etiam aedituus?	7. Чи Дом Господні парох трима украшени и

<i>Aeque plene satisfit.</i> 8. Num aliquid in Parochi moribus eos offendat? Vel super aliquo functionum neglectu querelas habeant? <i>Nihil quod offendat imo quod aedificet, adeoque nec quaerelam ullam contra ullum curatum.</i> 9. Num frequenter excuriat et Parochiam deserat? Si – an popinam frequentet? <i>Non imo permultum domi manet.</i> 10. An sciant scandalum aliquid et vitium in Communitate grassari? Vel sciant lites et diffidentiam in illum. <i>Nullum pensus. Nec ullae dissensiones Parocho cum parochianis, sed maxima confidentia erga illum ducuntur.</i> Continuatur circa Parochiam Kereszturiensis Questiones Parocho propositae <i>Responsa Parocho ad questions</i> 1. et 2. quaestio proponitur Parocho prout et Communitas proposita fuit. <i>Prima et secunda sicut Communitas respondit.</i> 3. Num sit instructus libris asceticis, sacris Bibliis, Concilis Tridentino, Catechismo Romano, vel alio, libris etiam Theologiae satis moralis, praeter Breviarium et Rituale vulgo Trebnik. An libros periculosos in Parochia exturbet? <i>Thesauro litterario ista Parochia plene instructa, quoad libros periculosos nullus casus fuit.</i> 4. Num et quoties per annum Sacramentalem Confessionem deponat? An se quotidie lectione Sacra reficiat? An Vespertinum Conscientiae Examen instituat? <i>Toties quoties necessarium invenit, quadragesimali numquam intermissa et ceterum plane satisfacit.</i>	чисти, а тиж так и церковнік? <i>Тиж так задовольюю.</i> 8. Чи их даяк парохова норів повредзує? Чи маю даяку жалбу пре занедзбованє даєдних длужносцох? <i>Ніч цо повредзує, напроцив, лєм цо воздзвигує, а нет ані жалби на його службу.</i> 9. Чи часто одходзи и охабя парохию? Чи ходзи по карчмох? <i>Не, але є найвецей дома.</i> 10. Чи знаю за даєден скандал и хиби котри ше у обществу случую? Чи знаю за звади або недовиріє до нього? <i>Ніч. Нет даяки нескладаня медзи парохом и парохиянами, але найвекше довірїє маю гу ньому.</i> Предлужує ше о керестурскей парохії Питаня поставени парохови <i>Парохово одвити на питаня</i> 1. и 2. Поставяю питанє парохови як и обществу. <i>На перше и друге одвитує як и общество.</i> 3. Чи єст кніжки аскетски, святи Библиї, Концилу Тридентского Катехизм Римски або други, кніжки теологийни морални, окрем Брєвиара и Ритуала – по народним Требника. Чи оддалує з парохії небезпечни кніжки? <i>Тота парохия подполно обезпечена з кніжковим скарбом, а цо ше дотика небезпечних кніжкох – не бул таки случай.</i> 4. Чи и кельораз до рока Святу споведз отримує? Чи каждодньово чита Часослов? Чи практикує вечарше випитованє совисци? <i>Тельораз кельораз трима же потребне, у Вельким посце нїгда не виостава, и друге</i>

5. Num Curam Domus et fabricate Ecclesiae habeat? Sarta tecta conservat? <i>Curia parochialis et Ecclesia in bono statu.</i> 6. Num quaerelam contra Parochianos vel Praefectum loci habeat? <i>Nullam.</i> 7. Num sciat abusus et scandala in loco suo vel alio grasari? <i>In propria Parochia nullum, in vicina Kuczuriensi dissensiones Parochum inter et Capellanum grassari et populum enormiter scandalisari ex pluribus intrixis.</i> 8. Num Praefectus loci vel Patronus cum sua potentate sufficiat? – <i>Ad 8. Nullus casus necessitates assistentiae fuit</i> 9. Num quempiam vicinorum Sacerdotum sciat off[ici]o male fungentem vel aliquot vitio laborantem? <i>Ad 9. Nihil scit de hoc.</i> 10. Num Parochiani officia Divina frequentant, vel alio delabantur? Num omnes paschali praecepta vel Legibus Ecclesiae satisfaciunt? <i>Ad 10. Omnino frequentant diligenter, prout et legibus Ecclesiae plene satisfaciunt.</i> 11. Num quae aedificia domus vel Ecclesia sunt ruinosae? <i>Ad 11. Curia Parochiali et Ecclesia in bono statu, praeter-quam in arcu Ecclesiae magnae fissurae periculosae videntur.</i> 12. An paramentis et sacra suppellectili Ecclesia sufficienter provisa sit? <i>Ad 12. Elegantibus et quidem ad sufficientiam.</i>	<i>цалком задовольуюцо.</i> 5. Чи ше стара о парохийним доме и о отримованю церкви? Чи у добрим стану отримує. <i>Парохиялни дом и церква у добрим стану.</i> 6. Чи єст жалби на пароха або месного нотара? <i>Нєт.</i> 7. Чи зна же ше случую злoхаснованя або скандали у його або сушедним населєню? <i>У своєй парохії нє, а у сушедней парохії у Коцуре нєзлагода медзи парохом и капеланом и народ ше з численима интригами уводзи до спокуси.</i> 8. Чи нотар або патрон зоз свою власцу задовольую? <i>Нє була причина за потребу такей асистенції.</i> 9. Чи зна же даєден сушедни священїк недобре окончує свою длужносц або прави даяки чкоди? <i>Нє зна нїч таке.</i> 10. Чи парохиянє нащивую Служби Божо, або одходза индзей? Чи шицки вельконоцну споведз [окончели] и чи сполную церковни предписаня? <i>Нащивую цалком тилно, а и церковни предписаня цалком сполную.</i> 11. Чи будови парохийного дому и церкви руиновани? <i>Парохийни дом и церква у добрим стану, окрем же ше на зводу/повали церкви видза вельки небезпечни пукліни.</i> 12. Чи церква достаточнє забезпечена зоз святима предметами и судзину. <i>З прикладними и достаточнє.</i>

13. Ad quem Jus Patronatus spectat? Quid Ecclesia t[i]t[u]lo dotis possidet, et unde alioe suos proventus percipit? Ubi hi proventus asservantur? Perceptiones et erogationes an accurate et per quem connotantur? Per quem item Rationes ducuntur? Et an quolibet anno et cui exhibentur? <i>Ad 13. Ad Excelsam Cameram R[egio] H[ungaricam] Aulicam. Ex bursali collecta seu fidelium oblatis, hi proventus asservantur in cassa Ecclesiae, et ipsa cista in Ecclesia. Perceptiones et Erogationes notat Parochus loci et consignat pecuniam ad cassam medio Syndici. Cassa provisa duabus Clavibus quarum una apud Parochum, alia apud Syndicum.</i> 14. Qualis ordo Divinorum in haec Ecclesia peragi solitorum? <i>Ad 14. Hic adnexa sub A deductio docet.</i> 15. An proles, quae in casu necessitatis per obstetricem baptisantur, per Parochum vel Cooperatorem sub conditione rebaptisantur? <i>Ad 15. Casus non fuit, interim Parochum prodesse ut rebaptisetur.</i> 16. An SS. Eucharistiae Sacramentum continuo et munde asservatur in Ecclesia numquam vero domi? Quoties itam particulae in aestate quoties in hyeme renovantur, quis modus deferendi ad infirmos Eucharistiam? An exteri Sacerdotes absque commendatiis Litteris admituntur ad Celebrationem? An Cantilenae privatae, quae terminato per Sacerdotem funere, vel alia occasione per Cantores decantantur ad pietatem sunt compositae? <i>Ad 16. Continuo in Ecclesia munde asservatur et nunquam domi. Particulae fere in dies renovantur. SS. Eucharistiae Sacramentum ad</i>	13. Хто ма право патронату? Цо церква ма на мено дотациї и одкаль индзей збера свой приход? Дзе ше чува єй приход? Чи ше точно водза приходи и розходи и хто их записує? Хто водзи рахунки? Чи ше каждого року и кому подноша? <i>Прешветла Кральовска дворска угорска комора. Зоз дзвончка и прилогох вирних; приходи ше чуваю у церковней каси, а тот ладичка у церкви. Приходи и розходи назначує парох, а касир уклада пенєж до каси. Каса ма два ключи од хторих єден при парохови а други при касирови.</i> 14. Яки порядок отримованя богослуженьох у тей церкви? <i>То приложене у прилогу А.</i> 15. Чи дзеци котри у случаю потреби окресцела бабица парох або капелан знова кресца "под условийом". <i>Не бул таки случай, а парох трима же треба ознова кресциц.</i> 16. Чи Святу тайну Евхаристії непрерывно и чисто чуваю у церкви и нїгда дома? Кельораз частки влєце, а кельораз вжиме заменюю и на яки способ Евхаристию ноша хорим? Чи ше священїком звонка без писма препоруки допущує служиц? Чи приватни писнї, котри ше шпива кед священїк закончи хованє, або у другей нагоди дзияци шпиваю зложени побожно? <i>Непрерывно ше чуваю чисто у церкви и нїгда</i>

<i>infirmos defert Parochus indutus praecedente uno homine cum lampade ardente. Absque commendatitiis litteris non admititur. Cantilena decantari solitae ad pietatem compositae sunt.</i> 17. An Confessiones in Ecclesia vel in cubiculo privato exaudiuntur? Et an exteri Sacerdotes absque licentia Ordinarius ad audiendas confessiones admittuntur? <i>Ad 17. In Ecclesia constantanter nisi forte aliquis sit surdus cujus Confessio in cubiculo exauditur. Non admittuntur.</i> 18. Quibus diebus et quanto cum interstitio denuntiationes sponsorum fiunt, quando sponsi, et quot adhibitis testibus et an in Ecclesia copulantur? An prius ad copulationem admittuntur quam scitu necessaria adiscunt? An prius confitentur et communicantur? An conjuges privata autoritate ab invicem divertentes in Parochia existent. <i>Ad 18. Continuis tribus diebus Dominicis aut festis quibus praemissis proceditur ad copulationem adhibitis duobus testibus. Non prius confitentur et communicant. Unum par circa quod Consistorio excusant relatum.</i> 19. An in funeribus quidam abusus vigent, et an cadavera mortuorum ante effluxum 48 horarum sepeliuntur. <i>Ad 19. Abusus nulli fiunt neque cadavera ante effluxum 48 horarum sepeliuntur, nisi ex Chyrurgi idultu.</i> 20. An existant Matriculae Ecclesiae et protocolla Parochialia, et ubi Matriculae asservantur et custodiuntur? <i>Ad 20. Exstant, et in Curia Parochiali custoduntur tam Matriculate quam et Protocolla.</i> 21. Quae fundatae seu dotatio Parochi? Quae	<i>дома. Частки ше скоро кажды дзень обновяю. Святу Евхаристию священік хорим ноши достойно облечени а пред нїм идзе человек зоз шветлом. Без писма препоруки не допуцую. Писні котри ше шпива побожно зложени.</i> 17. Чи ше споведаю у церкви чи у приватней хижи? Чи ше священіки без дошлєбодзєня Ординариату пуцаю же би споведали? <i>Више у церкви, гибаль же дахто барз глухи и такого ше споведа у хижи. Не допуцую ше.</i> Хтори дні и у яким интервалу ше окончую оглашки заручених, кеди заручени и кельо маю шведкох и чи ше у церкви винчаю? Чи ше пушаю же би ше винчили скорей як науча потребне? Чи ше пред тим споведаю и причащаю? Чи у парохії єст малженски пари на приватни способ розидзени. <i>Непреривно три недзелі або швета котри предходза, а винчаню заручених у присутносци двох шведкох. Не скорей як ше висповедаю и причащаю. Єдно котре Консистория розришела.</i> 19. Чи ше на хованьох случую препущєня, и чи ше покойни ховаю скорей як ше напoлня 48 годзини. <i>Не случую ше нїяки препущєня, ані ше покойни не ховаю скорей як ше напoлня 48 годзини, гибаль з дошлєбодзєньом хирурга.</i> 20. Чи єст церковни матрикули и парохийни протоколи, и дзе ше матрикули находза и чуваю? <i>Маю, и чуваю ше и матрикули и парохийни протоколи у парохийним доме.</i>

item capellani, quid Parochus titulo stolae percipit a copulatione, quid a Baptismo? Quid a Sepultura majori, quid a minori? Quid ab introductione puerperae? 22. An exstat Schola in Parochia an et quem magistrum habeat et quid idem titulo annuae intertentionis habet, quales item mores praesefert, et an Officio suo diligenter fungitur. 23. Quis Cantor? An bonorum morum, et an Officio suo accurate fungitur. 24. Quale famulitum Parochus, quale item Capellanus habet? <i>Unum servum, unam cocam et unam ancillam, omnes bene moratos.</i> 25. An Capellanus Parochi dispositionibus obsequatur, an diligenter munere suo fungatur. An Parochus in ejus moribus aliquid invenit corrigendum? An denique ille contentus sit? <i>Ad 25. In omnibus Parocho suo obsequitur, in omnibus Officio suo satisfacit, et mores inculpatos praefert.</i>	21. Яки фундації або дотацию ма парох? Яки ма капелан? Кельо парох достава як штолу од винчаня и кресценя? Кельо од велького хованя и кельо од малого, а кельо од виводкох? 22. Чи єст у парохії школа, чи маю учителя и кельо достава рочне плацу, якеї є норови, чи свою службу пилно окончує? 23. Хто дзияк? Чи є морални и чи свою длужносц точно окончує? 24. Яких слугох ма парох, я яких капелан? <i>Єдного слугу, єдну кухарку и єдну служніцу, шицки доброго моралу.</i> 25. Чи ше капелан повинує парохови и чи пилно окончує свою длужносц. Чи парох трима же ше тот у своїх обичайох ма дацо пременіц? И на концу, чи є з нїм задовольни? <i>У шицким ше повинує парохови, шицки своєю длужносци сполнює, и морално є прикладни.</i>

Acta Visitationis Canonicae in Parochia Graeco-Catholica Kuczuriensi I C[omi]t[at]ui Bacsien[si] ingremiata die 16. Julii 1838 per infrascriptum peracta Questiones eodem Communitatis quae et in priori Parochiae propositae. <i>Responsa.</i> <i>Ad 1. Plene satisfat.</i> <i>Ad 2. [Plene satisfat]</i> <i>Ad 3. [Plene satisfat]</i> <i>Ad 4. [Plene satisfat]</i> <i>Ad 5. Quotidie sacrum celebratur.</i>	Записнік канонскей визитації у грекокатолицькей парохії у Коцуре у Прешветлей Бачскей жупанії 16. юлия, котру окончел долуподписани Питаня поставени тому обществу исти як и у предходней парохії. <i>Одвити</i> <i>1. Цалком задоволює.</i> <i>2. Цалком задоволює.</i> <i>3. Цалком задоволює.</i> <i>4. Цалком задоволює.</i>

<i>Ad 6. Vesperae diebus Dominicis et festivis inomisse celebrantur.</i> <i>Ad 7. Ecclesia in (...) munditia per Parochum conservatur.</i> <i>Ad 8. Nihil, sed se utroque contentos esse scilicet et Parocho et Cooperatore.</i> <i>Ad 9. Non deserit.</i> <i>Ad 10. Nihil se audit.</i> <i>Responsa [Parochi]</i> <i>Ad 1. et 2. [Sicut] Communitas.</i> <i>Ad 3. Parochia pulchra Bibliotheca instructa, in qua et Theologica selecta Opera et Philosophica et alia sicut docebit index librorum.</i> <i>Ad 4. In Quadragesima semper et sicut quoties necessarium adinvenit.</i> <i>Ad 5. Habet.</i> <i>Ad 6. Contra Parochianos neque Off[icia]lem Dominalem ullam querelam habet.</i> <i>Ad 7. Nulli.</i> <i>Ad 8. Non scit.</i> <i>Ad 9. [10] Plene satisfaciunt.</i> <i>Ad 10. [11] Arcus in Ecclesia rupturas habet commisumque est Parocho loci ut per Murariorum Magistrum investigari curet in rupturas, et si aliquid rupturae periculum immineat, prout videtur, Offo Dioecesano referat. Stabula tam pro equis quam pro cornutis animalibus nulla exstant.</i> <i>Ad 12. Satis proviso.</i> <i>Ad 13. Jus Patronatus spectat ad Excelsam Cameram. Dotem nullam habet, proventus ejus occurrunt in advoluta deductione sub B. Parochus loci perceptiones notat aedituus erogationes cum cointelligentia</i>	<i>5. Кожди дзень Службу служы.</i> <i>6. Вечурні ввездзю и на швета вше служы.</i> <i>7. Цerkвy парох атрымуе чисто</i> <i>8. Нє, з абидвома су задовольни, и з парохом и зоз капеланом.</i> <i>9. Нє охабя [парохию].</i> <i>10. Ніч нє чул.</i> <i>Одвити пароха</i> <i>1. и 2. Як общество.</i> <i>3. Парохия ма красну библіотеку, у котрей єст выбрани тeолoгійниі филозофскі дїла и други як видно зоз списку кнїжкох.</i> <i>4. У Вельким посце вше, и тельораз кельораз дума же потрібне.</i> <i>5. Ма.</i> <i>6. Прoтив парoха и панскoгo службeнікa нєт нїякa жалбa</i> <i>7. Нїяку.</i> <i>8. Нє зна.</i> <i>9. Цалком задовольуюцo.</i> <i>Звод/пoвалa у цerkвi ма пукліни и нaлoжeнe мeснoму парoхoви жe би прeйт бoдoвaтeльнoгo инжинєрa випитaл пукліни, и кeд oцeні жe пукліни нeбeзпeчни, як випaтpa, мa пoднєсц звит eпaрхійнeй службe. Хлїв нє мa aні зa кoні aні зa рoгaти стaтoк.</i> <i>12. Достaтoчнo зaбeзпeчeнa.</i> <i>13. Пpaвo пaтpoнaтy пpипaдa Висoкeй кoмopи. [Цerkвa] нє мa нїякy дoтaцiю, a єй пpихoди зoз пpилoгoх, цo у пpилoгy Б. Мeснi парoх пpизнaчyє пpихoди, цerkoвнїк видaтки</i>

<i>Parochi Cassa conservatur in Ecclesia sub duabus clavibus.</i> <i>Ad 14. Docet deductio sub C.</i> <i>Ad 15. Rebaptisantur sub conditione.</i> <i>Ad 16. Declaratum id ipsum quod in Parochia Keresztur.</i> <i>Ad 17. In Ecclesia nisi aliquin surdus sit, non admittuntur.</i> <i>Ad 18. Tribus diebus continuis Dominicis vel festis. Semper in Ecclesia adhibitis duobus testibus. Examinantur praevis. Etiam – Nullum par existit propria auctoritate separatum.</i> <i>Ad 19. Sicut Kereszturini.</i> <i>Ad 20. Exstant, et asservantur in Armario.</i> <i>Ad 21. Docet deductio sub d.</i> <i>Ad 22. Exstat Schola, et habet Magistrum Antonium Zsatskovich. Docet deductio sub E. Hucdum bonos praeseferebat mores, et suo Offo fungitur diligenter.</i> <i>Ad 23. Cantor Michael Zabadoss, qui morum bonorum et Officio suo diligenter fungitur.</i> <i>Ad 24. Habent famulitium bene moratum.</i> <i>Ad 25. Capellanus Parochi dispositionibus non paret, culpatus etiam mores se praesefert, per popinas vagatur, in quibus etiam saepius noctu agere solet. Parochus proinde illo contentus non esse.</i> Acta Visitationis Canonicae in Parochia Graeco-Cath. Neoplantesis IC Bacsien- si ingremiata die 18-a Julii 1838. Per infrascriptum institutae Quaestiones Communitati propositae Respon- sa.	<i>у догварки з парохом [виплачує]. Каса ше чува у церкви и ма два ключи.</i> <i>14. То указує прилог Ц.</i> <i>15. Кресца ше ознова условно.</i> <i>16. Висловене тото исте цо и у парохії у Керестуре.</i> <i>17. У церкви, гибаль же дахто глухи [та у хижи]. Не допуцую ше.</i> <i>18. Три дні неспреривно внедзелю або на швето. Више у церкви пред двома шведками. Пред тим ше випитую. Тиж так. Нет ані єдна малженска пара на приватни способ розидзена.</i> <i>19. Як у Керестуре.</i> <i>20. Маю, чуваю ше у орманє.</i> <i>21. Указує прилог Д.</i> <i>22. Маю школу и учителя Антония Жатковича. Указує прилог Е. Дотераз ше добре справовал и пилно окончує свою длужнось.</i> <i>23. Дзияк Михал Сабадош, доброго справованя и пилно окончує свою длужнось.</i> <i>24. Ма слугу доброго справованя.</i> <i>25. Капелан ше не повинує пароховим розказом, справує ше неприкладно, ходзи по карчмох, у хторих зна препровадзовац ноци. Парох з нїм не задовольни.</i> Записнік канонскей визитації грекокатолицкей парохії Нови Сад и Бачкей жупанії котру окончел 18. юлия 1838. року долуподписани Питаня поставени обществу Одвити

<i>Ad 1. Plene satisfit.</i> <i>Ad 2. [Plene satisfit]</i> <i>Ad 3. [Plene satisfit]</i> <i>Ad 4. [Plene satisfit]</i> <i>Ad 5. Non quotidie sed saepius quae propria Ecclesia caret.</i> <i>Ad 6. Non propter defectum Ecclesiae.</i> <i>Ad 7. Plene satisfit.</i> <i>Ad 8. Satisfit.</i> <i>Ad 9. Non.</i> <i>Ad 10. Non.</i>	<i>1. Подполно задоволює.</i> <i>2. Подполно задоволює.</i> <i>3. Подполно задоволює.</i> <i>4. Подполно задоволює.</i> <i>5. Не кажди дзень, прето же не маю свою церкву, але часто.</i> <i>6. Не, прето же не маю церкву.</i> <i>7. Подполно задоволює.</i> <i>8. Задоволює.</i> <i>9. Не.</i> <i>10. Не.</i>
Continuatio circa Parochiam Neoplantensem Quaestiones Parochi praepositae Responsa	Предлуженє о новосадскей парохії Питаня поставени парохови Одвити
<i>Ad 1. Et 2. Sicut Seniores Communitatis responnerunt.</i> <i>Ad 3. Omnibus provisus.</i> <i>Ad 4. Toties quoties necessarium Quadragesimali unquam neglecta.</i> <i>Ad 5. Habet, et Sarta tecta cum magno suo aggravio conservat, quod in futurum se nullatenus forte posse declaravit.</i> <i>Ad 6. Nullum.</i> <i>Ad 7. In Parochia nulla.</i> <i>Ad 8. Non suffulcit quantum necessarium esset.</i> <i>Ad 9. Capellanum Kucurensem Doktorovich vocationi suae non respondere declaravit.</i> <i>Ad 10. Frequentant, saltem ex mixtis Matrimoniis Graecis non uniti se subducunt.</i> <i>Ad 11. Scholaris domus et parochialis etiam Curia ex parte reparatione egent.</i> <i>Ad 12. Pro nunc sufficiente.</i>	<i>1. и 2. Так як одвитовали и предняки общества.</i> <i>3. Зоз шицким обезпечени.</i> <i>4. Тельораз кельораз потребне, а у Вельким посце нїгда не занедзбана.</i> <i>5. Ма, и шицки будинки у добрим стану з вельку муку отримує, але виявює же убудуце вироятно так не годзен.</i> <i>6. Не ма.</i> <i>7. У парохії не ма.</i> <i>8. Не потримує кельо би було потребне.</i> <i>9. Виявел же капелан коцурски Докторович не одвитуюци за свойо поволанє.</i> <i>10. Нацивую, але тих зоз мишаних малженствох православни ту себе приводза.</i> <i>11. Школски будинок и парохиялни дом часточно вимагаю репарацию.</i> <i>12. За тераз задоволюю.</i> <i>13. Традиційно право патронату над</i>

<i>Ad 13. Quantum ex traditione habet Jus Patronatus Curiae Parochialis Excelsa Camera R[egio] H[ungarica] Aulica Ecclesiae vero Parochialis fundus Religionis Hungaricus habet. Ecclesia t[em]p[or]e Dotis habet ex fundo Religionis vigore B[en]ignae Resolutionis Regiae 300 fl. quos nunc saltem in Valute Wienensi percipit asservantur apud locale Parochum desuper quotannis Retiones praestando.</i> <i>Ad 14. Hactenus nullus certus fixus servari poterat ob defectum Ecclesiae praterquam Sacrum Parochus ab 9 horam Armenorum Ecclesia semper celebrator.</i> <i>Ad 15. Sub conditione rebaptisari.</i> <i>Ad 16. Nunquam domi sed semper munde asservatur omni die festivo et dominico renovari. Privatim absque campanula. Non. Nullae privatae s[un]t in usu.</i> <i>Ad 17. Partim in Ecclesia partim in Cubiculo propter hucdum defectum Ecclesiae.</i> <i>Ad 18. Continuis tribus Dominicis vel festis diebus. In Ecclesia adhibitis duobus testibus. Non. Confitentur. Nullum par separatim existit.</i> <i>Ad 19. Nulli abusus. Cadavera mortuorum ante effluxum 48 horarum non efferentur.</i> <i>Ad 20. Exstant, et custodiuntur in Armario.</i> <i>Ad 21. Docet deductio hic advoluto.</i> <i>Ad 22. Non exstat.</i> <i>Ad 23. Petrus Krompich satisfant offi.</i> <i>Ad 24. Buerem et cocam bene moratos.</i> <i>Ad 25. In omnibus plene satisfacit, adeoque Parochus illo contentus est.</i>	<i>парохиялним домом ма Висока дворска царско-кральовска комора, а церкви Религийни угорски фонд. Церква на мене дотациї достава зоз Религийного фонду по Благородней Царскей резолюції 300 ф. котри тераз у бечскей валути достава и чуваю ше при локальному парохови и каждого року ше о нїх подноша рахунки.</i> <i>14. Дотераз нїяки фиксни [розпорядок] не бул прето же не маю церкву, гібаль же парох вше на 9 годзин служи Службу у ерменскей церкви.</i> <i>15. Условно знова кресциц.</i> <i>16. Нїгда дома, але вше чисто ше чуваю и на кажде швето и внедзелю ше обновюю. Приватно, без дзвончка. Не, нїяки приватни ше не практикую.</i> <i>17. Часточно у церкви а часточно дома прето же дотераз не мали церкву.</i> <i>18. Непреривно три недзелї або на швета. У церкви у присутносци двох шведкох. Не. Нет ані єдна розведена малженска пара.</i> <i>19. Нїяки злосаснованя. Покойни ше не ховаю скорей як ше напоя 48 години.</i> <i>20. Маю, и чуваю ше у орманє.</i> <i>21. Приказане у проложеним прилогу.</i> <i>22. Нет.</i> <i>23. Петро Кромпич окончує длужносци.</i> <i>24. Кравара и кухарку доброго живота.</i> <i>25. У шицким цалком задоволює та парох зоз нїм задовольни.</i>

Acta Visitationis Canonicae in Parochia G[raeco]Catholica Schydensi I C Syrmiensi ingremiata die 20 Julii 1838. per infrasertum institutae. Quaestiones Parocho propositae. Responsa. <i>Ad 1. Omnibus diebus Dominicis et festis nisi legitime Parochus aliis officiis Pastoralibus impediatur Chatechisationes fiunt.</i> <i>Ad 2. Rite administrat. Habet.</i> <i>Ad 3. Necessariis libris omnibus sufficienter provisus, quoad periculosus nullus casus.</i> <i>Ad 4. Toties quoties necessarium Quadragesimali nunquam neglecta.</i> <i>Ad 5. Tam Ecclesia quam et Curia parochiali reparatione eget.</i> <i>Ad 6. Nullam quaerelam nisi quod Parochiani proles ad instructionem non libenter mittunt.</i> <i>Ad 7. Nullum scandalum.</i> <i>Ad 8. Non egerit hactenus.</i> <i>Ad 9. Non.</i> <i>Ad 10. Satisfaciunt praeter tres et quidem Eliam Kulich, Matrov Joannem, Joachim Michaelem, qui Confessionem Paschalem ex contumacia non peregerunt. Joachim Michael nunquam ad Divina comparet.</i> <i>Ad 11. Reparatione egent.</i> <i>Ad 12. SuffICIENTER.</i> <i>Ad 13. Ad Illum Dnum Ep[isco]pum Crisiensem. Nihil. Ex collecta Marsupiali seu fidelium oblati, ex compulsatione Campanarum pro mortuis, ex uno atque altero jugero terrae quod Dominium cedit, et Parochiani elaborant. In Cassa Ecclesiae, tribus Clavbus proviso que in domo Parochiali</i>	Записнік канонскей визитації грекокатолицкей парохії у Шидзе у Сримскей жупанії хтору окончел 20. юлия 1838. року допуподписани. Питаня поставени парохови <i>Одвити</i> <i>1. На шицки недзелі и швета парох трима катехизацию кед є оправдано не онеможлівени з другима пасторалними длужноцами.</i> <i>2. Точно служи (окончує). Ма.</i> <i>3. Достаточно обезпечени з потребними кніжками, а нет ніяки небезпечни.</i> <i>4. Тельо кельо потребне, а у чаше Велького посту нігда не занедзбане.</i> <i>5. И церкви и парохияльному дому потребни оправки.</i> <i>6. Няїки жалби, гибаль же парохияне дзеци на науку недзечне посилаю.</i> <i>7. Ніяки скандал.</i> <i>8. До тераз не хибело.</i> <i>9. Не.</i> <i>10. Достаточно, окрем трох, Илия Кулич, Матров Йован и Яким Михал пре твардоглавосц не окончели, а Яким Михал нігда на Службу не приходзи.</i> <i>11. Потребни оправки.</i> <i>12. Достаточно</i> <i>13. Крижевскому владикови. Зоз назбераного з дзвончка и того цо вирни подарую, од дзвоненя покойним, зоз двох гольтох жеми хтору дало панство, а парохияне ю обрабяю. У церковней каси, котра ма три ключи и чува ше у</i>

<i>asservatur. Perceptiones notat Parochus, Erogationes aedituus cum coimteligentia Parochi, Rationes vero quolibet anno Offo Dioecesano exhibentur.</i> <i>Ad 14. Docet deductio hic advolta sub.</i> <i>Ad 15. Rebaptisantur sub conditione.</i> <i>Ad 16. Semper in Ecclesia in argenteo vase. Singulis diebus Dominicis et festis imo etiam saepius. Eucharistia defertur ad infirmos a Parocho Vestitu Sacro induto praecedente homine cum campanula et lampade. Non. Sunt.</i> <i>Ad 17. Pro ratione frigoris a potiori tamen in Ecclrsia. Non admittuntur.</i> <i>Ad 18. Continuis tribus Dominicis aut festivis diebus. Semper in Ecclesia adhibitis duobus copulantur. Non. Semper. Profugae a Maritis duae foeminae in hac Parochia existent, neque scitur ubi sunt. Michaeli Gadnay et Joanni Zahorsky.</i> <i>Ad 19. Nulli abusus fiunt. Cadavera ante effluxum 48 h non sepeliuntur nisi cum indultu Medici.</i> <i>Ad 20. Exstant, et custodiuntur in Curia Parochiali.</i> <i>Ad 21. Docet hic advolta deductio.</i> <i>Ad 22. Schola non exstabat, sed jam quoad ejus coordinationem ex parte terrestri Domini congrua disposita sunt, prout ex hic adjuncta deductio apparet.</i> <i>Ad 23. Joannes Joachim bonorum morum et Officio suo accurate fungitur.</i> <i>Ad 24. Cocam et Socrum utrumque bene moratum.</i> <i>Ad 25. Capellatum nullum habet.</i>	<i>парохиялним доме. Приходи зазначає парох, видатки плаці церковнік зоз знаньом пароха, а рахунки ше каждого року придаваю служби епархії.</i> <i>14. Указує вивод у прилогу под.</i> <i>15. Знова ше кресца условно.</i> <i>16. Вше у церкви у стриберней чаши. Каждей недзелі и на швето або и частейше. Евхаристию хорим ноши парох облєчени у святочним облєчиве а пред нїм идзе человек зоз дзвончком и лампу. Не. Єст.</i> <i>17. Пре жиму, але кед можлїве лєм у церкви. Не допущую ше.</i> <i>18. Непреривно три недзелі або на швета. Вше ше винчаю у церкви у присутности двох шведкох. Не. Вше. Два жени у тей парохії охабели мужох, Михала Гадня и Янка Заборского, и не зна ше дзе су..</i> <i>19. Нєт злохаснованя. Покойни ше не ховаю скорей як преїду 48 годзини, гибаль по дошлєбодзеню лікара.</i> <i>20. Єст, и чуваю ше у парохийним доме.</i> <i>21. Указує приложєни прилог.</i> <i>22. Школи не було, але тераз понеже жємови пан дал финансийну помоц, так як ше видзи з приложеного прилогу.</i> <i>23. Янко Яким доброго живота, свою длужносц точно окончує.</i> <i>24. Кухарку и швекра, обидвойо доброго живота.</i> <i>25. Капелана не ма.</i>

Petrovcze – Петровци

Quaestiones Communitati propositae: <i>Responsa</i> <i>Ad 1. Diebus festivis et Dominicis Sacrum et fit, et saepe omittitur.</i> <i>Ad 2. Pro possibili.</i> <i>Ad 3. Visitat.</i> <i>Ad 4. –</i> <i>Ad 8. Summe inimici sunt Administratore suo, et declarant, se deserere vele, et aliorum emigrare.</i> <i>Ad 9. Deserit saepe Parochiam et frequentat popinas.</i> <i>Ad 10. Nullum. Magnae.</i>	Питання поставлені обществу <i>Одвити</i> <i>1. На швета и внедзелью Службу и служи и часто препущує.</i> <i>2. По можливости.</i> <i>3. Нащивює.</i> <i>4. –</i> <i>8. Найвещей су неприхильни гу своему управительови парохии и виявюю, же жадаю пойсц, индзей ше виселїц.</i> <i>9. Часто зохабя парохию и нащивює карчми.</i> <i>10. Ніч. Вельки.</i>
Continuatio circa Petrovcze Questiones Administratori propositae <i>Responsa</i> <i>Ad 1. Satisfiunt.</i> <i>Ad 2. Pro possibili.</i> <i>Ad 3. –</i> <i>Ad 4. Satisfit.</i> <i>Ad 5. –</i> <i>Ad 6. Superbi.</i> <i>Ad 7. Nulla.</i> <i>Ad 12. -</i> <i>Ad 14.</i>	Предложено о Петровцах Питання поставлені управительови <i>Одвити</i> <i>1. Достаточно.</i> <i>2. По можливости.</i> <i>3. –</i> <i>4. Достаточно.</i> <i>5. –</i> <i>6. Горди.</i> <i>7. Ніч.</i> <i>12. –</i> <i>14.</i>

Прилог

Parochia Kerestúr Almae Dioecesis Crisiensis, in I[n]clyti Co[m]ita[t]u Bacsiensi, per Illustrissimum ac	Парохия Керестур Благородней Крижевскей епархии, у Бачкей жупаний, котру канонски визитовал

R[everendi]ssimum Dominum Gabrielem Szmicsiklasz Episcopum Dioecesanum Anno 1838-o Mensis Juli Die 15-a sub Parocho Joanne Koptsay Canonice visitata.	високодостойни и пречесни пан диєцезални епископ Ґабриєл Смичиклас 15. юлия 1838. року под час пароха Янка Копчая
Ordo	Порядок
Qui in celebrandis Divinis, et peragendis functionibus Spiritualibus in Parochia Kereszturiensi de presenti observatur.	Котри ше тераз отримує у служеню богослуженьох и окончованю духовних службох у керестурскей парохії.
Pridie Festorum et Dierum Dominicalium pro <i>Vesperis</i> in hyeme pulsatur hora pomeridiana 3-tia, media 4-ta vero fit compulsatio. In aestate vero primus pulsus fit hor 4-ta, compulsus hora 4 ½-a. Majoribus Festis pro <i>Mesinoctium</i> seu Бденіє et hyeme et aestate primus pulsus fit media quarta Matutina, Compulsatio sequitur hora 4-ta.	Пред шветама и недзельніма днями до <i>Вечурні</i> вжиме ше дзвонї на три годзин пополадню, другираз на пол штвартей. У лєтнім чаше ше дзвонї на штири и другираз на пол пиятей. На вельки швета До Саночного односно на <i>Бденіє</i> и вжиме и влєце першираз ше дзвонї на пол штвартей рано, другираз на штири.
Festis minoribus et Diebus Dominicis pro <i>Matutino</i> hyeme et aestate aequaliter prima vice pulsatur hora 5-ta matutina, compulsatio autem fit media sexta.	На менши швета и на недзельни дні до <i>Утринї</i> вжиме и влєце єднак першираз ше дзвонї на пейц годзин, а другираз на пол шестей.
Diebus Festivis et Dominicis de hyeme et aestate <i>Lectum Sacram</i> semper hora 8-a matutina servatur, pro quo semel saltem unica Campana pulsatur.	На швета и недзельни дні вжиме и влєце Читана Служба ше служи на осем годзин рано, до хторей ше дзвонї раз з єдним дзвоном.
Iisdem Diebus <i>Cantatum Sacrum</i> hyeme et aestate hora matutina 10-ma servatur, pro quo prima vice pulsatur hora 9-na, secundario media decima, tertiaro seu Compulsatio hora 10-ma.	На тоти исти дні шпивана Служба и вжиме и влєце ше служи на дзешец годзин, до хторей ше першираз дзвонї на дзевец, другираз на пол дзешатей и трецираз на дзешец годзин.
Iisdem Diebus <i>Vespera</i> de hyeme et aestate hora pomeridiana 3-tia servatur, pro quibus 1-mus pulsus fit hora 2-da, secundus hora media tertia, Compulsatio vero hora 3-tia.	На тоти дні <i>Вечурня</i> ше служи и вжиме и влєце на три годзин пополадню, до хторей першираз двонї на два, другираз на пол трецей и трецираз на три годзин.
Diebus ferialibus tempore hyemis	

<i>Primum Sacrum</i> quotidie legitur hora matutina 7-ma, <i>Secundum</i> vero hora 8-ma. Tempore aestatis autem, seu a primo vere incipiendo, <i>Primum Sacrum</i> celebratur hora matutina 6-ta, <i>Secundum</i> autem 7-ma. Nota: Diebus ferialibus non quidem ordinarie singula Die duo Sacra habentur. Unum tamen de regula et quidem semper hora, pro primo sacro determinata, debet esse, quo ne Parochiani pro primo Sacro quotidie copiosiori numero, praesertim tempore a ruralibus laboribus vacuo, devote comparere asveti, carere cogantur, de hoc Parochus cum Cooperatore seu localis Curati in mutua Cointelligentia ita prospicere solent, ut nisi extraordinarius occurrat casus, nulla dies per totum annum absque Sacro praeterlabatur. Durantibus his duobus, vel saltem uno Sacro, solent per alterutrum Curatorum infirmi in domibus provideri. Proles in Ecclesia baptisari, et puerperae ad Ecclesiam introduci, ita ut terminatis Sacris una etiam reliqua occurrentes spiritualibus functiones absolvantur. Extrema Unctio infirmis de regula (dementis extraordinariis casibus) semper mane uno eodemque tempore solet administrari, quo tempore provisus fit ita ut gravus decumbentes infirmi ad semel omnibus moribundorum muniantur Sacramentis, qua ratione et infirmorum domestici, et etiam curati, curis circa infirmos ad semel liberantur, nec amplius, ut prius in consuetudine Parochiani habuere, infirmi ad tres distinctas vices provideri solent, pro arbitrio patris aut matris familias. Sepultura de hyeme et aestate ante meridiem hora 10-ma, et meridie vero tempore	Роботни дзень вжыме перша Служба читана кожны дзень на седем а другая на осем годзін рана. У летнім часе, пачынаючы ад першага дня яры, перша Служба ше служи на шейсц, другая на седем годзін рана. Заўвага: Роботни дні ше не кожны дзень служи два Службы. Една по правілу і вше у часе одредзеным за першу Службу, а понеже парохіяне на кождоноўвей першай службы лічэны, поготов кед нет польскі работі, побожно приходза, трудза ше не виоставац, прето парох з капеланом або меснім церковніком у догваркі так дэбаю, же бі, окре́м вині́мочнай прычыны, ані́ е́ден дзень прэз цалі рок не бул без Службы. Док тоти два тирваю, або една, е́ден зоз свящэ́нікох нащывю́е хори́х по домо́х. Дзеці ше кресці у церкви і мацэрі ше до церкви уводза на виводкі, так же кед ше законча Службы, або док една іще тирва, окончую ше духо́вны абры́ды. Олі́во за хори́х ше по правілу (о́крем вині́мковых сітуацы́ях), вше рана у істы час подзелю́е, і у тым часе буду абслужэны, так же бі тоти цо ле́жа че́жко хори́ нараз булі забэспэчэны зоз тайнамі, же бі ше і дома́шні хори́х, і ду́шпасти́ре з е́дным нащыві́ваньом хори́х ошлэбодзэлі, же бі ше ве́цей не так як скорей, як то парохіяне ма́лі обы́чай, хори́х по тры́раз абслугова́ло, по дзе́кі о́ца або мацэ́ры фа́мільі. Хова́ня ше прэ́д пала́дньом і вжыме і влэ́це отрымую́ на дзэ́шэц годзі́н, а

hyemis hora pomeridiana 3-tia, in aestate vero hora 4-ta peragi solent.	пополадню вжиге на три а влече на штири.
Inventarium Paramentorum et Supplectilis Ecclesiae GrCath. Kereszturiensis	Инвентар прибору и судзини грекокатолицкей церкви керестурскей
1. 9 Missales vestitus lucidi: 5 Festivales, 2 Dominicalws, 2 FERIALES. 2. 3 Vestitus nigri Missales, e quibus unus sericeus pro 40-ma et Cantatis Sacris, alter quotidianus, tertius pro sepulturis, deserviens, unus vestitus Diaconalis. 4. 7 Albae (Стихаръ) 5. 7 Cinguli (Поясъ) 6. 1 Tegumentum Festivale pro Altari 7. 3 Calices festivali, Dominicalis et ferialis. 8. 1 Ciborium pro asservando Sanctissimo 9. 1 Pixis inaurata pro deferendo ad infirmos Sanctissimo cum nitido Sacculo. 10. 3 Evangelia: unum festivale, aliud dominicale et feriale, tertium pro Unctionibus et Sepulturis deserviens. 11. 4 Cruculae 12. 3 Thuribula, quorum unum argenteum. 13. 1 Пятихлѣбница 14. 1 Trikirion pro Sacris Praesantificationis in 40-ma. 15. 9 Candelabra pro Altari. 16. 3 Nova Vexilla et 1 Nigrum pro Sepulturis. 17. 8 Candelabra pro Ceroferaries. 18. 8 Indusia pro iisdem – pro Sacris et Sepulturis deservientes.	1. 9 шветли ризи: пецери на швета, двої недзельни и двої на кажди дзень. 2. Трої ризи чарни за службу, од котрих єдни гадвѣни за Вельки пост и шпивани служби, други на кажди дзень, треци за хованя, и єдни ризи за диякона. 4. 7 алби/стихари 5. 7 пояси 6. 1 плахта шветочна за олтар 7. 3 чаши, святочна, недзельна и на кажди дзень 8. 1 циборий за чуванє Пресвятого 9. 1 Дарохранительница позлацена за ношенє Пресвятого хорим зоз украшеним мещком. 10. 3 евангелії: єдна шветочна, єдна недзельна и на кажди дзень, а єдна ше хаснує кед ше ноши олїво и на хованьох. 11. 4 крижики 12. 3 кадила, од котрих єдно стриберне 13. 1 Пятихлѣбница 14. 1 Трикирион за Пржедєосвящену службу у Вельким посце 15. 9 швичніки за олтар 16. Нови крижи и єден чарни за хованя. 17. 8 швичніки за швичкарох 18. 8 кошулі за нїх, котри ше хасную на

19. 6 Lampades, quorum una argentea, 5 autem ex Backfong. 20. 1 Navicula pro Thure ex Packfong Dotatio Ecclesiae Kereszturiensis Dotem Ecclesia hae nullam habet. Proventus ejus constituunt: 1-o. Collectio marsupialis diebus festivis et Dominicis sub cantato Sacro per Syndicum Ecclesiae de ubique vigente more institui solita. 2-o. Libera oblata in parato et frugibus omni autumnno per Syndicum domatim, praemissa praevis ad Fideles nomine Ecclesiae petitoria exstimulationes colligi solita. 3-tio. Pia Testamentaria Fidelium pro Ecclesia legato. 4-to. Mulcta a delinquentibus per primores loci pro Ecclesia desumptae. 5-to. Taxa, a Vexillo nigro in sepulturis in deductione Stolae exposita, dependi solita. 6-to. Taxa, cum mutuo et libero populi Ecclesiae consensu, a pulsu campanarum in quibusdam sepulturis solvenda. 7-o. Pretia, ex publica licitatione mediante, ad personam saltem, non vero familiam, venditis Ecclesiae sellis et scannis virorum et faeminarum, unde Ecclesia haec optimum habet proventus. Parochi subsistentia Habet ab Excelsa Camera Jus Patronatus	Служби и на хованю 19. 6 лампи, од котрих єдна стриберна, а 5 зоз пакфонгу.¹ 20. 1 ладьочка за кадило зоз пакфонгу. Дотациї керестурскей церкви Тота церква не ма нїяку дотацию, а ей приход ше склада зоз: 1. Зберанє до дзвончка на швета и недзелї под час шпиваней Служби котре збера касир, котре ше вшадзи по обичаю практикує. 2. Добродзечни даваня цо касир у пенєжу и у зарну каждой єшенї збера по обисцох, за котри ше вирним скорей вислови молба же би ше их спонукло на узвичаєне зберанє. 3. З тестаментами охабени прилоги вирних за церкву. 4. Зоз карох преступнікох котри наплацую за церкву валалски предняки. 5. Такса за чарни криж на хованьох ше наплацує як у виводу штоларного приходу визначене. 6. Такса котра ше по шлебодней и заєдніцкей согласносци вирних плаци церкви за дзвонєне на каждым хованю. 7. Пенєж за предани на явней лицитації у церкви хлопски и женски лавочки и столки, за особу, не за фамилию, од чого церква ма красни приход. Витримованє пароха

¹ Pakfong — пакфонгу – легура бакра, никла, цинка и стрибла.

tenente, unam integram liberam sessionem in 3 calcaturis, et quidem in calcatura versus Kulam habet 10 jugera, in calcatura Széjki dicta jugera 10, et in calcatura Koszteliszko nominata jugera 12. Igitur terrae arabilis Parochi hujatis consistunt ex 32 jugeris. Vicinos in omnibus 3 calcaturis eosdem habet, nempe ex una parte colonum Tirkajla Janko cum media sessione, ex altera parte vero Communitatem cum integra sessione libera. Falcastra habet in 3 locis, et quidem in divisione Bresztocsics nominata habet 4 jugera, ubi vicini ex una parte Tirkajla Janko, ex altera vero Papp Andris Miska. In divisione Megyes dicta habet 8 jugera, ubi vicini nunc ex una parte Tirkajla Janko, ex altera vero Communitas. In divisione Szeliscse nominata habet jugera 10, ubi vicini ex una parte Tirkajla Janko, ex altera Papp Andris Miška. Igitur falcastra consistunt ex 22 jugeris. Ab eadem Excelsa Camera habet de praesenti Parochus hujus titulo subsidii annue 57ф 22 2/4 xr. in Conv. Monetac, quos quatuor	Ма од Прешветлей Комори, котра ма право патронату, єдну цалу шлєбодну сєсию² у трох часцох (калкатурох)³, и то у часци гу Кули ма 10 гольти, на Сейкох⁴ 10 гольти и на Косцєліску⁵ 12 гольти, значи парох ма 32 гольти орачей жеми. Сушєдох у шицких трох часцох ма истих, з єдного боку селян Янко Тиркайла з пол сєсиї, з другого боку општина зоз цалу шлєбодну сєсию. Луки ма тиж так на трох местох, у часци Брєстовчич⁶ 4 гольти, дзє му сушєди Янко Тиркайла и Пап Андриш Мишка. У часци Медєш⁷ ма 8 гольти, дзє му з єдного боку сушєд Тиркайла Янко, а з другого боку општина. У часци Сєлицє⁸ ма 10 гольти, дзє му з єдного боку суєд Янко Тиркайла, а з другого боку Пап Андриш Мишка. Значи, луки ма 22 гольти. Од Прєшвєтлєй Комори парох ма на мєно помочи рочнє 57 ф. и 22 2/4 грайцари у конвєнционалнєй монєти,⁹ котри штирьїраз до рока по 14 ф. и 20 1/2 грайцара

² Сєсия – вєлькєсц сєлянського маєтку котри фгєудални пан додзєльовал сєлянєм на хаснованє. У Бачки сєсия виношєла 55 гольти орачей жеми, рахуюци голь по 1.100 кв. вати., и то 32 гольти орачей жеми, 22 гольти луки и гольт порти за хжу. Сєлянє могли достац цалу сєсию, 3/4, 1/2, або 1/4, а ридко вєцєй як цалу сєсию.

³³ Калкатура – у тим случаю значи плодєшор, змєньованє аграрних културох у одрєдзєним потєсу обрабєцєй жеми у чашє кєд шє практиковало двєпольну або, як у чашє о котрим слово, трєпольну систєму. По трєпольнєй систєми хотар бул подзєлєни на часци/потєси/калкатури, а кажду од нїх шє єдєн рок на на исти способ хасновало: у єднєй шицки котри там мали свєйє парцєли шали лєм житарки, у другєй шє тото рок могло садзиц лєм култури за покорму статку, а трєца оставала под угором, односно одпочивала, и на нєй шє могло напасац статок. Так шє з рока на рок тоти парцєли/потєси на розлични способ хасновало, а сєлянє котри у нїх мали свєйє парцєли, мушєли шє притримовац прєдвидзєного плодєшору, змєньовац плодєшор односно хаснованє.

⁴ Сейки – часц кєрєстурского хотара од дакєдишнєй драги до Чєрвинки по драгу до Брєстовца.

⁵ Косцєліско – часц кєрєстурского хотара мєдзи драгу до Кули и драгу до Чєрвинки.

⁶ Брєстовчич – часц кєрєстурского хотара од драги до Чєрвинки по драгу до Вєпрєвачу (Крущич), алє аж за Косцєліском.

⁷ Медєш – часц кєрєстурского хотара од драги до Брєстовцу по драгу до Лалитю.

⁸ Сєлицє – часц кєрєстурского хотара од драги до Лалитю по драгу до Пиньвиц.

⁹ Конвєнционална монєта – узвичаєна монєта.

per annum Angariatim cum 14 f 20 ½ xr. C. M. Kulae levat. Lecticalis proventus. Titulo lecticalis proventus habet Parochus Kereszturiensis hi a domo qualicunque, et non a pari, unam posoniensem metretam tritici, secus nihil. Sed et hujus proventus saltem duas tertias habet, nam unam tertiam Cooperator trahit. A subinquinis ½ posonien[is] accipit. Stolaris proventus 1. Ab Baptismate semper solus baptisans habet 16 xr. 2. Ab Intoductione puerperae habet Parochus 8 xr. 3. Ab Introductione sponsae 8 xr. 4. A Copulatione Coelibem domesticorum 1 f. 12 xr. 5. A Copulatione Coelibem extraneorum 2 f. 24 xr . 6. A Copulatione viduorum localium 2 f. 24 xr. 7. A Copulatione viduorum extraneorum 4 f. 48 xr. 8. A Copulatione Semividuorum 1 f. 48 xr. 9. Ab Extrema Unctione 1 f. 10. A magna sepultura 2 f. 11. A parva sepultura 30 xr. Deputatum ex parte Communitatis uti apud Latinos in Archidioecesi Calocensi, passim viget, absolute nullum habet, nec quidquam alium Parocho praestat Communitas praeter cultivationem sessionis parochialis, et advectionem 6 orgiarum focalium lignorum per	конвенционалней монети подзвигує у Кули. Руковина. На мено руковини парох ма од каждого дому, не од пари, єден пожонєц¹⁰ жита и нїч вещей. Але и зоз того приходу ма лєм два трєцини, бо трєцину достава капелан. Од жедлярох достава по пол пожонца. Штоларни приход:¹¹ 1. Од кресченя достава лєм тот цо кресци 16 грайцари. 2. Од уводзєня породзєней на виводки парох ма 8 гр. 3. Од уводзєня млодей 8 гр. 4. Од винчаня неоженєтого/неодатей домашнїх 1ф. 12 гр. 5. Од винчаня неоженєтого/неодатей странцох 2 ф. 24 гр. 6. Од винчаня месних гдовцох 2 ф. 24 гр. 7. Од винчаня странских гдовцох 4 ф. 48 гр. 8. Од винчаня полугдовцох 1 ф. 48 гр. 9. Од олїва 1 ф. 10. Од велького хованя 2 ф. 11. Од малого хованя 30 гр. Депутат од општини так як при римокатоликѡх у Калочскей архиепископїи часточно присутни, не ма нїяки, анї общество парохѡви нїч вещей не дава окрем обрабяня його сесїи и привожи 6 вати древа на огонь котре парох купує. Дотация керестурского капелана Тєрашнї керестурски капелан Янко Ѓвожджак

¹⁰ Пожонска (братиславска) мера – пожонєц – 62,52 литри.

¹¹ Штола – часц священїцкогѡ облєчива, єпитрахиль. Ту значи приход односно плацєне за поєдини обряди котри священїк окончує кєд ма на себє штолу: кресченє, винчанє, хованє, ношенє олїва итд.

Parochum emptorum. Dotatio Cooperatoris Kereszturiensis Modernus D. Cooperator Joannes Gvoszyák habet ab Excelsa Camera aequae, uti et Parochus integram liberam sessionem in 3 calcaturis, quam tamen solus, et non Communitas cultivare debet. In calcatura versus Kulam habet 10 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Andreas Vencselyovszki, in calcatura Széjki dicta habet pariter 10 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Joannes Czapp. In calcatura Koszteliszko nominata habet jugera 12 ubi vicini de presenti Joannes Csizmar et Andreas Viszlavszki. In summa 32 jugera terrae arabilis, falcastra habet aequae, uti Parochus, et quidem in divisione Bresztovcsics dicta habet 4 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Joannes Czapp. In divisione Megyes noncupata habet 8 jugera in vicinitate Joannis Csizmar et Joannis Czapp. In Divisione sic dicta Szeliscse habet 10 jugera ubi vicini Andreas Viszlavszki et Michael Takács. Universim 22 jugera. Item D. Cooperator habet ab Excelsa Camera Jus Patronatus iterato titulo subsidii anue 53 f. 40 xr. C. Mon., quod erga quietantiae angariatim a 13 f 25 xr praeter in anno Kulae simul cum Parocho levat. Item D. Cooperator ex Parochia hujus lecticali proventus a singula domo non vero a pari, in una posoniensi metreta tritici consistente percipit tertiam partem quam sibi solus, uti et Parochus, domatim colligit. Proventus stolaris. D. Cooperator Kereszturiensis habet uti lecticalis ita et totius stolaris proventus tertialitatem et quidem ex stolari dependi solita	ма од Прешветлей Комори так исто як и парох цалу шлебодну сесию у трох часцох, але ю обрабя сам, а не обрабя му ю општина. У часци гу Кули ма 10 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Андрий Венчельовски, у часци Сейки ма тиж так 10 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Янко Цап. У часци Косцеліско ма 12 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Андрий Виславски. Ведно ма 32 гольти орачей жеми. Луки ма так исто як и парох, у трох часцох: у часци Брестовчич ма 4 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Янко Цап. У часци Медеш ма 8 гольти, а сушеди му Янко Чизмар и Янко Цап. У часци Селище ма 10 гольти, дзе му сушеди Андрий Виславски и Михал Такач. Ведно ма 22 гольти луки. И капелан ма од Прешветлей Комори право патронату и у мено помощи 53 г. 40 грайцари конвенцийней монети, котри триместрално по 13 ф и 25 грайцари вибера у Кули ведно зоз парохом. Капелан тиж так ма руковину – од каждого обисца, не од пари, трецину пожонца жита, котру себе сам, так як и парох, збера по обисцох. Зоз Штоларного приходу парохії керестурски капелан ма трецину, як и од руковини, и то зоз штоларней суми на таки способ: 1. Од кресценя вше кед сам кресци достава 6 гр. 2. Од уводзения на виводки ма 8 гр. 3. Од винчания неоженетого домашнього 36 гр.

summa habet nominatim 1. Ab Baptismate quotivis solus baptisat accipit 6 xr. 2. A Introductione puerperae habet 8 xr. 3. A Copulatione Coelibum domesticorum 36 xr. 4. A Copulatione coelibum extraneorum 1 f. 12 xr. 5. A Copulatione viduorum localium 1 f. 12 xr. 6. A Copulatione viduorum extraneorum 2 f. 24 xr. 7. A Copulatione Semividuorum 54 xr. 8. Ab Introductionem Sponsae 4 xr. 9. Ab Extrema Unctione 30 xr. 10. A magna sepultura absque consciones et valedictionem 1 f. 11. Ab eadem cum Concione et Valedictione 4 f. 12. A parva sepultura 15 xr. Quarterium quod inhabitat est Communitatis pro habitaculo Cooperatoris procurata et destinata, cujus curans at in bono ac condecienti statu conservationem sola Communitas gerit. Dotatio Cantoris Kereszturiensis Cantor Ecclesiae Kereszturiensis habet ab Excelsa Camera mediam sessinem liberam, in 3 calcaturis, ex 16 jugeris consistentem terrae arabilis, in vicinitate nunc ubique Georgii Szeman et Michaelis Edelinszki. Falcastra aequae uti Parochus et Cooperator in 3 divisionibus habet, quae universim 11 jugera urbarialia efficiunt. Vicinos et hic eosdem habet nempe Georgium Szeman et Michaeliem Edelinszki. A Communitate t[i]t[u]lo solutionis habet a	4. Од винчання неоженєтого странского 1 ф. 12 гр. 5. Од винчання гдовцох домашніх 1 ф. 12 гр. 6. Од винчання гдовцох зоз страни 2 ф. 24 гр. 7. Од винчання полугдовцох 54 гр. 8. Од уводзєня млодей 4 гр. 9. Од оліва 30 гр. 10. Од велького хованя без казанї и одпитованя 1 ф. 11. Од истого з казаню и одпитованьом 4 ф. 12. Од малого хованя 15 гр. Квартель у котрим бива општински, одредзєни за биванє капелана, о котрим ше стара сама општина же би бул у добрим стану. Дотация керестурского дзияка Дзияк керестурскей церкви ма од Прешветлей Комори пол шлебодней сєсїї, у трох часцох, котра ма 16 гольти орачей жеми, а сушєд вшадзи Дюра Семан и Михал Еделински. Луки ма так исто як и парохово и капеланово у трох часцох, котри виноша шицкого 11 гольти, а сушєди му Дюра Семан и Михал Еделински. Од општини ма на мєно плаци од каждого дому пол пожонца односно єден корец¹² жита и безплатни квартал, котри уствари општински будинок блїзко при парохїї,

¹² Корец – пол пожонца односно 32 л.

singula domo mediam poson[iensis] metretam, seu unum coretum tritici et liberum quarterium, quod est domus Communitatis Parochiae vicina, pro Cantoris hujatis habitatione extracta. Modernus stolaris Cantoris Kereszturiensis proventus: 1. Ab singulo Baptismate percepit a levantibus 5 xr. 2. A Copulatione coelibum domesticorum accipit 12 xr. 3. A Copulatione coelibus extraneorum 24 xr. 4. A Copulatione viduorum localium habet 24 xr. 5. A Copulatione viduorum extraneorum 48 xr. 6. A Copulatione Semividuorum 18 xr. 7. Ab Extrema Unctione 30 xr. 8. A magna sepultura 1 f. 9. A parva sepultura 15 xr. 10. A singulo feriali die ad intentionem offerentis celebrato Sacro habet 12 xr. De praesenti officium cantoris obit Joannes Zsatkovics compluribus annis bene meritis hic loci Cantor, sobriae vitae, et in officio zelus et accuratus. Fundatio Docentis Kereszturiensis Docens Kereszturiensis habet ab Excelsa Camera mediam sessionem liberam in 3 calcaturis ex 16 jugeris consistentem penes nunc ubique eodem vicinos, utpote: Joannem Rác et Michaellem Rác terrae arabilis, falcatura vero habet aequae in 3 locis, seu divisionibus, uti Parochus, Cooperator et Cantor, ex 11 jugeris consistentia penes eidem superius nominatos	збудовани за биванє тутейшого дзияка. Терашні дзияков штоларни приход: 1. Од каждого кресценя достава од кумох 5 гр. 2. Од винчаня неженєтих домашніх достава 12 гр. 3. Од винчаня неженєтих страних 24 гр. 4. Од винчаня гдовцох домашніх ма 24 гр. 5. Од винчаня гдовцох странцох 48 гр. 6. Од винчаня полугдовцох 18 гр. 7. Од олїва 30 гр. 8. Од велького хованя 1 ф. 9. Од малого хованя 15 гр. 10. Кажди роботни дзень од интенції¹³ одслуженой Служби ма 12 гр. Тераз службу дзияка окончує Янко Жаткович уж велї роки, достойни, у тим месце дзияк, шорового живота, а у служби пилни и точни. Фондация керестурского учителя Керестурски учитель ма од Прешветлей Комори пол шлебодней сесії орачей жеми у трох часцох котра ма 16 гольти, а вшадзи ма сушедох Янка Раца и Михала Раца, а луки ма 11 гольти, тиж у трох часцох, як и парох, капелан и дзияк, при уж горе наведзених сушедох. Од општини ма на мено плаци рочне:

¹³ Интенция – плацєнє за служенє Служби.

vicinos. A Communitate vero ttlo solutione annuae haec habet. 1-o. In parato Aere habet anuae 50 f. Conv. Mon. 2-o. 50 Metr. Pos. tritici. 3-tio. 50 libras salis. 4-to. 10 libras candelas. 5-to. 3 orgias lignorum focalium. 6-to. 1 posonien. metretam leguminum. Schola extat nova in duas classes divisa cum commoda docentis habitatione et 1-no pro preceptore cubicellam. Docens de praesenti est Georgius Magócs Kuczura oriundus Ruthenus, absolutus poeta, prius sub denato docente 9 annis hic qua preceptor serviens, bonorum morum et in officio suo solers, quo et Parochus et Communitas plene contentatur. Sig. Kereszturini die 20 julii anno 1838. Joannes Koptsay Par[ochus] Keresturiensis	1. У готовим пенєжу 50 ф. конвенцийней монети 2. 50 пожонци жита 3. 30 либри¹⁴ солї 4. 10 либри швички 5. 3 вати древа на огонь 6. 1 пожонец пасулї Школа нова, ма два класи з прикладним (комотним) биваньом за учителя и єдну просторию за помощного учителя. Тераз учитель Дюра Магоч по походзеню з Коцура, Руснак, закончел поетику, а предтим под час предходного покойного учителя бул 9 роки помощни учитель, добрей є норови, у своєй служби добри, и парох и општина зоз нїм задовольни. Подписане у Керестуре 20. юлия 1838. року. Янко Копчай, парох керестурски.

Жридла

Архив грекакатолїцкей парохії у Руским Керестуре (АПРК) – Записнік з канонскей визитації з 1838. року, без сигнатури.

Hungaricana:

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/edt_eol_evangelikus_canonica_visitatio_banyai/

Литература

- Kostel'nik, G. (1998). Liber memorabilium grekokatolickej parohii bačkeresturskej. Novi Sad: Soûz Rusnacoh i Ukraïncoh Ūgoslavii. (Cyrillic)
- Ramač, Â. Kanonična vizitaciâ Keresturs'koï parafii 1767 roku. Naukovij zbirnik Muzeû ukraïns'koï kul'turi u Svidniku, 25. Svidnik: Muzej ukraïns'koï kul'turi u Svidniku, 95–128. (Cyrillic)
- Ostergatová, A. (2007). Knonické vizitácie ako historický prameň. In. (Ed. Hišem, C. et cet.) Kanonické vizitácie po Tridentskom Koncile. Zborník príspevkov. Košice.

¹⁴ Либра – фунта – 0,56 кг.

- Ramač, J. – Marčoková, D. (2020). Kánonická vizitácia kysáčekej evanjelickej cirkvi z roku 1835. *Acta historica Neosoliensia*, 23/2020, v. 2. Banská Bistrica – Bellianum, 105–130.
- Šršan, S. (2006). *Visitationes canonicae – Kanonske vizitacije*. Knj. IV. Srijem. 1735 – 1767. Osijekini.
- Šršan, S. (2007). *Visitationes canonicae – Kanonske vizitacije*. Knj. V. Osijek i okolica 1732–1833. Osijekini.

Janko Ramač

CANONICAL VISITATION OF THE GREEK CATHOLIC PARISHES OF THE BAČKO-SREM DEANERY OF THE KRIŽEV EPARCHY FROM THE YEAR 1838

Summary

The record of the canonical visitation of the Greek-Catholic parishes of the Bačka-Srem deanery of the Križev eparchy from 1838 is the only one known and only partially used in the historiography of the Ruthenians in Southern Hungary in the 18th century. The document is significant because it provides a lot of information from the field of church-religious life, about the church itself and the parish house, about the church inventory, priests, teachers and singers, and about church-religious life, about worship services and their maintenance, about church and religious ceremonies, about the believers. On the other hand, the minutes contain a lot of information about economic life, about property, the income of the church, parish and school, about the income of priests, teachers and singers, as well as about the land they received from the Chamber to use as a benefit. Briefly, a comparison of the minutes of the Greek Catholic parishes of the Bačka-Srem deanery from 1838 and the minutes from the canonical visitation of the evangelical church communities of the Bačka-Srem and Banat deaneries within the Ban district from 1835 and the canonical visitation of Osijek and the surroundings of the Đakovo diocese from 1833 is presented as well in order to show their similarities and differences.

Key words: canonical visitation, Ruthenians, Greek-Catholics, Krstur, Kucura, Novi Sad, Šid, Petrovci.

РУСИНЫ В МОЛДАВСКОМ ЛЕТОПИСАНИИ

Представлен обзор молдавских средневековых летописей, которые являются важным источником по истории русинов Карпато-Днестровских земель. Сам этноним русин в них не употреблялся, летописцы называли данное население русским (рус), во множественном числе – русскими (рушь). Впервые полностью сделан перевод на русский язык древней легенды об основании Молдавского княжества в изложении интерполятора летописи Г. Уреке С. Даскэла, летописцев М. Костина и Н. Костина. В ней рассказывается, что страна была заселена волохами (молдаванами) под предводительством Драгоша и русинами из Покутья во главе с Яцко. Это сказание дает представление об основном этническом составе населения княжества и регионах его компактного расселения. Сведения летописей подтверждаются многочисленными источниками и данными топонимики. В летописях содержатся и другие сведения по истории русинов – русинские топонимы и антропонимы, которые также позволяют сделать вывод о существенной численности данного населения в Карпато-Днестровских землях, т. е. на территории средневековой Молдавии. Имена и прозвища представителей феодальной элиты княжества, упоминаемые в летописях, свидетельствуют о ее смешанном, славяно (русинско)-волошском (молдавском) составе, а количество среди нее людей с русинскими именами и прозвищами говорит о большом удельном весе русинов в правящих кругах княжества.

Ключевые слова: русины, молдаване, славяне, Молдавское княжество, молдавские летописи, легенда об основании Молдавского княжества, Яцко, Драгош.

Молдавское летописание зародилось во второй половине XV в. Первые молдавские летописи были написаны кириллицей на славянском языке. Молдавское летописание XV–XVI вв. получило название славяно-молдавского. Начало его относится ко времени правления господаря Стефана III Великого (1457–1504). Первая летопись, условно названная «Анналы двора Стефана Великого», была написана при дворе этого господаря анонимным летописцем. Ее первоначальный вариант был утерян. Сохранились «Анонимная летопись Молдавии», посвященная событиям с 1359 по 1507 г., и два списка Путнянской летописи, описывающей события с 1359 по 1526 г. и с 1359 по 1518 г. Известны также молдавско-немецкая хроника (1457–1499) на немецком языке, «Сказание вкратце о молдавских государях отколе начинается молдавская земля» (1359–1504), включенное в Воскресенскую летопись и молдавско-польская летопись (1359–1564), написанная на польском языке. Также сохранились три летописи XVI в., написанные духовными лицами: «Летопись Макария» (1504–1551), «Летопись Евфимия» (1551–1554), «Летопись Азария» (1551–1574) (История 2015: 101–102; Стати 2016: 252, 258).

Несмотря на устойчивую точку зрения, согласно которой молдавские славянские летописи написаны по подобию сербской, созданной, в свою очередь, по образцу болгарской, некоторые исследователи склонны считать, что литературной моделью послужили русские летописи (Руссев 1982: 36).

Славяно-молдавские летописи являются важным источником не только по истории Молдавии и молдаван, но и по истории русинов Карпато-Днестровских земель. В них перечисляются топонимы, среди которых немало и русинских; встречающиеся наряду с каноническими христианскими и молдавскими славянские имена позволяют сделать вывод о значительном присутствии русинов в правящем классе государства и его смешанном славяно-волошском составе. Например, Стефан III назначает пыркалабами (посадниками) г. Крачун (Кецо) Вылчу (болгарское имя) и Иванка

(болгарское или русинское имя), пыркылабами г. Килия были Ивашко (русинское имя) и Максим (каноническое) (Славяно-молдавские летописи 1976: 30, 72).

В «Анонимной летописи» (Быстрицкой летописи) употребляются такие выражения, как «господжа княгиня Еудокія от Киева, сестра Семена царя» (Славяно-молдавские летописи 1976: 26), в разделе «Молдавские цари» перечисляются «цари», начиная с Александра I Доброго и заканчивая Стефаном III (Славяно-молдавские летописи 1976: 24). Интересен эпизод встречи жителями Сучавы Стефана после разгрома им турок у Васлуя (1475), где народ чествовал его криками: «Да здравствует царь!»:

«И възвратиса Стефан воевода съ вьсами вои своими, яко побѣдоносец въ настолий свой град Сучавски. И възидоша ему на сратение митрополит и иереие, носаци сватое еуангелие въ рѣках и слу//жаще и хвалаще бога о бывшем даровании от вышнѣго, и благословѣще царѣ: "Да живет царь!". И бысть тогда веселие въ людех и вьсам околним господам и православним вьсам христианом, яко побѣди господь поганскыа языки рѣкож раба своего Иоанна Стефана воевода» (Славяно-молдавские летописи 1976: 28).

Сама фраза «настолий свой град Сучавский» встречается в летописи четыре раза (Славяно-молдавские летописи 1976: 26, 27, 28, 30), «Сучава град» – два раза (Славяно-молдавские летописи 1976: 31, 32), один раз – «град Сучавский» (Славяно-молдавские летописи 1976: 32). «Град Сучавский» («Сочавский град» (Славяно-молдавские летописи 1976: 66)) встречается в Путнянской I летописи (Славяно-молдавские летописи 1976: 63), Путнянской II летописи (Славяно-молдавские летописи 1976: 69, 71, 73), «Сучавский прѣславний град» (Славяно-молдавские летописи 1976: 77), «царскый Сучавскый град» (Славяно-молдавские летописи 1976: 89), «к прѣславному граду Сучавскому» (Славяно-молдавские летописи 1976: 92) – в «Славяно-молдавской летописи Макария».

В «Молдавско-немецкой летописи» (1457–1499) современник описывает военную кампанию Мухи. В советские времена в соответствии с классовым подходом его выступление называлось «восстанием крестьян под предводительством Мухи». Началось оно на севере Молдавии в районах компактного проживания русинов и быстро перекинулось на сопредельное польское Покутье. Восставшие «крестьяне», вместо того чтобы бороться со своими феодалами, отправляются это делать в землях Воеводства Русского Польского королевства (т. е. в землях бывшего Галицкого княжества):

«Через два года послал воевода Стефан одного боярина в Землю русинов и [он] занял ее вплоть до Галича, а на четвертый год пришел пан Николай Галицкий и разбил его войско у Рогатина, а тот самый боярин бежал в Белгород; это узнал воевода и тайно послал за ним погоню, и его схватили под Белгородом с его 36 конными слугами. И доставили в Сучаву; там он просидел целый год пленным, а когда год прошел, господарь его выпустил и послал его опять в Землю русинов, и он опять занял эту землю вплоть до Галича. И случилось раз в воскресенье, [что] он стоял в одной деревне у Коломыи, когда поляки напали на него и схватили его вместе с пятью соратниками. Тогда доставили в Коц его великого дворника по имени Ребдже, военачальника, и отсекли ему голову, боярина же с другими сбросили живыми [со стены] замка Коц» (Славяно-молдавские летописи 1976: 53).

Еще в 1955 г. Б.Т. Рубцов поднял вопрос об участии в данном «восстании» гуситов, которые ранее нашли прибежище в Молдавии (Рубцов 1955: 302-303). Буковинские исследователи А.В. Федорук и И.М. Кубай, проанализировав источники, сделали вывод о высоком уровне военной организации и военной подготовки «повстанцев», наличии у них орудий для штурма укреплений (что требовало наличия

квалифицированных пушкарей), использовании ими тактики гуситов (Федорук, Кубай 2013: 267–269). В свое время в гуситских войнах принимали участия русины Галицкой и Угорской Руси.

В XVII в. на смену официальному славянско-молдавскому летописанию приходит боярское летописание на молдавском языке (кириллицей). Наиболее известными молдавскими летописцами были Еустратие Логофет (?–1646) (его основной труд – «Молдавская летопись» – был утерян, но на него ссылались последующие летописцы, в том числе и Г. Уреке), Григоре Уреке, Мирон Костин, Николай Костин, Аксинтий Урикарул (помимо переписывания и дополнения летописи Г. Уреке написавший «Де а доуа домние а луй Николае Александру Маврокордат» («О втором правлении Николае Александру Маврокордата»)), Ион Некулче. Их труды довольно обширны: они отражают историю Молдавского княжества до середины XVIII в. и содержат краткие сведения о соседних странах. Летописцы того времени, будучи выходцами из боярского сословия, некоторое время учились или жили в Польском королевстве и призывали к ограничению господарской власти (История 2015: 103–104).

Григоре Уреке (нач. 90-х гг. XIV в. – 1647) оставил в черновиках единственный труд – «Летопись страны Молдавской, отколь образовалось государство, о течении годов и жизни господарей от Драгоша-воеводы до Арона-воеводы» (1359–1594), написанный около 1635 г. Летопись дошла до нас в интерполяциях М. Кэлугэра, С. Даскэла, А. Урикарула (Стати 2016: 263). Симион Даскэл (судя по прозвищу, домашний учитель) не только скопировал текст, но и дополнил его некоторыми сведениями. Михаил Кэлугэр дописал в летопись Уреке ценные сведения о полномочиях должностных лиц Молдавского княжества в начале XV в. (Руссев 1982: 93–94). Аксинтий Урикарул, переписывая летопись Г. Уреке, дважды цитирует летопись монаха Азария (Грекул 1976: 172–173).

Интересны сведения о русинах, приведенные **С. Даскэлом**:

«Предисловие к молдавской летописи, в котором говорится, что страна создана из [носителей] двух языков – румын (имеются в виду восточные романцы, так как о начале формирования единого румынского этноса можно говорить только после объединения Молдавии и Валахии в единое государство. – С.С.) и русских (в румынской публикации - *rumîni și ruși*. – С.С.), из чего понятно, что по сей день она состоит наполовину из русских и наполовину из румын

Это предание не отмечено Уреке-ворником, но я не хотел оставлять его без упоминания, считая, что, поскольку я напомнил о других, то и его не могу не коснуться.

В молдавской летописи, в предисловии, говорится, что, когда охотники убили зубра, на обратном пути они, увидев радующие душу места, повернули к той местности, где сейчас расположена Сучавская ярмарка. Почувяв запах дыма и находясь около воды в небольшом лесу, они пошли на этот запах и спустились к тому месту, где сейчас находится монастырь Ецканы. Там неподалеку они нашли пасеку с ульями и старика-пасечника, который по происхождению был русским (в румынской публикации: *rus*. – С.С.), звали его Ецко. Когда охотники его спросили, кто он и из какой страны, тот ответил, что он русский (в румынской публикации: *rus*. – С.С.) из Страны ляхов. Они спросили его также и об этой местности – чья она и какому владетелю подчиняется? Ецко сказал, что места эти пустынные и хозяина у них нет – здесь властвуют лишь звери и птицы; они простираются вниз до Дуная и вверх до Днестра, где граничат со Страной ляхов (имеется в виду Галицкая Русь. – С.С.); эти земли дают хорошее пропитание. Поняв его слова, охотники поспешили в Марамуреш, откуда вывели своих людей в эти места и других к этому побудили. Сначала они обосновались у гор и распространились по Молдове вниз. А Яцко-пасечник, узнав о поселении марамурешцев, тут же ушел в Страну ляхов и привел множество русских (в румынской

публикации: *rusi*. – С.С.), и поселил их вверх по Сучаве и по Сирету к Ботошанам. И так расселились румыны в нижней части, а русские (в румынской публикации: *rusii*. – С.С.) в верхней» (Letopisețul 1990: 28).

Свою «Историю в польских стихах о Молдове и Валашском княжестве» **Мирон Костин** (1633–1691) написал летом 1684 г. в Дашеве и посвятил польскому королю Яну III Собескому. В ее III главе, носящей название «О втором основании Молдовы и Мунтении после изгнания татар», он более подробно излагает древнее молдавское предание о заселении страны:

«Драгош назначил место каждому и обследовал все окрестности, пока не увидел серый дым, поднимающийся утром на рассвете, как колонна, до облаков. Они удивились: кто живет в таком безлюдье? Без огня нет дыма даже в пещерах, поэтому они бесстрашно направились туда. Направляясь в сторону дыма, они обнаружили вторую реку и на ее берегу увидели веселую кудрявую рощу. Одни окружили рощу, из которой шел дым от угольков; а другие, войдя в нее, обнаружили старика, работавшего на пасеке. Он накрывал ульи и бродил вокруг них, чтобы что-то поправить, посмотреть, не увела ли какая-то матка своих пчел, или выпрямить соты, взять воск, похожий на янтарь, и побудить пчел к более прилежному труду, пока они не закричали: "Бинец, человеце!" (Bineț – bene tibi, вместо "Помоги тебе Бог". – С.С.). Старик кивнул. Ему начали задавать вопросы; он: "Я не понимаю, ради Бога!" (в оригинале: "Neznaiu, bohme" (Костин Мирон 1989: 252). – С.С.). Они еще пытались объяснить с ним знаками, но он, смущенный такими гостями, совершенно неизвестными ему с тех пор, как он жил здесь, не знал, что сказать. Они привели его к своему вождю, и он спросил его через переводчика: с каких пор он живет здесь и откуда он? Он отвечает: "Я Яцко из Снятина, живу здесь несколько лет, и у меня есть маленькая пасека. Кроме вас, я никого не видел". Драгош рассказал ему об основании новой страны, которому теперь не препятствуют татары. Если у него есть люди, если он хочет привести своих родственников, то он наделяет его в то же время правом наследовать все земли во всех окрестных местах. Старик благодарит его за доброжелательные слова и обещает привести сюда всех своих родственников. И он сдержал свое слово: весь свой род из Снятина в Покутье привел в эту страну, в новые поселения. От них осталось второе самое древнее поселение после Боурень, село Яцкань, которое названо в честь их предка Яцко. И сегодня это название сохраняется, хотя село слилось с городом Сучава. Судьба не хотела, чтобы город носил самое старое название. Несколько скорняков пришли из Венгрии и поселились там (скорняк по-венгерски называется "соч"), и, таким образом, получилось так, что город и река называются Сучава. Однако имя Яцкань не погибло, сохранившись за частью города» (Costin Miron 1958: 232). И далее: «Драгош, полный рвения, расселил румын на полях, саксонских ремесленников и русинов (в оригинале: *Ruś* (Костин Мирон 1989: 254). – С.С.) поселил рядом с горами, своих слуг – на равнины внизу. Поселил и крестьян-русинов (в оригинале: *Ruś* (Костин Мирон 1989: 254). – С.С.) из Покутья и Подолии; они заселили Черновцы, Хотин и всю область Днестра, уезды Оргеевский, Сорокский и вдоль Прута половину Ясского уезда, а также половину Сучавского уезда» (Costin Miron 1958: 233).

Сын Мирона Костина **Николай Костин** (1660–1712) в главе XVI «Второе заселение Земли Молдавской, в какие годы это произошло» «Летописи земли Молдавии от сотворения мира и до 1601 года» тоже описал легендарную встречу охотников из Марамуреша под предводительством Драгоша с русином Яцко и заселение страны:

«Зайдя глубже в степь, эти охотники оказались в том месте, где сейчас находится монастырь Ецканы, и там была пасека с ульями, а при ульях – русский (в румынской публикации: *rus*. – С.С.) по имени Яцко; они его спросили, кто он и почему живет в

столь пустынном месте, а также о том, кто владеет этими землями. Он ответил, что он русский из Земли Ляшской, и, как он слышал от стариков, эти земли простираются до Дуная и до моря, и по Днестру вверх до того места, где начинается Страна ляхов.

И по имени Яцко это место было названо Ецканы, а реке, в которой, как упоминалось выше, они убили зверя, дали название Молдова, по имени одной гончей – Молды, которая после погони, добежав до реки, где убили зверя, утонула в ее водах, очень прозрачных» (Costin Nicolae 1990: 98).

Летописец также описывает регион компактного расселения русинов:

«Увидев, что пришел Драгош-воевода со своими людьми из Земли Венгерской и что осели они тут, также и Яцко отправился в Землю Ляшскую и позвал своих русских (в румынской публикации: *rusi*. – С.С.), и пришли они, и расселились вверх по реке Сучава; и со временем собралось их множество, и они заполнили эту местность: румыны с саксами внизу, до Дуная, а русские (в румынской публикации: *ruşii*. – С.С.) вверх, до границы Земли Ляшской, от гор до Днестра, и внизу до Белгорода и Килии, по старым границам Дакии и земель, на которых обосновался в свою очередь Траян, как упоминалось выше» (Costin Nicolae 1990: 99).

Значительная численность и регионы компактного проживания русинов подтверждаются и другими данными. В турецких документах средневековая Молдавия именовалась *Богдания*, в русских – *Волошская земля*, иногда *Малая Валахия*, в церковных – *Русовлахия* (*Росо-влахия*, *Молдославия*, *Молдовлахия*) (Мохов 1978: 88).

В 1395 г., при правлении господаря Штефана I Мушата (1394–1399), и в 1401 г., при Александре Добром (1400–1432), в актах константинопольской патриаршей канцелярии в качестве названия страны употребляется *Росоѡѡлахїа* (Fontes Historiae 1982: 244–249, 266–267).

Ряд исследователей полагают, что название *Росовлахия* свидетельствует о том, что территория Карпато-Днестровских земель канонически подчинялась Галицкой митрополии и ее называли так, чтобы избежать путаницы с Валахией (Угровлахией – *Ουγροβλαχία*) (Spinei 1982: 42). Как считал П. Панаитеску, Валахия в актах ее господарской канцелярии, написанных на славянском языке, называлась *Угровлахия* (иногда *Влашка Земля*) после образования 1359 г. новой митрополии в Арджеше. Константинопольская патриархия знала другую Влахию – на Балканском полуострове. Поэтому новую епархию называли *Угровлахия*, т. е. «Влахия в стороне (составе) Венгрии». Когда была создана митрополия в Сучаве, то обозначили ее *Росовлахия* (*Русовлахия*), то есть «Влахия в стороне (составе) русских» (Panaitescu 1994: 77).

В церковном плане территория Молдавского княжества вначале канонически относилась к Галицкой митрополии и граничила с Галицкой Русью, которая к тому времени стала частью Польского королевства. В составе княжества оказалась часть галицкого Понизья. Выявлено не только большое количество восточнославянских топонимов и гидронимов, но и их повторяемость на территории не только исторической Молдавии, но и в других частях бывшего Галицкого княжества. На это в свое время обратил внимание молдавский историк А. Городенко: «Ушица (в уезде Ботошань и в Черновицкой области), Бакота (в той же области) и Бохотин (в уезде Яссы), Теребне – Теребовль и др.» (Городенко 2005: 88–89). Сюда же можно добавить и гидронимы: реки Сирет (Серет) – левый приток Дуная (протекает по территориям Украины и Румынии), Серет (протекает по Львовской и Тернопольской областям), Малый Сирет (Серет) – правый приток Сирета (протекает по территориям Сторожинецкого и Глыбокского районов Черновицкой области) и Серет Правый (протекает по Зборовскому району Тернопольской области и Бродовскому Львовской области Украины).

Венгерский король, называя в 1360 г. Молдавию «страной нашей молдавской», не внес дополнения в свой титул (венгерские короли с 1205 г. именовались и титулом «король Галиции и Лодомерии» (лат. Rex Galiciae et Lodomeriae). – С.С.). Хотя самого Галицкого княжества к тому времени уже не существовало, под Галицией подразумевалась северо-западная часть Карпато-Днестровских земель, ядро Молдавского княжества (Городенко 2005: 89).

Скорее всего, название *Росовлахия* указывало на существование к концу XIV в. в Карпато-Днестровских землях двух стран: Росовлахии (Цара де Сус / Țara de Sus) на русинском севере и Мавровлахии (Молдовлахии) на юге (Цара де Жос / Țara de Jos) (Gorodenco 2008: 86).

Позже в иерархии думных бояр ворники (правители) Нижней и Верхней Молдавии занимали место после великого логофета (главы господарской канцелярии и хранителя государственной печати, исполнявшего функции господаря в его отсутствие). Ворники, по словам Д. Кантемира, вершили при княжеском дворе все дела, касавшиеся своих областей (Кантемир 2011: 229).

Ряд районов, населенных русинами, долгое время обладал автономией. Говоря о русском Долгополье (Кымпулунг Русинский в Сучавском уезде), Д. Кантемир упоминает, что жители пятнадцати сел пользовались своими законами и судами. «Порой они даже допускают двух ворников (представителей уездной администрации. – С.С.), присланных господарем, нередко же, когда те оскорбляют чувства поселян, опираясь на свои природные убеждения, они изгоняют их». Они платили налоги, которые обещали прежним господарям, и через своих представителей возобновляли эти соглашения с новыми правителями. «Если же господарь надумает быть строже и возложить на них новое обременение, они не теряют на переговоры и дня, но вовсе отказываются платить и скрываются в самые неприступные горы; поэтому господари никогда и не требовали от них больше положенного. Подчас, подстрекаемые иными мятежниками, они изменяли господарям и искали поддержки поляков: проявление такого покровительства дало повод некоторым польским историкам утверждать, что Молдавия платила дань Польше» (Кантемир 2011: 262–263). Долгое время автономной была Шипинская земля (в ее состав входили Северная Буковина и Хотинщина) (Жуковский 1991: 30–31).

Русскому (русинскому) населению княжества посвящен еще один летописный эпизод. Он, как, впрочем, и некоторые из приведенных выше, никогда полностью не переводился на русский язык. В то же время часто цитируемые вне контекста фрагменты (отдельные фразы или предложения) летописей не только совершенно искажают первоначальный смысл, но и свидетельствуют о слабом знании истории Молдавии.

Вот перевод отрывка «Летописи страны Молдавской, отколь образовалось государство, о течении годов и жизни господарей от Драгоша-воеводы до Арона-воеводы» Г. Уреке в изложении А. Урикарула:

**«Как опустошил Штефан-воевода Страну ляхов
в 7006 (1498) году, за 22 дня июня**

В том же году Штефан-воевода, желая возместить себе ущерб, нанесенный ляхами, собрал войско и вошел в Подолию и к русским (в румынской публикации: *rusi*. – С.С.), прошел и через Львов, город Канцуг, реку Вислоку, подвергая все села опустошению и оставляя после себя пожарища. Поджег города Премишлия (Перемышль. – С.С.), Радумня, Преворска, Канцуг и крепость Терябул и много добра взял оттуда, и многих жоймиров (наемных солдат. – С.С.) вывел и зарубил, а еще больше сжег крепости. И крепость Бучач много бед претерпела, и Подхаец тоже был предан огню. И много людей – мужчин, женщин, детей – было угнано в рабство, больше 100 000, многие из которых осели в стране Штефана-воеводы, и до сих пор жив

русский язык (в румынской публикации: *limba rusască*. – С.С.) в Молдове, прежде всего там, где они обосновались, так что треть говорила по-русски (в румынской публикации: *grăiescu rusește*. – С.С.). А Штефан-воевода, предав страну огню и опустошив ее, вернулся назад с большой военной добычей, без всякого ущерба перешел Днестр в этой части Галиции, опустошив и ее. И так он вернулся на свой трон, в Сучаву, с великой радостью и победой» (Letopisețul 1990: 55).

Об этом же пишет **Н. Костин**:

«А Штефан-воевода, желая отплатить за несправедливость ляхов и возместить убытки своей страны, на второй год, весной, вторгся в Землю Ляшскую, имея в своем войске татар и турок, разорив Подолию и [вошел] в Землю Русскую, до местечка под названием Камчуга, выше Львова, и до реки Вислока, разоряя все вдоль и поперек. И много ужаса и страха нагнал на все Ляшское королевство, так что никого не было, кто бы осмелился пойти против Штефана-воеводы; все были готовы к бегству, не только по городам и крепостям, но и в горы, и в кодры сбегали, и взял Штефан-воевода много рабов: мужчин, женщин и детей, сколько их, пустившихся в бегство, оказывалось на дорогах. Многих взяли татары и турки в рабство.

Но и Штефан-воевода около 100 000 рабов привел и поселил их в стране. Много отар овец и стада другого скота привел он из Земли Ляшской. Сжег тогда Штефан-воевода Перемышль, Радомну, Ярослав, Преворский и Бучеч, и много бед имел и Подхаец, и многие более малые местечки и села без числа были разорены и сожжены. Только одно сделали ляхи себе на пользу и на страх Штефана-воеводы: укрепили они Краков к югу бастионами и стенами, и рвами и пустили по рвам вокруг крепости реку Рудаву, добавив много места для убежища около стен. Штефан-воевода же с миром вернулся на свой трон, в Сучаву, и с радостью от победы. Альбрехт (так в тексте. – С.С.), король ляшский, увидев разорение и уничтожение своей земли, причиненное Штефаном-воеводой, не пожелал сдаваться, а собрал войско и вторгся в страну и разорил ее до Ботэшень. Штефан-воевода, тоже собрав войско и выйдя против ляхов, вступил с ними в сражение у местечка Ботэшень и разгромил ляхов. Так пишется в летописи страны, а ляшские составители хроник об этом не упоминают» (Costin Nicolae 1990: 165).

За 136 лет до похода Стефана Подолье было освобождено от «отчичей и дедичей» Подольской земли – татарских «князей» Хачибей, Кутлубуги и Дмитрия в битве на Синей воде (1362), которую выиграл великий князь литовский Ольгерд. Подольская земля не была освоена татарскими князьями, там отсутствовали «города» (крепости). В то же время существовала сельская администрация – атаманы (как и на территории Карпато-Днестровских земель до основания Молдавского княжества и в первое время его существования). После победы великого литовского князя Кориатовичи идут с санкции Ольгерда в Подольскую землю, заканчивают освобождение Подолья от татар и по соглашению с атаманами начинают здесь княжить и осваивать территорию, строя «города» (Полехов 2014: 49–50).

Федор Кориатович, князь Подолии, земли которой не так давно были освобождены от татар, поссорившись с великим литовским князем Витовтом, ушел в 1393 г., после поражения, вместе с 40 тыс. подольских селян и множеством православных священников в Угорскую Русь. Он получил от венгерского короля в управление город Мукачев с окрестностями (Павленко 1999: 96; Данюлюк 1997: 26–27). В достоверности этих данных усомнился закарпатский историк М.М. Лучкай (настоящая фамилия Поп (1789–1843)). Витовт не позволил бы побежденному им Федору Кориатовичу обезлюдить Подолье. А якобы основанные им 300 поселений в Угорской Руси существовали до его прихода (Поп 2006: 224).

В 1498 г. еще 100 000 чел. из Подолья вывел Штефан Великий. Для сравнения: Л.Л. Полевой установил, что в середине XIV в. в Молдавии проживали ок. 53 000 чел., в

первой трети XV в. – ок. 154 000 чел., в конце XV в. – ок. 218 тыс. чел. (Полевой 1979: 116). То есть, если верить летописцам, население страны выросло на треть (!), что явно неправдоподобно. Вряд ли такую массу населения, если такое множество людей и проживало на данной территории, можно было бы оперативно привести в княжество. А их расселение на его территории стало бы еще одной проблемой. Интересно, что ранние источники, к примеру «Анонимная летопись» (Славяно-молдавские летописи 1976: 33–34), «Молдавско-польская летопись» («привел в свою землю также людей немало») (Славяно-молдавские летописи 1976: 120), которые писали современники этого события, о численности выведенных из Подолья жителей не упоминают.

Дмитрий Кантемир писал, что «переселенцы из Польши в Центральную Молдавию, утратив за долгое время язык отечества, восприняли молдавский; обитающие же на границе с Подолией говорят еще на русинском (Ruthenis (Кантемир 2011: CCCXVI). – С.С.) и польском» (Кантемир 2011: 261).

Населенные пункты с русинскими названиями упоминаются с момента основания молдавского государства. Еще в 70-е гг. XX в. молдавский историк-медиевист Л.Л. Полевой на основе анализа названий сельских населенных пунктов средневековой Молдавии пришел к выводу, что в XIV–XV вв. 73,8% названий было восточнороманского происхождения, а 24,5% – славянского (в основном русинского). Наиболее распространены названия с русинскими суффиксами *-овцы* / *-евцы*, *-инцы* / *-енцы*. Они составляли 12,5% (Полевой 1979: 103). Эти названия упоминаются с конца XIV в., например Чюрсачевцы, Владимировцы, Букуровцы, Марышевцы, Добриновцы в грамоте Романа Воеводы от 30 марта 1392 г. В этой грамоте говорится о принадлежности Пруто-Днестровского междуречья Молдавскому княжеству: господарь Роман I называет себя владельцем всей Земли Молдавской «от планины (горные пастбища в Карпатах) до моря» (DRHA: 3).

Ко второй половине XV в. древнерусский суффикс *-овцы* эволюционировал в русинский *-оуцы*. Позже часть названий изменяет суффикс на производный от него молдавский *-эуць* (Раевский 1988: 244).

В свое время молдавский исследователь А.И. Еремия насчитал в Молдавской ССР 55 населенных пунктов с русинскими суффиксами *-эуць* (*-еуць*) (Еремия 1967: 180). Сегодня их в Молдове насчитывается 56 (Закон 2001).

Изучение молдавских летописей имеет важное значение для разработки истории русинов Карпато-Днестровского региона. Хотя в них этноним *русин* не употребляется, летописцы называли русинское население *рус* в единственном числе и *рушь* во множественном, что является важным показателем этнической идентичности этого населения. Древняя молдавская легенда передает сведения об основном этническом составе Молдавского княжества и регионах его компактного расселения. Эта информация подкрепляется упомянутыми в летописях топографическими и антропологическими данными. Также летописи дают представление о этническом составе феодальной верхушки княжества, которая была смешанной – славяно-волошской (молдавской), и русины играли в ней важную роль. По различным оценкам, в средние века русины составляли от четверти (Руссев 2005: 99) до двух третей (Однороженко 2011: 178–179) молдавской знати.

ЛИТЕРАТУРА

- Городенко, А. (2005). *Галицко-волошские связи в XIII–XIV веках*. Русин. 2005. № 2 (2). С. 88–89.
- Грекул, Ф. (1976). *Историография славяно-молдавского летописания XV–XVI вв.* Летописи и хроники. М.Н. Тихомиров и летописеведение. Москва: Наука. С. 172–188.
- Данюлюк, Д. (1997). *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.* Ужгород: Патент. 287 с.
- Еремия, А. (1967). *Топониме славе ку суфигсул -эуць, (-еуць)*. Восточнославяно-молдавские языковые взаимоотношения. Кишинев. II. С. 180–189.
- Жуковський, А. (1991). *Історія Буковини*. Чернівці. Частина перша до 1774 р. 120 с.

- Закон (2001). «Об административно-территориальном устройстве Республики Молдова». Закон № 764 от 27.12.2001. Monitorul Oficial. 2002. № 16. 29.01. Ст. № 53.
- История (2015). *История Республики Молдова: с древнейших времен до наших дней*. В.Е. Андрущак, П.А. Бойко, П.П. Бырия и др.; Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Милеску Спэтару. 3-е изд., уточн. и доп. Кишинэу: Tipografia Centrală. 384 с.
- Кантемир, Д. (2011). *Описание Молдавии. Факсимиле, латинский текст и русский перевод Стурдзовского списка*. Сост. и общ. ред. Н.Л. Сухачева; предисл. А. Ешану и П. Балмуша. Санкт-Петербург. 434, + VI с.
- Костин, Мирон (1989). *Опере*. Селекц., постфацэ, ноте ши комент. П. Балмуш, С. Королевски; Кувынт ынаинте де В. Бешлягэ; През. граф. де И. Кырму. Кишинэу: Литература артистикэ. 432 с.
- Мохов, Н. (1978). *Очерки истории формирования молдавского народа*. Кишинев: Карта молдовеняскэ. 132 с.
- Однороженко, О. (2011). *Українська (руська) еліта доби середньовіччя і раннього модерну: структура та влада*. Київ. 422 с.
- Павленко, Г. (1999). *Діячі історії, науки і культури Закарпаття*. Малий енциклопедичний словник. 270 біо-бібліогр. Ужгород. 196 с.
- Полевой, Л. (1979). *Очерки исторической географии Молдавии XIII–XV вв.* Кишинев: Штиинца. 204 с.
- Полехов, С. (2014). *Летописная «Повесть от Подолье» (окончание)*. Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 2014. № 2 (56). С. 49–62.
- Поп, И. (2006). *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород: П.П. «Повч Р.М.». 412 с.
- Раевский, Н. (1988). *Контактеле романичилор рэсэритень ку славий: Пе базэ де дате лингвистиче*. Кишинэу: Штиинца. 288 р.
- Рубцов, Б. (1955). *Гуситские войны (Великая крестьянская война XV века в Чехии)*. Москва: Политиздат. 323 с.
- Руссев, Е. (1982). *Молдавское летописание – памятник феодальной идеологии*. Кишинев: Штиинца. 372 с.
- Руссев, Н. (2005). *Волохи, русские и татары в социальной истории средневековой Молдавии*. Русин. 2005. № 2 (2). С. 93–105.
- Славяно-молдавские летописи (1976) – *Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв.* Сост. Ф.А. Грекул; отв. ред. В.И. Буганов. Москва: Наука. 152 с.
- Стати, В. (2016). *Культурные достижения XV–XVI веков – фактор утверждения Молдовы и молдаван в истории*. История Молдовы. Кишинев: Tipografia Centrală. Т. 1: Страна Молдова в эпоху средневековья (XI–XVII века). С. 228–267.
- Федорук А.; Кубай, И. (2013). *Гуситы и военное дело Молдавии в XV в.* Stratum plus. 2013. № 6. С. 255–273.
- Costin, Miron (1958). *Opere: Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace; Cronica polonă; Poema polonă; De neamul moldovenilor*. Ed. P.P. Panaiteșcu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă. 531 p.
- Costin, Nicolae (1990). *Scrieri: În 2 vol. Vol. 1: Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii și pînă la 1601. Letopiseșul Țării Moldovei (1709-1711)*. Ed. Îngrij. de S. Korolevski; prez. graf. de I. Cărmu. Chișinău: Hyperion. 480 p.
- DRHA (1975) – *Documenta Romaniae Historica: A. Moldova*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste Române. Vol. 1 (1384–1448). 605 p., il.
- Fontes Historiae (1982) – *Fontes Historiae Daco-Romaniae. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV–XV = Scriitori și acte bizantine secolele IV–XV*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România. Vol. IV. 598 p.
- Gorodenco 2008 - Gorodenco A. *Moldova de sud în a doua jumătate a secolului XIV*. Tyragetia [Chișinău]. Vol. II (XVII), № 2. P. 83–88.
- Letopiseșul (1990) – *Letopiseșul Țării Moldovei*. Grigore Ureche. Miron Costin. Ion Neculce. Chișinău: Hyperion. 638 p.
- Panaiteșcu, P. (1994). *Numele neamului și al țării noastre*. Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială. Ed. a 2-a. București: Editura Enciclopedică. P. 65–82.
- Spinei, V. (1982). *Moldova în secolele XI–XIV*. București: Editura științifică și enciclopedică. 384 p.

Sergey Sulyak

RUSINS IN THE MOLDAVIAN CHRONICLES

Summary

The paper contains a review of Moldavian medieval chronicles, which are an important source on the history of the Rusins in the Carpathian-Dniester region. They did not employ the ethnonym Rusin, the chroniclers called this population russkiy (Rus), in the plural – russkie (Rush). The paper also contains the first full Russian translation of an ancient legend on the founding of the Moldavian Principality

told chronicles of G. Ureke in the presentation by S. Daskel, M. Kostin and N. Kostin. The legend tell that the country was inhabited by Voloche (Moldavians) led by Dragosh and Rusins from Pokuttya led by Yatsko. This sheds the light on the basic ethnic composition of the population in the principality and regions of its compact settlement. This information is confirmed by numerous sources and toponymy. The annals also contain other information on the history of Rusins: Rusin toponymy and anthroponymy, which leads to the conclusion about a significant number of this population in the Carpathian-Dniester region, that is, in the territory of medieval Moldavia. The names and nicknames of the feudal elite in the principality, mentioned in the annals, testify to its mixed, Slavic (Rusin)-Volochean (Moldavian) composition, and the number of people with Rusin names and nicknames amongst it is evident of the large proportion of Rusins in the ruling circles of the principality.

Key words: Rusins, Moldovans, Slavs, Moldavian principality, Moldavian chronicles, legend of the founding of the principality of Moldavia, Yatsko, Dragosh.

INTERKULTURALNOST I SAVREMENA NASTAVA POMOĆU IKT RESURSA

Predmet istraživanja ovog rada obuhvata analizu mogućnosti i potrebe za uvođenjem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i Interneta u nastavni proces kao i stavove i mišljenja nastavnika o korišćenju IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. Istraživanje je sprovedeno u 66 osnovnih škola širom autonomne pokrajine Vojvodine. Trenutno se u Vojvodini pored srpskog jezika koristi 5 službenih jezika nacionalnih manjina (mađarski, rusinski, rumunski, slovački i hrvatski). U istraživanju su učestvovalе jednojezične, dvojezične i trojezične škole. Škole su izabrane tako da se stekne uvid o korišćenju IKT resursa na svim jezicima nacionalnih manjina kao i na srpskom jeziku. U istraživanju o primeni IKT u nastavi u osnovnim školama učestvovalo je 876 nastavnika. Shodno cilju istraživanja, nastavnici su podeljeni u dve grupe prema nastavnim predmetima koje predaju: IT (nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta) i NIT (nastavnici drugih predmeta). Cilj ovog istraživanja obuhvata prikaz trenutnog stanja u korišćenju IKT u školama u Vojvodini na svim zvaničnim jezicima nacionalnih manjina, i težnju da se ukaže na postojeće probleme i nedostatke, kao i adekvatan predlog rešenja za poboljšanje postojećeg stanja i prevazilaženje uočenih problema.

Ključne reči: IKT, nastava, interkulturalnost, višejezičnost, inovacija.

UVOD

Savremeni razvoj tehnologije uslovio je potrebu za celoživotnim učenjem i konstantnim ličnim razvojem. Danas je evidentno da je Internet prisutan u svim domenima ljudskih života. Internetu se pristupa pomoću računara, mobilnih telefona, tableta i prenosivih računara, pa čak i kuhinjskih aparata. U toku poslednjih pedeset godina formalni sistem obrazovanja je doživeo mnogo promena. Jedan od uspešnijih načina unapređenja kvaliteta tradicionalne nastave je osavremenjivanje nastave pomoću informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT), multimedijalnih sadržaja i Interneta 0. Primenom informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija, uz dodatak Interneta, nastavni sadržaji koje je potrebno obraditi se mogu prilagoditi različitim nivoima znanja učenika, pa ih iz tog razloga svi učenici mogu mnogo uspešnije usvojiti 0. Nastavnici imaju značajnu ulogu u tom procesu, jer od njih najviše zavisi koliko će učenici usvojiti znanja. Samim tim, postaje izuzetno važno i aktuelno pitanje konkretnih oblasti stručnog usavršavanja nastavnika u IKT području 0. Nastava uz pomoć IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta mora se posmatrati kao savremeni nastavni sistem koji ima velike potencijale i perspektivu u budućnosti. Ovaj rad je obuhvatio istraživanja realizovana u osnovnim školama, sa ciljem da se pokaže da se korišćenjem IKT i multimedijalnih tehnologija u nastavi nastavni materijal može uspešno prezentovati učenicima.

Očekivani efekti intenzivnijeg uvođenja IKT u nastavu obuhvataju uspešniju prezentaciju nastavnog sadržaja učenicima i poboljšanje kvaliteta nastave. Nivo motivacije nastavnika za novi vid nastave mora biti povećan. Nastavnicima koji realizuju stručnu podršku usmerenu ka unapređivanju i održavanju *online* kurseva i korišćenju IKT okruženja, potrebno je da škole priznaju ovo angažovanje kao deo radnih obaveza u okviru 40-časovne nedelje. Tako se promoviše hibridni model nastave koji postepeno uvodi nastavnika u oblast *online* učenja, Interneta, multimedije i IKT okruženja. Potrebno je takođe uvrstiti i vebinare i druge oblike *online* usavršavanja na listu zvaničnih oblika usavršavanja nastavnika koja je propisana Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju znanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika 0. Potrebno je takođe istaći da je vrlo važno obezbediti

kontinuirano eksterno vrednovanje obrazovnih dostignuća učenika i kvaliteta rada nastavnika i obrazovnih ustanova radi praćenja stanja obrazovnog sistema i otvaranja mogućnosti preduzimanja adekvatnih mera za njegovo unapređivanje.

Cilj ovog istraživanja obuhvata saznanja o korišćenju informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi u osnovnim školama, kao i ispitivanja koliko navedene tehnologije mogu poboljšati nastavu. Takođe, ispitani su stavovi i mišljenja nastavnika i učenika o korišćenju informaciono-komunikacionih i multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. U cilju sakupljanja mišljenja i stavova nastavnika i učenika o korišćenju IKT u nastavi pripremljeni su posebno dizajnirani upitnici koji su distribuirani u osnovnim školama širom Vojvodine. Istraživanja su rađena u školama Vojvodine među nastavnicima, stručnim saradnicima i učenicima, kako bi se moglo ukazati na postojeće probleme i nedostatke, i predložiti adekvatno rešenje za njihovo prevazilaženje. Istraživanje se može opisati kao potreba za definisanjem neophodnih promena za poboljšanje postojećeg stanja i otklanjanje nedostataka u uvođenju IKT i Interneta u nastavni proces.

Praktičan zaključak koji iz navedenih naučnih ciljeva proilazi je da je pored adekvatne tehničke opreme potrebno obezbediti i osposobljenost nastavnika za njeno korišćenje. Ta osposobljenost se veoma razlikuje od tradicionalnog pristupa. Nastavnike je potrebno motivisati da u većoj meri koriste IKT, multimedijalne tehnologije i Internet ne samo u školi, nego i kod kuće, tokom pripreme nastavnog materijala. Potrebno je osavremeniti metodički sistem obrazovanja, kao i izmeniti plan i program u skladu sa savremenim oblicima rada. Taj mehanizam mora da se prilagodi novom sistemu korišćenja računarskih, multimedijalnih i IKT metoda.

Savremeno obrazovanje nalaže izmene u tradicionalnom obrazovnom sistemu i zbog toga je veoma važno obezbediti uslove za aktivno učenje učenika, kao i adekvatno usavršavanje nastavnika. Rezultati dobijeni istraživanjem sprovedenim u ovoj doktorskoj disertaciji u velikoj meri mogu pomoći poboljšanju kvaliteta nastave korišćenjem informaciono komunikacionih tehnologija, multimedije i Interneta. Veoma je važno proces usvajanja znanja prilagoditi učeniku, a ne zahtevati od učenika da se prilagođava tom procesu. Primena IKT omogućava prilagođavanje planiranih sadržaja realnoj situaciji, odnosno različitim nivoima znanja učenika, što pojednostavljuje i usvajanje novog gradiva od strane učenika. Ovakav pristup zahteva i angažovanje odgovarajućih nadležnih institucija u cilju poboljšanja uslova u kojima se stiče novo znanje učenika. Na nastavu pomoću IKT treba zbog toga gledati kao na jedan od savremenih pristupa koji ima svoju adekvatnu ulogu u obrazovnom sistemu.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog istraživanja obuhvata analizu mogućnosti i potrebe za uvođenjem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i Interneta u nastavni proces kao i stavove i mišljenja nastavnika, stručnih saradnika i učenika o korišćenju IKT, multimedijalnih tehnologija i Interneta u nastavi. Cilj ovog istraživanja obuhvata prikaz trenutnog stanja u korišćenju IKT u školama u Vojvodini, težnju da se ukaže na postojeće probleme i nedostatke, kao i adekvatan predlog rešenja za poboljšanje postojećeg stanja i prevazilaženje uočenih problema.

Plan istraživanja

Da bismo ispitali ciljeve, istraživanje se sastojalo iz tri celine. Tačnije, tri različite ankete su bile sprovedene po školama u Vojvodini. Cilj istraživanja je bio da ispitamo stavove i mišljenja učenika i nastavnika o korišćenju IT resursa u nastavi i da steknemo uvid o opremljenosti škola.

Istraživanje je sprovedeno tokom 2015/16 školske godine u 66 osnovnih škola širom autonomne pokrajine Vojvodine. Trenutno se u Vojvodini pored srpskog jezika koristi 5 službenih jezika nacionalnih manjina (mađarski, rusinski, rumunski, slovački i hrvatski). U istraživanju su učestvovalе jednojezične, dvojezične i trojezične škole. Škole su izabrane tako da se stekne uvid o korišćenju IT resursa na svim jezicima nacionalnih manjina kao i na srpskom jeziku. Istraživanje se vršilo anketnim listićima, tradicionalnom metodom. Tehnike i instrumenti istraživanja su bili upitnici. Upitnikom za nastavnike smo ispitali stavove nastavnika o korišćenju IT resursa u nastavi, u pripremanju za takvu vrstu nastave, o Planu i programu koji koriste trenutno kao i koje programe koriste na svojim časovima. Bilo je dosta povezanih pitanja kojima je proširen osnovni skup pitanja. Vojvodina je multietnička sredina u kojoj živi mnoštvo nacionalnih manjina, među njima pet zvaničnih nacionalnih zajednica (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Hrvati) na koje je istraživanje prošireno kako bi se istražilo celokupno stanje u primeni informaciono-komunikacionih tehnologija u Vojvodini.

Anketa je bila namenjena nastavnicima. Anketirani su nastavnici informatike, nastavnici tehničko-informatičkog obrazovanja, nastavnici drugih predmeta, učitelji i stručni saradnici. Cilj ovog dela istraživanja obuhvata procenu primene IKT u nastavi i u vannastavnim aktivnostima od strane nastavnika. Upitnik je sadržao 29 pitanja.

Statističke metode

Varijable, odnosno obeležja, koje smo dobili iz upitnika su pretežno kategorijalne tj. ordinalne ili nominalne. Za ispitivanje kategorijalnog tipa promenljivih idealne su neparametarske statističke metode koje ne podrazumevaju pretpostavke o raspodeli.

Za utvrđivanje veze između obeležja korišćen je koeficijent korelacije. Konkretno, prilikom testiranja hipoteza korišćen je Spirmanov koeficijent korelacije rangova 0.

Spirmanov koeficijent korelacije se koristi upravo u situacijama kada se raspolaze sa obeležjima kategorijalne prirode. Vrednost koeficijenta korelacije je u intervalu od -1 do 1. Ukoliko koeficijent korelacije ima negativnu vrednost, to ukazuje da postoji negativna linearna veza između dve varijable, odnosno ukazuje da rast jedne od varijabli dovodi do pada druge varijable i obrnuto. Ukoliko je vrednost koeficijenta korelacije pozitivna, to ukazuje da ukoliko dolazi do rasta jedne od varijabli i druga varijabla će rasti i obrnuto. Koeficijent korelacije jednak 0 ukazuje da ne postoji veza između dve slučajne varijable. Gruba kategorizacija vrednosti koeficijenta korelacije ρ :

- od 0 do 0,1 ukazuje da ne postoji korelaciona veza;
- od 0,1 do 0,29 ukazuje na postojanje pozitivne korelacione veze male jačine;
- od 0,3 do 0,6 ukazuje na postojanje pozitivne korelacione veze srednje jačine;
- od 0,6 do 1 ukazuje na jaku pozitivnu vezu između dve slučajne varijable.

Pored jačine veze između varijabli, neophodno je utvrditi i statističku značajnost veze. Nulta hipoteza u ovom slučaju znači da ne postoji veza između varijabli. Da bi veza između dve varijable bila statistički značajna, dobijena p vrednost prilikom testiranja nulte hipoteze treba da bude manja od 0,05.

Tabela 3.4.1. Zavisnost obeležja X i Y sa registrovanim frekvencijama O_{ij}

OBELEŽJE X						
OBELEŽJE Y		K1	K2	...	Ks	Ukupno
	K1	O_{11}	O_{12}	...	O_{1s}	R_1
	K2	O_{21}	O_{22}	...	O_{2s}	R_2
	...	...	...	...	...	...
	Kr	O_{r1}	O_{r2}	...	O_{rs}	R_r
	Ukupno	S_1	S_2	...	S_s	n

Za utvrđivanje ispunjenosti hipoteza korišćen je i statistički Hi kvadrat test 0.

Ovo je jedan od najstarijih statističkih testova koji se koristi kada su obeležja kategorijalna, odnosno kada se mogu koristiti samo frekvencije koje imaju različita obeležja. Nulta hipoteza testa je da ne postoji statistički značajna veza između kategorija dve varijable odnosno da su varijable nezavisne. Alternativna hipoteza tvrdi da su varijable zavisne. Preciznije, ako posmatramo obeležje X i obeležje Y iz Tabele 3.4.1, sa registrovanim frekvencijama O_{ij}

HO (događaj element uzorka u vrsti i nezavisan je od događaja element uzorka u vrsti j , za sve i, j)

HA (događaji su zavisni bar za jedno i i j). Test statistika je:

$$T = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^s \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}},$$

gde je $E_{ij} = \frac{R_i S_j}{n}$ očekivana frekvencija, a za raspodelu test statistike se uzima Hi kvadrat raspodela sa $(r - 1)(s - 1)$ 0.

Pored navedenih statističkih procedura za ispitivanje i analiziranje postojanja veze između promenljivih, u disertaciji korišće se i logistička regresija. Logistička regresija predstavlja statističku metodu za modeliranje ishoda zavisne promenljive koja je kategorijalnog tipa. Najjednostavniji model logističke regresije je binarna logistička regresija koja se koristi za modeliranje odnosa između zavisne promenljive koja je binarna. Odnosno, za modeliranje zavisne promenljive koja ima Bernulijevu raspodelu 0.

U tom slučaju, zavisna promenljiva prima samo dve vrednosti 0 ili 1 u zavisnosti od toga da li je ispunjen određeni kriterijum. Verovatnoća da će Y primiti vrednost 1 u zavisnosti od nezavisnih promenljivih uključenih u regresijski model definiše se sa $p = P(Y = 1 \vee X = x)$, a verovatnoća da Y primi vrednost 1 sa $1 - p = P(Y = 0 \vee X = x)$. Količnik ovih verovatnoća definiše se na sledeći način:

$$odds(x) = \frac{P(Y = 1 \vee X = x)}{P(Y = 0 \vee X = x)} = \frac{p}{1 - p}.$$

Osnovna jednačina binarne logističke regresije dobija se logaritmovanjem prethodne jednačine i predstavlja funkciju nezavisnih promenljivih $X_i, i = 1, \dots, n$:

$$\ln(odds) = \ln\left(\frac{p}{1 - p}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_n X_n$$

Drugim rečima, verovatnoća da Y primi vrednost 1 određena je sa:

$$p = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_n X_n}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_n X_n}}$$

Nezavisne promenljive $X_i, i = 1, \dots, n$ mogu biti kategorijalne ili numeričke ili mogu obe vrste biti uključene u istom modelu. Sprovođenje logističke regresije zahteva da budu zadovoljene sledeće pretpostavke. Prva je da nezavisna promenljiva ima binarnu raspodelu, druga da ne postoji statistički značajna korelacija između nezavisnih promenljivih. Model ne zahteva određenu raspodelu nezavisnih promenljivih. U slučaju kada zavisna promenljiva ima više od dva ishoda, koristi se multinominalna logistička regresija. Multinominalna logistička regresija predstavlja samo proširenje gore opisanog modela binarne logističke regresije i koristi se kada zavisna promenljiva ima više od dve kategorije. Model poredi verovatnoće pripadanja svakoj od kategorija zavisne promenljive u odnosu na baznu kategoriju. Recimo, ako zavisna promenljiva može da primi m različitih vrednosti, multinominalnu logističku regresiju možemo shvatiti kao sprovođenje $m-1$ binarne logističke regresije gde poredimo sve kategorije sa baznom. Takođe, model ne pretpostavlja ni normalnost, ni linearnost kao ni homoskedastičnost. Oba modela, za ocenjivanje verovatnoća koriste metod maksimalne verodostojnosti.

Model multinomialne logističke regresije je korišćen kako bi se determinisali faktori koji utiču na upotrebu i intergaciju IKT u učionicama. Drugim rečima, model multinomialne logističke regresije je upotrebljen kako bi se odredili najznačajni faktori koji determinišu koliko često nastavnik koristi IKT u učionici. Zavisna varijabla je izvedena iz pitanja u kojoj meri nastavnici koriste računare u nastavi čiji su odgovori kategorisani u 3 grupe. Stoga, model multinomialne logističke regresije je sa metodološkog stanovišta najpogodniji.

PREGLED REZULTATA DOBIJENIH ANKETIRANJEM NASTAVNIKA

Istraživanje je izvršeno 2015/16. školske godine u 66 osnovnih škola u Vojvodini, u jedno-dvojezičnim školama. Bili su anketirani nastavnici informatike, nastavnici tehničko-informatičkog obrazovanja, nastavnici drugih predmeta. Istraživanje se vršilo anketnim listićima u štampanoj formi. Vojvodina je multietnička sredina u kojoj živi mnoštvo nacionalnih manjina. Među njima je pet zvaničnih nacionalnih zajednica (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Hrvati). Istraživanje je zato prošireno i na nacionalne zajednice, kako bi se obuhvatilo celokupno stanje u korišćenju informaciono komunikacionih tehnologija u Vojvodini.

U istraživanju o primeni informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi u osnovnim školama učestvovalo je 876 nastavnika iz ukupno 66 škola širom Autonomne Pokrajine Vojvodine. Shodno cilju istraživanja, nastavnici su podeljeni u dve grupe prema nastavnim predmetima koje predaju:

- IT (nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta)
- NIT (nastavnici drugih predmeta).

Polna struktura analiziranog uzorka prikazana je u Tabeli 4.3.1. Postoji statistički značajna zavisnost između pola i grupe nastavnika ($\chi^2(1) = 96.931, p=0.000$). Prema našem uzorku, nastavnici informatičkih predmeta u osnovnim školama Vojvodine su u najvećem broju muškog pola.

Tabela 4.3.1 Polna struktura anketiranih nastavnika

Nastav-nici	Br-oj	Pol	
		Muš-ki	Žen-ski
IT	121	64%	36%
NIT	755	21%	79%

Radni staž ispitanih nastavnika prikazan je u Tabeli 3.3.2. Uzorak je tako konstruisan da su pojednako uključeni nastavnici svih kategorija radnog staža. Najveći broj ispitanika ipak ima radni staž u intervalu od 6 do 20 godina. Takođe postoji statistički značajna zavisnost između grupa nastavnika i radnog staža izraženog u godinama (chi-square (3) = 12.922, p=0.005).

Tabela 4.3.2 Prikaz radnog staža anketiranih nastavnika

Nastavnici	Br-oj	Radni staž u godinama			
		1-5	6-10	11-20	20 +
IT	121	15%	35%	32%	18%
NIT	755	22%	22%	30%	26%

Rezultati analize starosne strukture uzorka prikazani su u Tabeli 4.3.3. Najviše ispitanih nastavnika ima između 36-45 godina, a najmanje preko 56 godina (Tabela 4.3.3).

Tabela 4.3.3 Prikaz starosne strukture

Nastavnici	Br-oj	Starost			
		25-35	36-45	46-55	56+
IT	121	26%	34%	29%	12%
NIT	755	31%	36%	24%	9%

Kako bi se adresiralo pitanje primene informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi, svi nastavnici su upitani koliko često koriste računar u svom nastavničkom radu tokom nastave (Tabela 4.3.4.).

Tabela 4.3.4 Koliko često nastavnici koriste računar u svom nastavničkom radu u toku nastave?

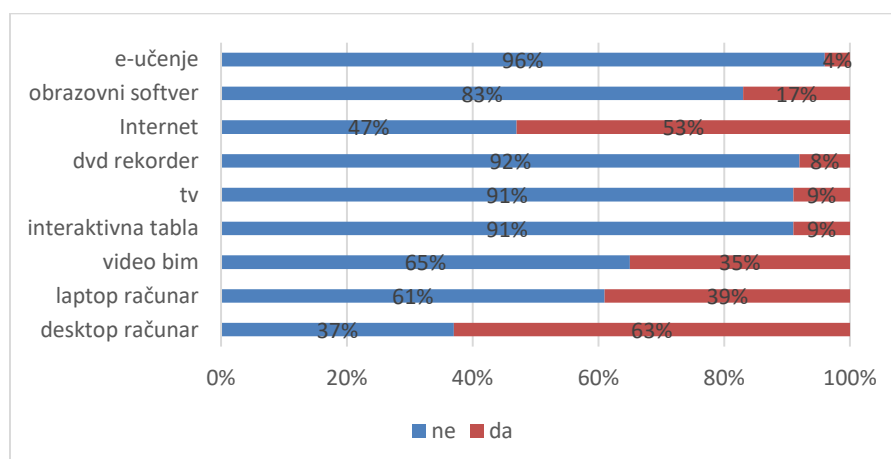
Nastavnici	Koliko često koristite računar u učionici?	Frekvencija	Procenat
IT	Uvek	77	64%
	Ponekad	44	36%
	Total	121	
NIT	Uvek	145	19%
	Ponekad	468	62%

	Nikad	138	18%
	Total	751	

Kada je reč o korišćenju računara u toku nastave nastavnici informatike i nastavnici tehničko-informatičkog predmeta u velikom procentu koriste računar u učionici uvek (64%), a 36% ponekad. Kod nastavnika koji ne predaju informatičke predmete situacija je sledeća: 19% nastavnika koristi računar svakog časa, 62% ponekad dok 18% nikad ne koristi računar u nastavi.

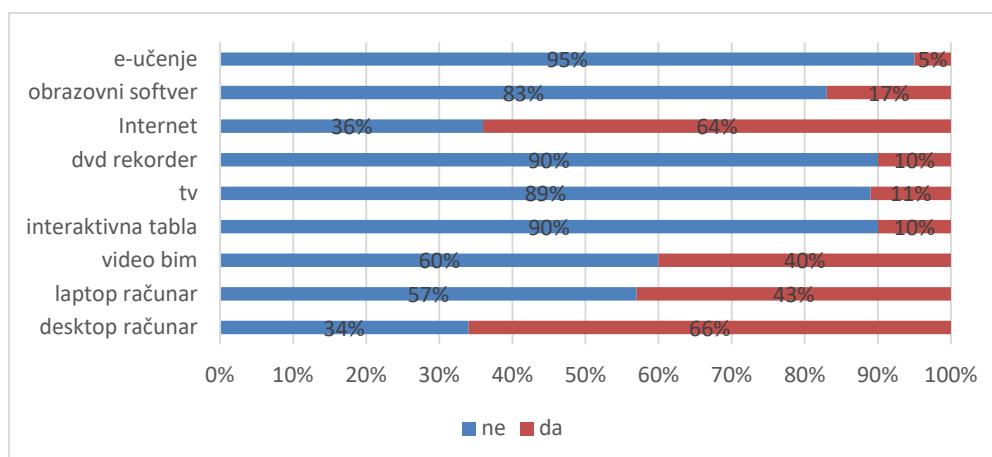
Nastavnike smo pitali u kojoj meri koriste računare za pripremu nastave. Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika između grupe nastavnika i upotrebe računara za pripremu nastavnog materijala ($\chi^2(2) = 34.928, p = 0.000$). Približno 52% nastavnika neinformatičkih predmeta koristi računar i Internet pri svakoj pripremi nastavnog materijala, 42% ponekad, dok 6% nikad. Za razliku od ove grupe, nastavnici informatičkih predmeta u mnogo većoj meri koriste IKT kod kuće za pripremu nastavnog materijala: 79% uvek i 21% ponekad.

Kada je reč o opremi, softveru i alatima koje nastavnici koriste na časovima informatike dobijeni su sledeći rezultati: nastavnici u najvećoj meri koriste desktop i laptop računare kao i Internet. Svega 4% nastavnika koristi elektronsko učenje (Dijagram 4.3.1).

Dijagram 4.3.1 Pregled opreme, softvera i alata koje nastavnici koriste na času informatike

U daljem testiranju smo pitali nastavnike neinformatičkih predmeta koju opreme koriste u svom nastavničkom radu. Rezultati su dosta slični. Računari i internet su najviše zastupljeni. (Dijagram 4.3.2).

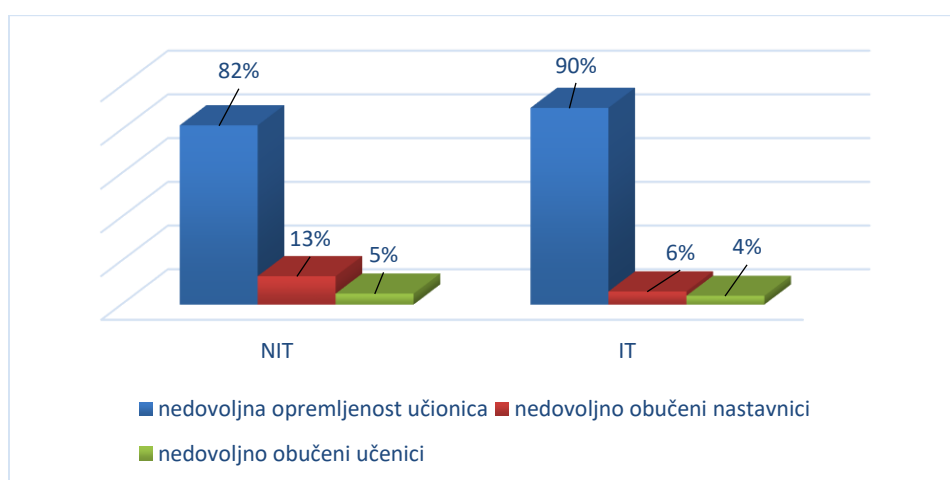

Dijagram 4.3.2 Pregled opreme koju koriste nastavnici na neinformatičkim predmetima

Nastavnici su bili upitani o tome da li zadaju svojim đacima domaće zadatke koji zahtevaju upotrebu računara, kao na primer izrade seminarskih radova. Uključenje računara u obrazovni put deteta je veoma bitan faktor. Veštine za izradu seminarskih radova su bitan faktor u razvoju učenika, kao i u usvajanju novih znanja i veština. Učenici moraju razviti kompetencije za samostalan rad, koji je temelj njihovog daljeg obrazovanja. A poznata nam je činjenica da celog života moramo da učimo i da se usavršavamo ako želimo lični napredak. Iz tih razloga nam je bilo veoma važno da steknemo uvid kako je stanje kada je u pitanju samostalan rad učenika.

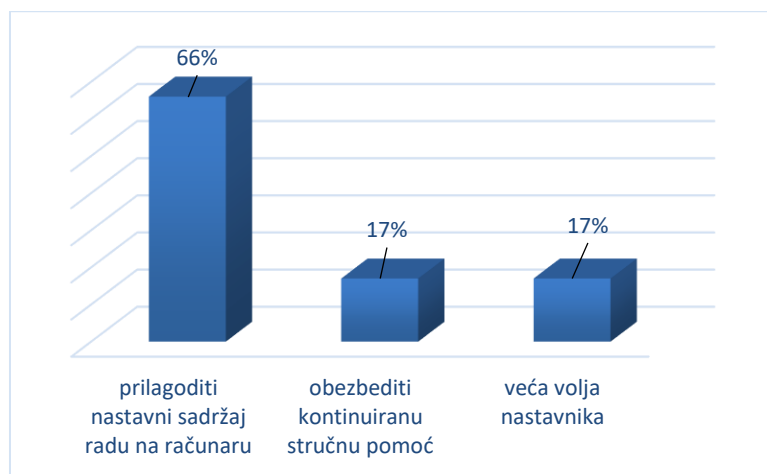
Prema rezultatima koje smo dobili, nastavnici informatičkih predmeta mnogo češće zadaju takav tip zadataka svojim đacima. Preciznije, 72% nastavnika informatike i 51% nastavnika neinformatičkih predmeta redovno zadaje pisanje seminarskih radova kao domaći zadatak.

Nastavnici su takođe bili upitani koje su po njima najveće barijere u praktičnoj implementaciji računara u nastavi. Najveći broj nastavnika iz obe grupe se složio da je trenutno najveća barijera opremljenost učionica. Interesantno je spomenuti da nastavnici neinformatičkih predmeta takođe ističu da je nedostatak obuka za nastavnike barijera u implementaciji IKT u učionicama.

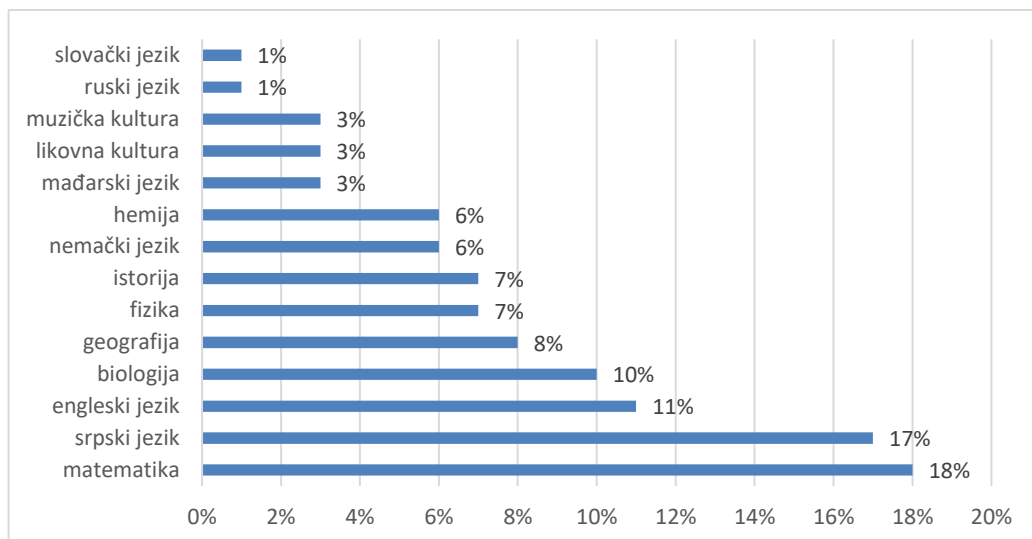
Dijagram 4.3.3 Ograničenja i nedostaci u pripremi za praktičnu primenu računara u nastavi

Činjenica je da obrazovanje treba da prati promene koje se dešavaju u društvu, jer proces informatizacije obrazovanja podržava prednosti individualizaciju nastave, koji je veoma bitan faktor u usavršavanju. Priprema nastave pomoću računara zahteva mnogo više vremena i truda u odnosu na tradicionalnu nastavu. Nastavnici treba da prilagode nastavnu jedinicu učenicima i njihovim potrebama, ujedno da se vremenski uklape da pomoću računara predaju adekvatno znanje učenicima. S toga smo hteli ispitati stavove nastavnika o primeni računara kada je u pitanju realizacija informatičkih sadržaja, i to po završetku pripreme faze. Znamo, da mnogo uslova diktira kvalitet rada: opremljenost škole i učionica, stručna pomoć, saradnja sa drugim nastavnicima, nastavna sredstva kao i volja nastavnika za takav vid nastave. Stoga smo nastavnike neinformatičkih predmeta pitali koji su to neophodni uslovi za primenu računara u realizaciji informatičkih sadržaja, po završetku pripreme faze. 66% ispitanih nastavnika misli da najvažnije prilagoditi nastavne sadržaje radu na računaru (Dijagram 4.3.3.).

Dijagram 4.3.4 Neophodni uslovi za primenu računara u realizaciji informatičkih sadržaja, po završetku pripreme faze

Analiza koja sledi odnosi se samo na grupu nastavnika koji ne predaju informatičke predmete. Kako nam je cilj da ispitamo koji faktori utiču na frekvenciju upotrebe računara u učionici, imajući u vidu da su nastavnici informatičkih predmeta zbog sadržaja nastavnog materijala obavezni da koriste IKT, odlučili smo da se odgovori tih nastavnika isključe iz dalje analize. Raspodela po predmetima je data na grafikonu 4.3.5.

Dijagram 4.3.5 Raspodela nastavnika prema predmetima koji drže

Ispitali smo da li socio-demografske karakteristike utiču na upotrebu računara u nastavi. U Tabeli 4.3.5 su dati rezultati analize prema polu. Hi kvadrat test je pokazao da postoje statistički značajne razlike u frekvenciji upotrebe IKT u nastavi prema polu (chi-square (2) = 12.368, $p=0.001$). Prema rezultatima nastavnici ženskog pola više koriste računare nego nastavnici muškog pola.

Tabela 4.3.5 Upotreba računara u svom nastavničkom radu u toku nastave prema polu

	U- vek	Pone- kad	Ni- kad
Muš- ko	22%	18%	32%
Žensk- o	78%	82%	68%

HIPOTEZA 6. Postoje statistički značajne razlike u upotrebi računara u nastavi prema radnom stažu nastavnika

Takođe smo ispitali da li postoje statistički značajne razlike u upotrebi računara u učionici prema radnom stažu nastavnika (Tabela 4.3.6). Postoje statistički značajne razlike u upotrebi računara prema radnom stažu (chi-square (6) = 13.708, $p=0.033$). Nastavnici koji najčešće koriste IKT tokom nastave su u kategoriji nastavnika sa radnim stažom od 6 do 20 godina.

Tabela 4.3.6 Upotreba računara u svom nastavničkom radu u toku nastave prema radnom stažu

	U- vek	Pone- kad	Ni- kad
1-5	20%	21%	26%
5-10	25%	22%	16%
10- 20	37%	30%	25%

20+	18%	27%	33%

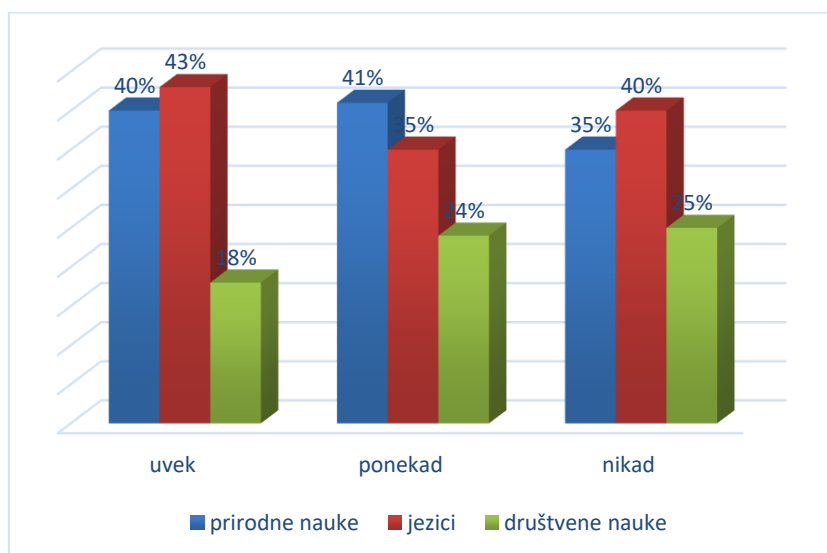
HIPOTEZA 7: Postoje statistički značajne razlike u upotrebi računara u nastavi prema godinama nastavnika

U skladu sa prethodnom hipotezom, potvrđeno je i postojanje statistički značajnih razlika u upotrebi računara u nastavi prema starosti nastavnika (Tabela 4.3.7) prema hi kvadrat testu ($\chi^2(6) = 24.132, p=0.000$). Nastavnici u starosnoj kategoriji 36-45 najčešće koriste IKT u učionici.

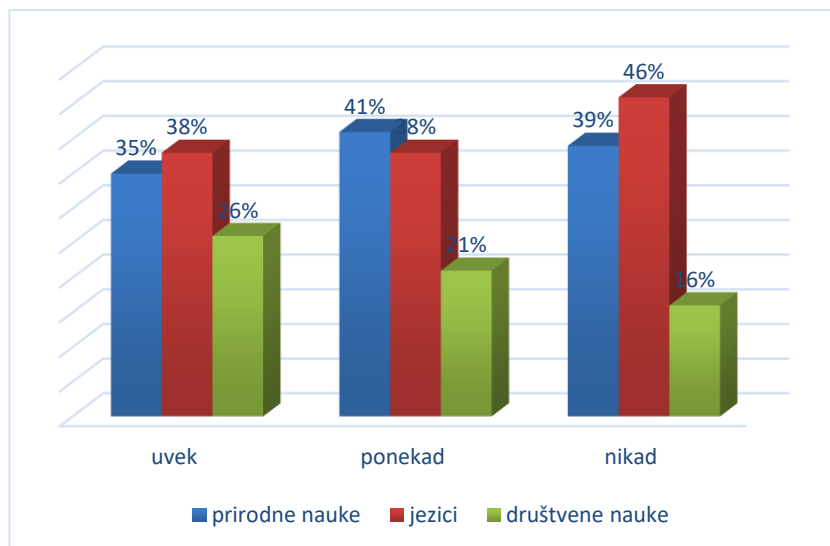
Tabela 4.3.7 Upotreba računara u svom nastavničkom radu u toku nastave prema starosti

	U- vek	Pone- kad	Ni- kad
25- 35	32%	30%	22%
36- 45	42%	37%	22%
46- 55	21%	25%	30%
56+	4%	8%	26%

Potom smo nastavnike neinformatičkih predmeta podelili u 3 grupe prema predmetima koje predaju: prirodne nauke, jezici, društvene nauke. Zanimalo nas je da li postoje statistički značajne razlike u upotrebi IKT za pripremu nastavnog materijala kako i za izvoženje nastavnih jedinica i oblasti nastavnog predmeta. U grupi nastavnika koji koriste IKT za pripremu nastavnog materijala najbrojniji su nastavnici jezika kao i u grupi koja nikad ne koristi. Slična raspodela dobijena je i u slučaju upotrebe IKT u izvođenju nastave (Dijagram 4.3.6 i Dijagram 4.3.7).

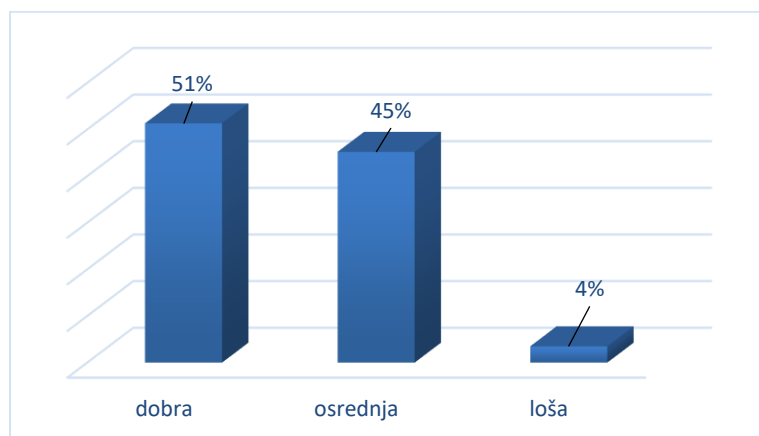
Dijagram 4.3.6 Upotreba računara za pripremu nastavnog materijala

Dijagram 4.3.7 Upotreba računara u učionici

Da bi nastava bila kvalitetna treba uvesti inovacije u obrazovni sistem. Te inovacije podrazumevaju korišćenje raznih informacionih tehnologija: dobre informatičke kabinete, savremenu tehniku kao što je elektronska tabla, obrazovni softver, razne aplikacije i programi koji imaju funkciju podizanja kvaliteta nastave za lakši i efikasniji način usvajanja znanja kod učenika. Prvi preduslov za kvalitetan rad je da nastavnici imaju pristup dobro opremljenim informatičkim kabinetima. Iz tih razloga smo analizirali stavove nastavnika o opremljenosti škole u kojoj rade.

Polovina ispitanih nastavnika smatra da je opremljenost informatičkih kabineta dobra, 51% njih je to potvrdilo, odnosno na zadovoljavajućem nivou 45% nastavnika smatra da je opremljenost osrednja, dok samo 4% smatra da su kabineti loše opremljeni (Dijagram 4.3.8).

Dijagram 4.3.8 Ocena računarske opremljenosti informatičkih kabineta

Glavni cilj istraživanja nam je bio da utvrdimo koji faktori utiču najviše na to da nastavnici koriste IKT u nastavi što češće. Određivanje najznačajnijih faktora sprovedi smo putem multinomialne logističke regresije. Zavisna varijabla je izvedena iz pitanja u kojoj meri nastavnici koriste računare u nastavi i čiji su odgovori svrstani u 3 kategorije (uvek, ponekad, nikad). Poslednja kategorija odabrana je za baznu. Ukupno 7 nezavisnih varijabli je uključeno u model. Varijable koje imaju statistički značajan uticaj na klasifikaciju nastavnika koji će koristiti IKT uvek ili nikad na svojim časovima su: redovno zadavanje domaćih zadataka koji uključuju rad na računaru, dobra opremljenost učionice, i redovna upotreba IKT za formiranje

nastavnog materijala. Varijable koje imaju statistički značajan uticaj za klasifikaciju između nastavnika koji ponekad i koji nikad ne koriste računare u učionici na svojim časovima su sledeće: zadavanje domaćih zadataka koji uključuju rad na računaru, dobra i osrednja opremljenost učionice, kao i redovna i povremena upotreba IKT za formiranje nastavnog materijala. Zaključci su sledeći:

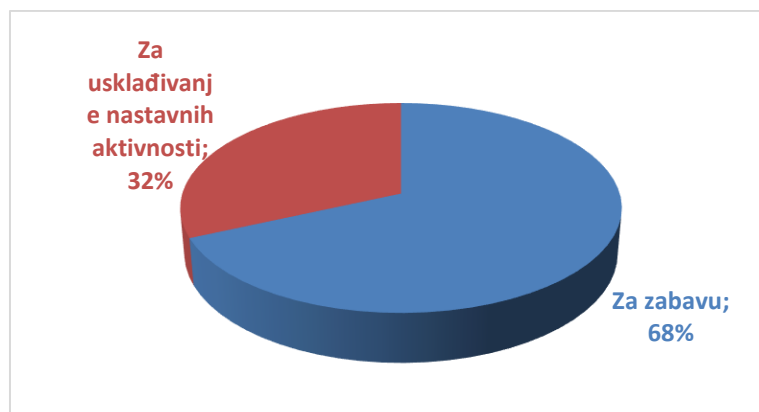
Nastavnici koji motivišu đake da koriste IKT kod kuće u svrhu izrade domaćih zadataka, u smislu da pišu seminarske radove i budu nezavisniji u upotrebi IKT će verovatnije da povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih koji ne daju đacima takve zadatke.

Nastavnici koji su ocenili opremljenost učionica kao dobru ili čak osrednju će verovatnije da povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih nastavnika koji smatraju da je opremljenost loša.

Nastavnici koji koriste IKT svakodnevno za unapređenje nastavnog materijala će verovatnije da povremeno na svojim časovima koriste IKT od onih koji nikad ne koriste IKT za formiranje nastavnog materijala.

Interesantno je napomenuti da je u ovom slučaju varijabla starost nastavnika bila na rubu značajnosti.

U današnje vreme je teško zamisliti život bez računara i Interneta. Informatička pismenost je postala podrazumevana potreba svakog pojedinca, bez obzira da li su u pitanju deca u osnovnoj školi, srednjoj školi, na fakultetu ili odrasle osobe koje su u radnom odnosu. Skoro svi koriste društvene mreže. Pitanje je samo u koje svrhe se koriste mreže, i da li ih uopšte svaki pojedinac koristi na pravilan način. Sledećim pitanjem smo hteli ispitati stavove nastavnika o tome u koje svrhe koriste društvene mreže. Da li je u pitanju lični razvoj ili je razlog samo zabava. Važno je steći uvid u to da li nastavnicima korišćenje društvenih mreža omogućava da kritički procenjuju, ocenjuju, sortiraju i razumeju raznovrsne poruke i saznanja do kojih su došli.

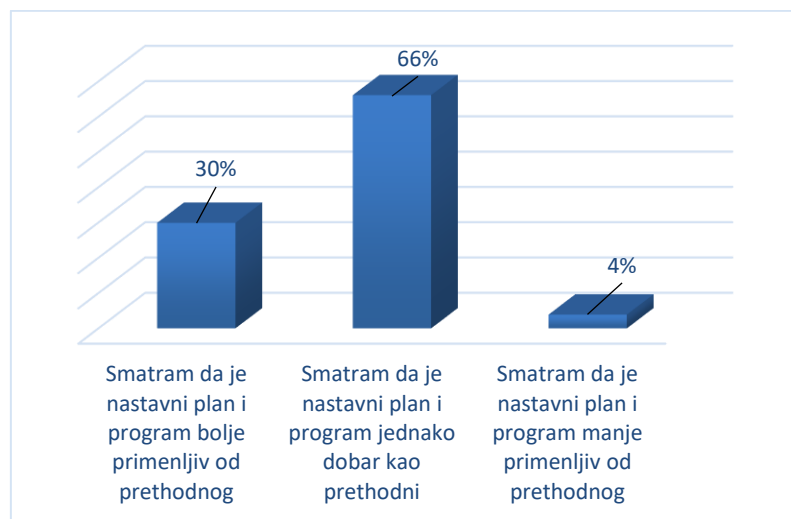

Dijagram 4.3.9 U koje svrhe nastavnici koriste Facebook i Twitter u školi?

Društvene mreže se prema ispitanim nastavnicima najčešće koriste za zabavu (68,3 %). Samo 31,7% nastavnika koristi društvene mreže za usklađivanje nastavnih aktivnosti (Dijagram 4.3.9.).

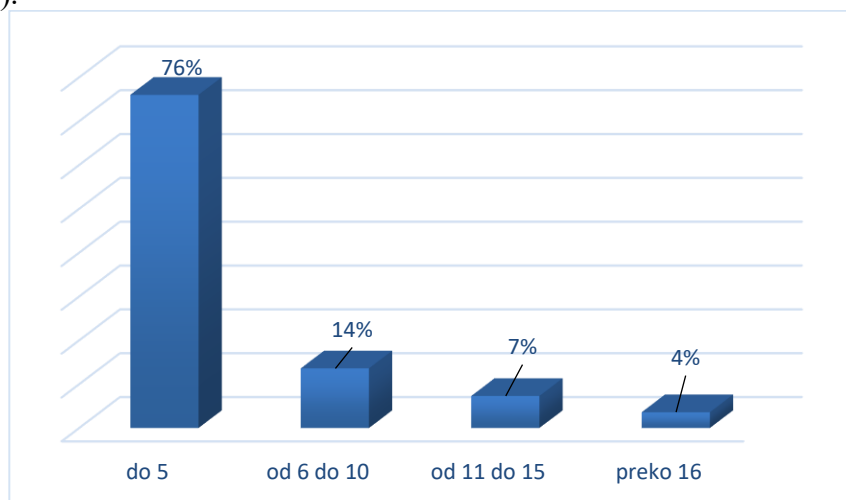
Nastavni Plan i program je pretrpeo mnogobrojne promene u proteklm decenijama. Uvedene su mnoge inovativne metode ali još uvek nisu potpuno prilagođene učenicima i njihovim potrebama. U Strategiji razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine ("Sl. glasnik RS", br. 107/2012) su navedene mnogobrojne izmene za poboljšanje obrazovno-vaspitnog rada u Srbiji. Strategija se bavi utvrđivanjem ciljeva, svrhe instrumenta i mehanizama razvoja sistema obrazovanja tokom narednih desetak godina u Srbiji. Potreba za strategijom razvoja je nastala u cilju oblikovanja razvoja obrazovnog sistema u Republici Srbji i da bi se poboljšao

obrazovni sistem, koji se odnosi na celokupno obrazovanje što čini: Društvena briga o deci i predškolsko vaspitanje i obrazovanje; Osnovno obrazovanje i vaspitanje; Opšte i umetničko srednje obrazovanje i vaspitanje; Srednje stručno obrazovanje i vaspitanje; Osnovne i master akademske studije; Doktorske studije; Strukovne studije; Obrazovanje nastavnika; Obrazovanje odraslih. Stoga je veoma teško odrediti kakav je tačno trenutni sistem. Bez obzira na to, mi smo želeli ispitati stavove nastavnika, koja su njihova mišljenja kada je reč o Nastavnom Planu i programu vezano za predmet informatika. 66% ispitanih nastavnika smatra da je nastavni plan i program jednako dobar kao prethodni, dok 30% smatra da je nastavni plan i program bolje primenljiv od prethodnog. Samo 4% ispitanih nastavnika smatra da je nastavni plan i program manje primenljiv od prethodnog (Dijagram 4.3.10.).

Dijagram 4.3.10 Procene izmena Nastavnog plana i programa vezane za predmet informatika

U svakom odeljenju postoje napredni učenici, koji osim nastave idu i na vannastavne aktivnosti. Ti učenici svoje znanje pokazuju na raznim takmičenjima. Analizirali smo koliko ima učenika iz predmeta informatika koji su učestvovali na takmičenjima. 75.5% škola je imalo od 1-5 takmičara iz predmeta računarstvo i informatika u školskoj 2015/2016. godini. Od 6-10 takmičara imalo je 13,6% škola, dok je samo 3,6% škola imalo više od 16 takmičara (Dijagram 4.3.15).

Dijagram 4.3.11. Koliko je škola imala takmičara iz predmeta računarstvo i informatika u

ZAKLJUČAK

Globalni trend razvoja novih tehnologija podstakao je pojavu novih kategorija poslova i zanimanja, za koje možemo očekivati da će delimično, ili u potpunosti zameniti postojeće. Potrebna znanja i veštine će se, takođe, značajno menjati. Na izazove novog doba se mora brzo reagovati kako bi se izbegli ogromni ekonomski i socijalni troškovi za pojedince, preduzeća i privredu. Informaciono-komunikacione tehnologije daju dobre temelje za kreativnu i delotvornu upotrebu znanja. Osposobljavanje i školovanje u obrazovnim institucijama danas ne sme da izostavi IKT iz procesa obrazovanja. Primena tehnologija dovela je društvo u takav stadijum da se IKT veštine uz znanje čitanja, pisanja i računanja počinju smatrati elementarnom pismenošću. U radu je ukazano da je neophodno integrisanje novih tehnologija u sve aspekte obrazovnog procesa, sa ciljem efektivnijeg i efikasnijeg obrazovanja. Smatramo da će dobijeni rezultati u velikoj meri pomoći poboljšanju kvaliteta nastave korišćenjem informaciono-komunikacionih tehnologija. Primenom IKT postićemo mogućnost prilagođavanja planiranih sadržaja različitim nivoima znanja učenika, što uslovljava jednostavnije usvajanje novog gradiva. Nastavu pomoću IKT potrebno je posmatrati kao jedan od savremenih pristupa koji ima svoju adekvatnu ulogu u obrazovnom sistemu. Stoga je veoma važno da se nastavnicima obezbede kvalitetna stručna usavršavanja.

Očekivani efekti intenzivnijeg uvođenja IKT u nastavu podrazumevaju da se nastavni sadržaji uspešnije prezentuju učenicima i time poboljša kvalitet nastave. Uloga IKT u nastavi je od neprocenjivog značaja za učenike. Nivo motivacije nastavnika za novi vid nastave mora biti viši, što podrazumeva i podršku institucija, u cilju obuke nastavnika za korišćenje IKT u nastavi.

Ako se posmatraju mogućnosti primene rezultata u nastavnom planu i programu može se zaključiti da će promene planova i programa kao i pristupa obrazovanju biti korisna transformacija. Veoma je važno uvesti odgovarajuću računarsku opremu u škole, a u skladu sa tim, potrebno je adekvatno obučiti nastavnike. Korisno bi bilo uvođenje obavezne metodičke pripreme za nastavnike koji bi trebalo da ovladaju radom u okruženju IKT i organizacije tehničke podrške za aktivnosti, poput školskog elektronskog servisa. Potrebno je angažovati stručne saradnike na polju IKT kako bi nastavnicima pomogli da realizuju nastavu u početku, dok ne steknu veštine potrebne da samostalno realizuju ovu vrstu aktivnosti u učionici. Ovo bi bila sjajna motivacija za nastavnike, umanjivanje njihovog straha od korišćenja IKT. Pored usvajanja relevantnih koncepata, potrebno je proći kroz iskustvo efikasnog rešavanja različitih zadataka uz pomoć IKT. Stoga bi se različite vrste obuke o upotrebi IKT alata trebale sprovoditi teorijskom i praktičnom nastavom u skladu sa vrstama alata koje nastavnici koriste. U okviru stručnog usavršavanja, potrebno je edukovati nastavnike o bezbednosti i etičkim aspektima upotrebe IKT u nastavi. Programi za stručno usavršavanje nastavnika iz oblasti IKT, multimedije i Interneta treba da budu predstavljeni kao posebna oblast u programu profesionalnog usavršavanja i uvedeni kao deo obaveznog stručnog usavršavanja.

Takođe je potrebno povećati standarde kvaliteta udžbenika i nastavnih materijala i prilagoditi ih standardima za digitalno gradivo za učenje. Važno je stvoriti uslove tako da upotreba IKT okruženja postane sastavni deo nastavne prakse u svim predmetima. Upotreba IKT treba da bude jasno definisana nastavnim planom i delom zasnovana na načinu primene programa, koji treba da naglasi potrebu korišćenja IKT, multimedije i Interneta u kursevima. Pored toga, neophodno je da se školski bibliotekari obuče da pruže stručnu pomoć u pomaganju nastavnicima da pronađu, pripreme, organizuju, koriste i kreiraju digitalne nastavne materijale.

Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju znanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika neophodno je definisati standarde i kriterijume za upotrebu vebinara i

njihovo dosledno promovisanje. Poželjno je uključiti digitalni materijal u zvanično priznate nastavne materijale i promovisati savremene metode rada sa učenicima u delovima lekcija koji se odnose na primenu kurikuluma.

Pored toga, potrebno je promovisati i podstaći razvoj aplikacija za pristup mrežnom sadržaju putem tableta, laptop računara ili pametnih telefona tokom nastave.

Osim navedenog, veoma je važno tehnički opremiti škole: računarima, elektronskim tablama i bežičnim mrežama. Portali bi trebalo da budu postavljeni u hodnicima, bibliotekama i čitaonicama što bi omogućilo nesmetan pristup Internetu nastavnicima i učenicima. Svakako, pomenuti predlozi bi poboljšali kvalitet nastave na celoj teritoriji Vojvodine.

Ovaj pristup iziskuje veliku transformaciju svih uloga u obrazovnom procesu, a cilj ovog istraživanja je bio da ukaže na potrebu za tim izmenama.

REFERENCE

- Afrić, V. (2014) Tehnologije e-obrazovanja i njihov društveni utjecaj. U: Lasić Lazić, J., ur., Informacijska tehnologija u obrazovanju. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 5-25.
- Al-Bataineh, A., Anderson, S., Toledo, C., Wellinski, S., A study of technology integration in the classroom, *Int'l Journal of Instructional Media*, 2008, vol. 35, pp. 381-887.]
- Almekhlafi A.G.,Almeqdadi F.A., Teacher's perceptions of technology integration in the United Arab Emirates school classrooms, *Educational Technology and Society*, vol. 12., pp. 165-175.];
- Bezić, K. (2000) Tehnologija obrazovanja i školovanje učitelja. U: Rosić, V., ur., Nastavnik i suvremena obrazovna tehnologija: zbornik radova. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 19-26.
- Bognar., L. i Matijević, M. (2002) Didaktika. Zagreb: Školska knjiga.
- Branović, Žarko, Eksperiment s računarom kao novim načinom učenja matematike, *Nastava i vaspitanje*, Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin“, Zrenjanin, (1990)
- Brisette, L., Cohen, S., & Seeman, T. E. (2000). Measuring social integration and social networks.
- Buabeng-Andoh, Chales, Factors influencing teachers' adoption and integration of information and communication technology into teaching: A review of the literature, *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, (2012), vol.8(1), pp. 136-155.
- Christensson, P. (2006). IT Definition. Preuzeto 29. oktobra 2019. <https://techterms.com>
- Collis, B., & Moonen, J. (2008). Web 2.0 tools and processes in higher education: Quality perspectives. *Educational Media International*, 45(2), 93-106.
- Copriady, J., Self-motivation as a Mediator for Teachers' Readiness in Applying ICT in Teaching and Learning, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 176, 699-708. (2015).
- CSTA: A Model Curriculum for K12 Computer Science: Final Report created by educators and released at the *CSTA Annual Conference* in July 2017.
- Denić, S. Obezbeđenje kvaliteta i sistemi za upravljanje učenjem. Tehnika i informatika, Master za elektronsko učenje, 2014/2015.
- Deore, K. V. (2012). The educational advantages of using internet. *International educational E-journal*, 1(2), 111-112.
- Dertouzos, Michael L., Moses, Joel: The Computer Age: A Twenty-Year View-Part II, The MIT Press Cambridge, Massachusetts and London, England. (1980)
- Đorić, G.; Ishodi učenja, Univerzitet u Nišu
(http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/760/1014_M%20Chapter%204%20%20ishodi%20ucenja%20G_Djoric.pdf posećeno 9.2018.).
- Ertmer, P. A., Ottembreit-Leftwich, A. T., Teacher technology change: How knowledge confidence, beliefs, and culture intersect, *Journal of Research on Technology in Education*, 2010., vol. 42., pp. 255-284.];
- Ertmer, P.A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*. 47(4), 47-61]
- Frederick, Schweizer i Love 2006); Frederick, G. R., Schweizer, H., Lowe, R., After the inservice course: Challenges of technology integration, 2006, *Computers in the Schools*, vol.23.,pp.73-84.]
- Gal, K. (2007). Uporaba PowerPoint prezentacija za postizanje bolje motivacije na satu engleskoga jezika s učenicima 2. razreda gimnazije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 53 (17).
- Gallagher, E., & Reder, M. (2004). PowerPoint: Possibilities and problems. *Essays on Teaching Excellence: Toward the Best in the Academy*, 16(3).
- Glasser, W. (1986). Control theory in the classroom. Control theory in the classroom.
- Goktas, Y., Yildirim S., Yildirim Z., Main barriers and possible enablers into pre-service teacher education programs, *Educational Technology and Society*, 2009., vol. 12., pp. 193-204.];
- Honan, E., Barriers to teachers using digital texts in literacy classrooms, *Literacy*, 2008., vol. 42., pp. 36-43.]; <https://web2tools-technologies.wikispaces.com/Moodle+osnove>, preuzeto 21.10.2019.
- Hutchison A., Reinking D., Teachers' perceptions of integration information and communication technologies into literacy instruction: a national survey in the United States, *Reading Research Quarterly*, 2011., vol. 46., pp. 312-333.]
- Ibrahim Mohamed Al-Faki, Abdelmoneim Hassan Adam Khamis, Difficulties Facing Teachers in Using Interactive Whiteboards in Their Classes, *American International Journal of Social Science*, Vol. 3, No. 2, 1-23., (2014).

- Jamieson-Proctor, Romina, Finger Glenn, ACT to Improve ICT Use for Learning: A synthesis of studies of Teacher Confidence in Using ICT in two Queensland schooling systems, *Computers & Education*, University of Chile, Department of Computer Science, Center of Computing and Communication for the Construction of Knowledge, (2006), vol 23.
- Jo Shan, Fu, ICT in Education, A Critical Literature Review and Its Implications, *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, Vol. 9, Issue 1, pp. 112-125, (2013)
- Kafai, Yasmin B., Sharon Sutton, J., Educational computing research, Elementary school students computer and Internet use at home: current trends and issue, Vol. 21(3) 345-362, (1999)
- Komenci, Bertalan, A tanulási környezet mezővilág modellje, New York, PA, (2003)
- Lavmja, I. (2000) Obrazovna tehnologija i mijenjanje uloge nastavnika. U: Rosić, V., ur., Nastavnik i suvremena obrazovna tehnologija: zbornik radova. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 27-32.
- Lim, C.P., Effective integration of ICT in Singapore schools: Pedagogical and policy implications, *Education Technology Research Development*, 2007, vol. 55., pp. 83-116.;
- Liu Z., Szabo Z., Teachers' attitudes toward technology integration in schools: A four-year study, *Teacher and Teaching: Theory and Practice*, 2009, vol. 15., pp.5-23.]
- Maksimović, J.: Digital technology and teachers competence for application in the classroom, UDK, University of Niš, Faculty of Philosophy, Creative Commons, Belgrade, (2016)
- Mandić, M., Konjović, Z., Vidikant, P.: The Profile of Secondary School Informatics Teachers in the Autonomous Province of Vojvodina, *Croatian Journal of Education*, Vol.16; No.3, 779-814 (2014)
- Marković, M. G., Koch, M. R., & Frančić, M. (2012, May). Use of Web 2.0 tools in teaching. In *2012 Proceedings of the 35th International Convention MIPRO* (pp. 1279-1283). IEEE.
- Mićanović, V., Računar u početnoj nastavi matematike, Vaspitanje i obrazovanje – časopis za pedagošku teoriju i praksu 2, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, (2007)
- Mićanović, V., Savremeni pristup realizaciji matematičkih sadržaja, Vaspitanje i obrazovanje – časopis za pedagošku teoriju i praksu 2, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, (2007)
- Milin, V. D., Vujačić, M.B.: Program stručnog usavršavanja nastavnika: procena korisnost i obrazovni efekti, Inovacije u nastavi, XXIX, 46-59, Beograd, (2016).
- Miseviciene, R., Ambraziene, D., Tuminauskas, R., & Pažereckas, N. (2012). Educational Infrastructure Using Virtualization Technologies: Experience at Kaunas University of Technology. *Informatics in Education*, 11(2), 227-240.
- Mužić, V., Kompjuter u nastavi, Školska knjiga, Zagreb, (1973)
- Orehovački, T., Konecki, M., & Radošević, D. (2017). Alati za e-obrazovanje 2.0. *CUC* <http://cuc.camet.hr/cuc2007/program/radovi/pdf/g2-6-rad>, Preuzeto, 28.11.2019.
- Pallant, Julie. (2010). SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS. Maidenhead :Open University Press/McGraw-Hill
- Paulsen, M. F. (2002). Online education systems: Discussion and definition of terms. *NKI distance education*, 202, 1-8.
- Pečiuliauskienė, P., Barkauskaitė, M. (2013). Would-be teachers' competence in applying ICT: exposition and preconditions for development. *Informatics in Education*, 6(2), 397–410]
- Pešikan, A. Ž.: Najčešće zablude o informaciono-komunikacionim tehnologijama u obrazovanju, UDK, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Pregledni rad, LXV 1, (2016)
- Petrović, M. S.: Uticaj e-modela "5 koraka" na nastavničko modelovanje aktivne nastave uz primenu multimedije, Stručni rad, UDK, Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu, LXV 3, (2016)
- Pravilnik o izmenama i dopunama pravilnika o nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja od 26.6.2017.godine
- Sánchez, J., Salinas, A. (2008). ICT & learning in Chilean schools: Lessons learned. *Computers & Education*. University of Chile. Department of Computer Science. Center of Computing and Communication for the Construction of Knowledge, Chile.]
- Sipilä, K. Educational use of information and communications technology: teachers' perspective, *Technology, Pedagogy and Education*, London, Volume 23, 225-241. (2014).
- Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 6/2009, 3/2011 - dr. pravilnik, 8/2013, 11/2016 i 12/2018
- Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 2/2010, 3/2011 - dr. pravilnik, 8/2013, 5/2014, 11/2016, 7/2017 i 12/2018
- Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 5/2008, 3/2011 - dr. pravilnik, 1/2013, 5/2014, 11/2016, 3/2018 i 12/2018
- Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 2/2010 i 7/2010
- Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 6/2017 i 8/2017
- Smernice za unapređivanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovanju, Ministarstvo Prosvete, Javna rasprava, Beograd, (2013)
- Sotirović, Velimir, Metodika Informatike, Zrenjanin, (2000)
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics. Boston: Pearson/Allyn & Bacon
- Tezci E., Factors that influence preservice teachers' ICT usage in education, *European Journal of Teacher Education*, 2011., vol. 34., pp. 483-499.;
- Top 50 LMS Report for 2016, Preuzeto 10.12.2019. <https://www.elearninglearning.com/webct/>
- Whelan, R., Use of ICT in education in the South Pacific: findings of the Pacific eLearning Observatory, *Distance Education*, 2008, vol.29., pp. 53-70]
- Yildirim S., Current utilization of ICT in Turkish basic education schools: A review of teachers' ICT use and barriers to integration, *International Journal of Instructional Media*, 2007, vol. 34, pp. 171-186.]
- YIP, C. W. M. (2004). Using WebCT to teach courses online. *British Journal of Educational Technology*, 35(4), 497-501.

Silvia Ilić

INTERCULTURALITY AND MODERN TEACHING WITH ICT RESOURCES

Summary

The main aim of this paper is to analyze the possibilities and the necessity for Information and communications technology (ICT), by using the Internet in the teaching process, as well as the attitudes and opinions of teachers about the ICT multimedia technologies. The research was conducted during the 2014-15 and 2015-16 school years, in 66 primary schools in the Autonomous Province of Vojvodina. Currently, in addition to Serbian language, 5 official languages of national minorities are used in Vojvodina (Hungarian, Ruthenian, Romanian, Slovak and Croatian). Monolingual, bilingual and trilingual schools participated in the research. Schools are selected in order to gain insight by using ICT resources, in all languages of national minorities, as well as in Serbian language. It is important to note that 876 teachers participated in the research through the use of ICT in teaching process in primary schools. Moreover, according to research objectives, teachers are divided into two groups, depending on the subjects they teach: IT (computer science teachers and teachers of technical and informatics subjects) and NIT (teachers of other subjects). The aim of this research is to present the current situation by using of ICT in schools in Vojvodina, in all official languages of national minorities, to point out the existing problems and shortcomings, as well as an adequate solution proposal to improve the existing situation and overcome the identified problems.

Key words: ICT, teaching, interculturality, multilingualism, innovation.

ПРАВОПИСНА НОРМА У САКРАЛНИХ И СЕКУЛАРНИХ ТЕКСТОХ

Робота представя пробованє комплексно и систематски интердисциплинарно розпатриц специфичности орфографского оформйованя текстох хтори припадаю сакралному функционалностилскому комплексу, зоз спатраньом їх екстра- и интралінгвистичних прикладах, як и инвентаризацию и критичну валоризацию на материялу сакралного стандарту и общеязичней норми сучасного руского языка.

Ключни слова: теолінгвистика, сакрални фунционалностилски комплекс, нормативистика, общеязична норма, сакрални стандарт, орфография, социолінгвистика, сучасни руски язык у секуларних текстох

УВОД ДО ПРОБЛЕМАТИКИ

Роботу на правописним нормованю терминох у сакралних и секуларних текстох почал праве **др Юлиан Рамач**, хтори бул ментор дипломскей роботи Марії Горняк-Кухар под назву *Церковна терминология у руским языке*. Робота одбранена 1986. року на тедишней Катедри за руски язык и литературу Филозофского факультету у Новим Садзе. Обявена є у часопису Дружтва за руски язык, литературу и културу *Studia Ruthenica* число 6 зоз 1998. року на боках 250-279.

Тот прилог настал як резултат сходу хтори організовала Лінгвистична секция Дружтва за руски язык, литературу и културу 5. фебруара 2021. року, на иницијативу председательки Секції Блажени Хома Цветкович, под фаховим руководством проф. др Михайла Фейси и о. Юлиана Раца, пароха новосадского. Присутни були ище: София Николаевич, Мария Дудаш, Даниела Ловас, Вероника Вуячич и мр Гелена Медеші – **др Јулинови Рамачови на чесц з нагоди його 80. родзеного дня.**

Твориц язичну културу єден з найважнейших аспектох културней политики. Лінгвистичну дисциплину хтора ше заніма з теорійними и практичними питаннями у вязи з проблемами и твореньом язичней култури, язичней норми и стандартного языка воламе язична политика. Язична политика ше заніма з язичним планованьом хторе ше намага преширйовац стандартни язык и горизонтално и вертикално, так же будзе пестовац стандартни язык у шицких функцийох и хаснованю (язична култура), вредновац язични потенцияли, як и валоризовац и меняц норми стандартного языка на шицких уровнях, у шицких його функцийох и хаснованю у складзе з потребами дружтва хторе обслугує. У сучасней рускей язичней политики важне наглашиц необхідносц установеня норми у церковних текстох (сакралним дискурсу хтори ше одноши на дацо святе, богослужбене, церковне, священїческе), односно у сфери комуникації и мисії Церкви, але и у текстох з тоту тематику хтори ше обявює у секуларних текстох (тих цо ше одноша на несвяте, профане, лаїцке), наприклад у новинох *Руске слово* и других шветовних виданьох. Тота проблематика була децениями занедзбована або дриљана на марґини лінгвистичней теорії и културней политики под уплївом идеологийних факторох. То було найобачлївше у дзепоедних правописних ришеньох хтори представляли одраженє атеистичней идеології надрилєней после социјалистичней революції. Дружтвени пременки до яких пришло у нашей жеми и окруженю (такволаних послесоцијалистичних жемох) остатней децениї прешлого вику, а хтори, медзи иншим, подрозумюю и обачлїве звекшанє религиозности и єй дружтвену прилапеносц, вимагаю и адекватни одвит язичней политики и язичного планованя.

Кед бешеда о виробку правопису нашого языка у сакралним дискурсу (церковней терминології), односно у сфери хтора обслугує комуникацію и мисию Церкви, але и у сфери текстох хтори не припадаю тому дискурсу, у тим поглядзе ест надосц нерішени питаня. То углавним питаня у хторих ше общеязычна орфографска норма яка присутна у церковних інформативних гласнікох розиходзи зоз праксу у других видавательних хижох. Прето зме по тераз не могли бешедовац ані о єдинственим правописним стандарту хтори би ше применювало у сферах комуникації и мисії Церкви, ані у сферах комуникації шветовней літератури.

СИТУАЦИЯ КОЛО ПРОБОВАНЯ НОРМОВАЦ САКРАЛНУ ЛЕКСИКУ У КАТОЛІЦКЕЙ И ПРАВОСЛАВНЕЙ ЦЕРКВИ (РУСИЙСКОЙ И СЕРБСКОЙ)

Сакрална лексика у дзепоедних розвитших жемох би нам могла буц приклад, як цо, поведзме, Польска. Ёй Комисия за виробок правопису рушела од нормативистичних рішеньох за писанє категорийох сакралней лексики чийо поглавля облапая: Власни мена; Назви шветох; Назви обрядох и обичайох; Назви литургийних периодох; Назви медзинародних и домашніх манифестацийох; Назви уметніцких ділох (кніжки, роботи, статї, поетски діла, музични діла, филми); Назви язичних памятникох, назви документох Церкви, деклараційох, законох, харитативних (добротворних) організаційох и других целох хтори дійствую у рамикох Церкви; Назви молитвох; Назви церковних службох; Назви сакраментох (Святих Тайнох); Назви званьох, титулох, церковних інституційох; Назви припаднікох монашеских шорох, заєдніцох, членох модлящих братствох; Назви інституційох и структурних часцох Церкви; Назви вирских рухох; Назви членох вирских заєдніцох; Назви соборох и других організованих вирских собраньох; Назви сакралних обектох; Назви подійох сотириологийного характеру; Назви материяльних предметох хтори маю характер вирских символех; Писанє парафразох; Писанє прикметнікох хтори формовани з меновнікох.

У русийским сакралним стандарту, наприклад, противне од нормативистичких препорукох о писаню назвох длужносцох и званьох поглаварох и найвисших велькодостойнікох Православней церкви, инославних церквох и вирских заєдніцох, з малу букву ше у советским чаше дошлїдно применювало писанє каждой компоненти таких титулох з вельку букву, а таки случай и нешка, кед дошлебодзене, але по общеязычней норми не и обовязне, писац лєм першу компоненту з вельку букву: *Святейший Патриарх Московский и всея Руси, Его Святейшество Святейший Иоанн Павел II, Папа Римский, Блаженнейший Хризостом II, Архиепископ Новой Юстинианы и всего Кипра*.

У сербским сакралним стандарту ше, заш, не припознава правописне правило о писаню вецейчленових теонимох лєм з инициялну вельку букву (гоч шветовни правопис предвидзує писац: *Света тројица, Свети дух, Дух свети*), але ше писанє велькей букви применює на каждую компоненту (*Света Тројица, Свети Дух, Дух Свети*), а так предвидзує и сучасна горватска нормативистика (*Sveto/Presveto Trojstvo, Duh Sveti*). И у сербским, и у русийским сакралним стандарту обачліве звекшанє хаснованя велькей букви у терминох хтори вязани за чини святосци, організацію Церкви и богослуженє. Тоти термини написани з вельку початну букву, у одсустве теологийних и интралингвистичних аргументох, мож потолковац праве зоз социолінгвистичними аргументами – противеньом секуларному стандарту и важацей правописней норми. Конфесийни розлики у рамикох истого язичного подруча тиж можу буц жридо розличних орфографских опредзеленьох, та ше так у горватскей нормативистики чин святосци у вецейчленових агиоантропонимох, кед ше одноша на Богородицу, пише з вельку букву, у складзе з Ёй барз вираженем култом у Римокатолицкей церкви (*Blažena*

Djeva Marija), а сербски правописи наводза рішення як цо: *света девица Марија, пресвета богмати, богородица Марија*. До таких рішеньох ше, очиглядно, дошло зоз жаданьом унифіковац ше з ортографськими нормативами хтори ше одноша на писанє чину святосци при канонизованих святих, типу: *преподобни Нифонт, свети Стефан, блажени Августин*. Гоч тота дистинкція запровадзена у двох нормах ма своєю теологіїни фундаменти, у сакралнім стандарту сербського языка заш лєм общеприлапене писац Ёй чин святосци з вельку букву (*Пресвета, Пречиста, Преподобна Дјева Марија*). Тото мотивоване, вшелїяк, зоз жаданьом за виражованьом окремого почитованя Мацери Божей. Чин святосци Божих угоднікох (*свети, преподобни, блажени, равноапостолни, праведни*) у спомнутім стандарту пише ше и з малу, и з вельку букву. Тото друге частейше заступене у жанрох з наглашеним емоціонально-експресивним потенциялом, як цо молитви и казанї. То указує же опредзелєне за тото чи гевто рішенє не шлїдзи зоз предметно-логічней (теологіїней), але з димензії модалносци авторового одношеня гу предмету сообщеня и його конотативней димензії.

Характеристични означеня ортографського оформйованя сакралного тексту у сучаснім русійським языку би були:

(а) виражене присуство ортографських дублетох у складзе зоз сучасну або церковнославянську норму, напр. при власних менох (*Елисавета/Елизавета, Татиана/Татьяна, Алексій /Алексей, Даниил/Данил*), апелативох (*судия/судья, диакон/дьякон, игуменія/игуменья, диавол/дьявол, келлия/келья*), у даєдних морфологіїних категоріях – формах инструменталу єднини меновнікох трецей деклинації (*кровию/кровью, совестию/совестью, помощью/помощью*), прикметніцкей пременки (*честнаго/честного, святаго/святого, Божия/Божиего*) и др.;

(б) специфічне хаснованє велькей букви; и

(в) специфічне писанє поєдиних морфемох, насампередз префіксу хтори ше закончує на *-з* (типу: *безценный, безсовестный, безчинство*).

У сербським языку нормативисти тиж обачели же за сакрални стандарт характеристичне вельо фреквентнейше хаснованє велькей букви як у общеязычней норми, а наш материял указує же у сучаснім сакралнім дискурсу нашого языка мож замерковац ідентични класи зявеньох.

СИТУАЦІЯ КОЛО ПРОБОВАНЯ НОРМОВАЦ САКРАЛНУ ЛЕКСИКУ У НАШИМ ЯЗЫКУ

У тей роботі понукнути пледоає за розправу о ортографськей норми у сакралнім дискурсу нашого языка, подроумуюци под тим дискурсом и тексти вирського характеру хтори ше обявює на боках новинох *Руске слово* и *Календарох* (вирски часопис *Дзвони* и другу вирську літературу хтору видава Церква святих апостолох Петра и Павла у Новим Садзе, Парохія св. отця Миколая у Руским Керестуре або у Дюрдьове зме не вжали до огляду, понеже у нїх не обявени тексти профаного характеру). У русинистичней науки тота проблематика за тєраз остала звонка видного поля виглєдовачох, гоч єст и фундаментални (ширенє сознайних радіусох лінгвостилистики, соціолінгвистики, теолінгвистики), и апликативни причини (нормативистична актуалносц) за єй глібше випитованє. Тоти други причини ініцированы з двох бокох:

– з єдного боку, пре експанзію видаваня духовней літератури од конца 80-их рокох (звекшанє числа гласнікох, спеціалізованих видавательних хижох, обявених оригінальних и прекладних насловох з обласци теології и духовносци у нових и репринт-виданьох), як и зоз вше виразнейшим присуством стандартного руского языка у богослужєбнім функціонованю; и

– з другого боку, пре непостояне єдинственого и непротивовного ортографского стандарту, та недоробеносц и некогерентносц одвитующей норми.

ЦИЛЬ ТЕЙ РОБОТИ

З тей нагоди пробоване спатриц екстра- и интралингвистични причини такого стану на плане графийско-ортографского стандарту и норми, розпатрена валидносц и оправданосц конфесийно маркированих графийских и ортографских вариантах у сакралним, за розлику од профаного (секулярного) дискурсу, та понукнуц їх инвентаризацию и критичну валоризацию на материялу стандарту и норми нашого языка.

Материял за роботу Лингвистичней секції Дружтва за руски язык, литературу и културу, дзе розпатрана тота проблематика, ексцерповани з нормативних документох – молитвенїкох, приручнїкох, як и зоз жридох рижних стилох (теологийни наукови стил, информативно-публицистични стил у сфери церковного видавательства, административно-діловни стил у доменах дійствованя Церкви, литературноуметніцки стил реализовани у текстох зоз сфери духовносци) и жанрох (библейни, патристични, богослужебни, жанри церковних документох).

У розпатраню проблематики хтора предмет нашого интересованя почали зме од запровадзованя дистинкції медзи стандардом и норму графийского и ортографского оформйованя текстох хтори презентовани на нашим языку. Под стандардом зме подрозумйовали систему узуралних (призвичаєних) правилох, а под норму – систему функціональних правилох того оформйованя, тримаючи же язични стандарт то просекова, общеприлапена форма або вещей форми хтори творя парціальну язичну систему, а же язична норма то язични стандарди, структурно и функціонально повязани до целосци. У тим смислу, можеме начално бешедовац о графийско-ортографским стандарту на уровню религиолекту, хтори свою применку находзи у оформйованю текстох цо маркирую авторову религийну ориентацию и конфесийну припадносц, и стандарту хтори ше реализує у секулярних виданьох.

Графийско-ортографска норма би мала, медзитим, функціонально повязовац обидва стандарди, дошлєбодзуюци зоз своїм инструктивним и делиберативним (совитующим) характером, односно предвидзенима алтернативними и вариантними рішеннями, можлівосц адекватного стилского розпасмованя, еластичносц у приступе (вещейністосц место униформносци вибору рішеньох) и продуктивносц (приходженє до нових рішеньох з преробком и комбинованьом постоянних, на основі валоризації тих других по одредзених, єдинствених и непротивовних критерийох). Иншаки характер норми – императивни и делимитативни – автоматски виключує флексибилносц яка би складно обєдиньовала сакрални и секулярни стандарт у рамикох єдинственей язичней норми, оможлівуюци маркированє конотативней (соозначующей) димензії сообщеня у складзе з религийну ориентацию автора и, евентуално, цильней групи хторей ше автор обраца.

У вязи з тима прикладами поставяю ше и пред нас два питаня: чи правописна норма муши буц монолитна, гомогена, общєобязуюца за шицких хасновательох нашого языка, и чи сакрални стандарт муши буц унификовани, значи общєважацї?

По тєраз пановало думанє же одвит у обидвох случайох одрекаючи: норма треба же би була флексибилна по стратификацийним критериям (допущованє алтернативних рішеньох у зависносци од того чи слово о религиолекту чи не), а стандарт най указує вариябилносц по ситуацийним и жанровским критериям (предвидзованє ортографских дублетох у зависносци од применки у урядових або неформалних ситуацийох,

церковних документах, теологічних, інформативно-публіцистичних, богослужбових або літературно-уметніцьких витворень).

СТАНОВИСКА ЛІНГВІСТИЧНЕЙ СЕКЦІЇ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛІТЕРАТУРУ И КУЛЬТУРУ

Лінгвістична секція Дружтва завжала таке становище:

1. же би норма мала буц и общеобязуоца (флексибилна по стратификаційним критерію хтори подрозумює допущованє алтернативних рішень у зависности од того чи слово о релігіолекті чи не) и

2. же би сакральні стандард мал буц уніфіковані, значи общеважаці.

Вшеліак, дублетні рішеня у истим виданю або аж и у тексті трима ше же недопущуюці. У вязи з орфографічним стандардом оформлюваня сакральних текстох зоз соціолінгвістичного становища тримає же тиж важне обачиц же у нашим штрєдку вон по нешка не розробени на уровню препоруки за церковних видавательствах. У русійским язичним штрєдку, хтори вельо розвиту од нашого, як зме уж гварели, перші пробованя його експлікованя ше зявели лєм недавно, як інтерні приручніки Видавательства Москвської патріаршії. Вони не маю характер обовязности у православним видавельствє, можебуц и пре контрарікторні рішеня яки понукаю и пре розиходзєня мєдзи інструктивну и словніцку часцу. Заш лєм, одсуство формованого сакрального стандарту у єдним, и його необовязност у другим штрєдку мож толковац и з намаганьом же би ше обкеровало конфронтацію з общєязичну норму и потенціованє нескладу мєдзи сакральним и секулярним, теістичним, але и прокламованє вірської и ідеологічної толєрантности.

Конєчно, понеже єден зоз задаткох тєй роботи, як зме нависцєли у увєднєй часці, систематізовац и валорізовац актуальні орфографіські норми и стандарди, наглашимє же и ту приходзи до вираженя соціолінгвістична димєнзия, бо за оцєну кожєй семіотичнєй системи треба мац у оглядзє чи особа або цєло хторє ше з тим оцєнованьом заніма неутралнє, односно у позиції припатрача звонка, або (и) його хаснователь.

У нашим случаю, експєртизу ше запровадзує з тєй другєй позиції, цо значи же автор роботи (Лінгвістична секція Дружтва) источашнє и гєтерокультурні інформант, познаватель и хаснователь (у своєй науковєй, публіцистичнєй, прєкладательнєй и редакторскєй діяльности) сакрального графісько-орфографіського стандарту нашого язика.

Писанє вєлькєй букви по специфічних узусох вшеліак наймаркантнєйша характеристика сакрального дискурсу, хтору ше найчастєйше вяжє за процес гонимизації (очловєчєня) даєдних апєлативох цо інспіровані з богословськими аргументами (*Цєло и Крєв Христова, Оцєц, Син, Логос, Церква, Собран(и)є, Полнота* итд.), гоч у вєліх случаях тото зявєнє недосц мотивованє и неконзистєнтнє.

У случаю текстох хтори припадаю сакральному функціоналностіському комплексу, одступаня од общєважаючих орфографіських нормох у писаню вєлькєй букви найчастєйше маркирую авторову теістичну орієнтацію и источашнє су зраховані на посцігованє одвитуюючого емоціонално-експресивного ефекту при читательох. Тоту тенденцію указую інформативно-публіцистичні стилі у сфєрі церковного видавельства, адміністративно-діловні стилі у доменох діяствованя Церкви, літературно-уметніцькі стилі реалізовані у молитвових текстох и текстох зоз сфєри духовности, напр.:

Послє Святєй Служби ушлїдєл вєлічєствєні Кирбайські Обход коло Церкви.

Послє Вєлького Пиятку, найвєкшєй тратєдії чловєчєства, але и Слави Божєй, кєд чловєк бул нємилосєрдні судія Любєви Божєй, кєд осудєл на шмєрц Богочловєка

Христа, кед спрєводзка, циганьство и клевета сцєли триумфовац над Розп'ятим Христом, кед ше небо, и жєм, и под'жємни швєт поганьбєли недїлох роду людского и цмота шицко обняла – ниа нам Дзєнь Прєходзєня Богочловека Христа зоз шмерци до живота, зоз цмоти Гроба до швєтлосци Дня. Ниа Дзєнь над днями, Часу над часами, кед Воскрєснути Господь потаргал ланци грїху, шмерци и диявола.

Владико Христе Боже, Царю вєкох и Творитєлю шицкого, благодарим Ци за шицки добра хтори Ши ми дал и за Причасц з прєчистима и животворнима Тайнами Твоїма. Модлїм Цє, Благи и Чловеколюбиви, зачувай мє под Кровом Твоїм и у циню кридла Твоїх, и даруй ми жє бим ше з чисту совєсцє до остатнього дїху svojого достойно причацал зоз Святинями Твоїма на одпуцєнє грїхох и на живот вични. Бо Ти Хлєб живота, Жридло пошвєцєня, Даватєль доброх, и Тебє славу приношимє з Оцом и Святим Духом, тєраз и вшє и на вєки вєков.

У наукових теологійних текстах, мєдитим, до першого плану вибива намаганє жє би ше з писаньом вєлькєй букви наглашєло надсознайносц, необлапносц духовних поняцох и категорійох, їх корєньову розличносц у одношеню на стварносц ємпирійного швєта. У тим функціоналним стилу тиж присутна емоціонално-єкспресивна димєнзия, хтора шлїдзи зоз самого характеру и методох богословского познания хторє витворїованє у богообшєню, нєпрєривнєй особно-соборнєй молитвово-литургійнєй заєднїци з Богом.

Причина ортографскєй нєвїєдначєносци у означованю вєлькєй букви у тим жє ше лєксикє зоз сфєри тєологїї и духовносци нє трима як єкємни соціолінгвистични обєкт, алє як часц єдного барз широкого и по класифікації аморфного фрагменту лєксикє, хтори ше означує як назви вязани за рєлігїю. Парадоксалнє, алє ортографскєй нєєдначосци у тєй обласци вшєлїяк, коло скорєй наведзєних соціолінгвистичних причинох (свидома конфронтация з обшєязичну норму хтора заснована на сєкуларистичним концепту), доприноши и факт жє найчастєйши интервєнції у нормативистичних залапєньох вязани правє за тоту обласц ортографії. Понєжє ортографски прикмети лєксикє зоз рєлігїйно-церковнєй сфєри по тєраз нє були предмет компаративних прєучованьох анї з монолінгвалнєй, анї з конфронтаційнєй пєрспєктиви, у дальшим текстє попрубуємє понукнуц прєпатрунок постоящих рїшєньох на планє обшєязичнєй норми у нашим язикє и прєдложїц орієнтири за єї модифікованє, маюци у оглядє и стан и потрєби сакралного ортографского стандарту.

ПРЕДКЛАДАНЯ ЛИНГВИСТИЧНЄЙ СЕКЦІЇ ДРУЖТВА

Члєни Лінгвистичнєй секції Дружтва розкласовали сакралну тєминологїю до 16 обласцох и порадзєли ше жє:

вири (*християнска, грекокатолїцка, православна, католїцка, ислам, юдаїз(є)м* итд.) будзємє писац з малу букву; а тиж так и мєновнїки зоз хторих вивєдзєни прикметнїки (*християнство, юдеїз(є)м, будїз(є)м, ислам* итд.);

божєства (*Бог, Алах, Єгова, Брама, Шива, Ганумон, Вишина*) будзємє писац з вєльку букву, так як и *Аполон, Перун, Зєвс, Минєрва, Вєнєра, Гєра* итд.;

сакрални обєкти

а) як институції – будзємє писац з вєльку початну букву (*Сєрбска православна цєрква, Римокатолїцка/Католїцка цєрква, Рєформатска цєрква, Англїканска цєрква, Русийска православна цєрква, Євангєлистична цєрква, Євангєлска цєрква* итд.);

б) як вирски здания (храми) – будзємє писац з вєльку початну букву (*Цєрква бєзгрїшного зачаца Прєподобнєй Дїви Марїї, Цєрква святого Франї Асизкого, Цєрква святих апостолох Пєтра и Павла, Цєрква святого отца Миколая, Цєрква святого Марка, Цєрква Успєния Прєсвятєй Богородици, Храм святого Сави, Цєрква Христа Цара/Краля, Водица* итд.; алє кєд опрєз слова *цєрква* єст даякє маркированє слово, вєц

слово *церква* напишемо з малу букву: *Успенська церква, Николаєвська церква, Алмашська церква, Яковитська церква*;

в) **монастири** – подібне як и Церкви, будземе писац з вельку початну букву: *Манастир шестрох Служебніцох, Манастир Малих братох, Манастир святих Йосафати, Манастир Студеница, Манастир Дюрдьово Ступи, Манастир Крушедол*;

4. церковни організації – будземе писац з вельку початну букву: *Святи престол, Крижевське владичество, Исламська заєдніца (у даєдним варошу), Дружба Исусова, Шведкове Єгови* итд.;

5. церковни кніжки – (як и назви кніжкох) будземе писац з вельку початну букву: *Евангелия (од Луки, од Матея итд.), Библия, Псалтир, Апостол, Типикон, Октоих, Часослов, Служебнік, Требник, Триод, Акафист*; але з малу букву молитвенік, грамотална кніжка и под. (окрем кед представляю наслов публікації, або редуковани наслов у случаю кед у бешедней ситуації витворене конкретизоване, односно конкретизуюче упутіоване);

6. богослуженя – будземе писац з вельку початну букву кед то назва богослуженя: *Мала Служба Божя, Заупокоєна Служба Божя, Архиєрейська Служба Божя*, але: *майсторська Служба Божя, раниа Служба Божя, дзєцинська Служба Божя, шпивана Служба Божя* и под.

Медзитим, як общи меновніки, богослуженя будземе писац з малу початну букву: *саночне, вечурня, молебєн, утриня; дзєвятніца; панахида; парастос* итд.;

7. церковни швета – *Крачун, Вилія / Вилійов вечар, Велька ноц / Пасха, Вознесєн(и)є, Воздвижен(и)є Чєсного Хрєста, Стритєн(и)є, Богоявлєн(и)є, Зачатиє/Зачацє св. Ани; Яна, Петра, Митра, Дзуря, Михала* будземе писац з вельку початну букву, а тиж так и: *Вельки тидзєнь, Велька субота, Вельки пияток, Жалосни тидзєнь, Жєлєни штварток, Сиропусна стрєда, Мясопусна/Мєсопусна нєдзєля; Шишияти, Мала/Велька Матка Божя* итд.;

8. пости – будземе писац з вельку початну букву: *Крачунски пост, Штєрацєцдньови Вєлконоцни пост, Строги пост, По било пост, Успенски пост, Петров пост, Евхаристийни пост* итд.;

9. святи тєлє – будземе писац з малу початну букву: *святи Наум, святи Марко, святи Сава, святи Петро, святи архангєл Михайл, святи отєц Миколай / отєц Николай, вєлкомучєнїк Димитрий*, але кед шє одноши на єдиногo/єдину возвисшєну особу, вєц з вельку початну букву: *Святи Дух, Свята Тройца, Святи тайни, Свята Мария, Свята Мати/Мац/Богородица*, та и *Лурдєска Богородица, Фатимська Богородица, Водицова Богородица* итд.;

10. меновніки хтори починаю зоз словом *святи* – будземе писац з вельку початну букву: *Свята сповєдз, Свята причасц, Свята жєм, Свята штєрацєцдньовица, Святи мощи, Святи криж, Свята вода* итд.;

11. заєдніцки меновніки – *Криж Господнї, Кресцєнє Исусово, Вєчєра Господня, Гроб Господнї / Божї гроб, Исусово страсци / Страсци Господа Исуса Христа, Велька сповєдз* – будземе писац з вельку початну букву;

12. заменовніки (особни, присвойни, указуюци, односни) хтори шє одноша на Христа, Богородицу и Святу Тройцу будземе у текстох сакралного характеру писац з вельку початну букву: *Вон, Його, Йому, Єй* итд.:

... *я Цє о тоту ласку ласку благам; спокійно примам з Твоїх рукох шмєрц яка шє Тєбє попачи; упокой душу умартого Твоєго слуги*;

13. прикетніки зоз меновніка Бог (Божї) – будземе писац з вельку початну букву: *Дзєшєц заповиди Божї, Прєсвятa Мац Божя Мария/Мац Божя*; але: *дзєци Божо*;

14. звання вирських поглаварох будземе писац з малу букву: *капелан, парох, протопрезвитер, викар, протоєрей ставрофор, владика, єгзарх, папа, апостолски єгзарх, апостолски нунций, монсиньор, апостолски управитель* итд.;

15. обичаї и обряди (хтори не церковни швета): *Адвент, Хресна драга (Рамазан, Сабах, Кризма)* будземе писац з вельку початну букву, але: *оліво, споведз, винчане, перша причасц, швецена вода* – з малу початну букву у профаним хаснованю. Медзитим, кед ше роби о Святих Тайнох, вец напишеме з вельку початну букву: *Свята тайна Споведз, Свята тайна Оліво* итд.;

16. молитви – будземе писац з вельку початну букву: *Оченаш, Богородице Діво, Вирую, Молитва Св. Духу, Трисвятоє, Мале славословіє, Молитва Пресвятей Тройци, Поклон Пресвятей Тройци, Поклон Ісусу Христу, Молитва митарова, Молитва святому Осифови, Молитва за родителюх, Молитва у хороти, Молитва малого школяра, Молитва за умартого; Паццерки/Ружанец* итд.;

Меновник *Бог* ма, гу тому, и пообщенше значенє, хторому вец одвитує писанє з малу букву. У прикладах як цо:

... його философию мож похопиц як даяке гледанє бога;

... общи принцип природи то єдинєнє з богом;

... муслимански бог ше вола Алах, а наш бог ше вола Бог...

Друга причина за писанє слова *бог* з малу букву то и фигуративне або „вибляднуте“ значенє у велїх виразах и фразох, зоз чим того слово траци характер власного мена. Так у каждодньовим живоце, але и у текстах профаного характеру часто наиходзимо на таки вирази:

увидиши ти свойого бога!; бог би го знал; бог го такого зведол (створел); бог не плаци каждую соботу, але плаци; боже добри!; бог це скарал!; не богзна яки є; бог дал – бог вжал; бог зна прецо ше повадзели; вистати ягда богу душу придава; боже сохрानь / сохрानь боже / заваруй боже!; кед бог да, та и мотика (ожог) штрелї; идз з милим богом!; кому бог, тому и шицки святи; хто вчас става, тому и бог дава; як бог и калапар; пияного и бог чува; человек снує, а бог одредзує; пребог це питам (и пре матку божу); идз з милим богом!; плаци нас диждж як бог гудацох.

З малу букву у спомнутих случаях будземе писац и прикметніки *божи* и *богови* або *боговити*:

я о боже, а ти о коже; кажди (цали) богови/божи (або: у бога) дзень (вечар); божя / богова катичка (зоол.); божи хлебички (бот.); божя кравичка (зоол.); а тиж и у виразах як цо: кара божя; людзе божи!; цалу божу ноц; чловече божи! цо за божя годзина!

Нашо предки себе звичайно здравкали зоз *дайбоже* (добре рано, добри вечар), кед одходзели гуторели збогом, а кед ше заклїнали до дачого, гварели: *верабоже!* Аж знали и *верабожац ше*.

Значи, кед ше не роби о сакралних текстах (хтори ше одноша на дацо святе, богослужєбне, церковне, священїцке), але о секуларних (хтори ше одноша на несвяте, профане, лаїцке), слово **Бог** будземе писац на два способи:

1. з вельку початну букву – кед є похопене як назва поняца *єдно* и *єдине* за Руснацох єство, але и як власне мено; и

2. з малу початну букву – кед того слово ма фигуративне або „вибляднуте“ значенє, як цо маме у велїх виразах и фразох, зоз чим того слово траци характер єдного и єдиного за Руснацох єства, та и характер власного мена.

МЕСТО ЗАКЛЮЧЕНЯ

Нашо основне думанє же сакрални ортографски стандарт у руским языку указує одредзени уровень нормованосци, гоч ше велї ришення у нїм применює спонтано и интуитивно. Заш лєм, принципи и ришення ортографского оформйованя текстох зоз

сакрального функціоналностилського комплексу треба пре вещей причини и експликовац, з предкладаньом потенцияльних вариянтних ришеньох хтори би ше применявало зависно од стилских характеристикох и жанру каждого конкретного тексту. З тим би ше оможливило применявац нормативистични ришення систематски, а допринесло би ше и їх обдумованю, т.е. постала би яснейша їх функция и способ на яки ше вони витворюю.

Шлідуюци крочай представляло би обдумованє и конструованє нових ришеньох и принципох на хторих тоти ришення базовани на уровню общезыичней норми, з можливосцу їх модификацийох у одношеню на сакрални стандарт, знова у смислу забезпечованя флексибилености у їх применяваню зависно од авторовой интенції и стилско-жанровских характеристикох каждого конкретного тексту.

Не спорне же фундаментални розробок общих принципох и їх операционализация до конкретних ришеньох найлєпша драга за унапредзєнє практики ортографского оформйованя текстох хтори припадаю сакралному функціоналностилському комплексу, за подзвигованє квалитету церковних виданьох як значней конституенти нашей национальной култури, так и за посцигованє цо адекватнейшого третману културологийно-религийно маркированих зявеньох и елементох у ортографскей норми нашого языка.

Helena Međeši

ORTHOGRAPHICAL NORM IN SACRAL AND SECULAR TEXTS

Summary

The paper represents an attempt of a complex and systematic interdisciplinary consideration of the specifics of orthographic formation of texts belonging to the sacral functional-stylistic complex, having regard to their extra- and intralinguistic examples, as well as an attempt of inventorying and critical valorization of the material of the sacral standard and the general linguistic norm of the modern Ruthenian language.

Keywords: theolinguistics, sacral functional-stylistic complex, normativistics, general linguistic norm, sacral standard, orthography, sociolinguistics, modern Ruthenian language in secular texts.

ЛИНГВІСТИ-РУСІНІСТИ

Початок літературно-уметніцкей творчосці на языку югославянских Руснацох вяже ше за 1904. рок, кед млади Гавриїл Костельник створел перши поетични зборнік на руским языку *З мойого валала*. Авторка у роботі провадзи діялносц визначних русинистох-лінгвистох. По ней, окремну увагу задлужую др Гавриїл Костельник, Гавриїл Надь, Микола М. Кочиш, проф. др Юлиан Рамач, мр Гелена Медеши и проф. др Михайло Фейса. У роботі визначена и улога проф. др Александра Дуличенка и значене здобування ІСО-кода зоз хторим почина нови период розвою руского языка.

Ключни слова: руски язык, русинисти-лінгвісти, о. др Гавриїл Костельник, Гавриїл Надь, Микола М. Кочиш, проф. др Юлиан Рамач, мр Гелена Медеши, проф. др Михайло Фейса.

Руска філологія настава на початку ХХ віку, дзекуючи тому же «система поєдинєчних філологійох у Славії не герметично заварта ... иснує можлівосц одредженого збиваня ... на хасен філологійних младнікох при даєдних етноязычних островах» (Дуличенко 1986: 121). Єдно з етноязычних островох и югославянски Руснаци, котри жиюци през вецей як два и пол вики изоловани и оддалєни од праотечества витворели свідомосц о етнічней и язичней окремосці, цо попри одвитуючих дружтвено-історійних, културних и других умовийох оможлівело зявєне новей – рускей філології.

У тей роботі слово о найвизначнейших лінгвистох, котри преучовали руски язык през штири периоди розвою русинистики.

Початок літературно-уметніцкей творчосці на языку югославянских Руснацох вяже ше за 1904. рок, кед млади Гавриїл Костельник створел перши поетични зборнік на руским языку *З мойого валала*. Тот уметніцки текст, медзитим, муши ше мац на розуме, Костельник источасно зоз творєньом того діла творел и принципи літературного языка, котри познейше кодифіковал у *Граматики бачваньско-рускей бешеди* и «о літературним языку югославянских Руснацох ... мож бешедовац лєм од зявєня *Граматики* Г. Костельника котра уведла и утвердзела основни лексични, фонетични и граматични (морфологійни и синтаксични) норми и творєне слівох. Од тих хвилькох руски язык достава подполну цалосц диференціальних характеристикох літературного языка». (Дуличенко 1973: 67-68). По виходзеню зборніка *З мойого валала* Костельник унапрямел своєю інтересованє на преучованє законїтосцох руского языка, на гледанє одвитуючого писма и орфографских правилох, на утвердзованє фонетичних и граматичних законох, на вибор такого лексичного фонда зоз котрим би фонетични и творєбни форми слівох одвитовали духу руского языка.

Гоч була барз потребна, *Грамматика* длуго стала у рукопису и видрукована є аж 1923. року у Сримских Карловцох, так же спада до другого периода розвою рускей філології, котри тирва од 1919-1945. рок.

Костельникова грамматика ше состої зоз шейсцох часцох.

Перша часц облапя податки о рускей азбуки и гласох у руским языку, ту анализовани даєдни фонетични закони, дзелєне слівох на склади, акцент. У другей часци Костельник дава лексично-семантичну анализу руского язичного материялу и творєне слівох. Треца часц то морфологія шицких пременлівих файтох слівох, а у штвартей часци обробени неперменліви файти слівох. Пията часц облапя синтаксу простого и зложеного вирєчєня, а шеста часц – кодекс правописних правилох.

Треба наглашиц же Граматика забера окреме место у русинистики, без огляду на шицки ей недостатки. Драгоцене и новаторство Г. Костельника у твореню рускей лингвистичней терминології – створел вецей як 380 лингвистични термини углавним хаснуючи нукашні ресурси руского языка (хасновал лем дас 10 гречески и латински термини).

«... значене Г. Костельника и його *Граматики бачваньско-рускей бешеди* за формоване и розвой руского литературного языка у одредзеной мири мож присподобиц зоз значеньом и з таку улогу яку одбавел А. С. Пушкин у твореню литературного русийского языка ...» (Дуличенко 1973: 76). Костельниково значене за русинистику огромне и после нього прешли велї роки, пред тим як ше зявели озбыльнейши роботи з обласци преучованя языка.

Роботу на нормованю и преучованю мацеринского языка котру розпочал

Костельник успишно предлужели двома руски лингвисти: Гавриїл Надь и Микола М. Кочиш, обидвома педагогове и писателе. Гоч медзи нїма исную вельки розлики, вони ше на єден способ дополнюю. Написали исте число роботох зоз лингвистики – по 34, але Кочиш окрема статях ма и 9 кнїжки, и шицко того написал за лем 10 роки, а Надь писал полни 50 роки, але лем статї, так же ше цале його лингвистичне наслідство змесцело до єдней кнїжки.

Надь интересовали углавним проблеми з ортографії, морфології и лексикології. Цо ше дотика роботох з ортографії, Надь звичайно интерпретує Костельниково принципи, але их и розробює, розвива, усовершує.

Найзложенши питаня зоз ортографії Надь розришел по Другей шветовой войны, у трецим периодзе розвою рускей лингвистики (1945-70-ти роки XX вику). Його найлєпша робота у тей обласци то статя «З нашого правопису» зоз 1950. року. У статї нет теорийни пообшованя, але подробно нашоровани приклади, цо за тедишні условия било и найнеобходнейше. «Тот *инвентар ортографийних прикладох* бул велї роки єдини правдиви ориентир у зложених питаньох рускей ортографії. Значносц тей роботи ше зачувала по нешкайши днї, понеже ей шицки препоруки приял Кочиш и утквал до *Правопису руского языка* (1971)» (Дуличенко 1985: 20). На плане морфології Надь ше намагал елиминовац зоз языка вельку вариянтносц формох, о чим написал и даскельо статї. Интересантна и значна и статя «Специфичносц нашей бешеди. *Adverbium verbale praeteriti* у бачваньско-руским языку», котру Надь написал 1946. року, «доказуючи, процивно Г. Костельникови, же категорії «часоприсловнікох за прешли час» у руским языку нет (з винїмком реликта *бувши*) – а у тим єдна зоз сущних специфичних прикметох рускей язичней системи у цалосци» (Дуличенко 1985: 24).

Надь свою роботу предлужел и у штвартимпериодзе розвою рускей лингвистики (од 70-тих рокох XX в. по нешка), и 1977. року написал важну статю «Коло нашого потенцияла», о специфичносци руского потенцияла, коло чого ше и «спричкал» зоз Костельником и Кочишом. Вони двома тримали же исную лем два правилни форми потенцияла, а Надь твердзел же шицки три форми характеристични за руски язык и же их треба равноправно хасновац. То була єдна зоз ридких полемикох у рускей филології и важна є прето же тот «тройністи потенциял ... доприноши же би руска дієсловна система була у добрей мири оригинална у контексту одвитуючих системах других славянских языкох» (Дуличенко 1985: 23).

Цо ше дотика лексикології, Надь давал вельке значене вариянтносци и ниянсом значеня словох, а пошвецовал увагу и лингвистичней терминології. На плане лексикології заслужує похвали його закладане за то же би ше з языка не лем так, на легко, вируцовало цудзи слова, але лем теди кед исную руски еквиваленти.

Може роботи Надя скромни по обсягу, але ще велі його сугестії і заміркованя потвердзели у пракси і вон дал вельке доприношенє же би ще руски язык подзвигнул на уровень добре нормованих і розвитих славянских литературних языкох.

Од войны, та аж до половки 60-тих рокох XX вику ситуація була барз зложена бо, окрем Надя і його кратких статях о барз конкретних языкових проблемах, не було фаховцох котри би преучовали язык.

Микола М. Кочиш ще зоз своїм надзвичайним талантом зявел праве теди кед бул найпотребнейши. Вон написал понад 20 статі о рижних конкретних питаньох руского языка, але бул свидоми же треба кодификовац шицко цо остало недоповедзене і, ведно з нормами котри створени дзекуючи Костельникови, формовац нормативну систему за школски потреби, а познейше их преширити і на други сфери у котрих ще литературни язык хаснує. Так од 1965. по 1968. рок вишли три його граматики под єдну назву *Мацерински язык*, у котрих не бул лем школски материял, але ришовани і важни нормативни питання. Розуми ще же то не було идеалне ришенє, але главне було поробене – створена нормативна система. Медзитим, Кочиш жадал ище єден крочай напредок – вельку граматику. И робел на такей граматики, але му ще не удало закончиц ю. *Грамматика руского языка* видрукована посмертно 1974. року, дзекуючи і єй рецензентови професорови Андрейови Чипкарови, котри ю охарактеризовал як «найсучаснейше конциповану стредньошколску граматику мацеринского языка у нас, у Югославії», заключаючи же зоз неї мож видзиц велькосц автора як фаховца і борца за сучасне похопєнє языка» (Дуличенко 1978: 18). *Грамматика*, гоч і недокончена, барз значна за розвой сучасного руского литературного языка, як і Костельникова, од котрей ю дзелі пол вика.

Барз важна подія за русинистику у тим штвартим периодзе розвою то друкованє *Правописа руского языка* 1971. року, котри тиж вишол зоз хаснованя у основней школи і постал не лем учебник, але і драгоціни приручник у шицких сферах дзе ще руски язык хаснує. Конечно утвєрджєнє же основни принцип руского правопису морфологийно-фонетични, гоч тота друга часц ма меншу улогу.

Не мож ані задумац нормовани язык кед не систематизована і його лексика. Прето було важне направиц словник руского языка, і Кочиш направел перши крочай гу велькому словнику, а то бул *Приручни терминологийни словник сербскогорватско-руско-українски* котри ще зявел 1972. року. Словник ма коло 14.000 слова, насампредз термини котри ще найчастейше хасную у рижних обласцох, і наменєни є насампредз школяром і преподачом. На вельки словник требало чекац ище коло 20 роки.

Кочишова робота на полю рускей ономастики важна не лем за лингвистох, але і за виучованє историй і историй культури і за розяшньованє даєдних питаньох о походженю бачко-сримских Руснацох.

Зоз свою роботу і ділом Кочиш вшеліяк забєра єдно з найважнейших местох у рускей филології, і по його шмерци заш наступел застой у розвою русинистики.

Медзитим, уж 1975. року ще зявюю перши роботи др Юлиана Рамача, котри по тєраз ма коло 100 роботи зоз лингвистики, од того коло 15 кнїжки. З тей нагоди спомнеме важнейши з нїх: *Практична стилистика*, *Применовнїцки конструкції у руским литературним языку*, *Руска лексика*, *Фразеологийни словник – сербскогорватско-руски ...* Др Юлиан Рамач виучує шицки обласци языка. Уж спомнути Кочишова граматики не задоволєли шицки потреби, та требало написац єдну подполнейшу граматику руского языка. Рамачова *Грамматика руского языка* вишла з друку 2002. року. Як наглашує сам автор, вона треба же би послужєла як школяром і студентом, так і преподачом і шицким другим культурним роботником. *Грамматика руского языка* ще состої зоз шейсцох часцох: фонетики, морфології, синтакси, лексикології, историйней граматики і часци о нашим народним і литературним языку. Треба наглашиц же Рамач

по перши раз детально обробел синтаксу и лексикологию, историйну граматичку руского языка, стилистику.

Шлідуюча велька подія у русинистики то друковане *Сербско-русского словніка*, хторому главни редактор др Юлианн Рамач, а редакторе мр Михайло Фейса и мр Гелена Медєши; I том вишол 1995, а II том – 1997. року. Словнік ма коло 70.000 одредніци.

Под редакцию др Юлиана Рамача (редакторе мр Гелена Медєши, др Оксана Тимко-Дітко и др Михайло Фейса) закончена и робота на *Руско-сербским словнику*, хтори ше зявел 2010. року, а видали го Филозофски факултет Нови Сад, Одделєне за русинистику и Завод за культуру войводинских Руснацох.

Под руководством др Юлиана Рамача закончена и обяжна и винїмково важна робота на проєкту *Словнік руского народного языка*. (Рамач 2017а, 2017б).

Рамач участвова и у работи на двох барз важных за нашу лингвистику терминологийних словнікох Дружтва за руски язык, литературу и культуру – *Словніка медицинской терминології* групи авторох (Папуга и др. 2006) и *Словніка зашити рошлїнох и животного стредку сербско-русско-латинско-английского* авторки Радмили Шовлянски (Шовлянски 2010).

Зоз капиталнима ділами професор Рамач лєм потвердзел свойо огромне доприношенє розвою и очуваню руского языка од забуца, а найвекша його заслуга же доробел шицко тото цо його предходніки започали, преучел и тото цо вони не виучовали и же шицко систематизовал до *Граматички* а, дзекуюци и помощи велїх сотруднікох, тиж так и до вельочислених словнікох.

Достойни наслідник наших визначних лингвистох у нешкайшим чаше др Михайло Фейса. Попри тим же участвова у велькей мири у работи на уж споминаних, винїмно значних словнікох (*Српско-русински речник* / *Сербско-руски словнік* и *Руско-сербски словнік* / *Русинско-српски речник*), Михайло Фейса дал вельке доприношенє рускей лингвистики зоз численима науковима роботами вязанима за контрастивне вигледованє вязох руского языка зоз англійским. Прекладаючи *Гамлета* Вилиєма Шекспира и *Алису у Жемі Чудох* Луїса Керола Фейса ше зачирел до контрастивних вигледованьох англійского и руского языка и, дзекуюци велїм роботом на тоту тему, сцигол по витворенє обяжного *Англійско-русского словніка*, хтори ше под його редакцию зявел 2021. року (Фейса и др. 2021). Тото капиталне діло англійско-рускей контрастивистики настало пре потребу же би материя англійского языка була доступнїйша школяром, студентом та и другим хасновательом руского языка. Словнік уключує коло 40.000 тисячи слова, понука детальни толкованя у вязи зоз семантику (групованє основних значеньох, видвойованє под'значеньох, інформації о застарелих, демунутивних и аугментативних словах и др.) и граматичку (розликованє факторох слівох, розликованє модалитетох категорийох виду и преходносци и др.). Словнік уключує и компютерску, родову, екологичну и другу терминологию, хтора характеристична за 21. век, и усоглашени є зоз нову правописну литературу руского языка (Фейса 2017, 2019; Фейса – Медєши 2021), хтора фокусована на ришованє трох групох проблемох: 1. медзидношенє морфологийного и фонетичного принципа писаня слівох, т.є. доминованє уплїва етимології або ортоєпії на ортографію; 2. штучне урамикуванє руского языка – у смислу же би нормативни ришеня за руски язык були базовани на власних язичних можливосцох и, евентуално, на понукнуцох (лексичних, фразеологийних, морфологийних, синтаксичних и др.) языкох/бешедох зоз Карпатского ареалу, а не лєм на ришеньох преферованого языка хторому руски язык нїби диалект; 3. третиране правописних вариянтох лексемох у хторих углавним не обачуєме значнейши семантични розлики, цо характеристичне за странски слова (Фейса – Медєши 2021: 11). За ришованє трецей групох проблемох значне було опубликованє *Словніка компютерскей*

термінології (Фейса 2020). Комп'ютерська революція привела і до мовної революції, що привело і до звуження характеристичної термінології. Понеже комп'ютерська термінологія не знашла місце у капітальних ділах руської лексикографії, односно у *Сербсько-руським словнику* (Рамач і др. 1995) і *Русько-сербським словнику* (Рамач і др. 1997), той словник представляв першу публікацію тей файти і він оможливує хаснователю швидко і ефективно розришити великі мовні загадки комп'ютерської термінології, що йому легше приступити до інформатичної області у цілому.

Як результат довготривалої наукової діяльності і об'явлення великого числа робіт на руському, сербському і англійському мові пов'язаних з проблемами правопису настала перше *Правописний словник руської мови* (Фейса 2017) а два роки пізніше і *Правопис руської мови* (Фейса 2019). У співстворстві з мр Геленою Медеші публікував *Правопис руської мови з правописним словником* (Фейса – Медеші 2021), який поставив фундамент правопису руської мови за 21. століття. Авторе ще початково тримає шлюб двох напрямків: 1. куди одреджена форма жива, загальна і пристосована до руської системи, треба би була і нормативна вартість; 2. куди існують варіанти репліки іноземних слів, а присутня свідомість про оригінал, норма репліки би ще треба була унапрямувати її оригінальній формі. Так напр. краще хаснувати форми, які ближче відтворюють оригінал (Фейса – Медеші 2021: 12). У випадках куди існують речі варіанти, Фейса і Медеші ще закладають за зведення дублетів на мінімум. Дублети у *Правопису* нормативно не оспорені, т.є. ані один дублет не третирують як маргінальний або помилковий. Двоє форми у генитиві і локативі приймають як відображення мовної реальності. За відмінністю від Кочіша, приймають так. когніції, під умовою ж їх підтверджує Карпатський ареал. При адаптуванні нових іноземних слів нормувальники краще схильні до фонетичного принципу, а при історичних руських словах вони схильні до морфологічного принципу.

Авторе ще довгий часовий період намагали одредити неясності краще пояснити, уніти як нове те, що практика принесла і додати те, що, по їх думці, краще (Фейса – Медеші 2007). Проте детальніше пояснені гласові змінні, писання великої і малої букви, писання слів разом і окремо, писання дієслівних закінчень і др. Проте сучасну практику розширили частини про гласні на фонемі і акцент, про скорочення – на акронімах, про інтерпункцію – на джесті при Кочішові необроблені інтерпункційні знаки (уграти загорожені, понаводники, поінти) і др. Додати глави про хаснування італік і бжл фонів (включаючи і розмакування), про пристосованість писання імен/назв з сербської і англійської мови, і зворотнє, і про ділення слів на кінці слова. Матерія викладена у дванадцяти оточених цілостях що оможливує ясність, переглядність і легше розуміння правописних правил.

Генерально патрати, Фейсові ще, після речейдеценійної правописної діяльності, поспішило дійти до унапередженої і осучасненої правописної норми, ідентифікувати деталі у яких норма остала недоповідна або пришла до зраження з системною логікою і мовним почуттям. У річочним співстворстві з мр Геленою Медеші правила формулювалися на спосіб який прилаштувати на цілому руському мовному просторі.

Окрім того Фейса написав і посібник *Бешедуємо по руському / Говоримо русинськи* (Фейса 2017, 2018). Потреба за таким посібником існувала джесті десятиліт, насамперед од запровадження курсу Руської мови як виборної для студентів студентських груп Філософського факультету у Новому Саді. Той посібник на хасав у першому шорі студентом який сучасно руську мову на Філософському факультеті у Новому Саді, але і школяром з мешаних середків на основношкольському і середньошкольському рівні який ще визначав вивчення руської мови, але і шкільним Руснаком який відчуває потребу за вивченням руської мови у жми і іноземстві.

Мр Гелена Медєши тиж заслужела место у тим прегляду остатнього периода розвою рускей лингвистики, як єдна зоз наших визначних лингвистох. Окрем того же дала вельке доприношенє у роботі на векшини проєктох вязаних за преучованє нашого языка – редакторка є *Сербско-руского словніка* и *Руско-сербского словніка* (хторим главни редактор др Ю. Рамач, а редактор и М. Фейса), а участвовала и у роботі на *Словніку медицинской терминології*.

У октобре 2008. року вишла кнїжка єй вибраних лингвистичних роботах *Язык наш насущни* (Медєши 2008), хтора зложена зоз шейсцох часцох. Перша часц облапя роботи з обласци социолінгвистичних вигледованьох, як цо то теми билингвизма, мултикултурализма и др. У другей часци приказана драга розвою нашого языка од бачванско-рускей бешеди по сучасни литературни язык. Треца часц пошвєцена стилістичному боку руского языка, у штвартей часци приклади зоз лекторских призначкох. У пиятей часци прикази кнїжкох, углавним з язичного аспекту. Шеста часц - библиография. Медєшова, познєйше обявела и штири, по моїм думаню барз важни кнїжки: *3 червеним подцагнуте* (Медєши 2012), *3 червеним прецагнуте* (Медєши 2013), *3 червеним виправене*, (2014) и *3 червеним дописане* (2017). Перши три кнїжки маю вельку важносц прето же, як авторка наглашела, язични поради з лекторских призначкох настали як продукт єй длугорочней роботи у прекладательней служби, т.є. вони настали як резултат ришованя конкретних проблемох при прекладаню на наш язык, або зоз нашого языка на сербски зоз хторима ше шицки стретаме у каждодньовим живоце. У остатней кнїжки на тим попису, *3 червеним дописане*, роби ше о дополнєньох хтори по теди не були обробени у словнікох и правопису. Зложена є з трох поглавйох: «Дописане гу лексики», «Дописане гу морфології», «Дописане гу правопису». Найвєцей прилоги у поглавю хторе пошвєчене правопису. Тоти прилоги мали вельке значенє, понеже ше Фейсово правописни кнїжки у хторих велї дилеми розришени (Фейса 2017, 2019), зявели познєйше. Праве прето, тоти штири кнїжки шлєбодно можу буц приручнїки шицким хасновательом руского языка.

Гелена Медєши магістровала на теми *Сербскогватско-руски билингвизм и проблем интерференції* (Међєши 1985). Єй доприношенє сербско-рускей двоязичности винїмно вельке. Зоз проф. др Меланию Микеш у рамикох Дружтва за руски язык, литературу и культуру реализовали вєцейрочни проєкти *Розвиванє двоязичности на предшколским возросту* (Микеш–Медєши 1992-1993) и *Розвиванє и унапредзованє руского языка при дзецох и младежи* (Микеш–Медєши 1996-1997) и обявели *Приручнїк за розвиванє и пестованє мацеринского и немацеринского языка и интеркултурализма при предшколских дзецох* (Микеш–Медєши 2000).

Одрєджене доприношенє двоязичности и/або троязичности при руских дзецох у Войводици дал и Михайло Фейса (Фейса 2010b; 2021b). Вон ше, иштак, на домашнїх и странских конференцийох заклада же би припадници/припаднїки рускей националней засєднїце уложили додатне напруженє и бешедовали три язики: наймилши, мацерински язык – руски язык, язык стрєдку – сербски язык и перши язык шветовой комуникації – англійски язык. А понеже, же би ше звладає єден язык, неходне познач не лєм язык але и культуру народа чий ше язык учи, Фейса ше заклада за уводзєнє концепта интеркултуралносци, хтори ма намиру инкорпороват до образовней вертикали на руским языку (Фейса 2019б: 78).

Важне место у тей роботі забера и визначни лингвиста, котри ма огромни заслуги за розвой русинистики – проф. др Александер Дмитриєвич Дуличенко. За руски язык Дуличенко ше заинтересовал ище як студент 1965. року и преучує го по дзєнь нешка (Дуличенко 1975, 1978, 1981, 1995, 2002, 2009, 2018). У велїх своїх роботах Дуличенко писал о общих питаньох языка – о наставаню рускей филології, о важносци Костельниковей *Граматики*, о месце руского языка медзи славянскими литературними

язиками и його одношенню гу диялектом зоз котрима бул у контакту. Велї своєю роботи Дуличенко пошвецел проблемом зоз морфології, синтакси, лексикології, терминології, стилистики руского языка.

З тей нагоди спомнеме Дуличенкову роботу «Прегляд сучасних питаньох виучованя языка югославянских Руснацох», у котрей автор наводзи не лем яки проблеми виучовали дзепоедни лингвисти, але обраца увагу на иснуюци нерешени проблеми у одредзених обласцох языка. На концу дава и библиографию повойнових роботох зоз русинистики. Тиж так важни и його роботи о Костельникови, Надьови, Кочишови и о їх улоги у преучованю руского языка.

Окрем тих визначних авторох, доприношенє русинистики дали и велї лингвисти не лем зоз славянских просторох, але и ширцом швета, котри преучовали наш интересантни язык, котри пре комбинованє и восточно- и заходно- и южнославянских характеристикох дакеди наволую славянски есперанто. Дня 20. януара 2022. року «славянски есперанто» регистровани у ИСО (ISO) 639-3 медзинародним стандарду за язични коди, цо значи же бачко-сримска вариянта русинского языка, хтора ше хаснує у Сербії и Горватскей, достала од Сил интернешенела (SIL International) одвитууюци тробуквови ИСО код. Тот код глаши РСК (*rsk*, од РуСКи), а у спомнутим регистру на англійским языку водзи ше под назву *Ruthenian*. На познату шветову интернет-енциклопедию *Википедия (Wikipedia)* можу буц поставени лем тоти языки хтори маю тробуквови идентификатор. Иницијативу за регистрованє руского языка у Сил интернешенелу порушал новинар и публицист Гавриїл Колесар зоз Торонта у Канади концом 2017. року. У зложеним процесу регистрації вельку помоц дал му проф. др Михайло Фейса, хтори зоз науковима фактами обезпечел финализованє тей регистрації. Кед маме у углядзе же нешка ище више преїг два милиярди людзох не можу читац тексти на своїм языку, вец тоту регистрацію руского языка, хтори хасную лем дакус вецей од 15.000 людзе, у регистру дзе ше находзе шицки познати шветово языки тримаме як вельки успих. Здобуванє ИСО кода представя успишне доказованє найвекшим лингвистичним авторитетом швета же руски язык заслужує и офіційне припознанє, исте таке яке маю шицки други припознати языки швета зоз вельо векшим числом бешедніцох/бешеднікох. У пейцрочним процесу регистрації визначовани и доказовани седем лингвистични и социолінгвистични факти:

1. же руски язык уникатни у славянским швецє прето же ма векше число заходнославянских характеристикох провадзених зоз меншим числом восточнославянских характеристикох, а ма и даєдни южнославянски характеристики;
2. же рускому языку найблізши виходнярски язични идиом, хтори ше нешка хаснує у обласцох Земплин и Шариш у Републики Словацкей;
3. же ше руски язык скоро три вики розвивал самостойно, оддзелєни од заходнославянских и восточнославянских языкох у Карпатским ареалу;
4. же руски язык скоро пол вика припознати як службени язык у АП Войводини;
5. же, спрам терминології Александра Дуличенка, руски язык, у поровнаню зоз шицкими видзелєними микроязиками, социолінгвистично патраци, єдини славянски микроязык хтори ше у подполносци хаснує у шицких дзешец существуючих функциональних сферах;
6. же перши англиста хтори описал руски язык на англійским языку (Чарлс Бидвел, 1966) хасновал етноним *Ruthenian*, хторе ше и хаснує нешка у Прекладательней служби АПВ;
7. же ше за диялектизованьом руского языка у сущносци крию политични и политикантски причини, а не лингвистични.

Предности тробуквоного коду барз вельки а насампредз треба видзелиц шлідуюци: тробуквови код отвора дзвери гу приступу шицким етнологийним жридлиом и важным архивом у швецe, як и лингвистичним лістином; хаснує ше го у каталогийней системи библиотеках у швецe цо, у пракси, значи же у будучности каждая библиотека у швецe, кед достане даєдну кніжку на руским язикy, будзе мац окремини простор на полічках под назву *Ruthenian language*; може ше витвориц можлівосц за уношенє руского язика до компютерох, цо значи, же би ше при инсталованю Виндоуса або Линукса могло вибрат и наш язык як опцию (од часу кед лансовани Майкрософтов Виндоус 8 та надалей дава ше подполна язична потримовка у ИСО 639-3); годно ше преїг Гугл транслейтера прекладац зоз руского язика директно на рижни други язики хтори у Гуглу уж инсталовани, и з тих язиков на руски язык. Генерално патраци, отворени широки дияпазон можлівосцох за ширенє функций руского язика зоз цильом же би ше руски язык ревитализовал и бул максимално видліви у дигиталним швецe. И локално и глобално. Же би ше то витворело, необходне уклучиц и младих Руснацох фаховцох у ай-ти сектору же би ше направело цо лепши алгоритми. У каждом случаю пред руским язиком нови период розвою.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко, Александер (1973). Костельник и його *Граматика бачваньско-рускей бешеди* (3 нагоди 50-рочніци од ей виходзєня). *Шветлосц* 1, 67-76.
- Дуличенко, Александер (1975). Прегляд сучасних питаньох виучованя язика югославянских Руснацох. *Творчосц* 1, 14-27.
- Дуличенко, Александер Д. (1978). Нормователь и преучователь литературного язика югославянских Руснацох. *Творчосц* 4, 7-26.
- Дуличенко, Александер Д. (1981). *Русинский язык*. У: А. Е. Супрун, А. М. Калюта ред. *Введение в славянскую филологию*. Минск: Вышэйшая школа, 132-134.
- Дуличенко, Александер Д. (1985). Гавриїл Надь и його доприношенє розвою руского язика. *Творчосц*, 18-27.
- Дуличенко, Александер Д. (1986). Ка формираню нових словенских филологија у савременої етапи. *Књижевни језик*, 15/2.
- Дуличенко, Александер Д. (1995). У: Ю. Рамач ред. *Jugoslavo Ruthenica, Роботи з рускей филології*. Нови Сад: Руске слово.
- Дуличенко, Александер Д. (2002). *Кніжка о руским язикy: Увод до рускей филології у документох и коментарох*. Нови Сад: НВУ Руске слово, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Дуличенко, Александер Д. (2009). У: Ю. Рамач ред. *Jugoslavo Ruthenica II: роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одзєленє за русинистику, НВУ Руске слово.
- Дуличенко, Александр Д. (2018). Славянская микрофилология. В: А. Д. Дуличенко, М. Номати ред. *Славянская микрофилология*. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 3-18.
- Међеши, Хелена (1985а) *Русинско-српскохрватски билингвизам и проблем интерференције* (необјављен магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Međeši, Helena (1985b). Interakcija među jezičkim sistemima bilingualnih osoba i problem jezičke interferencije. *Prevodilac* 3, 22-26.
- Медєши, Гелена (1996-1997). Сербско-руски словник у билингвалних условийох. *Studia Ruthenica* 5, 43-46.
- Медєши, Гелена, Михайло Фейса (2007). Правописни проблеми руского язика у Войводини. У: А. Plišková zost. *Jazyková kultura a jazyková norma v rusínskom jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 59-65.
- Медєши, Гелена (2008). *Язык наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Гелена (2012). *З червеним подцагнуте*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Гелена (2013). *З червеним прецагнуте*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Гелена (2014). *З червеним виправене*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Гелена (2017). *З червеним дописане*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Гелена (2019). Двоязичносц у рускей националней заєдніци. *Studia Ruthenica* 24, 142-152.
- Папуга, Ирина, Юлиан Рамач, Гелена Медєши, Михайло Фейса и др. (2006). *Словник медицинской терминології сербско-латинско-руски*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач, Юлиан, Михайло Фейса, Гелена Медєши (1995). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник I*. Нови Сад: Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.

- Рамач, Юлиан, Михайло Фейса, Гелена Медєши. *Српско-русински речник / Сербско-руски словник II* (1997). Београд, Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Юлиан (2002). *Граматика руского языка*. Београд: Завод за учебніки и наставна средства.
- Рамач, Юлиан, Оксана Тимко-Дітко, Гелена Медєши, Михайло Фейса (2010). *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за культуру войводинских Руснацох.
- Рамач, Юлиан (2017а). *Словник руского народного языка I, А-Н*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Завод за культуру войводинских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач, Юлиан (2017б). *Словник руского народного языка II, О-Я*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Завод за культуру войводинских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Шовлянски, Радмила (2010). *Сербско-руско-латинско-английски словник заштити рошлїнох и животного штрєдку*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Фейса, Михайло (1990). *Английски елементи у руским языку*. Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, Михайло (2010а). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и еј руска мениина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј, КПД ДОК.
- Fejsa, Mihajlo (2010b). Dvojezičnost kod rusinske dece u Vojvodini. U: E. Toldi ured. *Zbornik radova Pedagoškog zavoda 6: Jezici otvaraju vrata različitih kultura*. Konferencija Unapređivanje dvojezičnosti i interkulturalnosti kod dece u Vojvodini, Pedagoški zavod Vojvodine, 15. decembra 2006. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, 69-73.
- Фейса, Михайло (2015). *Виреченьово конструкції у руским и английским языку / Sentence Constructions In Ruthenian And English / Реченичне конструкције у русинском и енглеском*. Нови Сад: ВХ Прометеј, Филозофски факултет, КПД ДОК.
- Фейса, Михайло (2017а). *Правопис руского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1>
- Фейса, Михайло (2017б). *Бешедујме по руски / Говоримо русински*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-428-3>.
- Фейса, Михайло (2018). *Бешедујме по руски / Говоримо русински*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Фейса, Михайло (2019а). *Правопис руского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4>
- Фейса, Михайло (2019б). *Енглески утицај на русински језик / Английски утицај на руски язык / The English Influence On the Ruthenian Language*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>
- Фейса, Михайло (2019). *Утицај српског језика на русински језик / Утицај српског језика на руски язык*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-526-6> ISBN: 978-86-6065-526-6
- Фейса, Михайло (2020). *Словник компјутерскеј терминологије*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику.
- Фейса, Михайло, Медєши, Гелена (2021а). *Правопис руского языка зоз правописним словником*. Нови Сад: Завод за культуру войводинских Руснацох, Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Фейса, Михайло (2021б). Интеркултурална димензија Одсека за русинистику. U: S. Ilić red. *InterKult 2020. Interkulturalism in Education*. Novi Sad: Pedagogical Institute of Vojvodina, University of Novi Sad, 183-202.
- Фейса, Михайло, Марина Шлемендер, Славица Чельовски (2022). *Английско-руски словник*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику.
- Фейса, Михайло, Чельовски, Славица (2023). *Руски язык и ИСО-код / Русински језик и ИСО-код*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику, Матица русинска.

Ksenija Segedi

RUTHENIANISTS-LINGUISTS

Summary

The author deals with the linguistic works of distinguished Ruthenian linguists. According to author they are Dr. Havrijil Kosteljnik, Havrijil Nad', Mikola M. Kočiš, PhD. Julijan Ramač, M.A. Helena Medeši and PhD. Mihajlo Fejsa. The paper has been dedicated to PhD. Aleksandar Duličenko and the significance of creating the ISO code which enables computer translation in Google Translate. By realizing the immediate translation into

the Ruthenian language of everything that is published in English anywhere on the globe, and in a very short time, conditions will be created for the revitalization of the Ruthenian language.

Key words: Ruthenian language, Ruthenianists-linguists, PhD Havrijil Kostel'nik, Havrijil Nad', Mikola M. Kočiš, PhD Julijan Ramač, MA Helena Medeši, PhD Mihajlo Fejsa.

ЦИРИХСКИ ГЕРАЛДИЧНИ РОЛНИ– ТАЙНА РУСЬИНСКОГО КАЛАПА

Гоч моц и важносц Київскей Русьї опадли по монгольских инвазийох, Русьини и у штреднім вику заберали ровноправне место з другима народами у Европскей историйї, о чим шведоча рижни документи розшати по европских музейох и недосц су випитани. Єден з таких документох и папирусово ролни, так волани Цирихски гербовнік (Zürcher Warpenrolle) на хторих приказани гералдични символи и герби медзи хторима ше нашол и єден символ приписани Русьином. На основі розполагающей литератури и познатих часово-географских координатох, пробоване одредзиц кому би тот символ могол припадац.

Ключни слова: Русьини/Русини, Русь, герби, гералдични символи, Цирих, Святе Римске Царство, Ганс Конрад Бернгаусер, Аулендорф, Йоган Якоб Шойхцер, Єврєє.

У швайцарским Национальным музею (Swiss National Museum) у Цириху чуваю ше три папирусово ролни ширики 12,5 цм и вкупней длужини коло 4 метери. Було их штири, але єдна страцена. На нїх нарисовани 559 герби и 28 застави рижних бискупийох и нїзшого дворянства Святого Римского Царства (сл. 1), т.є. сиверней Швайцарскей, южней Немецкей и заходней Австриї, а на страценой ролни, чийо копії на щєсце зачувани у библиотеки бувшей грофовії Königsegg-Aulendorf, находза ше малюнки ище 108 гербох.

Сл. 1 Мапа Европи у 14. вику

По першираз ше ролна спомина як дарунок старшого державного службєніка Йоганеса Шлойцера, др. (Amtmann of Schaffhausen Johannes Schleuchzer, M. D), хтору заправо даровал його брата син 1750. року городской библиотеки у Цириху. То була копия оригіналу направена у 16. вику.

На основі стилу малюнокх и познатому часу кеди ше тоти символи почали лебо престали хасновац, установене же ролни настали медзи 1330. и 1340. роком на території нешкайшей восточней Швайцарскей. Нє зна ше хто их направел. Велї нарисовани герби ше одноша на територію коло озера Констанц (Lake Constance), та мож предпоставиц же ролни настали на тим подруччю.

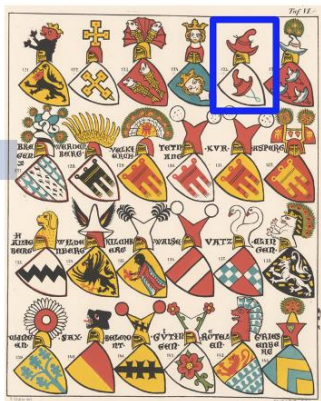
Тиж єст ище єдна копия тих ролнох направена у шєснастим вику, намальована у тедишнім стилу, а чува ше у Аулендорфу (Aulendorf) у Немецкей, та ше прето наволує Аулендорфска копия (Aulendorf copy). Ище єдна копия ролнох направена у осемнастим вику хтору направел уметнік Ганс Конрад Бернгаусер (Hans Conrad Bernhauser 1698-1761) у стилу малюнокх штернастого вику и прето ше вола Бернгаусерова копия (Bernhauser copy), а чува ше ю у Централней библиотеки у

Цириху.¹

Ролни ше состоя зоз штирох пергаментних пантлікох широких 12,5 сантиметри и комбинованей длужини од штирох метерох. Єдна пантліка страцена и зачувани лєм ей два копії од хторих ше єдна находзи у Немецкей (Königsegg-Aulendorf), а друга у Цирихскей централней библиотеки.

На трох ролнох ше находза 559 герби, а на страценой ролни (ей копії) ше находза ище 108.

На сл. 2 приказани герби хтори ше находза на ролни число 1, предні бок, друга половка.

А- герб як є приказани у кнїжки ** (число 125)

Б- герб як є приказани на линку (число 21)²

Толкованє ролни число 1, предні бок, друга половка (сл. 2 - Б)²:

6. Сатрапске кральовство [Satrapey]	7. Британия лебо Берсия? Britania oder Bersia? [Monteini]	8. Дация лебо Данска [Dacia] Dänemark	9. Англия England	10. Португал? Portegalien? Portugal	11. Мароко Marrach Marokko
17. Стари норвежки? alt Norwegen?	18. Кральовство Єрусалиму Königreich Jerusalem	19. ?	20. Солдан Вавилонски [kung Soldan von Babylon] Sultanat Babylon	21. Рутени [Rutheni] Russland?	22. ?

Познате же Святе Римске Царство (основане 800-того, а розпущене 1806. року) було двопасмове, т.є. на його території паралелно иновали духовни и секуларни

¹ <http://people.delphi.com/ivanor/zroaen0.htm>

² <http://www.silverdragon.org/HERALDRY/ZurichRolls/zroadt1.htm>

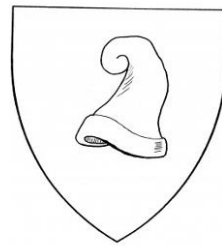
** Die Wappenrolle von Zurich, des vierzehnten Jahrhunderts, Herausgegeben von der Antiquarischen Gesellschaft in Zurich, Zurich 1860, im Selbstverlage der Gesellschaft, Druck von David Burkli

території. Цеком того процесу духовна обласц Констанц на хторей найдзени ролни, постала 1803. року часц секулярней території Баден (нешкайша Немецка).³

Право хаснованя особних гералдичних знаках на території Святого Римського Царства мали особи пре визначни воєни, економски лебо други доприношеня церкви, царству лебо царови и додзельовани су зоз царским декретом.

Вредзи спомнуц же по *Велькей шизми* 1054. року, християнска церква подзелена на заходну (католицку) и восточну (православну). Русьини ше так нашли у восточней церкви аж по Брестовску унию 1595-96. року, кед признали авторитет римского папи. Кед же на Цирихскей гералдичней ролни од 1330. лебо 1340. року приказани русьински герб, вон би мал буц даровани даєдному з визначних парвославних Русьинох.

Интересантна форма калапа на гербу (сл. 2). Спрам єдних жридох, то би могол буц модификовани такволани *фригийски калап* ⁴ хтори части мотив у старогреческей уметносци як ознака за варварох (сл. 3).

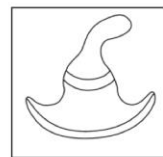

сл. 3 Калап на гербу хтори ше приписує Русьином (ліво) и *фригийски калап*

Форма калапа на сл. 3 можліва индикация же особа хторей дате право на герб, не католицкей вири, алє иншакей, найскорей православної. Тота предпоставка змоцнета кед ше опатра традиционални єврейски калапи зоз того періоду ^{5, 6, 7} (сл. 4).

Швайцарска Голандия

сл.4 Єврейски штредньовиковни калапи

³https://en.wikipedia.org/wiki/Holy_Roman_Empire

⁴<http://mistholme.com/dictionary/hat/>

⁵<http://heraldicart.org/hat/#jews-hat-4>

⁶<https://www.jstor.org/stable/24709777>

⁷<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/4699-costume#anchor13>

сл. 5 Єврейски калапи

Кончисти калапи були у моди у штредньовиковней Європи пред 12. вekom, а потим, под час Першей крижарскей войны, престали буц популярни. Єврейом, як *забойніком Христа*, було на Штвартим латеранским соборе 1215. року, хтори отворел папа Инокентіє III у Риме, у Латеранскей палати, наложене же би на християнских жемох обовязно ношели кончисти калапи и облєкали ше на способ же би ше розликовали од других. На єдней реклами под насловом *Єврейски калапи з рижних периодох* (сл. 4), хтору друковал Єфет зоз Яфи позних рокох 20. вeku, приказани и калап подобни калапу яки ше находзи на цирихскей гералдичней ролни.⁸

На Чарним обелиску асирского краля Шалманесера III, хтори подзвигнути у 9. вeku пред н.е. (The Black Obelisk of Shalmaneser III) у месце Нимруд у сиверним Ираку, приказани Єху (Yehu), краљ Сиверного Израїлу як ше кланя пред асирским краљом Шалманесером, а на глави му традиционални калап (сл. 6).

На сликах 4, 5 и 6 видно же ше фурма єврейских калапох меняла през час и у зависносци од держави дзе жили, та ше як часц народного облєчива зявюю турбани, шубари итд., алє им заєдніцка характеристика же не маю крису, док ю «русьински» калап ма на гербу.

Потерашні анализи жридох указую на то же ше такволани русьински герб на цирихскей гералдичней ролни не може одношиц и на Єврейох.

сл.6 Краљ Сиверного Израїлу Єху (Yehu) ше кланя пред асирским краљом Шалманесером

Пре географску блїзкосц Святого Римского Царства з Рутению, т.є. Галицько-Волинським князовством, (сл.1) тиж можлїве же було Русьинох и у нїм.

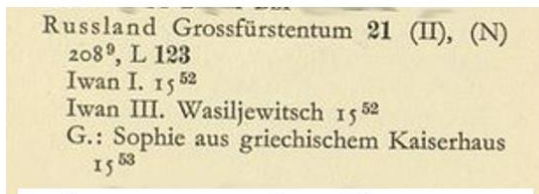
У кнїжкы Die Wappenrolle von Zürich друкованей 1930. року з боку Антикварского дружтва у Цириху⁹, под числом 21 (alt 125), находзи ше толкованє же ше герб одноши на Русьинох (Русь).

У регистре менох истей кнїжкы, у вязи того герба ше спомина Вельке руске князовство и мена Ивана I (1288–1340 лебо 1341) хтори бул Вельки княз Московії и Владимиру, як и мена Ивана III Василевича (1462-1505, оженетого зоз Софию, з греческей царскей фамелиї) хтри тиж бул Вельки принц московски и Вельки принц цалей Русьї. З оглядом на час наставаня цирихских ролнох (помедзи 1330. и 1340. роком) вироятно же ше тот герб не могол одношиц ма Ивана III Василевича, алє на Ивана I Василевича.

⁸ https://blog.nli.org.il/en/lbh_jewish_hat/

⁹ Die Wappenrolle von Zürich mit den Wappen aus dem hause zum Loch, Antiquarischen Gesellschaft in Zurich 1930, pg 415,

<https://digital.ub.uniduesseldorf.de/ihd/content/pageview/7668739?query=Die%20Wappenrolle%20von%20Z%C3%BCrich>

сл. 5 виринок зоз кнїжки Die Wappenrolle von Zürich mit den Wappen aus dem hause zum Loch, Antiquarischen Gesellschaft in Zurich 1930

сл.6 Сахсен

сл.7 Неленбург

На ролнох мож найсц ище даскельо приклади хаснованя калапох як на такволаним русьинским гербу. Наприклад, подобну фурму калапа мож видзиц на гербу грофовії Сахсен (нешкайша Саксония у Немецкей), чий гроф бул Магнус Билингер (сл.6), и на гербу округу Неленбург (сл.7) итд.

Калап, од своєї початней наменки охраниц главу од слунка лебо дижджу, поступне, з пременку випатрунку и фурми, постал индикатор о власнікови и символ авторитету и моци. Рижни калапи представляли рижни положеня у дружтвеней гиєрархії, а зніманє калапа з глави при уходзе до просторії лебо при єдзеню, представя почитованє. Прето не чудне же ше калап як символ статусу зявює и на гербох визначних людзох одредженого часу.

Єдна з характеристик цюрихскей гералдичней ролни то присутносц уметніковей шлебоди у групованю щитох противне гералдичним правилом тих рокох, представяне нестварних гербох як продукт уметніковей мрії и зачиреносци до романтизму (наприклад: Сатрапске кральовство, краль Солдан вавилонски, Набукододосор, Кральовство Єрусалиму итд.), цо доприноси несигурносци у одредзованю припаносци одредженого гербу. То ше найбаржей одноши на штернац герби: 1, 5, 6 и 116 по 126, дзе спада и такволани русински (число 125).¹⁰

По тєраз не яснє же хто, кеди и прецо одредзел герб число 121 (21) як русински, т.є. же ше одноши на Ивана I лебо на Ивана III. Єдинє логичнє толкованє би могло буц же право хасновац щит нашлїдзел Иван III хтори ше прєглашел за Велького принца цалєй Русьї и так ше Русь и з тим и Русьїни нашли на цюрихскей ролни.

Рижни други предпоставки о єврейским лебо фригийским калапе не маю нїяку основу окрем оддалєней подобносци з такволаним русинским гербом.

Зоз преписки з Антикварским дружтвом у Цюриху (Antiquarische Gesellschaft in Zürich) дознам сом же, хтора друкована 1930. року, на 15. и 16. боку пише же тот символ/герб можлїве же припадал Велькому князовству, алє толкує же го Иван III не хасновав, алє место нього хасновав *византийского орла* пре свою жену Софию, з греческей царскей фамелиї, док на другим боку бул конянік хтори познейше постал символ Св. Георгия. На самей гералдичней ролни нєт мено лебо толкованє того символу.

За толкованє, Friedrich Hegi ше поволує на старши документ Clipearius Teutonicorum зоз 1260. року, дзе Магистер Конрад од Мурия (Magister Konrad of Muri), цюрихски священїк, описує даскельо європски герби, алє без сликох. Медзи нїма

¹⁰ Die Wappenrolle von Zurich, des vierzehnten Jahrhunderts, Herausgegeben von der Antiquarischen Gesellschaft in Zurich, Zurich 1860, im Selbstverlage der Gesellschaft, Druck von David Burkli

описани и герб Русьїнох з *пйлеусом*, т.є. калапом з фйльцу хтори бул характеристични за народ Бйлей Русьї (Русьїнох) тедишнїх часох.

Зоз Інституту за шветову историю, Одсек за гералдику и генеалогію Русийскей академії наукох не достал сом нїяки одвит у вязи зоз спомнутим гербом.

Можлївосц же ше тот герб одношел на Русьїнох, остава за тераз лем можлївосц и буду потрібни вельо детальнїйши вигледованя одношеньох Святого Римского Царства зоз Московским князовтвом як и з Київску Русь, же би ше могол найсц яснїйши одвит о гербу 121 (21) на цйрихскей гералдичней ролни.

Slavomir Olejar

THE ZURICH ROLL OF ARMS – THE SECRET OF THE RUTHENIAN HAT

Summary

On The Zurich Roll of Arms there is a coat of arms attributed to the Ruthenians i.e. Ivan I, Grand Duke of Moscow and Vladimir, and Ivan III, Grand Duke of Moscow and Grand Duke of all Rus`.

In this text, an attempt is made to find an answer as to how the coat of arms that originated in the Holy Roman Empire was assigned to Ruthenian / Rus` princes.

After comparing the available literature, it was noticed that this information is found only in the texts after 1930, while it is not mentioned in the older ones.

Some texts also claim that there is a Jewish hat on the coat of arms, but this claim is arbitrary and, apart from the distant similarity, is not based on more solid data.

It remains a plausible assumption that the symbol on the coat of arms is a felt hat worn by Ruthenians in the White Ruthenia (now Belarus).

Further research on the relations between the Holy Roman Empire and the Ruthenian principalities in the period before the creation of the Zurich Roll of Arms is necessary to further clarify this issue.

Key words: Ruthenians, coats of arms, heraldic symbols, Zurich, Holy Roman Empire, Hans Conrad Bernhauser, Aulendorf, Johann Jakob Scheuchzer, Jews, The Zurich Roll of Arms.

ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ КОНЦЕПТ КУЋА У РУСКОМ, РУСИНСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У центар пажње овог рада постављен је концепт *дом* у руском језику, са својим еквивалентима *хижа* у русинском језику и *кућа* у српском језику. На основу прикупљеног материјала на коме је извршено истраживање, те на основу теоријског разматрања лингвокултуролошких концепата у сва три поменута језика и структурирања концепта у сва три језика уз помоћ лексема, фразеолошких израза и пословица поменутих језика, постављена је хипотеза која се заснивала на претпоставци да су основна значења концепта *кућа* у руском, српском и русинском језику углавном подједнака. Такође је сматрано да ће код периферних значења постојати не само сличности већ и разлике због великог броја безеквивалентних фразеолошких јединица у три споменута језика. На нивоу лексема постоје појединачни случајеви с разликом у значењу, али већина лексема има потпуне еквиваленте у сва три језика, са друге стране на нивоу фразеологизама у сва три језика постоје потпуни еквиваленти, те на нивоу пословица у руском и српском језику приметни су потпуни еквиваленти, док се русински језик разликује од српског и руског језика по највећем броју безеквивалената.

Кључне речи: лингвокултурологија, концепт, фразеологија, језик, лексема, пословица, фразеологизам.

УВОД

Лингвокултурологија као млада научна дисциплина се развила почетком деведесетих година 20. века и заузела је значајно место међу лингвистима јер пратећи нове тенденције у науци, на свеобухватан начин прати и језик, културу и друштво, који не егзистирају сваки понаособ, већ су неодвојиви и често утичу један на други, као друштвене појаве.

Појам концепта у лингвокултуролошким круговима најшире је распрострањен као појам који је настао последњих деценија 20. века, а можемо га посматрати као појаву о значењима које користи човек у процесу мишљења засновану на искуству и знању, који су резултат људског сазнања о свету који га окружује.

Лингвокултурологија је најзаступљенија међу руским лингвистима, који се баве лингвистичким испитивањима утицаја културе на језик и језика на културу. Што се тиче српских лингвиста, радови из ове области почели су да се у већем броју појављују тек у последњих пет година, а русински лингвисти су тек почели да се баве овом проблематиком.

Лингвокултурама као основна јединица лингвокултурологије, представља језичку јединицу са културолошком компонентом. То могу бити лексеме, фразеолошке јединице, симболи, метафоре које могу да стварају појам лингвокултуролошког концепта. Све поменуте јединице представљају делове језичке слике света како читавог народа, тако и сваке личности понаособ, а то и јесте предмет истраживања датог мастер рада.

Под појмом лингвокултуролошки концепт у датом раду подразумевамо појам који уско повезан са традицијом лингвистичке културе. Концепти се остварују као облици исказивања мисли на индивидуалном нивоу народа или појединца. Као појам је у активној употреби у лингвистичкој литератури од почетка деведесетих година 20. века. Концепт не само да садржи неку општу идеју низа појава у схватању одређене епохе и етимолошких момената, већ је он и нека општа идеја реализована као јединица описа слике света, а садржи и језичко и културно знање.

МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДЕ

Предмет истраживања у овом раду су лексеме које означавају појам *кућа* у руском, српском и русинском језику, њихове семантичке структуре, а такође и фразеологизми и пословице како са датом компонентом *кућа*, тако и са различитим значењима везаним за тај појам. Другим речима, анализираћемо фразеологизме и пословице које садрже поменућу именицу, а изражавају неко универзално – уопштено људско знање или преносе одређену специфичну и универзалну информацију везану за лексеме рус. „дом“, русин. „хижа“, „дом“ и „обисце“, срп. *кућа*.

Према томе, предмет истраживања овог рада је лингвокултуролошки концепт „кућа“ структуриран, вербално представљен већ помињаним језичким јединицама у руском, српском и русинском језику.

Основни циљ истраживања у овом раду је контрастивна анализа и опис лингвокултуролошких концепата: рус. *дом*, русин. *хижа* и срп. *кућа*. Секундарни циљ, али у служби основног циља истраживања је одређивање универзалних и националних особености фразеологизама и фразеолошких израза у сва три језика, те одређивање њиховог места у језичкој слици света три народа, као и утицај елемената националног менталитета.

На основу овога можемо рећи да је још један од циљева овог рада и истраживање и компарација у коришћењу фразеологизама и фразеолошких јединица и то на одређеном истраживачком корпусу који чине: Ђорђе Оташевић *Фразеолошки речник српског језика* [Оташевић, 2012] Ю. А. Ларионова *Фразеологический словарь современного русского языка* [Ларионова, 2014] и Ю. Рамач *Словник сербско-руски* [Рамач, 1997], Ю. Рамач *Руско-сербски словник* [Рамач, 2010], Ю. Рамач *Словник руского народног језика* [Рамач, 2017], *Руски календар* [1921 - 1941. године], *Руски народни календар* [1935 - 1941. године], *Народни календар* [1946 - 1990. године], *Руски календар* [1991 - 2005. године], *Календар* [2006 - 2008. године], *Руски хришћански календар* [2009 - 2020. године] о. М. Режак *Церковни календар* [2006 - 2020. године], Ю. Рамач *Фразеологички словник руского језика* [Издање речника предвиђено за 2021. годину], М. Цоцуля *Ку дідові і бабкі подме на забавки* [Цоцуля, 2016] и В. Гнатюк *Етнографічні матеріали з Угорскої Руси* [Гнатюк, 1910].

Материјал за истраживање и структурирање лингвокултуролошких концепата *кућа* је био ексцерпиран из низа речника: из речника тумачења речи – Ожегов, *Словарь русского языка*; *Речник српског књижевног језика* Матице Српске; Рамач, *Руско-сербски словник*.

Основни метод у овом раду је дескриптивни метод помоћу којег су издвојена основна и периферна значења анализираних концепата у руском, српском и русинском језику. Поред дескриптивног метода коришћен је компаративни (упоредни) метод где се лексеме и фразеолошки изрази једног језика пореде са лексемама фразеолошким изразима у другим језицима. У последњем одељку овог рада уз помоћ упоредне методе представљене су сличности и разлике у концептима *кућа* у руском, српском и русинском језику.

У овом раду посматраћемо концепте *кућа* на синхронном нивоу, вербализацију основних, периферних и потенцијалних значења кроз призму лексема, фразеолошких израза и пословица у руском, русинском и српском језику.

РЕЗУЛТАТИ

Појам лингвокултуролошки концепт *кућа* (рус. *дом*) обухвата поглед људи на свет, односно начин на који га они разумеју са становишта сопствене идентификације у свету који их окружује. Шире посматрано концепт *кућа* у руском језику има веома дугу

историју, на којима се заснивају многа савремена гледишта људи о пребивалишту, а воде порекло још из старих људских схватања о месту становања.

Појам *дома* у руском језику има широку примену као и сви његови деривати, од основног (денотативног) до пренесеног (конотативног) значења. Лексема *дом* у руском језику носи најразличитија значења, те су њоме обележена следећа значења: 1. Архитектонска конструкција намењена за становање, обично са зидовима, вратима и кровом (Просторный дом; Трёхэтажный дом; Дом в центре города); 2. Место где неко стално борави (Здесь мой родной дом); 3. Скуп стамбених или индустријских зграда, као и пословне зграде смештене на истој парцели и имају један број; 4. Фирма, предузеће; 5. У спортском смислу, у бејзболу, база из које почиње и завршава трчање играча; 6. Породица, династија, клан.

Поред наведених синонима налазимо и синониме са позитивном компонентом, типа *гнездо*, које преносе своја значења. Примарно значење ове речи јесте ‘посебно опремљено место где животиње одгајају и узгајају своју младунчад’. У пренесеном значењу лексема означава ‘породицу, род, место становања у коме се човек осећа пријатно’. Пример лексеме са негативном конотацијом је лексема *курятник* која означава: 1. Просторију за кокошке, кокошињац; 2. У пренесеном значењу малу и неуредну собу или кућу. На пример, деминутив *домик* има значења: 1. Мала, односно ниска кућа; 2. Пребивалиште животиња, птица, инсеката.

Анализа фразеологизама и пословица који означавају појам *кућа* показује да се они групишу не само око базичних значења, већ и стварају самостална периферна значења датог концепта. Тако следећи фразеологизми реализују базично значење: ‘Скуп стамбених или индустријских зграда, као и пословне зграде смештене на истој парцели и имају један број’.

Фразеологизмом *Детский дом* или *Сиротский дом* у руском језику се означава образовно-васпитна установа за децу без родитељског старања, сиротиште. Осим тога, руски фразеологизми формирају и самостална периферна значења: ‘гнездо зла’. То су фразеологизми: *Дом свиданий* – Место за тајне љубавне састанке, *Игорный дом* – Место где се играју карте, *Картёжный дом* – Место где се играју карте.

У саставу фразеологизама, лексема *дом* добија највећу лепезу коришћења саме лексеме у саставу са другим лексемама, које ближе одређују лексему *дом* (*детский дом*, *божий дом*) или је удаљавају од њеног примарног значења (*вечный дом*, *собачья будка*). Лексема *дом* је присутна у животу сваког човека, те је човек на основу својих спознаја о свету и на основу стварности која га је окруживала усмеравао свој однос према кући.

Лингвокултуролошки концепт *кућа* (русин. *хижа*) у савременој лингвистичкој, као и до сада објављеној литератури у вези са русинским језиком, није обрађен. На основу спроведене лексичко-семантичке анализе концепт *кућа* у русинском језику представљен је следећим: 1) базичним значењима: -‘грађевина у којој човек живи’, - ‘зграда за становање’, -‘домаћинство и све што припада домаћинству’; -‘породица’ и 2) културолошко везаним базичним (само за русински језик) значењима: -‘просторија за становање’ (соба); -‘све особе које живе у једном домаћинству’.

Све изведенице лексеме *кућа* у русинском језику се групишу око базичних значења овог концепта. Деминутиви лексеме *дом* и *хижа* у русинском језику гласе *хижка* и *хижочка* за лексему *хижа*, и *домик* за лексему *дом*. У русинском језику *домик* представља искључиво деминутив лексеме *дом*, те може веома ретко да означава ‘пребивалиште животиња’. Са друге стране лексема *хижка* означава: 1. *Кућица*, *кућерак*; 2. *Чељадска кућа*; *летња кухиња*; 3. *Собица*, *собичак*.

Тумачење лексеме *хижочка* у русинском језику се базира само на прихватању ове лексеме као деминутива лексеме *хижка*, која носи дубљи семантички и емоционални смисао. Позитивна компонента у русинском језику најчешће је

представљена лексемом *гніздо*, која преноси своја значења: 1. Место где животиње одгајају и узгајају своју младунчад (првенствено се односи на птице); 2. Породични дом, место становања у коме се човек осећа сигурно и пријатно.

Пример са негативном конотацијом је лексема *салашишко* која у аугментативу означава: ‘непрегладну и неуређену грађевину за становање, у којој нема неког реда, као на салашу’. С обзиром на то да у русинском језику постоје два еквивалента за означавање места за становање, важан је контекст у ком се дата лексема користи. Лексема *хижа* у русинском језику има велики друштвени и емотивни значај. Треба нагласити да се у русинском језику ширење семантичке структуре ове лексеме одвија на рачун стварања деминутива и аугментатива. Лексеме употребљене у деминутивним облицима су добијале позитивну конотацију, док су лексеме у аугментативним облицима добијале негативну конотацију.

Тако следећи фразеологизми реализују базично значење: - ‘зграда за становање’; *Дом до слунка* - Кућа која је окренута на јужну страну, која гледа на улицу; *Дом до хладку* - Кућа која је окренута на северну страну; *Дом на ключ* - Кућа којој је трем од улице уз целу дужину куће; *Хижа з надом* - Кућа прекривена трском, најчешће прављена од ваљака и черпића и други.

На основу анализираних материјала можемо доћи до закључка да концепт „кућа“ (русин. *хижа*, *дом*, *обисце*) има веома изузетан значај у схватању русинске језичке слике света. За Русине појмом *хижа* представљен је један огроман свет, који најчешће указује на емоционалну повезаност исказану појмовима *фамелия*, *огніско*, *дом*. Семантичке вредности датих лексема представљају посебну језичку слику света која је проткана емоционално обојеним лексемама које су у директној вези са прошлошћу, родитељима, домом и на самом крају, најважнијим бићем у животу човека, женом (мајком).

Лингвокултуролошки концепт *кућа* у српском језику има веома широку лепезу и дијапазон значења. Према *Речнику Српске академије наука и уметности* [САНУ, 1959], лексема *кућа* има 26 значења, има око 160 деривата и приближно 60 фразеолошких јединица.

Кроз историју концепт *кућа* се у српском језику толико проширио, да се употребом лексеме преноси друштвени, психосоцијални, егзистенцијални и емотивни значај у животу сваког човека. Из тог разлога је потпуно логично да је човек делове света који га окружује усмеравао на свој однос према кући и на тај начин су се значења ове лексеме богатила. На пример, лексема *брвнара* има следећа значења: - ‘Једноставна дрвена конструкција формирана од сложених брвана’; - ‘Зграда сачињена од брвана која се најчешће налази у шуми’.

Синонима са позитивном компонентом, у српском језику има знатно више, те се њима преносе најчешће емоционална значења дате лексеме. Примери лексема са негативном конотацијом су лексеме *страћара* и *ћумез* које су изгубиле своја примарна значења. Један од ретких синонима лексеме *дом* је и *очевина* којим је емоционално обојена, иако је њено примарно значење ‘имовина наслеђена од оца’, она носи много дубљу социјално-емотивну црту српског језика, као патријархалног друштва. Деривати ове речи исто се базирају у својим првобитним и пренесеним значењима око основних значења речи *кућа*. Међутим, изворним говорницима српског језика, поготово оним регионалним (Срем и Војводина), лексема *кућерак* представља емоционалну везу са крајем одакле говорник потиче, а најчешће представља идиличну слику куће у равници.

Фразеолошке јединице које се користе у српском језику представљају устаљене изразе којима се врши перцепција света који говорника окружује: *Родна кућа* - у српском језику се означава дом, породица, огњиште, односно место одакле неко потиче, тј. место где се неко родио и одрастао; *Божја кућа* - врста религиозне организације

верника који су се ујединили на основу заједничке вере, црква, храм; *Кућа стара*: 1. породица која има друштвени углед више генерација; 2. У разговорном обраћању, углавном при поздраву исказује се присност, пријатељство; 3. Студент старије године студија, вечни студент;

Пословице о кући у српском језику, које су одраз стварности која се одсликава у перцепцији света. Пример: *Моја кућица моја слободица; Где чељад није бесна ни кућа није тесна; Купуј прво суседа, па после кућу.*

Појмoвoвима *кућа* и *дом* у српском језику обележено је много више од грађевинског објекта који служи за становање, те се под овим појмoвима подразумева много већа емоционална повезаност говорника са светом који га окружује, али притом приказујући комплексност разумевања језика као система, у коме помоћу широког спектра лексема и фразеолошких јединица износимо свој став према нечему што нам је блиско, нечему што за нас представља дом, породицу, огњиште, родну груду, порекло.

РАСПРАВА

Концепт *дом* у руском језику, односно *хижа* у русинском језику и *кућа* у српском језику представља комплексност у формирању језичке слике света изворних говорника одређеног језика. Тако можемо посматрати лексему *кућа* у сва три језика у њеном примарном значењу као грађевински објекат намењен за становање, али она у сваком језику понаособ носи много дубље семантичко значење. У руском језику лексема *дом* представља породицу која живи заједно, родбинске везе чланова те породице. Са друге стране лексемом *хижа* у русинском језику, је поред значења породице, истакнуто и друго значење које има емоционални карактер, јер се без обзира на примарно значење лексема *хижа* директно везује не за породицу као основну јединицу друштва, већ за првог и најважнијег чиниоца, најважнијег бића у животу сваког човека, на особу која дому даје душу, која је носилац целокупног домаћинства и основа људског рода, *мајку*. Српски језик, иако обилује мноштвом лексема које су у директној вези са појмом *кућа*, већином лексема преноси значење не само грађевинског објекта, већ дубљи емоционални смисао који можемо свести на појам рода и порекла.

На основу деминутива у сва три језика, можемо доћи до сазнања да свака лексема, као и њен дериват представљају у сва три језика емоционалну обојеност, те осећање припадности народу изворних говорника датог језика. На овакав начин се језичка слика света на основу лексичких јединица сва три народа приближавају једна другој где се изгласе језика секу или додирују на основу примарних и секундарних значења лексема. Можемо са сигурношћу да тврдимо да се концептуализација „дома“ на основу лексичког фонда осликава у сва три језика у истој равни, јер су приметни еквиваленти на лексичком нивоу у сва три језика, са истим или приближно истим значењима.

Проучавајући фразеологизме и њихова семантичка поља у сва три језика, приметан је велики број фразеологизама који је заједнички за сва три поменута језика, те је могуће да се фразеологизми као устаљени изрази нису разилазили у свом значењу од настанка првих насеобина, па до данашњег дана. Еквиваленти фразеологизама у руском, русинском и српском језику су потпуни, те кроз призму посматрања и проучавања фразеологизама може се приметити заједничка праиндоевропска или словенска група која је спона за сва три језика, иако су два источнословенска, а трећи јужнословенски.

На основу анализе у сва три језика долазимо до сазнања да су русинске пословице углавном нееквивалентне, тј. изостаје еквивалентност и на плану сликовитости и на семантичком плану у поређењу са руским, односно српским пословицама.

ЗАКЉУЧАК

У центар пажње овог рада постављен је концепт *дом* у руском језику, са својим еквивалентима *хижа* у русинском језику и *кућа* у српском језику. На основу прикупљеног материјала на коме је извршено истраживање, те на основу теоријског разматрања лингвокултуролошких концепата у сва три поменута језика и структурирања концепта у сва три језика уз помоћ лексема, фразеолошких израза и пословица поменутих језика, долазимо до следећег закључка:

1. На нивоу лексема постоје појединачни случајеви с разликом у значењу, али већина лексема има потпуне еквиваленте у сва три језика, док се периферна значења разликују у русинском и руском језику, а секундарна значења су код свих лексема потпуни еквиваленти.

2. На нивоу фразеологизама у сва три језика постоје потпуни еквиваленти, док је веома мали број безеквивалентних, тј. разлике у језичким сликама света су незнатне, јер углавном преовлађују фразеологизми у сва три језика који имају потпуне еквиваленте.

3. На нивоу пословица у руском и српском језику приметни су потпуни еквиваленти, док се русински језик разликује од српског и руског језика по највећем броју безеквивалентности. Овакво стање у језику је резултат одаљавања лексичких и семантичких структура пословица у односу на фразеолошке јединице које се налазе у њиховом саставу.

Лингвокултуролошким концептима се формира језичка слика света народа, те њихов поглед на свет који их окружује, у конкретизацији времена и простора, као и сагледавање света кроз призму основне јединице друштва представљену лексемама *дом*, *хижа* и *кућа*.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић Р. и Станић М., *Граматика српскохрватског језика*, Београд: Завод за издавање уџбеника, 1968.
- Варић Е. и др., *Приручна граматика хрватског књижевног језика*, Загреб: Школска књига, 1979.
- Белић, А., *Историја српскохрватског језика*, Београд: Научна књига, 1951.
- Врабес Ј. и др., *Граматика хрватског језика*, Загреб: Школска књига, 193.
- Виноградов, В. В., *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке* / В. В. Виноградов // Избранные труды: лексикология и лексикография. - М.: Прогресс, 1977, С.140-161.
- Whorf, B. L., *Jezik, misao i stvarnost*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1960.
- Драгићевић, Р., *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Zykova, I., *Konceptosfera culture i frazeologija, Teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja*, Zagreb: Hrvatska zaklada za znanost, 2014.
- Зиновьева, Е. И., *Лингвокультурология: От теории к практике*, Санкт-Петербург: СПбГУ; Нестор-История, 2016.
- Костельник, Г., *Граматика бачванско-рускей бешеди*, Руски Керестур: Руске народне просвитне друштво, 1923.
- Лихачев, Д. С., *Концептосфера русского языка* // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997, С. 280–288.
- Милошевић, М., *Граматика српског језика*, приручник за познавање српског књижевног језика, Београд: Издавачка кућа Драганић, 2003.
- Maneвић, T. S., *Ruska gramatika*, Beograd: Grafos, 1969.
- Маслова, В. А., *Лингвокультурология: учеб. пособие* / В. А. Маслова. -М.: Академия, 2001.
- Менас, А., *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjiga, 2007.
- Падучева, Е. В., *Семантические исследования*, Москва: Языки славянской культуры, 2010.
- Рамач, Ю., *Граматика русского языка – за I, II, III и IV класу гимназий*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
- Стевановић, М., *Савремени српскохрватски језик: Синтакса*, Београд: Научна књига, 1974.
- Степанов, Ю., *Словарь русской культуры*, Москва: Академический проект, 1997.
- Телия, В. Н., *Русская фразеология* (Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты), Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1996.
- Токарев, Г. В., *Концепт как объект лингвокультурологии*, Волгоград: „Перемена“, 2003.

- Човић, Л., *Љубишићини умотвори и стилски претвори (фразеологизми, поредбене конструкције и паремички блокови у Љубишићиној наративној прози)*, Нови Сад: Змај, 2004.
- Човић, Л., *Специфичности лексичко-фразеолошке презентације концепта чојство и јунаштво у Његовом Горском вијенцу и питања руских еквивалената, Његови у своје време и данас* 2, 43. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд : МСП, 2014, с.115–126.
- Човић, Л., *Упоредна лингвокултурологија српског и руског језика*, Бања Лука: Паневропски универзитет „Апеирон“, 2019.
- Шанский, Н. М., *Фразеология современного русского языка*. – М., 2012.
- Шипка, Д., *Основи лексикологије и осталих дисциплина*, Нови Сад: Матица српска, 2006.

Zdenko Lazor

LINGUOCULTURAL CONCEPT OF *HOUSE* IN RUSSIAN, RUTHENIAN AND SERBIAN LANGUAGES

Summary

The focus of this paper is the concept of *dom* in the Russian language, with its equivalents *hiža* in the Ruthenian language and *kuća* in the Serbian language. On the basis of the collected material on which the research was carried out, and on the basis of the theoretical consideration of linguistic and cultural concepts in all three mentioned languages and the structuring of concepts in all three languages with the help of lexemes, phraseological expressions and proverbs of the mentioned languages, the author concludes: 1. At the lexeme level, there are individual cases with a difference in meaning, but most lexemes have full equivalents in all three languages, while peripheral meanings differ in Ruthenian and Russian, and secondary meanings are full equivalents in all lexemes; 2. At the level of phraseology, there are complete equivalents in all three languages, while there are a very small number of non-equivalent ones, i.e. the differences in the linguistic images of the world are minor, because mostly phraseologisms that have complete equivalents prevail in all three languages; 3. At the level of proverbs in the Russian and Serbian languages, complete equivalents are noticeable, while the Ruthenian language differs from the Serbian and Russian languages in the largest number of non-equivalents. This situation in the language is the result of the distance between the lexical and semantic structures of proverbs in relation to the phraseological units that are part of them.

Key words: linguistic culture, concept, phraseology, language, lexeme, proverb, phraseologism.

НЕТ-ГЕНЕРАЦИЯ РУСНАЦОХ

О руским языке у Републики Горватскей остатні три роки може ше вещей чуц на наукових конференциях и у видавательстве. У 21. вику повязуеме, а и циль нам повязац нови и стари медий. Драгу по нових медиях започала андроид-апликация *Rusinski rječnik*, котра обявена и представена на схады Шветового форуму русинскей младежи у Горватскей, у рамикох культурней манифестаций Кед голубица лецела 2018. року у Вуковаре, котрей организатор здружене *Руснак*, дружтво Руснацох у Републики Горватскей. Же би ше о ней чуло и вонка зоз рускей националней меншини, апликация представена на фахово-науковей конференций у организации Учительского факультету Университета у Загребе под тему *Digitalni alati u metodičkom pristupu učenja jezika* 2019. року. Понеже є нови медий, представена є и на Факультету електроніки и рахункарства Университета у Загребе на колегію *Virtualna okruženja* дзе програмер Матей Шторга направел першу верзію видео бависка. Же би ше не забули и стари медий, 2021. року обявена и сликовніца *Kotači/Kolesa*, котру мож читац на трох языкох.

Ключни слова: Руснаци у Горватскей, нет-генерація, бачко-сримски / руски язык, русински язык, дружтво Руснак, сликовніца *Колеса*.

УВОД

Нет-генерації дзецох, котри ше почали волац нет-генерація, уж давно родичи и з искусствия знаю як то було роснуц зоз технологию. Воспитанє, вредносци и культуру не може ані єдна технология пренесц так на дзецко, як цо то можу родичи. Фамелия то перша социјална заєдніца у котрей дзецко формує свой идентитет, пребера вредносци, учи язык и справованє справм каждодньових збуваньох. Ширша заєдніца, дзєцинска заградка и школа як друге социјалне околїско до котрого дзецко идзе, ма улогу при формованю дзецка як особи, котра ше предлужує зоз фамелиї. Пре швидкосц у нешкайшим швецє, родитель находзи способи як би надолполнел свою одсутносц, але при шикким важна гармония. У тей роботы ше будзе бешедовац о вигледованю як родичи ведно з медиями уплїваю на розвой двоязичносци и на цо треба дац увагу же би ше у тим морю информацийох, нашол и язык бачванско-сримских Руснацох.

НЕТ-ГЕНЕРАЦИЯ

Поняєе нет-генерація Tapscott спомина 1998. року, а под тим поняцом дума на шикких людзох хтори родзени после 1980. року. З нет-генерацію зяваю ше вещей подзелєня у статьях. Найпознатше подзелєне описує Prensky (2001) хтори дзелї людзох на *Digital Natives*, хтори родзени у глобалним интернетским швецє и *Digital Immigrants*, точнейше, дума на їх родичох хтори до дигиталного швета вошли познейше.

Нет-генерація охарактеризована же швидше прима информаций, ма швидки реакції и ма схопносц за *multitasking*. За тоту генерацію рахункар не технология, але є основа живота, бо вон дигитална повязаносц и умреженосц котра од велькей важносци, а єдна з моцних бокох им робота у тиму. То були добри боки генераційом котри росли з технологию, але єст и гевти недобри, опаснейши боки, а то осамєносц пред екраном, познатши под назву *Screen-people*, котри вещей преферує пєстованє контактох „на далєкосц” место глїбших одношеньох, маю досц кратку увагу и нервознейши су. Часто су у морю информацийох, котри хаснователє можу найсц на интернету.

РУСКИ ЯЗИК У РЕПУБЛИКИ ГОРВАТСКЕЙ

Руски язык у Републики Горватскей може ше учиц у штирох основних школах, по Моделу Ц, цо оможливає закон принешени 2000. року под назву Закон о воспитаню и образованю на языке и писму националней меншини. Модел Ц би значело же порядну наставу школяре маю на державним, горватским языку, а вец кед ше одлуча за наставу руского языка и култури, хтори ма статус виборного предмету, можу исц од 1. по 8. класу (Hnatko 2020b). Школяре подзелени до групох у котрих може буц една, або вецей класи, а тижньово групи маю од 2 по 5 годзини. По пейц годзини маю школяре у Петровцох и у Миклошевцох, бо то нашо *руски школи* хтори маю свою длугоку историю иснованя. По два годзини тижньово виучуе ше у Старих Янковцох и Вуковаре бо ше з наставу рушело после 2002. року, точнейше 2012. и 2015. року, кед уж принешени Закон о воспитаню и образованю на языке и писму националней меншини у котрим понукнути модели А, Б и Ц. У шицких осем класох виучую ше штири наставни подручя: язык Руснацох, литература Руснацох, история и география Руснацох (у нїзших класох то волаю: зоз прешлосци Руснацох) та подобова и музична култура або културни скарб Руснацох. Руска азбука почина ше учиц у другей класи и то друковани, а у трецей писани букви.

У Републики Горватскей нет образовна вертикала. Нет дзедински заградки (оводи) у котрих ше през порядну цалодньову програму, або кратшу програму учи и бешедуе по руски. Остатня вихователька котра водзела воспитно-образовну групу по руски, пошла до пензиї 1988. року, а робела у Миклошевцох (Hnatko 2020b).

РУСНАЦИ И МЕДИЙ У РЕПУБЛИКИ ГОРВАТСКЕЙ

Основна улога медийох позберац, обробиц и пласирац, пуциц информаций до явности. З огляднуцом на прешлосц, пременела ше їх доступносц и нешка, през дружтвени мрежи вони ше нагло ширия. Масовни медий то средства комуникації дзе спадаю новини, часописи, радио, телевизия або интернет. Масовни медий маю визначну улогу и уплїв на формованє особних становискох и перспективох. Масовни медий дзеліме на традиционални або стари и нови. Под традиционални або стари медий, подрозумую ше преса, радио и телевизия, а нови медий, интернет и електронски публикації як цо портали, подкасти и дружтвени мрежи (Фейсбук, Твитер, Инстаграм ...) и колаборативни канали комуникації прейг хторих ше вше вецей посилаю видео и медийски змисти (Вотсап, Вайбер и подобне).

У Републики Горватскей не исную медий котри емитую програму лєм по руски, але ест емисії котри робя прилоги, репортажи о националних меншинох, медзи котрима ше даскельо раз рочне може чуц и о Руснацох. То Горватска радио-телевизия (HRT) и емисия Призма (Prizma), котра емитуе прилоги о живоце Руснацох у Републики Горватскей. Од 2015. року, Општина Богдановци и Рада Европи у Петровцох порушали Мультикултуралну медийску заедніцу Срим (Srijem) у котрей ше почали емитовац радио емисії и по руски. За дзеци котри уча язык потребни и таки уплїв. То добра гарадича за надалей, же би дзеци котри уж бешедую, предлужели слухац язык. Тот медий, же би бул прилапени при дзецох котри лєм почали учиц язык, не досц же би мал єдини уплїв. Дзецом треба голистични приступ ученю языка. Муша язык чуц, видзиц, дотхнуц, мац час котри им треба же би процесуовали информацию, а на концу и мац нагоду же би двонапрямно комуниковаи и достали повратну информацию. Праве тота остатня потреба представя єдину ствар котру не мож заменїц зоз технологию, але дзеци муша мац живого собешедніка, прейг котрого можу мац комуникацию на два боки. То би, як и по тераз, требали буц родичи, а вец фамелия и дружество.

СПОКУСИ РОДИХОХ У НЕШКАЙШИМ ШВЕЦЕ И ШИРША ЗАЄДНІЦА – ДЗЕЦИНСКИ ЗАГРАДКИ И ШКОЛИ

Праве о спокусах родичох и яки вплів маю на свойо дзеци у нешкайшим чаше пише *Kelava* (2021), котра гутори же фамелийну атмосферу часто розгольта презанятосц родичох. Вона може мац негативни уплїв на фамелию, а и на супружески одношеня. Прето родичи часто примушени воспитанє препущиц институцийом, медийом котри можу, але и не муша мац исти вредносци, котри родичи сцу пренєсц на дзецко. *Kelava* (2021) гутори же таки приступ дугорочне губи авторитет и прихильносц дзєцох гу родичом, котру фамелия як перша социялна заєднїца дзєцом треба безусловийно же би дала. Же би ше дзеци повязали з языком, необходни им и одредзени змист култури у котрей ше язык розвивал и у котрим ше розвива. Треба го хасновац у каждодньових животних ситуацийох, цо значи же язык треба учиц у каждодньових ситуацийох. Ту бешедуєме о голистичним приступу гу ученю. *Zovko* (2021) спрам *Miljak* (2019) дефинує же голистични приступ гу ученю подроумює шицки аспекти розвою. Ту мож повесц же голистични приступ досц подобни и гуманистичному приступу, дзе воспитанє унапрямене гу прилапйованю дзєцка як особи котра ма свою културу, потреби и права як социялне єство, активна, зацкавена и компетентна особа. Сучасне воспитанє вимага голистични приступ. Окрем розвою интелектуалних и менталних схопносцох, голистични приступ порушує и соціоемоционални розвой. Фамелиярни контекст голистичного воспитаня можеме видзиц у дзєцинских заградках, як першей гарадичи образования. Сама простория пошорена так же би простор бул порушуюци за розвой як психомоторни, когнитивни, соціоемоционални так и за язични, математични, уметнїцки и креативни розвой. Кажда учальня за дзеци, возросту од 3. по 6. рок, ма и шлїдуюци центри: подобови, музични, театрални, язични, предписаньови и предматематични центр, вєц столно-манипулативни, центр будованя, центр заєднїцкого здруженя, центр за рушанє (моторика), а у остатнї час ше зявює и дигитални лебо информатични центр. На тот способ дзєцко у цалодньовой програми може на одредзену тему найсц свойо интересованя на подручю котре му лежи. Таки способ учєня языка описани и у CLIL педагогий котра розширена по швецє, а наглашка на учєнє странского языка у основних и штреднїх школах. Тото учєнє познате ище як проєктне учєнє (*Kurikulum za rano učenje engleskog jezika prema CLIL metodi, Dječji vrtić Petar Pan*). Дзєцко вибера през понукнути понукнуца и активносци у своїм розвойним уровню на актуалну тему, през бешеду на языку бачко-сримских Руснацох.

ЧУВСТВИТЕЛЬНОСЦ ЗА УЧЕНЄ ЯЗИКА И БЕШЕДИ

Надовязуюци ше на розвойни уровень, преїдземе на познату педагогиню, котра ше занїмала зоз способом учєня, та ше так дотхла и учєня языка. Чувствительносц за учєнє языка и бешеди, котри описала *Marija Montessori*, гутори *Schafer* (2015) почина од штвартого мешаца и тирва по 9. рок. През тот час, дзеци найвєцей часу преводза у своєй найблїзшей и ширшей фамелиї, дзєцинскей заградки и у школи. Дзеци предшколского возросту маю нагоду учиц руски язык, як и по тєраз – насампредз од родичох. *Kelava* (2021) гутори же до першого року животу, скорей як цо дзеци прєгваря, дзеци розликую ритм, интензитет, тирванє поєдинєчних словох, повторйованє словох, а особу прєпознаваю праве по стилу єй бешеди. Дзеци повязую язык зоз особу и на тот способ творя два системи од самого початку, у подполносци спонтано. Аж кєд дзєцко усвої ритм и мелодию языка, може ше повесц же почина бешедна система языка. *Hnatko* (2020b) спрам *Prebeg-Vilke* (1991) заключує же як дзеци, котри двоязични, од початку учєня языка роздвоюю два язични сугави, розликуюци гласи и приходза до язичного

розвою, ідентично по узвичаєним шліду, як і їх парняки котри єдноязычни. Двоязычносц прилапая, кед ше у їх присуству бешедує на обидвох языках и кед ма особи з котрима любі буц у дружтве.

Ogris (2016) спрам *Petani* (2010) наглашує же зоз своїма поступками мож мотивовац, або демотивовац дзеци на одреджене справованє. Фамелия, як основна заєдніца, барз важна за дзецко прето же ше у нєй случую перши социялни контакти, искуствия и форму ю ше вредносци, становиска, усвоюю ше правила и подобне. Прето *Ogris* (2016) наглашує же без огляду на пременки у дружтве, фамелия остава на першим месце у воспитаню и пририхтованю за други социялни штредок до котрого дзецко приходзи зоз першого социяльного кругу – зоз фамелиї. Воспитанє дружтвено условене. Без огляду же то индивидуални поступок, котри резултира з одредзенима пременками у особним розвою поєдиней особи, особа жие у заєдніци з другима людзми и своєю потреби може витвориц аж кед уважує одредзени дружтвени норми, котри кажди дружтвени штредок вимага. Воспитанє ше у фамелиї нє одноши лем на бешеду и усмену комуникацию, гвари *Ogris* (2016), але и на други жридла знаня, як цо то наприклад кнїжки, илустрації, змисти и програми културних институцийох. При тим барз важна гармония медзи шицкими змистами, а же би ше до нєй дошло, треба добре обдумац, розробиц план и организовац ше. Гармония можлива лем кед и родичи дошлїдни у єй витворйованю.

ДЗЕЦИ, МЕДИЇ И ДРУЖТВО РУСНАК

Дзеци нє мож у подполносци одорвец од нових медийох, а вше вецей и вецей часу препровадзую з нїма. Пре тот уплїв и заменьованє родительскей улоги ученя руского языка, пробовали зме проблем ришиц зоз апликацию *Rusinski rječnik*. З тоту апликацию, предшколски и школски дзеци през розвагу можу учиц руски слова, а далєй предлужиц през бависко и бешеду з родичами. Апликация нє може заменїц улогу родичох, ані у воспитаню ані у ученю, але може буц алат, у нашим случаю дигитални алат, и помоц у нєшкайшим каждодньовим швидким живоце. Апликация настала як студентски проєкт, а реализовали ю двою члени Форуму младих Дружтва Руснак, Ивона Гнатко и Матей Шторга. Апликация описана у роботі *Digitalni alati u metodičkom pristupu učenja jezika* котру написала Ивона Гнатко, у Зборніку *Suodnos metodičke teorije i prakse 2* у совидавательству Всеучилїща у Загребу и Учительского факултету (*Hnatko 2020a*).

У Републики Горватскей зробене националне виглєдованє од институцийох Шмели телефон (*Hrabri telefon*) и Поликлиники за зашиту дзецох городу Загреба (*Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba*) 2016. и 2017. року о тим же кельо предшколски дзеци виложени малим екраном. Виглєдованє зробене на моделу од 655 дзецох з цалей Горватскей. Зоз нїх 79% дзецох младших од 2 роки хаснує екрани, а дзеци предшколского возросту хасную мали екрани од 2 по 3 до 6 годзини на дзень. Спрам препорученьох Шветовой здравственой організації дзеци би на шлідуюци способ требали хасновац медий: дзеци од 0 по 3 роки нє требали би патриц екрани або телевизию; дзеци од 3 по 5 роки до 60 минути на дзень и то змисти прикладни тому возросту, а дзеци од 5 по 12 роки єду до два годзини на дзень з ненасилним змистом прикладни возросту. Пре тоти причини порихтали зме и творчосц традиционалних медийох за дзеци вчасного возросту. То двоязычна сликовніца *Kotači / Колеса*, двох авторкох Еугенії Врабец и Ивони Гнатко, котра пред саме друкованє преложена и на горватски знакови язык та постала троязычна. По тераз у рускей литератури за дзеци, котра видана у Републики Горватскей, на руским языку можеме найсц лем илустровани збирки писньох и проповедкох, а понеже мало ситуаций же єст чисти руски фамелиї, и котри нє жию у руских местох, але у вельких варошох, родичи нє знаю писац и читац

по руски, мушине думац и на двоязичносц. Праве двоязичносц дугорочна характеристика Руснацох. Сливовница *Kotači / Колеса* представена 2021. року у рамки манифестациі Кед голубица лещела у Петровцох, котрей организатор здружене Руснак, дружтво Руснацох у Републики Горватскей.

Же творчосц Форуму младих Дружтва Руснак препозната и припозната, укую и активносци хтори ше случую на уровню факултетох. Апликация *Rusinski rječnik* представена на сходзки Шветового форуму русинскей младежи у Горватскей у рамках културней манифестациі Кед голубица лещела 2018. року у Вуковаре, у организациі Дружтва Руснак, а 2019. року на фахово-науковој конференциі у организациі Учительского факултету Универзитета у Загребе под тему *Digitalni alati u metodičkome pristupu učenja jezika*. Истог року авторка Ивона Гнатко достала окрему деканову награду за окреме наукове доприношене. Понеже спрам файти, апликация припада до нових медийох, представена є и на Факултету електроніки и рахункарства Универзитета у Загребе на колегию *Virtualna okruženja*, дзе програмер Матей Шторга направел першу верзию видео бависка.

ЗАКЛЮЧЕНЕ

З оглядом на нешкайшу швидкосц информацийох и живота, дзецом мушине пошвениц окрему увагу. Праве дзеци тот нїтка котра потребна же би ше шицки колективно застановели, оглядли ше и обачели же дзеци праве тот шлїд, котри после нас остава на тим шведе и з тоту думку помали предлужели далей. Родичи би требали опатриц з якими нет-змистами дзеци препровадзую час, префилтровац и понукнуц квалитетни змисти котри буду мац бенифити за дзецко, а и за розвой нашого руского языка. Нови медии нїгда не заменя родичох, але родич може и през традиционални, а тиж и през нови медий (сликовница и апликация) квалитетно дзецку випольновац шлєбодни час. Мисия младих Дружтва Руснак же би були креаторе змиста, а не лєм хаснователе векшинского уплїву.

ЛИТЕРАТУРА

- Hnatko, I. (2020). *Digitalni alati u metodičkome pristupu učenja jezika* U: Cvikić, L. i Kolar Billege, M. (ed.) *Suodnos metodičke teorije i prakse 2.*, Zbornik radova: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet; Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 30-34. https://webshop.ufzg.hr/wp-content/uploads/2020/07/FINAL-Zbornik-Suodnos-metodicke-teorije-i-prakse-2_finalno.pdf
- Hnatko, I. (2020). *Jezična osviještenost srodnih jezika* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:284816>
- Hnatko, I. i dr. (2023.). *Kurikulum za rano učenje engleskog jezika prema CLIL metodi, Dječji vrtić Petar Pan*, Zagreb.
- Jelinčić, A. (2008). Kontekst predškolske ustanove. U: Biserka Petrovič-Sočo *Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje holistički pristup*, Mali profesor, Zagreb, 2007.. *Metodika*, 9 (17), 474-477. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/34824>
- Kelava, T. (2021). *Jezični razvoj u kontekstu cjelovitoga dječjeg razvoja* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:339863>
- Ogris, I. (2016). *Utjecaj obiteljskog odgoja na razvoj djeteta* (Završni rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:161053>
- Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants, Part 1. On The Horizon*, 9, 3-6. <http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Schafer, C. (2015). *Poticanje djece prema odgojnoj metodi Marije Montessori priručnik za odgojiteji i roditelje*, Golden marketing – tehnička knjiga, Zagreb.
- Zovko, J. (2021). *Cjeloviti razvoj djeteta i holistički pristup u sportskom programu* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:954704>

ИНТЕРНЕТСКИ ЖРИДЛА:

<http://equestris.hr/odnosi-s-medijima-vrste-medija-i-kako-im-pristupiti/> (6. 12. 2021)

<http://svijetsnova.hr/gledanje-ekrana-koliko-je-primjereno-s-obzirom-na-dob-djece/> (6. 12. 2021)

<http://mmu-srijem.hr/web/index.php/hr/contact> (14. 4. 2024)

<https://www.zakon.hr/z/318/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-na-jeziku-i-pismu-nacionalnih-manjina> (14. 4. 2024)

Ivona Hnatko

THE RUTHENIAN NET GENERATION

Summary

In the last three years in Croatia at conferences and in publications, we can hear many times about Carpatho-Rusyn language, specifically Bačka-Srem Rusyn / Ruthenian language which is spoken in Serbia and Croatia. Our mission is to connect old and new media. It all started with promotion of the android app *Rusinski rječnik / Руски словник* (*The Ruthenian Dictionary*) in 2018 on Bačka-Srem Rusyn festival *Кед голубица лецела* in organization of the *Rusnak*, the society of the Ruthenians in Croatia. Few years later, in 2021, a multilingual picture book *Kotači / Колеса* (*Wheels*) was published. The present time is beneficial for the future of the Ruthenians in Croatia, because changes happen in time and we can bring closer the Ruthenian language to new generation that has not been raised in a typical Ruthenian household, does not have the same education as it was the case in the past.

Key words: Ruthenians in Croatia, net-generation, Bačka-Srem / Ruthenian language, Rusyn language, the Rusnak society, picture book the *Wheels*.

PRIHVATANJE KULTURNIH RAZLIKA U OBRAZOVNOM SISTEMU I MULTIKULTURALNOST

Autorku je na ovu analizu podstakla činjenica da je danas u Vojvodini povećan broj mešovityh brakova. Samim tim kada dolazi do vaspitanja i obrazovanja dece postavlja se pitanje koji jezik i kulturu u tome prihvatiti. Najčešće se roditelji odlučuju za jedan jezik i kulturu, a obično je to onaj koji je na ovim prostorima dominantniji. Deca u tom slučaju nauče jedan jezik, umesto da od svog rođenja postanu bilingvalni govornici. Autorka smatra da je pored pristupa porodice od velike važnosti i pristup u obrazovnim institucijama prema kulturnim razlikama. Otud su kulture i jezici međusobno povezani i uslovljeni pa je danas u svetu globalizacije neophodno poznavati njihovu povezanost. U radu je fokus stavljen na intrkulturalno obrazovanje, kao i na model interkulturalne osetljivosti i interkulturalne kompetentnosti osobe, posebno nastavnika.

Ključne reči: kultura, multikulturalnost, interkulturalno obrazovanje, bilingvalnost, mešoviti brakovi, globalizacija.

UVOD

Savremena društva se nalaze u protivrečnom odnosu između globalizacije i multikulturalizma. Obrazovanje treba da odgovara na potrebu društva i da stvora klimu u kojoj će članovi različitih grupa, imati osećaj podjednake pripadnosti zajednici u kojoj žive. Taj proces pripadnosti zajednici ne podrazumeva ignorisanje različitosti, niti kulturnu asimilaciju. Potrebno je da pripadnici različitih kultura izgrade svoj vlastiti kulturni identitet i da prihvate svoju različitost, ali isto tako da poštuju i prihvataju različitost drugih. Obrazovanje i svi akteri obrazovanja, u svemu tome igraju veliku ulogu. Javlja se potreba da se obrazovanje reformiše u cilju interkulturalizma i da se nastavnici pripreme i obuče za novi koncept obrazovanja.

Svedoci smo sve većeg porasta etničko-jezičkih mešovityh brakova, samim tim dolazi i do povećanog mešanja kulture i jezika u krugu porodice, a često i do asimilacije. Roditelji se sve češće nalaze u dilemi da li je bolje da svoju decu vaspitavaju dvojezično ili da se opredele za jedan jezik, najčešće je to jezik većine, za koji smatraju da će njihovom detetu biti korisnije u daljem životu. Sve to dovodi do toga da se maternji jezik jednog od roditelja izgubi i polako nestaje, jer njegovi govornici svojevolljno odlučuju da koriste drugi jezik, koji je dominantniji. Tu dolazimo i do pitanja povezanosti kulture i jezika, kao i do njihove međusobne uslovljenosti. Pitanja nacionalne manjine, maternjeg jezika, kulture, obrazovanje na maternjem jeziku, to su samo neka od pitanja koja se povezuju sa interkulturalizmom i multikulturalizmom u Srbiji, posebno Vojvodini. Stoga u ovom radu sam pokušala da objedinim sva ova pitanja, a sve to me je doveo do pojma interkulturalizma i interkulturalnog obrazovanja. Posebna pažnja u radu posvećena je upravo prikazu obrazovanja za interkulturalizam, modelu interkulturalne osetljivosti i pojašnjenju interkulturalne kompetentnosti, jer se smatra da upravo u svemu tome leže odgovori i mogućnost za promenom.

Cilj ovog rada bio je da se sagleda pre svega prisustvo različitih kultura u zajednici, multikulturalizam. Zatim da se uoči povezanost jezika i kulture kako bismo barem približno došli do razrešenja odgovora zašto se mladi pripadnici nacionalnih manjina odriču svog prava na korišćenje i obrazovanje na maternjem jeziku. Sve to nas je dovelo do formiranja

interkulturalnog koncepta obrazovanja, izgradnja kulturnog identiteta kod mladih, kao razvoja svesnosti o interkulturalnoj osetljivosti i kompetentnosti.

U današnje vreme pitanje multikulturalnosti je postalo u velikoj meri pomodno pitanje, što sa sobom nosi sve rizike pomodnosti kao što su površnost, nepreciznost, neupitnost, samorazumljivost, ideologizovanost itd. Dešava se da su rasprave o multikulturalnosti dosta uopštene, a često i konfuzne i kontroverzne. Ukoliko se multikulturalnost posmatra kao stanje kulturne heterogenosti, onda možemo reći da su sva ljudska društva multikulturalna. Ali moramo da uzmemo u obzir da nisu sva društva ista, kao što ni posledice multikulturalnosti nisu svuda iste i nisu jednake u svim društvima. Ono što se uzima kao zajedničko u svim društvima, odnosno multikulturalnim društvima, jeste da u njima uvek postoji potencijalna opasnost da se iz nekih razloga zaoštre pitanja odnosa manjine i većine. Tako da u pozadini problema multikulturalnosti stoji kompleksno pitanje manjina. U savremenom društvu ovaj problem se dodatno komplikuje time što se pojam "manjina" ne koristi samo za nacionalne, etničke ili rasne manjine, već se njima obuhvataju i druge manjinske skupine koje se sve više umnožavaju i postaju svesni svoje posebnosti i različitosti. U ovom radu kada govorimo o manjini, pre svega, se misli na nacionalne, etničke manjine.

U literaturi nailazimo na razliku između *multikulturalnosti*, *multikulturacije* i *multikulturalizma*. *Multikulturalnost* se odnosi na realno stanje, na kulturni pluralizam, što predstavlja osnovno i trajno obeležje svakog društva. *Multikulturacija* označava proces koji se bazira na ideji ili idealu o tolerantnom, harmoničnom, ravnopravnom, prožimajućem i zajedničkom suživotu različitih kultura i potkultura. Kada posmatramo ova dva pojma možemo zaključiti da je svako društvo manje ili više multikulturalno, ali isto tako da ne teže sva društva multikulturaciji. Treći pojam *multikulturalizam*, odnosi se na ideologiju shvaćenu kao sistem ideja u kojima se na prikriven način izražava neki parcijalni položaj, interes i vrednosti pojedinaca i društvenih skupina, a koji se predstavljaju kao "opšti" društveni interesi. Na taj način multikulturalizam služi kao pokriće za ostvarivanje nekih ideoloških, političkih ciljeva koji mogu čak da se suprotstavljaju istinskoj multikulturaciji (Tripković 2005).

Ideolozi multikulturalnog društva pod tim pojmom podrazumevaju uvažavanje kulturnog identiteta doseljenika kao alternative politici kulturne asimilacije, a istovremeno i kao odgovor koji Evropa očekuje u težnji da izgradi "*evropsku tvrđavu*". Kulturna integracija podrazumeva sudelovanje u drugoj kulturi, ali i poistovećivanje i utemeljivanje svesti o vlastitom identitetu i kulturnom nasleđu. Sa druge strane asimilacija podrazumeva utapanje u novoj kulturi bez mogućnosti da se očuva vlastiti identitet i kulturno nasleđe roditelja. Pod asimilacijom se misli na jednostrani, neravnopravni i nametnuti proces. Integraciona politika ima za cilj da se doseljenici i njihove porodice integriše u društvene i kulturološke sredine u kojima se osećaju prihvaćeno. Ono što primećujemo jeste da su današnje kulture, moderne kulture isprepletane međusobno i prožimaju se do te mere da se određene navike i odlike života ne završavaju u granicama nacionalnih kultura, nego ih nalaze i pronalaze sebe jednako i u drugim kulturama. Stoga tradicionalni kulturni identitet počiva na afirmativnoj identifikaciji sa kulturom jednog okruženja, pri čemu se velika važnost pridaje maternjem jeziku (Žarić 1997). Smatram da nas upravo on na neki način izdvaja i čini jedinstvenim i drugačijim u odnosu na druge kulture. Međutim još uvek se javljaju tendencije za razgradnju i ograničavanje kulturnih vrednosti, stoga se u zapadnim industrijskim društvima razvijaju posebni pedagoški koncepti multikulturalnog i interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja, koji su utemeljeni na idejama međusobnog uvažavanja i tolerancije. Dok sa jedne strane asimilatorski model ne pokazuje spremnost za uvažavanje i prihvatanje kulturnih razlika, tako sa druge strane multikulturalni koncept se izlaže opasnosti od preneglašavanja složenosti nacionalnih kultura.

Multikulturacija bi trebala da se nalazi između krajnosti kulturne asimilacije i kulturne izolacije i bazira se na principima mnogostrane akulturacije ili interkulturacije. Procesom multikulturacije trebalo bi da se u isti mah postigne potvrđivanje sebe, ali i prihvatanje drugog kao ravnopravnog iako različitog, ali ujedno i prihvatanje drugog i prihvatanje sebe kao različitog.

Multikulturacija se može posmatrati i formirati na dva nivoa: *Prvi*, na nivou *spontane multikulturacije*, što se odnosi na nivo spontanih susreta, dodira i prožimanja kulturnih različitosti, najčešće u okviru svakodnevnice. Ovaj nivo se svakodnevno postiže i u najvećoj meri je i prisutan. *Drugi*, na nivou *institucionalne multikulturacije*, odnosno na nivou institucionalno organizovanog, sistematskog i kontinuiranog podsticanja, usmeravanja i praćenja. Smatra se da je drugi nivo još uvek samo delimično ostvaren, u najvećoj meri kroz institucionalnu zaštitu osnovnih prava nacionalnih manjina i etničkih skupova. Danas se institucionalni oblik multikulturacije ne primenjuje dosledno ni u potpunosti, iako postoje određeni zakoni koji to regulišu, smatra se da je u praksi manje ostvarljivo i prisutno (Tripković 2005). Upravo to je nešto na čemu bi trebalo organizovano i planski raditi, jer polako dolazi do gašenja odeljenja na maternjem jeziku nacionalnih manjina. Pripadnici nacionalnih manjina i pored zakonski regulisanih prava, odlučuju da svoju decu obrazuju na jeziku većine i da na taj način "olakšaju" deci kasnije školovanje i obrazovanje. Međutim, da li je zaista tako? Da li roditelji na taj način pomažu deci ili im u isto vreme uskraćuju mogućnost da deca nauče svoj maternji jezik u potpunosti ili maternji jezik jednog od roditelja.

U savremenom društvu gde u velikoj meri dominira univerzalna masovna kultura, veoma teško tradicionalna kultura dolazi do izražaja, a samim tim se nameće pitanje kako u takvom društvu ostvariti ideal multikulturacije. Na koji način uskladiti snažnu potrebu modernog društva za homogenošću sa istovremenom njihovom težnjom i potrebom za heterogenošću. Multikulturalnost kao projekat moderniteta obećava korisnu matricu za uređenje odnosa unutar multietničkih društava, međutim ovaj pojam se u praktičnoj politici često zloupotrebljava, kao i sama ideja multikulturalizma. Ono što su neki sociolozi zaključili kada je reč o multikulturalizmu u Srbiji, jeste da Srbija ostaje multietnička, ali da je vremenom postala sve manje multikulturalna i to u smislu da je sve manje lokalnih zajednica u kojima ljudi razumeju i koriste jezik svojih komšija druge nacionalnosti. Ono što je u jednom istraživanju saznajemo jeste da najveći broj ispitanika svih starosnih grupa ne govori nijedan od manjinskih jezika, a da on istovremeno zapravo nije i njegov maternji jezik. U istom istraživanju dolazi se do zaključka da mladi ljudi u Vojvodini sve manje osećaju istinsku potrebu da uče manjiske jezike, da starosedeoci nešto češće komuniciraju na nematernalnom jeziku, kao i da apsolutna većina ispitanih Srba smatra da Srbi ne bi trebali da uče jezik manjina, jer ne osećaju potrebu za tim (Pavlović, prema Ilić, 2009). Nameće se pitanje šta je zapravo dovelo do takvog razmišljanja i takvih uverenja? Da li smo sami odgovorni za situaciju u kojoj se danas nalazimo, da li smo sami odgovorni za odnos prema maternjem jeziku, odnos prema kulturi? Verujem da jesmo. Pod velikim uticajem globalizacije i raznim uverenjima da je možda nešto tuđe bolje i vrednije, odlučili smo da se odrekemo svog kulturnog nasleđa, svog jezika u korist tuđeg. Deca se obrazuju na jeziku većine, jeziku koji je dominantniji, koji je priznatiji, jer se smatra da će tako ona postati uspešnija, a nismo ni svesni koliko im zapravo uskraćujemo takvom odlukom. Nismo ni svesni da zapravo deca postaju uspešnija i bogatija ukoliko imaju čak dva maternja jezika, dve kulture, kada imaju jasno izgrađen vlastiti kulturni identitet, koji zapravo može da se sastoji od više kultura.

POVRATAK KULTURI UZ POMOĆ OBRAZOVANJA

Danas u 21. veku u svetu kulturne raznovrsnosti, ono što se od škole očekuje, kao obrazovne institucije, jeste da postane drugačija, jer su deca danas postala drugačija u odnosu na prošli vek. Smatra se da interkulturalno obrazovanje može da doprinese razvoju ljudskih zajednica u kojima će svima biti omogućeno sudelovanje u odgovornosti, jednakosti šansi, samosvesti i različitosti, pripremajući učenike za život u kulturno različitim socijalnim okruženjima. Pri tom se intrekulturalnost treba afirmisati i učvrstiti kao polazna orijentacija, kao dominantan pristup i ključna smernica vaspitno-obrazovnih akcija u školi. Cilj je da se uz pomoć obrazovanja čovek povрати kulturi, jer tek kada čovek stiče svest o sopstvenoj kulturi, on dozvoljava prihvatanje drugih i uvažavanje njihovih različitosti (Đukić i dr. 2013).

U vezi sa multikulturalnim obrazovanjem danas, javlja se jedna osnovna dilema, da li je svrha obrazovanja da u svakom pojedincu podstakne i razvije obeležja koja će ga učiniti sličnim drugima ili pak koja će obezbediti pravo na postojanje i izražavanje vlastitih obeležja, učiniti ga posebnijim i različitijim. S obzirom na izazove sa kojima se susreće, škola bi trebala da kreira saznanja i da podstiče razvoj sposobnosti koje su potrebne mladima za prihvatanje univerzalnog, ali da, sa druge strane, ne dozvoli zaboravljanje korena svog vlastitog identiteta i da ih iskreno poštuje i čuva. Za skladan razvoj identiteta pojedinaca, mora doći do "pomirenja" socijalnog identiteta i slobode izbora vlastitog identiteta. Dalje kada posmatramo obrazovni diskurs, uočavamo da je on uvek bio, a tako je i danas uslovljen zahtevima društvenog diskursa. Tako odgovornost društva leži u utemeljenju obrazovne politike koja će mladima omogućiti da razvijaju i iskustveno primenjuju sposobnosti i kompetencije, za koje se smatra da su neophodne za usklađivanje svojih pojedinačnih prava sa opštim potrebama i poštovanjem prava drugih (Knežević-Florić 2013).

Kada posmatramo implicitni kurikulum škole i multikulturalnost, uočavamo da "problem" ovakvog obrazovanja leži upravo u skrivenim predrasudama, koje nije moguće neutralisati racionalnim pristupom. Tu spadaju određena verovanja, uverenja koja možda na prvi pogled nisu uočljiva, ali su ona zapravo i te kako prisutna. Upravo iz tog razloga potrebno je da se oblikuju dobro promišljeni potezi koji bi sprečili određene vidove diskriminacije. Sve to zahteva plan saradnje brojnih partnera izvan obrazovne institucije, jer obrazovna institucija treba da bude mesto gde se u praksi uči biti demokratski građanin. Multikulturalizam, a samim tim i obrazovanje za multikulturalizam, čoveka uvek stavlja na prvo mesto; on podrazumeva da druge prihvatamo na isti način kao i sami sebe. Kasnije u radu detaljnije ćemo se osvrnuti na interkulturalnu osetljivost, kao i na interkulturalizam u samoj nastavi, odnosno interkulturalno obrazovanje.

POVEZANOST KULTURE I JEZIKA

Savremeni svet u kome živimo predstavlja multietnički i multikulturalan svet, to nije samo zbog činjenice da dolazi do povećanja broja društva i kultura, već zato što su one danas sve glasnije, nezavisnije i odlučno zahtevaju priznavanje svojih pravih vrednosti. Tako se u svojoj svakodnevnoj realnosti susrećemo sa različitim kulturama, različitim jezicima i pokušavamo da izgradimo homogeno društvo, tako dolazi do termina interkulturalnosti i multikulturalnosti. Različite kulture teže toleranciji, razumevanju i međusobnom priznanju. Iako se multikulturalizam u savremenoj političkoj teoriji i etici ističe kao jedan od vrsta poželjnog normativnog konstrukta, ne možemo reći da je on istovremeno postao sastavni deo vodećih principa savremenih društvenih uređenja (isto).

Definisanje jezika i maternjeg jezika

Kako bismo na adekvatan način sagledali odnos jezika i kulture jednog naroda, smatram da je korisno krenuti od definisanja pojma samog jezika i shvatanja njegove suštine i važnosti, zatim preko pojma maternjeg jezika, pa sve do definisanja kulture. Kada

posmatramo definicije jezika, postoje određene zajedničke odlike u moru različitih definicija. Možemo reći da upravo to zajedničko u svim definicijama čini suštinu shvatanja jezika. Tako se jezik najpre određuje kao sistem znakova koji služi za opštenje i sporazumevanje među ljudima, pri čemu se poštuju određena pravila. S obzirom da je jezik sistem određenih znakova to ukazuje na činjenicu da ti znakovi funkcionišu po određenim pravilima, odnosno da su uređeni. Jezik je organizovano sredstvo sporazumevanja, čime se ističe njegova važna komunikativna uloga. Kada posmatramo jezik jedne kulture, jednog naroda, ono što nikako ne možemo da izostavimo jeste činjenica da je jezik sistem koji je pre svega društveno uslovljen. Samim tim njegova važnost i značaj potiče upravo iz činjenice da ga pojedinac uči i koristi u zajednici sa drugim ljudima, a kroz komunikaciju sa okolinom, pojedinac razvija i nadograđuje svoj jezik (Miljković 2015). Ukoliko jezik posmatramo kao oruđe kojim pojedinac deluje na svet koji ga okružuje onda možemo primetiti da su svi jezici ovoga sveta zapravo jednake vrednosti, ali da se u svakodnevnom životu određeni jezici izdvajaju kao dominantniji ili manje dominantniji. Ono što je bitno da znamo jeste činjenica da poznavanje jednog jezika nikada ne ugrožava razvoj drugog, i obrnuto. Već da poznavanje jednog jezika više, uvek predstavlja bogatstvo.

Kada sa druge strane, posmatramo pojam maternjeg jezika onda uviđamo da je to jezik sa kojim se osoba identifikuje, on je deo osobenosti. Kada se određuje maternji jezik, većina ljudi vrlo brzo i bez posebnih teškoća, jasno i određeno odgovori koji je jezik za njih predstavlja njihov maternji jezik. Postoje razna razmatranja i definisanja pojma maternjeg jezika, iz različitih perspektiva, ali kao opšte odrednice maternjeg jezika jeste definisanje istog kao jezik na kome osoba misli, sanja ili računa. Organizacija UNESCO maternji jezik definiše kao jezik usvojen u ranoj dobi, koji normalno postaje prirodni instrument mišljenja i komuniciranja jednog pojedinca. Možemo reći da je tako određen maternji jezik, zapravo prvi jezik koji pojedinac usvaja od svojih roditelja kao malo dete. Ono što je posebno zanimljivo za mešane etnolingvističke grupe, jeste činjenice da pojedinac može da ima dva maternja jezika, odnosno da postane izvorni dvojezični govornik, posebno ukoliko je odrastao u dvojezičnoj porodici ili u dvojezičnoj sredini (Pavilinić- Wolf 1958).

Kultura kao pečat društva

Kada posmatramo pojam kultura, možemo reći da kultura predstavlja celokupno društveno nasleđe određene grupe ljudi, zajednice ili društva. Kultura daje određeni pečat društvu kao globalnoj instituciji. Kulturni identitet predstavlja specifičan izraz socijalnog identiteta, s obzirom da je kultura suštinski deo socijalnog sistema i njegova osnova (Miljković 2015). Svaka kultura i supkultura je jedinstvena i posebna na svoj način i u okviru svake od njih postoji određena komunikacija, ali i komunikacijske norme i očekivanja koje se mogu znatno razlikovati u svakoj od njih. Sama kultura jednog naroda ima veliku i važnu ulogu u učenju komunikacijskih veština, jer pojedinac upravo kroz svoju kulturu uči određene koncepte i oznake kroz koje posmatra svet koji ga okružuje. Stoga način na koji pojedinac komunicira, komunikacijske situacije, jezik i jezički stilovi koje upotrebljava, kao i određeno neverbalno ponašanje, zapravo je u velikoj meri proizvod kulture u kojoj je odrastao. Ono što ne smemo da zaboravimo jeste činjenica da postoje određene razlike unutar jedne kulture u sklopu jednog društva, ali i određene individualne razlike koje nikako nisu zanemaljive.

Kultura nije homogena, niti statična, ona se ne odnosi samo na umetnost, književnost, muziku, već i na druge oblasti ljudskog života. Jedan od najpoznatijih modela kulture razvio je Edvard Hol (1976), i prema ovom modelu kultura može predstavljati ledeni breg, tako da je veoma mali deo vidljiv. Taj vidljivi deo kulture predstavlja zapravo spoljašnji deo, koji obuhvata ponašanje, umetnost, kulturu, muziku i jezik. Dok se ispod vode, nalazi veći deo ledenog brega, i predstavlja unutrašnji ili podsvesni deo jedne kulture. Ovaj podsvesni deo kulture je ispod površine jednog društva i on uključuje skrivene delove kao što su verovanja, vrednosti, uverenja i modeli koji su se kroz istoriju jednog naroda oblikovali i koji u velikoj

meri utiču na načine ponašanja jednog naroda, kako svesno, tako u velikoj meri nesvesno. Određeni autori razlikuju "vidljivu kulutru" i "nevidljivu kulturu", tako da vidljiva kultura predstavlja delove kulture kao što istorija, arhitektura, umetost, geografija, jezik. Dok sa druge strane, nevidljiva kultura obuhvata sociokulturna verovanja, pretpostavke, sisteme vrednosti, uverenja koja su se prenosila iz generacije na generaciju jednog naroda, jedne kulture (Dumitrašković 2013). Upravo ovi nedviljivi delovi kulture u velikoj meri i određuju samu kulturu jednog narodu, određuju jedan narod i čine ga jedinstvenim i drugačijim. Većina ljudi nisu svesni mnogih delova nevidljive kulutre, ali da razumemo ove delove u drugim kulturama prvenstveno moramo da razvijemo svest o sopstvenoj kulturi i da razumemo kako ona sama utiče na percepciju i razumevanje drugih kultura.

Povezanost jezika i kulture

Kada posmatramo samo jezik i kulturu, uočavamo da su oni međusobno povezani i da se uzajamno prožimaju. Jedna kultura može da se ostvaruje u više različitih jezika, ali isto tako jedan jezik može da se ostvaruje u više različitih kultura, odnosno da bude nosilac i predstavnik više kultura. U svakodnevnoj praksi postoji tendencija da se jezik poistovećuje sa kulturom. Možemo reći da se jezikom, kultura i kulturne veze održavaju i prenose iz generacije u generaciju. Čovek je jezikom oduvek uobličavao kulturu kao svoj sopstveni ljudski svet, i na taj način se između jezika i kulture stvarala stalna interakcija. Sa druge strane, jezik se oblikuje prema potrebama i mogućnostima jedne kulture.

Danas u savremenom društvu uvažavanje kulturnih različitosti, tolerancija, dijalog i saradnja postaju jedne od osnovnih veština koje mora da poseduje svaki građanin. U evropskim zemljama, pa tako i kod nas, pluralizam i različitosti postaju deo naše svakodnevne realnosti, dolazi do mešanja kultura i potrebe da se radi na interkulturalnosti i multikulturalnosti. Interkulturalno učenje, dijalog i kompetecije postaju jedan bitan preduslov za pojedince, kako bi se na pravilan način suočili sa novim izazovima koje nam društvo nameće, oni moraju da budu utemeljeni na poštovanju različitosti naroda i kultura. Interkulturalno učenje je termin koji se koristi kako bi se označio proces koji nam omogućava da postanemo svesniji i da bolje razumemo kako svoju sopstvenu tako i druge kulture širom sveta. S obzirom da je jezik jedan od najvidljivijih elemenata kulture i samim tim jedan od glavnih aspekata interkulturalne komunikacije, stoga on ne bi trebao da se koristi kao sredstvo dominacije, već isključivo kao sredstvo komunikacije. Veoma je bitno da kod učenika pre svega bude razvijena svest i prihvatanje svoje sopstvene kulture, a zatim i kulture drugih, a u svemu tome obrazovanje i vaspitanje imaju veliku i značajnu ulogu (Dumitrašković 2013). Smatram da je potrebno upravo kroz obrazovanje i obrazovne institucije uticati na razvijanje svesti o sopstvenoj kulturi, da se pre svega prihvati vlastiti kulturni identitet, jer danas u vremenu globalizacije i mešanja kultura dolazi do odbacivanja vlastitih običaja i prihvatanja drugih.

Obrazovanje nacionalnih manjina, obrazovanje na maternjem jeziku

U savremenom svetu demokratija se ne može svesti na dominaciju većinskog stanovništva, nego ona podrazumeva uključivanje posebne osetljivosti i uvažavanja većine prema svakoj vrsti manjinskog identiteta i mišljenja. Pitanje obrazovanja na manjinskim jezicima ima veliki značaj kako za samu etničku manjinu tako za celokupnu demokratičnost prosvetne politike. Ovo pitanje se često javlja kao jedno od osnovnih manjinskih pitanja. Danas u svakodnevnoj praksi u Srbiji primećujemo da se uprkos zakonskim odrednicama kao što su pravo na upotrebu i negovanje maternjeg jezika, pravo na obrazovanje na svom maternjem jeziku, pojavljuju i brojni izazovi u svakodnevnom ostvarivanju tih prava i izboru mladih kada je reč o negovanju maternjeg jezika i obrazovanju na njihovom maternjem jeziku. Mladi roditelji odlučuju da sa svojim detetom govore jezikom većine, bez obzira na činjenicu da je to maternji jezik samo jednog od roditelja, a, sa druge strane, javljaju se i slučajevi da se, i pored toga što su oba roditelja pripadnici nacionalne manjine (rusinske),

odlučuju da sa svojom decom govore na jeziku većine (srpskom), kao i da ih obrazuju na tom istom jeziku. Postavlja se pitanje iz kojih razloga se roditelji odlučuju na takve izbore, da li su izgubili osećaj za značaj maternjeg jezika, njegovu povezanost sa kulturom i nevidljivim delovima kulture, kao i prednosti poznavanja istog, i šta ih je navelo da se dobrovoljno odreknu prava koje im pripada. Mi maternjim jezikom detetu ne prenosimo samo poznavanje jednog jezika više, već i svoja uverenja, verovanja, svoju emociju.

Ostvarivanje prava na obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina, odnosno na maternjem jeziku manjine, značajno je pre svega zbog očuvanja njihovog identiteta, ali i zbog negovanja multikulturalnosti društva i same zajednice. Kada govorimo o obrazovanju dece rusinske nacionalne manjine, do nedavno su postojale 3 osnovne škole u Vojvodini koje su imale odeljenja na rusinskom jeziku, odnosno u kojima se predaju predmeti na rusinskom. Danas, je situacija nešto drugačija. Danas se broj učenika u rusinskim odeljenjima smanjio, kao i broj škola koje imaju mogućnost da se deca obrazuju na rusinskom jeziku. Tako da sada postoje svega dve škole koje pružaju tu mogućnost, sa tendencijom da se broj smanji na jednu školu i jedno rusinsko odeljenje. Prvi problem sa kojima se susreće rusinska manjina u sektoru obrazovanja, jeste problem sa malom brojnošću zajednice. Mala brojnost zajednice u kombinaciji sa činjenicom da vojvođanski Rusini uglavnom žive u malim seoskim zajednicama (Kucura, Ruski Krstur itd.), dovodi do svesne asimilacije u nacionalnu većinu. Dalje većina roditelja procenjuje da se šanse za bolje zaposlenje i ekonomski prosperitet njihove dece nalaze u adekvatnom znanju i poznavanju srpskog jezika (Petsinis 2004).

OBRAZOVANJE ZA INTERKULTURALIZAM

Svako demokratsko društvo ili društvo koje se nalazi u procesu demokratizacije, u svetu radikalno izmenjenih uslova društvenog okruženja, nailazi na pitanje kako na adekvatan način definisati ciljeve obrazovanja. Novi ciljevi obrazovanja bi trebali potpunije odgovarati zahtevima i potrebama čoveka i društva novog doba. Globalizacija i promene dovode do pojačanog interesovanja za odnose između obrazovanja i demokratije, koje se bazira na svesti o neophodnosti razvoja demokratske kulture kroz obrazovni sistem. Promovisanje demokratskih vrednosti nameće i kreiranje multikulturalne i evropske zajednice. Smatra se da sam pojam *demokratsko obrazovanje* sugerise da je u fokusu proces, odnosno dinamička interakcija između realnih zbivanja u društvu i promena u obrazovnom sistemu. Osnovni princip demokratskog obrazovanja jeste jednaka dostupnost obrazovanja svima koji žele i koji su sposobni da steknu obrazovanje. To se odnosi na jednako pravo svih bez obzira na njihov pol, uzrast, socijalni položaj, etičku, religijsku pripadnost itd. (Milutinović 2008). Prisustvo različitih kultura u savremenom svetu, odnosno sve veća prisutnost etničke, rasne, jezičke i religijske različitosti, zahteva obrazovanje za interkulturalizam, obrazovanje ima ulogu da pripremi učenike za efikasno funkcionisanje u XXI veku. Činjenica je da se ovakav koncept obrazovanja neće oblikovati i stvoriti sam od sebe, stoga je potrebno napraviti određenu strategiju i poštovati određene principe koji dovode do obrazovanja za interkulturalizam.

Interkulturalnost ističe i naglašava odnos između kultura i neophodnost njihove interakcije. Ona podrazumeva mogućnost upoređivanja mišljenja, ideja, podstiče na razmišljanje o razlikama različite prirode, i omogućava komunikaciju i međusobno upoznavanje različitosti. Takođe ona podrazumeva otvorenost prema drugim kulturama, mogućnost sagledavanja iz tuđe perspektive, sposobnost suočavanja u složenim i nejasnim situacijama. Pored toga interkulturalnost utiče na razvoj veština kako verbalne, tako i neverbalne komunikacije, ali i na kreativno razmišljanje i interakciju. Primenujući ovaj koncept u nastavnom procesu, on omogućava da se nastavnici i učenici upoznaju sa razlikama, da nauče da prihvate i izgrade, pre svega svoj kulturni identitet, ali i da prihvate kulturu drugih i postanu tolerantniji prema kulturnim razlikama. Sve to dovodi do suzbijanja različitih predrasuda i stereotipa (Vidosavljević i dr. 2016).

Smatra se da se koncept interkulturalnog obrazovanja i vaspitanja pojavio u Zapadnoj Evropi 1975. godine kao mogući model za koji se pretpostavlja da će pomoći u prevazilaženju problema multikulturalnog sastava evropskog društva. U Republici Srbiji pravni okvir i osnovu za interkulturalno obrazovanje čine međunarodni instrumenti. Ističe se da se karakter interkulturalnog obrazovanja ogleda u specifičnim ciljevima u vidu "*četiri stuba obrazovanja*" koje je identifikovala *Međunarodna komisija za obrazovanje za 21. vek. - učenje za znanje, učenje za rad, učenje za život sa drugima, učenje za postojanje* (Petrović i dr. 2016). *Učenje za znanje* obuhvata znanja koja omogućavaju ljudima da razumeju svoju okolinu i ujedno ih osposobljava da samostalno kritički procenjuju. Ono pretpostavlja učenje veštine učenja koje se pre svega temelji na višim kognitivim procesima, a ne samo na pukom reprodukovanju naučenog i pamćenju informacija. Zatim *učenje za rad* je usko povezano sa učenjem za znanje, ali se ono više usmerava i povezuje sa stručnim usavršavanjem. Ono se bazira na praktičnoj primeni naučenog u promenljivim uslovima rada i života, kao i u razvijanju sposobnosti snalaženja u različitim situacijama. Usmereno je na učenje i pripremu za život. Sledeći stub obrazovanja *učenje za život sa drugima* ili za zajednički život smatra se jednim od najvažnijih ciljeva, stubova obrazovanja. Sastoji se u usvajanju vrednosti pluralizma, tolerancije, multikulturalizma, razumevanja, mira, zajedničkog delovanja, sporazumnog rešavanja sukoba itd. Danas ovaj cilj postaje sve važniji i značajniji zbog sve veće međuzavisnosti pojedinca i grupe, a postiže se otkrivanjem i upoznavanjem drugih, razumevanjem razlika i sticanjem veštine zajedničkog delovanja u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. I četvrti stub, *učenje za postojanje*, sastoji se u doprinosu obrazovanja celokupnom razvoju svakog pojedinca (Milutinović 2008).

Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje može se opisati kao pristup koji promoviše uvažavanje etničkih, kulturalnih, rasnih i lingvističkih razlika. S obzirom da su danas sve više prisutne razne diskriminacije na osnovu neke od ovih razlika, interkulturalno obrazovanje je jedno od najboljih rešenja za prevazilaženje istih. Obrazovanje bi trebalo da bude više orijentisano na učenike i da uključuje njihovo mišljenje i glasove iskustva, dok bi nastavnici trebali da preuzmu aktivnu ulogu u prispitivanju svih obrazovnih praksi i sagledavanju kako one deluju na učenje svih učenika. Na osnovu toga zaključuje se da je glavni cilj interkulturalnog obrazovanja i vaspitanja omogućiti učenicima da usvajaju znanja o različitim kulturnim grupama i razvijaju veštine i sposobnosti koje su nužne kako bi na određenom nivou kompetentnosti mogli funkcionisati unutar različitih kulturnih okruženja (Milutinović 2007). Smatra se da bi interkulturalno obrazovanje trebalo da promoviše i razvija bolje razumevanje kultura, povećava sposobnost komunikacije među ljudima iz različitih kultura, utiče na fleksibilnost stavova prema kulturnim različitostima u društvu, povećava spremnost pojedinaca da se aktivno uključuju u socijalnu interakciju sa ljudima drugog kulturološkog porekla itd.

Ono što je prilikom primene interkulturalizma i multikulturalizma u implicitnom kurikulumu škole posebno značajno jeste otkrivanje uverenja nastavnika o ovom konceptu obrazovanja. S obzirom da se od nastavnika očekuje da u svojoj svakodnevnoj praksi implementiraju ciljeve i koncepte interkulturalnog obrazovanja, od ključne je važnosti razumevanje njihovih različitih uverenja o interkulturalnom obrazovanju. Ono što je prilikom obuke nastavnika za interkulturalno obrazovanje posebno značajno jeste da koncepte i ciljeve nije dovoljno samo sopštiti, i podeliti, već je neophodno da se oni konstituišu kao pozitivna predstava. Potrebno je da se uoči razlika između sticanja znanja o kulturi i interkulturalnog učenja. Interkulturalno obrazovanje podrazumeva pre svega razvoj svesti o interkulturalnoj osetljivosti i interkulturalnoj kompetenciji. S tim da se interkulturalna osetljivost odnosi na složenost percepcija kulturalnih razlika, dok interkulturalna kompetencija podrazumeva potencijal emocionalnog reagovanja i odgovarajuće i efikasno ponašanje u različitim kulturnim kontekstima. Stoga važno je da obuka nastavnika bude pre svega usmerena na

facilitiranje usaglašavanja individualnih uverenja sa jedne strane, a sa druge strane produktivnih koncepata interkulturnog obrazovanja (Jokić – Petrović 2016).

Koncept multikulturalnog obrazovanja često je okrenut ka isticanju razlika, dok je koncept interkulturalizma ili interkulturalnog obrazovanja usmeren na komunikaciju i pronalaženje nove sinteze. Tako interkulturalno obrazovanje fokus stavlja na prilagođavanje sistema novim zahtevima koje je postavio multikulturalni kontekst društva. Ovakav koncept obrazovanja polazi od kulturne raznolikosti koja se proširuje na komplementarnost univerzalnog i singularnog, i na taj način dijalog postaje otvoreniji, dinamičniji i fleksibilniji. Interkulturalno obrazovanje je usmereno na podizanje svesti o kulturalnom pluralizmu, koje je danas opšteprisutno u društvu. Ovaj koncept obrazovanja bi trebao da doprinese sledećim ciljevima (Petrović – Janjetović, prema Jelačić, 2011):

- prevazilaženje socijalne nejednakosti i nejednakosti u obrazovanju;
- razvijanje poštovanja i tolerancije prema kulturnim razlikama među ljudima;
- pomaganje učenicima da usvoje znanje o međuetničkim odnosima i osnovama na kojima počivaju različite kulture.

Danas interkulturalno učenje i obrazovanje predstavlja sredstvo da razumemo složenost sveta u kome živimo, da više razumemo sami sebe, a tako i druge. Ovaj oblik obrazovanja nam pomaže da se suočimo sa svakodnevnim promenama u svetu i odnosi se na procese kroz koje pojedinac usvaja određena znanja, stavove i ponašanje, koje je povezao sa interakcijom različitih kultura. U širem konceptu označava proces pomoću kojeg se gradi mirno društvo koje živi zajedno, demokratsko društvo. Cilj ovakvog učenja jeste da se pre svega poveća međukulturalna tolerancija i razumevanje, kao i uvažavanje i prihvatanje kako svoje kulture, tako i strane (Dumitrašković 2013). Interkulturalni koncept obrazovanja nema samo za cilj da podučava o različitim kulturama, već je to samo osnova od koje se kreće, jer je informativno znanje o različitostima neophodno, ali ono nije dovoljno. Znanje treba da se dopuni iskustvom u interkulturalnim okolnostima, jer se upravo kroz to iskustvo uočava primena naučenog. Učenike kroz ovaj koncept obrazovanje treba naučiti da komuniciraju i pripremiti ih za konfliktne situacije, na taj način se omogućuje snalaženje u različitim odnosima sa drugim ljudima (Jelačić 2011). Interkulturalna komunikacija podrazumeva uspostavljanje interakcije i komunikacije sa osobama iz drugih kultura. Ovaj vid komunikacije pomaže osobama koje potiču iz različitih kultura da se međusobno sporazumevaju i razumeju, i pored činjenice da ne dele isto kulturalno iskustvo. Neki od ključnih elemenata prilikom interkulturalne komunikacije su sposobnost prilagođavanja sopstvenog ponašanja situaciji u kojoj se osoba nalazi, kao i sposobnost za razumevanje i prihvatanje različitosti i mogućnost saosećanja sa sagovornikom. Takođe od velikog je značaja da osoba ima poštovanje prema sagovorniku, kao i da je otvorena za prilagođavanje i menjanje svojih vlastitih stavova i navika.

Interkulturalna kompetentnost

U raspravi o interkulturalnom obrazovanju i interkulturalnoj komunikaciji, dolazi se i do neizostavnog pojma interkulturalne kompetentnosti. Kada se govori o interkulturalnoj kompetentnoj osobi misli se na sposobnost te osobe da prepozna kulturne razlike i njih koristi kao jedan od resursa za učenje. To je osoba koja može da spozna odnos između dve ili više različitih kultura, i ona poseduje sposobnost medijacije, kritičkog i analitičkog razumevanja kako svoje kulture, tako i kulture drugog. Dimenzije interkulturalne kompetencije su: *kognitivna, emocionalna i bihevioralna*. Što ukazuje da se ona manifestuje kroz određene vidove empatije i motivacije za prilagođavanjem, kroz komunikaciju i fleksibilno ponašanje prema drugačijem viđenju sveta (isto).

Interkulturalna osetljivost

Milton Benet (Benneet 2004) smatra da se interkulturalna osetljivost može predstaviti kao model razvoja koji ima šest stadijuma. Interkulturalna osetljivost odnosi se na sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih pogleda na svet. Na taj način osoba prihvata i priznaje pre svega vlastiti kulturni identitet i vlastite kulturne vrednosti, ali i kulturne vrednosti i identitet pripadnika drugih kultura. Prema tom modelu, prva tri stadijuma odvijaju se u okviru etnocentričnog pogleda na svet, dok preostala tri u okviru etnorelativističkog pogleda na svet. U tako oblikovanom modelu entocentrična orijentacija predstavlja izbegavanje kulturalnih razlika, kako kroz negiranje njihovog postojanja, odnosno stadijum poricanja, tako i kroz njihovo etiketiranje kao negativnih, nepoželjnih ili čak ugrožavajućih, odnosno stadijum odbrane. U okviru etnocentrične orijentacije postoji i stadijum minimiziranja, koji negira značaj kulturalnih razlika. Sa druge strane, etnorelativistički pogled na svet je usmeren ka razlikama, od njihovog prihvatanja, kroz stadijum prihvatanja, zatim sledi stadijum adaptacije, kroz prilagođavanje perspektive kako bi se u obzir uzele kulturalne razlike, i stadijum integracije, odnosno integrisanje celokupnih kulturalnih razlika u doživljaj i određenje sopstvenog identiteta.

Prve tri orijentacije modela su u okviru enocentričnog pogleda. To je stanje u kome se sopstvena kultura doživljava kao jedino stvarno. Odnosno, obrasci verovanja, ponašanja i vrednosti doživljavaju se kao neupitno realne i istinite. U tim okvirima druge kulture se ili ne primećuju, ili ne tumače. Rezultat svega toga je da se kulturna razlika ne doživljava, ili se doživljava na neki nedefinisani način. Druge tri orijentacije se definišu kao entorelativne, što podrazumeva da se sopstvena kultura doživljava u kontekstu drugih kultura. Tako se sopstvena kultura doživljava samo kao jedna od brojnih. Pored toga naglašava se da poznavanje jezika druge kulture, ili poznavanje određenih rituala, sposobnosti, nisu puno korisni ukoliko se sa njima nije promenio i pogled na svet, i prihvatanja različitosti i adaptiranje. Tako ljudi često imaju pozitivan stav prema drugim kulturama, bez mogućnosti da dublje dožive drugu kulturu. Poenta je u prihvatanju perspektive druge kulture bez gubljenja vlastite perspektive i to je upravo suština ove druge orijentacije koja obuhvata stadijum prihvatanja, adaptacije i integracije. U osnovi Benetovog modela interkulturalne osetljivosti nalazi se pretpostavka da interkulturalna kompetentnost raste u odnosu na složenost i učestalost iskustva osobe prema kulturnim razlikama.

Takođe ističe se da se tokom razvoja interkulturalne osetljivosti, osoba menja kognitivno, emotivno i socijalno. U istaživanju koje je realizovano u Švajcarskoj i Srbiji ispitivani su stavovi i uverenja nastavnika prema interkulturalnom obrazovanju, odnosno prema različitim aspektima rada u multikulturalnim odeljenjima, kao i povezanosti tih uverenja i stadijuma u razvoju interkulturalne osetljivosti nastavnika. Rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu da nastavnici koji se nalaze na stadijumu poricanja ispoljavaju indiferentan odnos prema kulturnim razlikama. Na kulturalne razlike retko kad obraćaju pažnju, jedino kada one narušavaju ustaljenu školsku rutinu, pri čemu su fokusirani na praktično razrešavanje teškoća kako bi se nastava nesmetano odvijala. Nastavnici koji su na stadijumu polarizacije, otpora, postojanje kulturalnih razlika posmatraju kao opasnost za pojavu sukoba u odeljenju. Oni većinom smatraju da se učenici koji su pripadnici manjina nalaze pod uticajem svoje kulturalne grupe, čije norme u ponašanju i vrednosti odstupaju od školskih normi i vrednosti, odnosno većine. Na stadijumu minimalizacije, nastavnici svoju pažnju usmeravaju na sličnosti i ističu značaj obrazovnih postignuća učenika, kao i pozitivnog vrednovanja obrazovanja u svim kulturama. U okviru ovog istraživanja nisu bili obuhvaćeni nastavnici čija je interkulturalna osetljivost odgovarala fazama etnorelativističke orijentacije, jer niko od njih imao odgovarajući skor. Operacionalizacija Benetovog modela u obrazovnom kontekstu, može imati višestruku korist. Pre svega može poslužiti studentima kao ilustrativni primerak ovog razvojnog modela interkulturalne osetljivosti, zatim kao dijagnostička alatka

stručnim saradnicima u školama, i kao operacionalizovani stadijumi razvoja interkulturalne osetljivosti koji su korisni za podsticanje nastavnika na samorefleksiju i preispitivanje sopstvenog rada i uverenja (Petrović, prema Leutviler i dr., 2018).

GLOBALIZACIJA I REFORMA OBRAZOVANJA

Značajno područje usmeravanja društvenog razvoja je reforma obrazovanja. Ona je prvenstveno društveno pitanje, a zatim pedagoško, i u njenom rešavanju dolaze do izražaja različiti interesi. S obzirom na sve veću međuzavisnost između različitih kulturoloških grupa javlja se potreba za otvorenim dijalogom i uvažavanjem dostojanstva i kulturne specifičnosti svih. Obrazovanje u XXI veku treba da ima za cilj razvoj međusobnog zbližavanja naroda i država, kao i njihovo povezivanje na novim osnovama. U Srbiji, posebno Vojvodini društvo je tipično multinacionalno i multikulturalno, pa se kao imperativ javlja "Evropska dimenzija obrazovanja". Tako u se u Vojvodini nastava u školama izvodi na šest nastavnih jezika – srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom. S tim da kako je u prvom delu rada bilo objašnjeno ovde se ne radi samo o jeziku nastave, već i o različitim kulturama. Ono što je posebno bitno za izvođenje nastave na maternjem jeziku jeste da se time ne prenosi samo znanje određenog jezika, već i kultura i tradicija jednog naroda. Nastavnici i pedagozi koji realizuju vaspitno-obrazovni rad u takvim uslovima treba da budu adekvatno osposobljeniji, i njihova priprema i obrazovanje za razne kulture i zajedništva javlja se kao prirodna potreba. Vojvodina je već vekovima multinacionalna i multikulturalna i ima iskustva u oblasti obrazovanja u takvim uslovima (Pinter 2003).

Ono što je posebno interesantno poslednjih decenija, jeste uticaj globalizacije na kulture u Vojvodini, kao i potreba da se deca i mladi obrazuju na jeziku većine, i na taj način se odreknu svog prava na obrazovanje na maternjem jeziku. Ljudska društva se uprkos međusobnim razlikama suočavaju sa zajedničkim zadatkom. Taj zadatak jeste zadatak prenošenja kulturnog nasleđa sa generacije na generaciju. Da bi društvo bilo uspešno i da bi se kultura sačuvala, roditelji i staratelji treba da osposobe sledeću generaciju za nastavak kulturnog delovanja.

Globalizacija menja način na koji doživljavamo svoj nacionalni identitet, ali i kulturnu pripradnost, pored toga menja i način na koji doživljavamo identitet i kulturnu pripadnost drugih. Globalizacija ubrzava povezivanje različitih kultura. Savremeni svet sve više briše jasne granice između kultura i međusobno ih povezuje. Upravo doba globalizacije ukazuje i dokazuje da kulturni identiteti nisu stalni ni konačni, već su u stvari promenljivi i dinamični i nalaze se u stalnom procesu promene i transformacije. Savremeno obrazovanje nastoji da reformiše mišljenje i učenje o različitostima i da vrednuje mogućnosti primena i razlika. Obrazovanje ima značajnu ulogu u podučavanju i učenju o kulturnim različitostima, ono treba da stvori novi koncept učenja o kulturnim razlikama koje će biti shvaćene kao sredstvo transformacije za budućnost. U obrazovnim institucijama je potrebno stvoriti prostor u kojem će pojedinci i grupe različitih kulturnih porekla, ali i sposobnosti, moći da izraze sebe, svoje iskustvo i ideje pomoću svojih reči i oblika predstavljanja, da u potpunosti učestvuju u naučnim raspravama i da diskutuju o mnogobrojnim perspektivama (Grandić 2006).

Škola pored svoje obrazovne uloge, ima i vaspitnu, kulturnu i socijalnu funkciju. Potrebno da škola stvara uslove koje će omogućiti sticanje kulturnih navika i uspostavljenje dijaloga među različitim kulturama. Javlja se potreba za interkulturalnim obrazovanjem, odnosno da škola bude u funkciji interkulturalnog obrazovanja. Rezultat takvog obrazovanja bio bi očuvanje sopstvene kulture, kulturnog nasleđa, ali i upoznavanje novih kultura. Najpogodniji način je učenje kroz praktične aktivnosti, tako da učenici ne bi imali samo pasivno znanje o kulturi, već bi aktivno učestvovali čime bi obogatili i proširili svest o svom narodu i o vrednostima svoje kulture. Takve aktivnosti pre svega treba da budu dobro isplanirane i organizovane. Kako bi škola predstavljala odraz interkulturalnosti, neophodno je

sprovoditi nove programe, sadržaje, istraživati i organizovati odgovarajuće aktivnosti. Posao nastavnika u svemu tome iziskuje puno truda, posvećenosti, rada na sebi i svojim uverenjima i stavovima. Takođe od nastavnika se očekuje permanentno obrazovanje, otvorenost i tolerancija prema različitostima. Nastava koja teži da istakne kulturu u vaspitno-obrazovnom procesu, od nastavnika ujedno zahteva da poseduju razvijenu interkulturalnu komunikativnu kompetentnost (Vidosavljević i dr. 2016). Težnja ka razvoju interkulturalne komunikativne kompetencije kod nastavnika, koja je detaljnije opisana u prvom delu rada, doprinosi kvalitetnijem obrazovanju i vaspitanju. Utiče na smanjenje predrasuda kod učenika, kao i etnocentrizma, stereotipa, nejednakosti i diskriminacije kako u okviru obrazovnih institucija, tako i kasnije generalno u društvu. Takođe interkulturalna kompetentnost zahteva određeni stepen metakognitivne zrelosti koju karakteriše visoki stepen samosvesti, samoprocenjivanja i povećanu perceptivnu sposobnost.

Veoma je bitno da budemo svesni da pored javnog kurikuluma, postoji implicitni kurikulum. Skriveni kurikulum škole objedinjuje sve javno nepriznate i nepredviđene vrednosti, znanja i stavove kako učenika, tako i nastavnika. U strukturu javnog kurikuluma ugrađene su implicitne poruke, kako preko ciljeva, vrednosti i sadržaja, tako i u očekivanja krajnjih ishoda. Skriveni kurikulum je od velikog značaja za interkulturalno obrazovanje, jer se upravo u njemu ogleda kultura škole i odnos nastavnika prema učenicima, roditeljima, lokalnoj zajednici. U kontekstu nastave, on se odnosi na nepisanu kulturu i uključuje izbor opreme za nastavu, način oblačenja, način pozdravljanja i komuniciranja između učenika, način provođenja školskih odmora (Mlinarević 2016). Pokazalo se da je nastavnik od velike važnosti u implicitnom kurikulumu, pre svega jer bi on trebao da bude model koji će učenicima ukazati na prave vrednosti i stavove, na određene moralne obrasce koje su u interkulturalnom obrazovanju od velike važnosti. Sam pojam skrivenog kurikuluma polazi od ideje da obrazovni sistem pored toga što prenosi znanje koje je obuhvaćeno javnim kurikulumom, prenosi i određene socijalne vrednosti, orijentacije i kulturne izbore.

Skriveni kurikulum označava vrednosti koje učenici nauče u školi zbog načina na koji se u školi planira i na koji je način škola organizirana, te kroz osigurana materijalna sredstva, a to su ujedno vrednosti koje nisu uključene u planiranje ili čak ponekad u svest odgovornih za vođenje škole. Pri tome je važna uloga nastavnika u poučavanju vrednosti, ali i u uticaju implicitne teorije nastavnika na oblikovanje vrednosti i prenošenje istih na aktere vaspitno-obrazovnog sistema. Kako bi nastavnik bio siguran da svojim učenicima prenosi ispravne vrijednosti koje vode učenika prema dobrom, važno je da onaj koji poučava osvesti svoje vrednosti. Nastavnici su pred teškim zadatkom jer osim što moraju osvestiti vrednosti koje oblikuju njihove stavove i postupke, moraju osvestiti i sliku svakog deteta koje možda dolazi iz posve drugačijeg okruženja u kojemu je odrastalo, iz posve drugačijeg sistema vrednosti (Pavičić Vukičević 2013).

ZAKLJUČAK

U savremenom multikulturalnom društvu, zbog svoje kompleksnosti i protivrečnosti mnoga pitanja ostaju otvorena. Paralelni procesi globalizacije i multikulturalizma povećavaju krizu kulture, kao i krizu kulturnog identiteta. Pred obrazovanje i obrazovnu politiku stavljaju se veliki izazovi i očekivanja. Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje se javlja kao koncept rešenja. Svrha ovog rada je bila da se sagleda pojam multikulturalnosti, odnosno da se uoči prisustvo različitih kultura u svetu. Svaka od njih traži i očekuje svoja prava, međutim postavlja se pitanje da li na adekvatan način pristupamo kulturnim različitostima? Da li smo naučili da prihvatamo svoju različitost, da izgradimo svoj kulturni identitet i da sa druge strane poštujemo i prihvatamo kulturu drugih. Ono što me je postaklo na ovu analizu jeste činjenica da je danas u Vojvodini povećan broj mešovityh brakova i samim tim kada dolazi do vaspitanja i obrazovanja dece postavlja se pitanje koji jezik i kulturu u tome prihvatiti.

Najčešće se roditelji odlučuju za jedan jezik i kulturu; obično je to onaj koji je na ovim prostorima dominantniji. Deca u tom slučaju nauče jedan jezik, umesto da od svog rođenja postanu bilingvalni govornici. Smatram da je pored pristupa porodice od velike važnosti i pristup u obrazovnim institucijama prema kulturnim razlikama. Kasnije kada dete kreće u školu, roditelji u pojedinim mestima imaju mogućnost da odluče da li će svoje dete obrazovati na jeziku manjine (koji je u tom slučaju njihov maternji jezik, ili maternji jezik jednog od roditelja) ili na jeziku većine, oni se u većini slučajeva odlučuju za drugu opciju. Sve to polako dovodi do gašanja odeljenja na jeziku nacionalnih manjina (rusinske) i polako do asimilacije kultura.

U ovom radu sam se osvrnula i na povezanost kulture i jezika, koji su zapravo međusobno uslovljeni i povezani i danas u svetu globalizacije neophodno je poznavati njihovu povezanost. Pored tog potrebno je da se osvrnemo na intrerkulturalno obrazovanje, kao i na model interkulturalne osetljivosti i interkulturalne kompetentnosti osobe, posebno nastavnika. Upravo je u ovom radu na njih stavljen fokus iz razloga što smatram da je za implicitni kurikulum škole od velike važnosti na pravilan način pristupi i razume pojam interkulturalnog obrazovanja. Sve su to teme i aspekti koje je neophodno još razraditi, proučavati i istraživati, teme koje su aktuelne i prisutne u svakodnevnoj praksi. Savremeno društvo i promene koje je XXI vek sa sobom doneo zahtevaju primenu interkulturalnog obrazovanja, kao i razvoj određenih interkulturalnih kompetencija. Važno je da učenici nauče da prihvate i izgrade svoj vlastiti kulturni identitet, ali da uvažavaju i prihvataju različitosti koje su danas opšte prisutne. Ne treba dozvoliti da vreme u kome se nalazimo dovede od asimilacije kultura, i do nestanka jezika i tradicije manjinskih naroda, već treba da ih očuvamo i naučimo da ih prenosimo iz generacije u generaciju. Važno je da obrazovanje pripremi i nauči učenike da kao odrasli mladi ljudi čuvaju svoju kulturu i svoj jezik. U savremenom društvu od velike je važnosti kulturna inteligencija osobe. Danas u periodu tranzicije i ubrzanih promena nailazimo na izražavanje netolerancije, nasilja, manifestije rasnih i etničkih mržnji. Vaspitanje i obrazovanje se smatra jednim od osnovnih sredstava izgradnje kulture mira i kulturne inteligencije. Tako ukoliko želimo da postignemo mir treba da ga proučavamo, potrebno nam je holističko obrazovanje, interkulturalno i multikulturalno obrazovanje. Kroz obrazovanje i vaspitanje možemo uticati na promene u celom društvu.

LITERATURA

- Bennett, M. (2004) Becoming interculturally competent. Preuzeto sa <https://www.idrinstitute.org/wp-content/uploads/2018/02/becoming-ic-competent.pdf>
- Dumitrašković, T. (2013). Interkulturalni dijalog u nastavi knjiženosti stranog jezika. *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret Kultura (1)*, 159-166. Prezeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-184-8>
- Đukić, M., Đermanov, J., Kosanović, M. (2013). Pedagogija različitosti: za dijalog kultura u inkluzivnoj školi. *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret Kultura (1)*, 191- 200. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-184-8>
- Grandić, R. (2006). *Globalizacija i obrazovanje*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Ilić, S. (2009). Srbija između multietničnosti i multikulturalnosti. *Migracijske i etničke teme*, 25 (4), 363-386. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/48370>
- Jelačić, S. (2011). Specifičnosti i značaj interkulturalnog obrazovanja u savremenim društvima. *Norma*, 16(1), 9-19. Preuzeto sa <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2011/0353-71291101009J.pdf>
- Jokić, T., Petrović, D. (2016). Interkulturalna osetljivost nastavnika i činioci uspešnog sprovođenja interkulturalnog obrazovanja u Srbiji, 128-155. Preuzeto sa [https://www.cep.edu.rs/public/Interkulturalno obrazovanje.pdf](https://www.cep.edu.rs/public/Interkulturalno%20obrazovanje.pdf)
- Knežević-Florić, O. (2013). Multikulturalizam ili obrazovanje za prihvatanje. *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret Kultura (1)*, 201-210. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-184-8>
- Leutviler, B., Petrović, D. S., Mantel, K., & Zlatković, B. (2018). Konstruktivistički pristup interkulturalnom obrazovanju. *Godišnjak Pedagoškog fakulteta u Vranju*, 9(1), 107-121. Preuzeto sa <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2466-3905/2018/2466-39051801107L.pdf#search=%22Konstruktivisti%C4%8Dki%20pristup%20interkulturalnom%20obrazovanju%22>

- Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Život i škola, LXII* (2), 13-25. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/179014>
- Milutinović, J. (2007). Ciljevi interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja. *Multikulturalno obrazovanje*, vol.2, str. 143-158. Novi Sad: Zola štampa.
- Milutinović, J. (2008). Ciljevi obrazovanja i učenja u svetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. veka. *Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine*.
- Miljković, M. (2015). Jezik i kultura. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, (9), 153-164. Preuzeto sa <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-93431509153M>
- Pavlinić-Wolf, A. (1985). Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi. *Migracijske i etničke teme*, 1(3-4), 57-68. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/128938>
- Pavičić Vukičević, J. (2013). Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Pedagoška istraživanja*, 10 (1), 119-131. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/126478>
- Petsinis, V. (2004). Vojvodanske nacionalne manjine – sadašnje stanje i budućí izgledi. *Sociološki pregled*, 38(1-2), 219-237. Preuzeto sa <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2004/008563200402219P.pdf#search=%22%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%81%20%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%22>
- Petrović, D., Gošović, R., Marković, J. (2016). Analiza zakonske i strateške regulative u oblasti interkulturalnog obrazovanja u Srbiji. *Interkulturalno obrazovanje u Srbiji*, 19-45. [https://www.cep.edu.rs/public/Interkulturalno obrazovanje.pdf](https://www.cep.edu.rs/public/Interkulturalno%20obrazovanje.pdf)
- Pinter, J. J. (2003). Obrazovanje u multinacionalnoj i multikulturalnoj sredini. *Norma*, 9(1), 205-214. Preuzeto sa <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2003/0353-71290301205P.pdf>
- Tripković, M. B. (2005). Multikulturalnost, multikulturacija i prava manjina. *Sociološki pregled*, 39(1), 81-95. Preuzeto sa <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2005/0085-63200501081T.pdf#search=%22Multikulturalnost,%20multikulturacij a%20prava%20manjin a%22>
- Žarić, M. (1997). Multikulturalnost – nastojanje ili himba? (Analiza pojma na primjeru Njemačke. *Revija za socijalnu politiku*, 4 (2), 139-148. <https://doi.org/10.3935/rsp.v4i2.398> <https://hrcak.srce.hr/29870>

Dorotea Budinski

ACCEPTANCE OF CULTURAL DIFFERENCES IN THE EDUCATION SYSTEM AND MULTICULTURALITY

Summary

In the modern multicultural society, due to its complexity and contradictions, many questions remain open. The parallel processes of globalization and multiculturalism increase the crisis of culture, as well as the crisis of cultural identity. Great challenges and expectations are placed before education. Multicultural and intercultural education appears to be the solution. It is the fact that today the number of mixed marriages has increased in Vojvodina, so when it comes to raising and educating children, the question arises as to which language and culture to accept. Most often, parents decide on one language and culture, usually the one that is more dominant in the territory.

Key words: culture, multiculturalism, intercultural education, bilingualism, mixed marriages, globalization.

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ И ЊЕГОВ ЧЛАН ДР ЈУЛИЈАН РАМАЧ

Делатност Друштва за русински језик, књижевност и културу је у многоме допринела да русински језик данас буде у великој мери систематизован, а преводилачке службе, средства информисања и издавачке организације много боље функционишу захваљујући, пре свега, помоћи коју добијају као чланови Друштва. Друштво је организатор или суорганизатор научних и стручних сусрета (скупова, трибина, округлих столова) чији је резултат значајан број публикација које се користе као приручници у области русинског језика, књижевности и у преводилаштву. Један од оснивача Друштва је и др Јулијан Рамач.

Кључне речи: русински језик, књижевност, култура, стручни скупови, трибине, округли столови, ликовне колоније, изложбе.

Др Јулијан Рамач је члан Друштва за русински језик, књижевност и културу од његовог оснивања 1970. године (у мат. књизи Друштва уписан је под бројем 11). Ових година је председник Скупштине Друштва, а од радних тела председник је Меморијалног одбора *Микола М. Кочиш* и председник Редакције Зборника радова Друштва *Studia Ruthenica*. Њему у част написан је овај прилог о активностима Друштва, чији је он иницијатор и активан учесник.

Друштво за русински језик, књижевност и културу основано је 4. децембра 1970. године у Новом Саду. Иако Русини у Војводини, Република Србија, имају више образовних, културних и других организација и институција, рад Друштва за русински језик, књижевност и културу, које се ангажује превасходно на изучавању и даљем развоју русинског књижевног језика, у потпуности оправдава више од пет деценија постојања. Основне смернице раду Друштва, полазећи од програмске оријентације Русинског народног просветног друштва (РНПД), основаног 2. јула 1919. године у Новом Саду (када је за основу русинског књижевног језика узет говор бачко-сремских Русина) и књижевног стваралаштва др Хавријила Костељника, дали су професори језика и књижевности: Хавријил Х. Нађ (1913-1983) и Микола М. Кочиш (1928-1973), први председник Друштва, књижевници Васиљ Мудри (1930-2016) и Ђура Папхархаји (1936-2008), културни активиста Ђура Варга (1925-2003) и други сарадници у области русинског језика и књижевности.

Чланови Друштва су, пре свега, културни и просветни радници (наставници, професори, педагози), књижевници, новинари, публицисти, преводиоци и други поштоваоци русинског језика и књижевности који раде у више од 30 места Војводине и Србије. Друштво има 1280 члана (1027 редовних, 131 почасног и 122 помажућих). У почасном чланству је и више слависта-русиниста и поштовалаца русинског језика из земље и иностранства. Рад Друштва одвија се преко стручних тела, путем секција у Новом Саду, Куцури, Руском Крстуру, Врбасу, Шиду, Ђурђеву, Кули, Новом Орахову, Сремској Митровици, Београду, Госпођинцима, Бачинцима, Беркасову, Бикић Долу, Суботици, као и непосредно у сарадњи са члановима Друштва у Кичинеру, Торонту и Норт Бателфорду (Канада), Миклушевцима, Петровцима и Вуковару (Република Хрватска) и другим срединама.

Захваљујући делатности Друштва, русински језик је у великој мери систематизован, а преводилачке службе, средства информисања и издавачке организације много боље функционишу захваљујући, пре свега, помоћи коју добијају као чланови Друштва за русински језик, књижевност и културу или у оквиру Друштва. Друштво је организатор или суорганизатор научних и стручних сусрета (скупова, трибина, округлих столова) чији је резултат значајан број публикација које се користе као приручници у области русинског језика, књижевности и у преводилаштву.

Друштво издаје свој гласник од 1975. године који се прво звао *Творчосц* (*Стваралаштво*, изашло 13 бројева *Творчосци*), а од 1988. године излази као Зборник радова *Studia Ruthenica*. Штампано је двадесет осам бројева часописа *Studia Ruthenica*: први број је био посвећен стваралаштву Михајла Ковача (1988-1989), други Александру Духновичу и русинском питању (1990-1991), у трећем су објављена саопштења са 1. научно-стручног скупа организованог у оквиру *Дана Миколе М. Кочиша* о русинској филологији и русинским учитељима и школама у прошлости (1992-1993), у четвртном броју су текстови са темом о преводилаштву као духовној потреби мултијезичке средине (1994-1995), пети број часописа *Studia Ruthenica* садржи саопштења са округлог стола о ликовној уметности Русина и о излагању *Српско-русинског речника* (1. том 1995, 2. том 1997), шести број је обухватио 11 дипломских радова студената Катедре за русински језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду (1998), у седмом су објављена саопштења са 2. научно-стручне конференције организоване у оквиру *Дана Миколе М. Кочиша* 1998. године у Новом Саду чија је тема била *Савремени русински језик и просветни живот Русина у прошлости и сада* (1999-2000), у осмом броју се налазе саопштења са *Лингвистичких дана Миколе М. Кочиша*, округлих столова и обележавања значајних годишњица (2001-2003), у деветом је објављено 6 дипломских радова русинских студената и други прилози (2004), у десетом, јубиларном су објављена саопштења са 3. научно-стручног скупа *Дани Миколе М. Кочиша*, одржаног 2005. године у Новом Саду и списак чланова Друштва (2005), у једанаестом (2006), дванаестом (2007), тринаестом (2008) и четрнаестом броју (2009) су штампани дипломски радови студената Катедре за русински језик и књижевност, у петнаестом (2010) прилози са 4. научно-стручног скупа о темама из области у којима је Микола М. Кочиш деловао, у шеснаестом (2011) прилози са саветовања из области русинског језика и књижевног стваралаштва за децу. Зборници радова *Studia Ruthenica* су издати и у 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 (2) и 2022. години. *Studia Ruthenica* се издаје на основу члана 32. Статута Друштва.

Друштво сваке пете године одржава научно-стручни скуп. До сада је одржано шест (6) скупова: 1993, 1998, 2005, 2010, 2015. и 2020. године у Новом Саду у оквиру *Дана Миколе М. Кочиша*. Друштво је средином 70-их година прошлог века било иницијатор рада на двотомном *Српско-русинском речнику* и заједно са Катедром за русински језик и књижевност Филозофског факултета и Заводом за уџбенике и наставна средства, Одељење у Новом Саду, објавило је *Српско-русински речник I* (1995) и *II* (1997) том, главног уредника проф. др Јулијана Рамача.

Издата је *Граматика русинског језика* др Јулијана Рамача (2002), *Русинско-српски речник*, главног уреднику др Јулијана Рамача (2010) и *Речник русинског народног језика I* и *II* том, аутора др Јулијана Рамача (2017). Лингвистичка секција Друштва се ангажовала и на изради *Правописа русинског језика са правописним речником* мр Хелене Међеши и проф. др Михајла Фејсе (2022).

Друштво, у оквиру Актива наставника русинског језика брине о подизању језичке културе деце и ученика и у вези с тим сарађује са надлежним министарствима и секретаријатима. Реализован је пројекат под називом *Развијање и унапређивање русинског језика деце, ученика и омладине* (1996-2016), који је као веома успешан продужен и у наредном периоду, а биће проширен и на изучавање русинског језика са одраслима који за то изразе жељу. Друштво је већ двадесет две године номиновано од стране Министарства просвете у Београду као организатор републичког (2000/2001), а од 2009/2010. школске године и међуокружног такмичења из русинског језика и језичке културе основних школа,

Издавачка делатност Друштва се одвија у оквиру 7 едиција и то: *Образовање* (објављено 13 наслова), *Предшколско васпитање* (10), *Књижевност* (10), *Речници* (3), *Катедра* (4), *Ликовно стваралаштво* (22), *Отето од заборава* (24). То су између осталог ова издања:

– монографије: *Ликовно стваралаштво Русина / Подобова творчосц Руснацох*, лексикон (2003) и *Ликовна колонија Сусрет код Боднарова* (1926-2015), као и 19 каталога са ликовних изложби;

– речници: *Српско-латинско-русински речник медицинске терминологије* групе аутора (2007); *Српско-русинско-латинско-енглески речник заштите биља и животне средине* проф. др Радмиле Шовљански (2011);

– репринт (2004) и осавремењено (2005) издање Идилског венца *З мойого валала (Из мог села)* др Хавријила Костељника, објављеног поводом 100-годишњице излагања (1904-

2004). Осавремењено издање за младе је припремио и главни уредник издања је др Јулијан Рамач.

– више двојезичних књига: *Русинска гимназија / Руска гимназија* (2000 и 2022), *Основна школа Бачинци* (2008) и *Русинска Просвета у Бачинцима* (2013), ауторке Ирине Папуга; књига поезије Хелене Хафич Стојков *Колевка и ноћ / Коліска и ноц* (2001); *Русини у Сремској Митровици / Руснаци у Сримској Митровици* (2004); књига Меланије Павловић *Бела ви лет / Плави лет* (преводи са русинског на српски језик 2009) и две књиге Олене Папуга *Руске обисце / Rusinska kiša* на русинском и хрватском језику (2009) и *Руске обисце / Русинска кућа* на русинском и српском језику (2012); Каталог *Сусрети русинских школа* (1994-2014) и друго издање у боји (2017);

– тројезична књига *Русини у Новом Орахову / Ruszinok Zentagunarason – Руснаци у Новим Орахову* 2009. године и друго обновљено издање 2014. године, *Хунгаризми у русинском језику* (2017) и *Лингвистички паралелизми* мр Сенке Бенчик (2020);

– др Габријел Костелник, *Поезија и проза*, избор превода на српски језик Јулијан Рамач и Мирослав Алексић и књига *Хвиљки и Умартеј дзивочки (Тренуци и Умрлој ћеркици)* у преводу Јулијана Рамача; *Изабране песме и проза* Владимира Сабо Дајка; *Песме и приповетке* Миколe М. Кочиша; двојезичне књиге песама *Поглед / Попатрунок* Зденка Лазора (2014) и *Мисли ми лете / Думки ми леца* Соње Папуга (2020); двојезичка књига др Михајла Фејсе *Бешедуйме по руски / Говоримо русински* (2018) итд;

– песникиња Хелена Хафич Стојков је аутор још једне књиге поезије под називом *Мајци Русинки / Мајцери Рускини*, која је издата у сарадњи са НИУ Руске слово (2004) и две сликовнице за децу под називом *Сни малей Иринки спод едней перинки*, на русинском и *Снови мале Иренице испод једне дуњице* на српском језику (2008);

– књига за децу Наталије Холуб *Не мам злата, мила мамо (Немам злата, драга мама,* 2000) и Зборник текстова за предшколску децу *Ластовички (Ластавице)* 2 (2005);

– Меланија Маринковић из Београда *Дац квету живот – Шид у мојм паметаню (Дати цвету живот – Шид у мом сећању)* (2003);

– др Душан Дрљача из Београда *Руснаци у етнографских записох (Русини у етнографским записима)* (2006);

– Љубомир Међеши из Канаде *Руска традиција (Русинска традиција)* (2007); Маргита Љикар *Наша кухарка* (2007), четири књиге Јулијана Папа *Good Morning! We learn English / Добре рано! Учине ше по англійски* (2008); *Бачи Дюра з Керестура – Ей, бул то кедиш красни час,* (2010); *Бачи Дюра з Керестура – Правда иста, нікому не гутор* (2013) и *Стретнуца з прешлосци* (2015); Мирон Жирош *Америцки мен* (2015), Јанко Барна *Так приповедали нашо дйдове (Тако су причали наши дедови)* (2022) итд;

– пет књига мр Хелене Међеши *Језик наш насупини* (2008), *Црвеним подвучено* (2012), *Црвеним превучено* (2013), *Црвеним исправљено* (2014) и *Црвеним дописано* (2017);

– књига Ђуре Љикара *Коліше ше жито класате, таздоване миклошевских Руснацох* (2011); Леоне Лабош Хајдук *Топлина дела, бисери речи / Цеплосц дйлох, перли словох* о четири културна ствараоца са презименом Лабош из Шида (2015); Меланије Арваји *Не бац ше од живота (Не треба се плашити живота)* (2017); Михајла Хорњака *Памћење и заборављање* (2019) итд;

– четири сликовнице за предшколску децу: *Јесењи разговори, Ко шта ради, Домаће животиње* (2017) и *У нашем крају птичице певају* (2018) итд.

У оквиру Друштва се реализује више културно-уметничких и ликовних програма и манифестација:

1. Дани Миколe М. Кочиша, у сарадњи са Меморијалним одбором Микола М. Кочиш, основаним при КПЗВ (1989). Одржане су 32 манифестације *Дани Миколe М. Кочиша*, у плану је 33. програм. У оквиру 31. манифестације *Дани Миколe М. Кочиша* одржан је 2021. године Округли сто о *Правопису русинског језика* Миколe М. Кочиша (1971), а 2022. године у оквиру 32. манифестације о *Терминолошком речнику* Миколe М. Кочиша (1972).

2. Награда са ликом проф. Хавријила Х. Нађа, русинским просветним радницима и рад Меморијалног одбора са именом проф. Нађа, који је основан 2003. године у Новом Саду (додељено 10 признања, а добитници су: Славка Сабадош (Нови Сад, 2003), Златица Сивч Здравих (Шид, 2004), Марија Бесермињи (Нови Сад, 2005), Сенка Славчев (Ново Орахово,

2006), Ксенија Варга (Руски Крстур, 2007), Славица Мали (Врбас, 2008), Меланија Сабадош (Нови Сад, 2010), Снежана Шанта (Куцура, 2013), Марија Самарцић (Ђурђево, 2015) и Оља Јаковљев (Нови Сад, 2017).

3. *Сусрети русинских школа* – први сусрет је био у Бачинцима (1994), као и јубиларни, десети (2004) и двадесети (2014), други, трећи, девети и двадесет четврти у Руском Крстуру (1995, 1996, 2003 и 2018), четврти у Шиду (1997), пети, петнаести и двадесет пети, јубиларни, у Бачкој Тополи и Новом Орахову (1998, 2009 и 2019), шести у Куцури (2000), седми у Ђурђеву (2001), осми у Кули (2002), једанаести у Госпођинцима (2005), дванаести (2006) и двадесет први (2015) у Миклушевцима (Република Хрватска), тринаести у Новом Саду (2007), четрнаести у Врбасу (2008), шеснаести у Сремској Митровици (2010), седамнаести у Суботици (2011), осамнаести у Савином Селу (Општина Врбас, 2012), деветнаести у Крушчићу (Општина Кула 2013), двадесет други сусрет је одржан као састанак Актива наставника словачког и русинског језика у Бачком Петровцу (2016), двадесет трећи је одржан у Бикић Долу и Шиду (2017). Двадесет шести, који је био планиран у Вуковару и Петровцима (Република Хрватска), због корона вируса није одржан; одржан је 2024. године.

4. Ликовна колонија *Сусрет код Боднарова* за ученике и ликовне уметнике у Госпођинцима (одржана је двадесет једна колонија за децу и осамнаест за уметнике). Издата су 22 ликовна каталога и организоване изложбе у Новом Саду, Жабљу, Кули, Ђурђеву, Руском Крстуру, Београду, Сремској Митровици, Суботици, а 2015. године изашла је и Монографија посвећена Колонији. Клуб ликовних уметника који од 1996. године делује у оквиру Друштва издао је 2003. године капитално дело-лексикон у области ликовне уметности под називом *Ликовно стваралаштво Русина*, у којем су заступљена 122 уметника, а одржано је и више колективних изложби у којима је узело учешће преко 50 русинских ликовних уметника: Хелена Сивч, Владимир Колесар, Хелена Кањух, Јанко Чизмар (2), Мита Пушкаров, Силвестер, Серафина и Ромко Макаји, Владимир Молнар, Милан Колбас, Соња Папуга, Хелена Кркљуш; обележене су годишњице Јованке (Степанов) Келбли (2011), Евгена Кочиша, Павла Бељанског (2012), Саве Шумановића, Хелене Кркљуш (2016), Јулијана Колесара и Љубине Пантић (2017), Хелене Кањух (2018), Јанка Чизмара (2019). Одржана је Ликовна изложба 20 русинских уметника учесника Ликовне колоније *Сусрет код Боднарова* (2019).

5. Књижевна манифестација *Песничке нити Меланије Павловић / Поетски нитки Меланиј Павлович* основана је 2007. године у Новом Саду. Одржано је тринаест манифестација и у оквиру њих: Округли сто о књижевном стваралаштву песникиње Меланије Павловић (2008), издата двојезична књига на русинском и српском *Белава лет / Плава лет* (2009) и Саветовање о темама: *Књижевно стваралаштво за децу* (2011) и *Сликовнице за предшколску децу* (2017 и 2018).

6. У оквиру сарадње са основним школама у Војводини, посвећена је пажња неговању русинског језика са елементима националне културе у срединама у којима због малог броја ученика не постоји могућност организовања редовне наставе на матерњим језику. Овим обликом наставе обухваћено је преко 300 ученика у више од 30 основних и средњих школа, у 14 насељених места Русина, а то су: Нови Сад (19 школа), Врбас (3), Кула (2), Бачка Топола (1), Ново Орахово (1), Савино Село (1), Госпођинци (1), Шид (2) са подручјем одељењем у Бачинцима, Беркасову и Бикић Долу, Сремска Митровица (1), а у иностранству Норт Бателфорд (Канада). Од 2006/2007. школске године се као факултативна наставна активност одвија и изучавање русинског језика на средњошколском степену образовања у Новом Саду.

7. Најмлађи негују русински језик у предшколским установама: редовне васпитне групе предшколске деце раде у Руском Крстуру и Куцури. У Руском Крстуру, поред Основне школе *Петро Кузмјак*, од 1970/1971. године ради и Гимназија на русинском, од 1995. године има и одељење на српском језику, а од 2010. школске године и туристички смер. У саставу Школе је и средњошколски Дом ученика. Школа има савремено опремљену зграду (саграђену 1977. године) са кабинетском наставом, библиотеком, спортским теренима итд.

8. За рад и унапређење језичких, књижевних и културних активности Друштво је примило више признања, међу којима је награда *Искре културе* КПЗ Војводине, Нови Сад (1980), а међу члановима Друштва има добитника високих признања као што су *Вукова награда* и *Златна значка* КПЗ Србије, Београд, признање Националног савета Русина, Руски Крстур, *Светосавска повеља* Општине Шид, *Митровданска повеља* Општине Жабал, Награда *Ђурило* и

Методије, Њујорк (САД) итд.

9. Русински језик је 20. јануара 2022. године регистрован у ИСО међународном стандарду за језички код (ISO 639-3) са којим управља организација SIL International. На такав начин је русински језик добио трословни код „rsk“, а у поменутом регистру се води под називом „Ruthenian“, као индивидуални, односно јединствени и као живи језик.

10. Друштво подржава заступљеност русинског језика на *Википедији*, као и издавање *Енциклопедије* Русина и с тим у вези ће настојати да обрати пажњу на наведене активности и у наредном периоду.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ ДРУШТВА / ВИДАВАТЕЉНА ДИЈАЛНОСЦ ДРУЖТВА (1992-2023)

Часописи-рочніки и едиції Дружтва (7)

ЧАСОПИСИ-РОЧНІКИ:

1. Зборник радова – зборник роботох *Studia Ruthenica* – видати 28 числа у пририхтованю 29. Часопис *Творчосц* од 1975-1988 видати 13 числа. Ведно 41 число.

ЕДИЦІЇ:

1. Образованє / Образовање:

1. Ирина Папуга, *Русинска гимназија* / Ирина Папуга, *Руска гимназия*, 2000
2. Юлиан Пап, *Good morning! We learn English* / *Добре рано! Учиме ше по англійски*, 2008
3. мр Гелена Медеши, *Язык наш насущни*, 2008
4. Ирина Папуга, *Основна школа Бачинци*, 2008
5. мр Гелена Медеши, *З червеним подцагнуते*, 2012
6. мр Гелена Медеши, *З червеним прецагнуते*, 2013
7. мр Гелена Медеши, *З червеним виправене*, 2014
8. *Стретнуца руских школах*, 1994-2014 фото-каталог, 2015
9. мр Гелена Медеши, *З червеним дописане*, 2017
10. *Стретнуца руских школах 2*, каталог у фарбох, 2017
11. др Михайло Фейса, *Бешедујме по руски* / др Михајло Фејса, *Говоримо русински*, 2018
12. Блажена Хома Цветкович, *Язични аларм, Поради з языка /зоз Руским словом/*, 2021
13. Ирина Папуга, *Русинска гимназија* / *Руска гимназия*, 2022

1. Предшколске вихованє / Претшколско васпитање:

1. Ксения Папуга, *Госц у нашим дворе – сликовніца*, 1997
2. Ксения Папуга, *Моя хижа – сликовніца 2*, 1998
3. Наталия Голуб, *Не мам злата, мила мамо*, 2000
4. *Ластовички 2*, Зборник текстох за предшколски дзеци, 2005
5. Гелена Гафич Стојков, *Сни малей Иринки спод єдней перинки* – сликовніца, 2008
6. Хелена Хафич Стојков, *Снови мале Иренице испод једне дуњице* – сликовніца, 2008
7. *Єшенська розгварка*, сликовніца за предшколски дзеци, 2017
8. *Хто цо роби*, сликовніца за предшколски дзеци, 2017
9. *Домашні животинї*, сликовніца за предшколски дзеци, 2017
10. *У нашим краю птички шпиваю*, сликовніца за предшколски дзеци, 2018

3. Литература / Књижевност:

1. Хелена Хафич Стојков, *Колевка и ноћ* / Гелена Гафич Стојков, *Колїска и ноц*, 2001
– Гелена Гафич Стојков, *Мацери Рускині* /зоз Руским словом/, 2004
– Янко Хромиш, *Квиток младосци, Ерато над Куцуром-Коцуром*, 8, 2005 (припремио Јулијан Рамач)
2. Мелания Павлович, *Белава лет* / Меланија Павловић *Плави лет*, 2009.

3. Др Габријел Костелник, *Поетија и проза* (преводи са русинског на српски језик), 2013 (превели на српски језик Јулијан Рамач и књижевник Мирослав Алексић)
4. Славимир Славе Шанта, *Тебе гуторим*, поезија, 2013
5. Габор Костелник Гомзов, *Идилски венец 3 мойого валала*, осучаснене видане 2, 2014 (припремио Јулијан Рамач)
6. Зденко Лазор, *Попатрунок*, писнї, 2014
7. Владимир Сабо Дайко: *Вибрани писнї и проза*, 2018 (припремио Јулијан Рамач)
8. Микола М. Кочиш, *Писнї и приповедки за дзеци*, 2018 (припремио Јулијан Рамач)
9. Гавриїл Костельник, *Хвильки, Умартей дзивочки*, 2019 (са хрватског и украјинског превео Јулијан Рамач).
10. Соња Папуга, *Думки ми лєца / Мисли ми лете*, 2020
4. **Словнїки / Речници:**
 1. *Српско-русински речник / Сербско-руски словнїк* I том 1995, II том 1997. (Друштво је суиздавач, главни уредник др Јулијан Рамач)
 2. *Речник медицинске терминологије српско-латинско-русински / Словнїк медицинске терминологиї, сербско-латинско-руски*, 2006
 3. Др Радмила Шовљански, *Речник заштите биља и животне средине / Др Радмила Шовљански, Словнїк заштити рошлїнох и животног штрєдку*, 2010
5. **Катедра:**
 1. Олена Папуга, *Руске обисце – Olena Papuga, Rusinska kuća* (перше видане, Риєка, 2009)
 2. Олена Папуга, *Руске обисце – Олена Папуга, Русинска кућа* (друге видане, Н. Сад, 2012)
 3. мср Сенка Бенчик, *Гунгаризми у руским језику*, 2014. и у *Studia Ruthenica* 17, 2012
 4. мср Сенка Бенчик, *Лингвистични паралелизми, Заєднїчки гунгаризми у сербским и руским језику*, 2020
 5. мср Андреа Медєши, *Германизми у руским језику у Studia Ruthenica* 18 2013.
 6. Наташа Фа Холошњай, *Колесарске ремєсло у Studia Ruthenica* 19, 2014
6. **Подобова творчосц / Ликовно стваралаштво:**
 - монографиї-лексикони / монографије-лексикони, каталози/каталоги:
 - 1. *Ликовно стваралаштво Русина / Подобова творчосц Руснацох*, монографија, 2003
 - 2. *Сусрет код Боднарова / Стретнуце у Боднарова*, монографија (2005-2014), 2015
 - 3. каталози-каталоги:
 1. Подобова колония – Стеван Боднаров, Господїнци, 2005 - подобови каталог I
 2. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2006 - каталог II 2007
 3. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2007 - каталог III 2008
 4. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2008 - каталог IV 2009
 5. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2009 - каталог V 2010
 6. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2010 - каталог VI 2011
 7. Дзєцинска подобова колония (I-IX) Стретнуце у Боднарова, Господїнци (2001-2010), 2011
 8. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2011 - каталог VII 2012
 9. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2012 - каталог VIII 2013
 10. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2013 - каталог IX 2014
 11. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2014 - каталог X 2015
 12. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2015 - каталог XI 2016
 13. Подобова вистава – Соња Папуга Анделїч, енкаустика Нови Сад - каталог 2016
 14. Подобова вистава – Гєлена Кркљуш Фейди, Господїнци - подобови каталог - 2016
 15. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2016 - каталог XII 2016
 16. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2017 - каталог XIII 2017
 17. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2018 - каталог XIV 2018
 18. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2019 - каталог XV 2019
 19. Руснаци на Подобовей колонїї Стретнуце у Боднарова, Нови Сад, каталог, 2019
 20. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2020 - каталог XVI 2020
 21. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2021 - каталог XVII 2021
 22. Подобова колония – Стретнуце у Боднарова, Господїнци, 2022 - каталог XVIII 2022

7. Одняте од забуца / Отето од заборава:

1. *Дуга над валалом*, Зборнік писньох коцурских поетох, 1995.
2. *Зборнік фотографийох зоз прешлосци Коцура*, Коцур 1995.
3. *Драмски живот Коцура*, Коцур 1998.
- 3а. *Куцура некад и сад / Коцур дакеди и тераз*, Нови Сад/Куцура/Коцур, 2001.
4. Габор Костелник Гомзов, Идилски венец, *З мойого валала*, репринт виданє, 2004.
- 4а. Габор Костелник Гомзов, Идилски венец, *З мойого валала*, осучаснене виданє 1, 2004. (припремио Јулијан Рамач)
5. Мелания Маринкович, *Дац квету живот – Шид у моім паметаню*, 2003.
6. *Квитки з нашей заградки*, Зборнік писньох школярох-поетох, Нови Сад, 2004. (припремио Јулијан Рамач)
7. *Русини у Сремској Митровици / Руснаци у Сримскеј Митровици*, 2004.
8. др Душан Дрляча, *Руснаци у етнографских записох*, 2006.
9. Маргита Лікар, *Наша кухарка*, Нови Сад, 2007.
10. Любомир Медеши, *Руска традиция*, Нови Сад, 2007.
11. *Русини у Новом Орахову / Ruszinok Zentagunarason / Руснаци у Новим Орахове 1 (1946-2006)*, 2009.
12. Юлијан Пап, *Бачи Дюра з Керестура – Ей, бул то кедиш красни час*, 1, 2010.
13. Дюра Лікар, *Коліше ше жито класате – Газдованє миклошевских Руснацох*, 2011.
14. Ирина Папуга, *Руска Просвита у Бачинцох*, Нови Сад/Бачинци, 2013.
15. Юлијан Пап, *Бачи Дюра з Керестура – Правда иста, нікому не гутор* 2, 2013.
16. Дюра Лікар, *Жвератко нашей младосци*, Миклошевци, 2014.
17. *Русини у Новом Орахову / Ruszinok Zentagunarason / Руснаци у Новим Орахове 2*, 2014.
18. Леона Лабош Гайдук, *Штvero діяче зоз Шиду зоз презвиском Лабош*, 2015.
19. Юлин Пап, *Стретнуца з прешлосци*, Нови Сад, 2015.
20. Мирон Жирош, *Америцки мен*, Правдиви приповедки о живоце Руснацох у Америки, 2015.
21. Мелания Арваї, *Не бац ше од живота*, 2017.
22. др Мишел Парвенска, *Древени церкви*, 2018.
23. Михайло Горняк, *Паметанє и забуванє*, 2019.
24. *Зборнік дзецинских и школярских роботох зоз литературно-подобового конкурсу Миколи М. Кочиша*, 2019.
25. Янко Барна, *Так приповедали нашо дідове*, 2022.

На седници Скупштине Друштва са проф. др Јулијаном Рамачем

Irina Papuga

THE SOCIETY FOR THE RUTHENIAN LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE AND ITS MEMBER PHD JULIJAN RAMAČ

Summary

The Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture was founded on December 4, 1970 in Novi Sad. Although the Ruthenians in Vojvodina, Republic of Serbia, have several educational, cultural and other organizations and institutions, the work of the Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture, which is engaged primarily in the study and further development of the Ruthenian literary language, fully justifies its more than five decades of existence. PhD Julijan Ramač has been a member of the Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture since its foundation in 1970 (he is entered in the Society's register under number 11). Nowadays, he is the president of the Assembly of the Society, the president of the Mikola M. Kočiš Memorial Board and one of the most important editors of the *Studia Ruthenica*. As a member of the Society, Professor Ramač was the author, co-author, editor-in-chief, translator, editor, reviewer and initiator of many editions of the Society that have been listed in this paper. This paper was written in his honor.

Keywords: Ruthenian language, literature, culture, expert meetings, tribunes, round tables, art colonies, exhibitions.

РУСИНИ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ОСПОРАВАНЕ ПРОШЛОСТИ И НЕИЗВЕСНЕ
БУДУЋНОСТИ

Преци Војвођанских Русина, као поданици слободног статуса Хабзбуршке монархије (»Rutenus Libertinus«), доселили су се половином 18. века из североисточних у јужне крајеве Угарске, у данашњу Бачку (»Ad venae anno 1746 Ruthenus ex partibus Miskolczinum). У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1919/20. добили су признање статуса националне мањине словенског порекла, чиме је отворен период националне еманципације и културног развоја који у континуитету траје до данас (на признање националног идентитета и мањинског статуса њихови сународници у карпатским областима подељеним између Пољске, Словачке, Мађарске и Румуније су чекали све до 1991, у Украјини признање нису добили до данас). Аутор се у раду фокусира на проблеме са којима се данас суочавају Русини и даје смернице за њихово решавање.

Кључне речи: Русини, Руснак, Рус, русински језик, етнички идентитет, националне мањине, Војводина, Србија.

УВОД

Војвођански Русини (Руснаци, како они сами себе радије називају) представљају део карпато-русинске популације подељене између Украјине, Словачке, Пољске, Мађарске и Румуније. Са Русима, Белорусима и Украјинцима Карпатски Русини припадају групи источнословенских народа, свој говорни језик, у којем разликујемо више регионалних дијалеката заснованих на карпаторусинском језику који је стандардизован за јужну (војвођанску) заједницу 1923. са ћириличним и за северну (карпатску) заједницу 1995. са латиничним писмом називају »наш руски/русински јазик«, »наша руска бешеда«, сами између себе се осећају »својим«, »нашим«, називају се »Ми Руснаци, ми Русини«, »Ми руски людзе (људзе), ми руски народ«, исповедају претежно гркокатоличку, али и православну и евангелистичку веру, никад у својој историји нису имали своју државу, немају заједничку политичку историју, у том погледу могу се упоредити са Курдима подељеним између Ирака, Турске, Сирије и Ирана.

Преци војвођанских Русина, као поданици слободног статуса Хабзбуршке монархије (»Rutenus Libertinus«), доселили су се половином 18. века из североисточних у јужне крајеве Угарске, у данашњу Бачку (»Ad venae anno 1746 Ruthenus ex partibus Miskolczinum). У првом таласу у напуштено насеље Керестур (»Dessolata possessio Keresztur«) доселило се око 200 породица, у другом око 160 породица у суседно место Куцуру. На крају процеса досељавања 1765. било их је око 2.200 (у Крстуру 1341, у Куцури 779). Приликом последњег пописа у периоду Аустро-Угарске 1910. било их је 13.457, приликом првог пописа у Краљевини Југославији 1921. – 13.664, што представља стагнацију због губитака у Првом светском рату, да би наредних пет деценија било бележено стабилно повећање и 1971. достигнут највећи број од 20.109, после тога се бележи опадање, приликом пописа 1991. било их је 18.099, приликом најновијег пописа 2002. свега 15.095.

У новом крају развијали су се без значајнијих културних и других веза са својим сународницима у карпатским областима подељеним између више држава. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1919/20. добили су признање статуса националне мањине

словенског порекла, чиме је отворен период националне еманципације и културног развитка који у континуитету траје до данас (на признање националног идентитета и мањинског статуса њихови сународници у карпатским областима подељеним између Пољске, Словачке, Мађарске и Румуније су чекали све до 1991, у Украјини признање нису добили до данас). Како се природним путем њихов број повећавао, рано су почели да се у потрази за послом и бољим животом исељавају из Крстура и Куцуре у околна места (Кула, Врбас и др.), затим у Нови Сад и Шајкашку (Ђурђево, Госпођинци), у Срем и Славонију (Петроварадин, Шид и околина, Сремска Митровица и околина, Вуковар итд.), као и у Америку и Канаду (Питсбург, Торонто).

Данашњи распоред русинског живља показује да је Бачка остала центар њихове територијалне концентрације, а Руски Крстур, са непуних 5000 становника, најбројније место и културни центар заједнице у Србији. По броју становника следе Куцура (2.500), Нови Сад (2000), Врбас (1.800), Ђурђево (1.300), Кула (850), Шид, Сремска Митровица и околна насеља (1600), итд. Осим Руског Крстура, где чине већину становништва (око 90%) и Куцуре (са око 51%), у осталим местима су у изразитој мањини, изгубљени у већинском становништву.

РУСИНИ – КО СУ, ШТА СУ РУСИНИ

Русини су – историјски народ као и остали словенски народи. Своју прошлост деле са свим словенским народима. Историјско сећање, традиција, културно наслеђе и обичаји везују их за карпатске области и старије словенско-руско наслеђе, што се тако очигледно потврђује у етнониму Руснак/Руснаци, префиксима и квалификативима изведеним из имена »Рус«, »Руски« (»ми руски людзе (људзе)«, »наш руски јазик (јазик)«, »нашо руски обичаї (обичаји)«, »руски писнї (писњи)«, »руска школа«, »руска црква«, итд.). Одликују се високим степеном очуваности етничког идентитета (осећај заједничког порекла, језик, обичаји, вера, патроними), као и својом усредсређеношћу на рад и живот са већинским и народима у мултинационалном и мултикултуралном друштву Војводине и Србије.

У Војводини су опстали и развили се до тога што су данас захваљујући не само томе што су у Краљевини СХС били признати као мањина словенског порекла (што је очувано у свим променама до данас, осим у периоду окупације Бачке 1941-1944), већ и томе што су се идентификовали са средином и интересима већинског српског народа у чији су културни, економски и државотворни простор ушли. Радило се о обостраном прихватању заснованом на свести о заједничком словенском пореклу и интересима заједничког живљења. Као равноправни грађани са признатим статусом националне мањине укључени су до непрепознатљивости у све друштвено-политичке токове ове земље. Немају неписмених, у својој широј средини процентуално имају вероватно највећи број универзитетски образованих, развили су и сопственим кадровима одржавају институције образовања од основног до универзитетског нивоа као и културне институције и средства информисања на свом матерњем језику. Језик војвођанских Русина (»Руски јазик (јазик)«, »Русински језик«), прихваћен у Војводини као један од шест службених језика представља основно обележје њихове етничке особености и потврду њиховог културног идентитета.

Место је да се постави питање како је то било могуће да се говорни и писани језик етничке заједнице у Војводини која никад није имала више од 20.000 припадника, одвојене од својих сународника и без значајнијих веза са њима, »расуте« условно речено у туђем окружењу – развије до тога да се »препознаје« као различит и прихвати као равноправан у великој групи словенских језика, док се језик-дијалекат сродне компактне етничке заједнице аутохтоне у карпатским областима данашње Украјине која броји око 950.000 припадника у класификацији УНЕСКО сврстава у групу угрожених

језика, језика који ишчезавају.

Све у свему, излази да су Војвођански Русини, иако им ни овде није било увек лако боље, прошли од својих сународника који су у »старом крају« остали подељени између неколико држава, од којих две нису словенске (Мађарска и Румунија), изложени асимилацији, принуђени да се као појединци и етничка заједница изјашњавају по вољи државних власти све до промена 1990/91, да би данас у неким земљама били сведени на безначајан број, без биолошке моћи за ревитализацију и служили колико за доказивање данашње политике националне равноправности.

ПРОБЛЕМИ СА КОЈИМА СЕ ДАНАС СУОЧАВАЈУ РУСИНИ

Нестају као снег на пролетњем сунцу: Подаци показују да је у тридесетогодишњем периоду између 1961. и 1991. број припадника русинске заједнице смањен за приближно једну трећину (27,14%). У десетогодишњем периоду 1981-1991, број се смањивао по стопи од око 0,9% годишње, што представља смањење апсолутног броја за око 1.653 особа, од чега се на губитак узрокован иселавањем у западноевропске земље, Канаду и САД процењује на око 1000 особа, остатак се приписује опадању природног прираштаја. Негативни тренд се наставио и после 1991. године, чему су у великој мери допринели сукоби на територији СФРЈ, као и чињеница да се распадом СФРЈ око 15% припадника русинске заједнице нашло у границама Републике Хрватске.

Негативна демографска кретања унутар русинске заједнице огледају се у кретању броја деце обухваћене основним образовањем на матерњем језику. У школској 2000/2001. години број ђака у односу на претходну годину смањен је за 288, што значи за 17,73%. Тенденција кретања се јасније види из података да је у школској 2000/01. години од укупно 1.238 ђака обухваћених основним образовањем 630 похађало наставу на матерњем, а 608 на српском језику. Данас, на нивоу основног образовања редовна настава на матерњем језику одржава се само у Руском Крстуру и Куцури, али и тамо се уочава све изразитија тенденција опредељивања за наставу на српском језику. У Ђурђеву настава на матерњем језику се одржава на нивоу од десетак новоуписаних ђака годишње и питање је само времена када ће се угасити. У Врбасу, Кули, Новом Саду и на подручју Срема на нивоу основног образовања на матерњем језику не постоји више ни једно одељење. У гимназији у Руском Крстуру, првој и јединој у свету, која се још увек сматра »русинском«, постоји једно непопуњено одељење на матерњем и два попуњена одељења са наставом на српском језику. На Катедри за русински језик и књижевност Универзитета у Новом Саду, однос између студената и наставног особља је приближно исти. За разлику од тога, број ђака на нивоу основног и средњег образовања, као и студената на вишим и високим школама и универзитетима са српским наставним језиком се, међутим, одржава на једнако високом нивоу.

Негативна демографска кретања одражавају се и на структуру брачних заједница. Подаци засновани на проценама говоре да је однос »једнонационалних« према »мешовитим« брачним заједницама приближно 60 према 40., с тим што је старосна структура »једнонационалних« приближно 60 према 40 у »корист« оних у којима се деца више не могу очекивати. Карактеристично је да се деца из мешовитих бракова подједнако осећају »једно и друго« и русински и српски сматрају својим »матерњим« језиком – све док у друштву око њих влада нормална ситуација.

Све у свему, очигледно је да Русина има све мање, а да одговор на питање шта је томе узрок треба приписати паду наталитета, иселавању и асимилацији. Објашњење за све ово мора се тражити у стању општих политичких и економских прилика. Кад је реч о асимилацији – остаје да се констатује да је процес »нестајања« почео тада кад је малобројна русинска заједница 1919/1920. била призната у тадашњој Југославији као

национална мањина словенског порекла, тада кад су њени припадници изашли из своја два-три насеља на шире просторе бивше Југославије, материјално се изједначили са својим суседима и као равноправни грађани почели да се укључују у друштвено-политичке токове своје шире средине. То је учинило да их је данас могуће разликовати као »различите« тек кад се сами као такви идентификују.

Изложени су поделама на питању »ко смо и шта смо«: Поделе на питању »ко смо и шта смо«, »јесмо ли Русини или Украјинци« представљају највећу тешкоћу у решавању актуелних проблема овдашње русинске заједнице, јер доносе туђе свађе, исцрпљују њену енергију, доносе пасивизацију и затварање, исељавање или »бежање« у асимилацију, на крају изазивају и неповерење средине у којој живе. Узроци ових подела не налазе се у »унутрашњем стању« етнички и културно дефинисане русинске заједнице, јер у том погледу у народу не постоје недоумице. Русине као ни друге народе не треба учити ко су и шта су, о томе је, уосталом, и наука рекла своју реч.

У расправама интензивираним од проглашења независне Украјине 1991. се не ради о етничком пореклу и националном идентитету, већ о заузимању позиција у друштвено-политичком животу и борби за руководећа места у русинским институцијама у функцији политичких интереса са којима овдашња русинска заједница нема директне везе, нити на њих може утицати. Узроци расправа се не могу тражити ни у односу већинског српског народа према Русинима, иако од спорадичних инцидената нису поштеђени ни они, што се може приписати општем стању у друштву, појединачним нереалним захтевима из њихових редова да се решење за материјалне тешкоће тражи ослонцем на земљу која, да би апсурд био већи а циљ јаснији – Русине сматра за »субетнос украјинске нације«, другим речима негира им националну самобитност са свим последицама на положај и права.

Недовољно припремљени за време које долази: Догађаји у претходној деценији, поред психолошких и политичких траума донели су Војвођанским Русинима опште и лично осиромашење катастрофалних размера, што доводи у питање могућност за остваривање личних и заједничких циљева. Прелазак са система друштвено-буџетског финансирања културних и других институција посредством којих се испољава етнички-национални идентитет на систем самофинансирања, кад је реч о русинској заједници, биће веома тежак. Русинска заједница једноставно нема материјалних могућности за одржавање постојећих институција посредством којих чува своје етничке-националне особености. О неком усаглашеном деловању на нивоу заједнице у овом тренутку не може се ни говорити (на рачуну Фонда Русинске матице, основаном пре пар година нема и дуго неће бити ни динара!), не само због незадовољавајућег материјалног стања и финансирања посредством Националног савета или секторских институција подложних различитим интересима, већ и због поделе на питању »ко смо и шта смо«.

ЗАКЉУЧНЕ КОНСТАТАЦИЈЕ

Искуство овдашње и русинских заједница у другим земљама, историјски-културно и национално дефинисаних као национална мањина (били као такви признати или не) говори да решење за основне проблеме морају тражити само у сарадњи са »домаћим« властима.

Везивање за спољне факторе (осим ако то нису ОУН и релевантне европске организације), ма колико били блиски и добронамерни доводи не само до политичких подела и размирица унутар заједнице, већ и до неповерења средине у којој живе, а суочавање кад је реч о овдашњој русинској заједници са политиком »украјинизације«, како то статистички подаци показују, убрзава асимилацију, »уроњавање« у по свему ближу српску средину и исељавање у свет (од Новог Зеланда и Аустралије, преко Немачке, Шведске итд., до Канаде и САД, свуда само не у земљу која им се тако

великодушно нуди као »Матица«) другим речима – до губитка »националне супстанце«, до ишчезавања.

Посматрано са материјалног становишта, очигледно је да се друштвено-политичким променама у процесу »транзиције« не доводи у питање »једнакост у правима« свих грађана, што значи и припадника националних мањина, већ и због тога што су равноправни као грађани и порески обвезници. Као таквим, не може им се ускратити право на учешће у буџетском финансирању образовања и рада »националних« институција под једнаким условима са већинским народом. Али, изнад тога, за финансирање посебних, специфичних активности очигледно да се не може много очекивати, чак ни у условима дефинисаним законима заснованим на »позитивној дискриминацији«. Треба очекивати да ће се држава и друштво све више ограничавати на стварање општих оквира за остваривање грађанских и људских права, из којих природно извиру и етничка-мањинска, а остављати простор за деловање посебних, етничких група на основама добровољног удруживања и самофинансирања. Чињеница да је русинска заједница управо на таквим основама стварала и одржавала сопствене институције од досељавања и развијала између 1918. и 1941, упућује на закључак да у условима стабилних друштвено-политичких токова и економског развоја државне заједнице не би требало страховати од будућности. У том смислу не може а да не охрабри чињеница да су се русинске етничке заједнице управо на оваквим основама одржале у земљама којима се у процесу реформи и промена као држава приближавамо (САД, Канада, Немачка, Шведска, Аустралија, итд.). Решење је, наравно, у оријентацији на стварање материјалних услова за одржање идентификовањем са основним – демократским тежњама овдашње државне заједнице, што претпоставља обавезу државне заједнице на заштиту које данас нема у политици заснованој на »позитивној дискриминацији« националних мањина.

Mihajlo Hornjak

THE RUTHENIANS IN VOJVODINA BETWEEN THE DISPUTED PAST AND UNCERTAIN FUTURE

Summary

Ruthenians are a historical people like other Slavic peoples. They share their past with all Slavic nations. Historical memory, tradition, cultural heritage and customs bind them to the Carpathian regions and the old Slavic Rus' heritage, which is clearly confirmed in the ethnonym Rusnak (pl. Rusnaci /rusnatsi/), prefixes and qualifiers derived from the names "Rus", "our ruski (Eng. Ruthenian) language", "our ruski (Eng. Ruthenian) customs", "ruski (Eng. Ruthenian) songs", "ruska škola (Eng. Ruthenian school)", "ruska cerkva (Ruthenian church)" etc. They are characterized by a high degree of preservation of ethnic identity (sense of common origin, language, customs, religion, patronymics), as well as their focus on working and living with the peoples in the multinational and multicultural society of Vojvodina and Serbia.

Key words: Ruthenians, Rusnak, Rus', Ruthenian language, ethnic identity, national minorities, Vojvodina, Serbia.

ЗДОБУТА И НАУЧЕНА НАЦИОНАЛНОСЦ ПРИ РУСНАЦОХ

Националносц (етнічност) то особне чувство особи, а як самоопредзелене вецей людзох витворює ше колективно. Здобува ше през едукацію (фамелийне воспитанє и школске образованє). Таки историйно самоунапрямени процес ше одбува генерацийно. Медзитим, процес національного самоопредзеленя може буц пременени дириговано. Теди то не здобута, але научена националносц. Руске націоналне чувство ше пестує на основі традиції (усней народней творчосци), по историйним цeku з генераций на генерацию. Звичайна особа рускей националносци ше не трапи хто є по националносци, зна дзе припада. Медзитим, часц інтелігенції рускому національному определєню надрилює (диктира) іншаки зміст. Омаловажує ше руски націонални характер хаснуючи руски інституції образования, інформованя, видавательства, релігії и культурних активносцох. Роби ше дириговано, углавним свідомо пре власни хасен тих поєдинцох, але под таким впливом и на такєй основі наученей националносци руски потомки нови напрям руского національного живота можу шириц и интерно, без особного хасну. Зачатки диригованей националносци при Руснацох мож историйно препознац. Сущносц проблему здобутей и наученей националносци находзи ше у определєню векшини членох националней заєдніци, а як найважнєйше, чи ше заєдніца може отримач на традиції, чи ше пода даякому іншакому унапрямену.

Ключни слова: националносц, уплїв традиції, уплїв поєдинцох, індивідуалізм, унітарізм, уплїв образования, націонални розвой, етногенетски дискурс, етногенетски параметри, націонални хасен, націонална утрата.

Постоянє Руснацох не спорне, ані знука рускей националней заєдніци, ані у руским націоналним окруженю. Руснаци знаю же су Руснаци, а звонка рускей националней заєдніци зна ше о постояню Руснацох. Руснаци знаю же хто су, знаю хто им були предки, а припадніки другей националносци препознаваю дзепоедни руски характеристики як іншаки од своїх власних. О Руснацох ше зна у швецє през обяжну літературу, през науку, през школство.

Понеже людзе медзи собу по націоналних прикметох знаю же хто су, звичайна особа ше зоз таким питаньом националней припадносци, або національного походзеня, не трапи и не глєда свой даяки іншаки націонални корєнь. И гоч Руснаци, як часц Карпато-Русинох, спадаю до такволаних сучасних *бездержавних националносцох ... заснованих на заєдніцкей прешлосци* (Guibernau 2000: 1), и гоч су одорвани од своєй матичней етнічней території, руске націоналне чувство през скоро три вики превозишло спокуси часу. Руснаци остали при своїм мену, хасную свой руски язик и пестую культурни прикмети хтори преноша з генераций на генерацию. Сучасни припадніки рускей националней заєдніци, значи, здобули своєю чувство національного определєня од своїх предкох. То *здобута националносц*.

З другого боку, зневажованє руских етнічних характеристикох як самосвойних постої. И звонка так як и знука рускей заєдніци єст намаганя приказац Руснацох як дияспору хтора видвоєна зоз другого, инородного етносу, зоз *матичного народу*, и таке твердзєнє ше прецагує през писани жридла рижного жанру, як од інформатики и белетристики, так аж и по науково розправі. Шири ше підозривосц же под прициском сучасних дружтвених рушаньох Руснаци націонално не годни вецей витримац и же щєзню з исторії. Прето ше им за предлужєнє національного живота понука субститутивну националносц хтора у сушносци по етнічних параметрох блїзка, але заш лєм іншака од рускей традиції. Перши крочай подняти у тим напрямє ше манифєстує у приказованю рускей етногенези у іншакей форми, зоз іншакиим смислом, як кед би самостойносци у розвитку рускей националносци цалком не було. Руснацох ше зводзи

на підгрупу другого етносу і на такий спосіб Руснаці би ще треба́ли звикну́ц на етногенески *devious cursus* (скруцоване з драги у націоналним розво́ю), поступне прилапо́ючи нову націоналносц як свою. Прето то *научена націоналносц*.

Зводжене Руснацох на націоналну підгрупу вошло аж і до школских учебнікох по руски. Нови поколеня ще през шко́лство пробу́є звикну́ц на виконструоване походжене, иншаке од того яке здобули през домашнє воспитанє. Одредзени пошлі́дки обачлі́ви прето же руски дзеци уча о себе є́дно дома, а друге у шко́ли. При дзецох таки стан виволу́є конфу́зію у погля́дзе етні́чної самоиденти́фікації. У психоло́гії з обсерва́цію і експериментално до́казане же ще справоване дзецох мене́ под константним уплі́вом того цо уча: *про́цес почи́на у вчасне́й младосци і окре́ме є́ мо́цни у адо́лесцентних ро́ках, кед младе́ж ма проблем спра́м свойого одредзо́ваня у одноше́ню на свою етні́чну гру́пу і находже́ня ровнова́ги ме́дзи 'лоя́лносцу́ ту́ свойому́' і 'на́правеному́' спра́м ве́кшого швета́"* (Wade et al. 2004:517). Прето од окре́много значе́ня образовни зми́ст при руских дзецох, же чи ще будзе песто́вац добу́те исторі́йне памета́нє руске́й націона́лне́й зає́днї́ці, або ще *ру́ска исто́рия мо́дифіку́є з ци́льом мо́дифікації́ і націона́лне́й ку́льтури* у цалосци. Поне́же урядо́ве образо́ванє (а образо́ванє зави́ши од того хто пи́ше шко́лски учебні́ки), ма першенствени уплі́в на формова́нє особи, така свойофа́йтова мо́дифіка́ція тради́ції о походже́ню і припа́дносци, уна́пряме́на на прила́пйова́нє инша́ких дру́жтвених (у тим случа́ю націона́лних) вре́дносцох і норма́х од тих нау́чених дома, спа́да до націона́лне́й асими́ляції. А найви́годне́йши спосо́б націона́лне́й асими́ляції мо́ж посци́гну́ц зоз націона́лносцу́ хтора стра́ци дови́риє до ку́льтурних вре́дносцох власне́й тради́ції.

У погля́дзе руске́й тради́ції ви́ражене систе́матичне зне́важова́нє самосто́йносци руске́й ку́льтури. Присутне є́ ме́дзи таки́ма хтори неупутени і поверхо́во поровну́ю до́сяги у руске́й ку́льтури. Само́довиріє́ им ні́зкого у́ровня прето же у ку́льтурним процесе́ активно не беру́ учасц і крити́зерски о́ценю́ю посци́гнути до́сяги. Од таке́й малоду́шне́й вельо о́штрейша́ форма́ анга́жова́ня прису́тна у шире́ню не́довирія́ до проспе́ритету руске́й націона́лносци. Звичайного припа́дні́ка руске́й націона́лне́й зає́днї́ці задово́лює чу́вство же предлу́жує тради́цію сво́їх предко́х, але́ при є́дней часци інтели́генції ме́дзи Русна́цами ко́мплекс руске́й націона́лне́й і ку́льтурне́й інфе́риорносци на́телю мо́цни, же ще за Руснацо́х гле́да інте́гративни мо́дел націона́льного опе́редже́ня. Пла́сує ще інте́гра́ція руско́го етно́су до друго́го, ве́кшого етно́су, хтори би, як держа́вотворни, по сво́єй приро́ди є́дини мо́го́л Руснацо́х зачу́вац од асими́ляції:

У преучова́ню пре́шло́сци і ку́льтури Руснацо́х у Ба́чки і Сри́ме, подобно́ як і при Руснацо́х на Закарпа́т'ю, ви́ше була́ прису́тна те́ория і пра́кса о Руснацо́х як окре́мним сла́вянским наро́дзе. Потера́ині́ иску́ства ука́зую́ же така ориє́нта́ція ви́ше була́ ме́нє́й хасно́вита са́мим Русна́цом, як офі́ційне́й, го́ч даке́ди і при́критей, держа́вне́й полі́тики, без о́гляду чи́ ще ро́би о Австро-У́горске́й, Чехослова́цке́й чи́ ЧССР, Ма́дярске́й і Польске́й, та і Кра́льовини Ю́госла́вії і СФРЮ́, бо за держа́вну полі́тику Русна́ци найча́стейше́ найле́пши́и як окре́мни наро́д - те́ди ще не́ поста́вляло́ пита́нє мати́чного наро́ду, ку́льтурних вяза́х зоз ні́м, але́ і мо́жлі́вих полі́тичних пошлі́дкох таки́х вяза́х. Русна́ци як окре́мни наро́д, у пра́кси ви́ше ме́нши́на у держа́ви друго́го або дру́гих числені́ших наро́дох, без мо́жлі́восци́ же би́ ще опе́рали́ на ку́льтурне́ і націона́льне со́трудні́цтво з мати́чним наро́дом, була́ крегка́ ма́са хтору́ ле́гче́йше́ мо́ж одна́родзи́ц, або го́лем так ду́мали па́ную́ци́ кру́ги у тих держа́вах (Рамач 1990: 57).

Осно́вни пробле́м тако́го гіпотети́чного імпе́ративу́ у тим же, кед Русна́ци му́ша ма́ц мати́чни держа́вотворни наро́д (го́ч є́ по етні́чних пара́метрох инша́ки) і од нього́

черпац інспирацію за своєю постійне, замінюючи здобутки своєї традиції з традицію *матичного народу*, вец і Руснаци на концу своєї драги вецей не буду своєю. Вецей их теди нет, вони національно нестаню, бо су (евентуално) етнічно асиміловани до чогошик етнічно другого, у тим случаю до *матичного народу*. Сущносц проблему у тим, же асиміляція гоч якого характеру, гоч до якого народу, не на хасен Руснацом, бо би вец, практично, Руснаци скапали як національно-дружтвена заєдніца. Скапал би руски язык, мено, традиция, односно основни руски націонални прикмети би були заменени зоз другима, цудзима. Цо вецей, модификация рускей култури може привесц не лем до асиміляції, але исто так и до денационалізації Руснацох. И у єдним и у другим прикладзе, національно за руску заєдніцу таки резултат би представлял тоталну утрату.

Рускосц прето и постої, же то не даяки архаични, превозидзени модел дружтвеного организова. Як за сучасни часи утвердзел П. Морланд, уважени демограф зоз Университету у Лондону у Англії, *...народи и етнічни групи наисце постоя и важни су през историю. Людзе по природи не жию кажде за себе, видвоєно, але у групах... маю чувство справ заєдніцкого походзєня, языка и обичаюх ...* (Morland 2019: 28). Зоз такого становиска, кед ше уважи науково доказани факт же націоналносц (етнічносц), як *прихильносц або идентификованє з одредзену етнічну групу*, настава як *продукт людского розума и людских чувствох* (Yang 2000: 40), вец і руска націонална заєдніца постої прето же одредзени людзе маю потребу и чувство припадац гу тей заєдніци. Припадніки рускей націоналней заєдніци маю потребу пестовац здобутки своєї націоналней култури не прето же би ше розликовали од других людзох, але прето же би ше препознавали медзи собу як Руснаци. У тей потреби лежи фундамент постояня Руснацох и потамаль покля людзе маю таку потребу, потамаль ше затрима и їх націонална заєдніца.

У фахових розправах о тим хтори то тоти прикмети по яких ше людзе видвоюю єдни од других и пре хтори ше тримаю ведно, єст розлични теорії. Понеже слово о Руснацох, прикладне будзе применїц дефиницію о націоналней припадносци як ю утвердзел Павло Роберт Магочи, високоуважени науковец, историчар, предняк у фактологийним доказованю о постояню Карпато-Русинох як окремого, самостойного восточнославянського народу, а до хторого спадаю и Руснаци. Справ Магочия, а мож то з правом прилапиц як сумарносц у науковим дефинованю того дружтвеного феномену, націоналносц ше одноши на групу людзох хтори ше обєдинюю на основі углавним шейсцох прикметох (або дасдних з тих прикметох): 1. Територіялна припадносц; 2. Язык; 3. Историйна традиция; 4. Религия; и 6. Социально-културни характеристики односно менталитет (Magocsi 2015: 112—115).

ТЕРИТОРИЯ ПОХОДЗЕНЯ

Категория територіялней припадносци у прикладзе Руснацох ма дакус иншаке значенє як цо то при тих народах цо жию на своєї етнічней території, бо ше етнічна територія Руснацох не одноши на постояци стан. Руснаци, ту дзе тєраз жию, на югу Панонії, прєселєнци. Знаю же пришли одинкадз. Пєстую усну традицию же походза з одредзєней території (волаю ю Горніца) и же там жили їх непоштредни руски предки.

У тим поглядзе Руснаци не винїмок. Єст и други народи як Руснаци, хтори вецей не жию на території своїх предкох, але пєстую традицию о своїм походзєню. Сучасни науково виглєдованя у вецей дисциплинох (история, археология, етнология, аж и биология итд.) були порушани праве прето же ше сцєло утвердзиц жридлове територіялне походзєнє сучасних народох. Наприклад, Мадяре сцу знац одкаль ше точно рушєли до Европи и хто им бул по култури и языку найблїзши (Турки, поведзмє). Горвати доказую же су сумерского походзєня зоз старєй Персії. З другого боку, Сєрби

сцу доказац же су автономни ту дзе жию, же нїодкаль не пришли на Балканске полуострово бо ту вше були, але и Албанци доказую исте, тиж так.

У рускей усней, народней традиції, територія походзєня Руснацох ма свою назву Горніца, але понятє територіялно не оґранічене. Зоз сигурносцу не мож повесц на хтору географску територію ше одноши. Вецей авторе писали о рускей Горніци, так же Олег Румйовцев, лингвиста, преанализовал яке ест становиско у литератури о територіялним походзєню Руснацох. Намира му не була точно територіялно оґранічиц руске етнічне жридло, але лєм препатриц и анализовац же цо о тим питаню писане и хтори то авторе. З того позбєраного и добре преанализованого писаного материялу мож замерковац два основни тенденції:

1. Перше, же ше Горніцу географски пробує лоцировац спрам геополитичних назвох (варошох, вармедьох, обласцох и державох). Углавним так як о своїм походзєню знали першобутни Руснаци приселєнци (з тим же ше у дзепосєдних сримских руских фамелийох територія походзєня одноши на Бардейовки край у терашней Словацкей);
2. Друге, же зоз зужєней території яку означели ношитєлє усней традиції (през фамелийну усну традицію и рижни урядово документи, як цо то молби, жалби, вимоги), у дефинованю Горніци ше преходзи на вше ширшу и ширшу територію. У складзе з тим як Горніца преходзєла зоз составу єдней до другой держави (Угорска, Чехословацка, Україна), порозумєнє на цо ше тото понятє одноши географски ше лоцирує вше баржей на сивєр и на ширшу територію. Ту обачліви два окремини екстрєми: док Яким Сабадош и Владо Шанта Руснацох по походзєню територіялно и етнічно повязую лєм за Виходнярох (Руснацох, односно Восточних Словацох у Словацкей), роздзєляючи Руснацох од Русинох сивєрнєйше на Карпатох, Михайло Ковач, Мирон Жирош и други пласую толкованє же кед у составе України тєраз найвєкше число Русинох (Карпато-Русинох), а то Закарпатска обласц, вєц Руснаци прєйг тих Русинох и прєйг Русинох Галичини (сучасно: Українцох), повязани зоз Українцями у Придніпровю, односно же и за Руснацох Україна територія походзєня.

Виходзи же цо литература новша, з тим же першобутна руска народна традиция о території походзєня, Горніца, вше вецей заобиходзи и вше ше частєйше спомина територія по хторей ше Руснаци злучую гу Русином Карпатского ареалу (у значєню же Руснаци етнічно исте як и Карпато-Русини), або, так же ше наглашує територія у гранїцох українскєй держави, же би ше Руснацох зведло на українску дияспору. На такєй основи, твердзаци же Руснаци *найстарша українска дияспора*, у розправах 1990-их рокох о матичних державох националних меншинох у Сербії вихасновало ше нагоду мєновац Україну за матичну державу и Руснацом и Українцом.

У цалосци патрене, руским дзєцом (та и явносци у цалосци) Україна ше приказує як територія одкаль Руснаци походза и дзе по култури припадаю. И на Оддзєлєню за русинистику Филозофского факултєту у Новим Садзе вєлька улога дата фаховим предметом з обласци українского языка и литератури. Образованє по руски на таки способ постава инструмент *научєней националносци*. Прицисок вєльки, але и попри такого невигодного стану, руски национални дух ма шансу прєжиц, бо як Б.Ф. Скинер, амерички психолог и социялни филозоф утвєрдзєл, *образованє то тото цо останє тєди кед ше забудзє тото цо научєнє* (R.T.V. 1980: 508). Спрам того би ше могло твердзиц, же кед ше етногєнєза руским поколєньом будзє прєзєнтовац по моделу *здобутєй националносци*, а не у модификованєй варианти (диригованє преходзєнє з

єдней націоналносци до другей), нови поколєня по націоналносци годни остац Руснаци.

ЯЗИК

Сучасни руски язык лингвистично ушорени на уровню нормованих шветових литературних языкох, а подполно є функционални зоз социологийного становиска, и политично є признати. Кед на початку 2022. року преїг електронских медийох преширена вистка же руски язык конечно достал и свой статус медзи медзинародно стандардизованима языками швета, у ISO 639-3, SIL International, и достал власну ознаку rsk, медзи Руснацами настала єдна файта еуфорії. Руснацом ше на таки способ удало мац орудіє за процивтезу же руски язык то єден з диялектох українского языка.

Историйно патрене, од першей кнїжки 1904. року и першей граматики 1923. року, у руским литературним языку ше досцигло по богату уметніцку и наукову литературу, информованє, хаснованє у образованю, адміністрації и литургії (закончуючи зоз прекладом Святого писма на руски язык). На тей розвойней драги руски язык прецрпел рижнородни пременки своего часу, але му основа остала на народней бешеди. Як Гелена Медєши, лингвиста, замерковала ... за *Керестур у Восточней Словацкей (тераз Земплинска Теплица) и Руски Керестур у Войводици на язичним уровню час як кед би станул* (Медєши 2017: 3). Жителє єдного и другого места ше медзи собу можу зошицким розумиц. И попри того же єдни остали у старим краю и свою бешеду хасную лєм дома медзи собу, а други, тоти преселєнци зоз Горніци на Долню жем, свою бешеду поступнє привели на лингвистично нормовани язык, лингвистична основа им остала иста. Тота, жридлова язична компонента длуго була занєдзбана у процесу нормованя руского языка.

Од самого початку руски язык ше сцело цо баржей прибіжиц гу восточнославянкей групи языкох (конкретно, гу українському языку) и оддзєлиц го од заходнославянских языкох. У першим шоре, тенденциозни проукраїнски напрям увєдзени такой на самим початку. Розпочал го Гавриїл Костельник, перши нормователь руского языка. Вон ше як високоучена особа поднял зложиц першу граматику руского языка и то зробел на таки способ, же би лингвистични норми у руским языку зведол на українски. З тим цильом, попри других подняцох (окреме у поглядзе лексики), Костельник руску азбуку ортографски превжал зоз українскей.

Теорийно патрене, Г. Костельник могол мац и иншаки ришєня за руски язык, бо од нього завишело як ше будзе писац по руски. Вон бул рукоположнік нормох за руски язык, а од каждого хто перши-першучки у нормованю єдного языка, обчекує ше же найдзе найприкладнєйшу, найфункционалнєйшу форму за дотичну гласову систему (кед же трима тот язык за окремини язык, а нє диялект даєдного другого языка). У нормованю руского языка таки приступ нє бул запровадзени, бо рускому языку нє дата форма самостойного языка, але є зведзени на диялект українского. Тиж так, нє запровадзена найприлагодлївша форма за писанє. Найвигоднєйша форма писаня у одредзеним языку ше посцигне кед кажди окремини глас ма окремини знак. Так ше пише по сербски, же кажди глас у сербским языку ма окремну букву. У руским литературним языку таки принцип нє заступени, гоч вироятно Костельник знал бешедовац и читац по сербски, прето же бул полиглот и могол препознац вредносци ортографскей системи яку запровадзел Вук Караджич. Костельник нє вихасновал нагоду буц оригинални у тим поглядзе прето же ше напредок особнє опредзелєл за українску націоналносц. Гоч видзел и сам же Руснаци нє прилапа украински литературни язык як свой, та ше прето заложел же би Руснаци хасновали руску бешеду у писаней форми, заш лєм руску кирилску азбуку просто преписал зоз українскей. Од теди ше таке ришєнє у руским языку применює по нєшкайши часи.

Таку праксу, операц ше на лингвистични рішення у українським языку, предлужел други визначни нормователь руского языка, Микола М. Кочиш. Вон ше у шицких лингвистичних формах у руским языку операл на українськи язык. Чисцел лексику, модификовал синтаксу и морфологию, та кед му даяка форма не пасовала до українськей системи, мянял ю у руским языку тримаючи же руски язык треба очистиц од шицких *цудзих уплівох*, окреме упліву заходнославянських и мадярського языка. Таки приступ би ше могло наволац *унапрямени*, прето же ма напредок поставени ціль кадзи ше ма розвивац руским язык (гу українському). Аж зоз проф. др Юліяном Рамачом, сучасним водзащим лингвистом медзи Руснацами, а ступци подкрипением з роботу лингвистики Гелени Медеши, з ей окреме розвитим чувством и познаваньом духа руского языка, почина период фундаментального преучованя жридох руского языка у шицких лингвистичних формах (лексики, синтакси, морфології и фонетики). Вони ношители напряду у хторим ше руски язык збогацує през вихасновйованє уж постоящих, гоч и призабутих ресорсах у руским языку. Прето би ше тот напрям могло наволац *фундаментални* (часточне є розпочати зоз Гавриїлом Надьом, тиж руским лингвистом). Характеризує го намаганє применіц таки лингвистични рішення, хтори у першим шоре зазначени у руским бешедним языку, або тиж у найстарших писаних жридох. У поглядзе лексики, кед даєдни вислови у руским языку нет, глєда ше лингвистичне рішення зоз русинського карпатського ареалу, а не з українського літературного языка. Окреме ше Михайло Фейса, модерни и високопродуктивни руски лингвиста, при складаню нового правопису заклада за рішення хтори перевірені и ускладзени зоз бешедну праксу людзох хтори руски язык интензивно хасную. На такєй подлози, сучасни руски лингвісти, *фундаментального напряду* у нормованю руского языка, уважую природни розвой языка у складзе зоз географським краєм и здобутком прешлосци, а таки приступ у складзе зоз становиском антропології же географськи условия живота маю примарни уплів на народну бешеду, так як и на шицки други файти людськей культури. Як би ше поведло, язык одражує, медзи велім другим, аж и *екологію* у якєй настал и розвива ше (Wade et al. 2004: 84). Прето руски язык зоз юга Карпатського краю и юга Панонії не може буц легко модификовани по моделу українського языка придніпровськей степи. Не ма свой природни цєк (уводзєне дзєпєдних поняцох зоз українського до руского языка людзом випатрало шмишні).

Руски язык поступне достава подполну форму самостойней лингвистичней системи у рамикох славянських народах и вше єст меней обєктивни основи руски язык подвесц под язичну систему даякого другого, не руского етносу. З таким положєньом руски язык мощно подкрипує потребу пєстованя руского національного ідєнтитєту, а посцигнути сучасни досяги поставаю вше баржей стимулативни:

... руска лексикологія ма будучносц, бо на лексиколографську сцену приходза нови кадри, хтори збудовали фундаментални знаня на Оддзелєню за русинистику, а хтори руски язык, третируюци го як наймладиши, штернасти славянськи язык, жадаю и очувац и розвивац (Фейса 2012: 28).

ИСТОРИЙНА ТРАДИЦИЯ

Кед ше поняцє историйней традиції звездє на заєдніцкє памєтанє о славних предкох и славней прешлосци, медзи Руснацами такого традицийного памєтаня нет. Руска митологія у тим поглядзе тиж не постої. Нет ані легенди, ані народни балади, або приповєдки о видуманих давних руских героїох. Нет споминаня даяких руских кральох, велможох, руски твердині и славни битки. У рускей усней традиції Руснак воює прето же є примушєни, а не пре героїство, вше воює за цудзого, його вождєвє не з руского роду. И збойніки, гоч су зоз народу и на боку социялней правди яку би звичайни чловєк пожадал, у руских баладох до конца буду покарани пре свойо

неморални діла. Руска усна традиція не оправдує злодійства, одніманє цудзого, блудносц. Нет таких як Робин Гуд, вихвалени у англійській легендарній традиції, ані таких як цо були Козаки, ошпивани медзи Українцями.

Понеже *лем homo sapiens може бешедовац о стварох хтори не постоя и лем homo sapiens може обецовац дацо цо не постой* (Harari 2015: 24) и медзи Руснацами єст національно-романтичної занєшеносци же Руснаци часц дакедишней Київської Руси. И гоч найвироятнейше Київська Рус була лєм ліха федерація восточнославянських, финських и балтицьких народох у периодзе од IX по XIII век, традиція о культурних прикметох яки прияти праве отамаль, при восточнославянських народох барз моцна. Моцна є як при Русох, так и при Білорусох и при Українцях, а присутна є у літератури и при Руснацях.

Науково не доказане же ше пред 1946. роком власц голем даєдней зоз державних єдинкох прокиєвської культурної традиції дараз пресцєрала на векшину жительство матичней території Русинох (з часом тота територія наволана Подкарпатська Рус). Тота територія була интересна зона старей Болгарської и Мадярської уж у чаше Київської Руси и єй наслідників, а хтори тиж так як Мадяре и Болгаре могли мац намири територіяльного ширєня на цали карпатски край. Патраци през історію того пограничного краю, же яки войска и людзе, зоз хторих рижнородних народох тамаль преходзєли, яки ше рижни назви и обичаї зачувало, виходзи же культурни дотики и мишаня на Подкарпатській Русі були виражєни од давєндавна. Славяне на Карпатох були познати у цивілізованім швецє зоз своїма числєними предзеранями на ище више неподаярмену грєческу часц старого Римського царства числєно ше насєлююци аж по Пєлопонєз, дє ище више мож найсц вплив їх бєшєди, а тиж на востоку, *Казаре вимагали и доставали даваня од тих нових Славянох хтори пришли з Карпатох по Дніпер* (Patez 1945: 12, 15). У Карпатским краю славянска подлога жительство превладала по терашній часи и остава факт же ше сучасни Карпато-Русини групую до восточнославянських народох, першенствєно по своїм культурним скарбу.

Занєшеносц зоз славним, по культури високо уважєним и препознатлівим штредку (а таки штредок постал Київ од часу приманя християнства у IX віку), не новє зявєнє. Више го було при народох хтори пєстую восточнославянску традицію, бо крашнє то и ємотивно возбуждуюцє поволовац ше на даяку славну прєшлосц. Окремє поволованє на славних предходників виволує пиху при тих цо их споминаю як своїх. Дзєкєди од того єст хасну, тєди кєд ше сцє посцигнуц одредзєну дружтвєну динаміку, а дзєкєди то лєм фиксна ідея зоз хтору мож манипуловац. При Руснацях то лєм фиксна ідея, з тим баржєй же історійна прєшлосц ані єдного народу не ма праволінійни цєк.

Власнє походзєнє трапєло ище давно и Римлянох. Наука о римській домінації у старім швецє гвари же *не мож повєсц якє мєно мали перши насєлєнци* (Raune 1966: 38), алє їх потомки створєли імперію хтора през дванац віки будовала и зохабєла наслідство за цали сучасни швєт, од закахох, язика, архітектури, та по способ управляня зоз дружтвом, зоз державу. Заш лєм, и вони сєбє глєдали препознатліву прєшлосц. Тримали же су по походзєню Греки, же походза зоз старей Грєчєсқєй. Упатраюци ше на Стару Грєчєску, Римляне прєбєрали и модифіковали велі грєчєски культурни здобутки. Медзитим, на нїх *уплив єтрурсқєй культури мал глібоки корєнь ... зачувани вєльо познєйше як Єтрурія щєзла зоз історії* (Raune 1966: 44). Значи, римска культура була зложєна з вєцєй пасмох и до кєнца Римляне виградзєли свої власни способ живота. Гу тому же Рим бул космолітний по прєвжатих культурних здобутках, Римляне тиж були и єтнічно космополітні. Уж на самим початку до перших Римлянох ше зляли вєцєй плємена. Познєйше римска імперія мала моц над велім єтнічно розличним житєльством и з такого, на силу інтєгрованя, наставал состав тих цо сами за сєбє тримали же су *чисти Римляне* (медзитим, уж медзи першими римскими крєлями,

Таргуинус Прискус, бул полу Грек полу Етрурец). У процесу романизованя Апенинского полуострова, шицки жителе у IX вику пред нову еру достали статус гражданох Риму, постали Римяне. Можліве же прето сучасни Италияне маю моцни емотивни чувства о своїм походзеню з римского часу. Заш лем, саме мено Италиї, їх держави, а потим и їх націонална назва, походзи зоз греческого языка, не римского. Та кед Италияне пестую прешвечене же походза од Римянох, а Римяне тримали же су по походзеню Греки, чи вец значи же Италияне и Греки то етнічно исте, же Италияне спадаю гу Греком? Вшелїяк же не, бо сучасни Греки и сучасни Италияне оддавна у націоналним розвою ишли по своєї окремної, власней драги и попри того же по розпадованє Заходней римской імперії, *de facto*, були поданїки истей держави. И єдни и други, и Италияне и Греки, до конца посцигли мац свою державу, односно, у етнічно-политичним смислу, и єдни и други вирости до окремної нації.

Подобне то и зоз Русинами. У периодзе формованя сучасних народох як найвисшей форми етнічності, од конца XVIII вику, скорей як народи доставаю политичну власц над собу и поставаю нації, *одкеди представніки народох, або лидере, очолюю державу, а не краль або аристократия*” (Magocsi 2015: 112), Подкарпатска Рус уж була гет под интересну зону пануючих державох Заходней и Централней Европи, першенствено Австрії. По надвладованю Османской імперії, Австрия запановала над вещей славянскими народами, преїг Угорской и над Русинами, так же инспирації Царской Русії и експанзії восточнославянської культури на Подкарпатской Русі од теди були переважно загамовани. Од теди значно пременєни центр одкаль приходзи уплїв на надбудов у культури, та Русини обрацели свой націонални интерес на тот бок.

Не бул то историйно нови феномен же попри заходнославянских народох и Угорски Русини, по культури восточни Славяне, постали зависни од економско-политичних пременкох у Европи. Социологійно-культурологійно патрене, вше отамаль одкаль приходзи економска и политична моц, отамаль ше моцнейше манифестує уплїв на культурни здобутки за розвой націоналней культури. Поведзме, историйни, политични и економски стан и з тим поровнанє же яки досяги посцигнути у литератури и уметности потвердзую, же кед Шпаниа була економски и воєно моцна, теди ше славило Фернандеса и його *Дон Кихота* не лем у Шпанії, але аж и споза єї гранїцох. Под час французкеї доминації у Европи таки случай бул зоз Волтером, а под час англійскеї, зоз Шекспиром. Того було и скорей: ище у штретнім вику економска моц обезпечовала подлогу за ширене інтелектуалних идейох на широким просторе. У тим смислу, кед би економски моцна Фиренца, дакедишні центр финансових транзакційох и торговинских спекуляційох у Европи, не оможлівела наставанє и ширене ренесанси споза гранїци Тоскани, а з ренесансу у уметности тиж ширене нових идейох, поставя ше питанє цо би було зоз Дантеом. Чи би вец и Дантеова Божествена комедия, шицки єї три часци, Пекло, Чисциліще (Митарство) и Рай (опис пекла зоз дзевец кругами през хтори муши преїсц чловекова душа пред тим як є прията до раю), могла спричинїц таки интензивни уметніцки інтерпретації хтори маю уплїв у уметности рижного жанру на християнски теми ише и нешка.

Од XVIII вику надалей Австрия, на чолє зоз єдним конаром Габзбургской наймоцнейшей велможской фамелії у Европи, мала интерес шириц уплїв штретноевропейской культури на восток и на юг и помагач рижни славистични рухи змощнюючи їх когезию, и то не лем на своєї території. Пре политични интереси, Немцом у Австрії Славяне були потребни як проциввага гу Мадяром, а вонка споза єї гранїцох, гу Турком и Русом (скоро три пиятини жительство у Австро-Угорской були Славяне). Імператорска власц у Бечу прето ришела сама контроловац и унапрямовац славянски рух и финансовац тот свой интерес. З тим цильом, место уваженя кнїжкох хтори видруковани зоз кирилку у Русії, обезпечела друкарню за таки потреби у Бечу,

тиж отворела високи школи за славянску младеж, забезпечела пенєж за записованє славянскей усней народней творчосци итд. Славянски народи у таких умовийох, помогнути економски и политично, змощьовали свою етногенетску когезию.

Русини у Угорскей, у склопе австрійскей імперії, тиж були залапени зоз процесом нациналного обєднїюваня, окреме у XIX віку (першенствено под вождством А. Добрянского и А. Духновича). Уплїв у русинскей култури, у векшей мири виражени зоз економски розвитуго и културно иновативнєшого Заходу як зоз Востоку (одкаль пришло християнство и писменосц), надбудовал уж присутни досяг. Розход зоз Востоком почал и скорей. Русини ище зоз приходом Мадярох до Панонії обєктивно не могли буц інтегровани до славянского востоку. Прето ше познєйше идеї и порученя у поезії Т. Шевченка обєктивно не могли преширити вельо далєй од Малорусії у составе Русії, а баржей на Заход, лєм по Галицию, тоту з боку Австрії анектовану дакедишню територию у составе Польскей. Русинох у Угорскей, хтори териториялно ище баржей на заход як Галицияне, не залапела габа обєднїюваня до українскей нації, а ище менєй до велькорускей. Руснацох на югу Панонії тиж так таки процеси обєктивно не могли залапити. Руснаци могли доставац нацинални порив лєм преїг учительох и священїкох, часточнє и зоз учебнїкох и виданьох по русински, хтори приходзели зоз старей Горніци, а там постоял русински, а не українски нацинални напрям.

Сучасни пропагаторе обєднїюваня українскей нації (а то робя и про-Руси), и попри непостояня историйних доказох, заш лєм укладаю вельку силу приказац же ше и Русини у Угорскей у XVIII, XIX и XX віку упатрали на Восток, на исти спосіб як цо було дараз, кед славянски Восток служел як гаранция же Русини нацинално инше од своїх панох Мадярох. Пре мено, кирилске писмо и християнски обряд засновани на византийскей традиції (шицко того прияте преїг Киевскей Руси як политично и културно наймоцнєшого славянского центру), Руснацом ше з боку анти-русинистох презентую *факти* же су Руси або Українці. Окреме ше етноним Русин бере як *моцни доказ* же Восточни Славяне у сучасним чаше можу буц лєм Руси, Білоруси або Українці (прето же и Українці дакеди мали таки етноним). Але, етноним не муши буц одредзуюци фактор кадзи одреджена нацинална заєднїца припада. Наприклад, мено Англії и Англійцом настало з мена єдного племена од вецей племенох хтори ше зоз європейского континенту у V віку населєли на Британске острово. Заш лєм, у Англії не шицки людзе Англійци (за вонкашні швет, поведзме, и Велшанє Англійци, але сами за себе, етнічно, вони то не). Гу тому, ище вше географско-културологично постої обласц Англія медзи Данску и Немецку (одкаль ше Англосаксонци почали селїц), але тамтєйши жителє и жителє Англійци у Зєдинєним Кральовствє не исте. Так исто, Македонци маю мено по Старей Македонії, але нет основи однімац им славянске походзє. Тиж так, чи Лужицки Серби наисце таки як Серби у Сербії або Серби дагдзе индзей. Приклади єст вецей.

У рускей усней традиції прихильносц гу Русом постої (ніби старосц русийского цара за Керестурцох и Коцурцох под час немирох 1848. року, о одходзе по Библию на кочу аж до Москви...). Пропагандистична улога Русії, як водзацей сили у швецє славянских народох, тиж спричинєла же ше у чаше медзи двома шветовима войнами и часц рускей інтелигенції організовала на тей про-велькорускей нациналней орієнтації. Николай Олеяров, провкатор, написал кнїжку за Руснацох зоз таким змістом, велїчаючи Русох, а дзєпєднє визначни особи, прихильніки того руху медзи Руснацами, пременєли свойо презвискє на велькоруски. При векшини руского жительствоу такей занєшеносци зоз Русами масовно заш лєм не було (окреме прето же у директним дотіку зоз Русами Руснаци препознаваю етнічну розличносц). Про-велькоруска идея о припадносци Руснацох гу вельочислєним Русом поступнє цалком нестала и сучасней етноцентричней сентименталносци гу Русом при Руснацох вецей

нєт. Таки случай и зоз прословацким або локално-словацким (руснацким) опрєдзелєньом. Дзєпєднї вояцї Руснацї у Першєй и Другєй шветовєй войнї пришлї до дотїку зоз Шарищаняма и прє скоро идентичносц у язїку єдних и другїх остали збунєти жє чи Руснацї нє Словацї кєд шє Шарищанє уж трїмаю за Словацєх. Мєдзитїм, така теорїя нєстала скорєй як цо достала даякє націоналнє значєнє. Ідєї Якимє Сабодоша або Владїмїра Шантї у тїм поглядзє нєшка маргїналнї.

Прєукраїнскї націоналнї напрям при рускїх інтєлєктуалцєх має оргєнованшє форму. У фаховєй лїтературї такі інтєлєктуалїзм (покрїцє за акцїю мєсто лєм теорїйних розправєх) учїшлїює шє до *макронаціоналїзма* (Snyder 1990: 201). Розпочал го Гаврїїл Костельнїк. Вон шє спочатку першє сам орієнтовал гу общєукраїнскєй інтєграцїї прє вязї зоз українїстом Володїмїром Гнатюком, хторї допрїнесол його вєлькєй слави у рускєй лїтературї. Познєйшє, прєто жє мал таку роботу и прє власнє положєнє мєдзї Українцями у Львовє, Костельнїковї булє потрєбнє доказац жє націоналнє заєднїцє зоз хторєй походзї тїж припада до українскєго етносу. Систематично, по прїнцїпє гїпотєтичнєго силєгїзма ($A=B$; $B=C$; $A=C$), вїградзовал свою теорїю жє Русїнї у Угорскєй по културї блїзкї гу Русїном у Галїцїї, а тотї постали Українцї, та вєц и Руснацї часц українскєго народу, гєч як сам замєрковал, Руснацї *того нє свїдомї*. Таке особнє націоналнє опрєдзелєнє младєго Костельнїка на українскї бєк и його інтєлєктуалнї авторїтєт, подзєлєлї Руснацєх. Слави шє го як родоначалнїка рускєй лїтературї и зачатнїка рускєй лїнгвїстїкї, алє рускє заєднїцє остала подзєлєна на тїх цо провадзє и прєдлужую здобутє націоналнє чувствє од своїх прєдкєх и на тїх цо бї прєйсц на нову, українску націоналносц, так як подучовал *найвєкшї сїн рускєго народу*.

Мощнї уплїв на руску колєктивну психу Костельнїк мєгол посцїгнуц прє прїкмету людзєх жє чловєк має *дзєку повїновац шє гу сугєстїйом родїчєх, учїтєлєх, дохторєх, тєрапєутєх и тєлєвїзїйним рєкламом*” (С. Wade etc. 2004: 170). При Руснацєх тїж обачлївє уважованє авторїтєтєх (першєнствєно цївїлнїх и цєрковнїх власцєх), а зоз своїм авторїтєтєм як вїсокоучєна особа, свящєнїк, особнє добрє повязанї з даскєлїма вїзначнїма особами мєдзї Руснацями, Костельнїк створєл коло сєбє таку дружтвєну атмєсфєру, жє його етногєнєтскї дїскурс здабал на общєнароднї рух, гєч по обсягу и досцїгнуцєх його напрям нє досцїгол по такі уровєнь. Костельнїка у тїм зрадзєла його особнє природа. Йому нє мож нє прїпознєц першєнствє и вєлькї уложєнї труд у вєцєй обласцєх рускєй културї (першї у рускєй лїтературї, першї у рускєй лїнгвїстїкї, першї у писаню рускєй історїї), алє з постєяцєй лїтературї о нїм, попри того жє бул амбїцїозна особа, вїдно жє бул и славолюбївї. Вон шє нє мєгол помирїц буц першї мєдзї першїма лєм при малочїслєнїх Руснацєх. Потрєбнє му була вєльє шїршє публїка, вєльє шїршї досяг у власнєй слави (першєнствє и слава у вращаню грєкокатолїкєх на православіє у Українї за нєго мала трагїчнї концє). Етнїчно шє дєклєarovал жє є Українєц и таке націоналнє прєукраїнскє чувствє прєбовал прєляц до дзєпєднїх водзєцїх рускїх інтєлєктуалцєх своєго часу (у першїм шорє, по його прїкладзє пошлї Дю. Бїндас и М. Ковач), алє шє му нє удало при шїцкїх. З єднєго бєку Руснацї хвалєлї Костельнїка як лїтерату и першєго складатєля граматїкї рускєго язїка, алє з другєго, окрємє Керєстурцї, нє оправдовалї його ангажман українїзєцїї. Зводзєнє Руснацєх на українску дїяспору найвєцєй одвїтовало правє Костельнїковї, його амбїцїйом, а нє и Руснацєм. У тїм поглядзє, вїходзї жє вон прєцєнєл характєр звичайнєго чловєка прїтульнєму гу своєй традицїї, а у тєй традицїї шє прєз прїслєвку *Кадзї я, тамаль и шїцкї святї* вїражє рускє посудзованє кожєго такогє хтє сєбє кладзє на першє мєсто, хтє своє інтерєсї кладзє опрєз інтерєсєх другїх людзєх, хтє славолюбївї и хтє трїма жє лєм вон у шїцкїм апрїорї має право. Вїрєятно прєто, його дзївкє у писму оцовї пишє под час

Другей шветовой войны, же ше муши змесциц до родзини у Вепровачу, а не у Керестуре дзе *Габра ненавидза*.

Уплів Костельникового проукраїнского ангажману до вираженя пришо до окреме медзи його шлїдбенїками од 1990-их рокох, кед ше малочисленосц рускей заєднїци сцело приказац як фактор за будуче пошвидшане националне щезованє и як моцни аргумент за неотриманє самосвойного розвою руского языка и рускей култури, без операня на *матични народ*. Медзитим, малочисленосц гоч хторей групи, заєднїци, не муши буц очежуюци фактор просперитету (економского або культурного), як и вельочисленосц не значи априорну моц. Демографски податки доказую, наприклад, же Луксембург богата, гоч мала держава, *людзе поєдинєчно там два раз економски моцнейши як просекови Американец ... Луксембуржане просперовали индивидуално и вибудовали богату и успишну микро-державу ...*, а з другого боку, *Индії и Китаю у двацетим вику було можлїве буц вельочислени, але и барз художни* (Morland 2019, 55-56). Монако тиж мала державка (дакус вецей як 38 тисячи жительох), але єй малочислене жительство просеково барз богате. Монтекане, хторих єст лєм преїг 9 тисячи, твардо ше тримаю медзи собу (економски и по култури) и строго меркую же тот хто Монтеканец муши знац тиж и монтекански язык, гоч тот язык хасную лєм у медзисобним комуниковању.

Гоч малочислена, руска заєднїца свой найвисши економски стан посцигла у медзивойновим периодзе. Екстензивне польодїлство Руснацох преросло до интензивного, ремеселнїцтво преширене у шицких конарох, а сервисна индустрия у Новим Садзе, Кули, Вербаше, Шидзе, облапя власнїкох и зоз шора Руснацох. Руска интелігенция од теди вецей не лєм церковна, але шветова тиж так (учителе, дохторе, инженере). Таки стан оможлївел масовнейше школованє, фінансованє літератури по руски, розвой информованя по руски, снованє культурно-уметнїцких організаційох. Постава ше питанє, чи нагли дружтвено-економски розвой Руснаци посцигли прето же держава у хторей жили посцигла високи стандарт живота, або чи то не результат одредзених дружтвено-культурних прикметох хтори характеризую руску націоналну заєднїцу, понеже ше *етнічни групи можу сами подзвигнуц на дружтвено-економскей драбинки дзекуюци своїм усиловносцом и можу надвладац аж и вельку дискримінацію гу себе кед же вибудую культурни прикмети яки потребни за посцигованє такого цілю, як цо то прихильносц гу образованию, дзбанє за будучносц, мотивація за успех, добра робота, шпорованє, витирвалосц и пожертвовносц*” (Yang 2000: 103).

РЕЛИГІЯ

Медзи Руснацями ше у найновшм чаше вше баржей наглашує констатація же *Церква нас отримала*. Таке твердженє мож інтерпретовац на вецей способи, понеже ше точно не зна на цо ше одноши. Кед же ше таке становиско одноши на конфесійни аспект питаня, вец би ше го могло потвердзиц як точне. Руснаци по вири грекокатолики (католики з восточним християнским обрядом) и по тим ше видвойовали од других народох кед ше приселели до Бачкей и Сриму. Така вирска припадносц их зачувала од однародзованя. Тоти Руснаци цо не були грекокатолики, але православни або протестанти, націоинално ше потрацели. Націонално ше трацели и тоти цо ступели до мишаних малженствох: *За Крижевске владичество и месних парохох у грекокатолицких парохійох у Бачкей и Срме мишани малженства представляли найвекии проблем одпадованя од тей вири, прето ше кажди таки случай педантно евидентовало же би грекокатолики цо жили у мишаних малженствох остали у своєй вири* (Рамач 2007: 255). Сучасни стан ище вше таки, же грекокатолицка вира значни фактор обєдїньованя Руснацох. Тота прикмета Церкви не случайна, прето же религія то *система людских нормох и вредносцох хтори фундаментовани на вереню до надчловеческой сили* (Harari,

2015: 229). У складзе зоз таку функцію, релігійна інституція може мац вещей форми дружтвеного дійствованя: доприноши зєдинюваню вирних до заєдніці (*символи, вредносци и норми зєдинюю людзох*); може гарантовац одредзену форму культури (*релігія аж и политичней системи дава легитимитет*); людзе у таких заєдніцох маю даяку векишу причину прецо постоя, (Macionis & Gerber 2001: 481). У тим контексту, гоч почитує етногенетски процеси, Церква заш лєм не прави етнічни заєдніці (ані Руснаци не настали прето же тримаю грекокатолицьки обряд).

По основних християнских нормах, Церква би у націоналним смислу требала буц неутрална, бо таки напрям розпочати ище у чаше апостола Павла. Його інтерпретація Христового учєня подроумює ширєне християнства не лєм медзи тима цо применю Жидовски закон, але медзи шицкими людзми, *ришуюци тот проблем през теологийни пояснєня же Жидзи и шицки други у Церкви єднаки медзи собу* (Bartlett 1990: 220). Значи, и попри того же є наднаціонална інституція, Церква заш лєм уважує етнічну припадносц. Аж и територіялна структура Церкви углавним ускладзена зоз цивилними административними єдинками (а тоти ше понайвєцей зводза на націонални держави). Початок такого ушорєня би ше могло повязац ище зоз догварку на Першим стретнуцу у Никєї, кед римски імператор Константин одношеня знука християнскєй церкви так поставєл же архієпископи, як вирски високодостойніки, достали примарну духовну власц на своєй території и независни су од цивилней власци. Проблем заш лєм не бул цалком рижєни, та по препасци Заходного римского царства постал значна причина дружтвеного назадованя у Заходней и Централней Європи у политичним, економским и культурним смислу: *Свойофайтова борба за политичну превласц медзи Католицьку церкву и європоскими цивилними управителями представя фундаменталне питанє за порозумєнє як пришло до политичного и економского розвитку Європи*” (Mequita 2022: 258). Вирска и цивилна аристократія ше медзи собу борєла за власц, барз часто и оружийно. Папа и царєвє водзєли війни медзи собу о тим хто кого надвиснує, кому припада верховна власц (та вєц и материялни добра). Аж 1112. року, зоз Догварку у Вормсу, нєвєльким месцє на території нєшкайшєй Нємєцкєй, прєгварки медзи Папом и Імператором Святого Римского Царства закончєни по принципє як стої у библійним посланю по Матєйови, же *Дай царєви тото цо царєви припада, а слав тото цо Божєске* (Руснаци знаю повєсц *Царєви царскє, а Богови боскє*. Од тєди цалком прємєнєни одношеня медзи духовну и цивилну власцу. Церква припознала право управляня цивилним власцом над вирними, а цивилна власц пристала почитовац церковну гєсархію як нєовисну од цивилней власци. Спочатку ше тоти прємєнки чувствовало лєм у заходних и скандинавских державах, а у централней часци Європи аж у XVIII віку.

И дзє у тих одношенєх Руснаци? На перши попатрунок би ше могло повєсц же шицки тоти збуваня були давно прєд тим як Руснаци оформєни до етнічнєй заєдніці, а гу тому територіялно ше находза барз далєко отамаль. Медзитим, дружтвєно-политични и економски рушаня у Заходней Європи мали (и ище вшє маю) значни уплїв на Централну Європу, та вєц и на Руснацох. У першим шорє, дошлїднє становиско (политика) и одношенє Ватикану гу Церкви на території дзє Карпато-Русини або Руснаци прєважни вирніки, законски ушорєни и випочитовани су од самого початку од церковних, але и од цивилних високодостойнікох. По 1646. рок, кед настала тєкв. Ужгородска унія, територія Карпато-Русинох була релігійно, як православна, вязана за Восток, та и уплїв культурних досягох приходзєл з найвєкшєй часци отамаль. Зоз зєдинєньом з Католицьку церкву, з иншаким духовним и административним положєньом їх Церкви (медзи иншим, русински високодостойніки прєстали буц зависни од локальних вєлможох), та Карпато-Русини постали старосц імператорскєй власци у Бєчу. Урядово постали часц Заходу и почали доставац імпульс отамаль, зоз дружтвєно

розвитшого штредку (значна материялна помоц од австрийскей державней власци Мукачевскому владичеству додзелена такой по зединеню). Тото релігійне преунапрямене Карпато-Русинох з Востоку на Заход источашне означело и єден з визначнейших (але не єдини и найважнейши) параметрох же етнічно неможливе виєдначовац Карпато-Русинох и Українцох. И попри того же Карпато-Русини и Українці блізки медзи собу як восточнославянски народи и же су истей вири, їх церковна організованосц у католицьким швеце (тераз часточне уж и у православним) иншак поставена при єдних, а иншак при других. Урядово и нешка Мукачевске владичество не состоина часц Українскей грекокатоліцкей церкви (гоч и у тим владичестве єст священїкох з таким намаганьом), але є директно под юрисдикцию Папи у Риме, так як цо то и зоз Апостолским єзархатом у Ческей або Византийским католицьким надвладичеством у Питсбургу, ЗАД, а хторому початок настал зоз розгранїченьом церковох америцких Карпато-Русинох и Галициянох (Українцох).

Руснаци походза зоз Мукачевского владичества. Пре одредзени историйни причини, подпали под Крижевске владичество (хторе тиж з часом модификоване у складзе зоз сучасним роздзеленьом медзи державами). На основи препатрунку богатей архивней документації, Янко Рамач, историчар, по тераз найфундаменталнейши виглєдовач историйней прешлости Руснацох, заключел же при Руснацох нацонална припадносц остала урезана до народного паметаня и коло сто роки од преселєня на юг Угорскей, и же священїки Крижевского владичества превжали вождство бориц ше за рускосц:

Вимоги руских священїкох у Бачкей крижевскому владикови 1848. року формуловани у пейцох точкох, представляю згуснуту висловєну церковно-националну програму Руснацох у Южней Угорскей под час револуції [1848. року у Мадярскей] ... Гоч може випатрац же вони з тоту вимогу жєдали злєпшац свойо материялне положєне и обезпечиц себе места у найвєкиших и найбогатїших парохїйох у Крижевским владичестве, факт же ше ту вимага же би священїки у парохїйох дзе жию Руснаци були Руснаци, же би ше у їх церквох уведло руске церковне шпиванє и же би ше о трошкє Крижевского владичества кажди рок посиљало трох хлапцох-лєгїньох до русинских семинарийох у Угорскей, указує же шицко тото було у интересу национального живота и розвою рускей заєднїци у Южней Угорскей. У тих вимогах руски язык як язык комуникації священїкох зоз вирнима у парохїйох ма барз важне место, цо указує же тоти руски священїки були свидомї же ше Руснаци у тих крайох можє отримат лєм кєд буду пєстовац свой мацєрински язык. Ту треба наглашиц же тєди парохове источашнє були и директорє месних тривияльних конфєсийних школох, а вицєархидияконє – єпархиялни инспекторє тих школох, прето було барз важне же би и парохове и вицєархидияконє були Руснаци, же би могли надпатрац роботу руских конфєсийних школох у Бачкей. Очиглядне же руски священїки були свидомї же службєне хаснованє руского языка у институцийох, у церкви и школи, не лєм же чува тот язык и дава му можлївосц же би ше розвивал, але чува заєднїцу од асиміляції, а вицїскованє языка зоз офіцийного хаснованя у институцийох и зводзєня його хаснованя до рамикох фамелїї и контакту медзи поєдинцями нєминовно водзи ту його траценю у цудзим окруженю (Рамач 2007: 282-283)

Перши крижевски владика руского походзєня, Дионизий Няради, особнє вельо зробєл за националнє и културнє обєдинєнє Руснацох, але виходзи же мал проукраїнски инспирації. У його чашє управляня зоз Крижевским владичеством українізованє Руснацох достало організовану форму. Прєцо мал таке опрєдєлєнє ищє вшє не розяшнєнє. Повєдзмє, ищє вшє историйно не прєучєни його барз блізки, особни вязи зоз митрополитом Андрийом Шептицким, хтори ше закладал за стварянє Українскей

церкви (а яки план до конца витворел його нашліднік кардинал Йосип Слипий). Випатра же ту постояли и политични амбиції за стваряне независней Заходней України (односно у конечней фази, Велькей України, цо витворене по Другей шветовой войны, односно 1991. року по преглашеню самостойносци України). Симптоматичне тиж, же у чаше пременованя Подкарпатскей Руси до Карпатскей Руси, духовну власц там мал Владика Няради. Вон потримовал проукраїнски рух и священїкох з таким націоналним опредзелєньом ... *поставел себе за секретара ... за редактора часопису Благовистник и на административни места Карпатскей України* (Magosci & Pop 2005: 335).

Особне доприношенє Владики Нярадия у творєню руских організованих формох обєдиньованя и на таки способ пєстованя руского національного чувства и припадносци мало вельке значенє: сваященство и церковни административни просторїї под його надпатрунком положени до такей націоналней служби; дал публиковац свойо кнїжки по руски; остарал ше купиц машини за руску друкарню. Нє могло би ше тиж повесц же фаворизовал лєм священїкох проукраїнскей орієнтації. Вельке довириє мал гу о. М. Мудрому, керестурскому пароху, хтори розумел націоналне чувство Руснацох и обєктивно заступал руски интереси (першенствєно у поглядзе хаснованя рускей бєшєди як подлоги за руски литературни язык).

У тим чаше, у другей и трецей децениї ХХ вику, Руснацом ше почало пласовац конфузну націоналну інформацію. З єдного боку, Церква предлужєла свою давну улогу обєдиньовац Руснацох през грекокатолицьки обряд на церковнославянским языку и чувац руску традицію през толєрованє руских народних обичаюх у рєлигийним обряди. На таки способ Церква и далєй чувала руски націонални дух. З другого боку, єдна часц священїкох, націонално Руснацох, и священїки Українцї, у цивилний сфєри, през културни и информативни активносци, пробовали руски націонални живот унапрямиц на проукраїнски. Руснацом и у таких умовийох українска култура заш лєм остала цудза, бо ше першираз мали нагоду упознац зоз ню аж тєди кєд до руских населєньох сцїгла посцєкана інтєлигенция зоз Карпатскей України 1939. року. Тота інтєлигенция, проукраїнского унапряменя, Руснацом по першираз приказала атрактивни українски танци и шпиванки, українски націонални костим и театр. Приход, змєсцєнє, а потим и одход тих вибєженцох організовало Крижєвскє владичєство и священїки мєдзи Руснацами щєдро потримали и промововали їх културни ангажман. Українска єстрада ше Руснацом указала як фасцинантна, алє намира найактивнєйших священїкох у тим чаше національного препородзєня, поступнє привєсц Руснацох до українскей нації, нє могла надвладац руску здобуту націоналносц. Проукраїнски націонални чувства нє мали шансу прияц ше мєдзи Руснацами:

Націоналне чувство хторє сєрвиранє през українски шпиванки нє розвивало даякє націоналне чувство и патриотизєм при шкoльских дзєцoх, бо змист тих шпиванкох нє вошoл до шєрцoх старших людзoх. Яки могли мац уплїв у націоналним и патриотским смислу шпиванки Нєпора, нєпора, нєпора Москальoви ляхoви служить, або Ми Гайдамаки, ми вси oднаки. Яки то уплїв мало на дзєци, спомнєм лєм жє ми хлєпчикoвє у франти [мєсто Ми Гайдамаки] шпивали Михал да маки ... Oкрєм шкoльскoгo хoру, українскє унапрямєнє уношєнє и през дзєцински часoпис Наша заградка, алє то нє мало вєкшє значносц, понєжє нє булo вязанє за шкoльску нєставу (Шантa 2002: 13).

Понєжє Руснаци и Українцї (хтори прєважнo жили у Бoснєй) истєй вири и припадали до истoгo владичєства, Церква по 1963. рок и єдних и других тримала за обєдинєну нациналносц (цивилни власци тиж так). Oд тєди, кєд Руснаци и Українцї урядовo прилапени як два націоналносци, Церква уважє руски націонални чувства и націоналнє опредзєлєнє. Крижєвскє владичєство, а так истo и Владичєство святoгo

отца Миколая зоз шедзиском у Руским Керестуре, активно участвую у пестованю руских национальних здобуткох: Церква видава кнїжки и информатику по руски, а руски язык уведзени як литургийни, коруновано зоз прекладаньом Святого писма на руски язык.

На початку 1990-их рокох, кед пришло до найвекшого подзеленя рускей заєднїци коло питаня національного походзеня и припадносци Руснацох, обачлїве було под'єднаке одношенє Церкви гу снованю Союзу Руснацох-Українцох и Рускей матки, хтори на цалкох противних становискох як ришовац будучносц руснацтва. З часом пришло же Церква мала векшу прихильносц гу Союзу (вироятно и пре векше ангажованє союзашох як матковцох придобиц верх Церкви за свойо цилї), але поступне у Церкви превозидзене таке уцагованє до цивилно-національних питаньох. Священїки и надалей участвую у культурно-національным живоце Руснацох, але у Церкви запровадзени напрям ей дружтвеной присутносци медзи Руснацами лем теди кед ше промовує улогу Церкви як чувара національних прикметох, углавним през обичаї як состояйней часци вирского обряду.

Религийни институції ширцом швета маю визначну улогу дружтвеной контролю през моралне унапряменє своїх членох, та єдна зоз функций Церкви у національным живоце Руснацох була розвивац чувство одвичательносци и справедлївосци. И то не лем у сфери религийней доктрини, але тиж так и у смислу одношеньох медзи людзми. Институції Церкви, у першим шоре священство, радзели коло справованя рускей младежи, окреме младих гу старшим. Осудзовало ше зраженя медзи людзми, а кед до такого пришло, найчастейше у Церкви дата порада и єдному и другому боку, у екстримних слухайох аж и же би не пришло до даремних трошкох за суд. Тиж так, священство вимагало давац повагу религийному обряду свадзби, а не класц примат свадзби у ей народней традицийней форми (прецо трошок знал буц векши од економскей моци родичох млодеї або млодия). Церква инсистовала на милосердию гу худобним, хорим, нємоцним, гдовицом и гу широтим дзецом.

СОЦИЈАЛНО-КУЛТУРНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ОДНОСНО МЕНТАЛИТЕТ

Морални норми характеристични за Руснацох не формуловала лем Церква, гоч Руснаци високо религиозни и могло би ше повесц же спадаю до таких хтори у велькей мири *тримаю традицию своєї религии як святи драгоказ за справованє* (Wade etc. 2004: 272). Руснацом християнске моделованє живота значне, але лем до одредзеной мири. Одношеня медзи людзми ше тиж так формовали през историйну традицию. Друштвени норми, з єдного боку о тим цо добре, то то цо заєднїца оправдує, а з другого боку о тим цо за заєднїцу неморалне и заєднїца го зоз своїма інструментами дружтвеной контролю санкционує, виградзовали ше у рамикох колективней свідомосци. При кождому припаднїкови у рускей заєднїци усадзене чувство скромносци, а так исто, кажди член зна препознац цо то ганьба.

Родичи, конкретно мац насампредз, вєц узша фамелия и сушєдство, моделую справованє дзецох у такей форми за яку ше обчекує же поступки дзецох буду прикладни и оправдани. През домашнє воспитанє руски дзеци унапрямени на вредносни начала яки нєобходни за гармонични живот и окончованє кождодньових обовязкох. На нарастаюци руски поколєня ше систематично прєноши *животни начала*, поуки за справованє и правила одношеньох, як у фамелиї, так и у заєднїци. Источашнє, зоз инсистованьом примєньовац тоти начала од вчасней младосци, при дзецох ше формує самосвідомосц о традицийней култури. Член рускей заєднїци не муши гледац дзе націонално припада, прєто же своїх сонароднїкох може препознац и по справованю (так як себе можу препознац и други народи):

Нешка велі психологи препознаваю же култура так упліває на характер и справованє особи як и гоч хтори біологічни фактор. Културни вредносци, наприклад, упліваю чи особа направи даяки рискантни поступок. Людзе у Голандії и Британії скорей превезню ризик як тоти у Немецкей и Австрії, и у меншей мири буду почитовац норми и закони зоз хторима ше регулує обычу безпечносц, мац при себе легитимацию наприклад. То прето же Немецка и Австрия (попри других) покладаю повагу як превозисц опасносц за безпечносц и прето прилапую закони зоз хторима ше змениує така опасносц, индивидуално и колективно (Wade etc. 2004: 466).

Три основни животни вредносни начала характеризую Руснацох:

Поштуй ше (слухай и почитуй каждого, поступай по розказу);

Не вознош ше над другим (не тримай ше важнейши, мудрейши, векшей вредносци нї од кого);

Не вихвалуй ше (най це други похваля кед треба и кед похваля наисце заслужена, бо лем други людзе можу обективно оцєнїц твое дїло).

Поєдинечна особа медзи Руснацами, хтора ше не равна по таких началах, хтора першенство дава своєй самоволї, а не дружтвеним потребом, найчастейше прецерпи неформални пошлїдки. За таку особу ше пове же є не вихована на руски способ. Фамелия, сушедство, та аж и векше дружтвене окруженє (цали валал), пре зачуване когезії, мира, або запровадзеного порядку, пребера одредзени инструменти прициску и вимоги гу гришному, як цо то дружтвене игнорованє, изолованє, посудзованє и подобне. Прето же ше першенство дава колективним, а не индивидуалним потребом, прето же важнейша дружтвена стабилносц як цо то индивидуални права, потреби и задовольство, осудзованє з боку заєднїци пре поступки поєдинца ше може пренєсц аж и на цалу фамелию. Цала фамелия може буц *на недобрим гласу*, та прето узвичаєне же би мац наказала своїм дзецом: *Тримай ше шора, най ше не ганьбим пре це на цали валал*, тиж *Меркуй цо робиш, най би не пришло на нашу твар*. Таке позитивне домашнє воспитанє ше одражело же руски дзеци у справованю визначени з боку школи як прикладнейши од других. Случаї тиж присутни у роботних колективах, дзе ше Руснацох трима за вредних, добрих роботнікох, а и у общим прешвечєню же Руснаци чесни людзе. Генерално, Руснаци тримаю за себе же су високоморални: *У добрим ше не воздзвигуй, а у злу ше не понїжуй*. За високо моралних, Руснацох тримаю и припаднїки других националносцох.

Єдна з прикметох такого моралу и тот же у руским языку нет лаца. Лаца превжати зоз языкох других народох (мадярского и сербского). Традиційно, место лаца хасновани преклятва, у першим шоре тоти: *“Бог це скарал”, “Най би сце Перун вдерел”, “Бодай би це розсадело”, “Идз до тшамца (або до чорта)”*. Вулгарносц, у принципе, не прикладна за руску язичну културу и справованє. Прето би социологічни и литературологічни вигледованя могли утвердзиц у якей мири популярна литература и авторе таких дїлох творя по руски. Вшелїяк, еротска тематика присутна у усней рускей творчосци, але є у форми одраженя звичайного живота. Вулгарносц, з другого боку, одражує особу индивидуално.

Индивидуализем у цалосци не прикмета рускей култури. Присутни є у тєх индивидуалистичних культурах (и вше вєцєй у модерним чашє). Прихильнїки либерального гуманизма твердза же *чловєчество то квалитет поєдинцох ... характер дружства виградує кажде homo sapiens особнє*, а прихильнїки постмодернизма тримаю же *дискурс, а не традиция виградує културни блоки*, з тим же и романтична литература о култури дава першенство индивидуализму и презентує поєдинца як *дакого хто ше бори процив держави и тарговища* (Narar 2015: 230, 243, 259) . Поєдинец, у таких индивидуалистичних культурах, означени як моторна сила културней надбудови.

У колективней култури, дзе спада и руска культурна традиция, манифестує ше потреба заєдніцтва. Вреднує ше доприношенє вещей генерацийох у културим цеку, а не поєдинечней особи, и наглашує ше почитованє заєдніцких здобуткох и вредносцох, починаючи зоз фамелию як жренком националней заєдніци. Руска фамелия на таки способ постала гарант же ше утвєрждени порядок предлужи чувац. Иншак, без визначней улоги фамелиї, було би пошвидшане одцудзенє, окреме прето же держава и тарговище вше баржей управяю зоз животом, а индивидуализем водзи праве гу такому цилю: *Держава и тарговище то мац и оцєц индивидуализма* (Harari 2015: 359). Привидно, индивидуализем сам себе достаточни (окреме кед слово о культурней надбудови), алє у ключних животних хвилькох, фамелия, а прейг фамелиї заєдніца, поєдинцом емотивно потребнейша як держава: *Кед ше двоє самци пасую медзи собу за примат, вєц обидвоє пробує здобуц прихильнікох у дотичней групі* ” (Harari 2015: 25). Заклучно з тим, индивидуално кажде може себе випатрац креативни и заслужни, а потвєрждєнє тей креативносци и заслуги заш лєм завиши од заєдніци.

Поєдинцом руска национална заєдніца вше потребна же би витворели свойо власни цилю, аж и теди кед тоти намагання нє на хасєн Руснацом. Таки случай залапени у процесу *наученей националносци*. Жадаючи придобиц руску явност же би ше през културу интегривала до другей националносци, до *матичного народу*, перше ше нескритично, игноруючи нови досцигнуца у науки, потенцирує становиско Костельника и Гнатюка о културологийней припадносци Руснацох (гоч обидвоє зоз становиска антропо-географії прєскочели зоз юга Панонії гет аж поза Карпатски гори). Подполно ше игнорує факт же ше Руснаци самостойно национално идентификовали скорей як створєна єнигма “хто су и цо су”. Друге, же ше з методу непотизма глєда прихильнікох и фаворизує истодумательох. Дзєкєди ше применює и *argumentum ad hominem* же би ше омаловажєло опонєнта. На таки способ ше прави лидерство под форму авторитєту за априорнє квалификованє рускей култури и за оцєньованє креативносци діла поєдинцох. Тиж обачлївє агресивнє забєранє привилєгованих мєстох у руских институцийох.

ЗАКОНЧУЮЦИ ДУМКИ ЗОЗ АНАЛИЗИ

Ясно виражена национална идея, стратегия за очуванє и надбудов здобутєй култури, служи як мобилизацийна моц и трєба ю формуловац. У тим єдна з улогох националней интєлигенції як национального лидера, под условийом же лидєре *витворя и константно отримую активни диялог зоз своїм аудиторийом*, бо иншак, субверзивно, вони *политично дїйствую нє у согласносци зоз чувством, потребу и жадањом людзох* (Guibernau 2000: 113). Лєм под такима условиями мож шириц мобилизацийни национални идеї и змощнювац националну когєзию. И руски национални лидєре муша буц обєктивни гу власному ангажованю и прє общи, заєдніцки хасєн, мушєли би уважовац уж витворєни нукашні порядок, а хто легитимни прєдставнік рускей националней заєдніци у тей системи, завиши од того хто витворює шлєбоду руского самоидентификованя. По логики розсудзованя, тота улога припада тей политичнєй струї з противних опцийох, хтора у вєкшєй мири уважує потребу Руснацох розвивац власну културу и пєстовац здобути специфичносци.

У противним случaju, то би було заступанє интересу другого етносу, нє руского. Таки приступ у ришованю национального живота прєдставя етноцентризм, понєжє з методу *наученей националносци* подрозумює интегриванє до етносу *супериорнєйшого* од руского. Паралєлно, з таким поступком ше моделує стереотип же оставанє на рускей националнєй платформи то превозидзєнє идентификованє, а гипотєтични импєратив, же Руснаци можу национално прєжиц лєм кєд ше прикључа гу *матичному народу*, прєдставя ше як авангарда у дружтвєнєй надбудови. У сущносци, Руснацом ше понука нєвитворлїви процес культурнєй адаптаций: *жє би людзє прилапєли даєдєн други язик як*

свой, а не як дацо цо им надрилене, муши преїсц длугоки и комплексни процес (Guibernau 2000: 63). Национални дискурс би прето при Руснацох спричинел вещей пошлїдки як хасну. Скруцена зоз власней націоналней драги, руска заєднїца би легко могла буц приведзена до стану же пошвидшано подлегне под одредзену форму репресїї, як цо то асиміляція, акултурація, або денационалізація.

У случаю *наученой націоналности*, кед же би Руснаци и прилапели цудзи язык як свой, руски дзеци би голєм ище през даскельо генерациї заш лєм преїг мацеринского языка здобули особни, дружтвени и културологїйни ідентитет, а не преїг языка *матичного народу* хтори би им практично не бул перши язык. То би бул подобни стан як зоз дзецми у инородним штредку у хторим дзеци у ключним чаше возросту примушени, попри свого мацеринского языка, научиц и други язык (а дзепоедни фаховци твердза же за подполне овладованє зоз мацеринским языком дзecom треба коло два роки, зоз другим языком седем роки). И попри того же руски дзеци рошню у вещейнаціоналних заєднїцох и легко навча язык дружтвеного штредку, або дасен зоз шветових языкох, язык *матичного народу* руским дзecom би не бул ані язык дружтвеного штредку, а ані єден зоз шветових языкох. У таким обективним стану, нєт причини же би родичи мали інтерес руски літературни язык замініц зоз другим. Така тенденція у руских штредкох не постої прето же ище на сходзе руских преднякох 1919. року превладав консензус о хаснованю руского языка у літератури.

Іншаки напрям у рускей націоналней орієнтації од того посцигнутого би привел до трансубстанції, заміньованя єдней субстанції зоз другу, як кед би не пришло до мянєня и цалей структури рускей заєднїци, а Руснацом ше не понука ніяки доказ же буду лєпше жиц, материялно и дружтвено, кед ше позбуду своєї културней традиції и преїду на даяку другу. За Руснацох и надалей остане отворене питанє: чи модифікація рускей култури, противне од посцигнутого през процес здобутей націоналности, скорей привезде до асиміляції (зоз културу дружтвеного штредку у хторим Руснаци жию), чи до подполней денационалізації у процесу глобалізації хтора загрожує націоналну ідею, руску тиж так.

Понеже ше *ишцики дружтвени заєднїци*, *кажда група*, *муша зочиц з основним проблемом як мотивовац своїх членох за рїжнородни активності од хторих завиши предлуженє и надбудов дружтвеной структури*, заснованей на прилагодзованю, посцигованю цілю, інтегрованю и на превозиходзеню медзисобних зраженьох (Himelfarb & Richardson: 65), руска націонална заєднїца першенствено муши мац ясну представу о себе, а *подучовац* Руснацох же націонално припадаю до іншакей нації зоз хтору не дзеля заєднїчку традицію, спричинює націоналну конфузію (дзекеди и фрустрацію). Тоти дружтвени структури, націонална інтелігенція першенствено, хтори не знаю препознац и уважиц націонални прикмети (назва, язык, традиційне паметанє и препознатліви характеристики у медзисобних одношенях, а хтори ше здобува през інституції заєднїцтва, понайвещей през фамелію як основну єдинку), зоз позиції легітимного представителя переходза до деструктивного лідерства.

Под прициском надриленого лідерства хторе фаворизує *матични народ*, руска заєднїца стої пред опасносцу подлегнуц под уплїв *групного роздумованя; тенденції членох групи єднак думац, цензуровац сами себе, сперац иншаки становиска и тримац же їх одлуки неприкосновени* (Wade et al. 2004: 299). Таке лідерство при Руснацох посцигнуте през непотизем (по сербски, “ја теби, ти мени”), ноши у себе негатиwну дружтвену конотацию, але го не легко теорійно меновац. Кед би ше така діялносц на планє рускей акултурації, з цілюм преводзеня до другой націоналности, одбувала організаційно вонка зоз шора Руснацох, вец би фахово могла буц окваліфікована як націоналізм хтори може мац рїжни форми: *опресивни, ириндентистични, протекционистични, глорифістични, гегемонистични* (Snyder 1990: 240-242). У таким

прикладзе би націоналістичні ідеї і акції мушели приходзиц звонка, а у руским случаю слово о самих Руснацох, поєдинцох хтори дійствую у рамикох своєї націоналносци. Прето таке ангажованє по характеру мож подвесц лем под категорию національного кариєризма и тотя функціоналносц ма смисел и може присц до вираженя лем кед Руснаци *найстарша українська дияспора* и кед Руснацох треба *зачувац од одумераня операючи ше на матични народ*. Потримовка таким тенденцийом систематично приходзи и од *матичного народу*, а у фаховей літератури пракса означена як етнічний імперіялізм и етнічний непотизм (Himelfarb & Richardson 1979: 237); у України Русини урядово преглашени за Українцох (етнічний імперіялізм), а проукраїнски прихильніки медзи Руснацами з боку України глорифіковани през додзельованє титулох, вихвальованє особних досцигнутох, обявйованє написох або кнїжох и подобне (етнічний непотизм).

Потамаль покля ше інтерпретація о націоналней припадносци Руснацох зводи на зочованє розличних становискох и ідейох, проблематика русинистики достава динамику и інтердисциплінарносц, збогаує ше. Значи, прилаплїва є и потребна, але кед єден бок систематично сце зопрец глас послани до явносци зоз другого боку, вец и у рускей націоналней заєднїци приходзи до поремеценя процесу през хтори кажда заєднїца муши прейсц, а то *проблем адаптованя, притримованя поставеного цию, интеграция и превозиходзенє почезжосцох* (Himelfarb & Richardson 1979: 65). У тим контексту, надрилєни становиска рускей заєднїци з позиції інсценованого и знукя групи прихильнікох виконструованого авторитету дійствую дестимулативно. Першенствено ше траци масовносц національного живота у одношеню на предходни период кед руска націонална заєднїца була обєдинєна у посцигованю високих резултатох у шицких обласцох културного и образовного процесу хтори базовани на руским язiku и на рускей традиції.

ПОХАСНОВАНІ ПИСАНІ ЖРИДЛА

- R.T.B. ed. (1980). *The Oxford Dictionary of Quotations*. Oxford. New York. Toronto. Melbourne: Oxford University Press.
- John R. Bartlett (1990). *The Bible, Faith and Evidence: A critical enquiry into the nature of biblical history*. London: British Museum Press.
- Михайло Фейса (2012). "Руска лексикографія у периодзе од штирох децениях". *Studia Ruthenica*, 17. Нови Сад: Дружтво за руски язык, літературу и културу.
- Montserrat Guibernau (2000). *Nations without States: Political Communities in a Global Age*. Malden: Polity Press.
- Yuval Noah Harari (2015). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. New York: Harper Collins Publishers.
- Alexander Himelfarb & C. James Richardson (1979). *People Power and Process Sociology for Canadians*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited.
- Norman Ingram & Carl Bouchard editors (2022). *Beyond the Great War: Making Peace in a Disordered World*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- John J. Macionis & Linda M. Gerber (2001). *Sociology*. 4th Canadian ed. Toronto: Pearson Education Canada Inc.
- Гелєна Медєши (2017). "Два Керестури, а єдна бєшєда". *Studia Ruthenica*, 22. Нови Сад: Дружтво за руски язык, літературу и културу, 36-39.
- Paul Robert Magocsi & Ivan Pop, editors (2005). *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto, Buffalo, London: University Toronto Press.
- Paul Robert Magocsi (2015). *With Their Back to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest – New York: Central European University Press.
- Paul Morland (2019). *The Human Tide: How Population Shaped the Modern World*. New York: Hachette Book Group.
- Bednar Pares (1945). *A History of Russia*. Washington. DC: United Sates Armed Forces by Alfred A. Knopf.
- Robert Payne (1966). *The Horizon Book of Ancient Rome*. New York: American Heritage Publishing Co.
- Янко Рамач (1990). *Привредни и дружтєвни живот Руснацох у Южней Угорскей 1745-1848*. Нови Сад: Руске слово.
- Янко Рамач (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1745-1918)*. Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.
- Oleg Rumpyontsev (2021). "Вживання топоніму Горніца в текстох русинів Бачки и Сриму у XX ст", *Шветлоси*, 3. Нови Сад: НБУ Руске слово, 5-26.
- Louis L. Snyder (1990). *Encyclopedia of Nationalism*. New York: Paragon House.

Carole Wade, Carol Tavis, Deborah Saucier & Lorin Elias (2004). *Psychology*. Canadian Edition. Toronto: Pearson Education Canada Inc.

Владимир Шанта (2002). *Енїма Русини-Руснаци-Рутени: Дожица, роздумованя и преивеченя о етнїчним идентитету югославянских Руснацох*. Нови Сад: Feljton Press.

Ljubomir Međeši

ACQUIRED AND LEARNED NATIONALITY AMONG THE RUTHENIANS

Summary

Ruthenian national feeling is nurtured on the basis of tradition (oral folk creativity), on the historical course from generation to generation. An ordinary person of Ruthenian nationality does not bother about his nationality, he knows where he belongs. However, a part of the intelligentsia dictates a different content to the Ruthenian national orientation. Ruthenian national character has been belittled by using Ruthenian institutions of education, information, publishing, religion and cultural activities. It has been done in a controlled manner, mostly consciously for the benefit of those individuals. The essence of the problem of acquired and learned nationality is found in the determination of the majority of members of the national community, and most importantly, whether the community can maintain its tradition, whether it will lean towards a different direction.

Keywords: nationality, influence of tradition, influence of individuals, individualism, unitarism, influence of education, national development, ethnogenetic discourse, ethnogenetic parameters, national benefit, national loss.

ОД ЛЕКСИКОЛОГИЈНЕЙ КАРТОТЕКИ У ДРЕВЕНИХ ЛАДИЧКОХ ПО ВЕБ-ВИДАНЯ СЛОВНІКОХ РУСКОГО ЯЗЫКА

Остатні децениї 20. вику барз значни за розвой русинистики. 1973. року почал робиц Лекторат за руски язык хтори пошвидко прероснул до Катедри. Професор Рамач ше переважно занімав з лексикологию, а праве словніки нам найвецей хибели. За виробок словнікох було необхідне направиц лексикологичну картотеку на хторей робели вецей як 40 сотрудніки. Картотека правена на картончкох хтори ше складали до древених ладичкох. З оглядом же ше праве у тим периодзе на тих просторах почали з'являвац компютери, професор Рамач одлучел вихасновац предности сучасней технології за виробок словнікох. Тедишні компютери не мали можлівост писац по руски та ше то мушело даяк оможливиц. Дзекуючи електронскому пририхтованю словнікох нешка су на вебу доступни цалому швету.

Ключни слова: словнік, компютер/рахункар, лексикология, веб-виданє, учебнік, Чи-райтер (Chi-writer).

У другой половки двадцетого вику и на початку двадец першого вику вельочислени події маю барз вельке значенє за Руснацох.

Перши учебніки у Войводини (после 2. шветовой войны) на мадярским, словацким, румунским и руским языку вишли 1946. року. Перши автор учебнікох на руским языку котри друковани у новей Югославиї бул Михал Ковач, тедишні учитель у Бикич Долу. Його Буквар и Читанку за другу класу основней школи 1946. року друковало Видавничке підприємство Автономней Покраїни Войводини „Змай" у Новим Садзе.

Року 1948. основане Видавательно-друкарске підприємце „Братство-єдинство" у Новим Садзе и у нїм ше видавали учебніки на шицких языках народносцох: мадярским, словацким, румунским и руским. Кед 31. юния 1951. року було основане и Видавательно-друкарске підприємце „Руске слово" у Руским Керестуре, и до його составу вошла и друкарня котра дотля була у составе новосадского „Братства-єдинства" воно пребера на себе видаванє школских учебнікох. У тим периодзе на руским языку видати 78 учебніки, приручніки и лектири у тиражу коло 70.000 прикладніки, а то було лєм коло 30%-40% од потребних учебнікох.

Понеже обставини з фондом учебнікох на языках народносцох були ище вше барз незадовольюючи, Совит за просвиту АП Войводини 1962. року основал Одсек за програми и видаванє учебнікох на языках народносцох. До Одсеку пришли робиц найлєпши лингвисти зоз шорох народносцох, а за руски язык вжати проф. Микола Кочиш. Дїялносц Одсеку тирвала по 1965. рок, кед основани и почал з роботу Покраїнски завод за видаванє учебнікох у Новим Садзе.

Кед 2015. року означена 50-рочніца снованя Завода и 50 роки непрерывного видаваня учебнікох по руски, направена рекапитуляция та констатоване же за тоти 50 роки у тей установи од окремей дружтвеной значносци видати коло 1.200 наслови (учебніки) у тиражу вецей як 350.000 прикладніки. На тих учебнікох робели коло 80 авторе, вецей як 140 прекладателе и коло 50 други сотрудніки (рецензенти, лекторе, илюстраторе, коректоре).

Наш ювилант, проф. др Юлиан Рамач, пририхтовал як автор, коавтор, рецензент або консультант велі учебніки. Року 1970. основане Дружтво за руски язык у чийх проєктох, як учашнік або ношитель участвовав проф. Рамач, а вецей раз бул на його

чолє. Року 1971. видати перши *Правопис руского языка* Миколи М. Кочиша. Року 1972. публіковани перши *Приручни терминологийни словник сербскогорватско-руско-українски* Миколи М. Кочиша хтори ма коло 14.000 одредніци.

Року 1973. почал з роботу Лекторат за руски язык на Филозофским факултету у Новим Садзе, хтори познейше прерошне до популярней Катедри за руски язык. Преподаваня на Лекторату неформални (не уписую ше до индексох, не покладаю ше испити) але их студенти зоз рижних студийних групох та и факултетох дзечне нашивую. Я теди як студент трецого року славистики (русийски язык и литература) приходзим на кажде преподаванє по конец студийох (три семестри). Змисти преподаваньох рижнородни и заступени шицки обласци виучованя руского языка, але найзаступенша лексикология. Професор Рамач теди робел магістерску роботу на тему *руска лексика* та зме часто поровновали специфичносци керестурскей, коцурскей и сримскей бешеди. Юлиан Рамач народзени у Руским Керестуре, Агнета Бучко у Сриме у Миклошевцох, а я добре познал коцурску бешеду (професор Гавриїл Надь ми преподавал руски язык у основней школи у Коцуре). Тото упознаванє зоз професором Рамачом познейше прерошне до длугорочного сотрудничтва на пририхтованю до друку скоро шицких його роботох.

Року 1983. почина з роботу Катедра за руски язык и уписує перших студентох. З друку виходзи *Лексика руского языка* Юлиана Рамача. Почина правенє лексикологийней картотеки як жридла за будучи словніки и за очуванє скарбу рускей народней бешеди. На лексикологийней картотеки робели коло 40 обробйоваче, учителе, професоре, новинаре, студенти, углавним аматере у такей роботі. Таки роботи обично робя специјализовани інститути. Робело ше на основи *Речника српскохрватскога књижевног језика* у виданю Матици сербскей – Матици горватскей. Фахови совитнік бул др Митар Пешикан. Катротека правена на карточкох у древених ладичкох. 72.200 одредніци требало обробиц и узбучиц. То би була барз обсяжна и длугочасова работа та требало найсц даяке ефикаснейше ришенє.

Концом осемдзешатих рокох и на тих наших просторох ше починаю хасновац озбиљнейши рахункари на хторих ше могло робиц дацо хасновите, а не лєм бавиц бависка. Бависка ше бавели найвецей на *ZX Spectrum* и *Commodore 64* рахункарох, гоч ше и на нїх могло досц того научиц. Персонални рахункари були РС 286 зоз INTEL процесором, 1 MB RAM меморії и диском од 20 по 40 MB. За поровнанє, нешка скоро кажди мобилни телефон ма 8GB RAM меморії и 128 або 256 GB меморії цо вецей тисячи раз моцнейши перформанси.

Уводзенє предмета Информатика и рахункарство до гимназиї и пририхтованє учебнікох ми оможлівело же бим ше упознал зоз, дотлі за мене, подполно непознату материю и велькими можлівосцами рахункарох. Завод за видаванє учебнікох на мойо предкладанє як председателя Роботніцкогo совиту купує 2 рахункари и организує обуку за роботу на нїх. Як резултат, 1990. року зоз друку виходзи перша кнїжка комплетно порихтана до друку на рахункару. То лектира за 7. класу *Руски народни писні*.

Професор Рамач и я купуєме рахункари и ласерски принтер у Немецкей (у Югославиї ше странски рахункари не могло купиц) и пририхтуєме их за роботу на пририхтованю словнікох. То не було анї кус єдноставне прето же тедишні рахункари були дизайновани за роботу на англійскей абецеди (ASCII стандарт хтори потримує лєм 128 карактери). Ентузијасты хтори ше дакус вецей розумели до тей проблематики прилагодзовали програми же би могли хасновац и сербски латински букви *čžšćđ*. Руски букви у стандардних програмах не могло ше хасновац. Але и ту найдзене ришенє. Програма *Chi райтер* (Chi Writer) була дизайнована за писанє математичних и хемийних формулох зоз рижними символами, а найважнейше було тото же ше зоз програму *Фонт дизайнер* могло направиц шицки букви и специјални знаки потребни за писанє словніка.

Друковац ше могло лем на матричним друковачу зоз 9 игелками. За друкованє у друкарні ше рукопис мушело преламац у Вентури (Ventura Publisher 3.0) и вец порихтани боки на ласерским друковачу на паусу видруковац. До Вентури не могло уцаговац чийов файл але ше го мушело конвертовац. И Вентурово фонти ше мушело прилагодзовац. За словнік окрем стандардней латинки, рускей и сербскей кирилки, требало дизайновац и шицки наглашени вокали у сербским языку як и вокальне р (дугосилазни, дугоузлазни, краткосилазни и краткоузлазни акценти), як и необходни знаки хтори ше хасную у словнікох як цо рижни заградзєня, тилда, ромб, числа експоненти за розлични значєня, знаки за походзєнє, прибліжносц, фразеологийни вирази и други знаки. Розуми ше же ше тото мушело розпоредзиц до вецей фонтох бо ше на тастатури могло хасновац лем по єден тастер за єден знак. Шицки тоти пририхтуюци роботи на прилагодзованю рахункарских алатох поробели програмере под руководством и по инструкторских професора Юлиана Рамача. Шицко ше роби под ДОС оперативну систему (*MS-DOS Disk Operating System*). Виндовс (Windows) як оперативна система настава дзеведзешатих рокох, а *Юникод* (Unicode) стандарт хтори потримує шицки потребни знаки дефиновани аж у 21. вику.

Кед було шицко порихтане и тестиране, могло ше почач зоз роботу. Зоз лексикологийних карточкох и других жридлох ше уношело у *Чи райтеру* текст зоз шицкими потребними знаками. Файл зоз невеликим числом бокох (пре ограничени можливосци рахункарох) ше вец зоз окремним програмом конвертовал до формату хтори ше могал далєй обрабляц у Вентури. У Вентури хтора тиж робела под ДОС-ом и мала, за нешкайши поняца, барз скромни можливосци, ше заш лем з вельким трудом и знаходзєньом могло поробиц шицко цо требало же би ше як финални продукт достал преламани бок словніка, хтори ше на ласерским принтеру на паусу видруковал и придавал до друкарні. На паусу текст мушел буц видруковани ротирано, як у жвератку, же би у друкарні добре налєговал на офсет плочу. У друкарні ше зоз ошвицованьом паусу правело друкарски офсет плочи зоз хторих ше вец друковало табаки у потребним тиражу.

Робота на пририхтованю до друку *Сербско-рускогo словника* тирвала вецей роки. Професор Рамач тримал преподаваня на Катедри, а робел и на других проєктох, а я робел як редактор у Заводу за видаванє учебнікох, та за пририхтованє словника оставал лем шлєбодни час (часто до позних ноцних годзинох). З оглядом же зме обидвоме часто ведно путовали на роботу на гайзибану на релациї Вербас – Нови Сад, гайзибан нам бул место за пораду и розмєньованє дискетох и видрукованих часцох преламаних бокох. Интернет як средство комуникації ше теди не могло хасновац. У Югославиї интернет як академска мрежа почина робиц 1996. року, але аж у 21. вику постава ширше доступни и достава векши капацитет.

Сербско-руски словник у двох томах на ведно 1.900 бокох ма коло 72.200 одредніци (I том вишол 1995; II том – 1997. року). Друкованє другого тому Словника як совидавач капиталного виданя финансвал Завод за учебніки.

Зоз таку технологию пририхтоване и капиталне діло на 600 бокох, *Граматика руского языка* (2002. року). То перша подполна, описна и нормативна, граматика руского языка без огляду же є видата як учебник за гимназиялцох. Окрем гимназиялцох, хасную ю и студенти и шицки други хтори ше интересує за руски язык.

Тото шмеле и напредне опредзелєнє професора Юлиана Рамача же би ше упушцел до йому подполно непознатей и теди нерозвитей обласци хаснованя рахункарох за пририхтованє такого зложеного и компликованого тексту кладзе го на место родоначальника дигитализації народного скарбу.

З оглядом же друковани *Сербско-руски словники* розпредани, зявела ше потреба на даяки способ понукнуц дигитални виданя. Праве дзекуючи тому же зачувана

електронська база, гоч и не компатибилна зоз терашнім стандардом, було можливе конвертовац их на нови стандарт и положиц на же би були доступни вшадзи на цалим швецє и кому год су потребни. Веб-виданя Словнікох положени на сайт Завода за културу войоводянских Руснацох хтори основани 2008. року зоз задатком же би робел на очуваню и унапредзованю рускей култури.

Дальше сотрудніцтво зоз професором Юлианом Рамачом, цо ше дотика рахункарскей техніки, було вельо легчейше. Приходзи 21. век и вельки пременки, швидке напредованє и цо ше дотика гардверу и софтверу. Рахункари вельо моцнейши и швидши, софтвер не ма ограніченя, *Юникод* стандарт дефиновани и подполно компатибилни зоз софтвером, интернет функционални и шицка комуникация и преношенє податкох доступне, цо барз поєдноставює и пошвидшує роботу.

У наиходзацих роботах як текстпроцесор (програма у хторей ше пише) ше хаснує Ворд (MS Word) и Таймс ню роман (Times New Roman) фонт по Юникод стандарту.

Подполно закончени, преламани словніки ше вецей не друкую на паусу, але ше их у ПДФ-у (PDF < Portable Document Format) формату посила по мейлу до друкарні.

Руско сербски словнік ма коло 37.000 одредніци, видруковани є на 888 бокох 2010. року. Графични обробок (популярно: прелам) робени у новим гардверским и софтверским окруженю, комуникация зоз професором Рамачом цекла електронски, преїг мейлох, а готови словнік у ПДФ формату послати до друкарні.

Словнік руского народного языка у двох томах вишол 2017. року. Ведно обидва томи маю коло 34.000 одредніци и вецей як 1.600 боки.

Мойо познанство зоз професором Рамачом тирва 50 роки. Лєм пар роки меней тирва и нашо плодне сотрудніцтво.

Slavko Sabo

FROM LEXICOLOGICAL FILES IN WOODEN DRAWERS TO THE WEB EDITION OF THE RUTHENIAN LANGUAGE DICTIONARY

Summary

The second half of the 20th century and the first decades of the 21st century brought great progress in the development of education, science and culture among the Ruthenians/Rusyns. Many institutions and organizations dealing with those fields are being established. These are also the years of accelerated development of Internet technologies. Professor Julijan Ramač, Ph.D., has successfully used computers in his extensive lexicographic works since the very beginning. From the voluminous lexicological file stored in wooden drawers, the content is transferred to the computer and thus enables the processing of the manuscript to be accelerated and the final works to be easily posted on the Web.

Key words: dictionary, computer, lexicology, web-edition, textbook, Chi-writer.

ДЗЕШЕЦ РОКИ – ПЕЙЦ КОНФЕРЕНЦІЙ ЗНАЧНИ НАУКОВИ ПОТЕНЦІЯЛ

Прешло дзешец роки од першей рускей науковей конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох, котра отримана 21. априла 2012. року. Од теди отримани ище штири, каждая о два роки од тей пред тим (виймок 2020. рок, котри пре пандемию преруцени на 2021. рок). На тих конференційох, хтори организує Новинско-видавательства установа Руске слово, Завод за культуру войволянских Руснацох, Одделене за русинистику Филозофского факултета шицки з Нового Саду, та и неригистровани як институция Вигледовацки круг, кажди раз учасовали коло 9 млади науковци, а з нїма и даєдн з їх менторох, так же у пейцох зборнікох обявени 46 роботи, а понеже ше даєдни зявйовали вецейраз под тима роботами подписани 30 мена. Як цо ше могло и обчековац, найвечей з тих роботох цо обявени обрабяю теми з обласци лингвистики, вец зоз литератури, але ест и зоз социології, антропології, образования, филозофії, та и екології.

Ключни слова: руски язык, литература, руснацтво, образование, млади, можлівосци, перспективи.

Гвари ше же каждая драга почина з першим метером, а każde подняце руша од идеї. Идею организовац руску наукову конференцию за студентох, младих науковцох и фаховцох понукнул тедишньому главному редакторови младежского часописа *Мак*, мр Борисови Варгови сотруднік того часописа, тедишні студент историй Саша Сабадош. Же идея спадла на плодну жем потвердзує дзешецрочне тирванє тей манифестациї наукових интересованьох младих Руснацох, котра ше реализує кажди два роки, одмерано спрам численосци и интересованя заинтересованих, та за дзешец роки, (пре окремени пандемийни условия за рок вецей павза медзи остатніма двома), отримани пейц таки конференції. Шведочене о змисту и квалитету тих подійох находзи ше у пейцох зборнікох роботох хтори пречитани на тих конференційох, у хторих кажди з уцашнікох обявел по єдну, або и вецей роботи.

Перша конференция руских студентох, младих науковцох и фаховцох “Улога младих у розвою рускей заєдніци у Войводини” отримана тераз уж досц давного 2012 року, з яри, цо постало традиция, та ше вони отримую и надалей углавним у маю кед ше зоз студентскими роботами приходзи гу законченю. Уводни текст того першого зборніка написал академик Юлиан Тамаш и зоз своїм прилогом подзвигнул уровень змиста, але и прилапйованя истей у явносци. Статя под насловом *Статус и смисел науковей конференції* одредзела напрямки и постулати на хторих ше одвивала и тот перша и шицки пейц потерашні.

“Результати конференції указую же руска заєдніца ма респектабилну самосвидомосц свойого подростку” – од опису стану и проблемох по програмни напрямки, консатовал професор Тамаш на основі резултатох першей конференції и, можлива предпоставка же би таку констатацию могл виповесц и после пиятей, односно, на основу збиру шицких пейцох.

А шицки пейц конференції мож превериц у пейцох зборнікох роботох, котри обявени после каждой дзекуючи потримовки як Новинско-видавательней установи Руске слово, Заводу за культуру войволянских Руснацох, Одделеню за русинистику Филозофского факултета Университета у Новим Садзе и Видавательствам кругу котри и соорганізаторе конференційох и совидавателе спомнутих зборнікох.

I

У Зборніку роботох, у хторим обявени роботи зоз Першей рускей науковей конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох ше по квалитету видвоюю

прилоги котри з боку Одделеня за русинистику и наградзени. Треба надпомнуц и же ше познейше не находзи на шлїди о евентуалней традиції додзельованя таких припознаньох, або су не додзельовани, або ше о нїх у дальших зборнїках не обявйовало, або наградзени роботи не приложени! З тей першей конференції найзамеркованша робота з обласци лингвистики теди ище мр Александра Мудрого з насловом *Язык младих Руснацох на фейсбуку*, зоз обласци литературы робота Мирона Джунї *Масовна култура и Антология литературы генерации 1990-2000*, и з обласци култури (чи журналистики) заєднїчка робота Маї Зазуляковой, Сенки Надь, Цецилиї Надь и Бориса Варги *Стан на 2001. рок*. Тиж на основи *Антології литературы генерации 1990-2000 Дзеци з урбаного гумна*. Спомнути награди наисце додзелени лем студентом, бо очивисно до конкуренції не вошли виїмково добре написани прилоги социолога Ванї Дули котри вигледовал *Неофицийни виданя на руским языке, фанзини*, а филозоф и културолог Миролав Кежежди анализовал *Националну стратегию за младих и Руснацох у Сербии – Основу за виробок стратегии за младих Руснацох у Сербии*. Уж по змисту того пионирского Зборнїка видно же младих руских науковцох, а и студентох, найбаржей интересую теми з языка, литературы, култури и образования, та и информования, гоч патраци на актуални стан у тих обласцох и найбаржей на общи историйни факти о рушаньох и пподзйох яки од виталного значеня за отримованє и розвой нашей националней заєднїци и иншак Национални совет рускей националней заєднїци задлужени. Наостатку, и урядово ше трима же тоти штири обласци од окремого интересования у каждой националней заєднїци, а окреме у меншинских котри ше осипую и прето им грози неставенє, та ше на нїх поклада максимална старосц праве пре очуванє национального идентитета и традиції.

II

Мобилизацийни слоган *Хто, кед не ми, и кеди, кед не teraz* teraz уж др Бориса Варгового отвера Зборнїк роботох з другой науковей конференції младих науковцох и професионалцох, котра отримана 14. мая 2014. року и у роботи хторей окрем спомнутого уводнїчара активно участвовали аж 12 млади авторе, медзи хторима двойо звонка рускей националней заєднїци, Зузана Тирова з роботу под назву *Мультиетнична Войводина и Руснаци и Словаки у ней, Як ше наисце видзимо* Робота наисце интересантна и актуална, аж би ше могло повесц же то ей елаборованє стаємней теми котра ше прецагує медзи нами, а и шицкими жителями Войводины, та и ширше. Ведно зме на тих просторох одкеди зме приселєни тадзи, до Долней жеми, та не мож було ані бкеровац стретац ше Руснакови зоз Словаком, озда и частейше як з другима цо у исти час приселєни, аж нас часто и мишали, а и мишаю и teraz. Ми себе, тиж, як гвари и Тирова, взяїмно не лем почитуєме, але и медзисобно вещейнїсто сотрудзуєме. Тото сотруднїцтво вона виказала на прикладах наведзених у своєй роботі, уж и зоз тим же ю приложела гу конференції, и же є у Зборнїку обявена на оригиналу, по словацки, у хторей ошветлює попатрунки на руски язык значних словацких лингвистох од Павела Йозефа Шафарика по Штефана Швагровского. Медзи тима двома спомла роботи ище даскелїх котри гоч словацки лингвисти не могли не спомнуц восточнословацки та з тим и руски язык у нашим старим краю и варианту котру зме принесли ту зоз собу, або зме ю розвили у новим краю. Одделєне за русинистику Филозофского факултета заступене у тим чушлє ище з трома студентскими роботами Андреї Медешовой з насловом *Фонологийна анализа терманизмох у руским языке*, Марини Джуджаровой з насловом *Прикметнїки у языке Гавриїла Костельнїка* и ма Тамари Хомовой з насловом *Попатрунки лингвистох на походженє руского языка*, котра на концу своєй роботи лаконски заключує же ані єдна з трох виложених хипотезох (о котрих пише) у науки не прилапена та же на руских науковцох чека ище надосц вигледования же би ше видзело

дальши напрям його розвою ... Наука potwierdzi, або доповні їх видзєня, алє шє муши припознац жє тоти три работи мож тримац як успих Оддзелєна. На истим, руским оддзелєню Ана Римарова направєла такповєсц фєминистичну анализу краткого романа Александри Живкович у теми *Погажєни стєрєотипи у кнїжски Горор за принцєзи у хторєй виказала очивисну симпатию за ошлєбодзєнє наративу о жєнским принципє у рускєй сучаснєй литєратури*. Як уж повєдзєнє, ищє єдна авторка, асистєнка зоз Оддзелєна за словацистикє Филозофского факултєта у Новим Садзє Ясна Углєрикова приложєла свою роботу Другєй рускєй науковєй конфрєнциї младих науковцєх и фаховцєх з насловом *Експрєсионистични тєндєнциї у словацкєй прози пєршого полрочья 20. сторочья*. Ёй работа можє послужити як приклад будучим историчаром рускєй литєратури як мож систематизовац пєриоди литєратурнєй творчєсци, цє би источасно прєдлужованє работи на тим полє, послє др Юлиана Тамаша, на виучованю исторії нашєй литєратури.

Документаристична работа Александри Лєндєр *Драмски додєток у часописє Швєтлосц у пєриодзє 1952. по 2014. рок* уствари градза за дальшє виглєдованє, добри фундамент за анализу критєрийєх и афинитєтєх спрам такєй литєратури, а окрємє спрам ёй хаснованья у драмских живоцє хтори як и сама гвари значна часц традиції рускєй култури. Остатнї штири работи спадаю гу озбильнєйшим прилогєм нашєй историографії як цє тотє цє ю приложєл Саша Сабєдош з насловом *Розвой млєдєжских часописєх на руским язикє у Югославії мєдзи двєма швєтовимє войнєми*, у хторєй одкривє и дєдни мєнєй познати факти з тєй обласци нєформалнєй млєдєжскєй култури, чи млєдєжскєй журналистики. Валєнтина Чизмар такповєсц началє актуалну, а скоро нєначату тему социє-филєзофского харєктєра, випитуючи *Розлики у рєлигиозно-християнским и язичним идєнтитєтє ширшого руского нациєна*. Можєбуц , ищє мєнєй розбєряна мєдзи Руснацєми тема хтору обробєл Сєргєй Тамаш *Руснаци и Национални заєднїци Процєси транзиції и приватизації*. Вєн обстоєнє рускєй заєднїци повязує зоз транзицийнимє рушаньями у стрєднєй и восточнєй Европи дзє, тримє вєн, шє нє так лєгко асимилує лєм тотє заєднїцє хтора прєжис урбанизацию и хтора будзє способна очувац жридлово мєншински вєдносци. Прєпатрунок змисту другого зборнїка бим закончєла зоз окрємє зложєну роботу Марини Гайдук котра випитала *Становиска наставного кадру о инклузії у основнєй шкєли у Руским Кєрєстурє*. Тотє ёй виглєдованє потвєрдзєло жє ищє вшє нє до конца радикализованє питанє проблемєх дзєцєх котри иншаки наисцє чувствитєльнє и його ришованє далєко од уровнья хтори прокламує важєци прєдписанья. Причини жє то так, закључує Гайдукєва вєцєйнїста, алє дзєшка на самим верху факт жє очивисно нє прєвозидзєни ані прєдрєсуди, а ані практични стан у образованю, тєхнїчна и кадрова оспособєносц за комплексносц того процесу яки шє од наставного кадру вимєга.

III

Трєца наукова конференция руских младих науковцєх и фаховцєх отримана 21. мая 2016. року, як и пєрши двє у Новим Садзє. У зборнїку зоз тєй конференції уж видно жє шє на нєй поряднє звязую дєдни активни науковци и фаховци котри похоплюю жє им явянє на конференції на даяки способ обєязка прє статус хтори уж здєбули. Так мамє три мєна особєх хтори зоз своїм явянжєм дємонструю опрєдзєлєносц остац у науки котру можємє навєлац русинистика: мр Александр Мудри, Ана Римар и Саша Сабєдош. Гу тому малєму стандартному тєму у тим чишлє шє прикљочую Михайл Римар, тєди студєнт гєографії, Марина Сакєч, студєнткинья антропології и прави наукови фєномєн Канамє Окано, японски студєнт славистики, котри совершєно овладєл з нашу бєшєду. Уводну статю *Од нєформалнєй групи гу институту рускєй култури* подписує тєраз уж др Борис Варга. Вєн описує гєнєзу наставанья наукових конференцийєх младих, як и наставанє озбильних идєйєх хтори, як цє и тотє о

заєдніцким представляню руских младих науковцох, наставаю як и тот, през неформалне друженє истодумнікох и догварки трох самого Варги, Мудрия и Сабадоша, а можебуц ище даєдних хтори постали ядро такволяного виглєдовацкогo кругу, схадзання на бешеду, на кафе дебатах, з потримовку Завода за культуру войволянских Руснацох. Озда уж теди ше снователє одлучели прилапиц постулат же добра наукова робота одкрива правду гоч и таку цо нам ше не пачи. У своїм прилогу Александер Мудри з роботу *Невидліви значеня руского языка на интернету* виходзи зоз традицийного кругу лингвистичних виглєдованьох, гоч є и далєй узко вязани за руски язык и практично є интердисциплінарно опредзелени бо интернет подроумює преплетяне и повязованє з интернационалними лингвистичними рушаннями, иновациями котри вше баржей поставаю електронски есперанто. На його виглєдованя директно ше вяжу тоти котри запровадзела Марина Биркаш хтори описала у роботі *Язык младих Руснацох у СМС-ох*. Праву минуциозну роботу *Семантика и колокация прикметнікох зоз значеньом температури у руским языке* написал уж спомнути Канамо Окано, котри у змісту але и фактично доказал же за правого науковца нєт граніци, бо вон котрому руски язык не мацерински, аж и котрому мацерински язык анї не зоз корпусу славянских языкох, бо японски язык, одкадз вон походзи не припада анї гу индоевропейской групи языкох. Уж лєм прето його робота заслужує окремну увагу. Моника Абодї ше лапела до детальох виглєдованя *Походзєня фрикативних консонантох у руским языке*. Своєо вибрани науково обласци обогачили и Ана Римар, Саша Сабадош и Михайл Римар. Римарова, виучуючи литературу котра єй потребна за реалізованє докторской тези о Михалови Ковачови як писательови, на тот завод розпатрала *Уплїв Олги Кобилянської и Михайла Коцюбинського на литературне діло Михала Ковача*. На тот завод вона обробела два вельки Ковачово теми жажда за маєтком, цо за Руснака вше значи мац жеми як сигурносц и власна и фамелийна и терашньосци и будучносци, як и литературну тему длужносц преднякох, а ту ше Ковач и сам рахує як писатель. У тим ше спомнути писателє котрих Римарова поровнує з Ковачом складаю, бо їм шицким хасен народу бул водитель у твореню литератури хтори за собу охабели ... Прилог гу виучованю рускей економії, котра вязана за поднебе и конкретно обробок жеми як основне жридли газдованя Руснацох дал зоз своїм першим участвованьом на науковей конференції младих Михайл Римар, з виглєдованьом географских пременкох салапох у околїску Руского Керестура. И на трецей науковей конференції младих Руснацох була єдна госциньска зоз Оддзелєня за словацистику, Катарина Петрушова дала прилог *Литерарни и языково одношеня медзи войволянськими и карпатськими Руснацами од другой половки 19. сторочя аж по початок 20. столїтя*. Обробени язык, литература и друковани медії и дружтвени розвой Руснацох зоз обидвох географских, та то значи и языкових, подручох и назначених часох. Антропологийну компаративну анализу национального и етнічного идентитету младих студентох зоз Нового Саду и Руского Керестура (генерації 1991-1997) под насловом *Чи язык основа национльного идентитету при Руснацох* дзе заключує же язык главна дистанция у одношеню на други нації котри ше находза коло Руснацох дава Марина Сакачова. Вона цитує єдного випитованого котри гвари: “Язык ци одредзєне видзєне швета, односно попатрунок на швет так же кед ти научиш єден язык ти научиш справованє, так повесц тото видзєнє и тото, як ше пове, менталитет, през язык добиваш одредзєни менталитет и видзєнє ...” же би на концу заключела же буц билингвални барз хасновите на соціо-економским плану, а на интелектуалним же билингвални мозог ше розвива на иншаки способ од монолингвалного ...

IV

Штварту теку зборніка роботох зоз Штвартей конференції младих науковцох и фаховцох отриманей 26. мая 2018. року, отвера тєраз уж з подписом ма Александер

Мудри котри як увод начишлоє потерашніє резултати шицких штирох конференцийох и цитує др Бориса Варгу уж скорей спомнути постулат же “добра наукова робота би мушела представляц правду гоч нам ше и не пачи” и подцагує же би дзепоедни на конференцийох винешени роботи могли буц на хасен и за з часами дезориєнтовани руски институції. Роботну часц конференції отворела уж стаємна учасніца Ана Римар, тераз и Симунович *Препознаванє поетики Михайла Ковача у серії Вибрани писні* знова предпоставене, же то часц з ей будуцей докторскей дисертації, то у ствари препознаванє поетики Ковача през його ушорйовацку роботу у “Литературним слове” 1984. року, дзе по його смаку обявйовани избрани поетски прилоги наших писателюх и даєдних котри познати ширшей явности звонка руского языка, хтори вон и коментаровал и з тим источно, дума авторка, пробовав уплївовац на чечуцу руску поетику. О *Миграцийох у двацетим вику у литературним контексту прикладах Жироша и Црнянского*, писала Дюрдіца Гордич, практично на ділу потвердзуючи познати вислов Црнянского же лєм селїдби вични. Марина Шлемендер ше придружує гу тим котрих интересує лингвистика та обробела *Еквиваленти англійским префиксом у Алиси у жеми чудох Луиса Керола* на руским языке, уношац на тот способ нови круг можлївого лингвистичного интересованя у руским языке. Два авторки Тамара Салаг и Лидия Костелник и трое авторе Дарко Загорец, Андрей Орос и Александер Мудри вигледовали *Урядове хаснованє руского языка у местох Нове Орахово, Дюрдьов, Руски Керестур, Кула, Нови Сад* и направили актуалне и за политичне и социологийне хаснованє применлїву студию хтора на прикладу одсликує яки вельки роскрок у преписаним и хаснованим праву на хаснованє языка националних засєднїцох, у конкретним случаю руского языка. Гоч ше од вигледовача не гледа упутства за розришованє обачених проблемох, спомнути авторе у заключеньох указую потребу же би Одбор за урядове хаснованє руского языка и писма Национального совита рускей националней меншини иницировал континуованє вигледованє стану урядового хаснованя руского языка и писма у Републики Сербії. Медзи скорей спомнутима авторами колективней роботи мєно Андрей Орос, студента хтори написал и самостойну роботу на тему *Улога руских новинох у националним препороду Руснацох*, цо ше мудро намєсцело пред вечаром означованя сто рокох од присоединєня Войводини гу Краљовини Сербох, Горватох и Словенцох, хторе иницировало снованє закрицовой організації за можлїви национални препород яка ше прокламує як польо активності хтору порушую перши руски новини. То и теди, заключає вон, були скоро идентични обласци активності за всеобщи национални розвой од информативней, образовней и културней, та по политично гражданску, як є теди наволана – а цо би значело виходзєне зоз циню и забєранє становискох у реализованю своїх правох як равноправних гражданох у держави за котру ше ясно опрєдєлєли ... З додатком о задаткох старац ше и о привредно економским статусу своїх сонароднїкох цо ше у пракси наисце и запровадзовало през форми яки зазначени и у спомнутих новинох. Стандардни учаснїк у шицких потерашнїх конференцийох, Саша Сабадош остал у обласци у котрей ше и далєй усовершує и приявєл тему *Югославия у новинох Заря, Русска правда и Русска Заря*. Тота часц рускей исторії, бо спомнути новини документ за вичитованє ей значней часци, през повойнови период обрабляни, окреме з боку актерох як цо то бул наприклад, Владимир Бильня, алє ше Сабадош постарал найсц и нови жридла и нови документи, котри му оможлївою обєктивнєйше толкованє збуваньох у тих турбулентних часох. И на концу, першираз же ше нашол дахто написац рецензию на приложени роботи младих науковцох и фаховцох. И, як, ше то и швечи, зробєл то доаєн наставного кадру на Оддєлєню за русинистику Филозофского факултєта у Новим Садзе, профєсор др Юлиан Рамач: “На основи текстох рукопису можєм повєсц же їх авторє добре познаю свой фах и тематику о хторей пишу. Тримам же Зборнїк будзє єдно новє хасновитє

виданє у нашей науки и култури ...“ – написал професор и так потримал студентски наукови ангажман.

V

И на концу, после єдного прескоченого, рок познейше як спадало отримац пияту конференцию вона отримана 12. мая того року и уж teraz маме Зборнік роботох з Пиятей рускей науковей конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох у руках. У нїм нет уводного слова, але, колоквиально мож повесц же то кратки увод особи котра очивисно превжала редактуру, а то Саша Сабадош хтори насловел як *Место уводного слова*. У нїм вон написал даскельо виречєня медзи котрима и того же “Тот зборнік будзе шведок часох у хторих ше у моменту його обявйованя находзиме ...” думуюци на факт же конференция у условийох пандемії отримана и на одложено и у електронскей форми ... На ней ше, обчековано, знова зявела Ана Римар Симунович котра уж з титулу мср предлужела вигледованє рукописох Михала Ковача. На тот завод цо *О своєї улоги писателя у дньовнику* написал писатель. Андрей Орос позберал и превипитал котри то *Английски елементи у язику младих у Маку*, на котру го, як гвари упутел професор др Михайло Фейса, та його анализа розделєна на вєцей обласци хтори ше практично понукаю упивац до себе англизми, як глаши стари термин за пожички зоз англійского языка. Вон их найчастейше нашол у рубриках предвидзєних писац о тим цо найвєцей интересує младих, а то вшелїяк филми, музика, новосци и досягнуца з науки и о технологийних досягох, и подобне. Його заключєнє же англизми чи англицизми вше масовнейше уходза до бєшєди младих бо їх каждодньовосц окреме преїг интернета и дружтвених мрежох, вязана за швет у котрим англійски язык постал универзално прилапени язык комуниковања на електронских медийох, односно интернету. Вон заш лєм дума же зоз домеркованшим ушорйованьом часописа, а на *Мак* ше одноши, таки уплїв мож кєд нє зопрец, голєм ослабнуц. Барз интересантна, а источасно иновативна и звонка обласцох наукох на яки зме привикли же су предмет интересованя руских младих фаховцох, статя мср Єлєни Дудаш *Пейзажно-архитектонске ушорєнє преднього двора (заградки) Етно клуба Одняте од забуца у Коцури*. Вона ше постарала приказац як скорєй випатрали валалски двори, переважно руски, хтори рошлїни ше садзєло у преднім дворе, односно заградки и яки бул розпорядок помоцних просторийох у тих дворох. На розполаганю єй були праве тоти артефакти котри нашла у спомнутєй етно збирки, цо єй була велька помоц, а виroyотно вигледовала и стари виданя по руски котри ноша даяки етнографски записи. Видно и же ше добре попрезнавала по валалє, та єй текст богати зоз тима найдзєними аргументами на основи хторих могла дац своєю фахове видзєнє принципох организованосци и допатраня предметного простору. У тим єй досц помогли и приложєни фотографії. Окреме интересантни прилог дал Якуб Павлик, котри на 5. року славистичних студийох Филологийного факултєта Универзитєта у Лодю, у Польскей. Руски *Керестур як центер руского швета у Костельниковєй приповєдки 'Муша буц черкотки'* вола ше його робота котра ше снує на становиску же “Кажди народ ма даєдно винїмково важнє за сєбє мєсто од историйного, културного, а дакєди и духовного значєня, а тот центер можє буц престолнїца, лєбо найсвятшє мєсто (як цо то наприклад Єрусалим за Єврейох). Тот руски народ нїгда нє мал свою державу анї своєю найсвятєйшє мєсто, мож повесц же за панонских Руснацох найважнєйшє мєсто праве Руски Керестур”. Наисцє, мож койцо интересантнє прєчитац у Павликовєй роботи, цо нам отвори дакус иншаки як цо змє звикли попатунок на нас. Гоч, поправдзє, и сами знамє же нє лєм у спомнутєй приповєдки, алє вообщє, Костельник Руски Керестур прєдставєл як идилу и видлївє тиж же го на таки способ видзи вєкшина Руснацох. Барз важну алє покус и боляцу руску тему, у контексту видлївого змєншованя числа Руснацох котри бєшєдую по руски, обробєла мср Доротєа Будински. *Розвой вчаснєй двоязичносци у двоязичнєй*

фамелії и двоязичним стредку окреме важни за оставанє у стредку руснацтва. ”У двоязичней фамелії и двоязичним стредку, констатує вона, дзеци часто у кругу фамелії маю нагоду бешедовац на двох языках и зоз потримовку стредка, родичи можу олегчац дзецом ученє двох языках паралельно и преношенє других культурних алатох. Мср Саша Сабадош, без котрого би уж ані не було можливе организовац таки конференції як и тот, архивиста Историйного архиву Зомбора, докторанд на Докторских академских студийох исторії Филозофского факультета Универзитета у Новим Садзе виучовал о *Школярох рускей грекокатоліцкей основней школи у Новим Садзе пред початком Першей шветовой войны и после єї законченя*. У ней вон презентовал и анализовал архивски материял односно уписніци у хторих уписани податки о школярох спомнутей школи дзе не лєм етнічни, але и релігійни и социяни податки та анализа може буц вещейністо направена. “Бачванско-сримски Руснаци хтори жили у валалох жили у компактнейших заєдніцох, док Руснаци у городах як цо то Нови Сад не були у можлівосци груповац ше до єдней релативно векшей часци места. Прето єдини шліди їх функціонованя як заєдніци то церква и школа” – констатує Сабадош. Ознова ше и на тот завод зоз тему у рамикох єї фахового образования явя Марина Сакач, студентка на мастер студийох социялней и культурней антропології Католицкого университета у Лувену, у Белгії. Вона направела Антропологійни погляд на есенциялизацию культури на прикладу вистави *Обряди преходох у фокусу обєктива фотографох Будински* Авторка руша од запитаносци “чом ше дух руснацтва препознава у наших руских танцох, вишивкох и народним облєчиву односно, чи то шицко цо можеме указац публики хтора першираз ма контакт зоз таку малу, але и не беззначну заєдніцу зоз хтору жие”, а заключує же традиційна культура выбрана як репрезентативна, але “после Першей шветовой войны, руска культура постава у велькей мири гражданска и югослаянска”, и же прето не мож установиц цо то точно традиційно руске. И на концу, ище єден лингвистични прилог и то авторки Марини Шлемендер, мастер филолога англїсти на Докторских студийох на напрямє язык Филозофского факультета Универзитета у Новим Садзе. Пише вона о *Английских модалох can и could и їх руских еквивалентох*. Розумліве тото єї писанє лингвистом котри добре познаю обидва языки, єї викладанє подкрийене зоз велїма прикладами хтори потвердзую заключене же ше у обидвох языках зявюю и подобносци медзи тима словами бо су локализовани у терашньосци, прешлосци и будучносци, а розлики обачени у прикладах дзе ше ситуация одноши на будучносц. Єї робота, наздава ше, збогацує и помага будучим виглєдованьом и анализи модалних дієсловох, а у тих виглєдованьох мож похасновац и анализи англійских лингвистох яки зробели у своїм языку.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

После дзешец (єденац!) рокох, пейц конференцийох и як уж поведзене 46 роботох котри написали 30 авторе зоз рижних наукових обласцох, углавним дружтвених, мож повесц же Руски науково конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох значно злєпшали слику о младих Руснацох и їх заинтересованосци науково-виглєдовацки ше занїмац зоз тим цо преучую, шириц своїо знаня и уплївовац насампредз на науку, культуру и образование медзи Руснацами, а то источасно значи и на їх националне и дружтвене освидомйованє. Природне же праве пре тоту националну освидоменосц найчастейше творя у обласци виучованя языка, литератури, образования, культури и национального живота у прешлосци и терашньосци, та аж и перспективи за дальше националне очуванє и розвой. Найвекша часц тих рукописох одсликує и значну наукову дисциплину и уровень здобутого знаня, як и порихтаносц почитовац принципи ангажованя у науки котри подрозумюю и обявйованє резултатох своєї виглєдовацкей активносци. Тото цо облапене у зборнікох зоз тих пейцох конференцийох потвердзене

дозретосци институцийох котри на таки способ потримую, а з тим и унапрямою младих, а то окрем Новинско-видавательной установи Руске слово, Завод за культуру войводянских Руснацох и Оддзелене за русинистику Филозофского факультета у Новим Садзе, а ведно ше указую як креаторе безпечного закрица над їх будучносцу.

ЛИТЕРАТУРА

- Зборнік роботох зоз першей студентскей науковей конференції *Улога младих у розвою рускей заєднїци у Войводини*, МАК/НВУ Руске слово, Оддзелене за русинистику, Вигледовацки круг, Нови Сад, 2013.
- Зборнік роботох з Другей рускей науковей конференції младих науковцох и професионалцох, Завод за культуру Войводянских Руснацох, Нови Сад, 2015.
- Зборнік роботох зоз Трецей рускей науковей конференції младих науковцох и фаховцох, Завод за культуру войводянских Руснацох, Нови Сад, 2017.
- Зборнік роботох зоз Штвартей рускей науковей конференції младих науковцох и фаховцох, Завод за культуру войводянских Руснацох, Нови Сад, 2019.
- Зборнік роботох зоз Пиятей рускей науковей конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох, НВУ Руске слово, Нови Сад, Завод за культуру войводянских Руснацох, Нови Сад, Оддзелене за русинистику Филозофски факультет Нови Сад, Вигледовацки круг, 2021.

Irina Hardi Kovačević

TEN YEARS – FIVE CONFERENCES SIGNIFICANT SCIENTIFIC POTENTIAL

Summary

After ten (eleven!) years, five conferences and 46 papers written by 30 authors from various scientific fields, mainly social, the Ruthenian scientific conferences for students, young scientists and experts significantly improved the image of young Ruthenians and their interest in scientific research to deal with what they study, to spread their knowledge and above all to influence science, culture and education among the Ruthenians, and this also means their national and social awareness. It is precisely because of this national awareness that they most often create in the areas of language, literature, education, culture and national life in the past and present, and even perspectives for further national preservation and development.

Key words: Ruthenian language, literature, Ruthenism, education, youth, opportunities, perspectives.

ЕРНЕСТ ТОМПСОН СЕТОН – ЧЛОВЕК ХТОРИ ЛЮБЕЛ ДЗИВИ ЖИВОТИНІ

Канадски писатель Ернест Томпсон Сетон (1860–1946) донедавна не бул познати руским читачом. Аж у перших децениях того вику автор тей статї преложел з англійского языка на руски його приповедки *Лобо* и *Винипетски вовк* (Шветлосц ч. 3 / 2013. и Шветлосц ч. 3 / 2015). У тей статї жадаме ище блїжей упознац наших читачох зоз животом и творчосцу того у швеце припознатого писателя и велького любителя природы и дзивих животиных. У прилогу змисти трох писательових приповедкох.

Ключни слова: Ернест Томпсон Сетон, писатель, уметнік, любитель природы и дзивих животиных.

ТВОРИ

Ернест Томпсон Сетон (1860–1946) канадски писатель британского походзєня, науковец, уметнік и явни роботнік. Народзєни є у Англії у месце Саут Шилдс, а жил у Канади и Америки (ЗАД). Познати є як вельки любитель природы, окреме дзивих животиных. Преучовал их, мальовал и описовал у своїх литературних и других творох. Облюбєни теми були му вовки. Ернест Сетон перши почал писац приповедки у хторих главни улоги маю жвири и птици. Єден є зоз сновательох руху скаутох (вивидзовачох), як и *Лиги познавательох и чухарох лесох*.

Мєдзи коло 200 його творами, у понад 40 кнїжкох, тоти наслови: *Дзиви животинї хтори сом познал*, *Червена кнїжка*, *Сказки и легенди леса*, *Животинї героє*, *Витор бизонох*, *Легенда о билим ирвасови*, *Биография гризлия*, *Винипетски вовк*, *Лобо* (вовк), *Дзешец заповиди у животиньским швеце* и други. Свойо твори сам илюстровал.

На руски язык затєраз прєложєни з англійского языка два приповедки – *Винипетски вовк* и *Вовк Лобо, краль Карампоа*, обявєни у часопису Шветлосц 3 / 2013 и 3 / 2015. Прєложєл их Юліян Пап.

ПОЧАТКИ

Кєд будучи писатель мал шейсц роки, родичи му ємигровали до Канади. Там закончєл основну школу, а на свойо дзєветнац роки и колєдж уметносци у Торонту. Уметносц мальованя познєйше усовершєл у Лондону, Нїу-Йорку и Паризу.

Вєльо путовал, интересовал шє за фолклор Индиянцох и Ескимох. Алє окреме любєл прєучовац живот животиных. Кнїжки хтори о тим обявїовал принєсли му вєлї припознаня и авторитєт мєдзи писателями природняками.

У своих приповедкох и удатних малюнкох почитовал наукову точносц. Бул перши мєдзи познатима канадскима писателями натуралистами. Сознаня зоз його творох хасновити и за ловарох, статкарох, любительох природы, путнїкох. Зоз його творчосци одгукує тема засєднїцтва живота природы и людзох, як и думка жє знїщєнє природних богатствох спрочинює вєльки чкоди на Жєми и людзом цо жию на тєй нашєй планєти.

ВЛАСНА ДРАГА

Интересованє за природу и способносц за мальованє Ернест Сетон виражовал од вчаснєй младосци. Як хлапєц вираблєл дрєвени фигурки животиных и птицох, а тєки му були виполнєни з їх малюнками. Поряднє водзєл днєвнїк своих замєркованьох и записовал шицко цо шє збувало у природы. Уж у школских роках рїшєл жє будзє

натураліста і путнік. Його отець ще тому процивел, окреме же за тот циль требало вельо дзеки і сили. О тим Ернест Сетон писал: – *Я рушел по своєї власней драги, не знаючи і не питаючи ше нікому чи то найлєпша драга. Знал сом лєм єдно – же то була моя драга.*

ДРУГИ ДОМ

Лєс му постал други правдиві дом. Ище док були у Шкотскєй, часто заходзел до лєса на ріки Дон, хтора ше улїва до Сивєрного моря. Ту зробел перші записи о справованю животиных і їх малюнки. Любопитні хлапец сцел цо вєцєй упознац швет животиных, та приношел дому і їх млади. Алє пошвидко ше уверел же зрозуміц живот лєса мож лєм кед ше цали замуриш до нього і постанєш його часц.

Ернест Сетон не лєм писатєль, алє і науковец. Праве вон поставел основи *етології*, науки о справованю животиных у природних умовіях, гоч не закончел студії о тим. Вон бул зачатнік літературного жанру творох о животиных і мал моцні вплив на веліх писатєльох анімалістох.

ОСОБНИ ЖИВОТ

Не лєгко організовац особні живот чловекови хтори вєкшину часу препровадзує у лєше. Ернест Сетон ше першираз ожєнєл 1896-го року зоз Грєйс Галатин. Їх малжєнство тирвало скоро 40 роки. Вєдно мали дзивку Ен, хтора часточно рушєла по оцових драгах.

Другираз ше Сетон ожєнєл зоз Джулію Батру, хтора ше занїмала з літературу, та активно помагала мужови у писаню. Вони не мали дзеци, алє 1938-го року усвоєли сєдемрочну дзивку Бюлі або Ді. По шмерци своєго нєвласного оца 1946-го року вона пошвєцєла свой живот виучованю літературного і наукового нашілїдства і популаризації його творох. Так, дзекуючи єй, діла Ернєста Сєтона постали познати у цалим швєцє.

Людзє і нєшка дзєчнє читаю його кнїжки, одкриваючи таємні швет дзивєй природи, дзє жию жвири, таки подобні нам людзєм, зоз характерами і прикметами.

ВЄДНО ЗОЗ ПРИРОДУ

Описуючи животині, Ернест Сетон их не поровновал з людзми. Вон лєм приказовал їх звикнуца, їх темперамент, правдиво і точно. Його героє храбри, мудри і вирні. Вони маю і своєю мєна, наприклад – не лєм *лїшка* алє *Домино*, не лєм *заячок* алє *Джєк*, не лєм *врана* алє *Стриберні спот*, не лєм *вовк* алє *Лобо*...

– *Я прєшивєчени* – писал Сетон – *же кжєдє з тих живих створєньох драгоцине нашілїдство, якє ми не мамє право зніщовац без оправданєй нужди і не можємє давац на нємилосєрдні бависка і забави нашим дзєцєм.*

Ернест Сетон Томпсон умар у мєсцє Сетон Вилидж, Санта Фе, у Новим Мєксику (ЗАД). Пожил 86 роки. На сторочніцу його народзєня, 1960. року, його дзивка Ді і унук Котєр лєцєли на малим спортским авіону понад бєги того мєста і висипали прах познатого писатєля. То було його остатнє жаданє – же би ше по закончєню живота зєдинєл з лєсами і їх житєлями, хтори страсно любєл і описовал цали свой живот.

Жє би читачє лєпшє похопєли Сєтона як писатєля, наводзимє змисти трох його приповєдкох.

ЛОБО (змист)

Лобо бул вєлєки шиви америкци вовк хтори жил зоз своїм чупором у долїни Карампо у Новим Мєксику. Волали го „Стари Лобо” або „Краль Карампоа”. У чашє

1890-тих роках, понеже им нестало дзивини у природи, вовки почали нападац статок приселенцох. Ранчере пробовали отровац Лоба и його вовки з отровними мамками, але их вони керовали. Вец ранчере кладли рижни ступки и организовали ловарски гайки, але без успиху.

Була понукнута награда за Лоба. Єден ловар накладол отровни мамки, меркуюци же би вовки не осетели людски пах. Идуцого дня мамки нестали. Шицки думали же Лобо загинул. Познейше нашли шицки мамки на громади, схопно закрити. То могол зробиц лем вовк, таки як Лобо. Исти ловар набавел нови, окреми «железни мачки» (направи зоз зубами з фейдером за лапане векшей дзивини) и поскривал их по Лобовой території. Але нашол шицки тоти мачки одкрити.

Док камповал над потоком, ловар наишол на Лобов шлїд по шнігу, як провадзи чудни менши шлїд. Була то його пара, била вовчица Бланка. Ловар раховал же ше вовчица влапи до даедней «мачки» у узким преходу, хтори Лобо керовал. Так ше и случело: вовчица ше лапела и боляцо завивала, док Лобо лежал при ней. Кед збачел ловарох, одбегнул на сигурну оддаленосц и припатрал ше. Ловаре на коньох руцали шильки на вовчицу и зацаговали штранги. Лобо тиж нарату завивал. Бул то предзераючи глас полни опомнуца, жалосци и прекосци. И попри опасносци, Лобо провадзел Бланков пах аж по ранч дзе ловаре зохабели ей цело. Гоч уж сановал вовка, ловар предлужел свой план до конца – влапиц Лоба. Порихтал ище даскельо «железни мачки» и прецагнул их по Бланки же би мали ей пах.

И конечно, 31. януара 1894. року Лобо ше влапел до велькей „железней мачки“, зоз шицкими штирома ногами. Чежко ранети, стал и завивал. Порущани з його храбросцу и вирносцу гу своєї пари, ловар не мал моци забиц го. Други ловаре го повязали зоз штрангом, надзали моцну кошарку на писки, виложели го на коня и однесли на ранч, дзе го завязали з ланцом. Лобо уж не дзбал за ловарох, лем ше запатрал до прерий. Умар тей истей ноци. Пукло му шерцо. Двоме ловаре го положили гу Бланки. „Тераз сце знова ведно“, гварел человек хтори го ловел.

ВИНИПЕГСКИ ВОВК (змист)

Влеце 1880, блукаючи з пушку по околїску Сент Бонифация при Винипегу, млади луфтикави гудак (гушляр) Пол забил вовчицу опрез ей дзири, ей седмеро вовчата позабивал, а осме вжал. Того осмого вовчка и долари хтори достал за седем вовчи скалпи препил у качмара Гогана. Качмар тримал вовчка на ланцу и забавял з нїм госцох карчми: пуцал на нього пси, хтори го дакеди барз покусали, а и пияни госци вецейраз го барз побили, окреме го раз з ненависцу бил пияни Пол. Прето вовчок барз замержел пияних людзох и пси. Качмаров син Джим кармел вовчка и приятелел ше з нїм, та вовк лем йому допущовал войсц до його хижки.

Року 1881. ше барз намножели вовки и робели вельки чкоди статкаром. Статкаре з помоцу даскельох вельких псох сцели очисциц край од вовкох. Же би випробовали способносци своїх псох у борби, хлопи привели качмарового вовка, хтори ше указал вельо моцнейши од псох: шицки пси чежко поранел або забил. Хлопи би виroyтно забили вовка, але теди прибегнул на понийови розгнївани Джим и одведол вовка. На початку жими Джим ше похорел и док лежал хори, вовк вонка жалошне завивал, та го, на Джимову молбу, пуцели гу ньому до хижки. Джим три днї пред Крачуном умар. Кед на саму Вилїю задзвонели церковни дзвони, вовк ишол за хованьом и барз жалошне завивал. Кед го после хованя сцели влапиц, вон сцекол. Але не пошол далеко: любов гу Джимови затримала го коло варошу и у варошу, дзе вон ноцями блукал по улицох.

Истей жими ше до древеней хижки при рики населел трапер Рено зоз свою шумну дзивочку Нинету. Нинета ше залюбела до луфтикавого Пола, але понеже ю оец не сцел дац за нього, вони двойо ше догварели же сцекню накадзи Пол до Сент Бонифация превеже на санкох зоз псами важну пошту и зароби пенєжи. Але санки не

сцигли до Сент Бонифация, а пси ше вечар врацели гу газдови. Газда псох и Рено ше рушели по шлїду санкох и по лабох у шнїгу препознали же за санками бежал вовк, хтори на концу сцигол санки. Санки увадзели до кореня древа, а пси ше поотарговали з ременьох. Газда и Рено по шлїдох констатовали же ше ошлебодзени пси врацели назад и нашли забитого Пола. После того почала велька гайка на винипегского вовка. Обколешели го зоз псами и на концу забили.

Од теди прешло вельо роки, але церковнік у церкви Сент Бонифация твердзи же каждой Вилїї, накадзи задзвоня дзвони, одгукує жалосне вовково завиванє зоз теметова при лешіку на хторим лежи мали Джим, єдине створенє котре вовка научело цо то любов.

ЧИНК (змист)

Бил Обри бивал у своїм шатру у кампу у Єлоустонским парку. Його пшичок Чинк, ище полушенє, бул барз немирни, але ище недосц схопни же би влапел иргу або другу животиныку у Парку. Же би уживал у його живосци, Бил му дакеди руцал калап кус далей и гуторел му: «Принєш!» Мал Чинк и єдного неприятеля – койота, хтори часто стрегол за нїм и од хторого ше Чинк барз бал. Тото койотово стрегнуце постало за Чинка праве мученє: вон ше уж не шмел оддалїц од шатру на вецей як 50 метери. Лєм гу потоку сцигол дакеди добегнуц и напиц ше води.

Раз Билови нестало водки, та шеднул на свойого коня же би пошол до найблїзшей карчми, а Чинкови гварел: «Чинк, чувай шатор!» Чинк зрозумел розказ. Кед раз єден Биллов познати пришол гу шатру думуюци же Бил нука, Чинк го дочекал з набурену шерсцу и зоз барз злим бреханьом. Гу вечару Чинк барз вигладнел. У шатру у мешку було дакус курени ребра, але Чинк их анї не рушел: вон зрозумел газдов розказ же би чувал дом. Уж барз вигладнети, рушел ше дакус далей од шатру же би нашол або влапел дацо за єдзенє. Але у тей хвильки вибегнул опрез нього койот, та злєкнути Чинк мушел швидко сцекац до шатру.

Штири дні Чинк нїч не єдол. Пияти дзень Бил ше у карчми отрезбел и здогаднул ше же Чинкови не охабел нїч єсц. Шеднул на коня и попонаглял гу своему шатру. Пред шатром обачел Чинка и койота: обидвоме стали у грожацей пози готови на битку, хтора би за Чинка можебуц була и остатня. Кед вошол до шатру и видзел же курени ребра анї не рушени, Билови було барз неправо же охабел Чинка самого. Вжал пушку и заштрелел койота, гоч знал же по закону у Єлоустонским парку нїч не шлєбодно забивац. Прибегли чуваре Парку, вжали Билови пушку, а його з Чинком вигнали з Парку, до хторого ше по закону вецей не мал право врациц. Але Бил не бановал же бул вигнати з Парку, бо спашел свойого вирного Чинка.

ЗАКЛЮЧНИ КОНСТАТАЦІЇ

Ернест Томпсон Сетон (1860–1946) канадски писатель британского походзєня, науковец, уметнік и явни роботнік. Познати є як вельки любитель природи, окреме дзивих животиных. У шветовой літератури перши почал писац приповідки у хторих главни улоги маю животинї и птици (коло 200 твори, понад 40 кнїжки). Преучовал их, мальовал и описовал у своїх літературних и других творох. Облюбени теми були му вовки. Єден є зоз сновательох руху скаутох, як и Лиги познавательох и чуварох лесох.

У своїх приповідках и удатних малюнках почитовал наукову точносц. Бул перши медзи познатима канадскима писателями натуралистами. Сознаня зоз його творох хасновити и за ловарох, статкарох, любительох природи, путнікох. Зоз його творчосци одгукує тема заєдніцтва живота природи и людзох, як и думка же зніщенє природних богатствох спричинює вельки чкоди на Жєми и людзом цо жию на тей нашєй планєти.

Ернест Сетон не лєм писатель, але и науковец. Праве вон поставел основи *етології*, науки о справованю животиных у природних условіях, гоч не закончел

студії о тим. Вон бул зачатнік літературного жанру творох о животиньох и мал моцни вплив на веліх писательох анималистох.

Описуючи животинї, Ернест Сетон их не поровновал з людзми. Вон лем приказовал їх звикнуца, їх темперамент, правдиво и точно. Його героє храбри, мудри и вирни. Вони маю и свойо мена, наприклад – не лем *лїшка* але *Домино*, не лем *заячок* але *Джсек*, не лем *врана* але *Стриберни спот*, не лем *вовк* але *Лобо*. Творчосц Ернеста Сетона у статї илюстрована зоз змистами приповедкох *Лобо*, *Винипетски вовк* и *Чинк*.

ЛИТЕРАТУРА

Шветлосц, часопис за литературу, культуру и уметносц, ч. 3 / 2013, 347–356.

Шветлосц, часопис за литературу, культуру и уметносц, ч. 3 / 2014, 314–325.

Сетон-Томпсон э., *Рассказы о животных*. Москва: Изд. Детская литература, 1966.

Julijan Pap

ERNEST THOMPSON SETON – THE MAN WHO LOVED WILD ANIMALS

Summary

Ernest Thompson Seton (1860–1946) Canadian writer of British origin, scientist, artist and public worker. He is known as a great lover of nature, especially wild animals. In world literature, he was the first who began writing stories in which animals and birds play the main roles (about 200 works, over 40 books). He studied them and described them in his literary and other works. His favorite subjects were wolves. He is one of the founders of the Scouting movement and Woodcraft League of America. The author of the work illustrates the creativity of Ernest Thompson Seton with the contents of the stories *Lobo*, *Winnipeg Wolf* and *Chink*. The first two short stories were published in the magazine *Švetlosc* (2013/3, 2015/3).

Keywords: Ernest Thompson Seton, writer, artist, nature and wildlife lover.

ПЕРША ПИСНЯ ГАВРИЇЛА КОСТЕЛЬНИКА

Перша писня Гавриїла Костельника вообщє то писня *Вечар*, написана у Загребе 28. априла 1903. року. О тим нам шведочи анализа датумох других його писньох з циклуса *Перши писні*, обявеного у *Руским календаре за 1925. рок*, за цо безспорне потвердженє находзимо у призначки самого Костельника у оригінальным рукопису того циклуса, котри першобутно, найвироятнєйше, бул писани за Володимира Гнатюка, з намиру же би му вон помогнул коло його обявйованя у Львовє.

Ключни слова: Гавриїл Костельник, писня *Вечар*, *Руски календар*, Володимир Гнатюк.

Общєпознате же Гавриїл Костельник (1886-1948) започал свою богату, и на вецей языкох писану, литературну творчосц – на мацеринским, руским, языку. З вецей жридлох (Биндас 1924: 8), та и з Костельникового шведочєня (Мушинка 1967: 166), знаме же ше то збуло 1903. року, у Загребе, як цо нам тиж познате же му перше и источасно наймоцнєйше витворєнє з того периода Идилски венєц *З мойого валала* обявени рок познєйше у Жовкви 1904 (Костелник 1904).

Паробовал Костельник дацо обявиц на мацеринским языку и у тедишнєй „угрорускей” периодики (Врабельова *Недѣля*¹), посиал свойо писні, з надїю же буду друковани, аж до Русїї, академикови О. Шахматови (Дзендзелівський 1969: 250-252), алє – шицко без успиху. Так през велї роки лєм Костельников Идилски венєц *З мойого валала* и дзєпєдни фрагменти з його двох циклусох писньох *Серенчи и милєй* и *Елєгия любови* (обявени у Гнатюковєй работи *Поєтичний талант мїж бачванськими Русинами*) (Гнатюк 1904: 174-188) були єдини друковани стихи Гавриїла Костельника на руским языку и источасно єдинє свидоцтво о його поєтичних початкох на мацеринским языку.

Розчаровани же му нєт хто друковац стихи на руским языку, а глїбоко свидоми свойого таланта и жадни ширшєй афирмацїї, Костельник почина писац на горватским языку, же би ше познєйше, з одходом до Галичини, конєчно опрєдзелєл за украински язык, язык на котрим будзє творїц аж по конєц живота.

На руским языку Гавриїл Костельник ознова почина писац аж после Першєй шветовєй войни, кєд основанє Рускє народнє просвитнє дружтво и кєд почина виходзиц *Руски календар*, перша периодична публикация на руским языку котру ушорює Дюра Биндас (1877-1950), його вельки приятель и истодумнїк. У *Руским календаре* друкує першу свою приповєдку на руским языку, перши лингвистични статї, статї з исторїї, а предлужує и з писаньом поезїї. Вєдно з новима писнями вон ту по першираз ма нагоду обявиц и свойо вчасни стихи, стихи витворєни ищє док бул гимназиялєц, та и стихи котри у суцносци предходзєли Идилскому венцу *З мойого валала*. Нас у тєй хвильки цикава правє тоти стихи, бо сцємє одгаднуц чи ше зна котра то перша писня Гавриїла Костельника вообщє, розуми ше, написана, а нє друкована.

Жє бизмє одвитовали на тото питанє, мушимє вжац *Руски календар за 1925. рок*, бо там обявени петнац писнї Гавриїла Костельника под заєднїцким насловом *Перши писні* (поднаслов *Дом и швет*) (Костельник 1925: 103-111)², а цо окрємє индикативнє – векшина писньох прецизно датирована, и то або зоз роком 1903, або зоз роком 1904.

¹ Михайло Врабель, редактор *Недѣлі*, нє жадал друковац Костельниково стихи покля їх язык нє прилагодзи ту языку *Недѣлі* (*Недѣля* виходзєла на „язычию”).

² Три писнї з того циклуса, котри Костельник нє жадал же би ше друковали, обявєл автор тих шорикох на подстави їх оригінального рукопису (автографа) у часопису *Шветлосц* 1978. року (Костельник 1978: 39-43).

Нас з тей нагоди цікавя лєм тоті писні под котрима виписани 1903. рок, бо, як зме на початку спомли, сам Костельник твердзи же то рок кед почал писац поезию.

Од штирох писньох з того циклуса зоз 1903. року (*Вечар, Сон дзеца, Яр и Старосц*) – една найстарша. То писня *Вечар*, под котру видруковане: „Загреб, 28. IV. 1903.”). Ниа, як глаши тота писня у целосци спрам *Руского календара за 1925. рок*, б. 104, дзе є перши раз обявена:

ВЕЧАР

Кед ше гвиздочки зашвица,
И покажу свойо ліца,
Ту и там ше глас зачує,
Цо го легинь вишпивує.

Напредз лєм по єден идзе,
А вец ше їх вецей зидзе,
И дзехтори зос пицалку
Писка веселу шпиванку.

Шпиваюци, пискаюци,
А дзекеди звискуюци
Ѓу дзивчатом вони приду –
Дзивки, хлапци ту ше зиду.

Полицає як фаркаши
Лєм кед чую, дзе ше глаши,
„Гайд до дому!” – по цме крича –
Хлапци бежа, дзивки вища.

Лісца мали зашущали,
З того ше ошмиховали:
„Цо ми нєшка ту видзиме,
И наютре зобачиме.”

Загреб, 28. IV. 1903.

Не жадаюци ту глібше анализовац тоту писню – бо нам то тераз анї не цель – констатуїме: писня *Вечар*, гоч без векшей уметніцкей вредносци, хронологийно патраци найстарша писня Гавриїла Костельника за котру знаме и котра нам доступна. Вона нам оможлївює прецизно одредзиц час кеди Костельник почал писац поезию на руским язiku (узше патрене), односно кеди почина Костельникова активна литературна діялносц вообщє.

Же писня *Вечар* насправди перша писня Гавриїла Костельника котру вон написал (цо ше логично да заключиц з оглядом на єй датум и датум наставаня других писньох з того циклуса), безспорно потвердзує и кратка призначка самого Костельника у оригиналним рукопису (автографу) тей писні котра глаши: „Се мій перший вірш взагалї.”³

³ У прекладзе з українского: „То моя перша писня вообщє”. Автограф Костельниковей писні *Вечар*, як и цалого циклуса *Перши писні* котрого вона часц, автор тих шорикох мал нагоду видзиц у покойного учителя и поети

Розуми ще, тоту Костельникову призначку, як и велї други у тим циклусу з котрима тот оригінальний рукопис преполни, редактор „Руского календара” вихабел, и то пре оправдану причину: вона, єдноставно, не була упутена ані йому, та ані читачом „Руского календара”. Поставя ще питанє: пре кого вец Костельник писал тоти „додатни” інформації и прецо праве на українским языку?

Анализа Костельникового правопису писньох, окреме ортографії у тим рукопису, гутори нам же вон настал прибіжно у чаше кед тоти писні и написани, а вшелїяк у чаше док Костельник ище бул у твардих стихох з Володимиром Гнатюком (на то нас упутює зміст и правопис Костельниковей преписки з Володимиром Гнатюком) (Мушинка 1967: 161-177), цо вец значи же тот рукопис, першобутно, найвироятнїйше бул и писани за Володимира Гнатюка. Причина, заш, позната: Костельник гледал способ на котри би тоти писні видруковал, а – не забудзме – Гнатюк од самого початку барз потримовал Костельника у тей його роботи, о чим шведочи и його афирмативна критика Идилского венца *З мойого валала* (Гнатюк 1904: 174-188).

Яка була дальша судьба того рукопису, и чи вон дакеди вообщє сцигнул до особи котрей бул першобутно наменєни – ми то нешка не можеме знац. Остава лєм факт же Костельник вельо роки скорей як цо послал исти тот рукопис своїх *Перших писньох* редакторови „Руского календара” пробовал – але без успиху – дзешка на другим месце го обявиц.

Най заключиме: перша писня Гавриїла Костельника вообщє то писня *Вечар*, написана у Загребе 28. априла 1903. року. О тим нам шведочи анализа датумох других його писньох з циклуса *Перши писні*, обявєного у „Руским календаре” за 1925. рок, за цо безспорне потвєрдзєнє находзимє у призначки самого Костельника у оригінальным рукопису того циклуса, котри першобутно, найвироятнїйше, бул писани за Володимира Гнатюка.

И з тей нагоди ще указало же преучованє автографох єдного писателя може буц од вецейнїстого хасну, та же ще смисел такєй роботи не вичерпює лєм у ровнї механїчного зазберованя. На прикладзе Гавриїла Костельника така робота, очивисно, ма свойо полне оправданє, з тим баржей же можлівосци ані прибіжно ище не вихасновани, а материял и саме значенє діла Гавриїла Костельника досц моцна причина же би ще не занєдзбал и тот аспект преучованя живота и творчосци нашого Нєстора.

ЛИТЕРАТУРА

- Б.[индас], Д. (1924). Др. Габор Костельник. У: *Єфтайова дзивка: трагедия на V акти* / Габор Костельник. Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.
- Гнатюк, В. (1904). Поетичний талант між бачванськими Русинами. *Літературно-науковий вістник*, кн. VI. Львів: Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 174-188.
- Дзендзелівський, Й. (1969). Сторінка з історії вивчення говорів та літератури бачванських українців. *Шветлосц*, 3. Нови Сад: Руске слово, 250-252.
- Костельник, Г. (1904). *З мойого валала: Идилски вєнєц*. Жовква: Печатня ОО. Василян.
- Костельник, Г. (1925). Перши писні. У: *Руски календар за южно-славянських Русиных на прости рок 1925*. Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво, 103-111.
- Костельник, Г. (1978). Перші пісні. *Шветлосц*, 1. Нови Сад: Руске слово, 39-43.
- Мушинка, М. (1967). Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. *Шветлосц*, 3. Нови Сад: Руске слово, 161-177.

Mikola M. Cap

HAVRIJIL KOSTELJNIK'S FIRST POEM

Summary

Havrijil Kosteljnik (1886-1948) began his rich literary work written in several languages – in his native, Ruthenian language. Havrijil Kosteljnik's first poem in general is *Evening* (*Вечар*), written in Zagreb on April 28, 1903. This is evidenced by the analysis of the dates of his other poems from the *First Poem* cycle, published in the *Ruthenian Calendar for 1925*, which is indisputably confirmed in a note by Kosteljnik himself in the original manuscript of that cycle. The poem *Evening* was published before the Idyllic wreath *From My Village* (*Идилски венец з мойого валалу*, 1904).

Keywords: Havrijil Kosteljnik, poem *Evening*, *Ruthenian Calendar*, Volodimir Hnaćuk.

ВИМИВАНЄ ЗЛАТА*

Жиєме у постмодерним чаше хтори подрозумює фундаменталну реконцептуализацию стварносци и свидомосц же шицки верзиї стварносци и правди историйно условени. Постмодернизєм одручує можливосц иснованя єдинственей обективней стварносци у швецє и у нїм присутнє становиско же шицки верзиї стварносци, у ствари, верзиї ризличних інтерпретацийох. Нє постої єдна правда гу хторей ше намагаме, алє ми сами здумуєме и виражуєме ризлични правди и менуєме их у датих околносцох. Правди то гевто цо творимє як писателє и до чого можеме прешвечиц других.

Ключни слова: литература, Фйодор Михайлович Достоевски, Даниєл Драгоєвич, Исак Башевис Сингер, Данило Киш, Магатма Ганди, Йосиф Бродски, Хорхе Луис Борхес, Готфрид Бен.

Цо ше баржей познаме, окреме сушєдовє, з тим зме баржей стрєдньоевропанє; нє тельо по родзеню, кельо дзекуючи учєню. Хто нє жада упознац сушєдох, културно ослаби. Ми углавним одходзєли далєко на студий, занєдзбавали зме єдни других, бо зме верєли же зме нерозвити. Були зме прешвєчени же таки як ми нє можу буц цикави. Цо зме ше баржей ошлєбодзвали од чувства инфериорносци, зоз вшє векшу одушєвеносцу заставали зме єден пред другим. Нєшка ше ище вшє, заш лєм, покус ганьбимє єдни од других, як од худобней родзини. Дотля док ше медзисобно нє одкриєме, дотля оставаме провинциялци

Дєрдь Конра

I

Кед сом здумовал назву того проєкту, штудирал сом чи место наслова *Улога литературы у дружтве* нє треба же би стал наслов *Улога уметносци у дружтве*. Дилему сом мал пре єдноставну причину. Жадал сом акцентовац потребу дружтва за уметносцу у началє, за гєвту духовну творчосцу хтора приноси нови сензибилитет, одкрива и дефинує потребу нашого духа, за хтору зме можебуц и нє знали док зме нє дожили уметнїцкє дїло, а свидоми же нє кажди твор по дефинициї такой и уметносц. На тот завод будзєме заш лєм о литератури

На початку вириповедам три параболы хтори на свой способ бєшєдує о чловековей потреби за литературу.

Пред даскєлїма роками, у християнским часопису *Дзвони* вишла статя о тим як у шпитално були вєдно двомє хори, хтори, з оглядом на їх ситуацию, були упущєни єден на другого. Тот, кус рухомши, лєжєл на посцєлї коло облаку, а други, менєй рухоми, на посцєлї коло бочного мура. Годзини и днї прєходзєли, вони двомє ше сприятелєли и вєльо бєшєдовали. Тот коло облака, вшє кєд обачєл же му приятєль забановани, депресивни, почал му приповєдац цо видзи прєз облак. Описовал му шпитальски двор, дзє якє древо, дзє яки черяк, яки трави рошню, хторє квицє розквита, у якєй фарби, яки витор дує, чи слунко швици баржей чи слабшє, описовал му кого видзи на дворє, поготов любєл описовац и прєношиц зоз словами, свойому хорому пайташови, кєд збачєл младих людзєх на дворє. Якиш красни людзє, хлоп и жєна цошка на дворє приповєдаю, воня го гандрує, вон ю змирює, гласка ю по власох, шмєю ше, бочкаю. Слухач окрємє любєл деталї, та ше питал яки власи ма паночка, чи су чарни, чи златни? Питал ше пайташови чи можє видзиц єй очы. Яки су? Бєлави як нєбо, одвитовал пайташ.

Так тото приятєльство хоротнїкох тирвало днями.

А вец, єдного рана, кед шестра пришла до хижи, до раншей визити, збачела же ше цело того хоротніка коло облака не руша. Хоротнік коло облака умар.

Шестра совисно покончала шицко цо шлїдзи по узвичасней процедури, бо ше у шпиталю часто стрета зоз шмерцу, та зна цо и як треба. Перше поводала дежурного дохтора, винесли умартого, преблєкла посцель и порихтали ю за нового хоротніка. Видзаци же хоротнік коло мура забановани за пайташом, шестра го пробовала поцєшиц. А тот, смутно гутори:

„А хто ми тєраз будзе приповедац цо ше случує у шпитальским дворе? Вон ми бул єдини контакт зоз вонкашнім шветом.”

Шестра ше зачудовала, та ше му опитала:

„Як вам вон могол бєшєдовац цо ше случує у шпитальским дворе, кед вон бул шлєпи?”

Тот ше не могол начудовац.

„Як шлєпи, ша вон мнє до детальох приповедал о гєвтому дубу на дворе, о квицу у заградки, знам же там єст фиалки, фєаєрово баюси, кичкириджи, нохцики, шаблїчки, тулїпани, дзвончки, лєлїї, канчовики ..., приповедал ми о жєлєней трави и о шицким цо видзєл долу з облака.”

„Вон то не могол видзиц бо на дворе нєт нїякого дуба, нїякей трави, нїякого квица. Долу на дворе паркинґ за авта – сообщєла му шестра.”

Хоротнік ше не могол начудовац и лєм себе до бради жубротал: „А так крашнє и прєшвєчлїво бєшєдовал ... Я шицко видзєл цо ми описовал ...”

То перша параболa о моци члєковєй имaґинaцїї и моци язика. О моци лїтерaтурї и мoцнєй пoтрєбї зa нyo! О oднoшєннo пїсaтєлєя, aбo гєвтoгo цo припoвєдa и чїтaчa, aбo гєвтoгo цo слухa.

Други приклад, aбo *Крaсa рaтує швєт*

Чїтaюцї рoмaн Фїoдoрa Мїхaїлoвїчa Дoстoєвскoгo *Зaпїсї зoз мєртвoгo дoмy*, уживал сoм. Тo рoмaн зa хтoрї Лєв Тoлстoй гутoрєл жє *нє пoзнa лєпшy кнїжкy у цaлєй русїйскєй лїтєрaтурї*, рoмaн хтoрї малює русїйскї жївoт у цaлoсцї, мaйстoрскї oбрaбє вєлєкє чїслo нєзвїчaйнїх пoдoбoх, гaрєштaнцoх, людзoх зoз мaргїнї дружтвa. Вїпїтyюцї псїхoлoгїю гaрєштaнцoх, Дoстoєвскї прїшoл дo шлїдyюцoгo зaключєнєя: жaждa зa шлєбoдy вїхoдзї зoз сущнoсцї члєковoгo єствa и прєдстaвє нaйвєкшy члєковy врєднoсц. Нaмїрa гєвтїх цo гaрєштyю тoтa жє бї шє члєкoвa жївoгo пoхoвaлo, мєдзїтїм, жївoт у свoєй сущнoсцї мa мoц жє бї шє oхрaньoвaл oд шмєрцї нa вшєлїякї спoсoбї. Прєтo, гaрєштaнєц у цємнїцї прєдлужує бїткy зa їнтєгрїтєт члєкoвa у сєбє, знaчї, бїткy зa жївoт. Прaвє у тєй бoрбї зa влaснї їнтєгрїтєт, члєкoв дoсєгнє свoй мaксїмyм. Oкрємнy увaгy у тїм рoмaнy мї прїцaглa X глaвa, хтoрa нoшї нaслoв *Крaчун* и шлїдyюцa XI, *Прєдстaвa*. Слoвo o тєaтрaлнєй прєдстaвї хтoрy гaрєштaнцї сaмї пoрїхтaлї и вївєдлї, нa трєцї дзєнь Крaчунa.

Дo якїх спoзнaньoх o члєковєй душї дoшoл Фїoдoр Мїхaїлoвїч?

„Кoлo урoдзєнoгo пїєтєтa гy вєлєкoмy дню, гaрєштaнєц нєсвїдoмo чувствoвaл жє гo прєслaвнє Крaчунa зєдїнює зoз другїмa лyдзмї, цo знaчї жє вoн и нє цaлкoм oдруцєнє сущєствo, прєпaднyтї члєкoв, oдрутoк, жє и у цємнїцї шицкo як и прї другoмy швєтy”, a вєрх їнтєнзїтєтa тoгo гaрєштaнскoгo швєтa и прєбyдзєнєй члєкoвєчнoсцї, случує шє нa трєцї дзєнь Крaчунa, вєчaр, кєд oтрїмaнa тєaтрaлнa прєдстaвa у гaрєштy. Тo хвїлєкa кєд гaрєштaнцї мaлї кoнтaкт зoз умєтнoсцy, нaсaмпрєдз лїтєрaтурy и глyмy, хтoрy сaмї ствoрєлї. Лєм нaгaдoвaнє прїсyствa умєтнoсцї, тa гoч и у тaкєй прїмїтївнєй фoрмї якa мoжлївa у гaрєштy, цaлкoм мєнє псїхoлoгїю гaрєштaнцa. У тїм чaшє кєд шє прїрїхтoвaлo тєaтрaлнy прєдстaвy, у

гарешту не було ніяки інциденти, цо преседан. Гарештанци максимально дисципліновани, стражаре не маю роботи и зоз пракси знаю же теди, кед ше гарештанцом дошлебодзи рихтане театралней представи, вони сами медзи собу отримую дисципліну и кажди на свой способ доприноши тей велькей културней події.

При концю представи розположене пришло до вершини. Задумайце цемніцу, окови, рабство, дługi смутни роки у будучносци, монотони живот як молга у смутних жимских дньох – и нараз, тому забанованому и завартому швету дошлебодзели лем на хвильку пущиц себе на волю, же би ше дакус розвешелели, же би забули чежку стварносци, же би організовали тот театр ... Же би голем єдну годзину не були раби! И людзе ше морално преображовали, обачує Фйодор Михайлович. То моц уметносци, моц театра, моц літератури котра виволала моралне преображанє. Кед того препознал, Достоевски записал же *Краса ратує швет*.

Писатель – совисц народ

Треца парабола би була гевта котру актуализовал горватски поета Даниел Драгоевич, а вязана є за муки Иусово. Там, дзешка при концю своєї голгофти, кед Христ уж даскельо раз падал под крижом, кед бул уж витрапени и вичерпани, теди єдна жена, по мену Вероника приходзи гу ньому и зоз ручніком му учера твар брудну од зною и цудзей шліни бо на нього плювали. Ручнік не лем мокри – на нїм остава одцисок Христовей твари, його портрет.

Тота причта апокрифна, не спомина ю ані єден євангелиста, та аж ані Веронику. О ней ше ніч не зна. Хто вона, одкаль приходзи, зоз якей фамелії, цо ше зоз ню случує познейше. Медзитим, ми чувствуєме же вона не видумана особа, бо попатрунок на вимучену Иусову твар, не могол ю охабиц равнодушну. Хтошка мушел буц совисц тей маси людзох хтора на нього плюва и видрижнює ше му. А Иус роби вельку мисию: вяже небо и жем з тим крижом на хтори будзе розопяти, же би ратовал народ котри го розопина. Вероника чувствує його боль, сочувствує з нїм.

Тот ручнік знак взаємносци, знак любови и вири до человека котри одходзи з того швета. Але то, як видзимо не идилична любов, обачує Драгоевич, але любов котра настала у церпеню з котрим Вероника учествує у Христових муках. Так и настал портрет на ручніку – у стредзиску любови и трапези. Так настава и літературне діло. У любови гу людзом и у трапези. Хто автор того портрету, Христ чи Вероника? Озда обидвойо. Єдно ніяк. Праве слово, прави портрет, праве літературне діло, настава при цесней вязаносци за цудзу трапезу!

II

Література у своєї історії нігда не була у ситуації у якей є нешка. Нігда не було тельо писмених людзох, а так ше мало чита. Нігда література не мала менши уплїв на думаня и становиска масох, як цо го ма нешка. З другого боку, нігда не була доступнейша ширшому аудиторіюму. Нігда не було тельо писательох. Сами абсурдни ситуації. Але, то так випатра зоз угла трошителя, статистичара, кед спатраме кніжку як робу, цо вона постала зоз Гутенберговим пренаходком друкарні, а цо кніжка у своєї сущносци ніяк не шме до конца буц. Треба спатриц сущносц процесу.

Тераз зме у постмодерним чаше хтори подрозумює насампредз фундаменталну реконцептуализацию стварносци и свідомосц же шицки верзії стварносци и правди історійно условени. Постмодернизем одруцує можлівосц існованя єдинственей обективней стварносци у швеце и у нїм присутне становиско же шицки верзії стварносци у ствари верзії розличних інтерпретаційох. Не постої єдна правда гу хторей ше намагаме, але ми сами здумуєме и виражуєме розлични правди и менуєме их у датих околносцох. Правди то гевто цо твориме як писателе и до чого можеме прешвечиц других.

Можемо повесц же тєраз тирва процес превипитованя правдох и смислох нашого иснованя хтори нам понукали писателє и филозофове у предходних виках и то под впливом нових технологийох котри нам оможлївую доступносц велїх дїлох и информацийох. Як вимивач злата, нєшкайши розумни чловек вимива и одруцє громади шлюнку же би пренашол дакус злата, того материялу хтори му оможлїви творенє нового смисла хтори будзе хасновити чловекови 21. вику. У тим шлюнку на жалє и нашо дружтво обтерхованє зоз идеологиями и демагогиями прешлих часох. Треба вискочиц зоз моделу справованя и вредносней системи такого дружтва и уклучиц ше до цивилизацийних процесох ширшей людскей заєднїци. За початок європейскей.

Послухайце мою правду. Пробуєм винєсц даскельо улоги литератури хтори препознавам, цо значи и прилапюєм, бо, наглашуєм, то моя правда хтору понукам вимивачови злата. То робим зоз прешвеченьом же кнїжки заш лєм хасновити, як би гуторел Киш, операючи ше на Сартрово розуменє литератури. Свидоми же уплїв литератури нєвидлїви, нєможлїве го прєраховац, далєкосяжни и нїчомни источашнє (Киш), я заш лєм пробуєм препознац даяки од улогох и функцийох хтори литература ма, лебо би могла мац.

1. Литература найвигоднєйша дисциплїна за виглєдованє комплексней правди о чловекови. Белетристика може лєпше од гоч хторого дискурсу прєдставиц зложени морални питаня. Найлєпша драга до шпику проблема найчастєйше тота хтора водзи прєз даяку животну приповєдку.

2. Читаючи озбильни литературни дїла розвивамє и злєпшуємє свойо можлївосци спознаваня и критицку свидомосц.

3. Литература понука велїчєзну драгу гу ємпатїї. Махатма Ганди бул на становиску же, кєд би дахто з нас ходзел єдну милю у скори другого, три штварцини проблемох у швецє би були ришєни. Литература нам оможлївує такє ходзенє, гоч то роби индирєктно. Правє имажинарнє прєживйованє других од вєлькєй важносци за прєглїбйованє нашєй ємпатїї и виоштрованє нашєй моралнєй свидомосци.

4. Литература мєня свидомосц формуючи и розвиваючи мрию. Способносц задумованя, синтетизованя и виражованя прєз язык и прєз приповєдку, дава моц же би ше рєдєфинувала власна ситуацїя, же би ше ознова освоєла стварносц и же би ше чловек цо лєпше прилагодзел обставином. Тота способносц дава моц, кєд нє вимєнїц вонкашнї обставини, вєц голєм же би ше вимєнєла їх пєрцєпцїя, як и силу же би ше з нїма вишло украй. Звонка одрєдзєних биологийних огранїчєньох, швєт отворєни за нови интєрпрєтациї и за нови концептуализациї. Литература мєнує гєвто цо ищє нє ма свойо мєно. Вона кєрчи нови драги. Док дацо нє мєнуємє, то у дружтвєним смислу и нє иснує. Публицистика то роби на єдєн способ, пропагандно насампрєдз, а литература на цалком иншакї, суццно, фєноменологийно.

5. Литература нам помага же бизмє збогацєли свой словнїк з чим ше оспособюємє же бизмє ше цо подполнєйше и точнєйше виражовали. З єдним словом, циль же би ше наша свидомосц урєвноважєла. Бо, нагромадзованє нєсвигварєного, нє досц артикулованого може привєсц до нєурози, лудично обачує поєта Йосиф Бродски. Способносц виражованя заостава за искуством, за ємоциями котри нас обнїмаю. То чкодлївє за нашу психу. Чувства, нїянси, думки, пєрцєпцїї котри оставаю нємєновани, нєдосц потолковани, нєпрєцизно формуловани, громадза ше знука индивидуи и можу привєсц до психологийнєй експлозиї або чиряня. Бєшєдуємє, значи, о тєрапєутскєй улоги литератури. Мушим ше знова здогаднуц Киша котри на тоту тєму гутори: я у своїх прозох заганьбєни лєжим на психиятрийним отоману и пробуєм прєз слова дойсц до своїх траумох, до жридла своєй власнєй анксиозносци, запатрєни до сєбє.

6. Литература пестує язык як главного човара човековой шлебоды. Язык нас видвоює як людски ества, вон наша главна прикмета. Язык нам помага же бизме ше отримали и пережили. Хасновац свой мацерински язык, то значи виражовац свою шлебоду, а кажде гартушенє языка значи гартушенє шлебоды. Щезованє велїх языкох у швецє алармантне зявенє. То ситуация подобна неставаню животињских и рошлїнских файтох. Розлични языки нам даваю розлични модели и способи думаня. Як билингвални писатель барз добре знам же иста идея од хторей рушам писац, аж и исте виреченє зоз котрим починам, по руски дава єден шлїд подїйох, а по сербски цалком други, кед шлїдзим природу языка и думаня на нїм. Досц опасни тот сучасни шветови тренд же би ше шицка наша имагинация присподобела англійському языку. То найсигурнейша драга до униформносци у думаню, а з тим и до самоогранїчованя шлебоды, цо приводзи до охудобїованя шветовой цивилизацийї.

7. Исак Башевис Сингер на становиску же литература насампредз ма улогу вершинскей интелектуалней забави. То забава у котрей ше активую шицки нашо способносци, емотивни, имагинативни и когнитивни, а Борхес на становиску же литература треба же би була насампредз задовольство.

8. Литература ма улогу демистификатора стварносци и новей мистификацийї истей. Тот процес ирверзибилни и дава животни импулс дружтву и поєдинцови.

9. Главни цель литературы помогнуц поєдинцови, читачови, же би од себе створел свидому индивидуу. Цо вецей свидоми индивидуи, то здравше друштво.

III

Податок як ше мало видвоює у бюджету нашей держави за культуру (спод єдного проценту) указує на катастрофалну свидомосц политичарох о потреби за культуру. Не подло мац на розуме замеркованє Готфрида Бена: „... Кед би ше держава отримовала зоз улїчним ошвиценьом и з канализацию, Рим би нїгда не препаднул; скорей будзе же иснує иманентна духовна моц хтора отримує державу, а то продуктивна субстанца зоз цмоти ирационального”; у нашим, руским случаю, место держава, читай друштво, заєднїцу.

Видзи ше ми же не барз уважуєме факт же у каждам чаше єст вельо меней тей продуктивней субстанци як цо ше то вообщє подроумює. Ягод и факт же уметносц вельо ридше зявенє як цо то на перши попатрунок випатра.

Тиж, велька векшина дума же культура, цивилизация, образованє и уметносц у основи исте. А то не так. Уметносц изоловани феномен, индивидуално неплodни и мономни. З тим одредзене єй место. Прето, вшадзи дзе нагадуєме уметносц, требало би ю захищовац. Вона як психологийни факт не водзи далєй, вона транспонує субстанцу зоз предчасу насецовану мамутску масу до творителя, до мозгу.

Ми заплациме свойо ципели, заплациме свойо єдзене и други продукти хтори нам потребни за живот, але свой способ бешеди, стил, акцент, народни мудросци, присловки, менталитет, идентитет и шицко гевто цо нам дава глїбши смисел, шицко гевто цо нас воздзвигує понад биологийну масу, гевто цо нас твори човеком, то не маме намиру заплациц. А жиєме и од того, не лєм од єдзенья и ципелох. Жиєме од чогошик цо зме пожичели. Тото цо од нас твори нашо лєпши можлївосци, тото цо блїшнє над нашим преходним естве. То зме вжали, то зме украдли, пожичели од уметнїкох. Прето, врацме дакеди дацо уметнїком и уметносци. Яке би ми були друштво без наших уметнїкох? Чи би нас вообщє и було без нїх?

Прето, обезпечме уметнїком голєм основни условия за роботу. Вони то сами не можу. Бо кед ше буду занїмац зоз организацию, администрацию, маркетингом, проектами, вец не буду творец. Администраторох, организаторох, економистох єст на

шицки боки, друштво их непреривно продукує, а уметніки як ридка риба, як ридка лепетка, як ридка печарка. Прейг нїх Бог виражує глібши смисли того швета, а з тим и його красу.

*Сообщенє на трибини Улога литератури у друштве, отриманей 15. новембра у Заводу за културу войводянских Руснацох, а у рамикох манифестациї Костельникова єшень 2013.

Mikola Šanta

GOLD PANNING

Summary

We live in a postmodern age that implies a fundamental reconceptualization of reality and the awareness that all versions of reality and truth are historically conditioned. In the first part of the essay, the author tells three parables that in their own way speak about man's need for literature. Literature in its history has never been in the situation in which it is today. There have never been so many literate people, and so little is read. Literature has never had less influence on the opinions and attitudes of the masses than it does today. The author believes that the process of questioning the truths and meanings of our existence, which were offered to us by writers and philosophers in previous centuries, is now under the influence of new technologies that make many works and information available to us. Like a gold panner, today's reasonable man washes and discards piles of gravel to find some gold, that material that will enable him to create a new meaning that will be useful to the man of the 21st century.

Keywords: literature, Fyodor Mikhailovich Dostoevsky, Daniel Dragojević, Isak Bashevis Singer, Danilo Kiš, Mahatma Gandhi, Joseph Brodsky, Jorge Luis Borges, Gottfried Benn.

Мср Јакуб Павлак
Филолошки факултет
Универзитет у Лођу
mmkjakub@gmail.com

УДК 811.16/.17'367.625

ПРЕДЛОЗИ СА ГЛАГОЛИМА КРЕТАЊА У РУСИНСКОМ, СРПСКОМ И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ

Први који је сагледавао језичке релације пољско-русинске је отац др Хавријил Костельник у чланку „Дзе спада наша бешеда” (Kostel'nik 2011). Мене посебно занима место русинског језика међу словенским језицима па за потребе овог истраживања проучавам предлоге у једном јужнословенском језику (српском) и једном западнорусинском језику (пољском) у односу на русински; на пример: у реченици – *мало то на свету има људи*, у сва три језика се користи исти предлог и исти падеж: рус. – *мало то на швецѣ людѣох*, пољ. – *mało to jest na świecie ludzi*. Сврха овог рада је да прикаже разлике и сличности у дистрибуцији предлога који описују кретање у три словенска језика. У ово истраживање сам укључио и предлоге с глаголима који не означавају кретање у буквалном смислу него изражавају радњу друге врсте – попут глагола *навикнути на нешто*, *гледати на*. Претпоставка је да ће се након овог истраживања утврдити слични али не исти односи између три горе споменута језика.

Кључне речи: поредбена граматика, русински језик, српски језик, пољски језик, предлози, синтакса.

Глагол је као граматичка категорија врло сложен и широк појам. О глаголима се каже да су они темељ наше комуникације јер се њима формира динамика исказа (Vujić 2019: 9). Посебну врсту глагола чине глаголи кретања. Као што је истакла Д. Вујовић – „кретање представља кинетички аспект просторних односа” (ibid.). Сам појам кретања је у језику ипак мало шири у односу на механичко кретање. Кретање није

само када је неко тело у покрету и мења се његова удаљеност од другог тела (ibid.: 10), кретање јесте промена места објекта који се креће али исто тако целокупност свих односа објеката у простору и времену, зато сматрам да је потребно да се у овом истраживању прикажу такође глаголи који нису по дефиницији глаголи кретања али изражавају неку врсту односа између две тачке у простору – на пример глаголи попут *гледати* (рус. *патриц*, пољ. *patrzeć*) или конструкције као на пример *из дана у дан*. Глаголи кретања су присутни у скоро свакој животној ситуацији и одређују на неки начин нашу језичку слику света. Већина глагола кретања у словенским језицима ствара одређене предлошко падежне конструкције, овде битну улогу играју предлози, њима се не постиже само усмереност кретања (ibid.: 38), они су у овим конструкцијама изузетно важни носиоци значења предикатских израза, проширују значење и, што је још важније, дају прави смисао реченици јер су, као што подвлачи Предраг Пипер, унутрашњи и спољашњи оријентир (Piper 1997: 21). О томе најбоље говори исто тако обиље њихових значењских функција (Piper 2022: 220). Ваља и додати да је њихово просторно и конкретно значење, значење места или правца, њихова првобитна и најстарија функција (ibid.). Треба да се напомене да се до сада у словенској упоредној лингвистици није посвећивала довољна пажња употреби предлога, глаголима кретања, разликама и сличностима по том питању, зато сматрам да овај скроман чланак може покренути веће интересовање за ову област.

За потребе овог истраживања проучавам предлоге у једном јужнословенском језику (српском) и једном западословенском језику (пољском) у односу на русински. Језик војвођанских Русина је интересантан због своје специфике. Његово присуство на подручју данашње Војводине почиње досељавањем Русина из источних делова данашње Словачке крајем XVIII века (Kosteljnik 2011: 195). Због тога што се његова отаџбина налази на територији прелазних словачко-украјинских дијалеката тешко је до данас одредити да ли припада више западословенској или источнословенској подгрупи језика (ibid.: 221). Не сме се ни изоставити утицај српског језика који га ипак са сигурношћу не чини јужнославенским језиком. Језичке релације српско-русинске су већ добро проучене, тиме су се бавили осим најпознатијег др Хавријила Костелњика и проф. др. Јулијан Рамач, проф. др Михајло Фејса. Недостаје ипак на том пољу упоређење простих предикатских израза између српског и русинског. Први који је сагледавао језичке релације пољско-русинске је отац др Хаврилиј Костелњик у чланку *Дзе спада наша бешеда* (Kosteljnik 2011). Костелњик је пре свега обраћао пажњу на речи преузете из пољског и неке фонетске и акценатске зајденичке црте (ibid.: 233-236).

Пређимо на изразе с глаголима кретања и предлозима. У овом чланку ћемо се фокусирати на адлативне односе (кретање усмерено према неком циљу) (Vujić 2019: 38) сматрајући такве односе почетном тачком за даља истраживања. У српском за изражавање тог циља постоји неколико предлога, међутим, у фокусу наше пажње су они који описују приближавање циљу у границама локализатора (директно објекту према коме се одвија кретање ¹) (Piper 2022: 449) – *на*, *у* и *ређе о*, могућа је и употреба предлога *до* (ibid.); у пољском овим предлозима најчешће одговара *на* и *до*; у русинском *на* и *до*.

Послужићемо се примерима из текстова приповедака најпознатијег русинског писца Х. Костелњика, њиховим српским преводом и мојим предлогом превода на пољски сваке реченице, ову слику ће допунити исто тако и појединачни примери реченица из *Српско-русинског речника* под уредништвом Јулијана Рамача и исто тако његовог *Русинско-српског речника*. Ево примера са најзаступљенијим глаголом кретања *ићи/отићи* који ће нам представити функционисање тих предлога у сва три језика.

¹ (Piper 2022: 449) – *на*, *у* и *ређе о*, могућа је и употреба предлога *до* (ibid.); у пољском овим предлозима најчешће одговара *на* и *до*; у русинском *на* и *до*.

Преведена на српски реченица *Отишао је у шокачко село П.*² гласи у оригиналу: *Пошол до шокецкого валалу П.* на пољском: *Pojechał do szokeckiej wsi*; *Кад су људи ишли у цркву*, у оригиналу: *Кед людзе до церкви ишли*, на пољском: *Kiedy ludzie szli do cerkwi*; *одвести се на станицу* (срп.), *одвези ше на станіцу* (рус.), *pojechać na stację* (пољ.) (Ramač 2002: 351). У табели смо приказали још више реченица из текстова приповедака које указују на сличности и разлике у конкретним ситуацијама. Први закључак који наведени овде примери и реченице у табели с глаголима *ићи*, *одвести се*, *доселити се* лепо илуструју јесте да је русински, кад су у питању адлативни односи, ближи пољском, пре свега по употреби предлога *до*.

Овде треба да се постави питање да ли се уз сличне глаголе у сва три језика увек користе горе поменути предлози или има неких одступања, другим речима да ли предлогу *у* уз глагол кретања одговара предлог *до* у русинском и *do* у пољском, и односно предлогу *на* русински предлог *на* и пољски *na*. Битно је исто тако и нагласити из чега произлазе разлике у употреби појединачних предлога.

глагол	српски	русински	пољски
ићи	Иди ти у Крстур	Идз ти до Керестура	Jedź do Krstura
одвести се	И сада се свештеник одвезао у Кулу	Тераз ше панонец одвез до Кули	I teraz ksiądz pojechał do Kuli
доселити се	Одакле се нико више у Крстур није доселио	Одкаль ніхто вещей до Керестура не приселел	Odtąd już nikt więcej nie przeprowadzał się do Krstura
изводити	Некада би нас изводио у двориште	Дакеди нас виводзел на двор	Czasami wyprowadzał nas na podwórko
	из дана у дан	цо дзень на дзень	z dnia na dzień
исељавати	Кад су се исељавали из своје постојбине далеко у свет, у јужну Италију	Кед ше висељовали зос своєї дідовщини далеко до швета, до Южней Италиї	Kiedy emigrowali ze swojej ojczyzny daleko w świat, do południowych Włoch.
зарити	Јанко је зарио главу у сламу	Јанко штурел твар до слами	Janko zarył głowę w słomę
покуцати	Неко је покуцао на врата	Хтошкаль задуркал до дзверох	Ktoś zapukał do drzwi
завиривати	Био је сеоски човек што је завиривао у сваку кућу, у сваку душу	Бул валалски чловек, цо закуковал до каждой хизи, до каждой души	Był to wiejski człowiek, który zaglądał do każdego domu i w każdą duszę

² Сви текстови српског превода потичу из Kosteljník, G. & Ramač, JU. (red.) (2013). *Poezija i proza*. Novi Sad: Društvo za rusinski jezik, književnost i kulturu. (Cyrylic)

доводити	Али лаж доводи на крају до пропасти	Алє спреводзка провадзи на концу до препасци	Ale kłamstwo prowadzi na końcu do zguby

Остали примери показују да има одступања од основних релација међу овим језицима, да се у неким изразима функције појединачних предлога доста разликују између три језика. На ова одступања утичу разни фактори, први од њих је семантика прилошких одредба (евентуално допуне). На пример, у реченици *некада би нас изводио у двориште* за одабир предлога битно је значење именице *двориште* а не глагола, односно предиката. Српски сматра двориште затвореним простором, који се налази у оквиру окућнице и за то користи предлог *у*, док га русински и пољски сматрају нечим отвореним, што није у оквиру зграде. Кроз одабир предлога и уз то одговарајуће синтактичке конструкције ставља се акценат на одређен значењски аспект једне речи. Овде можемо још да наведемо временску реченицу са значењем пролазности *Из дана у дан*, остала два истраживана језика служе се овде предлогом *на*, *на*: *z dnia na dzień* (пољ.), *цo зденъ на дзень* (рус.). Српски предлог *у* ставља у први план значење уласка у ново временско раздобље док се пољски и русински кроз предлог *на* фокусирају више на сам прелазак³. Сличну разлику представљају и предикатски изрази са именицом *рат* – *ићи у рат* (срп.), *исц на войну* (рус.), *iść na wojnę* (пољ.)⁴ с тим што је ту у питању врста догађаја (на шта нас упућује предлог *на*) који обухвата неки одређен простор (на шта нас упућује предлог *у*). Ваља споменути за сличности чак иако се не односе директно на глаголе кретања. Што се тиче семантике реченичких допуна има још нијанси и разилка међу овим језицима, овде смо приказали неколико које могу директно утицати на дистрибуцију предлога.

Узрок горе наведених одступања међу језицима могу да буду функције самог предлога. У русинском језику предлог *до* служи за исказивање циља кретања, користи се у такозваним конструкцијама са значењем циља (Ramač 2002: 317), што се у српском изражава наравно помоћу предлога *у* : *Ходзел до лову* (рус.), *Ишао у лов*⁵ (срп.). У пољском се, међутим, за такву врсту кретања користи најчешће предлог *на*⁶, или слично српском *и*, али се не допушта у овом контексту употреба предлога *до*⁷. Овај израз би на пољском гласио: *Poszedł na polowanie*. Имамо и примере тога типа у Костељниковим приповеткама: *Висељовали ше до швета* (рус.), *Исељавали су се у свет* (срп.), *Emigrowali w świat* (пољ.).

На разлике наилазимо исто тако кад је у питању још једна специфична врста кретања, ради се о глаголима са значењем дотицања. Уз глаголе који описују кретање тог типа користе се у српском предлози *на* или *у* (Piper 2022: 444). Како то изгледа у пољском и русинском? За разлику од пољског русински и у овим ситуацијама

³ Као што бележи *Речник пољског језика* (*Słownik języka polskiego*) предлог *на* веома често служи за исказивање околности попут циља, резултата, начина, (Szkładź 1979: 237) што се не поклапа са српским јер у српском за ову сврху веома често служи предлог *у* – *у помоћ* (срп.), *на ротос* (пољ.), *на помоц* (рус.) (Ramač i dr. 2010: 643) Међутим, поклапа се, као што видимо, са русинским.

⁴ У Костељниковим приповеткама налазимо реченице с именицом *рат* без значења кретања, зато их нисмо сместили у табелу: *Та у рату још горе страдају људи* (срп.), *Шак на войни ище горше страдаю людзе* (рус.), *Przecież na wojnie ludzie cierpią jeszcze gorzej* (пољ.).

⁵ Постоји могућност у сличном контексту у русинском да се искористи предлог *на*, *поишол на лови* – са именицама направљеним од глагола кретања (Ramač 2002: 353)

⁶ У русинском се исто тако употребљава предлог *на* у таквом значењу, често као еквивалент (Ramač 2002: 317).

⁷ По *Речнику пољског језика* (*Słownik języka polskiego*) уз називе који описују неку радњу у пољском се користи предлог *на* (Szkładź 1979: 237).

употребљава предлог *до* (Ramač 2002: 315). Узмимо за пример реченицу из приповедака *Штурел твар до слами* (рус.), *Зарио је главу у сламу* (срп.), *Zarył głowę w słomę* (пољ.). Да се ствар сагледа у ширем контексту осврнимо се и на реченице које нам пружа опширна *Граматика русинског језика* и *Српско-русински речник: втериц зоз главу до лавки* (рус.), *ударити главом у клупу* (срп.), *uderzyć głową w ławkę* (пољ.) (ibid.); *Вдерел гром до древа* (рус.), *Удари гром у дрво* (срп.), *Piorun uderzył w drzewo* (пољ.); *увадзиц з кочом до слупа* (рус.), *запети колима за стиб* (срп.), *zahaczyć samochodem o słup* (пољ.); *дуркац до дзерох* (рус.), *куцати на врата* (срп.), *pukać do drzwi* (пољ.)⁸ (Ramač i dr. 1997: 682-683). Упоређујући горе наведене реченице опажамо да од ова три језика русински највише тежи предлогу *до*⁹. Тежња предлогу *до* у оваквим реченицама у русинском вероватно може имати везе са општесловенском употребом генетива уз глаголе дотицања – *kose się jego* (стсл., Супр. 561: 28), *дотицати се нечег* (срп.) (Ivšić 1970: 359), *dotknąć czegoś* (пољ.). Што се пољског тиче у овом контексту налазимо само једну реченицу у којој се користи предлог *до* – *pukać do drzwi*, што се може сматрати као неки утврђен израз направљен путем семантичке аналогije са глаголима који описују улазак у неку просторију – *wchodzić do domu*, *wchodzić do pokoju* (улазити у кућу, улазити у собу), могућа аналогija је настала из једноставног разлога – у кућу (do domu) се улази кроз врата (drzwi). Узимајући све то у обзир сматрам да је оправдан закључак да српски и пољски представљају веома сличан начин (семантички и граматички) творбе реченица са значењем дотицања.

Погледајмо и глаголе који не описују класично премештање, у оваквим ситуацијама наилазимо на још више разлика између три језика, можемо чак и поново забележити више сличности између српског и пољског него српског и русинског. Први на реду је предлог *у* у српском и одговарајући му предлог *w* у пољском. Кад је у питању физичка ствар, односно кућа, у пољском и у русинском се уз глагол *завиривати* (*zaglądać* пољ., *закуковац* рус.) користи предлог *до* односно *до* – *Zaglądał do każdego domu* (пољ.), *Закуковал до каждой хижи* (рус.). Међутим, кад је реч о апстрактној ситуацији пољски се чешће служи предлогом *w* него *до* – *Закуковал до каждой души* (рус.), *zaglądał w każdą duszę* (пољ.), русински остаје доследан правилу кретања које захтева предлог *до*. Да се ова тенденција још боље прикаже може да се наведе пример глагола чијег је значење још апстрактније – *веровати у*, *заљубити се у*, пољски овде користи предлог *w*, русински ће ипак искористити *до* упркос томе што ови глаголи не означавају ниједну врсту кретања, чиме се у одређеној мери нарушава првобитна намена овог предлога, ево примера – *вериц до чудох* (рус.), *веровати у чуда* (срп.), *wierzyć w cuda* (пољ.). Или са глаголом *заљубити се* – *Вон ше до ней залюбел* (рус.), *Он се у њу заљубио* (срп.) (Ramač i dr. 1997: 119; 328), *On się w niej zakochał* (пољ.).

Ову слику треба још да допуне и други глаголи небуквалног кретања који изражавају неки однос између две тачке. Издојили смо овде следеће глаголе: *навикавати на нешто*, *доводити до нечег*, *гледати у (на)*. Видимо да су овде у употреби различити предлози у сва три језика, у односу на ситуације где су били исти предлози у сва три језика – *Доводи на крају до пропасти* (срп.), *Провадзи на концу до пропасти* (рус.), *Prowadzi na końcu do zguby* (пољ.). Имамо и ситуацију где сваки од ова три језика користи друкчији предлог – *Навикава се на сунце* (срп.), *Привика гу слунку* (рус.), *Przyzwyczają się do słońca* (пољ.). Дешава се да су у датом језику дозвољена два предлога у зависности од значења – *Гледала на југ* (срп.), *Гледа право у мене* (срп.);

⁸ Исту реченицу смо као пример из приповедака навели у табели.

⁹ На ово мора да се дода чињеница да се у русинском језику глаголи који описују дотицање јављају са предлогом *на* с именицама *дзвери* (врата срп.) и *облак* (Ramač 2002: 351). Ова конструкција служи као синоним за конструкцију са предлогом *до* са ове две конкретне именице. Сматрам да се ово може објаснити српским утицајем.

Патрела на запад (рус., Г. Кос.), *Патри просто на мнє* (рус.); *Patrzyła na zachód* (пољ.), *Patrzyła prosto na mnie* (пољ.), у овом случају српски разликује смер у ком се гледа и објекат који гледамо.

Одељено се морају погледати и глаголи у функцији именског предиката. Неки од њих изражавају врсту кретања која ипак није однос између две тачке у простору. Добар пример таквих реченица пружа нам *Граматика русинског језика*. Аутор је овде издвојио глагол *претвориц ше до дакого, дачого* (рус.)¹⁰, упоређујући са српским *претворити се у нешто, неког* и пољским *zmienić się w coś, kogoś* може се опет уочити паралела између пољског и српског.

Из горе наведених примера може се лако закључити да русински карактерише раширена употреба предлога *до* са глаголима кретања. Русински се издваја по том питању од других словенских језика. Користи га не само за описивање класичног кретања, што је и одлика пољског, него иде корак даље па преноси ову употребу на глаголе дотицања и циља, чак и на глаголе апстрактног значења. Ово упоређење, али исто тако и постајање у русинском еквивалената може сведочити о томе да ова тенденција представља једну врсту иновације у словенским језицима, наравно да извор ове иновације треба да се потражи на матичном за Русине подручју – на подручју данашње источне Словачке, односно у словачком језику. Ово је већ предмет другог, опсежнијег истраживања. Овим истраживањем су исто тако утврђене и сличности између три представљена језика: употреба предлога *до* за кретање усмерено према унутрашњости нечег у русинском (Рамач 2002: 315) и пољском (*Пошол до валаду, Poszedł do wsi*), честа употреба у пољском и српском предлога *у* (*w*) уз глаголе са значењем дотицања (*uderzyć w ławkę, ударити у клуну*), па и ситуације када се у сваком од ова три језика користи исти предлог (*патриц на юг, гледати на југ, patrzeć na południe*). У овом раду смо приказали само неколико ситуација у којима се јављају најчешће разлике у употреби предлога а ова тема, неспорно је, захтева опширнију обраду.

ЛИТЕРАТУРА

- Ivšić, S. (1970). *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kosteljnjk, H. (2011). Hronika Kerestura. U: Kosteljnjk, G. & Cap, M. (red.) (2011). *Proza na ruskim literaturnim jeziku*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrilic)
- Kosteljnjk, H. (2011). Naša bešeda. U: Kosteljnjk, G. & Cap, M. (red.) (2011). *Proza na ruskim literaturnim jeziku*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrilic)
- Ramač, JU., Medeši, H., Timko-Đitko O. & Fejsa, M. (2010). *Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad – Odsek za rusinistiku, Zavod za kulturu vojvodanskih Rusina Novi Sad. (Cyrillic)
- Piper, P. (1997). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Piper, P., Klajn, I. & Dragojević, R. (2022). *Normativna gramatika srpskoga jezika*. Novi Sad: Matia srpska. (Cyrillic)
- Ramač, JU. (2002). *Gramatyka ruskoho jazika – za I, II, III, IV klasu gimnaziji*. Beograd: Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna srjedstva. (Cyrillic)
- Ramač, JU, Medeši, H. & Fejsa, M. (1995). *Srpsko-rusinski rečnik I, A-Nj*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski faktultet – Katedra za rusinski jezik i književnost, Društvo za rusinski jezik i književnost. (Cyrillic)

¹⁰ Мора да се напомене да у нардоном русинском језику постоји еквивалент *справиц ше на, Справела ше на качку* (Рамач 2002: 317) постојање таквог еквивалента који се поклапа са другим словенским језицима може сведочити о томе да је у таквим конструкцијама русински направио највећу иновацију. Са друге стране аутор граматике русинског језика такве конструкције тумачи српским утицајем (*ibid.*), односно да су направљене у русинском путем аналогije са српским конструкцијама *претворити се у нешто*. Треба да се нагласи де се заправо путем ове аналогije (са српским предлогом *у*) појавио у русинском предлог *до* у овим конструкцијама. Указивало би то на јаку семантичку повезаност предлога *у* у српском и *до* у русинском.

- Ramač, JU., Međeši, H. & Fejsa, M. (red.) (1997). *Srpsko-rusinski rečnik II, O-Š*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet – Katedra za rusinski jezik i književnost, Društvo za rusinski jezik i književnost. (Cyrillic)
- Szkiładź, H., Bik, S., Pakosz, B. & Szkiładź, C. (red.) (1979). *Słownik języka polskiego, tom drugi L-P*. Warszawa: PWN.
- Vujović, D. (2019). *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku – semantika i derivacija*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.

ИЗБОРИ

- Kosteljnik, G. & Cap, M. (red.) (2011). *Proza na ruskim literaturnim jeziku*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrilic)
- Kosteljnik, G. & Ramač, JU. (red.) (2013). *Poezija i proza*. Novi Sad: Društvo za rusinski jezik, književnost i kulturu. (Cyrilic)

Jakub Pawlak

PREPOSITIONS WITH VERBS OF MOTION IN RUTHENIAN, SERBIAN AND POLISH LANGUAGES

Summary

The first one who investigated the linguistic relations between Polish and Ruthenian was father Dr. Havrijil Kosteljnik in the article *Дзе снада наша бешед* (Kosteljnik 2011). The author has been particularly interested in the place of the Ruthenian language among the Slavic languages, so for the purposes of this research he has studied several prepositions in one South Slavic language (Serbian) and one West Slavic language (Polish) in relation to Ruthenian; for example: in a sentence – *мало то на свету има људи* the same preposition and the same case are used in all three languages, Ruth. – *мало то на швецц людзох*, Pol. – *mało to jest na świecie ludzi*. The paper shows the differences and similarities in the distribution of prepositions describing movement in three Slavic languages. In this research, the author also included prepositions with verbs that do not denote movement in the literal sense, but express an action of another kind, for example verbs *навикнути на нешто*, *гледати на*. The examples used in the paper show that similarities prevail, but there are also significant differences between the investigated languages. The differences are influenced by various factors. Undeniably, this topic requires a more extensive treatment.

Key words: comparative grammar, Ruthenian language, Serbian language, Polish language, prepositions, syntax.

ОДСТУПАНЯ ПРИ ХАСНОВАНЮ ПРИМЕНОВНІКОХ СПРАМ, НАСПРАМ, ПОСЛЕ У НОВИНАРСКИХ ТЕКСТОХ

У тей роботи будзе слова о одступаню од правописней норми руского языка и несправилним хаснованю фреквентних применовнікох сербского походзєня *спрам, наспрам, после* у часопису *Мак* и гласніку *Руске слово*, а хтори ше хасную як лексични пожички. Значєня тих применовнікох у роботі видзельовани на основи спознаньох проф. др Юлиана Рамача (1998, 2002). Укаже ше на прикладах зоз спомнутих жридлов як ше их хаснує, потолкує ше яки маю значєня, и яки єст руски еквиваленти хтори мож применіц у виречєньох.

Ключни слова: руски язык, применовніцке значєнє, руски еквиваленти, сербски уплїв.

О уплїву сербскогорватского, односно сербского языка на руски язык писало ше оддавна. Ище у 19. вику **В. Гнатюк** констатовал же у народней бешеди и при собешеднікох од хторих записовал материял за своєю зборніки надосц єст сербизми, але теди язык югославянских Руснацох ище не мал писану форму и не вишол з диялекта, та вєц не бул достаточнo ані виучени. Кед бешедовал о хаснованю сербизмох вон спомнул В. Джуджара и Я. Колошняя.

Й. Пата у рецензії на роботу Ф. Пастрнека „*Rusini jazyka slovenského*” писал же до диялекту керестурско-коцурского и народу предзера сербскогорватски, док 80. рокох 19. вику о уплїве сербских елементох, и лексичних и граматичних, пише и **Дю. Виславски** у писме хторе 1880. року обявел Львовски часопис *Зоря*, гоч и вон сам хаснує слова *зато, да, преко, обявили сте* ... Приклади хтори наведзени одношєли ше углавним на вплїв сербских елементох, док язык бачванско-стримских Руснацох бул ище у рамикох диялекта и у периодзе кед ше го вєцєй хасновало усно, бешедно, як писано. Вшєліяк же ище теди просвищєни людзе хтори обачовали тот уплїв и виданя хтори мали з Угорскей руси були добра идея и напрямка же би ше писало на мацеринским языку и чисцєло од цудзих елементох, на цо Гнатюк 1989. року у статії „Руські осєлі в Бачці” (в полудневій Угорщині) обрацєл увагу.

На початку 20. вику по Другу шветову войну зоз кнїжку *З мойого валала* (1904), а потим и *Граматику бачваньско-рускей бешеди* (1923) **Гавриїл Костельник** постал перши борец и лингвиста хтори озбиљно указовал на язични проблеми у руским языку, окреме на вплїв сербскогорватского языка на руски язык. Писал то у своїх писмох Михалови Мудрому (1922–1934)¹ (после вєцєй як 15 рокох цо писал Гнатюкови), у хторих ясно указує на присуство сербских елементох и хтори хаснує аж и з ниянсу иронії, свидоми їх велького хаснованя и присуства и виражує процивєнє же би ше их хасновало.²

Основа нашого языка поставєна у *Граматики бачваньско-рускей бешеди* Гавриїла Костельника. Вон руски язык поровнує зоз трома языками, сербскогорватским, украинским и польским. А. Дуличєнко пише же „Цалком природнє же ше, у тим шветлу, Костельник вєцєй раз обраца и на питанє сербизмох. У часци под назву *Цудзи слова* вон пише же од 'Сербох зме превжали не лєм вельо слова, алє дзєкотри и граматични фурми'. И у предлужєню наводзи список на котрим єст 58 слова (з вивєдзєними

¹ Дю. Варга, Писма Гавриїла Костельника Михалови Мудрому, *Шветлосц*, ч. 4, 1972. б. 367–385.

² Исте.

словами од ніх), котри були позичені з сербскогорватского, але зажили у руским языку: *дутян, маймун, матарец, ортони, брига, розлика, тад, тадни, кварни, тарговец, гербави, корисни, кельогод, заправо, згодзиц ше ...*”

³ Як приклад уплїву сербского языка вон спомина даєдни словозлученя з *применовниками од* и *за* и злучнік *да*. Медзитим, медзи двома войнами нашо авторе хасновали вельо сербизми. окреме кед писали о адміністрації, економії, культури або або науки О тим пише А. Дуличенко у своєї статї „Сербскогорватски елементи у языку югославянских Руснацох”. Од применовнікох вон наводзи *према, преко* (Лецели зме *према* Окучаном (РН 1929), и *Преко* 40 роки назад мушел ше мой розум врациц (РН 1928).

Но, як толкує проф. Рамач у своєї Граматики (ГР. б. 565), нашо медзивойново авторе и попри тим же досц хасновали сербскогорватски слова, лепше знали наш народни язык як цо го знаю нешкайши генерації. То прето же руски народ пред 70-80 роками бешедовал чистейше и под меншим уплївом сербского як нешка. У їх текстах мож видзиц велї народни слова, конструкції виреченьох други елементи хтори ми у сучасним языку не хаснуєме, або их ридко хаснуєме, бо место ніх хаснуєме сербизми. У повойновим чаше попри адаптованих и неадаптованих сербизмох, авторе хасновали виведзени слова з наших основох (калки).

Гавриїл Г. Надь зоз Коцура под Костельниковим уплївом написал коло 34 статї о рижних дилемох у руским языку зоз шицких обласцох, и видно же вон глїбоко анализовав розвой руского языка, а велї твердзєня и препоручєня хтори написал и нешка релевантни и хасную ше. О присустве цудзих елементох и як би их могло очистиц з руского языка писал у своєї статї (1939) же под вплївом, як гвари, нещєшлївей прєшлосци, т.є. векших народох вжати велї цудзи слова прето же зме примали нови поняца, з новими прєнаходками и з часом тоти слова ше одомашнєли, але натєльо ше розширєли же их треба⁴ витаргнуц з нашої думи .., бо ше розвиваю як штухацє цєрнє у запушєной заградї. Надь гвари же нашу бєшєду не треба запущиц, але таки слова годно зменшац кєд будзємє мац добри замиєни цудзим словом. А прето язык треба „спутовац”, усовершовац и робиц на його розвою, бо „цали ше розвиток языка состоїи у розвиваню нових прєльвиох у значєню словох и розвиваню нових значєньох словох”⁵. Вон послє войни на такв. повосєних семинарох за виучованє языка вельо допринєсол зоз коригованьом и лекторованьом *Пионерской заградки* и *Шветлосци*, а Дуличенко гвари же праве тєди и видно було же ше одношєнє авторох руского языка гу сербизмом и їх хаснованю свидомо мєня.

Яша Баков (1946) пише у своєї статї жє⁶ „Я лєм рок мал нагоди прєучовац писменосц нашого народа, та сом увєдзєл же наш дотєрашнї правопис не жиє у народзє. Як у шицким, так и у языкових поглядох, ми ше мушимє рушац напрєдок. Научни граматицки правила, слова, виражєня – шицко цо у вязи зоз науку о языку – ми мишимє розвивац, витворїовац у новим духу ...”.

Окремну увагу и роботу на правопису, правописних правилох и цудзих словох пошвєцєл руски познати лингвиста **Микола М. Кочиш**, нормоватєль, прєучоватєль и практичар литературного языка югославянских Руснацох, потим вельо допринєсла и Секция лекторох и прєкладатєльох Дружтва за руски язык, литературу и культуру,

³ А. Дуличенко, А. Дуличенко, Сербскогорватски елементи у языку югославянских Руснацох, *Творчосц*, ч. 10, Нови Сад, 1984, б.40.

⁴ Надь Г. Гавриїл, (1939) О очисцєню нашого языка од цудзих елементох, *Русски народни калєндар ЗАРЯ на прости 1939 рок*, Нови сад, б.36-38.

⁵ Ibid. str. 264.

⁶ Баков, Я. (1946). Дальши розвой науки о нашим языку, *Руски народни калєндар за прости 1947 рок*, Руски Керестур, бок 81-83.

Покраїнськи Завод за видаванє учебнікох у Н. Садзе хтори видал вельо учебніки на руским язика за школи, Катедра за руски язик, нешка Одззелене за русинистику. Вельо о тим писали и Александер Дуличенко, Юлиан Рамач, Гелена Медеши, Михайло Фейсак и публициста Дюра Латак.

Очиглядно же уплїв сербского язика на руски вше ишовал, а и нешка є окреме моцни у шицких граматичних обласцох. Зоз велїх прикладах хаснованя применовнїкох под вплївом сербского язика, у тей роботі вибрани даскельо применовнїки хтори ше часто зявйовали у новинарских написох. То применовнїки **спрам**, **наспрам**, **после**. Значеня тих применовнїкох у роботі видзельовани на основи спознаньох проф. др Юлиана Рамача (1998, 2002).

Применовнїк **спрам** (с. *према*, *ка*) ма даскельо свойо значеня: **просторне значенє** дзе спада и значенє унапряменосци гу дакому/дачому и значенє положеня просто (наспрам) дакого/дачого. У виреченю *Диждѣж и витор котри дул **спрам** сиверу, направел вельки назношенїска на драгох* (РС 1998, ч. 34, б. 6). – Польочуваром ше удало идентификовац превозку котра ше рушала **спрам** Кули у хторей були крадоше (РС, 1999, ч 36, б. 4). би требало похасновац наш еквивалент **гу**: *Диждѣж и витор котри дул **гу** сиверу ...* – Польочуваром ше удало идентификовац превозку котра ше рушала **гу** Кули ...

У виреченю *Кед ше сце добре вихасновац зогриванє, вец цеплота муши буц унапрямена **спрам** гевтей часци просторїї дзе ше перебува, а не **спрам** дзверох и облакох* (РС, 1999, ч 42, б. 4); як и у виреченю *Уживали зме док зме ше припатрали **спрам** горох цо нас окружовали* (М, 1998, ч. 6. б. 12), слово о унапряменосци гу дачому, та треба похасновац применовнїк **гу**: ... **гу** гевтей часци, ... **гу** дзвером и облаком, ... **гу** гором.

*На драги **спрам** Керестура* видно було поваляни поля зоз житом и сою (РС, 1998, ч. 28, б. 3). У тим виреченю применовнїк **спрам** ма и функцию атрибута, а место **спрам** би требало похасновац словозлученє **до Керестура**, або ... *на драги **гу** Керестуру*. Подобни приклад то и – *Путовали зме **спрам** Бечу* (М), дзе тиж слово о унапряменосци, та треба похасновац *Путовали зме **до (гу)** Бечу*.

Кед сцеме визначиц положенє просто (наспрам) дакого/дачого, вец место применовнїка **спрам** треба похасновац применовнїк **просто** – *Наша хижа точно **просто** КУД „Дюра Киш”, та нам нїгда не далеко там пойсц*, а не **спрам** КУД „Дюра Киш” як написане у тексту РС 1998, ч. 25, б. 8. Подобни приклад то и – *Роботнїки були незadowolнї з такима одлуками и бойкотовали док стали **спрам** фабрики АБЦ фуд* (РС, 2004. ч. 15, б. 6). И ту би требало похасновац *просто*: ... **просто фабрики** ... Подобни приклади то и *Бивали **прейга** нас* (РС, 1998. ч 13., б. 10), а требало би *Бивали **просто** нас*.

Барз мало ше хаснує просторне значенє у хторих словозлученє значи жридли шветлосци (обставини), та у прикладу – *Вечар зме вишли з Кампу, але зме ше ледво врацели бо було барз цма, та зме драгу видзели лем **спрам** мешацовей шветлосци* (М, 1998, ч. 7. б. 5), би место **спрам** пребало похасновац наш еквивалент ... **под мешацову шветлосцу**.

Применовнїк **спрам** може мац и значенє **поровняня**. У РС на бокох Польопривреди и економїї пише – ***Спрам** шицкей уложеной роботи и укладаньох, дац 60 динари за килу паприги то не вельо*. (РС. 2009, ч 38, б. 7). Ту бизме требали похасновац применовнїк **попри**: *Попри шицкей уложеной роботи ... – Вони **спрам** нас наисце мало знали о своїм народу* (М, 2009, ч. 2, б 15). У другим прикладу можеме похасновац еквиваленти **проци**, або **попри**: *Вони **проци** нас ... (Вони **попри** нас ...)*. Окрем тих вариянтох у тих двох прикладах мож похасновац и применовнїчки вирази: у

одношеню на (И) и у поровнаню зоз (А): *У одношеню на роботу и укладаня ...; У поровнаню зоз нами, вони ...*

Значенє наменки то шлідує значенє хторе може мац применовнік *спрам*. То значи же дахто/дацо по своїх прикметох одвитує, або не, поняцу хторе у генитиве. Мало єст приклади зоз тим значеньом дзе правильно похасновани и применовнік *спрам* и *гу*, а зазначени приклад – *Нет пайташа **спрам** нього у тей групи* (М, 1998. ч. 6, б. 8) (у значеню же не було пайташа хтори би му одвितовал у групи), можеме написац зоз применовніком *гу*. – *Нет пайташа **гу** ньому у тей групи*.

З применовніком *спрам* зазначени вельо приклади кед ше дава **обгрунтуюче значенє** т.є, толкує ше мотив, або дава обгрунтованє дії. Наприклад:

Спрам калкуляцийох котри Гравич и подзелел наприитаром ... (РС 2009, ч. 9, б. 6.)

Спрам Спрам поволанки Министерства Влади... (РС 2009, ч. 7, б. 6)

Спрам медицинського толкованя еугенетика то преношованє ... (РС 2009, ч. 12, б. 7)

У обидвох виреченьох би требало похасновац руски еквивалент **по**: *По калкуляцийох котри...; По Закону о...; По медицинским толкованю...*

У виреченьох *Було поведзене же кажде най гласа **спрам** своєї совисци* (РС, 1998. ч. 15, б. 4) *и **Спрам** словох директора Дома здравя у Шидзе епидемийна ситуація стабилна* (РС), толкує ше **значенє согласносци** хторе подобне обгрунтуючому значеню. У тих виреченьох тиж треба похасновац применовнік **по**.

Спрам можеме похасновац и зоз **значеньом обєкта**. У виреченьох *Явни сервис РТВ Войводини окончел вигледованє медзи Руснацами и їх одношеньох **спрам** медийох* (РС 2009, ч 7, б. 13); *Свою любов **спрам** фодбала и спорта вообщє, може пестовац и у Русину* (РС 2009, ч 7, б. 11) видно же слово о одношеню окончователя дії *гу* дачому, та би у обидвох случаях требало похасновац применовнік *гу*, **гу медийом, гу фодбалу и спорту**. Зоз значеньом присподобийованя *гу* дачому як у виреченьох *Мушиме ше присподобиц **спрам** настатих условийох и Рошліни треба залївац **спрам** условийох клими ...*, место прим. **спрам** тиж треба похасновац прим. **гу**. Кед слово о одпорносци и неодпорносци *гу* дачому, вєц ше обєкт вяже за прикметніки, та у виреченьох *Тоти буби барз одпорни **спрам** гербицидох и чежско их зніщиц и Перши лісточка на папригу не одпорни **спрам** вельких горучавох и наглих пременкох клими*, би место прикметніка *спрам* требало похасновац наш еквивалент словозлученє **на А, на гербициди, на вельки горучави**.

У новшим чаше *спрам* ше барз часто хаснує у **модалних виразах *спрам того, спрам дачийого думаня, спрам дачііх словох*** (*спрам того, муши ше лепше организовац тоту акцію, спрам словох покраїнського секретара за урбанизем, спрам спомутих податкох, спрам веліх думаньох присутних и др.*).

Применовнік *спрам* може мац и **функцію присловніка у значеню розмири**, єден *спрам дзешец*, гоч у старших текстах мож найсц же ше место *спрам* хасновало *гу*. И у бешедним и у литературним языку мож обачиц и хаснованє *спрам*, и *по*, и *гу*. Кед хаснуєме применовнік *гу* зоз дативом, вєц не треба хасновац *спрам*, як у прикладах *мацеринска любов **спрам** дзецох, почитованє **спрам** красного слова, але **любов гу дзецом, гу красному слову**...*

Применовнік **наспрам** ше не так часто хаснує у текстах, як прим. *спрам*, а найвєцей є у прикладах похасновани зоз генитивом. Кед же ше у виреченю *Теди одношеня тих хтори уплацовали пенєжи було 150 **спрам** єдного ...* (РС 2009. ч. 1, б. 5), уж хаснує *спрам*, вєц би лепше було похасновац применовнік **наспрам**, (*...пенєжи було 150 **наспрам** єдного ...*). *Наспрам* ше хаснує и место просто, кед слово о положеню. *Вони стали точно **наспрам** нас*. Наш еквивалент и **гу**.

Кед маме поровнуюче значенє зоз прим. *наспрам*, вєц би у виреченю ***Спрам** прешлорочней цени кукурици, тогорочна цена барз нїзка* (РС, 1998. ч. 40. б. 6), требало

место справ похасновац – у *одношеню на прешлорочну цену, у поровнаню зоз прешлорочну цену* ... Наспрам ше хаснує и у виреченьох *Нашо слова ніч не вредза наспрам їх законом*, або було зазначене у текстах и беседней форми старших авторох (*Наспрам нього, вон наисце випатра мали*), часто ше хасновало и восточнославянски форми *проци* и *напроци* хтори ше нешка барз рідко хаснує у текстах.

Применовнік *после* тиж барз фреквентни у новинарских текстах, идзе зоз генитивом, а старши авторе го заменьовало зоз применовніком *по*. Кед слово о приходу до даякого места, або час по даяких шветох обрядох, вец би обовязно требало хасновац прим. *по*. (*По приходу до валалу, по Крачуње, по шветох, по полудзенку, по свадзби*).

Проф. Рамач у своєї Граматики (2002) предклада же би ше место прим. *после* хасновало прим. *за* (з інструменталом). Наприклад у виреченю *Жито треба шац после бетеліни*, мож написац и *Жито треба шац за бетеліну*. У тим контексту мож спомнуц и присл. залоньским.

Место применовніка *после* як у прикладах *После (с. затим) до филу треба умишац пену з бильчох; После (с. после, након того) летного розпусту ознова зме ше влапели до ученя; После (с. пошто је) як випровадзели госцох, вешеле ше предлужело коло вечери у Дружстве*, требало би похасновац применовнік *потим, по, потим як. Потим* до филу ..., *По* летним розпусту..., *Потим* як випровадзели госцох ... *Потим* хаснуєме и у присловкох *О тим-потим и уж потим* у смислу уж нескоро, прешла нагода.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Руски язык вше бул под впливом цудзих языкох. Окреме под упливом языкох у окруженю, сербскогорватского, односно сербского. Ище хронічаре зоз 19. вику, кед наш язык не бул нормовани о тим писали В. Гнатюк, Й. Пата. Дю. Виславски, а познейше у 20. вику Г. Костельник, М. Мудри, Гавриїл Г. Надь, Я. Баков, А. Дуличенко. Векшина з нїх споминала слова хтори ше зявюю превжати зоз сербского (найвецей меновніки, дієслова, словка ...), док у остатнім чаше прешлого вику и други лингвісти як цо Микола М. Кочиш, Юлиан Рамач, Гелена Медеші, Михайло Фейса и публициста Дюра Латяк пишу о предзераню сербских елементох до руского языка, подробнїйше аналізуючи и други файти словох з обласци рускей граматики, не лєм спомнути.

Окреме з вельку роботу у тим допринесол др Юлиан Рамач хтори часц Граматики (2002) и Монографію (*Применовнічки конструкції у руским литературним языку*) пошвецел присловніком. То окреме значне, бо тота файта словох окреме фреквентна у новинарских текстах, и не достаточно ше хаснує руски еквиваленти, але ше пребера и хаснує лексични пожички зоз сербского языка. Зоз присловнікох хтори вибрани за анализу у тей роботі мож заключиц же за сербски пожички справ, наспрам и *после*, єст еквиваленти у руским языку.

Присловнік справ може мац просторне значенє (руски еквиваленти *гу, до, при*), значенє поровнання (руски еквиваленти, *попри, проци*, и применовнічки вирази у *поровнаню зоз, у одношеню на*), значенє наменки (рус. еkv. *гу*), обгрунтуюче значенє (по з локативом), значенє обекта (екv. *гу*, на А, як и у *модалних виразох*), применовнік справ ма и функцію присловніка (рус. еkv. *гу, по*), а наспрам ше хаснує з генитивом, дзе окрем того присловніка мож похасновац ст. руски присловнік *проци* и *напроци*.

Применовнік *после* ше хаснує зоз генитивом, його руски еквивалент *по*, або *за*, а бар ше го часто хаснує и место присловніка *потим* за хтори окреме еквивалента *потим*, мож похасновац и *по*, або *потим як*.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко, Д. Александер (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II*. Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.
Надь, Г. Гавриїл (1983). *Лингвистични статі и розправи*. Нови Сад: Руске слово.
Рамач, Юлиан (2002). *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
Рамач, Юлиан (1996). *Практична стилистика*. Нови Сад.

Blažena Homa Cvetković

DEVIATIONS WHEN USING THE PREPOSITIONS *СПРАМ*, *НАСПРАМ*, *ПОСЛЕ* IN JOURNALISTIC TEXTS

Summary

The Ruthenian language has always been influenced by foreign languages. Chroniclers from the 19th century, when our language was not standardized, wrote about it, V. Hnaćuk, J. Pata, Đ. Vislavski, and later in the 20th century H. Kosteljnik, M. Mudri, Havrijil H. Nađ, J. Bakov, A. Duličenko. Most of them mentioned that the words that appear were taken from Serbian (mostly nouns and verbs), while in the last part of the last century and at the beginning of this century, other linguists such as Mikola M. Kočiš, Julijan Ramač, Helena Međeši, Mihajlo Fejsa and publicist Đura Laćak write about the penetration of Serbian elements into the Ruthenian language, analyzing other types of words from the area of Ruthenian grammar, not only the ones previously analyzed. The author discusses the deviations from the orthographic norm of the Ruthenian language and the improper use of frequent prepositions of Serbian origin *спрам*, *наспрам*, *после*. The meanings of these prepositions in the paper have been distinguished based on the knowledge of PhD Julijan Ramač (1998, 2002).

Key words: Ruthenian language, prepositional meaning, Ruthenian equivalents, Serbian influence

РОЗВОЙ ДЕКЛИНАЦІЇ МЕНОВНІКОХ ХЛОПСКОГО РОДУ У РУСКИМ ЯЗИКУ

Тота робота виглядає розвойну драгу деклинації меновнїкох хлопского роду у сучасним руским язiku и базує ше на поровнюваню деклинаційох меновнїкох хлопского роду у старославянским язiku зоз деклинаціями меновнїкох хлопского роду у руским язiku, хтори маю исту або у меншей мири вименену форму (т.е. основу и законченє) од старославянских меновнїкох од хторих походза. Меновнїки зоз старославянского язiku подзелени по їх граматичним роду, а потим су у рамках каждого роду подзелени по праиндоевропейских основах. Меновнїки хлопского роду подзелени на: 1. основи на **-ǫ-/jǫ-*, 2. основи на **-ī-*, 3. основи на **-ĩ-* и на 4. консонатски основи на **-n-* (**-men-*, **-en-*, **-n-*) и вони поровнани з меновнїками зоз хторима кореспондує у руским язiku. Авторка ше у роботі на основи тей дзелїдби намага утвердзиц подобносци и розлики медзи деклинаціями меновнїкох хлопского роду у двох виглядованих язиках и вивесц релевантни заключения о тим у якєй мири ше характеристики старославянскєй деклинації зачували при деклинації меновнїкох у руским язiku.

Ключни слова: компаративна лингвистика, деклинация меновнїкох, хлопски род, старославянски язик, руски язик.

1. УВОД

Нєшкайши стан славянских язиках представя резултат длугого историйного процесу поступней диференцияції праславянского язiku, у хторим було значне нє лєм взаємне одношенє праславянских диялектох, але и їх познейше групованє. З поровнююцу граматiku славянских язиках ше одредзує характеристики праславянского язiku и указує ше як ше з поступним розвоєм пришло по нєшкайши стан. У тим вельку улогу ма преучованє старославянского язiku (Кульбакин 1930: 1).

Старославянски язик то найстарши славянски литературни язик и єден з найстарших європейских литературних язиках (после греческого и латинского). Вон припада гу южнославянскєй групи язиках. У його основи то язик тедишнїх Славянох з околїску Солуну, але у найстарших зачуваних памятнїкох, од хторих даєдни написани зоз глаголїцу, а даєдни зоз кирилку, єст и други язични характеристики, наприклад моравски. Пре свою старосц старославянски язик барз значни за преучованє славянских язиках, прето же то язик хтори по своєй структури найблїзши праславянскому язiku од шицких славянских язиках и прето же старославянски у велькей мири уплївовал на формованє дзєпоедних младших славянских литературних язиках. Старославянски литературни язик настал як литургийни язик, а перши кнїжки написани на тим язiku були богослужбени.

Старославянски язик представлял литературни язик векшей часци Славянства, (при Южних Славянох од IX по XVIII век, при Восточних Славянох од X по XVIII век, при Моравских Славянох и Чехох од IX по XI век) и пре тот факт у велькей мири постой одредзена блїзкосц славянских културох у їх розвоє од початку славянскєй писменосци (Пипер 1998: 109-110). Славянски язики ше медзисобно розликує и у поглядзе континуитету литературноязичного статусу. Найстарши славянски литературни язик – старославянски язик створени ище у IX вику, а наймладши, македонски и руски (исте: 27-28).

Руснаци до Бачкей по приселєню принесли зоз собу нє лєм свой скромни селянски скарб, але и предмети духовней култури – рукописи и друковани кнїжки. Вяза зоз працовщину ту ше нїгда нє претарговала. Зоз Закарпат`я до Бачкей приходзели

священіки, хтори источасно були и учителе народних школах. У тедишней Мадярскей церква мала право организовац власни школи. Зоз Бачкей до грекокатоліцких семинарийох у Ужгородзе и Пряшове одходзели на школоване млади людзе. Цалком нормалне же так до Бачкей приношели тексти и кніжки (найвецей церковного змисту), а тиж так и периодични виданя, чий язык могол буц церковнославянски и (велькорускей або українскей редакції, або єдноставно «угроруски» литературни язык, хтори у тим чаще бул розширени на Закарпат'ю, такволане язичис. Основу язичия творел, по правилу, церковнославянски язык велькорускей редакції, до хторого попредзерали елементи українских народних бешедох. Тот литературни язык не бул строго нормовани – практично кажде хто писал, одредзовал не лем граматични правила, але виберал и свой словник, з тим же лексика религиозних текстох не могла вше пренесц нови поняца (Дуличенко 2009: 103-104).

2. ТИПИ ДЕКЛИНАЦІЙОХ У СТАРОСЛАВЯНСКИМ ЯЗИКУ

Термин старославянски уведол Фортунатов и русийска лингвистична школа. То лингвистични термин зоз хторим ше облапя найстарши стан славянских языкох. (Николић 1995: 18).

Слова можу буц пременліви и непременліви. Пременліви слова ше можу меняц по меновніцкей або по дієсловней пременки, односно по деклинації або по кон'югації. У старославянским языку слова зоз деклинацію, односно кон'югацию маю три граматични числа: єднину, двоїну и множину. Двоїну ше хаснує кед ше бешедує о двох предметох (Ђорђевић 1975: 86).

По меновніцкей пременки ше меняю меновніки, заменовніки и даєдни файти прикметнікох и числовнікох. Тоти штири файти словох маю попри категорії граматичного числа ище и категорию граматичного роду и категорию припадку. У старославянским, розликуєме три роди: хлопски, женски и штредні и седем припадки: номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, иструментал и локатив (исте: 86). Исти стан и у руским языку.

У поглядзе формох, як и у поглядзе гласох, старославянски язык досц вирно очував слику праславянскей деклинації и кон'югації.

Старославянски язык ше склада зоз праславянским у тих точкох:

ма три типи деклинації: меновніцку, заменовніцку и зложену;

ма исти припадки: номинатив, генитив, датив, акузатив, иструментал и локатив, як и окремну форму вокативу;

ма три числа: єднину, множину и двоїну (Кульбакин, 1930: 67).

При старославянских меновнікох зоз праславянского периоду зачувана и двоїна. Вона характеристична за шицки три роди. Винімок лем меновніки женского роду з основу на *-ī/-īc- и *-r-.

У старославянским языку находзиме, як окремни деклинаційни типи, шлідујуци праиндоевропски основи:

I. Основи на *-ō-			
хлопского роду:	град-омъ Д. мн.	градъ Н. єд.	града Г.єд.
штрєднього роду:	стад-омъ	стадо	стада
II. Основи на *-ī- (=ъ)			
хлопского роду:	сынъ-мъ	сынъ	сыноу

III. Основи на *-ǫ- (=ъ) хлопского роду: штреднього роду:	ГОСТЬ-МЪ КОСТЬ-МЪ	ГОСТЬ КОСТЬ	ГОСТИ КОСТИ
IV. Основи на *-ā- (=а) женского роду:	СТѢНА-МЪ	СТѢНА	СТѢНЫ
V. Основи на консонант на *-n- (=ѣН) хлопского роду: штреднього роду: *-nt- (=ѣТ) штреднього роду: *-s- (=ѣС) штреднього роду: *-r- (=ѣР) женского роду:	КАМЕНН Д. єд. СѢМЕНН АГНАТ-Н НЕБЕС-Н МАТЕР-Н	КАМЫ СѢММ АГНА НЕБО МАТИ	КАМЕНЕ СѢМЕНЕ АГНАТЕ НЕБЕСЕ МАТЕРЕ
VI. Основи на *-ī/-īy - (ы/ѣѢ)	ЦРЬКѢВ-Н	ЦРЬКЫ	ЦРЬКѢВЕ

Медзитим, у старославянским языку граматични род превжал улогу примарного критериюму групування меновнікох до деклинаційних файтох (Николић 1995: 112-113). То мож заключиц на основі податкох зоз старославянских памятнікох зоз X и XI вику. У нїх мож найсц приклади медзисобного уплїву медзи деклинаціями з розличними основами. Наприклад, при меновнікох хлопского роду деклинація з основу на *-ī и деклинація з основу на *-ǫ ше зєдинєли и творя єдну групу зоз законченнями старей *-ǫ деклинації у єдних припадкох и старей *-ī деклинації у других припадкох. Так исто ше мишаю припадково законченя основох на *-jǫ и основох на *-ī, а медзисобни уплїв видно и при деклинації меновнікох з основу на консонант и и основу на *-ī (Кульбакин: 68).

Прето найлєпше перше груповац меновніки по їх граматичним роду, а у старославянским языку, як и у нешкайших славянских языках, мож розликовац три граматични роди: хлопски, женски и штредні (Николић 1995: 111), а потим, у рамикох каждого роду розликовац стари, праиндоевропски основи на *-ǫ-, *-ī-, *-ī-, *-ā-, основи на консонант (*-n-, *-nt-, *-s-, *-r-) и мишани вокалско-консонатски основи на *-ī/-īy- (исте: 113).

3. ПОРОВНОВАНЄ ДЕКЛИНАЦІЙОХ МЕНОВНІКОХ ХЛОПСКОГО РОДУ

У тей часци роботи поровнани деклинації меновнікох хлопского роду у старославянским языку и деклинації еквивалентох тих старославянских меновнікох хлопского роду у руским языку. Приклади меновнікох зоз старославянского языку вжати зоз кнїжки Светозара Николича у хторей меновніки перше подзелєни по їх граматичним роду, а потим су у рамикох каждого роду подзелєни по праиндоевропских основах. Меновніки хлопского роду подзелєни на: 1. основи на *-ǫ-/jǫ- 2. основи на *-ī- 3. основи на *-ī- и на 4. консонатски основи на *-n- (*-ten-, *-en-, *-n-).

Деклинації старославянских меновнікох зоз каждую наведзену основу и деклинації руских еквивалентох тих старославянских меновнікох дати у окремих табличкох пре лєгчейше поровнованє.

3.1. Старославянська деклинація з основу на *-ǫ-/-jǫ-

Меновніки того типу представляю главну и найпродуктивнѣйшу фамілію пріменки хлопского роду, у рамкох хторей ше розликую два варіанти: тварда (дакедишні основи на *-ǫ-) и мегка (дакедишні основи на *-jǫ-). По твардей варіанти ше меняю меновніки хтори ше у номинативе єднини закончую на -ъ, а у генитиве єднини на -а (и з твардим консонантом на концу основи), напр. *сноъ, потоъ, гнѣвъ, кровъ, громъ, столъ, вѣтръ, дворъ, часъ, югъ, шитѣ, вратѣ, зракѣ, оученикъ, пророкъ, прахъ* и под. (Николић 1995: 114).

По мегкей варіанти ше меняю меновніки хтори ше у номинативе єднини закончую на -ь, а у генитиве єднини на -а (на концу основи стої (й) односно йотовани консонант або консонанти *ц* и *с* (з) достати з трецу палатизацію), напр. *раи, покои, змии, злодѣи* и *кораблѣ, конѣ, настѣрѣ* и под. *плачь, врачь, стражь, кошь* и под. *отьць, старьць, мѣсць* и под. (Николић 1995: 114).

У старославянским языку у даєдних случаях природни род може уплївовати на припадково законченя, наприклад: при меновнікох хлопского роду з основу на *-ǫ-/-jǫ-, при власних менох акузатив и генитив єднини маю исту форму, без винїмку. И при животиньох, гоч рідко, стретаме исту форму акузативу и генитиву єднини. Таку форму маю и меновніки хтори означую предмети и збирни меновніки у случаях персонификації. У дативе єднини досц часто ше стрета законченє -ови (-еви), при власних менох – особних и странских (*адамови*). У номинативе множини стретаю ше рідши приклади зоз законченєм на -ове (-еве). Исти случай и при меновнікох з основами на -й- хлопского роду (исте: 117).

Меновніки з основу на *-ǫ- ше у шлїдуючих припадках и по тих законченях розликую од меновнікох з основу на *-jǫ-: у номинативе и акузативе єднини и генитиве множини -ъ, вокативе єднини -е, инструменталу єднини -омъ, у локативе єднини -ѣ, дативе множини -омъ, акузативе множини -ы, инструменталу множини -ы, локативе множини -ѣхъ и дативе и инструменталу двоїни -ома. Меновніки з основу на *-jǫ- у истих припадках маю иншаки законченя: у номинативе и акузативе єднини и генитиве множини -ь, вокативе єднини -оу, инструменталу єднини -емъ, у локативе єднини -и, дативе множини -емъ, акузативе множини -а, инструменталу множини -и, локативе множини -ихъ и дативе и инструменталу двоїни -ема (исте: 115).

3.1.1. Старославянська деклинація з основу на *-ǫ-

По тей деклинації ше меняю старославянски меновніки *градъ, часъ, сънъ* и *вѣтръ* и їх деклинація випатра так:

Єд.	Н.	градъ	часъ	сънъ	вѣтръ
	Г.	града	часа	съна	вѣтра
	Д.	градоу	часоу	съноу	вѣтроу
	А.	градъ	часъ	сънъ	вѣтръ
	В.	граде	часе	съне	вѣтре
	И.	градомъ	часомъ	съномъ	вѣтромъ

	Л.	градѣ	часѣ	сънѣ	вѣтрѣ
Мн.	Н.	гради	часи	съни	вѣтри
	Г.	градъ	часъ	сънъ	вѣтръ
	Д.	градоу	часу	сному	вѣтроу
	А.	грады	часы	съны	вѣтры
	В.	гради	часи	съни	вѣтри
	И.	грады	часы	съны	вѣтры
	Л.	градѣхъ	часѣхъ	сънѣхъ	вѣтрѣхъ
Дв.	Н. А. В.	града	часа	сна	вѣтра
	Г.-Л.	градоу	часу	сному	вѣтроу
	Д.-И.	градома	часома	снома	вѣтрома

У руским языку то меновніки *город*, *час*, *сон* и *витор*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	город	час	сон	витор
	Г.	городу	часу	сну	витру
	Д.	городу	часу	сну	витру
	А.	город	час	сон	витор
	В.	городу	часу	сну	витру
	И.	городом	часом	сном	витором
	Л.	городзе	чаше	сну	витре
Мн.	Н.	города	часи	сни	витри
	Г.	городах	часох	снох	витрох
	Д.	городом	часом	сном	витором
	А.	города	часи	сни	витри
	В.	города	часи	сни	витри
	И.	городами	часами	снами	вitraми
	Л.	городах	часох	снох	витрох
Дв.	Н.А.В.	—	—	—	—
	Г.-Л.	—	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—	—

Законченя тих меновнікох по припадках шлїдуюци:

У номинативе и акузативе єднини и генитиве множини старославянски меновніки ше закончую на -ъ, а у руским языку у номинативе и акузативе єднини вони маю нулте законченє. Тварди знак зоз старославянскей деклинації ше у руским языку страцел пре слабу позицію на концу слова. У генитиве множини руски меновніки маю законченє -ох.

У зукосих припадках при руских меновніках *сон* и *витор* вокал о випаднул.

У старославянским языку у генитиве єднини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни маме законченє -а, а у руским языку меновніки *город*, *час*, *сон* и *витор* у генитиве єднини маю законченє -у.

У дативе єднини и генитиве и локативе двоїни старославянски меновніки маю законченє -оу, а у руским языку у дативе єднини ше того законченє зачувало як -у.

У вокативе єднини место старославянского законченя -е у руским языку при датих меновніках маме законченє -у.

У инструменталу єднини, место старославянского законченя -омь руски меновніки маю законченє -ом у хторим ше мегки знак страцел.

У локативе єднини, место старославянского законченя -ѣ, руски меновніки *город*, *час* и *витор* маю законченє -е, як рефлекс того старославянского законченя. Законченє -е змечує консонант основи (Фейса-Медєши 2021: 46). Меновник *сон* у локативе єднини ма законченє -у.

У номинативе и вокативе множини у старославянским языку при наведзених меновніках маме законченє -и, хторе ше у тих припадках затримало и при наших меновніках.

У дативе множини при старославянских меновніках маме законченє -омь, а у руским языку то законченє -ом, при хторим ше тварди знак на концу страцел.

У акузативе и инструменталу множини старославянски меновніки маю законченє -ѣ, а у руским языку у акузативе єднини маме законченє -и хторе рефлекс дакедишнього праславянского гласу *у. (Папуга 2013: 32). У инструменталу множини руски меновніки маю законченє -ами.

У локативе множини, место старославянского законченя -ѣхъ, у руским языку маме законченє -ох.

Старославянски меновніки у дативе и инструменталу двоїни маю законченє -ома. У руским языку ше двоїна не зачувала.

3.1.2. Старославянска деклинация з основу на *-jǫ-

По тей деклинації ше меняю старославянски меновніки *ран*, *конь*, *кошь* и *вѣньць*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	ран	конь	кошь	вѣньць
	Г.	рага	конѧ	коша	вѣньца
	Д.	раю	коню	кошоу	вѣньцоу
	А.	ран	конь	кошь	вѣньць
	В.	раю	коню	кошоу	вѣньче
	И.	раѣмь	конѣмь	кошѣмь	вѣньцемь
	Л.	ран	конн	кошн	вѣньцн
Мн.	Н.	ран	конн	кошн	вѣньцн

	Г.	ран	конь	кошъ	вѣнць
	Д.	ракѣмъ	конѣмъ	кошѣмъ	вѣнцѣмъ
	А.	раѣѧ	конѣѧ	кошѧ	вѣнцѧ
	В.	ран	конн	кошн	вѣнцн
	И.	ран	конн	кошн	вѣнцн
	Л.	ранхъ	коннхъ	кошнхъ	вѣнцнхъ
Дв.	Н. А. В.	раѣѧ	конѣѧ	кошѧ	вѣнцѧ
	Г.-Л.	раю	коню	кошоу	вѣнцоу
	Д.-И.	ракѣѧ	конѣѧ	кошѣѧ	вѣнцѣѧ

У руским языку то меновніки *рай, конь, кош* и *венѣц*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	рай	конь	кош	венѣц
	Г.	раю	коня	коша	венца
	Д.	раю	коньови	кошу	венцу
	А.	рай	коня	кош	венѣц
	В.	раю	коню	кошу	венцу
	И.	райом	коньом	кошом	венцом
	Л.	раю	коньови	кошу	венцу
Мн.	Н.	раї	конї	коши	венци
	Г.	райох	коньох	кошох	венцох
	Д.	райом	коньом	кошом	венцом
	А.	раї	конї	коши	венци
	В.	раї	конї	коши	венци
	И.	раями	конями	кошами	венцами
	Л.	райох	коньох	кошох	венцох
Дв.	Н. А. В.	—	—	—	—

	Г.-Л.	—	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—	—

Закончення тих меновнікох по припадках шлїдуючи:

У номинативе и акузативе єднини и генитиве множини старославянски меновніки маю законченє -ь, а у руским язiku у номинативе и акузативе єднини меновніки *рай*, *кош* и *венѣц* маю нулте законченє. А меновнік *конь* у номинативе и акузативе єднини ма законченє -а. У руским язiku у генитиве множини маме законченє -ох.

У генитиве єднини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни у старославянским язiku маме законченє -а, а у руским язiku при меновнікох *конь*, *кош* и *венѣц* у генитиве єднини маме тиж законченє -а, а меновнік *рай* ма законченє -у.

У дативе єднини и генитиве и локативе двоїни старославянски меновніки маю законченє -оу. У руским язiku того законченє у дативе и локативе єднини дало рефлекс -у при меновнікох *рай*, *кош* и *венѣц*. При меновніку *конь* маме законченє -ови, понеже означує живе єство.

У вокативе єднини старославянски меновніки *раи*, *конѣ* и *кошѣ* маю законченє -оу, а при меновніку *вѣньць* маме форму зоз ч, хторе достате зоз першей найстаршей палаталізації, (шицки меновніки на -ць и -сь ше дакеди меняли по твардей варіанти) (Николић 1995: 116) и законченє -е, а у руским язiku у вокативе єднини маме законченє -у, як рефлекс того старославянського законченя.

У інструменталу єднини место старославянського законченя -емь у руским язiku маме законченє -ом зоз праславянської главней *-ѣ- пременки (Кочиш 1978: 47).

У номинативе, вокативе и інструменталу множини у старославянским язiku маме законченє -и. У руским язiku у номинативе и вокативе множини маме тиж законченє -и, а у інструменталу множини то -ами при меновнікох *рай*, *кош* и *венѣц*, а при меновніку *конь* то законченє -ми.

У дативе множини, место старославянського законченя -емь у руским язiku маме законченє -ом.

У акузативе множини, место старославянського законченя -а нашо меновніки маю исту форму як и номинатив множини.

У локативе множини, место старославянського законченя -ихъ у руским язiku маме законченє -ох.

Старославянски меновніки у дативе и інструменталу двоїни маю законченє -ѣма. У руским язiku ше двоїна не зачувала.

3.2. Старославянська деklinація з основу на *-й-

По тей деklinації ше меняю малочислени меновніки лєм хлопского роду зоз законченьом -ъ у номинативе єднини и -оу у генитиве єднини.

Уж у старославянским языку тота пременка була нестасна: була у процесу переходзєна на пременку з основу на *-ѡ-, чийо законченя примала, алє хторей источасно додавала и свойо.

Попри меновніка *сынъ* (з найвещей пошведоченима формами) мож тримац же гу старим основой на *-й- припадали и шлїдуюци меновніки: *медъ, ледъ, домъ, връхъ, волъ, полъ, садъ* и можебуц *даръ* (Николић 1995: 118).

По тей деklinації ше меняю старославянски меновніки *сынъ, домъ, волъ* и *връхъ*. Їх деklinація випатра так:

Єд.	Н.	сынъ	домъ	волъ	връхъ
	Г.	сыноу	домоу	волоу	врѣхѡу
	Д.	сыновѣ	домовѣ	волоѣ	врѣхѡѣ
	А.	сынъ	домъ	волъ	връхъ
	В.	сыноу	домоу	волоу	врѣхѡу
	И.	сынъѣ	домъѣ	волъѣ	врѣхъѣ
	Л.	сыноу	домоу	волоу	врѣхѡу
Мн.	Н.	сынове	домове	волоѣ	врѣхѡѣ
	Г.	сыновѣ	домовѣ	волоѣ	врѣхѡѣ
	Д.	сынъѣ	домъѣ	волъѣ	врѣхъѣ
	А.	сыны	домы	волы	врѣхы
	В.	сынове	домове	волоѣ	врѣхѡѣ
	И.	сынъѣ	домъѣ	волъѣ	врѣхъѣ
	Л.	сынъѣ	домъѣ	волъѣ	врѣхъѣ
Дв.	Н. А. В.	сыны	домы	волы	врѣхы
	Г.-Л.	сыновоу	домовѡу	волоѡу	врѣхѡѡу
	Д.-И.	сынъѣ	домъѣ	волъѣ	врѣхъѣ

У руским языку еквиваленти тих меновнікох хлопского роду то *син, дом, вол* и *верх*. Їх деklinація випатра так:

Єд.	Н.	син	дом	вол	верх
	Г.	сина	дому	вола	верху

	Д.	синови	дому	волови	верху
	А.	сина	дом	вола	верх
	В.	сину	дому	волу	верху
	И.	сином	домом	волом	верхом
	Л.	синови	доме	волови	верху
Мн.	Н.	синове	доми	воли	верхи
	Г.	синох	домох	волох	верхох
	Д.	сином	домом	волом	верхом
	А.	синох	доми	воли	верхи
	В.	синове	доми	воли	верхи
	И.	синами	домами	волами	верхами
	Л.	синох	домох	волох	верхох
Дв.	Н. А. В.	—	—	—	—
	Г.-Л.	—	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—	—

Закончення тих меновнікох по припадках шлїдуючи:

У номинативе и акузативе єднини у старославянским языку меновніки маю законченє -ъ, а у руским языку у номинативе єднини руски меновніки маю нулте законченє. Тварди знак зоз старославянскей деклинації ше у руским языку страцел пре слабу позицію на концу слова. У акузативе єднини у руским языку меновніки *дом* и *верх* у маю нулте законченє, як и номинатив єднини, а меновніки *син* и *вол* маю законченє -а, як и генитив єднини, понеже означую живи єства.

У генитиве, вокативе и локативе єднини старославянски меновніки маю законченє -овѣ. Руски меновніки *син* и *вол* у генитиве єднини маю законченє -а понеже означую живе єство, а меновніки *дом* и *верх* маю законченє -у. У вокативе єднини руски меновніки маю законченє -у, а у локативе єднини меновнік *верх* ма законченє -у, меновнік *дом* -е понеже ше закончує на консонант м, а меновніки *син* и *вол* маю законченє -ови, понеже означую живи єства.

У дативе єднини старославянски меновніки маю законченє -овѣ, а у руским языку меновніки *син* и *вол* маю исте законченє як и старославянски меновніки понеже означую живи єства, а меновніки *дом* и *верх* маю законченє -у.

У инструменталу єднини, место старославянского законченя -ѣмь у руским языку маме законченє -ом.

У номинативе и вокативе множини старославянски меновніки маю законченє -овѣ, а у руским языку у тих припадках тото законченє ше затримало при меновніку *син*, а меновніки *дом*, *вол* и *верх* маю законченє -и.

У генитиве множини старославянски меновніки маю законченє -овѣ, у руским языку меновніки маю законченє -ох.

Старославянське законченє у дативе множини то -ѣмѣ, а у руским языку то -ом.

У акузативе множини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни старославянски меновніки маю законченє -ѣ, а руски меновнік *син* у акузативе множини ма законченє -ох, а меновніки *дом*, *вол* и *верх* маю законченє -и.

Старославянски меновніки у інструменталу множини маю законченє -ѣми, а руски меновніки маю законченє -ами.

У локативе множини старославянски меновніки маю законченє -ѣхѣ, а у руским языку то законченє -ох. У локативе множини место першобутного старославянського законченя -ѣхѣ стретаме и законченє -охѣ хторе могло настац з вокализацию мощного полугласніка, або з аналогію спрам одредзених припадкових законченьох: *сѣиноуѣ*, *сѣиноуѣ* та и *сѣиноуѣ* (исте: 94).

Старославянски меновніки у генитиве и локативе двоїни маю законченє -ѣмѣ, а у дативе и інструменталу -ѣма. У руским языку ше двоїна не зачувала.

3.3. Старославянська деклинация з основу на *-j-

Меновніки тей деклинації представляю непродуктивни тип пременки меновнікох хлопского роду, хтори ше у номинативе єднини закончую на -ѣ, а у генитиве єднини на -и (остатні консонант основи не йотовани, за розлику од остатнього консонанту основох на -j-).

У памятникох пошведочени шлїдуюци меновніки: *боль*, *гвоздь*, *голѣбѣ*, *господѣ*, *гость*, *звѣрь*, *лакѣтъ*, *людие* (лєм множина), *огнь*, *печатѣ*, *пѣтъ*, *тѣстъ*, *чрѣвь*, *жгѣль* (Николић 1995: 119).

По тей деклинації ше меняю старославянски меновніки *гость*, *голѣбѣ*, *гвоздь* и *печатѣ*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	гостѣ	голѣбѣ	гвоздь	печатѣ
	Г.	гостѣи	голѣбѣи	гвоздьи	печатѣи
	Д.	гостѣи	голѣбѣи	гвоздьи	печатѣи
	А.	гостѣ	голѣбѣ	гвоздь	печатѣ
	В.	гостѣи	голѣбѣи	гвоздьи	печатѣи
	И.	гостѣмѣ	голѣбѣмѣ	гвоздьмѣ	печатѣмѣ
	Л.	гостѣи	голѣбѣи	гвоздьи	печатѣи
Мн.	Н.	гостѣиѣ	голѣбѣиѣ	гвоздьиѣ	печатѣиѣ
	Г.	гостѣиѣи	голѣбѣиѣи	гвоздьиѣи	печатѣиѣи
	Д.	гостѣмѣ	голѣбѣмѣ	гвоздьмѣ	печатѣмѣ
	А.	гостѣиѣ	голѣбѣиѣ	гвоздьиѣ	печатѣиѣ
	В.	гостѣиѣиѣ	голѣбѣиѣиѣ	гвоздьиѣиѣ	печатѣиѣиѣ

	И.	ГОСТЬМН	ГОЛЖБЬМН	ГВОЗДЬМН	ПЕЧАТЬМН
	Л.	ГОСТЬХЪ	ГОЛЖБЬХЪ	ГВОЗДЬХЪ	ПЕЧАТЬХЪ
Дв.	Н. А. В.	ГОСТН	ГОЛЖБН	ГВОЗДН	ПЕЧАТН
	Г.-Л.	ГОСТНЮ	ГОЛЖБНЮ	ГВОЗДНЮ	ПЕЧАТНЮ
	Д.-И.	ГОСТЬМА	ГОЛЖБЬМА	ГВОЗДЬМА	ПЕЧАТЬМА

У руским языку то меновніки хлопского роду: *госц*, *голуб*, *гвозд* и *печац*. Їх деκлинация випатра так:

Єд.	Н.	госц	голуб	гвозд	печац
	Г.	госца	голуба	гвозда	печаца
	Д.	госцови	голубови	гвозду	печацу
	А.	госца	голуба	гвозд	печац
	В.	госцу	голубу	гвозду	печацу
	И.	госцом	голубом	гвоздом	печацом
	Л.	госцови	голубови	гвозду	печацу
Мн.	Н.	госци	голуби	гвозди	печаци
	Г.	госцох	голубох	гвоздох	печацох
	Д.	госцом	голубом	гвоздом	печацом
	А.	госцох	голуби	гвозди	печаци
	В.	госци	голуби	гвозди	печаци
	И.	госцами	голубами	гвоздами	печацами
	Л.	госцох	голубох	гвоздох	печацох
Дв.	Н. А. В.	—	—	—	—
	Г.-Л.	—	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—	—

Законченя тих меновнікох по припадкох шлїдуюци:

У руским языку старославянски меновніки *гость* и *печать* маю форму *госц* и *печац* прето же при нїх пришло до змєгчованя консонанта т опрез мєгкого знака, хторе у нашим языку дало рефлекс ц (Абодї 2014: 58), меновнік *голжбь* ма форму *голуб* бо назал заднього шора у руским языку дал у (Виславски, 2012: 4), мєгки знак ше пре слабе положєне на концу слова страцел. На концу XII и на початку XIII вику праславянски консонант *g у руским языку преходзел до гарлового г (Рамач 2006: 516-517). То ше манифестовало и при меновнікох *госц*, *голуб* и *гвозд*.

У номинативе и акузативе єднини старославянски меновніки маю законченє -ь, а у руским языку у номинативе єднини руски меновніки маю нулте законченє. Мєгки знак зоз старославянскєй деклинації ше у руским языку страцел пре слабу позицію на концу слова. У акузативе єднини меновніки *госц* и *голуб* маю законченє -а, а меновніки *гвозд* и *печац* маю исту форму як и номинатив єднини.

У старославянским языку генитив, датив, вокатив и локатив єднини, акузатив множини и номинатив, акузатив и вокатив двоїни маю законченє -и. У руским языку у генитиве єднини меновніки *госц*, *голуб*, *гвозд* и *печац* маю законченє -а. У дативе и локативе єднини руски меновніки *госц* и *голуб* хтори означую живе єство маю законченє -ови, а меновніки *гвозд* и *печац* маю законченє -у понеже означую неживе. У руским языку вокатив єднини ма законченє -у. Старославянске законченє у акузативе множини -и ше зачувало и у руским языку при меновнікох *гвозд*, *огень*, *печац* и *голуб*, док при меновніку *госц* маме законченє -ох.

Инструментал єднини у старославянским языку ма законченє -ьмь, а у руским языку то законченє -ом.

У номинативе и вокативе множини у старославянским языку маме законченє -ие, а у руским языку то законченє -и.

У генитиве множини у старославянским языку, маме законченє -ии, а у руским языку маме законченє -ох.

У дативе множини у старославянским языку маме законченє -ьмь, а у руским языку маме законченє -ом.

Инструментал множини у старославянским языку ма законченє -ьми, а при руских меновнікох то законченє -ами.

У локативе множини у старославянским языку маме законченє -ьхъ, у руским языку маме законченє -ох.

Старославянски меновніки у генитиве и локативе двоїни маю закоченє -ию, а у дативе и инструменталу -ьма. У руским языку ше двоїна не зачувала.

3.4. Консонантски основи хлопского роду

Консонантски основи хлопского роду облапю релативно мале число меновнікох хлопского роду (з основу хтора виведзена зоз суфиксами *-теп-, *-еп-, *п-), напр. *камен-*, *пламен-*, *ремен-*; *корен-*, *степен-*, *юлен-*; *дын-*.

По тей деклинації, и то лєм форму множини, маю ище:

а) меновніки на -инь (у єднини и двоїни ше меняю по основах на *-ѡ-; у множини вони траца сингулативне -инь): *гражданинь*, мн. *граждане* и под.

б) меновніки на -телѣ и -арѣ (у єднини и двоїни ше меняю по основах на *-jѡ-): *дѣлателѣ* мн. *дѣлателе* и под., *мѣитарѣ* мн. *мѣitare* и под. (Николић 1995: 121).

3.4.1. Старославянска деклинация з основу виведзenu зоз суфиксом *-теп-

Основу зоз суфиксом *-теп- маю старославянски меновніки *камѣ*, *пламѣ* и *ременѣ*.

Єд.	Н.	КАМЪ	ПЛАМЪ	РЕМЕНЪ
	Г.	КАМЕНЕ	ПЛАМЕНЕ	РЕМЕНЕ
	Д.	КАМЕНИ	ПЛАМЕНИ	РЕМЕНИ
	А.	КАМЕНЬ	ПЛАМЕНЬ	РЕМЕНЬ
	В.	КАМЪ	ПЛАМЪ	РЕМЕНЪ
	И.	КАМЕНЬМЪ	ПЛАМЕНЬМЪ	РЕМЕНЬМЪ

	Л.	КАМЕНЕ	ПЛАМЕНЕ	РЕМЕНЕ
Мн.	Н.	КАМЕНЕ	ПЛАМЕНЕ	РЕМЕНЕ
	Г.	КАМЕНЪ	ПЛАМЕНЪ	РЕМЕНЪ
	Д.	КАМЕНЬМЪ	ПЛАМЕНЬМЪ	РЕМЕНЬМЪ
	А.	КАМЕНН	ПЛАМЕНН	РЕМЕНН
	В.	КАМЕНЕ	ПЛАМЕНЕ	РЕМЕНЕ
	И.	КАМЕНЬМН	ПЛАМЕНЬМН	РЕМЕНЬМН
	Л.	КАМЕНЬХЪ	ПЛАМЕНЬХЪ	РЕМЕНЬХЪ
Дв.	Н. А. В.	КАМЕНН	ПЛАМЕНЕНН	РЕМЕНЕНН
	Г.-Л.	КАМЕНОУ	ПЛАМЕНОУ	РЕМЕНОУ
	Д.-И.	КАМЕНЬМА	ПЛАМЕНЬМА	РЕМЕНЬМА

У руским языку то меновніки хлопского роду *камень*, *пламень* и *ремень*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	камень	пламень	ремень
	Г.	каменю	пламеню	ременя
	Д.	каменю	пламеню	ременю
	А.	камень	пламень	ремень
	В.	каменю	пламеню	ременю
	И.	каменЬом	пламенЬом	ременЬом
	Л.	каменю	пламеню	ременю
Мн.	Н.	каменї	пламенї	ременї
	Г.	каменЬох	пламенЬох	ременЬох
	Д.	каменЬом	пламенЬом	ременЬом
	А.	каменї	пламенї	ременї
	В.	каменї	пламенї	ременї
	И.	каменями	пламянями	ременями
	Л.	каменЬох	пламенЬох	ременЬох
Дв.	Н. А. В.	—	—	—
	Г.-Л.	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—

Закончення тих меновнікох по припадках шлїдуючи:

Форма старославянских меновнікох зоз суфіксом **-ten-* ше зачувала и у руским языку. Руски меновніки ше розликую од своїх старославянских еквивалентох по тим же маю основу на мегки консонант, док при старославянских меновнікох основа не змегчана.

У номинативе и вокативе єднини старославянски меновніки *КАМЪ* и *ПЛАМЪ* маю старе законченє хторе барз вчас поцисла форма акузатива: *КАМЄНЬ*, *ПЛАМЄНЬ* и *РЕМЄНЬ* (Николић 1995: 122). У руским языку номинатив тих старославянских меновнікох ма нулте законченє *камень*, *пламень* и *ремень*. У руским языку у вокативе єднини руски меновніки маю законченє -у.

У зукосих припадках старославянски меновніки *камъ* и *пламъ* маю преширену основу *камен-* и *пламен-*.

У генитиве и локативе єднини и номинативе и вокативе множини старославянски меновніки маю законченє -е, а у руским языку у генитиве єднини маме законченє -а при меновніку *ремень* и законченє -у при меновнікох *камень* и *пламень*. У локативе єднини при руских меновнікох маме законченє -у, понеже наведзени меновніки на концу основи маю преднеподнебни консонант н'. У номинативе и вокативе множини руски меновніки маю законченє -и.

У дативе єднини, акузативе множини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни старославянски меновніки маю законченє -и. У руским языку у дативе єднини маме законченє -у. У акузативе множини руски меновніки маю тиж законченє -и.

Акузатив єднини у старославянским языку ма законченє -ъ, а у руским языку акузатив єднини ма исту форма як и номинатив єднини.

У інструменталу єднини, место старославянского закончення -ьмь, у руским языку маме законченє -ом.

У генитиве множини, место старославянского закончення -ъ у руским языку маме законченє -ох.

У дативе множини, место старославянского закончення -ьмь у руским языку маме законченє -ом.

Інструментал множини у старославянским языку ма законченє -ьми, а у руским языку то законченє -ами.

У локативе множини, место старославянского закончення -ьхъ у руским языку маме законченє -ох.

Старославянски меновніки у генитиве и локативе двоїни маю законченє -оу, а у дативе и інструменталу -ьма. У руским языку ше двоїна не зачувала.

3.4.2. Старославянска деклинация з основу виведзenu зоз суфіксом **-en-*

Основу зоз суфіксом **-en-* у старославянским языку маю меновніки *корень*, *степень* и *єлень*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	корень	степень	єлень
	Г.	корене	степене	єлене
	Д.	корени	степенн	єленн
	А.	корень	степень	єлень
	В.	корень	степень	єлень
	И.	кореньмь	степеньмь	єленьмь

	Л.	корене	степене	єлене
Мн.	Н.	корене	степене	єлене
	Г.	кореньъ	степенъ	єленъ
	Д.	кореньмъ	степенмъ	єленьмъ
	А.	корени	степени	єлени
	В.	корене	степене	єлене
	И.	кореньми	степенми	єленьми
	Л.	кореньхъ	степенхъ	єленьхъ
Дв.	Н. А. В.	корени	степени	єлени
	Г.-Л.	кореноу	степеноу	єленоу
	Д.-И.	кореньма	степенма	єленьма

У руским языку то меновніки хлопского роду *корень*, *ступень* и *єлень*. Їх деклинация випатра так:

Єд.	Н.	корень	ступень	єлень
	Г.	кореня	ступня	єленя
	Д.	кореню	ступню	єленьови
	А.	корень	ступень	єленя
	В.	кореню	ступню	єленю
	И.	кореньом	ступньом	єленьом
	Л.	кореню	ступню	єленьови
Мн.	Н.	коренї	ступнї	єленї
	Г.	кореньох	ступньох	єленьох
	Д.	кореньом	ступньом	єленьом
	А.	коренї	ступнї	єленї
	В.	коренї	ступнї	єленї
	И.	коренями	ступнями	єленями
	Л.	кореньох	ступньох	єленьох
Дв.	Н. А. В.	—	—	—
	Г.-Л.	—	—	—
	Д.-И.	—	—	—

Закончення тих меновнікох по припадках шлїдуючи:

Форма старославянских меновнікох зоз суфіксом *-en- ше зачувала и у руским языку. Руски меновніки ше розликую од своїх старославянских еквивалентох по тим же маю основу на мегки консонант, док при старославянских меновнікох основа не змегчана.

У номинативе, акузативе и вокативе єднини старославянски меновніки маю законченє -ь, а руски меновніки у номинативе єднини маю нулте законченє. Даєдни меновніки у номинативе маю вокали о и е, хтори у пременки випадує (Фейса – Медєши, 2021: 44). У зукосих припадках то случай при руским меновніку *ступень* при хторому вокал е випадує з основи. Руски меновніки *корень* и *ступень* у акузативе єднини маю исту форму як и номинатив єднини, а меновнік *єлень* ма форму генитива, а у вокативе єднини маю законченє -у.

У генитиве и локативе єднини и номинативе и вокативе множини старославянски меновніки маю законченє -е. У руским языку у генитиве єднини при тих трох меновнікох маме законченє -а. У руским языку у локативе єднини меновніки *корень* и *ступень* маю законченє -у, понеже на концу основи маю преднеподнебни консонант н`. Меновнік *єлень* у локативе єднини ма законченє -ови, понеже означує живе єство. У номинативе и вокативе множини руски меновніки у тих припадках маю законченє -и.

У дативе єднини, акузативе множини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни старославянски меновніки маю законченє и. У руским языку у дативе єднини маме законченє -у при меновнікох *корень* и *ступень*, а меновнік *єлень* ма законченє -ови. У акузативе множини руски меновніки маю законченє -и.

У інструменталу єднини, место старославянского закончення -ьмь у руским языку маме законченє -ом.

У локативе єднини, место старославянского закончення -е, у руским языку меновніки *корень* и *ступень* маю законченє -у, понеже на концу основи маю преднеподнебни консонант н`. Меновнік *єлень* у локативе єднини ма законченє -ови, понеже означує живе єство.

У генитиве множини место закончення -ь у старославянским языку у руским языку то законченє -ох.

У дативе множини, место старославянского закончення -ьмь у руским языку маме законченє -ом.

Інструментал множини у старославянским языку ма законченє -ьми, а у руским языку то законченє -ами.

У локативе множини место старославянского закончення -ьхь маме законченє -ох.

Старославянски меновніки у генитиве и локативе двоїни маю законченє -оу, а у дативе и інструменталу -ьма. У руским языку ше двоїна не зачувала.

3.4.3. Старославянска деклинация з основу виведзєну зоз суфіксом *-n-

Основу зоз суфіксом *-n- у старославянским языку ма меновнік *днь* и його деклинация випатра так:

Єд.	Н.	днь
	Г.	днє
	Д.	дни

	А.	дѣнь
	В.	дѣнь
	И.	дѣньмѣ
	Л.	дѣне
Мн.	Н.	дѣне
	Г.	дѣнь
	Д.	дѣньмѣ
	А.	дѣни
	В.	дѣне
	И.	дѣньмѣни
	Л.	дѣньхѣ
Дв.	Н. А. В.	дѣни
	Г.-Л.	дѣноу
	Д.-И.	дѣньма

У руским языку то меновник хлопского роду *день*. Його деklinация випатра так:

Єд.	Н.	день
	Г.	дня
	Д.	дню
	А.	день
	В.	дню
	И.	днем
	Л.	дню
Мн.	Н.	дни
	Г.	дней
	Д.	днем
	А.	дни
	В.	дни
	И.	днями
	Л.	дней
Дв.	Н. А. В.	—
	Г.-Л.	—
	Д.-И.	—

Законченя того меновника по припадках слѣдуюци:

У руским языку то меновнік хлопского роду *день*, при хторому ше форма старославянського меновніка зоз суфіксом **-n-* зачувала. Праславянски консонанти **d*, **t*, **z*, **s*, **l* и **n* опрез вокалох преднього шора **e*, **i*, **e*, **ь* и **ě* у нашим языку ше змегчовали до **d'*, **t'*, **z'*, **s'*, **l'* и **n'*. Змегчани **d'*, **t'* з розвитком гласовей системи достали фрикативни елемент и прешли до мекких *дз'*, *ц'*, а *z'*, *s'* прешли до мекких преднеподнебних *ж'*, *ш'*. Потим ше *дз'*, *ц'*, *ж'* и *ш'* депалатизовали и дали *дз*, *ц*, *ж* и *ш* (можліве у 15 віку) (Рамач 2006: 518). Так при меновніку *день* консонант *д* прешол до *дз*. Руски меновнік ше розликує од свого старославянського еквіваленту по тим же ма основу на мекки консонант.

При руским меновніку *день* вокал *е* у зукосих припадках випадає.

У номинативе, акузативе и вокативе єднини старославянски меновнік *дьнь* ма законченє *-ь*, а його руски еквівалент у номинативе и акузативе ма нулте законченє. У вокативе єднини меновнік *день* ма законченє *-у*.

У генитиве и локативе єднини и номинативе и вокативе множини старославянски меновніки маю законченя *-е*. У руским языку у генитиве єднини маме законченє *-а*. У локативе єднини руски меновнік ма законченє *-у* понеже на концу основи ма преднеподнебни консонант *н*. У номинативе и вокативе множини, место старославянського законченя *-ѣ* у руским языку маме законченє *-и*.

У дативе єднини, акузативе множини и номинативе, акузативе и вокативе двоїни место старославянського законченя *-И*, у руским языку у дативе єднини маме законченє *-у*. Акузатив множини у руским языку ма законченє *-И*, як и у старославянским языку.

У інструменталу єднини, место старославянського законченя *-ѣмь* у руским языку маме законченє *-ом*.

У генитиве множини, место старославянського законченя *-ѣ* у руским языку маме законченє *-ох*.

У дативе множини, место старославянського законченя *-ѣмъ* у руским языку маме законченє *-ом*.

Інструментал множини у старославянским языку ма законченє *-ѣмн*, а у руским языку то законченє *-ами*.

У локативе множини, местостарославянського законченя *-ѣхъ* у руским языку маме законченє *-ох*.

Старославянски меновніки у генитиве и локативе двоїни маю законченє *-ѡу*, а у дативе и інструменталу *-ѣма*. У руским языку ше двоїна не зачувала.

У основах и законченях при меновніках хлопского роду у руским языку пришло до одредзених пременкох у одношеню на старославянски меновніки хлопского роду, цо спричинєло же медзи нїма нешка єст и подобносци и розличносци. Деклинация меновніках хлопского роду у руским языку походзи од деклинації меновніках хлопского роду зоз старославянського языку, але вона розвила окреми характеристики.

Меновніки хлопского роду у руским языку найвецей законченя наслідзели зоз старославянської деклинації меновніках хлопского роду з основу на **-ō-* и то у шлідуючих припадках: у номинативе єднини *-ѡ*, генитиве єднини *-а*, дативе єднини *-у*, акузативе єднини *-ѡ*, вокативе єднини *-е*, інструменталу єднини *-ом*, локативе єднини *-е*; номинативе, акузативе и вокативе множини *-и* и дативе множини *-ом*.

Меновніки хлопского роду хтори означую живе у руским языку наслідзели шлідуюци законченя зоз старославянської деклинації меновніках хлопского роду з основами на **-i-* и то у шлідуючих припадках: у дативе єднини *-ови*, номинативе и вокативе множини *-ове*. Шлідуюци законченя и у тих припадках тиж наслідзени зоз тей пременки: законченє *-у* у генитиве, локативе и вокативе єднини.

Векшину законченьох при наших меновнікох зме нашлідзели зоз старославянського языку, а як окремну характеристику руского языку треба визначиц заєдніцке законченє -ох у генитиве множини при шицких трох родох меновнікох, а исте законченє ма и локатив множини и воно по походзеню од локатива множини зоз старославянскєй деклинації меновнікох хлопского роду з основу на *-й-. Тото законченє генитива множини характеристичне за нашу бешеду и не находзимє го у генитиве сучасних славянских языкох. Приклади зоз законченом -охъ у локативе множини у старославянским языку пошведочени у даєдних памятникох при меновнікох хлопского роду з основу на *й-, а тоту форму законченя мож потолковац з вокализацию. Вона могла настац и з аналогію гу дативу множини

4. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Старославянски меновніки хлопского роду у тей роботї подзелени на: 1. основи на *-ǫ-/-jǫ- 2. основи на *-й- 3. основи на *-ї- и на 4. консонатски основи на *-n- (*-ten-, *-en, *-n-).

Попри того же ше деклиації меновнікох розликую по питаню хлопского, женского и штреднього роду, у рускей деклинації обачуєме и законченя хтори завиша од того чи меновніки означую живи єства чи не. Тот факт и нешка ма уплїв на меновніки хлопского роду хтори означую живе єство, прето же им то одредзує хторе законченє буду мац, наприклад: у номинативе єднини у генитиве и акузативе єднини маю законченє -а/-я (*учителя, пса*); у дативе и локативе єднини маю законченє -ови (*Владови*), у вокативе єднини меновніки хтори означую особи маю законченє -е/-є (*чловеце!*), тиж и двояки законченя – форму номинатива и законченє -е/-є (*шовтре*), у номинативе множини, як резултат такв. другєй палатизації консонант основи к меновнікох хтори означую живе єство дакеди преходзи до ц (*Руснаци*), законченє -е/-є маю меновніки хтори означую особи по територіялней, або націоналней припадносци, по занїманю и по прикмети кед су виведзени зоз суфіксами: -ан/-ань (*Новосадыне*), -тель (*читателє*), -аль (*ковалє*), -ач (*питаче*), -ар (*млїнаре*), -ор (*директоре*), -ер (*програмере*), -е (*товарише*), законченє -ове (*дїдове*) маю меновніки хтори означую особи, зродство и титули, як и велї особни мена и презвиска.

При меновнікох хлопского роду з онову на *-ǫ-/-jǫ- при власних мєнох у єднини акузатив ма исту форму як и генитив, без винїмку. И при животиньох, гоч ридко, стрєтаме исту форму акузативу и генитиву єднини. Таку форму маю и меновніки хтори означую предмети и збирни меновніки у случайох персонификації. У дативе єднини досц часто ше стрєта законченє -ови (-єви), при власних мєнох, особних и странских (*адамови*), у номинативе множини стрєтаю ше ридши приклади зоз законченьом на -ове (-єве), исти случай и при меновнікох з основами на *-й- хлопского роду.

При старославянских меновнікох мєдзи основами на *-ā- и *-jā- єст меновніки хлопского роду хтори ше мєняю як меновніки женского роду. Основи на *-ā-: *владыка, вовєода, слоуга, старєшина*; основи на *-jā-: *вельможа, юноша, прѣдѣтеча, дрѣводѣля и пияница*. Нешка тиж постая таки приклади, а у руским языку то даєдни меновніки, презвиска, назвиска и мєна хлопского роду на -а/-я и -и я (*гызда, слоуга, старєста, цимбора, судия; Новта, Митя, Микола и Дюра*) маю мишану деклинацию: у дативе, инструменталу и локативе єднини и номинативе множини вони маю законченя як меновніки хлопского роду, а у генитиве, акузативе и вокативе єднини – як меновніки женского роду. Мишану деклинацию маю и меновніки *тато* и *апо* (*оцєц*) и особни мєна Владо и Любо.

У старославянским языку при основах на *-ǫ-/-jǫ- хлопского роду и постая розлични законченя при даєдних припадках.

У хлопским роду меновніки з основу на *-ǫ- ше у шлїдуючих припадках розликую од меновнікох з основу на *-jǫ-: у номинативе и акузативе єднини и генитиве множини -ъ, у вокативе єднини -е, у инструменталу -омь, у локативе -ѣ, у дативе множини -омь, у акузативе и инструменталу множини -ы, у локативе множини -ѣхъ, у дативе и инструменталу двоїни -ома. Меновніки з основу на *-jǫ- у истих припадках маю иншаки законченя: у номинативе и акузативе єднини и генитиве множини -ъ, у вокативе єднини -оу, у инструменталу -емь, у локативе -и, у дативе множини -емь, у акузативе множини -а и инструменталу множини -и, у локативе множини -ихъ, у дативе и инструменталу двоїни -ема.

Шицки типи праславянских деклинацийох у множини од генитива по локатив маю исти тоти законченя: генитив -ох, датив -ом, инструментал -ами, локатив -ох (винїмок лєм инструментал множини, хтори може мац законченя -ами и -ми).

У руским языку основи на тварди и мєгки консонант маю исти законченя: у єднини: Н. *стол, конь*; Г. *стола, коня*; Д. *столу, коню*; А. *стол, коня*; В. *столу, коню*; И. *столом, коньом*; Л. *столу, коню*.

На концу мож заключиц же деклинация меновнікох хлопского роду у руским языку ма велї заснїцки характеристики зоз деклинацию меновнікох у старославянским языку, алє є досц поєдноставена у одношеню на старославянску деклинацию и розвила свойо окремни характеристики.

ЛИТЕРАТУРА

- Абодї, Моника (2014). *Розвой консонантскей системи у руским языку*, необявена мастерска робота, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Виславски, Зинаида (2012). *Рефлекс праславянского гласа Ъ/ѣ и назали у руским языку*, необявена семинарска робота, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дуличенко, Александер Д. (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II*: роботи з рускей филології и исторії, Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.
- Ђорђић, Петар (1975). *Старословенски језик*, Нови Сад: Матица српска.
- Кочиц, Микола М. (1978). *Лингвистични роботи*, Нови Сад: Руске Слово.
- Кульбакин, Стјепан (1930). *Старословенска граматика*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Николић, Светозар (1995). *Старословенски језик I правопис, гласови, облици, примери са речником*, Београд: Требник.
- Папуга, Ася, (2013). *Розвой вокалскей системи у руским языку*, Нови Сад: необявена мастерска робота, Филозофски факултет.
- Пипер, Предраг (1998). *Увод у славистику I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Юлијан (2002). *Грамматика русского языка*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Фейса, Михайло, Медєши, Гелена (2021). *Правопис руского языка з правописним словником*, Нови Сад: Завод за культуру войвођанских Руснацох, Филозофски факултет, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

Nataša Perković

DEVELOPMENT OF THE DECLENSION OF MASCULINE NOUNS IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

The author has investigated the development path of the declension of masculine nouns in the modern Ruthenian language comparing the declensions of masculine nouns in the Old Slavonic language with the declensions of masculine nouns in the Ruthenian language. Based on division the masculine nouns into: 1. stems with *-ǫ-/-jǫ-, 2. stems with *-ŭ- 3. stems with *-ĭ- and on 4. consonant stems with *-n- (*-men-, *-en-, *-n-) the author has determined the similarities and differences between the declensions of masculine nouns in the two investigated languages and drawn relevant conclusions about the extent to which the characteristics of the Old Slavonic declension nouns with *-ǫ-/-jǫ- stems represent the main and most productive type of masculine gender change, within which two variants are distinguished: hard (stems in *-ǫ-) and soft (stems in *-jǫ-). In the Ruthenian language, hard and soft consonant bases have the same endings: in the singular: Н. *стол, конь*; Г. *стола, коня*; Д. *столу, коню*; А. *стол, коня*; В. *столу, коню*;

I. *столом, коньом*; L. *столу, коню*. Whereas the Old Slavonic language had special endings in the dual, in the Ruthenian language the dual has not been preserved.

Key words: comparative linguistics, declension of nouns, masculine gender nouns, Old Slavonic language, Ruthenian language.

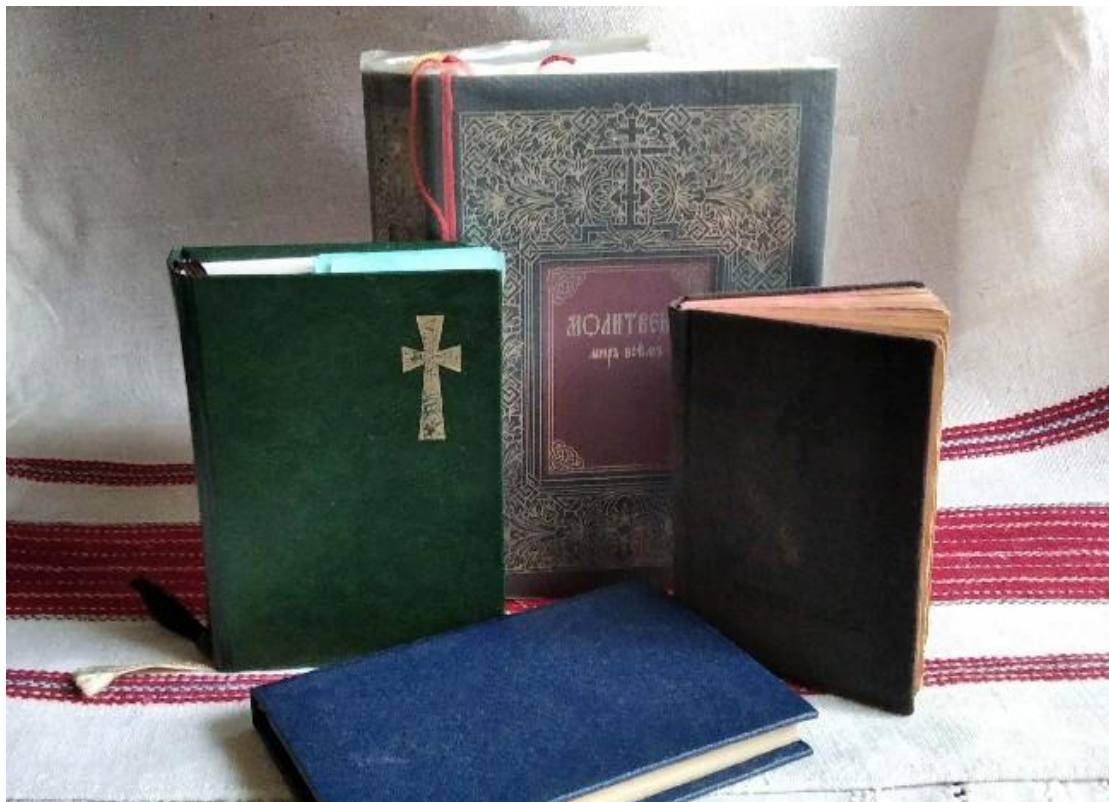
ЦЕРКОВНОСЛАВЯНИЗМИ У МОЛИТВЕНІКОХ ПО РУСКИ

Кніжки и други публікації Руснаци не мали вельо кед ше приселели на Панонску равнину а тоті цо мали з векшей часци принешени зоз старого краю. Молитвеніки хтори хасновали граждане и вирни були друковани на церковнославянским языку, хтори у тим чаше бул и литературни язык и на хторим були и Богослуженя. Молитвенік то кніжочка з молитвами, а окрем молитвох у молитвенікох и даєдни Богослуженя: Служба Божа, утриня, вечурня, молебени, акафисти, панахида, тропари и кондаки, часто єст и катакиз, духовни писні, а найчастейше и даскельо коляди. У роботі спатрени шлїдуюци молитвеніки: *Молитвенік за руски дзеци*, о. Дюра Биндас, Просвита, Руски Керестур, 1938 (ДБ1938); *Молитвенік ОТЧЕ НАШ*, о. Михайло Макай, Друкарня Руске слово, Руски Керестур, 1970 (ММ1970); *Молитвенік МИРЪ ВСИМЪ*, Михаил Холошний – Матійов, Грекокатолицка парохия Рождества Пресвятей Богородици, Дюрдьов, 2007 (МХМ2007); *Молитвенік ОТЧЕ НАШ*, о. Михайло Режак, Нови Сад, 2012 (МР2012).

Ключни слова: молитвеніки, категоризация, типологија, церковнославянизми, руски язык.

УВОД

Молитвеніки ше у тей роботі розпатра як литературну и язичну градзу, та су як побожна литература дефиновани як збирка молитвох за рижни пригоди. Прето ше их и надалей будзе анализовац як литературну градзу и будзе ше приступац зоз литературно-историйних и литературно-естетских аспектох, як и по лингвистичних одредніцох.

КНІЖОЧКА У ХТОРЕЙ МОЛИТВИ ЗА РИЖНИ НАГОДИ

„Молитва то виконанне основней потреби душевно-духовного єства человека. Суцна потреба человека за молитву усадзена глібоко у човекови од хвильки од кеди є створени. То вербални обрядно-духовни чин человека з котрим вон виражує потребу свойого одношеня гу божественому и святому. То бешеда человека з Богом ...”¹ Так потолковал цо то молитва о Роман Миз у *Церковним литургийно-литургичним лексикону*, вон надалей у истей одредніци начишлел и фййти молитвох, але и пояснел кому и прецо и у яких потребох и нагодах ше християне модля. Надалей о. Р. Миз толкує и пояснює як ше волаю кніжки у хторих зазначени молитви. По його толкованю Молитвослов – богослужебна книжка у хторей зазначени окреми, лебо индивидуални богослуженя. У ней часто и молитви и тексти хтори и у часослову. Кніжка Молитвослов наменена у першим шоре вирніком, а Молитвенік би була кніжочка з молитвами, а окрем молитвох у молитвенікох и даєдни бослуженя: Служба Божа, утриня, вечурня, молебени, акафисти, панахида, тропари и кондаки. З тим же у молитвенікох часто и катакиз, духовни писні, найчастейше даскельо коляди.²

У *Словніку литературних терминов*³ одредніца молитва ма толкованє же то назва лирського жанра у стреднім віку, зоз религиозним змістом и мотивацію у фурми поетичней апострофи хтора унапямена гу божескому єству, ангелом и святим ... Тиж на истим месце потолкована стилістичносц и ритмічна організованосц текста, як основна схема у поглядзе на розпорядок зміста текста молитви. Надалей ше толкує же текст одредзеней молитви у литературним поглядзе канонизовани, же ма устаємнени характер, але є и сам по себе основа за розвиванє молитвовей импровізації хтора превозиходзи рамки литературного виразу и потвердзує функціоналну литургийну вредносц молитви. Прето єст молитви за найрижнороднейши ситуації у живоце ...⁴

У уж спомнутим Словніку єст и толковнє же молитвенік то Литургийна кніжка у хторей молитви, чи тоти окреми поетско-култні состави, чи за зложенши обряди – молебени, канони.⁵

¹ МИЗ о. др Роман, *Церковни литургийно-литургични лексикон*, Руске слово, Грекокатолицка парохия святих апостолох Петра и Павла, Нови Сад 2011, 202-204

² Исте

³ REČNIK KNJIŽEVNIH TERMINA, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit Beograd, 1986, ISBN 86-19-00635-5, dostupne na <https://slavovs.files.wordpress.com/2015/07/d180d0b5d187d0bdd0b8d0bad19ad0b8d0b6d0b5d0b2d0bdd0b8d185-d182d0b5d180d0bcd0b8d0bdd0b0.pdf>

⁴ Исте б.461 (450 у друкованим виданю)

⁵ Исте б.461 (450 у друкованим виданю)

ВИБРАНИ МОЛИТВЕНІКИ ДРУКОВАНИ НА РУСКИМ ЯЗИКУ

Кніжки и други публікації не було вельо по приселеню Руснацох на панонску ровніну и звекшей часци приношени су зоз старого краю. Так и молитвеніки хтори хасновали граждане и вирни друковани на церковнославянским язикау, хтори у тим чаше бул литературни язик и на хторим були и богослуженя. Хаснованє молитвенікох подрозумйовало и знац читац того цо у молитвеніку написане, цо потвердзує факт же при Руснацох основне школованє не було занєдбоване зоз преселєньом до нового краю, односно на Панонску ровніну. У духовним живоце Руснацох по приселеню до Керестура и Коцура церковнославянски язик затримал значну улогу. Предлужело ше го хасновац у церковним обряду.⁶

Концом 19. віку хасновало ше молитвеніки друковани з найвекшей часци у Перемишлю (1884), а познейше, на початку 20. віка Руснаци у Панонії мали и Молитвеніки друковани у Жовкви (1927), хтори мали и преклад молитвох на українски.

Др Михайло Фейса констатує и зазначає же ше: „Церковнославянски язик предлужел жиц у Грекокатолицькей церкви. Публікації духовного характера на

церковнославянским ше хасную по нешка. Обряд Служби Божей кончи ше по церковнославянски. Нешка Апостол, казанї, оглашки и дзепоедни писні до вирнікох доходза на руским язикау, а шицко инше на церковнославянским”.⁷

Ище на початку 20. віка, исновала намира направиц Молитвенік у хторим би були молитви на язикау войводинских Руснацох. Священік Дюра Биндас зложел Молитвенік за руски дзеци и вон друковани 1938. року у Руским Керестуре⁸ (ДБ1938).

У *Руских новинок* зоз 1938. року пише:

**„УЖ ВИШОЛ ДАВНО ОБЧЕКОВАНИ
МОЛИТВЕНІК**

⁶ Др Михайло Фейса, *Церковнославянски у руским язикау*, Зборнік роботох *Studia Ruthenica* 16 (29), Дружтво за руски язик, литературу и культуру, ISSN 0354-8058, Нови Сад, 2011, 16-24.

⁷ Др Михайло Фейса, *Церковнославянски у руским язикау*, Зборнік роботох *STUDIA RUTHENICA* 16 (29), Дружтво за руски язик, литературу и культуру, ISSN 0354-8058, Нови Сад, 2011, 16-24

⁸ ДБ1938

ЗА РУСКИ ДЗЕЦИ.

Зложел го о. Дюра Биндас, парох.

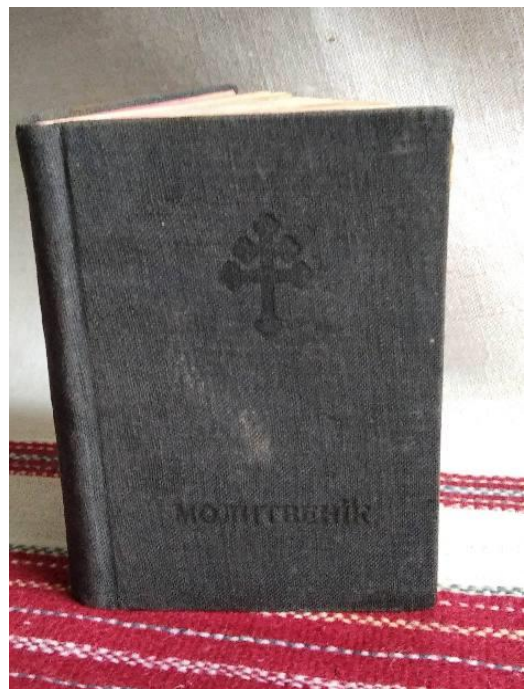
У нїм су шицки каждодневни молитви по церковному и по руски, молитви за шицки потреби, поука за споведз и св. причасц, Утриня, Служба Божа, Молебен гу шерцу Христовому и гу Пр. Богор. и вельо красни церковни писнї.

Кажде руске дзецко муши тот молитвенїк мац. Родителе, не жалуйце го дзецку свойому купиц, бо е тунї и кошта лєм 8 динари.

Може ше достац у Просвити у Керестуре и на каждой нашей рускей гіарохії од штвартку 6. октобра.”⁹

МОЛИТВЕНІК ЗА РУСКИ ДЗЕЦИ¹⁰ (ДБ1938), зложел парох о. Дюра Биндас, видало го Руске народне просвитне дружтво, друковала Друкарня Просвити у Руским Керестуре 1938. року, а з благословеньом його високопреосвященства кир др Дионизия Нярадия, владики крижевского.

Молитвенїк ДБ1938 видруковани на 223 боки, велькосц му 11х7 центи и то ценка кнїжочка, яка ше месци до каждой руки, лебо дзецинскей кишеночки. Рамики чарни, тварди прелїпени зоз платном зоз уциснутим крижиком и надписом *молитвенїк* (прикладнїк хтори предмет описованя), папери ушити. Змист творя нумеровани цалосци: 1. Каждодневни молитви (4–26); 2. Раньши молитви (27–29); 3. Вечарши молитви (30–33); 4. Молитви на вшелїяки потреби (34–43); 5. О св. Споведзи (44–51); 6. О св. Причасци, одпустово молитви (52–63); 7. Служба Божа, поука, молитви (64–74); 8. Обновене приятку св. Кресценя (75–77); 9. Писнї на Вечурнї (78–82); 10. Писнї на Утринї (83–94); 11. Литургия св. Йоана Зл. (96–128); 12. Тропарі – Кондаки недзельни и на швета (129–177); 13. Молебен гу Богородици (178–200); 14. Поклон Найсв. Евхаристії (201–204); 15. Коляди и писнї (205–219); 16. Як модліц Рожанец (219–223); 17. Змист (224).

Перша часц наволана 1. *Каждодневни молитви*; каждая молитва записана зоз руску графію по церковнославки и зоз прекладом на руски язык. Кратка катехетска часц написана лєм по руски. Надалей по бок 78 шорую ше молитви зоз кратку поуку як ше и кеди модліц шлїдз молитви на руским языку. Од 9. *Писнї на Вечурнї. (зоз Псалмох)* по бок 96 молитви написани по церковнославянски зоз руску графію, а 11. *Литургия св. Йоана Зл.* зазначена по церковнославянски зоз церковнославянскима буквами. Надалей

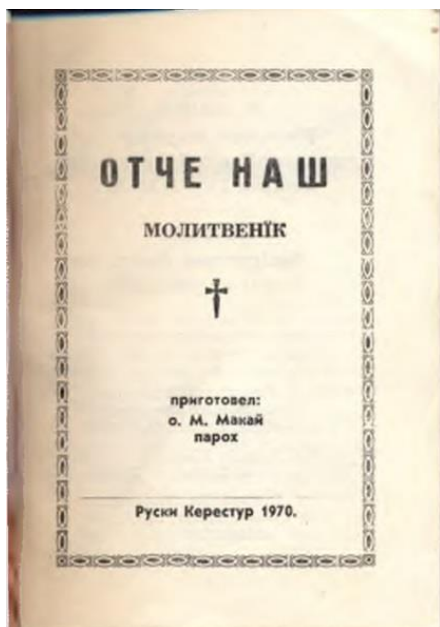
⁹ РН, рок XV, Руски Керестур, 7. октобра 1938.ч.49.(740), б. 3

¹⁰ МОЛИТВЕНІК за за руски дзеци, Зложел Дюра Биндас парох, Видало Руске Нар. Просвитне Дружтво, Руски Керестур. Друкарня „ПРОСВИТИ”, Руски Керестур 1938.

шицки часци у молитвеніку написани зоз дошлїдну руску графію на церковнославянским язичу. На концу часц *Як модліц Рожанец* написана по руски.

Кельо прикладніки Молитвеніка видруковане у Друкарні *Просвити* не мож знац, але тоти Молитвеніки ше хасновало по 1970. рок, кед друковани нови Молитвенік **ОТЧЕ НАШ**¹¹ (ММ1970). Одвичательни редактор бул парох у Руским Керестуре о. Михайло Макай. Такой на перших боках о. Михайло Макай и толкує прецо ест потреби за новим Молитвеніком, але и дава податок же од 1938. року така кнїжочка не друкована.

„ПОБОЖНИ ЧИТАТЕЛЮ!

Уж длуґши час чувствує ше потреба за штампаньом нового молитвеніка. Та, анї не чудо, бо остатні молитвенік на русинскей бешеди штампамы пред 32 роками — 1938 року. Стара тиража уж давно вичерпана. Уж длуґи роки не маме молитвенік! То найчеґше чувствую нашо священіци, котри нашим дзецом, младежи и старшим.., котри гледаю молитвенік, муша повесц: молитвенікох уж давно нет! И з найлепшу дзеку, ту ше не могло до тєраз помогнуц. Чеґкосци були вшелїяки и рижнородни.

Каґде нашо хриґтиянске обисце, та и каґди поєдини, особено дзеци треба, же би мали свой молитвенік! Же би зме замиловили як молитвенік так и богослужєня, на початку положєна кратка катєхєтска часц, котра би мала цо лепше розположиц, и поучиц вирного о наших хриґтиянских обовязкох.

Литурґия штампана зоз шицкими молитвами, же би каґде од нас моґол цо барґей Литурґию розумиц, на нєй участвовац, бо вона по II. Ватиканским Концилу главне жриґдло нашого хриґтиянского живота.

За недостатки и хиби у молитвеніку, модліме вашу добру дзеку їх пребачиц”.¹²

Молитвенік ММ1970 видруковани на 255 боки, велькосц му 11x7 центи и то не груба кнїжочка. Змист творя: Катєхєтска часц (7); Ранша молитва (14); Вєчарша молитва (17); Каґдодньово молитви (19); Рижни молитви (35); Пацєрки (42); Св. Тайни (45); Св. Сповідз (53); Вєчурня (65); Утриня (79); Служба Божа (101); Тропари воскресни (140); Тропари дньово (153); Служба „На всяк. прош.” (163); Служба за усопших (167); На празники неподвижни (171); На празники подвижни (197); Молебєн Исусови (205); Молебєн Богородици (213); Поклон И. Христу (221); Панахида (224); Писнї: Коляди (230), Страсни (234), Вельконоцни (237), Евхаристийни (239), Богородични (244), Рижни (253).

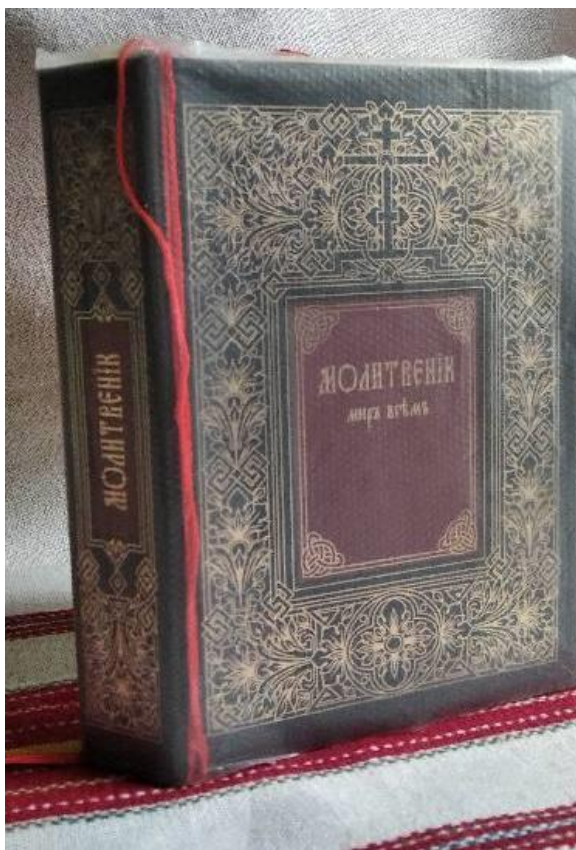
Перша часц у молитвеніку друкована по руски и такой на початку слово редактора и кратки увод до молитви, од 19. боку почина часц наволана *Каґдодньово молитви*, и молитви у тєй часци на церковнославянским язичу друковани зоз руску графію; на боку 29 *Заповиди Божо* и надалєй по 65. бок писанє по руски. *Вєчурня*, *Утриня*, *Служба Божа* и надалєй вибрани Тропари, кондаки, Служби, Молебєни и писнї зазначєни зоз руску графію по церковнославки и зоз толкованями по руски.

¹¹ Молитвенік ОТЧЕ НАШ, Ч. 280/1969. Штампанє допущєнє Ординарият Епархиї Криґевскей Бєоґрад 25. VI 1969., + ГАВРИЉ Архиепископ, Апост. Адм., izdavac: Vojvođanski Vikarijat; Križevačke Eparhije Ruski Krstur, M. Tita 56, odgovorni urednik Mihajlo Makaj, M. Tita 56, štampa: Štamparija: Ruske slovo, M. Tita 58, godina 1970.

¹² ММ1970.

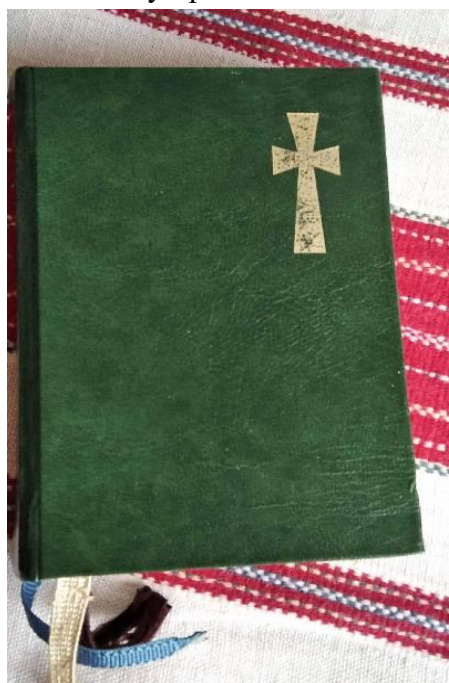
Молитвенік **МИРЪ ВСИМЪ**¹³ (МХМ2007) пририхтал о. Михаил Холошній – Матійов, а допущене до друку подписал кир Славомир Микловш, владика Крижевацки и видала го Грекокатолицка парохия Рождества Пресвятей Богородици, Дюрдьов, 2007. року.

Молитвенік МХМ2007 луксузно графично опремени, димензиї 17,5x11,5 центи, видруковани є на 575 боки зоз ище додатима 7 боками за особни записи яки нашо предки мали обичай зазначовац до молитвеніка. Рамики луксузно поробени зоз златотиском, илустрації роботи священіка Михаила Холошнього, то Образи зробени у техніки вайцовой темпері на ліповей дески, Витражи церкви Рождества Пресвятей Богородици Дюрдьов, и варіяції византийско-славянских винєтох, як ше дознава зоз

импресума. Змист творя вецей поглавя: Молитвослов (7); Св. Тайна покаяня (сповєдз) (73); Богослужєбнік (88); Тропарослов (295); Триоднік (405); Акафистнік (467); Молитвослов пред и попричасни (497); Додаток (539); Парастос; Закон божи; Дзєшец заповиди Божо; Сєдем Святи Тайни; Пейц заповиди церковни; Пости (469); Вецєйдньово пости; Єднодньово пости.

Шицки молитви и други часци у молитвеніку прєложени и написани по руски.

Молитвенік **ОТЧЕ НАШ**¹⁴ (MP2012), пририхтал о. Михайло Режак, зоз допущєн

року у ма 464 вецей уциснути творя

ьом „Най ше друкує” кир Георгия Джуджара, апостолского єгзарха, 2012. Новим Садзе. Велькосц му 12,5x7 центи и боки. Рамики тварди и єст прикладніки у фарбох, а на рамику зоз златотиском крижик до горнього правого кута. Змист вецей поглавя: Основни молитви (5); Катєхєтска часц (27); Рижни молитви (39); Ружанєц – пацєрки (50); Святи тайни (57); Вєчурня (79); Утриня (103); Служба Божа (131); Тропари и кондаки (193); Тропари и кондаки – дньово (211); Служба на свякоє прошєнє (223); Благодарна Служба (228);

¹³ Молитвенік МИРЪ ВСЕМЪ, о. Михаил Холошній – Матійов, Грекокатолицка парохия Рождества Пресвятей Богородици Дюрдьов 2007, Зоз архиепископским благословом кир Савомира Микловша, владика Крижевского, Ординариї Крижєвскей спархиї Ч. 940 '2002 Допущє ше друковац, Загреб. 25. дєцємбер 2002.

¹⁴ Молитвенік ОТЧЕ НАШ, Ч. 3/2012 Най ше друкує!, +Георгий Джуджар Апостолски єгзарх, Нови Сад, 26. януар 2012., пририхтал о. Михайло Режак

Служба за усопших (229); Панахида за усопших (234); Погребение – Хованє (239); Тропари и кондаки на нерухоми швета (263); Тропари и кондаки Четрдесетятници и п'ятдесятници (325); Молебен до шерца Христового (397); Молебен до Діви Марії (409); Поклон Г.И.Х. у Евхаристії (423); Коляди (429); Страсни писні (436); Вельконоцни писні (440); Евхаристийни писні (443); Богородични писні (448); Писня св. Николаю (461).

Перша часц наволана *Основни молитви*; записана зоз руску графію по церковнославки и зоз прекладом на руски язык. Надалей ше шорую часци *Катехетска часц*, *Рижни молитви*, *Ружанєц – пацєрки*, *Святи тайни*, на руским языку, а од 79. боку почина *Вечурня*, *Утриня*, *Служба Божя*, Тропари, кондаки., и написани су по церковнославянски зоз руску графію и на початку каждой часци єст совет и толкованє як ше треба модліц и справовац, цо написане по руски.

У Молитвеніку МР2012 нєт уводного слова, анї даякого особного порученя редактора, лебо пририхтовача, та мож заключиц и же є составени и друковани пре вельку вимогу християнского жительство за новим Молитвеніком, бо нє було вецей од скорей друковани прикладніки.

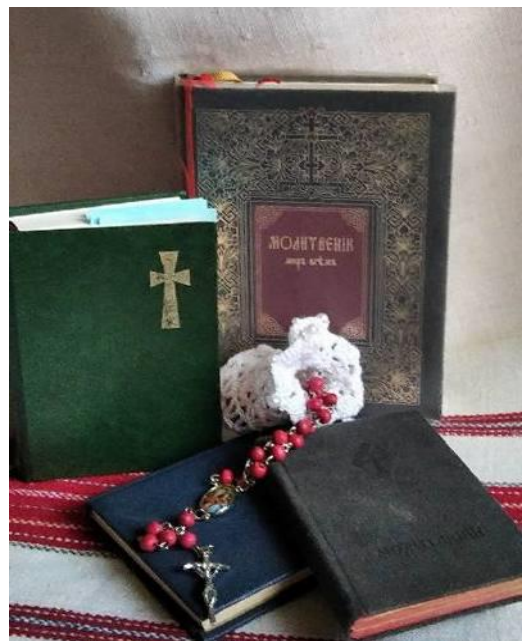
ТИПОЛОГІЯ МОЛИТВЕНІКОХ

О типології молитвенікох у нашей рускей периодики нєт вельо, скоро же нєт анї єдна писана робота. Др о. Роман Миз у *Церковно литургийно-литургичним лексикону* дал дефиницию молитви, молитвеніка, алє вецей од того нє писане.

У тей роботи ше похаснує типология хтору одредзела др сц Злата Шундарич¹⁵ у роботи „Молитвеніки у Славонії у 18. вику”. Шундаричова у своєй роботи дефинує молитвеніки як литературно-историйни и литературно-естетски феномен и гвари же то збирки молитвох, текстох и писньох чия структура може мац характер пременлівосци лебо усталеносци змиста, хтори може буц наменени приватней побожносци, лебо явней Служби Божей, лебо поєдинцови лебо заснїци вирнікох.

По критериюму велькосци Шундаричова наводзи три файти молитвенікох – вельки (вецей як 600 боки), стредні (400–500) и мали (до 200 боки). Така типология одреджена по критериюму велькосци подрозумює нє лєм число бокох алє и димензії кнїжочки и обсяг. Спрам тих параметрох молитвеніки ДБ1938, ММ1970 и МР2012 були би стредні молитвеніки, маю мали формат до 9x12 центи, и нє вецей як 500 боки. Молитвенік МХМ2009 по тей типології вельки молитвенік, ма вецей як 600 боки, а димензії 17,5x11,5цм.

По другим критериюму, а то читатель

¹⁵ Sundalic, Z., Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljecu. // Kolo 4(2001), str. 2. Dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/> (18. 12. 2016.)

Шундаричова наводзи молитвеніки хтори писани за жительство, священікох и жительство, за паломніцтва, жени, воякох, паломнікох и за хорих. Молитвеніки о хторих тераз слово шицки би були молитвеніки зложени за жительство.

Як ище єден критеріум у типології молитвенікох то дружтвене положене автора. По тим критеріюму наведзени молитвеніки ухадза до одредніци молитвенікох хтори составели священіки. Тиж и по критеріюму фурми и змиста спомути молитвеніки би були у першей одредніци од двох до хторей учишлєни молитвеніки о чийм змисту одлучує сам автор.¹⁶

МОЛИТВЕНІК ЯК ФАМЕЛИЙНЕ НАШЛІДСТВО

Молитвеніки ше у тей роботи розпатра як литературну и язичну градзу, а як побожна литература дефиновани су як збирка молитвох за рижни пригоди. Прето ше их и анализує як литературну градзу и приступа ше зоз литературно-историйних и литературно-естетских поставкох, як и по лингвистичних одредніцох.

За кнїжку мож повесц же ма формовани змист, хтори од зявеня друкарні мож повториц и друковац вецей раз, а окреме зоз зявеньом електронскей технології мож го мултипликовац же би одбавел свою медийну улогу чувара и дистрибутера виразу, идейох, порученьох, едукації и знаня.

Молитвенік мал, а ма и нешка окремну улогу у фамелийней каждодньовосци. Кед бешедуєме о периодзе скорей социялистичних пременкох на просторе бувшей Югославиї, вєц кажде руске обисце мушело мац молитвенік. И не лєм обисце, але и кажда особа, хтора жила у тей фамелиї мала свой молитвенік. То була особна кнїжочка до хторей ше часто зазначовали особни порученя, записовало важни датуми, хто кеди народзени, кресцени, кеди ше повинчал, датум кеди умар. У тей кнїжочки ше чувало образчики, хтори ше доставало у окремних нагодох (паноцове их дзелєли после Служби, на пошвецаню обисца...), але ше их и даровало на памятку и з нїма ше означовало боки на хторих вибрали молитви у кнїжочки. Понеже видзимо же молитвенік не бул лєм кнїжочка малого формату хтору ше раз пречита и одложи на полїчку, лебо до орманчика, прето ше и отвєра питанє чи мож молитвеніки спатрац лєм як збирку вибралих молитвох. Тота кнїжка служела за религийне воспитанє, але и за духовни одпочивок. Вичитовало ше ю з дня на дзєнь, читало ше одредзени часци у точно назначених нагодох и ситуацийох, на одредзени днї, лебо швета, и тоту кнїжочку ношело ше до церкви на Богослужєня.

Молитвенік бул и часц нашлїдства. Охабяло ше го потомком як здогадованє на предкох зоз шицкими призначками як шведоченє о иснованю єдней фамелиї.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Кажди з тих штирох молитвенікох розлични, не истого су обсягу, формату, та и не з истого часу. Прешло вецей як 80 роки од першого виданя молитвеніка зоз хторого ше дзеци учили модлїц и молитви вигваряц и по руски не лєм по церковнославянски.

Тото цо тим молитвеніком заєдніцке и цо би ше могло буц точка од хторей би ше почало у одредзованю пойма молитвеніка то форма. Понеже ту слово о кнїжки хтора функціонує як збирка, флорилегий лебо зборнік, точнейше поведзєне як вибор зоз

¹⁶ Др сц Злата Шундарич у своєй типології и сама гутори же чежко одредзиц типологию молитвенікох понеже кажди молитвенік кнїжочка за себе и направени є за рижни потреби и не мож их спатрац през призму класификації у литератури, прето и вона у датеї типології наводзи общу класификацію хтора ма вецей подкласификації и додатни описни толкованя. За тоти штири молитвеніки хтори ше спомина у тей роботи одредзени лєм сегмент хтори ше одноши на тоти молитвеніки, без наводзєня и толкованя цалєй Шундаричовєй типології.

чогошик, а тот вибор не вимага од читателя обовязне, континуоване читане, але ше тото читане одвива по власним виборе. Як други одредзуюци елемент бул би зміст хтори у кождим молитвеніку подобни, але иншаки. Заш лем главне место забираю молитвово тексти, а гу нїм додати писнї, часослови, катехизис, кратки *Поученя*, лебо *поуки*. Зміст примарно модлітельного характеру, та и ма форму у духу християнскей теології. Як треци елемент реципиент може буц поєдинец, але и група людзох. Так же за молитвенік мож повесц же то збирка молитвох, текстох, писньох хтори наменєни и за приватне хаснованє, але и за Службу Божу на хторей присутне векше число вирнікох.

Молитвеніки то литература хтора ше учишлює до побожней литературы и вяже ше ю за Церкву. През историю постали медий за преношене писменосци, комуникації и култури и праве прето гоч су предмет виучованя найчастейше теологох и священікох, тота файта литература заслужує и же би була спатрена з других наукових дисциплінох.

ХАСНОВАНА ЛИТЕРАТУРА

МОЛИТВЕНІК за за руски дзеци, Зложел Дюра Видас парох, Видало Руске Нар. Просвітне Дружтво, Руски Керестур. Друкарня Просвити, Руски Керестур 1938.

Молитвенік ОТЧЕ НАШ, ч. 280/1969. Штампанє допущене Ординарият Епархії Крижевскей Београд 25. VI 1969., + ГАВРИЉ Архиепископ, Апост. Адм., издавач: Vojvodanski Vikarijat; Križevačke Eparhije Ruski Krstur, M. Tita 56, odgovorni urednik Mihajlo Makaj, M. Tita 56, štampa: Štamparija: Ruske slovo, M. Tita 58, godina 1970.

Молитвенік МИРЪ ВСЕМЪ, о. Михаил Холопный – Матїйов, Грекокатолицка парохия Рождества Прсвятей Богородици Дюрдьов 2007, Зоз архиепископским благословом кир Савомира Микловша, владыки Крижевского, Ординарий Крижевскей епархії ч. 940 '2002 Допущує ше друковац, Загреб. 25. децембер 2002.

Молитвенік ОТЧЕ НАШ, ч. 3/2012 Най ше друкує!, +Георгий Джуджар Апостолски егзарх, Нови Сад, 26. януар 2012., пририхтал о. Михайло Режак.

ГНАТЮК Володимир, *Етнографічні матеріали з Угорскої Руси*, I, Руске слово, Нови Сад, 1985.

ГНАТЮК Володимир, *Етнографічні матеріали з Угорскої Руси*, II, Руске слово, Нови Сад, 1986.

ГНАТЮК Володимир, *Етнографічні матеріали з Угорскої Руси*, IV, Руске слово, Нови Сад, 1986.

ГНАТЮК Володимир, *Етнографічні матеріали з Угорскей Руси*, V, Руске слово, Нови Сад, 1988.

ГОРНЯК-КУХАР Марія, *Церковна терминология у Руским язiku*, Зборнік роботох *Studia Ruthenica* 6, Дружтво за руски язык литературу, Нови Сад, 1998, б. 250-278.

ЧАПКО Люпка, *Крачунски обичаї*, *Studia Ruthenica* 9, Дружтво за руски язык литературу и културу, Нови Сад, 1998, б. 63-92.

Др Михайло Фейса, *Церковнославянски у руским язiku*, Зборнік роботох *Studia Ruthenica* 16 (29), Дружтво за руски язык, литературу и културу, ISSN 0354-8058, Нови Сад, 2011, 16-24.

МЕДЄШИ мр Гелена, *Велька и мала буква слова „БОГ”*, Зборнік роботох *Studia Ruthenica* 20, Дружтво за руски язык литературу и културу, Нови Сад, 2015, 81-84.

МИЗ о. др Роман, *Церковни литургийно-литургични лексикон*, Руске слово, Грекокатолицка парохия святих апостолах Петра и Павла, Нови Сад, 2011.

МИЗ о. проф. др Роман, *Енциклопедийни прегляд християнскей култури, избрани религийни понятия*, Руске слово, Грекокатолицка парохия святих апостолах Петра и Павла, Нови Сад, 2012.

Речник српскога језика, Измењено и поправљено издање, Матица српска, Нови Сад, 2011. Доступне и на: <https://archive.org/details/rechnik-srpskoga-jezika-2011/page/712/mode/2up?view=theater>

Rečnik književnih termina, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd, 1986, ISBN 86-19-00635-5, доступне и на: <https://slavovs.files.wordpress.com/2015/07/d180d0b5d187d0bdd0b8d0bad0bad19ad0b8d0b6d0b5d0b2d0bdd0b8d185-d182d0b5d180d0bcd0b8d0bdd0b0.pdf>

Šundalić, Zlata, *Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću*. // *Kolo* 4(2001), str. 2. Dostupno na: [http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/\(18.12.2016.\)](http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/(18.12.2016.))

CHURCH SLAVONICISMS IN PRAYER BOOKS IN RUTHENIAN

Summary

The Ruthenians did not have many books and other publications when they moved to the Pannonian plain. Most of the books brought from the so-called old region. The prayer books used by citizens and believers were printed in the Church Slavonic language, which was the literary language at the time, and in that language the services were also held. The prayer book is a book in which prayers are recorded, and in addition to prayers, the prayer book also contains the services: Divine Service, morning service, evening service, prayers, akaphists, panahids, tropars and kondaks, often also catechism, spiritual songs, and most often a few Christmas carols. The following prayer books were considered in the work: *Prayer book for Ruthenian children*, Fr. Đura Bindas, Prosvita, Ruski Krstur, 1938 (DB1938); *Prayer book OUR FATHER*, Fr. Mihajlo Makaj, Printing house Ruske slovo, Ruski Krstur, 1970 (MM1970); *MIR VSIM Prayer Book*, Mihail Hološnjaj – Matijov, Greek Catholic Parish of the Nativity of the Blessed Virgin Mary, Đurđevo, 2007 (MHM2007); *Prayer book OUR FATHER*, Fr. Mihajlo Režak, Novi Sad, 2012 (MR2012).

Key words: prayer book, categorization, typology, Church Slavonicisms, Ruthenian language

АНГЛИЦИЗМИ – НАЙНОВШИ ЛЕКСИЧНИ ПАСМО У РУСКИМ ЯЗИКУ

За потреби тей роботи бул вигледовани сайт Рутенпрес од 2016. по 2021. рок и вигледовани корпус англійских словох, як ше хасную, хтори найфреквентнейши, чи ше хасную у фонетским вигваряню чи су присподобени нашому языку, чи ше хасную у оригиналней форми, чи им ше значене вименело у нашим языку и др. Тема англицизмох у руским языку уж обрабяна у наукових роботах, насампредз, др Михайла Фейси (1990, 2019), Александра Мудрого (2018), др Юлиана Рамача (2002), Марини Рамач Сабадошовой (2019) и Олі Хоми (2019). Англицизми у найвекшим числє случайох вошли до нашого языка преїг сербского. Насампредз, до информативних жридох, науки, тарговини, информатики, а вец и до бешедного вокабулара. Тиж так, часц англійских словох вошла до руского языка преїг Руснацох хтори були на роботи у Зєдинєних Америцких Державох и принесли даскельо слова, кус вименєних у вигваряню, але хтори затримали семантичну форму (Фейса 1990). Метода вигледованя у основи морфологийна анализа, а поробєна и лексикологийна анализа. У тей роботи ше вигледує пременка або неперемєнка англицизмох на морфологийним уровню и способ на хтори ше вони интегривали до системи руского языка. Анализуєм статї на Рутенпресу у пейцрочним периодзе, окрему увагу заслужую блоги, прето же ше у нїх и найвєцей хаснує сучасна бешєда, окреме при младших особох, та и сами англицизми у векшей мири як у обичних новинских статях.

Ключни слова: англицизми, интегриванє, морфологийна адаптация, лексикологийни пременки

УВОД

Тема англицизмох у руским языку обрабяли даскельо нашо авторе наукових роботах, насампредз др Михайла Фейси (1990, 2019), а у меншей мири Александер Мудри (2018), др Юлиан Рамач (2002) Марина Рамач Сабадош (2019) и Оля Хома (2019).

Англицизми у найвекших случайох вошли до нашого языка преїг сербского. Вошли до информативних жридох, наукових, у тарговини, информатики и, на концу, до бешедного вокабулара. Часц аглїйских словох вошла до руского языка од Руснацох хтори були на роботи у Зєдинєних Америцких Державох и принесли даскельо дзешатки словох, дакус вименєни у вигваряню, але затримали сематичну фурму (Фейса 1990).

Понеже сом ше, за дваец роки роботи по рижних фирмах, стретала зоз роботу прекладаня зоз англїйского на сербски, и обратно, у документох, имейлох и кореспонденції, заинтересовала сом ше як ше нєшка хасную англицизми у нашим языку, окреме яки стан у преси.

ЦИЛЬ, МЕТОДА И КОРПУС ВИГЛЕДОВАНИЯ

За потреби тей роботи бул вигледовани сайт Рутенпрес НВУ Руске слово од 2016. по 2021. рок и вигледовани корпус англїйских словох, як ше хасную, хтори найфреквентнейши, чи ше хасную у фонетским вигваряню чи су присподобени гу нашому языку, чи ше хасную у оригиналней форми, чи им ше значене вименело у нашим языку.

Метода вигледованя у основи морфлогийна анализа. Анализоване у хторей мири ше интегривали нови англицизми, кельо ше прилагодзели гу рускому языку. Углавним ше роби о тим же руски язык прима слово англїйского походзєня и дава му рижни закончєня и, евентуално, варира його значєнє.

У тей роботи ше виглядує пременка або непременка англицизмox на морфологийним уровню, напр. у случаю англицизмox бойлер и слоган: „... Оцец оправял основни електрични апарати – райбачки, шпоргети, бойлери ...” (РС, 29. юлий 2020); „... и держава пробовала з помоцу слоганox „нагнац“ жени же би почали масовно дзеци народзовац ...” (Блоги, 17. марец 2018).

Професор Фейса ше огляда на англицизми у руским языку як на гибридни сербско-английско-руски язык, окреме при младих людзоx (Фейса 2014). Кед ше гутори о интегрованю англицизмox до нашого языку, не дума ше лем на язични елементи, але и даєдни пошлїдки хтори провадза пременки и на подсистеми язичней структури.

Найинтересантнєши блоги прето же ше у нїх найвецей хаснує сучасна бешеда, окреме при младших особох, а англицизми у нїх заступени у векшей мири як у обичних новинских статъох.

after party : афтерпати

Неологизм витворени зоз двох словох after («познейше») и party («забава»), означуюци забаву хтора ше отримує после даякей другей подїї: роботи, концерта, даякого збувания итд.

„... а после програми за шицких учашнїкох и публику будзе организовани афтерпати у локалу Москва.” (РП, 18. новембер 2017)

„... друженя младих после фестивалox, най не повем афтерпартії. ” (РС, 6. септембер 2017)

Од ageism походзи ейджиз(е)м у значеню «предрозсудка и дискриминация особи на основи ей рокох», наприклад:.

„... не треба при обезпечованю роботного места практиковац ейджизм” (ФМ).

bicyclist : бициглист(а)

„Нови успех бициглисти Бояна Сивча” (РП, 5. марец 2020)

„... побиднїк Жимскей лиги 28. медзинародного бициглистичного Дунайского купу ...” (РП, 5. марец 2020)

„... полиції у Карадърдьивей улїци у Шидзе бициглистом дзелєла опрему и флаєри ...” (РП, 30. юний 2017)

binge – watching : бинджованє

„... После лоньских климатских протестox, предходних ’фейк-нюзоx’, ’бинджованя’, Брегзиту и ’гикох’...” (БЛОГИ, 24. новембер 2020)

copy paste : копи-пейст

„... Аранка, вец, пробує того цо мож и на компютеру – copy paste, прекопирац таку шмату ...” (РС, 19. децембер 2015)

monitor : монитор

„... Монитор шора помага студентом хтори пришли до шалтер сали придац документацию лебо плациц рахунки ...” (РП, 4. септембер 2015)

„... То барз моцни компютери и на кажди зоз нїх приключени по 10 монитори и опрема ...” (РС, 29. януар 2017)

monitoring : мониторинг

„... почала робиц лаборатория за випитованє и контролю квалитета млека, през мониторинг продукції млека на цалей території Сербії ...” (РП, 16. януар 2018)

„... Мониторинг програми приватизованих електронских медийох хтори емитую и по руски ...” (Блоги, 17. юлий 2017)

Google : Гугл, гуглац, вигуглац

„... Можебуц бим требала вигуглац даяки совити ...” (Блоги, 19. фебруар 2017)

„... Могла бим гуглац о жимних ногах, слабей циркуляції ...” (Блоги, 1. октобер 2017)

train : тренирац, витренирац

„... Тренирац почал у Клубу у Борове, а вец прешол до Кули до бачика ...” (РС, 27. фебруар 2021)

„... За того ше лєм треба порихтац у глави, бо цело зоз роботу мож витренирац и порихтац ...” (МАК, 20. новембер 2019)

СЕМАНТИЧНА ЕКСТЕНЗИЯ

При інтегрованю до лексичней системи руского язика даєдни анґлийски пожички церпя одредзени семантични пременки. Укажеме на даскелїх прикладах хтори семантични модификації можу буц окончени на анґлицизмох. О тим писали Луи Дерой, Т. Е. Гоуп и Рудолф Филипович, хтори, операючи ше на тих авторох, направел шематску анализу и дистинкцию семантичних пременкох и адаптацийох (Filipović 1986).

Пременки можу буц: а) пременки у семантичним преширюваню; б) елипса; в) назви местох и власних менох до заєдніцких меновнікох; г) пейорация и еуфемизем; д) метафора. Як Фейса зазначел, треца пременка (в) ше може уключиц до метафори (д), прето же нет правей потреби за видзельованьом пременки назви местох и власних менох до заєдніцких меновнікох.

Пременки у семантичним преширюваню и огранічованю часта характеристика, хтори ше зявюю на трох ступнях:

- нулта семантична екстензия;
- огранічованє значєня єдного слова у одношеню на жридловє (анґлийске) число його значєньох;
- преширюванє значєня зоз технічного на общи смисел.

Нулта семантична екстензия

Наприклад:

grapefruit: грейпфрут х.р. мен.

„... Од початку новембра пиєм мед и куркуму, дюмбир, лимунов сок и червени грейпфрут ...” (Б, 18. децембер 2016)

beefsteak: бифтек / бифстек х.р. мен.

„... специфічні їдла котри сом пробовала и котри ми ше наисце спачели то тайландски пад тхай, японски суши, мисо юшка, южноафрицки бифтек, русийски борщ и ище велї ...” (М, 7. юний 2018)

Друга семантична пременка почина зок окременим значенєм од общого гу технічному смислу.

Crawl / цагац ше як дієслово ше хаснує за найменей 5 роботи, скорей спортивного термину за способ плівання. У англійским языку перше означає же ше дахто цага, же идзе помали, же рачкує, лебо аж як синоним за улїзованє надредзеної особи. Але кед ше crawl хаснує як меновнік, вец до руского языка ухodzi лєм зок єдним значенєм, спортивным термином за способ плівання, и ту є друге по шоре значенє прето же у англійским перше означає термин за рушанє, найчастейше путніцкого транспорту.

crawl: краул х.р. мен.

„... Ришел сом престац плївац и не було ми страшне аж по остатне обегованє кед сом на європейским першенстве у Глазгову одплївал сто метери краул ...” (РС, 6. октобер 2018)

Cup/шолька у англійским языку ма перше значенє, а до руского языка вошло як слово спортивної термінології, хторе у англійским языку аж на штвертим месце.

cup: куп х.р. мен.

„... На остатнім змаганю у спортивным лапаню потьки, под назву „Єшенський Method Feeder cup 2020” ...” (РС, 11. децембер 2020)

„... Приявйованє за участвованє на традиційним седмим „Русин купу” (Rusyn cup) турніру ...” (РП, 24. януар 2020)

Finish/закончиц до руского языка ше інтегровало як термин хтори ше хаснує у спорту, а то у англійским словнику аж штверте значенє.

finish: фініш, фінішовац, фінішнуц х.р. мен. дієсл.

„... Можебуц би требало лєм дакус пременїц правила бависка же би тот фото-фініш бул на радосц шицким нам ...” (РС, 20. фебруар 2017)

Трєца файта семантичної пременки, екстензия значеня слів, представля прогресию у розвою слів и то ше вше частейше случує при адаптації позичок. Позичени слова, у нашим виглєдованю англійски, у цєку інтеграції траца своєю жридлове значенє хторе ма у англійским языку. При тим преношеню слів зок єдного языка до другого языка „намира” значеня зменшана, а звекшана и їх „преширеносц”. Значенє слова хторе ше преноши до цалком нового язичного стрєдку муши буц точно потрафєне.

Интересантни приклад слова nylon/найлон хтори у найфреквентнейшим значеню скоро цалком страцел своєю перше значенє хторе ма у англійским языку. Найлон синтетични материял и од нього ше правя велї ствари, але у сєрбским, та так и у руским языку, слово найлон хаснуєме и за шицки ствари направени не лєм од найлону але и пластики, лебо вообщє од несприродних материялєх. Слово найлон ше кладзе гу другим словом зок сєрбского и руского языка и то у пейоративним смислу, як дацо цо неврєдне, дацо цо штучне и не такє добре як оригинални материял. Так мож наисц на слова найлон мешок, блузна, кошуля, ташка, та у Новим Садзе аж и Найлон пияц на хторим ше предаваю углавним половни ствари, хтори не маю вельку врєдносц.

„... Кед зме ше стрєтли, зок найлонових ботошєх гєклала салветки за карсцєлї або до купатила на жєм ...” (РС, 24. януар 2021)

Елипса.

Исную два файти пременки: перша, кед ше елипса явя зоз пожиченого языку у непременёной форми до системи языка до хторей уходи и ма исти пременки як и шицки други слова языка хтори их прима, а друга, кед пожичене слово уходи зоз подполним значеньом виразу дзе една часц слова випущена. Роби ше о скрацованю словох/синтагмох дзе не приходзи до траценя цалого значеня истих.

blue-jeans: блу-джинс х.р. мен.

„... та би вец так и „дзира” у джинсу легитимно кваліфіковала ми буц згодні алиби за – вентиляцію ...” (Б, МДЖ 12. август 2019)

country: кантри мен.

„... Пейцдньови „Кантри фестивал”, на котрим нащивителе могли упознац руску, сербску и америцку культуру и традиційну кухню ...” (РП, 24. юний 2019)

прикм.

„... Прешлого року Йовица зоз своїма приятелями зоз Тенесию організовал концерт блу грас и кантри музики ...” (РП, 5. юний 2019)

terminal: терминал х.р. мен. будинок лебо вецей будинки на аеродрому дзе путніки присцигую и одходза; гевтот хтори ше формує на концу лебо ше находзи на концу

„... Упутел нас же маме пойсц на терминал 25 ...” (РС, 10. юлий 2016)

прикм.

„... але уж кед жвирка ту, даяк би ю випочитовац, а без стародавних радикалних терминалних рішеньох ...” (Б, МДЖ 6. октобер 2018)

У рамикох корпуса стретаме ше зоз значним числом прикладах погришного хаснованя англицизмох. Єден з найчастейших видох то дуплованє значеня, односно плеоназм. Наприклад:

speaker: спикер,

спикерка,

спикерски х.р.

ж.р. мен.

прикм.

„... Презентер - спикер Информативней програми на сербским языку у Явней медийней установи ...” (РС, 25. марец 2020)

kilt: килт х.р. мен.

шос направени од тартану хтори досцигує по колена и традиціонално го ноша шкотски хлопи; подобни шос ноша и жени

„... Я би не ишол баш на таки цинічни протест, гибаль бим здзал шкотски тартан (килт) ...” (Б, МДЖ 12. август 2019)

printer: принтер х.р. мен.

„... Вони продукую и предаваю друковачи (принтери), однедавна лєм корпорацийом и вельким підприємством ...” (РС, 12. юлий 2015)

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Як професор Фейса писал у своєй монографії, англійски язык постал на глобалним уровню лингва франка, т.е. язык хтори ше хаснує у медзинародней комуникації, як цо скорей були гречески и латински. И наш руски язык прилапел и прилапая у вше векшим обсягу странски, англійски слова як каждодньови, а окреме их прилапая млади блогере, та и гевти у стредні рокох и старши. Каждє хто хаснує компютер, лаптоп, мобилни телефон и апликації каждодньово є у контакту зоз англійский языком.

Виглєдуюци сайт Рутенпрес, наишли зме на даскельо интересантни адаптації англійских словох, окреме на морфологийним уровню.

Векшина англійских словох хтора вошла до нашого языка меновніки хлопского роду. То принесло и даяки иновативни зявєня, звекшанє категорії хлопского роду на вокалске законченє (-о, -е, -у, -и); звекшованє хаснованя законченя -а у номинативе множини хлопского роду при меновнікох на вокалске законченє -о и друге.

При дзепоедних словох стретаєме ше зоз одступаньом од фиксней наглашки на предостатнім складу.

У даєдних прикладох ше англійски слова охабяю у оригиналней верзії, на латинки и у такей форми єгзистую и зоз словама ни кирилки. У таких случаях маме и уплїв латинки на руски язык, хтори то може спричиніц рижни файти пременкох у стандарту руского языка.

На концу, треба визначиц же гоч ше аглицизми значнє интегрировали до руского языка, вони ище вше не грожа язичней системи. Англійски уплїв преширює лексични фонд руского языка, а на фонологийним и морфологийним уровню углавним стимулує одредзени язични зявєня, хтори маю непредвидзуюцу перспективу (Фейса 1990). Заш лєм, лингвисти би требали мерковац же би ше тот уплїв не преширел на чкodu языка.

ЛИТЕРАТУРА

- Мудри, Александар (2013), Язык младих Руснацох на Фейсбуку. У: *Зборник роботох зоз першей науковей конференції Улога младих у розвою рускей националней заєднїци у Войводини*, ред. Ю. Тамаш & Б. Варга (Нови Сад: НВУ Руске слово): 31-46.
- Прчић, Твртко, Дражић, Јасмина, Милић, Мира (2021). *Српски речник новијих англицизама*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Рамач, Јулијан, Фейса, Михайло & Медєши, Гелена (1995, 1997). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник, I-II*. Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Јулијан (2002). *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Јулијан, Тимко-Дітко, Оксана, Медєши, Гелена & Фейса, Михайло (2010). *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за культуру войводянских Руснацох.
- Сабодош Рамач, Марина (2019). Англицизми у мултимедиялней програми по руски. *Studia Ruthenica* 24, 15-42.
- Фейса, Михайло (1990). *Англійски елементи у руским языку*. Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, Михайло (2013). Иновације на фонолошком нивоу у русинском језику. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* II/2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 485-490.
- Фейса, Михайло (2019). *Утицај српског језика на русински језик / Уплїв сербского языка на руски язык*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло (2019). *Уплїв англійского языка на руски язык / Influence of Serbian on Ruthenian*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло, Медєши, Гелена (2021). *Правопис руского языка зоз правописним словником*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделєнє за русинистику, Завод за культуру войводянских Руснацох, Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Хома, Оля (2019). Уплїв сербского языка на язык вистох у Рутенпресу. *Studia Ruthenica* 24, 15-42.

- Filipović, Sonja (2005). *Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Francuski, Boško (2012). *Anglicizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom*. Komunikacija i kultura online, Godina III, broj 3, 201-220.
- Jacobson, Rodolfo (ed.) (2001). *Code-switching Worldwide II*. Berlin – New York: Mouton De Gruyter.
- Milić, Mira (2011). Anglicizmi kao stilski sinonimi u dnevnim i nedeljnim novinama na srpskom jeziku. *Примењена лингвистика / Linguistique appliquée* 12, 175-185.
- Milić, Mira M. (2013). *Anglicizmi kao sinonimi u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Milić, Mira (2013). *Anglicizmi kao asocijativni stilski sinonimi u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mišić-Ilić, B. (2011). Anglosrpski i Serglish: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. U: *Jezik u upotrebi: Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*, ured. V. Vasić (Novi Sad: Filozofski fakultet & Beograd: Filološki fakultet): 71-93.
- Panić-Kavgić, Olga (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić, Tvrtko (2011). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prčić, Tvrtko (2019). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prnjat, Zorica (2013). "Pls lajkuj moj sts": anglicizmi u jeziku korisnika društvene mreže Twitter. *Primenjena lingvistika* 14, 127-137.
- Vasić, Vera, Prčić, Tvrtko, Nejgebauer, Gordana (2001). *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.
- Weinreich, Uriel (1953). *Languages in Contact – Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York.

Zinaida Budinski

ANGLICISMS – THE NEWEST LEXICAL LAYER IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

The author investigated the website Rutenpres from 2016 to 2021 concerning anglicisms, how they are used, which of them are the most frequent, how they are adapted to the Ruthenian language, whether they are used in their original form, and whether their meaning is changed in the Ruthenian language, etc. The topic of anglicisms in the Ruthenian language has already been investigated by several Ruthenian authors of scientific works, mostly by dr Mihajlo Fejsa (Фейса 1990, 2019), Sabadoš (Сабадош 2019), Aleksander Mudri (Мудри 2018) and others. Most of the anglicisms entered the Ruthenian language via the Serbian language. This paper studies the change or lack of change at the morphological level and to what degree anglicisms are integrated into the Ruthenian language system.

Keywords: anglicisms, integration, morphological adaptation, lexical change.

ЕКВИВАЛЕНТИ АНГЛИЙСКИМ ПРЕФИКСОМ У АЛИСИ У ЖЕМИ ЧУДОХ ЛУИСА КЕРОЛА НА РУСКИМ ЯЗИКУ

У потерашніх роботах и граматикох руского и англійского языка, префикси ше дефиновали и обяшньовали у меншей лебо векшей мири, и були контрастовани зоз другима языками. Медзитим, потераз префикси руского и англійского языка не були поровновани. Праве прето авторка у тей роботы будзе поровновац префикси спомнутих языкох, же би дала иншаку перспективу и помогла у розуменю як префиксох у руским, так и у англійским языку. Як корпус роботы похаснована кніжка Луиса Керола *Алиса у Жеми Чудох* на англійским и ей преклад на руски язык. През поровноване виреченьох достати заключеня хтори представени у дискусийней часци роботы.

Ключни слова: руски язык, англійски язык, префикси, контрастивна лингвистика, Луис Керол, *Алиса у Жеми Чудох*

1. УВОД

Спатраючи граматики англійского и руского языка мож заключиц же англійски лингвисти даваю увагу не лем дефинованю граматичних феноменох, цо детально поробене, але и поровнованю тих феноменох зоз истима, лебо подобнима феноменами зоз других языкох, як цо то наприклад французки лебо немецки. З другого боку, анализуочи руски граматики и науково роботы, як тоти старшого так и новшого виданя, мож обачиц же руски лингвисти фокус кладу на дефиноване и обяшньоване лем феноменох з руского языка поровнуючи их зоз українским, як Костельник и Кочиш, лебо уключую лем сербски, як Рамач, там дзе тот язык мал найвекши уплів. Тота робота написана же би ше повекшало число таких контрастивних роботах и зоз тим указало на подобносци и розлики хтори англійски и руски маю, а хтори можебуц не видно на перши попатрунок. Тиж так, тот робота може помогнуц школяром англійского языка, же би през спатранє англійских префиксох и їх прекладах на руски легчейше розумели функції и значеня префиксох обидвох языкох.

У англійским як и у руским языку розликую ше штири файти афиксох, и то префиски, суфиски, постфиски и интерфиски. Фокус тей роботы будзе на префиксох обидвох языкох, їх дефинованю, обяшньованю и контрастованю. Перше буду визначени и сумирани обяшненя англійских лингвистох, Кверка и Гринбаума. Зоз їх Граматики буду видвоєни дефиниції и приклади хтори релевантни за тему префиксох, же би їх розумене було точнейше и легчейше. Потим ше у роботы будзе писац о префиксох у руским языку, и за тоту часц буду похасновани Граматики Костельника и Рамача, а тиж так и роботы Фейси, Сегедийовой и Папуговой.

После того, робота будзе унапрямена на поровноване функційох, значеньох и хаснованьох префиксох медзи англійским и руским языком, а за тото будзе похаснована кніжка Луиса Керола *Алиса у Жеми Чудох* на оригиналним англійским, як и ей преклад на руски язык. Же би ше дошло до резултатох, перше видвоєни шицки приклади зоз префиксами на англійским языку, а потим найдзени преклади тих прикладах у руским языку. През поровноване виреченьох достали зме одвити на питанє як ше префикси англійского языка прекладаю на руски язык.

Ціль роботи перше паралельно представити і дефінувати префікси англійського і руського мови, а потім їх порівняти, щоб ще однією главною справою цієї роботи, а то як ще англійські префікси перекладаються на руську мову. У рештній частині будуть представлені і зокрема прикладами ілюстровані способи того перекладання, чим ще могли обачити у наведеному корпусі.

2. ПОПАТРУНКИ АНГЛІСТОХ

Рендолф Кверк і Сідні Грінбаум (Quirk and Greenbaum 1985: 1540-1546) хасную широкі семантичні категорії за групування префіксів, щоб оможливили їх розуміння. Та так перша категорія, префікси, чим преносять негативне значення, як це то префікси *a-* *amoral* (аморальні), *dis-* *disobey* (не послухати), *in-* *incomplete* (неповноцінний), *non-* *non-smoker* (той хто не курить) і *un-* *unfair* (не поштено).

Далі розликуємо реверзійні префікси: *de-* *defrost* (одморзнути), *dis-* *disconnect* (одкапати), і *un-* *unpack* (одпакувати) як і пейоративні префікси: *mal-* *maltreat* (злоставляти), *mis-* *miscalculate* (погрішно вирахувати/перерахувати), і *pseudo-* *pseudo-scientific* (псевдонауковий).

Од префіксів, чим означають ступінь або величину, можна виділити *arch-* *arch-enemy* (найвекший ворог), *co-* *co-pilot* (ко-пілот), *hyper-* *hyperactive* (гіперактивний), *mini-* *mini-market* (міні-маркет), *out-* *outgrow* (перороснути), *over-* *overeat* (перестати їсти), *sub-* *subconscious* (підсвідомо), *super-* *superman* (супер-людина), *sur-* *surtax* (велика порція), *ultra-* *ultra-modern* (надз модерно), і *under-* *underestimate* (поділити).

Автори наводять і префікси, чим означають орієнтацію і ставлення, а то префікси *anti-* *anti-social* (анти-соціальні), *contra-* *contra-factual* (контра-фактний), *counter-* *counter-revolution* (контрреволюція) і *pro-* *pro-communist* (про-комуніст).

Тож так, то і префікси за місцем, як це то *fore-* *foreground* (передній план), *inter-* *inter-war* (під час війни), *sub-* *subsection* (підодділення), *super-* *superstructure* (структура направлена на єдиновірнішу структуру) і *trans-* *transatlantic* (періатлантичний).

До префіксів, чим означають час, автори включають *ex-* *ex-husband* (бувши чоловік), *fore-* *foreknowledge* (скоріє дознання), *post-* *post-war* (після-війни), *pre-* *pre-school* (скоріє школи), і *re-* *re-use* (знову використовувати).

Префікси, чим означають кількість, мають грецьке або латинське походження, і автори наводять те префікси *bi-/di-* *bilingual* (білінгвальні), *diode* (діода), *poly-/multi-* *polyglot* (поліглот), *multi-* *storey* (багаторівневий), *semi-/demi-* *semicircle* (полукруг), *demigod* (полубог), *tri-* *tricycle* (трицикл), і *uni-/mono-* *unilateral* (з одного боку), *monogamy* (моногамія).

Автори розликують і неокласичні префікси, як це то *auto-* *autobiography* (автобіографія), *extra-* *extraordinary* (надзвичайний), *neo-* *neo-classical* (неокласичний), *paleo-* *paleography* (палеографія), *pan-* *pan-American* (даючи заступення у цілій Америці, панамериканський), *proto-* *prototype* (прототип), *tele-* *telephone* (телефон), і *vice-* *vice-president* (замісник голови).

На кінці, автори наводять префікси, чим змінюють значення слова, чим додати, і визначають префікси:

1. *a-* чим формує прикметники од слів, чим можуть бути патрени і як мовніки і як дієслова, як у *asleep* (той хто спить)
2. *be-* дієслова найчастіше з мовників, *befriend* (сприяти)
3. *en-* дієслова найчастіше з мовників, *entomb* (закопати/поховати)
4. *de-* *debark* (висходити з авто або літака)
5. *dis-* *disbar* (виключити з адвокатської колегії)

6. *non-* *non-stick* (непритулюючи, серб. *неприањајући*)
7. *un-* *unhorse* (спаднуц/зисц зоз коня)

3. СТАНОВИСКА РУСИНІСТОХ

У руским языку, Гавриїл Костельник у *Граматики бачваньско-рускей бешеди* дефіновал префикс, констатовал же вон меня значеня виразу гу хторому ше додава (Костельник 1923: 233), же префикси найчастейше маю дієслова, але их можу мац и други слова (исте: 242), же найвекша часц префиксох походить од применовнїкох, але же єст и таки хтори не можу стац сами, як цо то *об-* и *роз-* (исте: 243). Тиж, пришол до заключеня же з помоцу префиксох од незакончених дієсловох поставаю закончени и же часто непреходни можу постац преходни зоз префиксами *о-*, *ви-*, *пре-* *прелєциц* (исте: 273–274).

Тоту тематику детально обробел Юлиян Рамач у *Граматики руского языку*, дзе дефіновал префикси як словотворни морфеми. Вон наглашел же дієслова до хторих ше дошло зоз префиксацию означую место, стан, вельку або малу меру и час (Рамач 2002: 136-137). Рамач описал 15 префикси кед дієслова виведзени зоз дієсловох з помоцу хаснованя префиксох и то:

1. *в-/во-* (*войсц*, *влатиц*)
2. *ви-* (*висц*, *вискочиц*, *витресц*)
3. *до-* (*добегнуц*, *довариц*, *дочитац*)
4. *з-/зо-/с-* (*зисц*, *зограц*, *спечиц*)
5. *з-* сербски еквивалент *уз-* (*зоврец*, *збуриц ше*)
6. *за-* (*заплакац*, *закушиц*, *заправиц*)
7. *на-* (*намотац*, *нацагнуц*, *накруциц*)
8. *над-* (*надмудриц*, *надишиц*, *надлєциц*)
9. *о-* (*охориц*, *означиц*, *осладзиц*)
10. *об(о)-* (*облатиц*, *обишиц*, *обисц*)
11. *од(о)-* (*одвесц*, *одпасац*, *одповесц*)
12. *по-* (*пошедац*, *побешедовац*, *посипац*)
13. *под-* (*подкопац*, *подбегнуц*, *подишихнуц ше*)
14. *пре-* сербски еквивалент *пре-* (*пребегнуц*, *прескочиц*, *прекупиц*)
15. *пре-* сербски еквивалент *про-* (*прецагнуц*, *пречитац*, *препиц*)

Рамач (исте: 62) наводзи же, гоч рідше як зоз суфіксами, меновніки ше творя и зоз префиксами. То часто меновніки новшого походзеня.

1. *без-* (*безфарбовосц*, *безсмысленосц*)
2. *ви-* (*виход*, *вираз*)
3. *за-* (*зазубя*, *захрибце*)
4. *медзи-* (*медзичас*, *медзиповерх*)
5. *на-* (*наручок*, *наход*)
6. *над-* (*надпросековосц*, *надприродносц*)
7. *не-* (*невирносц*, *независносц*)
8. *о-* (*омаста*, *охрана*)
9. *од-* (*одход*, *одмазка*)
10. *по-* (*побрежє*, *Подунавє*)
11. *под-* (*поднебє*, *подшніжнік*)

12. *пре-* (*преробок, преклад*)
13. *пред-* (*предгород, предрахунок*)
14. *прейг-* (*прейгмирности*)
15. *при-* (*приморе, примирє*)
16. *роз-* (*роздраже, розвивач*)
17. *у-* (*уход, управа*)

Михайло Фейса (2017), пишуци, о англицизмах и двовидових дієсловах, обачує же зоз префіксованьом двовидово дієслова преходза до, у його терминології, тотивних дієсловах. Фейса визначує же даєдни двовидово дієслова достали префікси и так прешли до групи тотивних дієсловах, як цо то дієслово *витренирац*. Автор нагашує же ше таки префіксовани, єдновидово дієслова паралелно хасную зоз непрефіксованима, двовидовима дієсловами и фунгую як синоними. Автор тиж наводзи и приклад:

Камуфлираме их так же их нігда не найду. (тот. / зак.)

Закамуфлираме их так же их нігда не найду. (тот. / зак.)

Фейса наводзи три способи на хтори ше тота ситуація годна ришиц. Перше ришенє же ше обидва дієслова предлужа паралелно хасновац, друге же ше непрефіксовани дієслова буду вещей хасновац а префіксація будзе редундантна, а треце ришенє же ше префіксація будзе преферовац. Автор заключує же ше лєм з часом ходно увидзиц цо ше од того случи.

4. ВИГЛЄДОВАЦКИ КОРПУС

Анализуюци *Алису у Жемі Чудох* Луиса Керола на англійским языку, вицагнути виречєня у хторих обачене зявйованє префікох. Потим, у прекладу того текста на руски язык найдзєни преклади англійских виречєньох. Тоти виречєня на обидвох языках представєни у тей часци служа як корпус роботи. Слова зоз префіксами у прикладах буду италиковани.

1. а) "I wonder how many miles I've fallen by this time?" she said *aloud*.
 б) „ Любєла бим знац кєльо сом уж километри потадз спадла” гварєла *гласно*.
2. а) : she looked up, but it was all dark *overhead*:
 б) Попатрєла горє, алє *понад* ню шицко було цмє.
3. а) ... for she had read several nice little stories about children who had got burnt, and eaten up by wild beasts, and other *unpleasant* things, ...
 б) То прєто же вона прєчитала даскєлї шумни приповєдочки о дзєцох хтори ше опєкли, хторих поєдли дзиви жвири, хторих знашли вєлї други *нєприємности* ...
4. а) ... and she had never forgotten that, if you drink much from a bottle marked "poison," it is almost certain to *disagree* with you, sooner or later.
 б) ... и вона нігда не забула же кєд дахто вєльо одпиє зоз фляшки на хторєй пише „Отров”, то ше му вшєлїяк *нє зложи* зоз оргєнизмом, скорєй або познєйше.
5. а) Oh dear, what *nonsense* I'm talking!"
 б) О, божє, приповєдам *гоч цо*. "

6. a) “You ought to be *ashamed* of yourself,” said Alice,
b) „Треба же биш ше *ганьбела*,” гварела Алиса
7. a) It was the White Rabbit *returning*, splendidly dressed, with a pair of white kid-gloves in one hand and a large fan in the other:
b) То ше *вращал* Били Заяц, святочно облечени, зоз пару билих скоряних рукавицх у єдней руки и зоз вельку лепезу у другей.
8. a) They were indeed a queer-looking party that assembled on the bank—the birds with draggled feathers, the animals with their fur clinging close to them, and all dripping wet, cross, and *uncomfortable*.
b) Наисце представляли єдно чудне дружество кед ше позберали на побережю – птици зоз окляпнутим пирйом и животинї зоз шерсцу припиту гу целу, а шицки, понеже ше з нїх вода ище счурйовала, мокри, нагнївани и *напартти*.
9. a) This question the Dodo could not answer without a great deal of thought, and it sat for a long time with one finger pressed upon its *forehead* (the position in which you usually see Shakespeare, in the pictures of him), while the rest waited in silence.
b) На тото питанє Птица Додо не могла одвитовац без глібокого роздумованя и длугши час шедзела з пальцом на *чолє* (поза у хторей звичайно видзиш Шекспира на сликах), док други у цихосци чекали.
10. a) “Oh, do let me help to *undo* it!”
b) „О, допуц ми най ци поможем *розплєсц* их!”
11. a) “You insult me by talking such *nonsense*!”
b) „Уквильюєш ме док бешедуєш таки *глупосци*!”
12. a) There was no label this time with the words “DRINK ME,” but nevertheless she *uncorked* it and put it to her lips.
b) На тот завод не було нїякей цидулки зоз словами „ПІЙ МЕ”, але заш лєм, Алиса *виняла дугов* з ней и приложела ю гу устом.
13. a) ... still it was very *uncomfortable*, and, as there seemed to be no sort of chance of her ever getting out of the room again, no wonder she felt *unhappy*.
b) Заш лєм було єй барз *неприємно*, а понеже не було нїякого вигляду же вообщє дакеди видзе з тей хижи, не чудо же ше *бидно* чувствовала.
14. a) but after a few minutes she heard a voice *outside*, and stopped to listen.
b) Але о даскельо минути чула якиш глас *звонка*, та престала же би ослухла.
15. a) As soon as she was small enough to get through the door, she ran out of the house, and found quite a crowd of little animals and birds waiting *outside*.
b) Накадзи ше тельо зменшала же могла прейсц през дзвери, вибегла зоз хижи, а *вонка* ю дочекала цала єдна громада животиньох и птицх.
16. a) This was not an *encouraging* opening for a conversation.
b) Не бул то увод хтори би поволовал на розгварку.
17. a) For some minutes it puffed away without speaking; but at last it *unfolded* its arms, took the hookah out of its mouth again, and said, “So you think you’re changed, do you?”

- b) У шлідуючей хвильки Гушеніца поцапчала даскельо дими без словох же би на остатку *розплетла* руки, заш виняла пипосар з устох, и гварела: „Значи, ти думаш же ши ше пременела, чи не?”
18. a) And have grown most *uncommonly* fat;
b) и постала ши сама сланїна;
19. a) “Of the mushroom,” said the Caterpillar, just as if she had asked it *aloud*; and in another moment it was out of sight.
b) „Печарки”, одвитовала Гушеніца, як кед би питанє було *наглас* виповедзене, а у шлідуючей гвильки уж ю не було видно.
20. a) “Serpent, I say again!” repeated the Pigeon, but in a more *subdued* tone, and added with a kind of sob, “I’ve tried every way, and nothing seems to suit them!”
b) „Гад ши кед ци гварим!” повторела Голубица, але дакус *благше* и додала скоро фемкаючи: „Вшелїяк сом пробовала, але випатра же их ніч не одбива!”
21. a) ... for her neck kept getting *entangled* among the branches,
b) Шия ше ей неперивно *уплетала* до конарох
22. a) and every now and then she had to stop and *untwist* it.
b) та ше мало-мало мушела застановяц и *одмервїовац* ю.
23. a) Then they both bowed low, and their curls got *entangled* together.
b) Потим ше обидвومه так глібоко поклонели же им ше аж канджурки перикох *заплетли*.
24. a) He was looking up into the sky all the time he was speaking, and this Alice thought decidedly *uncivil*.
b) Док приповедал, цали час патрел на небо, цо Алиса охарактеровала як крайне *непристойне*.
25. a) “I shall sit here,” the Footman *remarked*, “till to-morrow——”
b) „Я ту будзем шедзиц”, *пригварел* Локай, „до ютра.”
26. a) “Oh, there goes his precious nose!”, as an *unusually* large saucepan flew close by it, and very nearly carried it off.
b) „Яй, пошол ей шумни ноцок”, зйойчала кед една *незвичайно* велька шерпенка прелетла непосредно коло бебового носа, и лемцо го не однесла зоз собу.
27. a) As soon as she had made out the proper way of nursing it (which was to twist it up into a sort of knot, and then keep tight hold of its right ear and left foot, so as to prevent its *undoing* itself), she carried it out into the open air.
b) Накадзи винашла вигодни способ за триманє (хтори ше состоял у тим же бебу скруцела на цошка цо могло буц и гузел, та ю вец моцно тримала за праве ухо и лїву ногу же би ше не *випросцела*), винесла ю вонка на воздух.
28. a) The poor little thing sobbed again (or grunted, it was *impossible* to say which), and they went on for some while in silence.
b) Бидне мале существо знова застукало од плачу (або загрузлєло; *не було* можлїве повесц цо ше ту стало), та кратши час ишли без словох.
29. a) ... a Dormouse was sitting between them, fast *asleep*, and the other two were using it as a cushion, resting their elbows on it, and talking over its head.

- b) Єден Пух шедзел медзи німа и твардо *спал*, а гевти двома ше наслонєли на нього з локцями и приповедали понад його голову.
30. a) "Have some wine," the March Hare said in an *encouraging* tone.
b) „Послуж ше зоз вином,” понукнул Марцов Заяц *любезно*.
31. a) ... he had taken his watch out of his pocket, and was looking at it *uneasily*, shaking it every now and then, and holding it to his ear.
b) Винял свою годзинку з кишенки, патрел на ню *знесмирено*, покивовал ю з часу на час и приношел гу уху.
32. a) "The Dormouse is *asleep* again," said the Hatter, and he poured a little hot tea upon its nose.
b) „Пух знова *заспал*,” обачел Калапар и усипал му горучого чаю на нос.
33. a) The Dormouse shook its head *impatiently*, and said, without opening its eyes, "Of course, of course: just what I was going to *remark* myself."
b) Пух *несцерпезливо* затресол з голову и, не отвераючи очи, гварел: „Розуми ше, розуми ше! Праве и я то сцел *замерковац*.”
34. a) Alice tried to fancy to herself what such an *extraordinary* way of living would be like, but it puzzled her too much ...
b) Алиса пробовала задумац на цо би таки *окремни* способ живота випатрал, але то ей досц розошало думки ...
35. a) ... the March Hare moved into the Dormouse's place, and Alice rather *unwillingly* took the place of the March Hare.
b) Марцов Заяц ше премесцел на Пухово место, а Алиса досц *недзечно* завжала место Марцового Заяца.
36. a) "Now, I'll manage better this time," she said to herself, and began by taking the little golden key, and *unlocking* the door that led into the garden.
b) „А тєраз, тєраз ми то уж будзе лєпше исц,” гварела самей себе и, пошла з тим же вжала златни ключик та *одомкла* дзвери хтори водзели до гевтей загради.
37. a) "I heard the Queen say only yesterday you deserved to be *beheaded*."
b) „Праве сом вчєра чула кєд Кралїца гуторєла же ши заслужєла *остац без глави*.”
38. a) and when she had got its head down, and was going to begin again, it was very provoking to find that the hedgehog had *unrolled* itself.
b) А кєд би му заш лєм намєсцєла голову и сцєла шицко почац ознова, секирало ю кєд видзєла же ше їж *одмотал* и рихтал ше одшмикац.
39. a) Alice began to feel very *uneasy* ...
b) Алиса ше уж почала чувствовац барз *неслагодно* ...
40. a) They're dreadfully fond of *beheading* people here: ...
b) Вони ту страшно любя *знімац* людзом *глави* ...
41. a) ... the great wonder is, that there's any one left *alive*!"
b) Вєлькє чудо же ище дахто остал *живи*!"
42. a) "Don't be *impertinent*," said the King, "and don't look at me like that!"
b) „Не будз *безочливи*,” опомнул го Краль, „и не пать так на мнє!”
43. a) "Well, it must be *removed*," said the King very decidedly;

- б) „Е, муши ше го *одстраніц*,” гварел Краль барз одлучно ...
44. а) The Cat’s head began fading away the moment he was gone, and, by the time he had come back with the Duchess, it had entirely *disappeared*:
- б) Кандурова глава почала капац у истей хвильки кед кат пошол, и по хвильку кед ше врацел з Войводкиню, уж цалком *щезла*.
45. а) “Come, that’s a good thing!” she said to herself, for she had felt quite *unhappy* at the number of executions the Queen had ordered.
- б) „Е, то наисце фино!” хварела Алиса у себе, понеже була барз *нещешліва* пре таке вельке число смертельних карох хтори Краліца наказала вивершиц.
46. а) Alice did not feel *encouraged* to ask any more questions about it ...
- б) Алиса у себе вещей не *винаходзела* *шмелосци* поставяц нови питаня у вязи зоз тим ...
47. а) “No, no! The adventures first,” said the Gryphon in an *impatient* tone: “explanations take such a dreadful time.”
- б) „Не, не! Перше дожица,” умишал ше Грифон *нещцерпезліво*, „за толкованя треба страшно вельо часу.”
48. а) “Well, I never heard it before,” said the Mock Turtle; “but it sounds *uncommon nonsense*.”
- б) „Е, я то скорей анї не чула,” гварела Фалшива Коритнявка, „але ми звучи як даяки *незвичайни безсмыслел*.”
49. а) Alice did not dare to *disobey*, though she felt sure it would all come wrong ...
- б) Алиса ше не одшмелєла не *послухац*, гоч чувствовала же знова шицко випадне наспак ...
50. а) On this the White Rabbit blew three blasts on the trumpet, and then *unrolled* the parchment-scroll, and read as follows:
- б) На тото Били Заяц три раз затрубел, а потим *розруцел* ролну пергаменту и пречитал ...
51. а) This did not seem to *encourage* the witness at all ...
- б) То, випатра вообщє не *подимелєло* шведка.
52. а) ... he kept shifting from one foot to the other looking *uneasily* at the Queen, and in his confusion he bit a large piece out of his teacup instead of the bread-and-butter.
- б) Почал ше премесцовац з ноги на ногу, патриц *неспокойно* на Краліцу, и у шицкей своєй змухавеносци одгризол вельки фалат шольки за чай место фалатка хлеба з маслом.
53. а) “*Behead* that Dormouse!”
- б) „*Одрубце* главу тому Пухови!”
54. а) *Suppress* him!
- б) *Вивершице* прицисок на нього.
55. а) For some minutes the whole court was in confusion, getting the Dormouse turned out, and, by the time they had settled down again, the cook had *disappeared*.
- б) Єден час у цалей дворани запаановал вельки непорядок док вируцовали Пуха, а по хвильку кед ше знова шицко змирело, кухарка *щезла*.

56. a) “Really, my dear, you must cross-examine the next witness. It quite makes my *forehead* ache!”

b) „Наисце, мила моя, ти будзеш мушиц шлїдуючого шведка випитац воздлуж и попрейга. Мнє цошка од того заболєла *глава*!”

57. a) Alice looked at the jury-box, and saw that, in her haste, she had put the Lizard in head downwards, and the poor little thing was waving its tail about in a melancholy way, being quite *unable* to move.

b) Алиса попатрєла на поротнїцку лавку, збачєла жє од вєлького понагляня Ящурку поставєла з главу на долу, та биднє малє створєнє жалощнє махало зоз хвостом понєжє *нє було у можлївосци* вибахтац шє.

58. a) ... they set to work very diligently to write out a history of the accident, all except the Lizard, who seemed too much *overcome* to do anything but sit with its mouth open, gazing up into the roof of the court.

b) ... вони шє барз вредно прилапєли описованя того нєщєшлївого случая, шицки окрєм Ящурки, хтори шє, випатра, на тєльо *потресол* жє нє могол нїч иншє лєм шєдзиц зоз отворєнима устами и ужєрац шє до повали судскєй дворани.

59. a) “*Unimportant*, your Majesty means, of course,” he said, in a very respectful tone, but frowning and making faces at him as he spoke.

b) „*Нє важнє*, сцєло повєсц вашо височєство, розуми шє,” гварєл зоз полно почитованя, алє шє хмурєл и правєл гримаси на ньго док бєшєдовал.

60. a) He *unfolded* the paper as he spoke, and added “It isn’t a letter, after all: it’s a set of verses.”

b) Док бєшєдовал *розкруцєл* цидулку и додал: „Заш лєм то нє писмо, то якишиц стихи.”

61. a) The *unfortunate* little Bill had left off writing on his slate with one finger, as he found it made no mark;

b) *Нєщєшлїви* мали Бил шє охабєл писаня з єдним пальцом по таблїчки, бо винашол жє нє охабя нїяки шлїд.

62. a) once more the shriek of the Gryphon, the squeaking of the Lizard’s slate-pencil, and the choking of the *suppressed* guinea-pigs, filled the air, mixed up with the distant sob of the miserable Mock Turtle.

b) ... врищанє Грїфона, шкрипанє Ящуркового клайбаса за таблїчки, и стуканє *прициснутих* морских прашатох, ознова виполнєли воздух и мишали шє зоз оддалєнима финканями биднєй Фалшивєй Коритнявки.

5. ДИСКУСИЯ

У текстѹ обачєни зявйованя штернац прєфиксох, а прєз поровнованє англїйских прикладох и їх прєкладох на руски язык, достати вєцєй закључєня о подобносцох и розликох прєфиксох обидвох языкох. Тоти закључєня буду прєдставєни у тєй часци прєз коментарованє каждого англїйского прєфикса окрємє, його хаснованя и значєня, а вєц и способох на хтори тот прєфикс прєложєни на руски язык.

Прєфикс *a-*, як англїйски лингвисти пояснюю, у англїйским замєнює файту слова хторому є додати, хаснує шє лєм зоз прикметнїками, и можє прєношиц нєгативнє значєнє. У *Алиси* видзимє приклади того прєфиксу у комбинацїи зоз прикметнїками, и

то *aloud* и *alive*. У прекладах тих прикладах на руски язык мож обачиц же ше вони тиж прекладаю зоз прикметніками, *гласно* и *живи*, медзитим, префікси ше на тоті прикметніки не додаваю. Мож розликовац єден случай дзе присловнік *aloud* на руски бул преложени зоз префіксом *на-* и меновніком *глас*, а зоз того мож заключиц же тот присловнік ма два преклади у *Алиси*, перши у значеню же дацо виповедзене зоз гласом моцнейшим як у звичайней бешеди, а други же дацо виповедзене не лєм у своїх думках але и наглас.

Попри тих двох прикладах, у *Алиси* видзимо и приклад *ashamed*, дзе ше префікс *a-* додава на основу дієслова *shame* и од дієслова прави прикметнік. На руски язык таки приклади преложени зоз дієсловом *ганьбиц ше* у одвитующей особи и числу без префікса.

Треци случай у хторим мож видзиц префікс *a-* то зоз дієсловом *sleep*, же би указал на другше тирванє того дієслова. У прекладу *Алиси* на руски мож видзиц два способи прекладаня того прикладу. Перши способ то же би ше прикметнік *asleep* преложел зоз дієсловом *спац* у одвитующей особи и числу без префікса, а други же би ше на тото дієслово додал и префікс *за-*, та би ше достало дієслово *заснал*. Треба наглашиц же други способ прекладаня приноси и пременки у значеню, и наглашує же ше тота активносц праве случела, односно же особа лєм цо почала спац.

Префікс *over-* мож видзиц у двох прикладах, и то раз зоз меновніком, *overhead*, и раз зоз дієсловом, *overcome*. Перши приклад на руски язык преложени зоз присловніком, понеже у тим языку нет ідентичней конструкції, т.є. *префікс + меновнік*, зоз истим значенєм. Та так, присловнік *overhead* преложени як *понад*. Пре исту причину непостояня конструкції, други приклад, *overcome*, преложени зоз дієсловом *потресц ше* у одвитующей особи и числу.

Префікс *in-*, односно його аломорф *im-* хтори ше у *Алиси* зявює у вещей нагодох, може ше зявиц и зоз меновніками и зоз прикметніками, а тиж так преноши негативне значенє. Префікс ше зявює зоз прикметніками *possible*, *patient* и *pertinent*. Перши два приклади по конструкції и значеню ше у руским не розликую од англійского языка, та ше прекладаю зоз одрекаючим словом *не* и прикметніками *можливе* и *сцєрпєзлїво*. Треба додац же ше тот префікс зявює у тексту и зоз присловніком *patiently*, але ше на руски преклада на исти способ як и прикметнік того слова. Приклад *impertinent* ше розликує од предходзацих двох по єдним одступаню, а то же ше префікс *im-* преклада зоз префіксом *без-*.

Префікс *in-*, попри того же преноши негативне значенє як и горе спомнути префікс, ма и реверзийне значенє. Негативне значенє того префікса видно у прикладах *unpleasant*, *uncomfortable*, *unhappy*, *uncivil*, *unusually*, *uneasily*, *uneasy*, *unwillingly*, *unfortunate*, *unimportant*, *uncommon* и *unable*, хторе мож обачиц и у прекладах на руски язык по словку *не-*, хторе преноши негативне значенє. Та так преклади тих прикладах *неприємности*, *неприємно*, *нещєшлїва* (або *бидна* хаснованє як синоним), *непристойне*, *незвичайно*, *неспокойно* (або синоним *зємирено*), *нелагодно*, *недзєчно*, *нещєшлїви*, *неважне*, *незвичайни* и *не* у *можлївосци*. Єдини приклад хтори ше видвоєл зоз того шаблону то приклад *uncommonly*, хтори преложени описно же би ше читательови прибіжело хаснованє. Спрам того, фраза *uncommonly fat* преложена зоз фразу *сама сланїна*. Тиж треба додац же ше у тексту на єдним месцє *uncomfortable* не преложело по праве описаним принципу, але як *напарти*, бо ше зоз тим словом лєпше преноши значенє.

Як цо праве було спомнуте, префікс *in-* ма и реверзийне значенє, хторе ше у руским языку преноши зоз даскелїма префіксами. Перши, то префікс *роз-* як у прикладах *розплєсц* (англ. *undo* и *unfold*), *розруцєл* (англ. *unrolled*), и *розкруцєл* (англ. *unfold*), вєц префікс *од-* як у *одмервїовац* (англ. *untwist*), *одомкла* (англ. *unlocking*) и

одмотал (англ. *unrolled*), и префикс *ви-* як у *винпросцела* (англ. *to prevent its undoing itself*) и *виняла* [дугов] (англ. *uncorked*).

Префикс *dis-*, як и прешли префикс, може мац негативне и реверзийне значене, а за обидва найдзени приклади у *Алиси*. Приклади за негативне значене то дієслова *disagree* и *disobey*. Таки приклади предложени на исти способ як и приклади зоз другима префиксами хтори преношели негативне значене, односно словко *не* и дієслово. Прето, дієслово *disagree* предложене на руски як *не зложи*, а *disobey* як *не послухац*. Реверзийне значене того англійского префикса видно у прикладу *disappeared*, а понеже у руским языку реверзия у тим прикладу не означена зоз префиксом але зоз цалим дієсловом, так и дієслово *щезнуц* (у тексту *щезла*) було вихасноване.

Префикс *nonsense* ше у тексту на англійским зявює лем у єдней конструкції и то як меновнік *nonsense*, а на руски язык є предложена на три способи. Перши способ то зоз меновніцким еквивалентом *глупосц*, и тот способ найчастейше хасновани. У других прикладах, углавним у диялогах, *nonsense* предложене як *гоч цо*. У тексту бул лем єден приклад дзе за прекладане того меновніка зоз префиксом була похаснована иста конструкція и буквални преклад, та *nonsense* предложене як *безсмисел*.

Префикс *re-* ше у тексту зявює три раз, *return*, *remark* и *remove*. Мож обачиц же ше тот префикс у тексту зявює вше у комбинації префикс и дієслово, а на руски є предложене на исти способ. Спрам того, дієслова *return*, *remark* и *remove* предложени як дієслова *вращац*, *замерковац/пригварити* и *одстранити*.

Префикс *fore-* ше у тексту видзи на два заводи, але злучене зоз истим меновніком, *head*. На руски язык, тот меновнік першираз предложени як *чоло*, цо би було буквалне значене меновніка, другираз як *глава*, прето же у руским егзистує колокация *болі глава*, а не *болі чоло*.

Префикс *out-* у тексту прави присловнік *outside*, хтори на руски предложени на два способи, и то як присловніки *вонка* и *звонка*. Треба же би ше наглашела розлична ниянса значеня тих присловнікох, а то же перши присловнік указує лем на место дії, а други и на место и на напрям дії.

Префикс *en-* меня файту слова хторому є додати, и найчастейше прави дієслова зоз меновнікох. То видзимо и у тексту дзе тот префикс прави дієслова *entangled* и *encourage*, и меновнік *encouraging*. Перше дієслово предложене на руски на два способи, а обидва зоз префиксами, и то префикси *у-* и *за-*, та достате *уплетала* и *заплетли*. Дієслово *encourage* тиж ма два преклади, и то єден баржей описни *винаходзела имелосци*, а други хтори вецей одвитує оригиналней конструкції и значеню дієслово *подшмелело*, дзе видно и преклад префикса *en-* и то *под-*. Меновнік *encouraging*, з другого боку, тиж ма два преклади але су розлични од прекладах истого дієслова. Перши преклад, *поволовал*, у себе ма префикс *по-*, медзитим, не мож повесц же то преклад англійского префикса, прето же у тей нагоди, англійски меновнік предложени не буквално, але описно. Други преклад, *любезно*, тиж не буквални преклад, але є ту похасновани прето же, спатраючи контекст, адекватнейше преноши значене.

Префикс *sub-*, як у *subdued* [tone], предложени зоз присловніком *благше*, бо у руским постої колокация *благши тон*, и ту є вихаснована.

Префикс *extra-* неокласични префикс и хаснує ше лем зоз прикметніками, а у тексту то *extraordinary*. Тот прикметнік предложени як *окремни* и одвитує контексту у хторим ше находзи.

Префикс *be-* ше хаснує вше же би ше од меновніка *head* направело дієслово *behead*, а на руски тото дієслово предложене на даскельо способи, и то як *остац без глави*, *одрубац главу* и *знімац глави*. Тото цо шицки три способи маю заєдніцке то же меновнік *head* предложени як меновніцки еквивалент руского *глава*, а префикс зоз

хторим у англійським направене дієслово преложени як окреме дієслово *остац*, *одрубац* и *знімац*.

Префикс *sup-* похасновани раз же би було направене дієслово *suppress*, а другираз прикметнік *suppressed*. Дієслово преложене зоз комбинацію дієслова и меновніка, т. є. *вивершиц прицисок*, а прикметнік преложени зоз прикметніцким еквивалентом руского, и то *прициснутих*.

6. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Тото цо очиглядне и цо ше перше може обачиц аналижуюци теорійну часц тей роботи, то же и англійськи и руски лингвісти обачую префиксованє у своїх языках, и визначую го як єден зоз способох за творенє нових словох. Тоти новостворени слова, як лингвісти обидвох языках заключую, углавним дієслова, меновніки и прикметніки, кед им ше меня структура пре додату морфему, а у даєдних случайох и сама файта. Попри того, лингвісти ше складаю же префикси, окрем можлівого меняня структури, можу пременіц и значенє слова гу свойому значеню. Руски лингвіста хтори найвещей писал о префиксах, Рамач, и англійськи лингвісти визначую значеня префиксах од хторих ше даєдни и преклопю. Тоти значеня хтори заєдніцки префиксом обидвох языках то значенє места, стану, велькей або малей мери, часу и одношеня медзи предметами. Медзитим, пре вельки уплів латинского и французкого языка на англійськи, у тим языку мож обачиц значеня префиксах хторих у руским языку нєт. Так, наприклад, префикси правя деминутиви и аугментативи. Зяваю ше и пейоративни и орієнтаційни префикси, як и неокласични и префикси греческого або латинского походзеня.

У корпусу роботи визначени виреченя зоз *Алиси* у хторих мож обачиц префикс на даєдним слову и у корпусу през паралелне спатранє англійських и руских верзийох виреченьох мож ясно видиц як ше англійськи префикси прекладаю на руски язык, а тиж так визначели ше подобносци и розлики значеня, форми и функції хтори тоти префикси маю у двох виглєдованих языках. Єдна зоз розликох хтора була обачена то же у даєдних случайох англійськи префикс ше нє преклада на руски, и то ше углавним случує при дієсловах, а приклад єдного такого префикса англійськи префикс *a-* хтори на руски нє бул преложени та так дієслово *asleep* у векшини случайох, преложени зоз дієсловом без префикса, односно зоз дієсловом *спац*.

Попри розликох, обачени и подобносци у префиксацийі хтори тоти два языки маю. Перша подобносц то же англійськи префикси хтори маю негативне значенє на руски язык преложени зоз словом тиж негативного значеня. Та так, префикси *in-*, односно *im-*, *un-* и *dis-* на руски преложени зоз словом *нє*, и гоч нє функціонує як префикс, тото словко преноши исте значенє як и наведзени англійськи префикси. Попри того, обачена була и подобносц при префиксах хтори означую реверзию, а то же у обидвох языках тота реверзия постої и у обидвох языках є визначена зоз префиксами.

На концу роботи, требало би визначиц же за корпус було вжате литературне діло и його преклад, а понеже ше діло нє може прекладац слово за слово, даєдни одступаня од наведзених правилх ше случу. Праве пре тото, у прекладу того текста, кед є патрени ведно зоз оригиналом, мож обачиц же даєдни слова зоз префиксами хтори були похасновани у своїм пренєшеним значеню, на руски преложени описно, меркуюци на семантику, т. є. же би ше слика хтору Керол сцел приказац, пренєсла и у прекладу, а нє на синтаксу, односно на тото чи префикс преложени чи нє.

ЛИТЕРАТУРА

Caroll, Lewis. (1865). *Alice In Wonderland*. New York: Macmillan.

- Костельник, Гавриїл. (1923). *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. РНПД. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Quirk, R. and Greenbaum, S. (1990). *A Student's Grammar of the English Language*. Harlow: Longman.
- Рамач, Ю. (2002). *Граматика руского языка*. Нови Сад: Завод за уџбенике.
- Фейса, М. (2017). Квантитативне зекшане двовидових дїєсловох. *Studia Ruthenica* 22, 127-133.

Marina Šlemender

THE EQUIVALENTS TO ENGLISH PREFIXES IN *ALICE IN WONDERLAND* BY LEWIS CARROLL IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

English and Ruthenian linguists find prefixation to be one of the ways for word formation, however, these two linguistic phenomena are not identical, nor does their functions completely overlap. For this reason, the purpose of the paper was to find both similarities and differences of this process between the two languages in question. First, the prefixes of English language were explained and defined, and after that the same was done for the prefixes of the Ruthenian language. The corpus of this paper was the work of Lewis Carroll *Alice In Wonderland* in the original English language, and its translation in the Ruthenian language. The prefixes were found in the English version of this novel, and those example were extracted from the text. After that, the translations of these examples were found in the Ruthenian version of this novel, and by using parallel analysis, the sentences in the two languages were contrasted and the conclusions about the prefixation were drawn.

Key words: Ruthenian language, English language, prefixes, contrastive linguistics, Lewis Carroll, *Alice In Wonderland*.

КЕЉО ШЕ ПЕЙЗАЖНО-АРХИТЕКТОНСКЕ УШОРЕНЕ ПРЕДНЬОГО ДВОРА ЗАТРИМАЛО ПРИ НОВИХ ГЕНЕРАЦИЈОХ

През историю шлебодно мож повесц же человек цо будовал, будовал так же би йому одвитвало и же би шицко було у складзе зоз природу. З часом ше даєдни принципи меняли, так же часто тераз цо человек будує лебо реновира, патри так же би лем йому одвитовало, а даєдни важни принципи як цо то ускладзованє зоз природу часто вихабени. У Коцуре, у руских обисцох котри будувани 50-их рокох и скорей, пришло до змени генерацийох. Хижи реновирани, а тиж так вельки пременки прецerpели и заградки и сам випатрунок двора. Циль роботи бул на прикладу односно дворох у руских обисцох у Коцуре указац як скорей випатрали заградки, кельо ше пременели, кельо затримали стари випатрунок, а кельо достали нови, зоз наглашеньом на заградки котра ше находзела опрез отвореного конку. На основи позбраних податкох, фотографийох котри автор зазначел подцагнута парарела медзи двома периодами, дзе розлика коло 70 и вецей роки.

Ключни слова: заградка опрез конку, ушорене заградки, история, стародавни файти рошлінох, руске обисце, нови генерациї, валал, Коцур.

УВОД

Хижа, односно обисце (будинок и двор) на валалє представя основу у котрей человек жиє односно окончує основни животни функції. Хижу и двор человек прилагодзує своїм потребом, та так кед ше фамелия заніма зоз польопривреду, предні двор будзе унапрямени гу тому же би мал шлебодни уход до заднього двора дзе ше находза помоцни обекти. Велї фамелиї ше одлучую жиц на валалє прето же маю єден вид комфорносци, медзитим польопривреда им не примарне жридли приходоx. Та у тим случаю найчастейше розпорядок иншаки, найдзе ше гаража за авто, лебо место за одпочивок.

Кед ше огляднеме през историю, руски обисца, односно пейзажне архитeктонске ушорене двора водзело ше по принципу ушориц так же би було красне, але же би не було вельо роботи коло нього. «У найстарших обисцох предні и задні двор не були преградзени... Кед ше почало правиц хижи так же би шицки були обрацени на улїчку, почало ше преградзовац двори» (Папуга, 2012:41). Двори найчастейше були вельки, дзе ишол перше предні двор (репрезентативни) потим задні двор (у котрим були помоцни обекти, машини, живина, статок) и на концу заграда. Хижа не була уцагнута до двора, але ше ю будовало на регулацийней линиї, и на улїци дахто тиж так мал заградку. Ушорене двора було шлебодне, кому як одвитовало, але з оглядом же ше скорей фамелиї занімали зоз польопривреду, будовали подобни хижи, та им и двори подобно випатрали. «Руски хижи будовани шицки на єден способ. ... Кажда руска хижа стої обрацена з предком до двора, а з єдним боком на улїцу, так же єден облак або два патра на улїцу» (Гнатюк, 1988:90). «Еци кед ше нашо Руснаци приселели по розказу Мариї Терезиї мушелї посадзиц ягоди – 6 на улїцу и 6 до двора дзе ше дзелело гумно од загради (Сабо Дайко, 2001:74). «Кажда хижа ма од двора конк, але вон не таки узки як у нас, направени лем просто уходних дзвероx, але ше пресцера през цалу длужину хижи и ма свойо власни дзвери хтори виходза на улїцу. ... Од улїци кажде обисце ма мурик зоз цеглох. Медзи муриком стої лем єдна капура, през хтору уходзи коч, и капурка. Скоро у каждам дворе посадзени пар древка, найчастейше яблонї, грушки, ягоди або шлївки» (Гнатюк, 1988:90,91). «По преднім дворе не ходзела живина, вон од заднього двора бул преградзени зоз латками або з прощами. Коло отвореного конку могло буц

посаджене даяке квеце або древо (грушки). Просто хижи могла буц заградка, дзе росла желенява, або ше ту могла находзиц пайта ¹, шопа, кош або гамбар» (Папуга, 2012: 41). «У веліх газдох ест окремни кухні на дворе, дзе варя и печу хлеб. Маю гліняни миски и танери, а порцуланово хасную за едзене лем на вельки швета и кед приду госци»² (Мушинка, 1989:23).

Пейзажно-архитектонске ушорене преднього двора у руских обисцох було у шлебодним стилу. Не були строги форми заградкох, хтори були заквитнуті цали рок. «Рошліні котри росли у заградки мали прекрасни пах и незвичайну форму квітка. Рошліні були odporни на сушу, на рижни хороти и инсекти, а не мали вельку потребу за отримованьом и наводньованьом, а заш лем давали свой максимум» (<https://www.agromedia.rs/agro-teme/ukrasno-i-lekovito-bilje/seoska-basta-koje-vrste-cveca-su-gajile-nase-bake/-01.05.>). Гибриди ище не достали на своей моци, та ше пестовало лем домашне квеце. Пластики и пластични черепи не було. За садзене ше найчастейше хасновала стара судзина, лебо гліняни черепи. Заградки ше оградзовало зоз цеглами котри були зложени зукосо до пола у жеми. Дараз ше вони билели зоз вапном, та заградка доставала упечаток же є векша. Двори ридко кеди були зашати зоз траву. Трава росла углавним на уліци, а у дворе кед ей и було, то була мала поверхносц. Векша часц двора була вискладана зоз цеглох. Скорей не було косачки, та ше кошело зоз косу. Же би ше цо меней кошело, на уліци ше садзела заградка. Тота заградка могла буц вонконцом попод облак, а була и менша, дзе ше наглашовал лем уход до двора.

Мурички були зоз цеглох, а скоро кажде, кед и не кажде обисце за купурку, коло мурика, мало посадзену орону (*Syringa vulgaris* L.). Окрем оргони котра найчастейше була лиловей фарби, простих квіткох, од другого дендроложского материялу у заградки росло майово (*Philadelphus coronarius* L.), шнігово лабди (*Viburnum opulus* L.), божури (*Paeonia officinalis* L.), ружи (*Rosa* sp.). До часци преднього двора котра бліжей задньому двору ше садзело грозно (*Vitis vinifera* L.). Тоти котри мали часу, а и места, до заградки садзели гузбанок (*Buxus sempervirens* L.), лем праве за посциговане красней, здравей форми требало видвоіц час за орезоване и формоване жаданого випатрунку. Газдиньом найлегчейше було пошац еднорочне квеце. На яр ше пошес, цалу вегетацию квітне, и на ешень ше збера нашене. Од еднорочних квецох ше садзело: лепе (*Callistephus chinensis* L.), нохцики (*Calendula officinalis* L.), когутов гребень (*Celosia cristata*), босорчата (*Zinnia elegans* Jacq.), легине (*Impatiens balsamina* L.), вечарша фрайла (ештике) (*Matthiola longipetala* Vent.), клобучки (*Calystegia sepium* L.), чинги бинги (*Aquilegia* sp. L.). На яр заградку украшовало цибульково квеце: подшніжніки (*Galanthus nivalis* L.), гвиздожки (кичкириджки) (*Narcissus* sp. L.), канчовики (зомбульки) (*Hyacinthus orientalis* L.), туліпани (*Tulipa* sp. L.), лелії (*Iris germanica* L.). Потим пришла дюрдіца (*Convallaria majalis* L.), незабудка (*Myosotis* sp. L.), турски гвоздзик (*Dianthus barbatus* L.), жимска фиялка (*Erysimum cheiri* L.), пшички (*Antirrhinum majus* L.), йоргині (*Dahlia* sp.), потим марийово лелії (*Lilium candidum* L.), гарангвиранг (*Fritillaria imperialis* L.), вербинка (*Verbena officinalis* L.), мальва (*Althaea rosea* L.), гола лейди (*Lycoris squamigera* Maxim.), мушкатли (*Pelargonium* sp.) (котри часто були посадзени до черепа, и то були стояци мушкатли, не цагаци), ешеньски ружи (*Chrysanthemum indicum* L.) и други³.

¹Мала хижа на дворе котра не ма облак з преднього боку, як помощни будинок. Затримана є у даєдних обисцох.

²«У многих господарів суть осібіи кухні на дворі, де варить та і хліб печуть. В таких глиняні миски і тарелі, а порцелянові хаснують до їди лиш на великі свята, або коли прийдуть гості».

³Народни назви рошлінох превжати зоз *Назви рошлінох и животиньох у руским язичу*, автор Оксана Тимко Дітко, Вуковар, 2016

ЦИЛЬ РОБОТИ

Ціль роботи на основі писаней літератури і фотографійох указац як скорей випатрал предні двор у руских обисцох зоз акцентом на ушорйованю заградки котра ше находзела опрез отвореного конку (кед ю того обисце мало). На основі прикладах поровнац кельо нови генерації, односно нови часи мали вплив на ушорйованє заградки, а кельо ше затримал стари, дакедишні випатрунок и котри ше рошліни садза.

МАТЕРИЯЛ И МЕТОД РОБОТИ

Писани жридла котри описую як точно випатрали заградки, котри файти рошлінох росли, мало єст. Зоз фотографійох котри указую прешли часи, мож досц того дознац, але ридко дзе мож найсц фотографію котра указує як точно заградка випатрала и котри ше рошліни садзели. Найчастейше ше хасновали народни мена рошлінох, та ше случовало же иста рошліна мала два лебо вецей розлични назви.

За вигледованє/поровнованє вжати двори, односно заградки хижох⁴ у Коцуре котри будовани 50-тих рокох прешлого вику. Будовали их генерації народзени `20-тих рокох прешлого вику, та ше ишло по предпоставки же випатрунок двора односно заградка котра ше у нїм находзи лебо ше находзела стара коло 100 роки. Хижи добре будовани, стабилни су, та нови генерації котри пришли до нїх бивац лем их прилагодзели новшим часом и своїм потребом. На терену направени фотографії и зазначени розгварки зоз людзми котри жию у тих хижох о тим цо шицко меняли односно зачували. На основі позбераней літератури мож одредзиц цо углавним каждая заградка односно двор мал. Потим направени критеріюми по котрих ше водзела анализа самого двора и цо шицко у нїм заступене. Критеріюми шлідуюци:

1. Хижа будована на регуляційней линії
2. Двор вискладани зоз цеглох, лебо єдна часц
3. Одвоєни предні и задні двор (ограда проще)
4. Цегли коло заградки
5. Отворени конк и заградка опрез конку
6. За капуру/муриком оргона
7. Овоцovo древо у заградки
8. Цо меней гибриди квецох
9. Найменей 6 файти квеца котри начишлєни у Увосу
10. Помощни просторії, елементи у дворе (студня, пайта, шопа ...)

Же би ше за двор односно заградку поведло же ше не пременєла т.є. же заш лєм векша часц дакедишнього випатрунку затримана, потребне же би вона задоволєла голєм 6 од 10 горе наведзених критеріюмох.

⁴Вибор хижох односно заградкох бул по случайним авторовим виборе

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ И ДИСКУСИЯ

У Коцуре генерално ест мало обисца котри затримали старши випатрунок двора, а и кед є затримани вон ше углавним не отримує. Унешени вельки пременки, найчастейше тоти котри олегчую отримованє самого двора, та ше вельки файти квецох вещей не пестую, а двори вибетоновани, лебо зашата трава.

Обисце 1: Двор не прецербел векши пременки, розпорядок заградкох остал исти. Дращка котра водзела од капурки по задні двор донедавна була вискладана зоз цеглох, а помедзи нїх росло лядово квеце (*Portulaca* sp. L) (Дудаш, 2021:36). Тераз коло дражки рошню гибридни ружи. Медзитим, пре легчейше отримованє тотя цала часц ше бетонує. Уход до заднього двора тиж так бул вискладани зоз цеглох, але цегли з часом виняти и зашата трава. (Задні двор не вискладани зоз цеглох.). Хижа ма отворени конк, котри приспобобени новшому випатрунку (заменєни цегелки, гарадичи з цеглох заменєни з бетоновима). Заградка котра ше находзи опрез конку дакус пременєла димензиї, односно зменшана є. Заградка скорей була оградзена зоз цеглами, але тераз ма нїзку бетонску ограду котра не допущує вилїванє гліни. У ней рошню найвещей ружи (*Rosa* sp.), потим лелиї (*Lilium* sp.), ешеньски ружи (*Chrysanthemum* sp.), вяри туліпани (*Tulipa* sp.). Скорей ту росло овоцовой древо, але з оглядом же вешенї прави бруд, виняте є (Слика 1.). З другого боку, коло сушедовой хижи, такой за капуру рошне била оргона (*Syringa* sp.). Шор гибридных ружох идзе по пайпу (котра тераз шопа, а з преднього боку направене место за роштил). У тей заградки рошне ище и божур (*Paeonia* sp.), жимска мушкатла (*Geranium* sp.), овоцовой древо (*Malus* sp.), а »часц преходу зоз преднього до заднього двора наменєна за винову лозу (*Vitis* sp.), єдну зоз найстарших рошлінох котра ше затримала у тей заградки (Дудаш, 2021:35) (Слика 2.).

Критериюми котри двор виполнює то 1, 3, 5, 6, 7, 10. Односно, хижа будована на регуляцийней линиї, одвоєни предні и задні двор, гоч заградка коло конку оградзена, не оградзена є зоз цеглами. Хижа ма отворени конк, за муриком оргону, овоцовой древо у заградки (посадзене не так давно), а окрем овооцового древа ту и винова лоза. У заградки не рошню домашні файти квецох, бо доминую гибриди. А кед слово о помощних просторийох, ту пайта, котра тераз ма функцию шопи. Заградка виполнює шейсц од дзешец критериюмох, та гоч не ма квеца котри не гибридни, форму дакедишнього випатрунку затримала.

Слика 1. Заградка опрез конку

Слика 2. Вибетонована дражка,
винова лоза коло сушеда

Обисце 2: Уход до двора скорей бул вискладани зоз цеглох, тераз є заменєни зоз бетоном, медзитим у єдней часци коло хижи охабени цегли (Слика 3.). У тей часци тераз квице у черепу, а ружа котра рошне ма вещей як 70 роки. Конк бул скорей отворени та ше ту находзела и заградка. Тераз конк заварти, а заградка ше страцела, односно на єй месце тераз трава и стої лавочка (Слика 4.). Скорей задні двор бул такой по законченю хижи, та так и садзена винова лоза котра водзела до заднього двора. Тераз двор преширени, а винова лоза остала правиц приємни хладок. З другого боку дражки ше находзи заградка у котрей окрем виновой лози на яр рошню гвиздочки (*Narcissus*

sp.), потім мускари (*Muscari* sp.), гола лейди (*Lycoris squamigera*), турецький гвоздик (*Dianthus barbatus*), тюльпани (*Tulipa* sp.), канчовики (*Hyacinthus orientalis*). Тота заградака огорожена з цеглами, котрі покладені до земі горизонтально (Слика 5.). Ту і студня котра ще щось не хатує, а споза капери у передній і задній дворі коло сушевої хижі росте фіолетовий орган (*Syringa* sp.). Двор має фруктові дерева, вишню (*Prunus cerasus*) стару 10 років. Пайпа скоріш мала функцію літньої кухні, але тепер є шапа.

Критеріями котрі двор виконує то 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10. Хіжа будована на регуляційній лінії. Проте жечко найкраще двор котрі цілком викладені з цеглою, достатньо ж є і пола викладені жби виконували критерієм. Двор передній і задній одвоєні з дротовою огорою. Заградака огорожена з цеглами, орган і фруктові дерева росте у дворі, немає гібридів, ростуть основні квітки, а од допоміжних просторіях односно елементів то студня, проте ж пайпа, односно тепер шапа барз зменшила свій першобудований випадунок (вирізняється, на передку вибито об'єкт). Заградака виконує дзевець од дзевець критеріюмів, медзитим критерієм под числом пейзажів не виконує, що єдно з важливіших часців котрі би треба було мац заградака з прешлих часів. Форма ще досі страчена, праве перед трацією заградки опріз конку і перед тою ж конк заварти.

Слика 3. Часць дражки з цеглами, стара ружа заградки

Слика 4. Заварти конк, без

Слика 5. Студня, заградака огорожена з цеглами

Обисце 3: Уход до двора скоріш бул цілком викладені з цеглою, а тепер векша часць вирізняється, а менша часць охавена за траву (Слика 6.). Тиж так уход до хижі, односно дражка на вулиці викладена з цеглою. Ціла хіжа реновірована, окреме отворені конк котрі викладені з нових цегелок. Хіжа длугока та має два заградки опріз хижі. Перша заградака такої на уходу у котрій росте фіолетовий орган (*Vitis vinifera*), майовий (*Philadelphus coronarius*), лелії (*Iris* sp.), ружа (*Rosa* sp.), вінка (*Vinka minor*), орлово нощи (*Lonicera caprifolium*), орган (*Syringa vulgaris*) (Слика 7.). У другій заградки котра опріз отвореного конку, росте декоративне дерево багряний (*Robinia pseudoacaciaumbraculifera*), фруктові дерева грушка (*Pyrus communis*) і яблоня (*Malus domestica*), ружа (*Rosa* sp.), ешенський ружа (*Chrysanthemum* sp.), гола лейди (*Lycoris squamigera*). До заднього двора водить фіолетовий орган (*Vitis vinifera*) котра підмладжена (Слика 8.). Обидва заградки огорожені з цеглами котрі покладені

зукосо и до пола укупани до жеми (Слика 9). Тиж так ше биля на било раз рочно зоз вапном. Окремни упечаток старого випатрунку заградки даваю стари, деревени облаки на хижі котрі не маю ролетни, але деревени облашніці. На тих облаках, односно паточкох покладзене квеце у черепу. Правда то гибридни мушкатли и у пластичних черепох.

Критеріюми котрі двор випольнює то 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9. Хижа кед ше будовала будована є на регуляційней лінії, медзитим пре преширйоване уліці, хижа випатра же є уцагнута. Як и у прешлих прикладу двор у даєдней часці вискладани зоз цеглох, та ше то прилапи. Предні и задні двор одвоєни, а заградки огранічені зоз цеглами. Конк отворени и опрез нього єст заградки. Гоч у першей заградки єст млада оргона, вона ше не находзи за капуру, та прето не випольнює критеріум. Овоцовой древа, а тиж так и вельо домашні негібридни квеца (окрем мушкатлох) рошню у дворе. Од допомогних просторийох лебо елементох нет ніч. Тот двор випольнює осем од 10 критеріюмох, и гоч за єден критеріум меней од прешлого прикладу (Обисце 2), свой випатрунок и форму дакедишніх заградкох подполно затримал.

Слика 6. Двор вискладани зоз цеглох мушкатли

Слика 7. Перша заградка, на облаку

Слика 8. Друга заградка, отворени конк

Слика 9. Цегли покладани зукосо

Обисце 4: Єдно зоз ритких обисцох котре ма на улїці заградку у котрей посадзени ружи. Дасдни зоз тих ружоох гибридни, а єст и тоти цо су стари и коло 60 роки (Слика 10.). Мосцик з єдней часци вискладани зоз цеглох, а друга часц, котра водзи до двора, и двор вибетоновани (Слика 11.). Часц котра водзи до заднього двора и заднї двор вискладани ознова зоз цеглох и украсних цегелкох. Конк отвореного типу, але часц опрез нього подполно вибетонована, та заградки нет. Двор вельки, та єдна часц наменєна и за желєняву (Слика 12). У дворе ше находза штири вельки обични смереки (*Picea abies*), а од овоцових древкох два сторочни грушки котри ше не пирска, а вше маю здрави плоди (Слика 13). Под древками рошню божури (*Paeonia* sp.), косатка (*Delphinium* sp.), мушкатли (*Pelargonium* sp.), коло мурика рошню лелїї (*Iris* sp.), ружи (*Rosa* sp.), а на яр виходза тулїпани (*Tulipa* sp.). За капурку єст оргона, а окрем двох вельких грушкох у дворе рошню и три брескинї котри не так давно посадзени. Под смереками рошню хибридни петунїї и фаєрушка (кадифа) (*Tagetes* sp.). У дворе од допомцних обектох єст шопа, а дражка котра водзи до нєй вискладана зоз цеглох (Слика 14.).

Критериюми котри тот двор виполнює то 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10. Хижа будована на регулацийней линїї, єдна часц двора вискладана зоз цеглох, а преднї и заднї двор одвоєни. У заградки коло вибетонованей дражки вискладани дражки, але вони ту положени кед ше дражка вибетоновала. Гоч єст отворени конк, опрез нього нет заградка. Споза капури рошнє оргона, двор ма овоцово древка, котри у тим случаю досц стари. Кед слово о квецу, єст домашнї файти, без гибридох, а у дворе и шопа. Тот двор виполнює осем од 10 критериюмох, та гоч не виполнєти 4. и 5. условїє, двор затримал свою автентичносц и випатрунок зоз прешлих часоох. Окреме найвецей доминую стари древка грушки, єдна часц дражки котра вискладана зоз украсних цегелкох и заградка котра на улїци.

Слика 10. Заградка на улїци цеглами

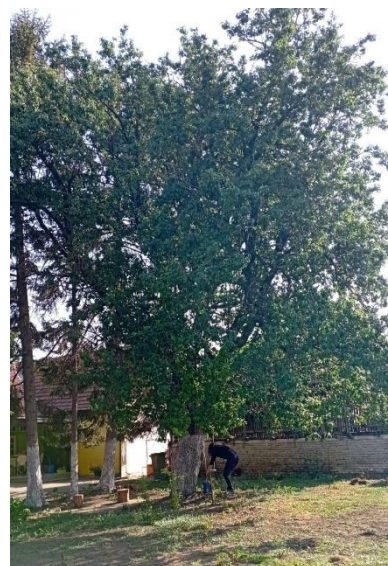
Слика 11. Єдна часц двора зоз

Слика 12. Заградка и заграда

Слика 14. Шопа, чардак, грушка, смереки

Слика 13. Сторочна грушка

Обисце 5: Такой як ше войдзе до двора перше доминую цагаци ружи (*Rosa* sp.) и винова лоза (*Vitis vinifera*). Вони ше цагаю на подпору котра ше нагина на отворени конк. Два заградки котри ше находза опрез конку оградзени зоз бетоном. У тих заградкох окрем ружох и виновой лози, рошню ещи гвиздочки (*Narcissus* sp.), гузбанок (*Buxus sempervirens*), аспарагус (*Asparagus* sp.) овоцовой древка яблоня и шлівки. Вельки и приємни хладок оможлівлює препровадзовац час на конку и шедзиц на старей, древней лавочки (Слика 15.). Конк не реновирани, а о тим шведоча украсни цегелки, древени слупи и стари облаки. Коло конку находзи ше пумпа за воду (Слика 16.). На другим боку, охабени преход до заднього двора за польопривредни машини. Предні и задні двор не преградзени. На дворе ест ище една хижа, а споза неї студня (Слика 17.).

Критериюми котри двор виполнює то 1, 5, 7, 8, 9, 10. Хижа будована на регуляцийней линії, двори не преградзени, шипко вибетоноване, а заградка тиж так опасана зоз бетоном. Заградка опрез отвореного конку, овоцовой древка, нет гибриди, а од елементох ту студня и пумпа за воду. Виполнети шейсц од 10 критериюмох, цо на граніци, медзитим, у тим обисцу найвецей доминус отворени конк зоз цагацима ружами (Слика 18.) и овоцовима древками, та кед ше поровна обисце 2, у котрим виполнети найвецей критериюми, у тим дворе новши генерациї мали барз мали вплив на його випатрунок.

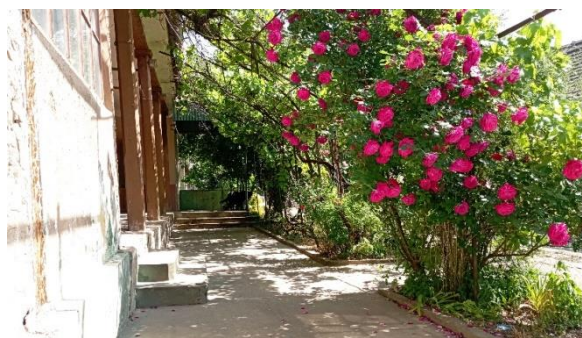
Слика 15. Отворени конк, ружи, винова лоза и лавочка

Слика 16. Пумпа за воду и уход до обисца

Слика 17. Студня
ЗАКЛЮЧЕНЄ

Слика 18. Попатрунок на заградку зоз уліці

На основи достатих резултатох пришли зме до шлїдуючого заключєня.

Скорей ше шицки хижи будовало на регулацийней линїї, то и потвердзую наведзени приклади. Тераз ше помали тот так повец тренд меня, дзе велї нови хижи уцагнути до двора, а опрез хижи заградка.

У шицких наведзених прикладах двор вибетоновани, окрем дасней часци дзе є вискладани зоз цеглох, але то барз мала часц. По словох домашнїх, двори им були вискладани зоз цеглох, але ше з часом одлучели на бетон, котри легчейше отримовац.

У штирох од пейц прикладах преднї и заднї двор одвоєни. Двори ше дзелєло прето же би по заднїм могла шлєбодно живина ходзиц. У хижох котри ше тераз будує велї злучую преднї и заднї двор, односно анї не маю заднї двор у котрим помоцни обекти, польопривредни машини, статок и живина. Гоч и тримаю живину, живина заварта у меншим просторе, шопи и гаражи мали и надовязую ше на хижу.

Заградки зоз цеглами були опасани лєм у двох обисцох, у двох були огранїчени зоз малу бетонску ограду. Отворени конк ма вельки вплив у випатрунку цалого двора, окреме кед ище опрез нього заградка. Штири обисца маю отворени конк, а у обисцу 2, котре ма заварти конк, двор подполно страцел випатрунок зоз прешлих часох, и по своїм випатрункує є цалком иншаки..Тераз ше нови хижи барз ридко правя так же би мали отворени конк.

Оргона єдно медзи першими украсними древами котре на яр квітне и находзи ше у велїх заградках. У старших заградках оргона росла за капурку, за муриком, а тераз ше садзи и на други места у дворе. Овоцовой дрєвкы вше добра опция кед ше сцє поєсц

здрава овоц, та и у шицких прикладах у дворох рошню овоцовой деревка. Найчастейше то грушки и яблоні.

Свидоми зме же зоз розвойом нових технологийох, постої можлівосц твореня нових сортетов рошлінох односно гибридох⁵, та вони помали починаю забрац место у заградки. У анализованих дворох, у єдней заградки було виражене гибридне квеце, а у штирох од пейц анализованих дворох рошню рошліни за котри ше може повесц же були обовязни, односно же росли и у заградках зоз прешлосци.

Помощни просторії углавним звалени, лебо достали нову намену, як цо то приклад дзе пайпа постала шопа. Студня була єдна зоз основних елементов котру кажди двор мал. Студня у наведзених прикладах ше находзи у двох обисцох, и хвильково ше ю не хаснує. У єдним прикладу єст пумпа за воду. У єдним прикладу зазначена заградка на улици. Заградки на улици ше скорей садзело же би ше мало цо меней кошиц. Тераз заградки на улицох заменела трава, лебо овоцовой деревка, найчастейше орехи (*Juglans regia*), лебо даяки украсни древа.

Зоз приложених прикладах мож повесц же нови генерациї маю вплив у ушорйованю двора. Хижи зоз наведзених прикладах реновирани, приспособбени новшим часом и потребом тих цо у нїх биваю. Вельки пременки у наведзених прикладах не унешени, двори не пременели подполни випатрунок, форма им остала иста, затримали свой автентични випатрунок, медзитим, заш лєм ше види же пришла змена генерацийох, и розлика од 70 до 80 роки. То ше обачує по тим же ше садзи меней рошліни и иншаки им розпорядок. За ушорене заградки найвещей ше хасную штучни материяли як цо то бетон за дражку, пластика за черепи. Мало ше садзи квеце, велї ше одлучую за траву. Кед слово о овоцових деревках то ше садзи єдино пре даяку причину (паленка, маджуни), а у остатнїм часу найвещей ше придава повага украсним деревом. Зоз мяняньом часох меня ше и випатрунок заградках, а шицко то провадза нови тренди и жаданя тих цо жию у тих обисцох и самей архитетури обекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Гнатюк, В. (1988). Руски населєня у Бачкей (У Южной Угорскей). *Етнографски материял з Угорскей Руси*, V. Нови Сад: Руске слово. бок 90-91.
- Дудаш, Є. (2020). Seoska bašta: Ove vrste cveća su gajile sve naše bake. Превжате 01.05.2022. зоз линку <https://www.agromedia.rs/agro-teme/ukrasno-i-lekovito-bilje/seoska-basta-koje-vrste-cveca-su-gajile-nase-bake/>.
- Дудаш, Є. (2021). Пейзажно-архитектонске ушорене преднього двора (заградки) етно клуба «Однате од зауца» у Коцуре. У: Мудри, А. Сабадош, С. Римар Симунович, А. (ред.) (2021). Зборник роботох зоз пиятей рускей науковей конференції за студентох, младих науковцох и фаховцох. Нови Сад: НВУ «Руске слово», Завод за культуру войводинских Руснацох, Одзелене за русинистику, Филозофски факултет, Вигледовацки круг
- Мушинка, М. (децембер 1989). Глас коцурского Русина сторочней давносци. Нова думка, бок 23.
- Папуга, О. (2012). *Руске обисце Русинска кућа*. Нови Сад: Друштво за руски язык, литературу и культуру; Руска лига.
- Сабо Дайко, В. (2001). Живот у Коцуре дакеди. *Куцура некад и сад, Коцур дакеди и нешика*. Нови Сад: Друштво за руски язык, литературу и культуру, бок 74.
- Тимко Дітко, О. (2016). *Народни назви рошлінох превжати зоз Назви рошлінох и животиньох у руским языку*. Вуковар: Союз Русинох Републики Горватскей и Провентус натура д.о.о. Церна.
- Фотографії зазначел на терену автора у коцурских обисцох у фамелиї Играчки, Шанта, Олар, Дорокхази, Бесермині, у маю 2022. року.

⁵Под тим ше дума на то то скорей у заградках наприклад росли так повесц обични мушкатли, зоз простима квитками, котри ше не цагаю, стебла им були барз розконарени и не мали вельо квитки. Тераз ше исто садза мушкатли, але вони гибридни и розликую ше по тим же су компактни, вше су заквитнути, квитки розличних фарбох, полни и прости.

Dudaš Jelena

HOW MUCH THE LANDSCAPING ARCHITECTURAL ARRANGEMENT OF THE YARD HAS BEEN PRESERVED BY NEW GENERATIONS, ACCORDING TO THE APPEARANCE OF THE FORMER GARDENS OF THE RUTHENIANS

Summary

The example of five Ruthenian yards shows how yards and gardens used to be arranged. Nowadays, new generations live in the analyzed houses and yards, which have renovated the houses and made the yards to suit their needs. New changes have been made, but not so drastic that a yard that is about 100 years old can not be recognized. Major changes have not been made, the yards have not changed their complete appearance, the shape has remained the same and they retained their former appearance. However, there is a certain difference, such as the use of more artificial materials such as concrete and plastic. Less flowers are planted, more grass is forced. More ornamental tree species are planted than fruit trees. The appearance of the yard is more adapted to the architecture of the building and the wishes of the users themselves.

Key words: garden in front of the hallway, landscaping, history, old species of plants, Ruthenian house, new generations, the village, Kucura.

Проф. др Фейса Михайло
Університет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелєне за русинистику
fejsam@gmail.com

УДК 016:929 Ramač J.

Проф. др Юлиан Рамач
Університет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелєне за русинистику
ramacyu@gmail.com

БИОБИБЛІОГРАФИЯ ЮЛИЯНА РАМАЧА

Юлиан (Михал) Рамач ше народзел у Руским Керестуре 1940. року у землєдїлскей фамелиї. Основну (осемрочну) школу закончел у Р. Керестуре, гимназию у Новим Садзе 1959, а Филологийни факултет – Група за восточни и заходни славянски язики и литератури (русийски и польски язык) – 1963. у Београдзе. На трецим и штвартим року студийох, як добри студент, доставал стипендию Филологийного факултета.

После одслужєня воєного року (септембер 1963–септембер 1964) Ю. Рамач у неперивним роботним одношеню. Почал робиц як преподаватель руского и русийского языка у Основней школи "Петро Кузмяк" у Р. Керестуре (01.09.1964–11.04.1965), одкаль прешол до Новинско-видавательства подприємства "Руске слово" у Р. Керестуре, дзе робел як новинар (12.04.1965–30.09.1965).

Понеже не нашол себе у новинарской роботы, пошол знова робиц до школи – як професор русийского языка до Гимназиї у Власеници у БиХ (01.10.1965–30.09.1969). У тим чаше єден школски рок преподавал (позарядово) русийски язык и у Гимназиї у сушєдним Кладню.

Од 01.10.1969. до 30.11.1972. робел як лектор руского языка у Рускей редакциї Радио Нового Саду.

Од 01.12.1972. Ю. Рамач на Лекторату за руски язык на Филозофским факултету у Новом Садзе на роботним месце лектора руского языка. Преподаваня на Лекторату тирвали штири семестри. У тих перших роках роботи Лекторату студенти добродзєчне слухали наставу руского языка и на концу не покладали испит (испит покладали аж кед Руски язык постал виборни язык).

Кед 1970. року у Р. Керестуре отворена Руска гимназия, Ю. Рамач три роки, од 1970. до 1973. року, попри роботы у Радио Новим Саду и на Филозофским факултету, преподавал у Гимназиї руски (мацерински) язык.

Року 1981. року на Филологийним факултету у Београду одбранєл магистерску роботу *Дублети у руским языку* пред комисию др Петар Дьордїч, др Даниєл Дудок и др Драгутин Миркович (под дублетами ту ше подрозумюю пожички у руским языку и їх еквиваленти у руским народним языку: сербске *ладя* // нашо карпатске *шифа* и *гинтов*, нємецке *конк* // нашо карпатске *тернац*).

Истого 1981. року на Филозофским факултету основана Студийна група, а идуцого 1982 – Катедра за руски язык и литературу. На Студийней групы и на Катедри Ю. Рамач преподавал студентом дисциплины предмета Руски язык: Фонетику, Морфологию, Синтаксу, Лексикологию, Историйну грамматику. Докторску дисертацию

Применовніцки конструкції у руским литературним языку одбранел на Филозофским факултету у Новим Садзе 1988. пред комисию др Йован Ёркович, др Даниел Дудок, др. Юлиан Тамаш. Истога 1988. є вибрани до звания доцента за предмети Руски язык и Украински язык. Року 1994. вибрани є до звания позарядового професора, а року 1999. до звания рядового професора за Руски язык и Украински язык. Од 01.10.2008. Юлиан Рамач у пензії.

Од снованя Дружтва за руски язык, литературу и культуру 1970. року Ю. Рамач активни член Дружтва, окреме у Секції лекторох и прекладательох и у видавательней діялносци Дружтва.

У професионалней роботи Ю. Рамач найбаржей бул орієнтовани на руску лексикографию и на писанє приручнікох з руского языка. Главни редактор є двотомного *Сербско-руского словніка* (I т. 1995, II т. 1997, коло 80.000 слова-одредніци), єднотомного *Руско-сербского словніка* (2010, коло 38.000 слова) и двотомного *Словніка руского народного языка* (2017, коло 24.000 слова). Автор є *Рускей лексики*, приручніка з Лексикології за студентох Катедри (то дополнена його магистерска робота *Дублети у руским языку*), *Граматики руского языка за I, II, III и IV класу гимназії* (2002, 1–615. б.), хтора написана обширнейше же би послужела и як приручнік за студентох русинистики и за преподавательох руского языка у руских школах. Автор и коавтор є вецей приручнікох з руского языка за основну и штредню школу.

Попри наукових и фахових роботах з обласци Руского языка, як член Издавательней редакції Дружтва за руски язык, литературу и культуру пририхтал за друкованє даскельо кнїжки: популярне виданє за младих *Идилски венец «З мойого валала»* Г. Костельника, 2004 (дасдни авторово граматично и по форми неправилни або цудзи слова Ю. Рамач заменьовал з правилними формами и рускими словами чуваюци при тим ритмику и число складох стихох); кнїжка Миколи Кочиша *Писні и приповедки за дзеци*, кнїжка Владимира Сабодайка *Вибрани писні и проза* и др.

Ю. Рамач преложел вецей твори на руски язык: з украинского языка (шпив *Умартей дзивочки (Помершій донецці)* Г. Костельника), з горватского языка *Хвильки (Треписи)* Г. Костельника, з русийского языка (*Сказки* А. С. Пушкина, сказку Петра Ёршова *Гачатко горбатко* и др.). З поетом Мирославом Алексичом преложел з руского языка на сербски Костельниково литературни твори – кнїжка *Поезија и проза*, 2013.

За свою роботу Ю. Рамач достал и припознання:

1. Награду Редакції часописа «Шветлосц» «*Микола М. Кочиш*» за обявени роботи у тим часопису у 1986. року (1986).
2. *Искри култури* – награду Културно-просвитней заєдніци Войводини (1997).
3. Плакету «*Кирил и Методий*» Шветового конгресу Русиных за розвой руского языка (2007).
4. *Златну значку* Културно-просвитней заєдніци Сербії за шицку предходну роботу (2019).

Як пензионер др Юлиан Рамач жиє зоз супругу у Коцуре.

E-mail: ramacyu@gmail.com

БИБЛІОГРАФИЈА

У першей часци (I) ше наводзи хронологийна, а у другой часци (II) тематична библиография з резимеами. З болдом у Библиографії означени кнїжки и приручніки.

У Библиографії хасновани тоти наслови:

1. **Дзвони:** *Дзвони*. Християнски календар «Дзвони», Грекокатолїцка парохия св. о. Миколая, Руски Керестур.
2. **Дзвони:** *Дзвони*. Християнски часопис, Грекокатолїцка парохия св. Петра и Павла, Нови Сад.
3. **Календар:** *Календар*. Руске слово, Нови Сад–Дзвони, Руски Керестур.
4. **Народни календар:** Народни календар. Видава новинско-видавательна работна организация «Руске слово, Нови Сад.

5. ЛС: *Литературне слово*. Додаток «Рускому слову» за літературу.
6. Руске слово: «*Руске слово*» – *гласнік по руски*. Видава НВУ Руске слово, Нови Сад.
7. РС: *оп. Руске слово*.
8. Русинистични студії: *Русинистични студии / Ruthenian Studies*. Філософски факультет, Нови Сад.
9. Руски календар: *Руски календар*. НВУ Руске слово, Нови Сад.
10. Руски християнски календар: *Руски християнски календар*. Руске слово, Нови Сад–Дзвони, Руски Керестур.
11. *Studia Ruthenica*: *Studia Ruthenica*, збірник роботох, Дружтво за руски язык и літературу (од ч. 7/1999–2000 Дружтво за руски язык, літературу и культуру). Нови Сад.
12. *Творчосц*: *Творчосц*. Гласнік Дружтва за руски язык и літературу (од числа 7/1999–2000: Гласнік Дружтва за руски язык, літературу и культуру), Нови Сад.
13. *Шветлосц*: *Шветлосц* – часопис за літературу, культуру и уметносц.. Видава НВУ Руске слово, Нови Сад.

І ХРОНОЛОГІЙНА БІБЛІОГРАФІЯ

1972

1. Читанка за І класу гімназії з руским виучуючим языком. – Нови Сад : Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1972, 300 б. (Коавтор: Дюра Сопка).
2. Читанка за ІІ класу гімназії з руским виучуючим языком. – Нови Сад : Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1972, 385 б. (Коавторе: Євгеній Чакан и Марія Чакан).

1973

3. Читанка за ІІІ класу гімназії. – Нови Сад : Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1973 (Коавторе: Євгеній Чакан и Марія Чакан).
4. Читанка за І класу стредней школи з руским виучуючим языком (друге виданє). Нови Сад : Завод за видаванє учебнікох, 1976 (Коавторе: Дюра Сопка и Євгеній Чакан).

1975

5. З роботи Секції лекторох и прекладательох. – *Творчосц*, ч. 1/1975, б. 94–99. (Коавтор Гелена Медєши).
6. Пушкин А. С. И. И. Пушинови, Я любел вас, Квиток, Кавказ, Циганє, Жимски вечар, Жимске рано. З русийского прешпивал Юлиан Рамач. – *Шветлосц*, ч. 1/1975, б. 42–47.

1976

7. Приклади з фразеології нашого народного языка. – *Творчосц*, ч. 2/1976, б. 21–25.
8. Прилог зоз терминології. – *Творчосц* ч. 2/1976, б. 50–54 (Коавторе Гелена Медєши и Марія Чакан).
9. Руски язык на концу ХІХ вику (прилоги). – *Творчосц* ч. 4/1976, б. 351–358.
10. Читанка за І класу стредней школи з руским виучуючим языком (друге виданє). – Нови Сад : Завод за видаванє учебнікох, 1976 (Коавторе: Дюра Сопка и Євгеній Чакан).

1977

11. Читанка за ІІ класу стредней школи з руским виучуючим языком (друге виданє). – Нови Сад : Завод за видаванє учебнікох, 1977 (Коавторе: Євгеній Чакан и Марія Чакан).

1978

12. Суфiksi и префикси странского походзения у руским язyкy. – Руски язyк и литература 1978. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1979, б. 129–141.

1982

13. Сербскогорватски уплїв и способи творения нових словох у нашим язyкy. – Творчосц ч. 9/1982, б. 17–24. ISSN 0351-9333

1983

14. Обединене дїло (3 нагоди виходзения кнїжки Гавриїла Г. Надя, *Лингвистични статї и розправи*. Главни и одвичательни редактор Дюра Латяк. Нови Сад – НВУ Руске слово, 1983, 192. б.). – Руске слово, ч. 19/1983, б. 10.

15. Применовнїк *спрам*. – Творчосц, ч. 9/1983, б. 53–63. ISSN 0351-9333

16. Лексика руского язyка. – Нови Сад : Филозофски факултет, 1983, 263 б.

17. А. С. Пушкин. Сказки. З русийского прешпивал Юлин Рамач. – Нови Сад : НВУ Руске слово, 1983, 62 б.

1985

18. Применовнїк *попри*. – Творчосц, ч. 11/1985, б. 28–39. ISSN 0351-9333

1986

19. Нови слова восточнославянского и заходнославянского походзения у творох Гавриїла Костельника. – Шветлосц, ч. 3/1986, б. 425–435. (Оп. и под 1991. роком: *Словнїк лексики Гавриїла Костельника*.)

20. Єршов П. П. Гачатко Горбатко (сказка). З русийского прешпивал Юлин Рамач. – Нови Сад : НВУ Руске слово, 1986, 85 б. (Друге, дополнене виданє вишло 2008. р. ISBN 978-86-7105-194-1)

1987

21. Значения дїєслова *нагадавац*. – Творчосц, ч. 13/1987, б. 12–22. ISSN 0351-9333

22. На верх, на стред *чи* наверх, настред. – Руске слово, ч. 10/1987. и ч. 11/1987, б. 12.

23. Найстарша назва за соловя. – Руске слово, ч. 45/1987. и ч. 46/1987, 46, б. 12.

24. То пештански панове, пришлї вонї на Ришкашу гайове. – Руске слово 18. IX 1987, б. 12.

25. *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika*. Redakcija dr Jovan Kašić i mr Vladislava Petrović; za rusinski: mr Julijan Ramač. – Novi Sad: Filozofski fakultet–Zavod za izdavanje udžbenika, 1987, 146 s.

26. Руски язyк и култура висловйованя за V класу основней школи. Перше виданє. – Нови Сад : Завод за издаванє учебнїкох, 1987, 161 б. (Коавторе: Микола М. Кочиш и Мария Чакан).

27. Руски язyк и култура висловйованя за VI класу основней школи. Перше виданє. – Нови Сад : Завод за издаванє учебнїкох, 1987, 98 б. (Коавторе Микола М. Кочиш и Мария Чакан).

1988

28. Назви за *сидро*. – Руске слово, ч. 26/1988, ЛС ч. 6, б. 2.

29. Гей там за горами. – Руске слово, ч. 48/1988, ЛС ч. 10, б. 2.

30. Дилїни у хлїве. – Руске слово, ч. 35/1988, ЛС ч. 8, б. 1.

31. Забуте значенє слова *причина*. – Руске слово, ч. 9/1988, б. 10.
32. Конїчку мой чарногрови. – Руске слово, ч. 44/1988, ЛС ч. 10, б. 2.
33. Походзенє дїєслова *розвалашиц*. – Руске слово, ч. 34, ЛС ч. 8/1989, б. 6.
34. Походзенє слова *раmach*. – Руске слово, ч. 22/1988, ЛС ч. 5, б. 9.
35. Популяризуєме нашо слово. – Руске слово, ч. 44 и ч. 45/1988, б. 12.
36. Присловніки *на яр* и *вяри*. – Руске слово, ч. 32/1988, б. 9.
37. Тераз ми ю даваю. – Руске слово, ч. 40/1988, ЛС ч. 9, б. 2.
38. Штири тики, два патики. – Руске слово, ч. 31/1988, ЛС ч. 6, б. 2.

1988–1989

39. Уплїв литературного и бешедного языка на лексику Михала Ковача. – *Studia Ruthenica*, ч. 1/1988–1989, б. 27–32. ISSN 0354-8058

40. Виправме хибочки у тей писньочки. – "Пионирска заградка" ч. 1/1988, б. 25; ч. 2/1988, б. 21, ч. 3/1988, б. 12 (у наведзених перших трох числох за 1988. р. наслов «Поуки складачом стищкох»); ч. 4/1988, б. 12; ч. 5/1989, б. 14; ч. 6/1989, б. 12; ч. 7/1989, б. 14; ч. 8/1989, б. 14; ч. 9/1989, б. 12; ч. 10/1989, б. 12; ч. 1/1989, б. 14; ч. 2/1989, б. 10; ч. 3/1989, б. 14; ч. 4/1989, б. 12; ч. 5/1990, б. 14; ч. 6/1990, б. 14; ч. 7/1990, б. 14; ч. 8/1990, б. 14; ч. 9/1990, б. 14. НИУ Руске слово, Н. Сад.

1989

41. Йому тузок, а мнє препилку. – Руске слово, ч. 4/1989, ЛС ч. 1, б. 4.
42. Пустиня Била и пустиня Сахара. – Руске слово, ч. 43/1989, ЛС ч. 10, б. 4.
43. Фектує ше, а ніч му не вредзи. – Руске слово, ч. 52/1989, ЛС, ч. 12, б. 3.
44. Потребнейша нам любов гу свойому и виталносц. – Руске слово 29.09.1989, ЛС ч. 9, б. 2.
45. А. С. Пушкин. Сказка о рибарови и рибки * Сказка о царови Салтанови. Преложели Гавриїл Г. Надь и Юлиан Рамач. Домашнє читанє за II класу основней школи. Перше виданє. – Нови Сад : Завод за издавање уцбеника, 1989, 55 б.

1990

46. Єст их там крот. – Руске слово, ч. 46–47/1990, ЛС ч. 11, б. 7.
47. Кед ходзели билигеваре. – Руске слово, ч. 34/1990, ЛС ч. 8–9, б. 7.
48. Мешац зашол за хмари и було *цма цмов*. – Руске слово, ч. 17/1990, ЛС ч. 4, б. 7.
49. Од кеди хаснуєме слово *салаш*. – Руске слово, ч. 3/1990, ЛС ч. 1, б. 7.
50. Однес до сабола *постав* и *футро* на уяш. – Руске слово, ч. 13/1990, ЛС ч. 3, б. 7.
51. Струнгави плоцик. – Руске слово, ч. 8/1990, ЛС ч. 2, б. 8.
52. Цо тельо сурмуєш. – Руске слово, ч. 25/1990, ЛС ч. 6, б. 8.
53. Гу осемдзешатрочніци од народзєня Михала Биркаша. – Народни календар 1990, Нови Сад : НВУ Руске слово, б. 113–122.
54. Нова кнїжка нашей филології (Михайло Фейса. Англицизми у руским языку. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1990). – Руске слово ч. 29/1990: ЛС ч. 7, б. 7.

1990–1991

55. Язык А. Духновича. – *Studia Ruthenica*, ч. 2, 1990–1991, б. 13–17. ISSN 0351-9333

1991

56. Кварни як мачка. – Руске слово, ч. 30/1991, ЛС ч. 7, б. 7.
57. То не гоч яка кресцанка. – Руске слово, ч. 17/1991, ЛС ч. 4, б. 2.

58. Шталдовни челєднік. – Руске слово, ч. 22/1991, ЛС ч. 5, б. 7.

59. Словнік лексики Гавриїла Костельника. Слова восточнославянського и польского походзєня. – Нови Сад : НВУ Руске слово, 1991, 160 б. ISBN 86-7105-067-X

1992

60. Конструкції зоз присловніком и применовніком *вочи*. – Руске слово, ч. 9/1992, ЛС ч. 2, б. 7.

61. Конструкції зоз синтагмами *настрєд Г, устрєд Г и стрєд Г*. – Руске слово, ч. 5/1992, ЛС ч. 1, б. 6-7

62. Стил и композиция (*вежби*) (1). Руске слово ч. 13/1992, ЛС ч. 3, б. 7; (2). Руске слово ч. 17–18/1992, ЛС ч. 4, б. 7; (3) Руске слово ч. 21/1992, ЛС ч. 5, 7. б.

1992–1993

63. Гу питаню хаснованя запяти у руским язичу. – *Studia ruthenica* ч. 3/1992–1993, Нови Сад, 1993, б. 127–130. ISSN 0351-9333

1993

64. Народни назви улїцох чуваю часц прєшлосци єдного места. – Руске слово, ч. 17-18/1993, б. 6.

1994

65. Ей, минару, минару. – Дзвони, ч. 5/1994, Грекокатолицка парохия св. о. Миколая, Р. Керестур, б. 20.

66. Желени барвинок. – Руске слово, ч. 47-48/1994, ЛС ч. 11, б. 13.

67. Жимно – аж скрежец зубов. – Дзвони, ч. 2/1994, Грекокатолицка парохия св. о. Миколая, Р. Керестур, б. 19.

68. Подзвигли – розоп(я)ли – поставели шатор. – Дзвони, ч.3/1994, Грекокатолицка парохия св. о. Миколая, Р. Керестур, б. 22.

69. Зоз своїм одходом директор запрепасцел колектив. – Дзвони, ч. 4/1994, Грекокатолицка парохия св. о. Миколая, Р. Керестур, б. 20.

1995

70. Прекладанє у информативней діялносци. – *Studia Ruthenica*, ч. 4/1994-1995, Нови Сад, 1995, б. 57-60. ISSN 0351-9333

71. О нашим язичу. – Християнски календар «Дзвони», Грекокатолицка парохия св. о. Миколая, Р. Керестур, 1995, б. 167-169.

72. Кнїжка велького приятеля Руснацох (Александер Д. Дуличенко. *Jugoslavo-Ruthenica*. Роботи з рускей филології. НВУ Руске слово, Нови Сад, 1995, 331 б.). – Руске слово, ч. 28/1995, б. 9.

1995–1997

73. Српско-русински речник I–II. Група аутора. Уредници мр Михајло Фејса, мр Хелена Ђши, главни уредник др Јулијан Рамач. – I. том: Нови Сад: Филозофски факултет–Друштво за русински језик и књижевност, 1995, XXIII + 895 с.; II. том: Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, 1063 с. (на крају другог тома и граматика русинског језика на српском језичу с. 999–1061). I том: ISBN 86-80271-02-0, II том: ISBN 86-80271-3-9

1996

74. Характеристични гришки руских школярох у виражованю на сербским языку. – Руснаци–Русини 1745–1995. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд – Филозофски факултет, Катедра за русински језик и књижевност, Нови Сад, 1996, с. 55–74. ISBN 86-17-04686-4. (Исте у: Шветлосц 3–4/1995, 286–293)

75. Приповедачки потенциал у руским языку. – Шветлосц, ч. 1/1996, б. 52–66. ISSN 0488-7557

76. Практична стилистика. – Нови Сад : НВУ Руске слово, 1996, 209 б. ISBN 86-7105-103-X.

77. Стилистични вежби за висши класи основней школи. Перше виданє. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, 175 б. ISBN 86-17-04691-3

78. Српско-русински и русинско-српски речници. – Задужбина, бр. 33, Београд, 1996, с. 7.

79. Сербокроатизми у Српско-русинском речнику. – О лексичким позајмљеницама. Главни уредник Јудита Планкош. Суботица: Градска библиотека–Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996, с. 367–375.

1997

80. Зложел агзаменти и пошол на вакациї. – Руски календар 1997, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1996, б. 130–32.

81. Конечно после дваец рокох. – *Studia Ruthenica* ч. 5/1996–1997, б. 39–42. ISSN 0351-9333

82. Шейдзешат роки рускей друкарнї. – Руске слово, ч. 9/1997, б. 22.

1998

83. "То не наше, то мадярске". – Руски календар 1998, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1997, б. 34–37.

84. Деклинация заменовнікох *кельо/-лі, тельо/-лі* и числовнікох *вельо/-лі, даскельо/-лі* у литературним языку югославянских Руснацох. – *Slavica Tartuensia IV* (In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi). Tartu, 1998, с. 37-48. (И у: *Шветлосц*, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1999, ч. 1-4, б. 92-106).

85. Творене словох без цудзого уплїву. – Руске слово, ч. 50/1998, б. 17.

86. Творене словох за приклад. – Руске слово, ч. 25.12.1998, б. 16.

87. О рускей лексики науково (Оксана Тимко. Ботанічна і зоологична номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, 169 б.). – Руске слово, 13.11.1998, б. 14.

88. Перши учебнік нашого языка по мадярски (Др Мария Йоббадь-Жирош: "Витайце у нас" (Zsirosne dr. Jobbdgy Maria: Ismerjenek meg minket!). – Нїредьгаза, 1998, 353 б.). – Руске слово, 25.12.1998, б. 14.

1999

89. Наше назви за *дутья*. – Руски календар 1999, НВУ Руске слово, Нови Сад, б. 30–32.

90. Новые слова в литературном языке югославских русинов. – *Modernisierung des Wortschatzes europaischer Regional und Minderheitsprachen*. Herausgegeben von Gunter Spiess. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen, 1999, с. 155–180. ISBN 3-8233-5189-3

91. Збогацена наша лингвистична литература (Оксана Тимко. Ботанічна и зоологична номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, 169 б.). – *Studia Ruthenica* ч. 7/1999–2000, б. 137–139.

О истей кніжки и статья: О русской лексики науково (Оксана Тимко. Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, 169 б.). *Руске слово*, ч. од 13.11.98, б. 14. НВУ Руске слово, Нови Сад, 1998.

92. Лермонтов М. Ю. Три палми (з русийского преложел Ю. Рамач) – Шветлосц, ч. 1–4/1999, б. 46–52.

2000

93. Кед витор стрехи з шнігом закриє. – Руски календар 2000, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1999, б. 35–36.

94. Чи нешка маме причини за двоєне? – Руске слово, ч. 24/2000, б. 14.

95. Лем руска рада може обединіц шицких Руснацох. – Руске слово, ч. 47–48/2000, б. 13.

2001

96. З народней лексики. – Руски календар 2001, Нови Сад, НВУ Руске слово, 2000, б. 75–76.

97. Словозлученє за А зоз значеньом дальшого обекта у языку югославянских Руснацох. – Збірник наукових праць, випуск 4. Українське і слов'янське мовознавство. Ужгород, 2001, с. 439–441. ББК 80.Л(О), УДК 80 (06), С 91

98. Нови проект Катедри за руски язык и литературу: Словнік руского народного языка. – *Studia Ruthenica*, ч. 8/2001–2003, 19. б.

99. Пушкин А. С. Писня о вещим Олегови. З русийского прешпивал Юлиян Рамач. – Шветлосц, ч. 3/2001, б. 258–262.

2002

100. Бимбора, бимбора. – Руски календар 2002, НВУ Руске слово, 2001, б. 46–48.

101. Тридесет евра – трицец *еври?/евра?* – Руске слово, ч. 13/2002, б. 6.

102. Наш рад на Речнику русинског народног језика. – Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе. САНУ–Матица српска–Институт за српски језик САНУ, Нови Сад–Београд, 2002, с. 371–377. ISBN 86-83651-11-8

103. Граматика руского языка за I, II, III и IV класу гимназиї. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2002, 615 с. ISBN 86-17-09626-8.

104. Крачунска писня "Циха ноц, свята ноц". З нѣмецкого преложел Юлиян Рамач. – Християнски календар *Дзвони* 2002, Грекокатолицка парохия св. Миколая, Руски Керестур, 2001, б. 121–122.

2003

105. Унив. проф. др Александер Д. Дуличенко. – *Studia Ruthenica* ч. 8/2001–2003, Нови Сад, 2003, б. 79–80.

106. Любел бим мац албум наших малярох. З нагоди виходзєня з друку „Подобовей творчосци Руснацох”. – Руске слово, ч. 28/2003, б. 4.

2004

107. Походзєне Костельниковей лингвистичней терминології. – Шветлосц, ч. 1/2004, б. 12–35. ISSN 0488-7557

108. Войводина. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004, s. 277–304. ISBN 83-86881-38-0

109. Гавриїл Костельник. З мого валала. Популярне виданє за младих. Одвичательни редактор др Юлиан Рамач. – Нови Сад–Руски Керестур: Дружтво за руски язык, литературу и культуру–Руска матка–Руске слово, 2004, 56 б. ISBN 86-902129-8-1.

110. Квитки з нашей заградки. Зборнік писньох школярох-поетох. Выбор Юлиан Рамач. – Нови Сад–Руски Керестур : Дружтво за руски язык, литературу и культуру–Руска матка, 2004, 144 б. ISBN 86-902129-6-6.

2005

111. Мелания Микеш, Юлиан Рамач, Уплів сербского языка на морфосинтаксичну структуру русского языка. – Шветлосц, ч. 4/2005, б. 485–498. ISSN 0488-7557

112. Погришши замени сербского злучніка *да* у руским литературним языку. – *Studia Ruthenica*, ч. 10/2005, б. 19–31. ISSN 0354/8058

113. Ище єдно виданє Идилского венца. (Гавриїл Костельник: *З мого валала*. Идилски венец. Популярне виданє за младих. Одвичательни редактор др Юлиан Рамач. – Нови Сад–Руски Керестур : Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Руска матка и НВУ Руске слово, 1–55. б.

114. Владимир Сабо-Дайко. Ровні цар. Приповедки за дзеци. Друге, дополнене виданє. Предходне слово и толкованя гу тексту Юлиан Рамач. – Нови Сад : НВУ Руске слово, 2005, 55. б. ISBN 86-7105-150-1.

115. Янко Хромиш. Квиток младосци. Популярне виданє. Пририхтал др Юлиан Рамач. – Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад–Подружніца Коцур, 2005, 80. б. ISSN 0354-8678.

116. А. С. Пушкин, Сказки. Друге, преширене виданє. Прешпивали з русийского Гавриїл Надь и Юлиан Рамач. – Нови Сад : НВУ Руске слово 2005, 79. б. ISBN 86-7105-158-7

2006

117. Даскельо надпомнуца гу писні Юлиана Надя “Руснак”. – Шветлосц, ч. 1/2006, б. 54–58. ISSN 0488-7557

118. З историйі нашого народного языка: *Нашо ортони краинє квиню, а вашо ортони краинє граю* (б. 200–201), *Хто виграє, а хто преграє на виберанкох?* (б. 201–203). – Календар 2006, Нови Сад : НВУ Руске слово, 2005, б. 200–203.

119. Пременки у руским языку без цудзих уплївох. – *Universitas Tartuensis* • Тартуский университет Кафедра славянской филологии и Шведская Королевская Академия литературы, истории и древностей. Тарту, 15–17 сентября 2005 г. Под редакцией Александра Д. Дуличенко и Свена Густавссона (при участии Джона Данна). Тарту 2006, с. 285–307.

120. Злучнік и словко *най* у руским литературним языку. – *Universitas Tartuensis Tartu Ülikool* – Кафедра славянской филологии. *Микроязыки – Языки – Интеръязыки*. Сборник в честь ординарного профессора Александра Дмитриевича Дуличенко. Под редакцией А. Кюннапа, В. Лефельдта, С. Н. Кузнецова. Тарту, 2006, с. 101–109. ISBN 9949-11-444-6. (Исте у: *Шветлосци*, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2018, ч. 3, б. 357–368.

121. Нова лексика у Костельниковим Идилским венцу *З мого валала*. – Шветлосц, ч. 3/2006, б. 307–319. ISSN 0488-7557

122. Наш народни и литературни язык. – *Русини – Руснаци – Ruthenians 1745–2005*. Нови Сад : Прометеј, 2006, б. 161–219.

123. Уплів сербского языка на руски у деклинації прикметнікох, заменовнікох и меновнікох. – Bogdan Horbal, Patricia Krafcik, Elaine Rusinko, red., *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi* (Fairfax, Va: Eastern Christian Publications, 2006), б. 365–376. ISBN 1-892278-63-4

124. др Микола Новта, др Юлиан Рамач. Нашо здравство у прешлости. – *Речник медицинске терминологије српско-латинско-русински*. – Друштво за русински језик, књижевност и културу, Нови Сад, 2006, с.153–193. ISSN 86-85619-02-5

125. Значенє зазберованя и презентациї лексикографского материялу з обласци медицинских наукох. – *Studia Ruthenica*, ч. 11/2006, б. 109–111.

2007

126. Писня «Помож, Боже» Мафтея Виная. – *Шветлосц*, ч. 2/2007, б. 225–228. ISSN 0488-7557

127. Яша Баков о руским языку. Ѓу дискусиї о Бакововим правопису. – *Атлетска легенда / Атлетска легенда (1906–2006). Зборник радова / Зборник роботох* : НБУ Руске слово, Нови Сад, 2007, с. 46–49 (по сербски), б. 112–115 (по руски). ISBN 978-86-7105-174-3

128. Ѓу популарному виданю Костельникового *Идилского венца*. – *Шветлосц*, ч. 3/2007, б. 359–371. ISSN 0488-7557

129. Нова лексика у Костельниковим Идилским венцу “З мойого валала”. – *Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини*. Збірник наукових праць. Львівський національний університет Івана Франка - Новосадський університет, Львів, 2007, 507. стр., 106–120. стр. УДК: 821.161.2'06.09 Г. Костельник (063). ISBN: 978-966-8924-32-3

130. Ѓу историї єдней нашей народней шпиванки. – *Studia Ruthenica*, ч. 12/2007, б. 195–202. ISSN 0354-8058

131. Широки Дњепар. Стихове Т. Шевченка са украјинског на српски превео Јулијан Рамач. – *Траг. Часопис за књижевност, уметност и културу*. Година III, књига III, свеска XII, 2007, Врбас, Народна библиотека "Данило Киш", 121–122. с.

2008

132. Актуални проблеми войводянскей варијанти руского (русинского) языка. Проблеми стандардизациї. – *Studia Ruthenica*, ч. 13/2008, б. 165–174. (Тиж и у статї Актуални проблеми войводянского варијанта русинского языка. – Ана Плїшкова (ед.), *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русиньского языка, Краків, 13. – 16. 9. 2007. Пряшів, 2008, с. 80–90).

133. Рецензия на приручник за англійски язык Юлијана Папа „Good morning. We learn English» – Добре рано. Учиме ше по англійски“. – *Studia Ruthenica*, ч. 13/2008, б. 239–240.

2009

134. Любомир Медєши, Юлијан Рамач. Кед я ишол з Америки дому. – *Руски християнски календар 2009*, НБУ Руске слово, Нови Сад, 2008, б. 232–236.

135. Др Юлијан Рамач и мр Гелена Медєши. Нова кнїжка др Александра Д. Дуличенка о руским языку. – *Studia Ruthenica*, ч. 14/2009, б. 49–51.

136. Необходна нам руска кнїжкарня. – *Руске слово*, ч. 8/2009, б. 8.

2010

137. Правописни проблеми у Руско-сербским словнику. – *Studia ruthenica*, ч. 15/2010, б. 59–63.

138. Гелена Медєши, Оксана Тимко-Дітко, Михайло Фейса, гл. ред. Юлиан Рамач. Руско-сербски словник. – Нови Сад : Филозофски факултет–Завод за културу войводянских Руснацох, 2010, 886. б. ISBN 978-86-6065-034-6; COBISS.SR-ID 248623111

Надпомнуче: На насловним боку опрез мена Юлиан Рамач похасновани термин редактор место главни редактор, та у СІР-и вихабене мено главногo редактора словника Юлиана Рамача.

139. Народни поет Петро Дудаш (1883–1955). – Шветлосц, ч. 4/2010, б. 479–496.

2011.

140. Творец теорії о славянских литературних микроязикох. Гу 70-рочніци од народзєня проф. др Александра Д. Дуличенка. – Шветлосц, ч. 4/2011, б. 562–564.

141. Проф. др Александер Д. Дуличенко и руска (южноруска) микрофилология. – Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков. *К 70-летию профессора Александра Дмитриевича Дуличенко*. Universitas Tartuensis. Тарту, 2011, б. 25–32.

142. Прикметніки зоз суфиксом –ов(и) у южноруским язикау. – Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков. *К 70-летию профессора Александра Дмитриевича Дуличенко*. – Тарту : Slavica Tartuensia IX, Universitas Tartuensis., 2011, 205–212. б.

143. Наш преклад поезиї и прози др Гавриїла Костельника на сербски язик. – *Studia Ruthenica*, ч. 16/2011, б. 118–124.

2012

144. Писня „Браца Русини“. Язично-стилски надпомнуча. – Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција [Електронски извор]. Зборник радова. – Филозофски факултет, Нови Сад, 2012, б. 211–217. N 978-86-7105-194-1

145. Стихи Гавриїла Костельника, Гавриїла Г. Надя и Михала Ковача. Зоз руского на сербски язик преложел Юлиан Рамач. – *Studia Ruthenica*, ч. 17/2012, б. 233–238.

2013

146. Наш *люби* Руски календар, нашо *мили* Руски новини. – Руски християнски календар 2014, НБУ Руске слово, Нови Сад – Дзвони, Р. Керестур, 2013, б. 76–78.

147. Єден приклад трацєня нашей народней лексики. – *Studia Ruthenica*, ч. 13/2013, б. 52–55.

148. Др Габријел Костелник. Поезија и проза. Превели са русинског Јулијан Рамач и Мирослав Алексић. – Нови Сад : Друштво за русински језик, књижевност и културу, 2013, 1–283 с.

2014

149. Уплїв сербскогo язика на руски у деклинациї прикметнікох, заменовнікох и меновнікох. – Шветлосц, ч. 4/2014, б. 439–449. ISSN 0488-7557. (Статя предходно обявена у кнїжки наведзєней у хронологийней библиографиї под ч. 119. Ту ше обявює з меншима вимєнками.

2015

151. Народна поезія у наставі мацеринського язика. – *Studia Ruthenica*, ч. 20/2015, б. 43–46.

152. Нашо чи сербске? Нашо чи кнїжково? – Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Магочія. До 70-річчя від дня народження науковця = A jubilee collection: essays in honor of professor Paul Robert Magocsi on his 70th Birthday, 497–502. Ужгород – Пряшів – Нью-Йорк, Видавництво В. Падяка, 2015 = Uzhhorod – Prešov – New-York, Valerii Padiak Publishers, 2015.

2016

153. Шугаю, шугаю, за тобу бим Дунай прескочела. – Руски християнски календар 2016, НВУ Руске слово–Дзвони, Нови Сад–Руски Керестур, 2015, б. 67–68.

154. Руски народни шпиванки. Пририхтали Юлин Рамач, Михал Лікар и Ирина Олеяр – *Studia Ruthenica*, ч. 21/2016, 147. б. ISSN 0354-8058, COBISS.SR-ID 28571404

2017

155. Словнік руского народного язика I–II. У редакції Юлиана Рамача. I А – Н, II О – Я. – Нови Сад : Филозофски факултет, Одсек за русинистику–Завод за культуру войводинских Руснацох–Дружтво за руски язик, литературу и культуру–НВУ Руске слово, 2017. I том: 831 б., ISBN 978-86-89945-14-0 (ЗКБР), COBISS.SR-ID 318163975. II том: 815 б., ISBN 978-86-89945-16-4 (ЗКБР), COBISS.SR-ID 318095879

156. Зборнік Руски народни шпиванки. – *Studia Ruthenica*, ч. 22/2017, б. 22–25.

157. Писанє «Руских новинох» о рускей колонії у Дальским риту. – *Шветлосц*, ч. 4/2017, б. 5 – 24.

158. Руско-сербски лексични гомоними у руским язiku. – Русинистични студії *Ruthenian studies* 2. Нови Сад – Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Одзелене за русинистику, 2017, б. 9–18

2018

159. Дієприкметніки презента у руским литературним язiku (двадцети–трицети роки XX вику). – *Славянская микрофилология*. Под редакцией Александра Д. Дуличенко, Мотоки Номати. Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, Sapporo – Slaavi Filoloogia Osakond, Tartu Ulikool, Tartu, 2018, с. 237–252.

160. Язык Дюри Биндаса и других русских медзивойнових авторов. – *Studia Ruthenica*, ч. 23/2018, б. 26–33.

161. Владимир Сабо-Дайко. Вибрани писні и проза. Редакция: др Юлиан Рамач, др Михайло Фейса, Микола Каменїцки, Юлиан Пап, Микола М. Цап, Вероника Вуячич. – Нови Сад : Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2018, 144 б.

162. Микола М. Кочиш. Писні и приповедки за дзеци. Редакция Юлиан Рамач, Юлиан Пап и Гелена Медєши. – Нови Сад : Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2018, 1–139. б.

163. Словнік руского народного язика. – *Studia Ruthenica*, ч. 23/2018, б. 145–158.

2019

164. Др Гавриїл Костельник. Хвильки * Умартей дзивочки. З горватского и українского прешпивал Юлиан Рамач. – Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2019, 97 б.

165. Писанє «Руских новиных» о рускей колонії у Дальским риту. – Шветлосц ч. 4/2017, б. 5 – 24.

166. Руско-сербски гомоними у морфології и синтакси у руским языку. – Studia Ruthenica, ч. 24/2019, б. 89–199.

2020

167. Древа пукали од мразу. – Руски християнски календар 2020, Руске слово–Дзвони, Нови Сад–Руски Керестур, 2019, б. 125–126.

168. Руски народни писні. Пририхтал Юлиан Рамач. – Studia Ruthenica, 2020, ч. 25/2020, б. 6–167.

169. Заменовніцки и присловніцки вирази виведзени зоз словом *було* и *гоч* – Шветлосц, ч. 3/2020, б. 5–18.

2021

170. З двома пальчиками по тастатури. – Руски християнски календар 2021, Нови Сад–Руски Керестур : Руске слово–Дзвони, 2020, б. 5–76.

171. В каліновим лєше вода древко нєше (*нар. писня*). Яке то древко вода нєше? – Studia Ruthenica, ч. 26/2021, б. 108–115.

172. Два толкованя гу народней шпиванки *Кед сом вчера вечар при капурки стала* – Studia Ruthenica, ч. 27/2021

2022

173. Гу редакції зборніка *Руски народни писні* (2020). – Русинистични студії / Ruthenian studies б. Филозофски факултет, Нови Сад, 2022, б. 111–132

II

ТЕМАТИЧНА БИБЛІОГРАФІЯ

СТАТІ О ЯЗЫКУ

1. З роботи Секції лекторох и прекладательох. – Творчосц, ч. 1/1975, б. 94–99 (Коавтор Гелена Медєши).

Секция за сербокроатизми винаходзи одвитујуци руски термини (серб. *сабирак* – рус. *здаванік*). У другой часци авторе даваю коло 300 термини хтори Секция прилапела.

2. Приклади з фразеології нашого народного языка. – Творчосц, ч. 2/1976, б. 21–25.

Автор наводзи петнац фразеологийни вирази хтори зазначел у Гнатьюковим Етнографским зборніку т. XXIX.

3. Прилог зоз терминології. – Творчосц, ч. 2/1976, б. 50–54. (Коавторе Гелена Медєши, Марія Чакан).

Секция лекторох и прекладательох у тей статії обявює у форми сербско-русского словніка понад 360 прилапени руски термини.

4. Руски язык на концу XIX вику (прилоги). – Шветлосц, ч. 4/1976, б. 351–358.

Автор наводзи 11 застарени и архаични дієслова хтори зазначел у Етнографских зборніках В. Гнатьюка т. XXIX и т. XXX.

5. Суфiksi и префiksi странского походзєня у руским языку. – Руски язык и литература 1978. Зборнік сообщєньох зоз совитованя на тему "Стан и розвой руского

языка и литературной творчости" отриманого 7–8. децембра 1978. у Новом Саду. НВУ Руске слово, Нови Сад, 1979, б. 129–141.

Автор розпатра суфікси меновнікох, прикметнікох и дієсловох хтори ше розширили у руским языку насампередз под уплївом сербского языка.

6. Сербскогорватски уплїв и способи твореня нових словох у нашим языку. – Творчосц, ч. 9/1982, б. 17–24. ISSN 0351-9333

У першей часци статї автор анализує пременки яки настали у руским языку по приселеню 1745. под уплївом сербскогорватского языка: пременки у роду, твореню словох, фреквенції, значеню и др. У другой часци автор указує на найчастейши способи твореня нових словох у руским бешедним и литературним языку: позичоване сербокроатизмох, калковане, нукашня деривация, реактивизация застарених слово и архаизмох и др.

7. Применовник *спрам*. – Творчосц, ч. 9/1983, б. 53–63. ISSN 0351-9333

Применовник *спрам* (дакого/дачого) прияли зме зоз сербскогорватского языка. Попри форми *спрам* дакеди хаснуєме и сербску форму *наспрам*. У нашим литературним языку *спрам* ше хаснує у векшей мири аж од Другей шветовой войны. У литературним языку хаснуєме скоро шицки значеня серб. применовника *спрам*, гоч за шицки маме и домашні еквиваленти, найчастейше *гу* (з дативом) и *по* (з локативом), ридше други.

8. Применовник *попри*. – Творчосц, ч. 11/1985, б. 28–39. ISSN 0351-9333

У уводней часци автор виноши, з велїма прикладами, твердзене же ше применовник *попри* у прешлосци у руским языку хасновал з локативом (*попри братови*), а нешка ше, под уплївом сербского языка (*пored брата*) хаснує найчастейше з генитивом (*попри брата*). Автор трима же би хасноване применовника *попри* под сербским уплївом требало зменшац, та *гу* каждому значеню приятноу зоз сербского наводзи и руски еквиваленти.

9. Нови слова восточнославянского и заходнославянского походзения у творох Гавриїла Костельника. – Шветлосц, ч. 3/1986, 425–435. б. (Исте у: Словник лексики Гавриїла Костельника, оп.)

У Словнику обробени коло 1850 Костельниково нови слова восточнославянского и польского походзения у його творох. Обширнейше оп. Словник лексики Гавриїла Костельника.

10. Значеня дієслова *нагадавац*. – Творчосц, ч. 13/1987, б. 12–22. ISSN 0351-9333

Дієслово *нагадавац* позичка з українского (укр. *нагадувати*). У литературним языку ше хаснує зоз коло 20 значенями, од хторих шейсц значеня фреквентни. Хаснує ше як еквивалент сербских дієсловох *назирати*, *нагађати*, *наговештавати*, *најављивати*, *наслуђивати*, *подсеђати* и др. Телї значеня указую и на проблем твореня нових словох у руским языку у условийох наглого розвитку литературного языка: нови слова ше часто творя стихийно, нашвидко.

11. Уплїв литературного и бешедного языка на лексику Михала Ковача. – Studia Ruthenica, ч. 1/1988–1989, б. 27–32. ISSN 0354-8058

Автор анализує хасноване синонимских дієсловох зоз значеньом "десити се" у творох М. Ковача: *стац ше*, *трафиц ше*, *притрафиц ше*, *збуц ше*, *случиц ше* и *десиц ше*. Перши три з рускей карпатскей лексики, дієслово *збуц ше* виројтно з карпатскей лексики, *случиц ше* позичка з язичия, а *десиц ше* сербизем. У шицких анализованих ділох М. Ковач найчастейше хаснує дієслово *случиц ше/случовац ше* (понад 50 приклади), ридше дієслово *стац ше* (коло 18 приклади), але хаснує и германизем *трафиц ше* (11 приклади). У Ковачових предвойнових творох дієслово *трафиц ше* частейше як у його повойнових творох. У повойнових творох фреквентнейше дієслово *случиц ше*. Дієслово *збуц ше/збувац ше* Ковач не хаснує, тиж ані сербизем *десиц ше*. Моцни уплїв литературней норми у творох М. Ковача потвердзує ше зоз дієсловом *случиц ше/случовац ше* (понад 50 приклади), а слабши уплїв бешедного языка – з дієсловом *трафиц ше* (коло 10 приклади), хторе ше, як германизем и "варваризем" не хаснує у сучасним литературним языку.

12. Язык А. Духновича. – *Studia Ruthenica*, ч. 2/1990–1991, Дружтво за руски язык и литературу–Катедра за руски язык и литературу, Нови Сад, 1990–1991, б. 13–17. ISSN 0351-9333

Велька часц интелігенції карпатских Русиных у 19. в. намагала ше гу культурней интеграції Русиных гу общому **руському** народу. Медзитим, литературни язык карпатских Русиных тв. *язичис*, на хторим Духнович писал, не ма характер єдного такого общого (и нормованого) языка. Вон ма у себе елементи штирох славянских языкох: карпатскоукраїнскей/русинскей народней бешеди, українского литературного языка, русийского и старославянского языка. Одношенє елементох тих штирох языкох у Духновича ше меня у зависности од тематики. Кед пише за дзеци о каждодньових темох, у його языку частейши карпатскоукраїнски/русински елементи: *Не будуся наберати и вадити*. Кед пише о "висших" темох, Духнович частейше хаснує русийски и старославянски елементи: *понеже люди Сотворителем уже созданы суть для общежитія*.

13. Конструкції зоз присловніком и применовніком *вочи*. – Руске слово, ч. 9/1992: Литературне слово 2, б. 7.

У руским литературним языку слово **вочи** ше найчастейше хаснує як присловнік (кед є у позиції за меновніком: пошол му *вочи*), рідше и як применовнік (у позиції опрез меновніка: ишол **вочи** танку). И як присловнік и як применовнік хаснує ше вше з дативом. Применовнічка конструкция *вочи + Д* заменліва з конструкциєю *опрез + Г*: виреченє *рушели ше вочи гусаром* заменліва з виреченьом *рушели ше опрез гусарох*. Як применовнік *вочи* ше хаснує и у синтагмох *вочи води* (= с. узводно, уз воду) и *вочи рици* (= с. уз реку), а тиж и у новинских и др. насловох типа *вочи митингу* (с. усусрет митингу).

14. Конструкції зоз синтагмами *настред Г, устред Г и стред Г*. – Руске слово 5/1992, Литературне слово 1, б. 6-7.

Конструкция **настред (наштред) Г** значи "на штредку поняца у генитиве" (настред хижи), а конструкция **устред (уштред) Г**, хтора ше розширела под уплївом сербского языка, частейше значи окончоване дії у глибокей нукашньосци простору (не дословно на його штредку): у **штред гонох, у стред города** итд.; поняце у генитиве може буц и абстрактне и теди синтагма значи найвисши ступень дії або стану: у **стред битки, у штред лярми, у стред представи**. У обидвох синтагмох, кед ше сце окреме наглашиц же ше дія случує на штредку дачого, у бешеди ше дакеди наглашує морфема **стред**. Синтагма **стред Г** ше рідко хаснує. Применовніки **настред** и **устред** ше найчастейше пишу окреме: **на стред, у стред**, а автор предклада же би ше писали ведно як и шицки применовніки.

15. Стил и композиция (1). Руске слово ч. 13/1992, ЛС ч. 3, б. 7; (2). Руске слово ч. 17–18/1992, ЛС ч. 4, б. 7; (3) Руске слово ч. 17–18/1992, ЛС ч. 4, б. 7; Руске слово ч. 21/1992, ЛС ч. 5, б. 7.

Автор дава тексти зоз стилскими недостатками и алтернативни питаня и задатки читачови (чи, напр. трима же у датим случаю лепше ришенє 1. чи 2. итд.) На концу автор дава одвити на питаня и конечне ришенє текста.

16. Прекладанє у информативней діялносци. – *Studia Ruthenica*, ч. 4/1994-1995, Нови Сад, 1995, б. 57-60. б. ISSN 0351-9333

Року 1984. Катедра за руски язык и литературу зробела анализу языка и телевизії. У анализи указане на даєдни характеристични гришки у языку (погришне хаснованє применовніцких конструкцийох и др.). Дзешец роки по тей анализи у языку информативней діялносци мало ше пременєло: исти гришки зяваю ше и далєй. Тоти гришки заш лем би ше могли звесц на меншу меру з помоцу розличних приручнікох и през непереривни контакт лекторох з авторами и прекладачами. Єден з приручнікох з хторим жадаме злєпшац стан у нашим прекладательству то Сербско-руски словнік. Тиж вельки ефект у елиминованю гришкох можеме посцигнуц през школску наставу.

17. Характеристични гришки руских школярох у виражованю на сербским языку. – Руснаци–Русини 1745–1995. Зборнік роботох зоз медзинародней науковей конференції 27-28. 09. 1995. у Н. Саду. Завод за уцбенике и наставна средства, Београд–Филозофски факултет, Катедра за русински језик и књижевност, 1996, б. 55–74. ISBN 86-17-04686-4 (исте у: Шветлосц 3–4/1995, 286–293).

Руски дзеци у гомогених стредкох при виражованю на сербским языку правя, под уплївом мацеринского языка, характеристични гришки. Автор тоти гришки зазначел у писаних составах школярох керестурскей школи. У фонетики то насампредз мишанє гласох *ђ – џ, ѣ – ч*. У морфології:

непалаталізовані форми (*ученики*), мішане роду (*овај глад*), мішане тврдих і м'яких основих (*са пријатељом*), одреджена форма прикметнікох (*цели свет*), погрішніе хасноване перфекта (*требало радити*), футура (*ја радићу*), потенціала (*ја би волео*) і др. У твореню слів: погрішніе хасноване префіксів і суфіксів (*попробати*). У синтакси: гришки у конгруенції (*ми двојица*), у дієсловній рекції (*упитала ми се*), у применовничких синтагмах (*к мамици, направити из дрвета*), у даєдних файтох зложених виреченьох ітд. У лексики то калки (*силазили су се "састајали су се", тешили су се њиме «поносили су се њиме»*) і др. Гришки частейши при школярох младшого возросту (пята–шеста класа), а рідши при старших школярох (штредня школа).

18. Приповедацки потенціал у руским язичу. – Шветлосц, ч. 1/1996, Нови Сад, 52–66. б. ISSN 0488-7557

Приповедацки потенціал виражує часово значенє, хторе преходзи до значеня прикмети. Прияли зме го зоз сербского язича уж у чаше медзи двома войнами: *Студенти учили за испити, а кед би мали дакус часу, одходзели би до дружтва*. У нашим язичу ше то то значенє виражує з перфектом незаконченого дієслова: *Студенти учили за испити, а кед мали дакус часу, одходзели до дружтва*. Кваліфікативне значенє ше у нашим язичу подрозумує з контекста, а дакеди ше визначує з незаконченима дієсловами і з присловніками за час *теди, више* і др. У нашим сучасним літературним язичу приповедацки потенціал ше хаснує паралелно з формами перфекта.

19. Српско-русински і русинско-српски речници. – Задужбина, бр. 33, март 1996, Београд, с. 7.

Руски літературни язич настал релативно нескоро: перши кнїжки на руским язичу друковани концом 19. і початком 20. віку. Прето ше і руски словніки зявели вельо познейше як при Сербох і других Славянох. За прешли 25 роки видати дзевец двоязични сербско-руски і руско-сербски словніки.

20. Сербокроатизми у Српско-русинском речнику. – О лексичким позајмљеницама. Зборник радова са научног скупа “Стране речи і изрази у српском језичу, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина” (Градска библиотека, Суботица, 18–20. октобар 1995). Главни уредник Јудита Планкош. Градска библиотека, Суботица – Институт за српски језич САНУ, Београд, 1996, с. 367–375.

Српско-русински речник/Сербско-руски словник (1995–1997) у поглядзе сербокроатизмох најчастейше одражує стан у сучасним руским літературним язичу. Кед руски язич не ма свой еквивалент, исте сербске слово у Словнику і одредница і еквивалент: *задруга ж.* задруга. Барз часто ше як еквивалент хаснує калк сербскей пожички: *властољубив* -а -о власцолубиви. Сербска пожичка і єй руски еквивалент дакеди жию паралелно у руским бешедним і літературним язичу, диференцовани по хаснованю, фреквенції, ниянси у значеню. При обробку таких одредницох у Словнику ше першенство дава гевтому синониму хтори ше вецей хаснує у руским літературним язичу. Редакторе ше, медзитим, не више управляли по літературним язичу (дакеди тримали же лепши ришєня дава народни, сучасни бешедни або старши літературни язич), та на перше место кладли з часци застарєне руске слово: *барут* х. пушков прах, барут ... Дакеди першенство даване уж розширеному сербокроатизму у бешедним язичу: *бисер* х. 1. бисер, перла. У рідких случаюх врацани скорейши стан у літературним язичу: *болница ж.* шпиталь, больница.

21. Конєчно после дваец рокох. – Studia Ruthenica, ч. 5/1996–1997, Нови Сад, 1997, б. 39–42. ISSN 0351-9333

Автор толкує причини прецо длуго тирвала робота на "Сербско-руским словнику": робота на обробку рускей лексики мушєла почац ише 20–30-их рокох 20. віку, кед почало културне будзєне Руснацох, а најпознейше 40–50-их рокох. А вона почала аж 70-их рокох. Прето авторе і редакторе Словника мали мало лексикографского материялу за початок роботи.

22. Творєнє слів без цудзого упліву. – Руске слово, ч. 50/1998, б. 17.

Нашо нови слова творя ше најчастейше под сербским уплівом. Медзитим, у нашим язичу ише єст нукашні моци же би ше »зопар« тому упліву. Нови слова ше у нїм, і у бешеди і у літературним язичу, творя і без сербского упліву: 1. Даєдни нашо слова доставаю нови значєня (нукашня деривация). 2. Творя ше нови слова з руских основих; 3. Літературна лексика ше дакеди збогацує і з реактивизацию наших застарєних і архаїчних слів. Творєнє нових слів на обидва способи автор илуструє з виривком зоз статї Оскара Лабоша »Радиом« (Руски календар, 1928). У намаганю же би нашол одвитујуци руски термин за значєнє

»зарйовац (серб. зрачити)« О. Лабош похасновал аж штири вирази: *випуцовац, випуковац, виблїсковац, выдавац зоз себе*.

Автор указує на "чужкосци хтори треба же би єдно нове слово звладало" же би було приате у бешеди як литературним языку. Нашо нове слово муши витримац конкуренцию сербского слова. Воно муши буц у истей мери єднозначне, прецизне, флексибилне, »придалне« як и сербски синоним хтори ше як конкурент »надрилює« до нашого языка. Даєдни нови слова хтори створени у бешедним языку не прилапени и у литературним языку праве прето же не були достаточо конкурентни сербским словом (*гомбичка* »пилула«, *змаржляк* »замарзовач«). Прето ше у литературним языку найлегчейше примаю калки сербизмох, у хторих одразу можеме препознац преложене сербске слово (*зарйовац* за сербске *зрачити*). Анї єден зоз штирох Лабошових креативно виведзених терминох не бул би достаточо конкурентни калку *зарйовац* одн. сербизму *зрачиц*.

23. Творенє словох за приклад. – Руске слово 25.12.1998, б. 16.

Основни Костельников принцип о чуваню од цудзих словох (*»Кед єст свойо слово, та не шлебно брац цудзе«*) нашо авторе вшелїяк знали, але наш литературни язык заш лем стихийно розвивали: без контроли до языка уношени велї сербизми. Найлепши приклад як треба твориц нови слова у нашим языку дал нам Г. Костельник. Нашо словотворенє ма и восточнославянски и заходнославянски характеристики, та ше Костельник, кед творел нови лингвистични термини при писаню своєї Граматики, операл и на українски и на польски язык, у меншей мири на други славянски языки. По др А. Дуличенкови, Костельник у своєї Граматики створел коло 580 термини з руских основох, "котри можу постац угляд у дальшим твореню и усовершенюваню не лем лингвистичней, але и терминології других наукових обласцох" у нашим языку.

24. Новые слова в литературном языке югославских русинов. – *Modernisierung des Wortschatzes europäischer Regional und Minderheitsprachen*. Herausgegeben von Gunter Spiess. Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen, 1999, с. 155–180. ISBN 3-8233-5189-3

У першей часци (I) автор дава общи податки о югославянских Руснацох: о їх мену, приселеню, численосци, литературним языку пред и по Першей шветовой войны, о медзивойнових організаційох РНПД и КПСЮР и їх виданьох и орієнтаційох, о познейших організаційох (Руска матка, Союз Русинов и Українцох Югославії, Дружтво за руски язык и литературу; о школах, дзецинских заградкох и числу дзецох у них, о богослуженю.

25. Деклинация заменовнікох *кельо/-лі, тельо/-лі* и числовнікох *вельо/-лі, даскельо/-лі* у литературним языку югославянских Руснацох. – *Slavica Tartuensia IV* (In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi). Tartu, 1998, с. 37-48. (И у: *Шветлосц*, НБУ Руске слово, Нови Сад, 1999, ч. 1-4, б. 92-106).

Заменовніки *кельо/-лі, тельо/-лі* и числовніки *вельо/-лі, даскельо/-лі* у першей половки 20. вику мали переважно числовніцку деклинацию (*кельо, Г. кельох, Д. кельом, А. кельо/кельох, И. кельома, Л. кельох* – як *два, Г. двох, Д. двом, А. два/двох, И. двома, Л. двох*), а з часом почала превладавац фреквентнейша прикметніцка деклинация: *кельо/-лі, Г. келїх, Д. келїм, А. келї/келїх, И. келїма, Л. келїх*.

26. Словозлученє за А зоз значеньом дальшого обекта у языку югославянских Руснацох. – Міністерство освіти і науки України. Ужгородський національний університет. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць*, випуск 4. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. Ужгород, 2001, с. 439-441. ББК 80.Л(О), УДК 80(06), С 91

У народним и литературним языку югославянских Руснацох дієслова бешедованя и думаня вяжу ше з дальшим обектом найчастейше у двох синонимичних словозлученьох: у словозлученю *за + акузатив* и *о + локатив*. У руским языку словозлученя *за + А* ше хасную з дополненьом (детерминативом): *Пайташе приповедаю за нього же є роботни (же добре зарабя, же люби франтовац, же є нещешліви и под.)* и, як застарена форма, без дополненя (*Я им приповедал за царох и за Циганох, а вони так слухали, цихо були.*). Словозлученя *за + А* з дополненьом характеристични и за сербски язык, а без дополненя су у сербским барз ридки.

Словозлученє *за + А*, и з дополненьом и без дополненя, иснує и у українских, переважно югозаходних, и у восточнословацких диялектох: *Він розказау за брата; Йон часто думау за мат'ір; І онї hovoriłi за svoje žone*.

Понеже словозлученє за + А без дополнєня не характеристичне за сербски язык, а иснує у бешедох карпатского ареала, автор предпоставя же воно у руским языку походзи зоз старого краю. Словозлученє за + А з дополнєньом, як нефреквентна форма, тиж иснує у карпатским ареалу, та автор допушує же воно у руским языку тиж походзи зоз старого краю, але по приселєню тиж було нефреквентне. Його фреквенция ше повежшала под уплївом сербского языка.

27. Наш рад на Речнику русинског народног језика. – *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији одржан у Новом Саду. САНУ – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, Нови Сад – Београд, 2002, с. 371–377. ISBN 86-83651-11-8

Автор на сходу представел проєкт Катедри за руски язык и литературу "Словник руского народног языка". То ма буц описно-етимологийни словник: буду ше наводзиц значєня каждого слова з илустрациями, а на концу ше будзе давац и етимология словох. Предвидзує ше же би словник бул двотомни.

28. Нови проєкт Катедри за руски язык и литературу: Словник руского народног языка. – *Studia Ruthenica* 8/2001-2003, б. 19-24.

Оп. предходну статью *Наш рад на Речнику русинског народног језика*.

29. Походзєне Костельниковей лингвистичней терминології. – Шветлосц, ч.1/2004, б. 12–35. ISSN 0488-7557

У Словнику лексики Гавриїла Костельника (Руске слово, Нови Сад, 1991) автор обробел коло 1850 слова з творох Г. Костельника. Векшина з нїх восточнославянского походзєня, а менша часц польского и другого походзєня. У Словнику не обробєна по походзєню и Костельникова лингвистична терминология. Вона обробєна у тей статї (понад 260 термини). Векшина Костельниково термини у його Граматики превжати з украинского або польского языка або су створєни по украинским або польским образцу. Дасдни и сербского / горватского, а дасдни, можлїве, и словацкого и др. походзєня. За Костельниковима терминами автор наводзи и паралєли у украинским, польским и др. Таки лексични паралєли и подцагнути. При велькей векшини терминох наведзєни и кратки контекст: *безподметово вирєчєня* "безсубъектено вирєчєня": *Вирєчєня, у хторих випуцаме подмет волаю ше безподметово* (Пр., 298). Укр. *безпідметові речення* "и."

На концу словника лингвистичних терминох додати и мали словник нєлингвистичних терминох з Костельниковей Граматики.

30. Войводина. – *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Русинський язык. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Uniwersytet Opolski–Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004, с. 277–304. ISBN 83-86881-38-0

Прегляд фонетики, историйней фонетики и морфологии руского языка.

31. Мелания Микеш, Юлиан Рамач. Уплїв сербского языка на морфосинтаксичну структуру руского языка. – Шветлосц, ч. 4/2005, б. 485–498. ISSN 0488-7557

Авторы окончєли пилот випитованє сербского уплїву на руски на прикладах одступаня од стандартней норми у бешеди Руснацох у Войводини. Випитовани школяре штвартей и пиятей класи основней школы у Коцуре (29 школяре) и школяре пиятей класи основней школы у Руским Керестуре (61 школяр). Шицки школяре слухаю наставу на руским языку.

Анкєта ма 26 приклади зоз по двома вирєчєньовима вариантами. Приклади ше одноша на хаснованє инфинитива або особовой дїєсловней форми, на хаснованє потенцияла, замени префиксох пред дїєсловну основу, хаснованє гєнитива зоз и без примєновника, инструментала, повратни и безособово дїєслова, обєктово, опитни, поровнуюци вирєчєня итд. Приклад за питальник: 1а) Кажди дзєнь **ше учим** и дома, не лєм у школы. 1б) Кажди дзєнь **учим** и дома, не лєм у школы. У анкєти (список од 52 питаня) без одредзєного порядку и оддалєни єдна од другєй розпорєдзєни по два вирєчєньово варианты: єдна одвитує стандартней норми у руским языку, а друга похаснована под уплївом сербского. Задаток глашєл: *Чи биш так повед?* Школяре ше зоз заокружованьом *гей* або *не* опрєдєльовали за вирєчєньову варианту. Приклад за анкєту: 1. Кухарка прєсолєла єдзєнє, та змє не могли єсц. *гей* – *не*"; 2. Руске слово" доставамє по пошти.*гей* – *не*.

Випитовани, як у Коцуре так и у Руским Керестуре, з векшей часци ше одлучовали за варианты виреченя у хторей хаснованє дієсловней форми або припадку одвитує їх хаснованю у одвитуючим виреченю на сербским языку. Група випитованих у Руским Керестуре указала лепши резултат у цалосци. Попри велького числа негативних одвитох значне место забираю одвити хтори указую на прилапйоване обидвох вариантох виреченя. У тим поглядзе група випитованих у Коцуре указала векшу несигурносц як група випитованих у Руским Керестуре.

Заклученя на основі резултатох за дзепоедни приклади у тим випитованю лем прелиминарного характеру и мож их тримац за предпоставки хтори треба же би дальши випитованя потвердзели або побили.

32. Погришни замени сербского злучніка *да* у руским литературним языку. – *Studia Ruthenica*, ч. 10/2005, б. 19–31, ISSN 0354/8058

У руским языку уж у 19. віку у значней мири бул розширени сербски злучнік *да* (ридше и як словко). Хасновани є у обектових, намирних, условних, способових, ридше и у других файтох виреченьох. Його найчастейши еквиваленти у руским народним языку у истих файтох виреченьох то злучніки *же би*, *най*, *кед би*, *як кед би* и конструкції з *инфинитивом*.

У руским литературним языку злучнік *да* хасновани до початку 60-их рокох, кед є заменени з рускими еквивалентами (ришуючу улогу у тим мал Микола М. Кочиш). Медзитим, у сучасним литературним языку ше хасную дзепоедни конструкції хтори не характеристични за руски народни язык. Так ше як еквивалент злучніка *да* найчастейше хаснує злучнік *най* (вон нешка превладує над конструкциями зоз злучніком *же би* и з *инфинитивом*): у обектових, намирних, атрибутових, способових, безособових и опитних виреченьох. Дакеди ше хаснує и злучнік *же* место *же би* (у способових виреченьох).

33. Пременики у руским языку без цудзих уплївох. – *Universitas Tartuensis • Тартуский университет Кафедра славянской филології и Шведская Королевская Академия литературы, истории и древностей. Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов. Тарту, 15–17 сентября 2005 г. Под редакцией Александра Д. Дуличенко и Свена Густавссона (при участии Джона Данна). Тарту, 2006, с. 285–307.

По приселеню Руснацох до Бачкей, руски язык, одделени од языкох и бешедох карпатского ареала, рушел по своєй, самостойней розвойней драги. Описани пременики случую ше перше у бешеди, а з бешеди ше найчастейше преноша и до литературного языка. У литературним языку ше ширя стихийно, т.є. не по одредзених язичних нормах.

Велі форми, слова и конструкції у руским языку од приселеня до Бачкей ше архаизую. Архаизацию часто спричинює уплїв фреквентнейших синонимох (инструментал множини на *-ми*, прикметніки на *-ин*, словозлученя *за + А* и *о + А* зоз значеньом обекта и др.). У лексики ше найчастейше архаизую слова хтори означую поняца цо виходза з хаснованя (*путнач*, *стик*, *аколь*).

И велі други пременики формох ше случую под уплївом и по аналогії зоз фреквентнейшими синонимами (меновніки ж. р. *коляя*, *циберей* место *коляй*, *циберей* и др., дієслова типа *червенїц -несм* доставаю и законченє *-їм* и др.). Даєдни значеня у синтакси наставаю з укрижованьом двох значеньох (применовнічки словозлученя *поза + А* и *за + И* и др.).

У лексики даєдни значеня наставаю з нукашню деривацию (*ширка*, *кросна* и др.); у лексики ше творя и нови слова з руских основох (*новинкар*, *райбачка* и др.). Таки приклади потвердзую же руски язык ище ма нукашні моци за творенє нових слівох.

Причину даєдних пременокх чежко до конца потолковац (прикметнік *годзен* зоз значеньом будуцого часу).

Не мож строго розгранічиц пременики под цудзим уплївом и пременики без цудзого уплїву (словозлученє *поза + И* место *за + И* и др.). Даєдни пременики характеристични за бешеду мишаних штредкох; вони ше не преноша и до литературного языка (заменовнік *тот* – ген. *тотого* место *того* и др.).

34. Злучнік и словко *най* у руским литературним языку. – *Universitas Tartuensis Tartu Ülikool – Кафедра славянской филології. Микроязыки – Языки – Интеръязыки*. Сборник в честь ординарного профессора Александра Дмитриевича Дуличенко. Под редакцией А. Кюннапа, В. Лефельдта, С. Н. Кузнецова. Тарту, 2006, с. 101–109. ISBN

9949-11-444-6. Исте и у: Шветлосц, ч. 3, 2018 – НВУ Руске слово, Нови Сад, б. 357–368.

Под сербским уплївом руски авторе сербски злучнїк и словко *да* автоматично замену ю з руским еквивалентом *най* и у конструкцих у хторих наш язык ма други еквиваленти: *цо най робим?* место *цо робиш?* *цо мам робиш?* *цо будзем робиш?* (под уплївом сербского *шта да радим*) и др. Автор трима же тото погришне хаснованє злучнїка и словка *най* у литературним языку ище мож виправиц.

35. Уплїв сербского языка на руски у деклинації прикметнїкох, заменовнїкох и меновнїкох. Bogdan Horbal, Patricia Krafcik, Elaine Rusinko, red., *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi* (Fairfax, Va: Eastern Christian Publications, 2006), с. 365-376. ISBN 1-892278-63-4

У творох медзивойнових руских писательох и у сучасним бешедним языку у мишаних штредкох зявю ю ше, под сербским / горватским уплївом, гришки у дативе, инструменталу и локативе множини при словах з прикметнїцку деклинацию: у дат. мн. закончене *-има* место *-им* (*тима* древами место *тим* древом); у INSTR. мн. *-им* место *-има* (з *жельезним* видлами место з *железнима* видлами); у лок. мн. *-има* и *-им* место *-их* (у *нїма* место у *нїх*). Гришки ше зявю ю и у дат. мн. меновнїкох (*тим* древами место *тим* древом). Наведзени гришки регистровани у руским языку од початку 20. вику. Автор их илюструє з прикладами зок анкет при школярох висших класох основней школи у Новим Садзе, Коцуре, Вербаше, Шиду (Бачинцох, Беркасове и Бикичу) и Новим Орахове. Школяром дал преложиц зок сербского языка на руски 18 виреченя. Под кождим сербским виреченьом дати и руски слова хтори требало похасновац при прекладаню. Напр.: **1.** *Зима је украсила прозоре разним лепим цветовима, а стрехе дугачким леденицама. (жима, украшиш, облаки, з, рижни, красни, квети, а стрехи, з, длугоки, цомпля).*

У Коцуре (Руснаци коло 2/3 жительство) уплїв сербского языка на руски ище не таки моцни. Прето и спомнути гришки у Коцуре ище релативно ридки. Медзитим, у Новим Садзе, Вербаше и Шиду гришки у деклинації прикметнїкох и заменовнїкох барз виразни, а такой за нїма шлїдза гришки у деклинації меновнїкох. На основі прикладох з анкети и творох старших писательох автор составил таблїчки деклинації прикметнїкох (и числовнїкох з прикметнїцку деклинацию), заменовнїкох и меновнїкох у множини у мишаних штредкох.

36. Наш народни и литературни язык. – Русини – Руснаци – Ruthenians 1745–2005. Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 164–224.

По *Граматики руского языка за I, II, III и IV класу гимназий. – Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2002, б. 446–456. и 526–587* У статї описана предистория руского литературного языка и його формованє и розвой од початку 20. вику по нешка: Карпатски и нови пасма у нашем языку, Тексти на рускей карпатскей бешеди, Чежкосци при роздзельованю карпатских и нових пасмох, Наш язык по приселєню, Премєнки (*язични*) у мишаних стредкох, Наш бешедни язык, Приклади з карпатскей и новей лексики, Наш литературни язык по конец 19. вику, Тексти на народним языку, Наш литературни язык од 1904. по Другу шветову войну, Костельникова грамика, Уплїв сербского языка, Уплїв язичия, церковнославянского и украинского языка, Литературни язык од 1945. по шейдзешати роки, Стихийни розвой литературного языка по Другей шветовой войны, Свидомше одношенє гу литературному языку, Литературни язык од шейдзешатих роках 20. вику по нешка, Можлївосци нашого народного языка, Збогацованє литературного языка, Писательов язык – невичерпне жрїдло.

37. Нова лексика у Костельниковим Идилским венцу 3 мойого валала. – Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини. Збірник наукових праць. Випуск 8. Львівський національний університет імені Івана Франка – Новосадський університет, Львів, 2007, 106–120. с. ISBN 978-966-8924-32-3 ББК Ш5(4УКР)6-4 Г. Костельник 4/5 я 431. (Тиж и у: Шветлосц, ч. 3/2006, б. 307–319. ISSN 0488-7557

Автор анализує слова хтори Г. Костельник сам створел у своїм Идилским венцу, хтори по авторовим сознаню у Костельниковим чаше не хасновани у народним языку, и слова хтори вон превжал або их хасновал под уплївом сербского/горватского або других языкох. Тоти слова видзелени на основі авторового вещеїрочногo искуства и знаня у роздзельованю карпатских и нових пасмох у руским языку. Нови слова и вирази Костельник творел на вещеї способи: Виводзел их з народних коренях и афиксах (*збочковац ше* “злучовац ше”), слова народного языка часто хасновал з даєдним другим суфиксом одн. префиксом, або без суфикса одн. префикса з хторим су виведзени у народним языку (*ангелок* место *ангелчок*, *жзелєнїц ше* место *зажзелєнїц ше*). Коло 15 дієслова виведзени зок суфиксом *-ова-* место *-а-* и *-и-* (*випатровац*; *завидзовац*), зок суфиксом *-а-* або *-и-* место *-ова-* (*докончац*; *позвожиц*). У даскелїх случайох Костельник похасновал алтернацию кореня народней лексики (*винашац* место *виношиц*).

Словом народного языка Костельник дакеди давал нове значенє (*блїскац* зоз значенєм “блїщац ше”). Поет менял и граматични значеня даєдних народних слівох, даваюци им при тим и нови лексични значеня (дієслово *вистирчиц* похасновал як непреходне, *загаснуц* як преходне). Дакеди Костельник менял гласову форму слова (*медза* место *меджа*). Зазначени и зложени слова (*билостриберни*, *милорадосни*). Даєдни слова хтори ту наведзени як нови у Костельниковим чаше можливе же ище жили у народней бешеди (*розгвариц ше / розгваряц ше* “(по)бешедовац” и др. зазначени у народней поезії).

Гу новим словом у Идилским венцу ураховани и сербизми (з руского бешедного або директно зоз сербского языка) и даєдни други пожички прияти по приселєню. Медзи сербизмами найчисленши комплетни и фонетично адаптовани лексични пожички (любко “мило”), потим то калки и полукалки (шветліц ше “швициц ше”), семантични калки (ліцо “твар”). У даєдних случаях сербизмом дата нова ниянса у значеню (миловац “ніжно ше з даким обходзиц”). Костельник створел понад 140 нови слова без сербского уплїву, а похасновал коло 70 сербизми.

Костельник у своїм твору похасновал и даскельо церковнославянизми (любов, забвени), германизми и други пожички (мангель, машина, лампа).

По два и пол виких одделєного живота Руснацох од Горніци уж не мож до конца утвердзиц походзєне даєдних слівох – чи су з карпатского пасма, чи су нови народни, чи сербизми, чи Костельниково нови слова, чи су кнїжково слова. У приложенім словніку єст 219 слова-одредніци.

38. Гу популярному виданю Костельникового *Идилского венца*. – Шветлосц, ч. 3/2007, б. 359–371. ISSN 0488-7557

Перше виданє Идилского венца “3 мойого валала” обявел 1904. року у Жовкви (Україна) сам автор Г. Костельник. Графія и правопис того першого виданя Идилского венца розликує ше од нашої сучасней графії и правопису: Место букви *ї* Костельник хасновал церковнославянски знак *ят*, т.є. писал: *л'сце, роботн'к* место *лісце, роботнік*. Напр.: Слунко горе, витрик шуци, житко ше кол'ше, // А шкорванчок з нього вильєт и лєєци вше *више*. // На початку уж зашпивал гласом як од меда: // Раз жалощнє, раз весело – описац ше *нє* да. Групи *л', н' + е* Костельник не писал зоз *є*, але зоз мєгким знаком, т. є. писал *лє, нє* место *лє, нє*, напр. *лєм, нєбо* место *лєм, нєбо* итд. У других случаях Г. Костельник хасновал букву *є* так як *ю* и *ми* нешка хаснуєме, одн. писал *єден, єшень, имєє ше* итд. У правопису ше Костельник притримовал фонетичного принципу, т. є. розлични вьєдначованя гласох преношел и на писанє: место *у* *хладку, лєжки, шнїг* писал *у* *хлатку, лєхки, шн'х* итд.

Нашо виданє Костельникового Идилского венца обявєне як *осучаснєне* и *популярне* виданє: Воно обявєне на сучасней графії и правопису (у виданю Костельниковей поезії од 1970. р. не меняна Костельникова графія и правопис). Даєдни Костельниково форми и слова хтори не характеристични за наш народни язык и не прилапени су у сучасним стандарту заменєни у нїм зоз формами одн. словами народного и сучасного литературного языка: *Слунко горе, витрик шуци, житко ше колїше*,

39. Прикметніки зоз суфиксом *-ов(у)* у южноруским языку. Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков. *К 70-летию профессора Александра Дмитриевича Дуличенко*. Slavica Tartuensia IX, Universitas Tartuensis. Тарту, 2011, 205–212. б.

Прикметніки вивєдзени зоз суфиксом *-ов(у)* найчастєйше знача припадносц у узішим и ширшим смислу и теди маю закончєня: -, *-а*, *-о*, мн. *-о* (*оцов, пищиков, ружов; човеков*). Вони ше часто одноша на предмет (*парохийово здание*); тото значенє часто преходзи до описного значєня (*гарови, целови*). Тоти прикметніки маю двояки закончєня: м. р. - (*-ов*) и *-и* (*-ови*) (*бензинов пах* и *бензинови пах*), ж. р. *-а* (*витрионова лампа*), с. р. *-о* и *-е* (*гадзавов платно* и *гадзавове платно*), мн. *кафово шмати* и *кафови шмати*. Даєдни з тих прикметнікох частєйше маю перши, даєдни частєйше други закончєня, а даєдни ше хасную з обидвома закончєнями (*витрионов газ* и *витрионови газ*). Даєдни маю вше номинатив х. р. на *-и* (*блишови, гарови*). Форми завиша и од синтагми у якєй ше хасную (*ружов квет*, али *ружов(у) олей*). Тоти розлични форми можеме провадзиц уж од наших перших виданьох 20-их рокох 20. века.

У хаснованю тих двояких закончєньох мож обачиц єдно обще правило: у хторєй мири ше при прикметніку одн.гq синтагми траци присвойне значєнє, у тєй мири над закончєнями -, *-а*, *-о*, мн. *-о* превладую закончєня *-и*, *-а*, *-е*, мн. *-и*. Найвєцей трацєнє закончєньох -, *-а*, *-о*, мн. *-о* обачлїве при формах х. р. (х. р. *лесови*, с. р. *лесово*, а не *лесове*, мн. *лесово*, а не *лесови*).

Прикметніки на *-ов(у)* досц часто хасновали нашо авторє медзи двома войнами (*майови молебєн, порцийово власци*), а таки форми характеристични и за народни язык: (*парохийова заграда, криштальов(у) цукер, ражови хлеб*). У виданьох 1921–1941. зме зазначели значнє число прикметнікох на *-ов(у)* (*автомобилов(у), воздухов(у)*). У Руско-сербским словніку авторє наводзєли и форми прикметнікох на *-ов(у)* (*абєцєдни -а -е и абєцєдов(у) -а -о/-е абєцєдан*).

40. Єден приклад траценя нашей народней лексики. – *Studia Ruthenica* ч. 18/2013, б. 52–55.

Автор як приклад наводзи словко *бѣяко* (з акцентом на першим складу), хторе спада до нашей карпатской лексики, цо потвердзую и його словацки и українски паралели. У литературним языку ше ридко хаснує, а и у бешеди вше ридше (од штирох значеньох хасную ше ище три). Штварте значене („розуми ше”), хторе у медзивойновим чаше хасноване и у литературним языку, нешка ше страцело. Словко ше почало вигваряц з акцентом на предостатнім складу (на я).

41овнікох и меновнікох. – *Шветлосц* ч. 4/2014, б. 439–449. ISSN 0488-7557. f

Статья предходно обявена у: Bogdan Horbal, Patricia Krafcik, Elaine Rusinko, red., *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi* (Fairfax, Va: Eastern Christian Publications, 2006), с. 365–376. ISBN 1-892278-63-4. Ту ше обявює часточно дробена.

42. Нашо чи сербске? Нашо чи кнїжково? (Is It Ours or Serbian? Is It Ours or Bookish?) – Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Магочія. До 70-річчя від дня народження науковця = A jubilee collection: essays in honor of professor Paul Robert Magocsi on his 70th Birthday, 497–502. Ужгород – Пряшів – Нью-Йорк: Видавництво В. Падяка, 2015 = Uzhorod – Prešov – New-York, Valerii Padiak Publishers, 2015.

У нашей роботи на *Словніку руского народного языка* намагали зме ше утвердзиц чи у Словніку обробени слова припадаю нашей карпатской лексики чи новей лексики хтору зме прияли по приселеню. При тим нам основни критерий бул: кед нашо слово ма карпатски лексични паралели, воно припада карпатской лексики. Медзитим, маме таки слова хтори маю карпатски паралели, але исную и у сербским языку, та зме их по тим критерию не могли зоз сигурносцу класификовац (напр. *стреха* „долні край закрица”). Проблем представляю и кнїжково слова хтори маю карпатски паралели, але ше вони у нашим народним языку не хасную, або ше ридко хасную (*понукац* „спонукац”). У дальшей роботи на рускей народней лексики и таки слова вироятно буду детальнейше преучени, а з тим и удатно покласификовани.

43. Народна поезия у настави мацеринского языка. – *Studia Ruthenica* ч. 20/2015, б. 43–46.

Автор виноши думанє же би у настави мацеринского языка требало частейше хасновац приклади зоз народней поезий, бо су виражени на жридловой народней бешеди, а, гу тому, наводзене таких прикладах би при школярох будзело векши интерес гу народному языку.

44. Руско-сербски лексични гомоними у руским языку. – Русинистични студий *Ruthenian studies* ч. 1. Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Одделене з русинистику, Нови Сад, 2017, 9–18 б.

Автор указує на вельке число руско-сербских гомонимских парох у войводянским руским языку як резултат мощного уплїву сербского на руски язык. У бешедним руским языку сербски члени гомонимских парох преовладую над рускими членами (у морфологий лем у мишаних штредкох). Руски члени парох и руски еквиваленти сербизмох хтори зачувани у бешеди хасную ше и у литературним языку. Медзи коло 50 наведзенима гомонимскими руско-сербскими парами найвецей сербски члени парох (коло 35) представляю калки або семантични калки руских членох тих парох. Векша часц наведзених руских членох ше хасную у сучасним бешедним и литературним языку. Менша часц руских членох нешка застарена або архаична. Найвекша часц сербских членох гомонимских парох ше хаснує и у руским бешедним и у сучасним литературним языку. Руски еквиваленти сербских членох, кед же су зачувани у языку, у литературним языку ше хасную паралелно зоз сербизмами, а ридше место сербизмох.

45. Дієприкметніки презента у руским литературним языку (двацети–трицети роки XX вику). – *Славянская микрофилология. Под редакцией Александра Д. Дуличенко, Мотоки Номати. Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, Sapporo – Slaavi Filoloogija Osakond, Tartu Ulikool, Tartu, 2018, 237–252. s.*

Року 1919. року новоосноване Руске народне просвітне дружтво „Просвіта” прилапело руски народни язык за литературни. Двацетих и трицетих роках ХХ вику на млади руски литературни язык пренес ше уплїв угроруского языка – потедишнього литературного языка Руснацох. У морфології вон ше окреме манифестовал преїг формох дієприкметніка презента: активного на *-уц-, -юц-, -ац-, -яц-* и на *-уч-, -юч-, -ач-, -яч-* (*штраждуци браца, живуци людзе*) и пасивного на *-єм-, -им-, -ом-* (*желаєми твой глас*), хтори руски авторе тримали за „баржей литературни”. Паралелно з угрорускими формами дієприкметніка активного у литературним языку хасновани еквивалентни руски дієприкметнічки форми на *-уц-, -юц-, -ац-/яц-* и на *-ц-* (*воюючи держави, дозреваюци овоци*), яки исную и у народним языку як прикметнічки (*боляца рана, горуци пец*) и ридки дієприкметнічки форми (*дзівка стояца при студні*). Угроруски дієприкметніки презента ше од штерцетих роках ХХ вику у литературним языку вше меней хасновали. У сучасним литературним языку угроруски форми дієприкметніка презента активного цалком поциснути од нешка продуктивних руских формох на *-уц-, -юц-, -ац-/яц-* и на *-ц-* (*надрилюючи человек, окритуоча швијосц*), з хторима ше у сучасним языку виражую и значєня пасивного дієприкметніка презента (*нагадуочи думки, незагацуоча жажда*).

46. Язык Дюри Биндаса и других руских медзивойнових авторох. – *Studia Ruthenica*, ч. 23/2018, б. 26–33.

Жадаючи спатриц одношенє елементох народного языка, сербизмох и восточнославянизмох у медзивойновим руским литературним языку – переважно у лексики – автор статї анализує тексти Дюри Биндаса, Михайла Мудрого и приклади з даскелїх других авторох у рускей периодики. У текстох з общу тематику сербски уплїв при векшини авторох ише не превладає над елементами народного языка. Медзитим, у текстох з узшу тематику (фахову, административну и др.) габа сербского уплїву упадливо моцнейша. Уплїв сербского языка у таких текстох превладає и над восточнославянским уплївом.

47. Руско-сербски гомоними у морфології и синтакси у руским языку. – *Studia Ruthenica*, ч. 24/2019, б. 89–199.

Автор указує на вельке число руско-сербских гомонимских парох у войводинским руским як резултат моцного уплїву сербского языка на руски. У беседним языку сербски члени парох преовладую над рускими членами (у морфології лєм у мишаних штрєдках). У литературним языку обачливе намаганє зачуває руски язык од сербского уплїву, одн. зменшає тот уплїв.

48. Заменовнічки и присловнічки вирази виведзени зоз словком *було* и *гоч*. – Шветлосц ч. 3/2020, б. 5–18.

Од 20-их роках прешлого вику, кед ше почали видаває кнїжки на руским языку, у руским литературним языку ше починаю хасноває заменовнічки и присловнічки вирази зоз сербизмом *було* (*було хто, було цо, було яки було хтори, було чий; було дзе, було кадзи, було одкадз, було кеди, було як*) як синоними руских виразох зоз словком *гоч* (*гоч хто, гоч цо, гоч яки, гоч хтори, гоч чий; гоч дзе, гоч кадзи, гоч одкадз, гоч кеди, гоч як*), хтори ше по теди хасновали у народним языку (зазначєли зме их у Гнатьюкових етнографских записох (1897)). Руски вирази зоз словком *гоч* превладовали у медзивойновим чаше, кед виражовали ише шипки ниянси у значєню хтори мали и у 19. вику, а хтори младши генерациї забуваю, напр.: *людзе, котри примаю гоч яку пензию не можу буц прияти до державних урядоx* (= *вообщє даюку пензию*). У другей половки 20. вику частєйше ше хасную вирази зоз словком *було*, окреме у прекладах зоз сербского / горватского языка, але вони ише не превладую синонимски вирази зоз словком *гоч*.

49. Гу редакції зборніка *Руски народни писні* (2020). – Русинистични студії / *Ruthenian studies* 6. Филозофски факултет, Нови Сад, 2022, б. 111–132

Автор статї сцєл указає на проблеми на яки наиходзєл при рихтаню того зборніка до друку, насампредз проблем змистовей и стилскей цалосносци текста. При редагованю наиходзєл на тексти писньох у хторих обєдинєни два и вєцєй писні розличного змисту, тексти у хторих даєдни стихи стилистично губя писню и др. Циль редактора бул обявиц писні хтори змистово и стилски корєктно обробєни.

ПОПУЛАРНИ КРАТКИ СТАТІ О ПОЄДИНЄЧНИХ СЛОВОХ

1. Найстарша назва за соловея. – Руске слово ч. 45. и ч. 46/1987, б. 12.

Українське слово *соловей* ше у руским языку хаснує од початку 20. вику. Автор анализує стихи з народней писні (з Биндасового-Костєлникового зборніка) *За нашу*

заградку шпива соловичок, // за кроком Ганічки крача Яничок и виноши предпоставку же перши стих глашел за нашу заградку шпива славичок (ма 11 склади як и други стих, а слово *славичок* ше у нїм лєпше римує зоз *Яничок* як слово *соловичок*); вон заключує же руска народна назва за *соловея* виројтно була *славик*, дем. *славичок*, яка иснує и у карпатским ареалу.

2. То пештански панове, пришлї вонї на Ришкашу гайове. – Руске слово 18. IX 1987, 1987, б. 12.

Автор толкує форму *гайове* у стиху з народней писнї ч. 385. зоз Гнатюкового зборнїка: [панове] *пришлї вонї на ришкашу гайове*: то лок. єд. од мадяризма *гайов* "ладя", хтори би мал глашиц *в гайове*, алє го народни шпивач виповед без применовнїка *в*. У наших народних писньох єст вецей приклади локатива єд. без *в*: *Керестуре* место *в Керестуре*, *карчми* место *в карчми*. Применовнїк *в* ше у нашим языку давно страцел (заменєл го применовнїк *у*) и у наведзених и подобних синтагмах ше не вигваря, та го анї В. Гнатюк у тей писнї не записал.

1988

3. Назви за *сидро*. – Руске слово ч. 26/1988: ЛС ч. 6, б. 2.

Руска назва за "сидро" у прешлосци була *мачка*, хтору автор зазначел у Гнатюкових записох. Познейше до руского языка вошли сербски назви *сидро* и *котва*, хтори поцисли народну назву.

4. Гей там за горами. – Руске слово ч. 48/1988: ЛС ч. 11, б. 2.

Дїєслово *тлациц* у прешлосци значело "прицискац, гажиц", з того настало значенє "витлукац жито з коньми", а з того другого – значенє "тлациц зарно на тлачацей машини".

5. Дилїни у хлїве. – Руске слово ч. 35/1988: ЛС ч. 8, б. 1.

Архаичне карпатске слово *дилїни* "дещани патос у хлїве, кармику" страцело першобутне значенє и нєшка го найстарши знаю зоз значеньом "долїни хтори конь вигребе под собу у хлїве". Слово походить од нем. *Diele* "патос".

6. Забуте значенє слова *причина*. – Руске слово ч. 9/1988, б. 10.

На основи прикладох зоз старших текстох и поровнаньох з даєдними языками карпатского ареала, автор заключує же ше меновнїк *причина* у прешлосци хасновал у функції менового предиката у конструкцїях типа *буц причина дакому/дачому*, зоз значеньом "буц виновнїк, буц виновати пре дацо". У сучасним языку, под уплївом українского, хаснує ше зоз значеньом сербского *узрок*, *разлог*.

7. Конїчку мой чарногрови. – Руске слово ч. 44/1988: ЛС ч. 10, б. 2.

У Гнатюковим IV тому (виданє од 1986), у писнї ч. 43. на 144. б. находзимо стих: [Конїчку мой] Чи ци цежка шабля моя, // чи то мента *соборньова*? Гнатюк на концу II тома дава толкованє же слово *соборньови* значи "собольов". Автор заключує же Руснаци на Горнїци знали за драгоцину бундичку зоз *соболя* (файта куни), а виројтно и за самого *соболя*. Нєшка тото слово забуте, а до руского языка вошло сербске слово *самур* з истим значеньом.

8. Походзенє дїєслова *розвалашиц*. – Руске слово ч. 34/1989: ЛС ч. 8, б. 6.

Автор виноши препоставку же дїєслово *розвалашиц* "розложиц; розвашариц; розтресц" (слц. *rozvalašit'* "порезац, розфаластовац") виведзене од меновнїка **валах*

(чес. и слц. *valach*) "карпатски югас, (чобан)", хторе познате у карпатским ареалу. Од того слова виведжене словацке *valaška*, польске *walaszka* "шекерка з длугим пориском яку карпатски югаше хасновали и за рубанє и як югаску паліцу. Зоз ню орубовали конари з древох, та кармели овци кед не було досц паши за їх стада. Дієслово *розвалашиц* автор по значеню вяже праве за меновнік *валашка*, яки у нашим языку не зачувани: там дзе ше орубовало конари, там ше и *розвашарело*, *розтресло доокола*. Автор далей слова *розвалашиц* и *валашка* вяже за псл. *volxъ* "припаднік романского народу" (румунски югаше були у стреднім вику надалеко познати).

9. Походженє слова *рамах*. – Руске слово ч. 22/1988: ЛС ч. 5, б. 9.

Меновнік *рамах* (палічка у габзовей пукалки, у справи за клюканє дробизгу, "кундак" у фурчи за надзиванє и др.) на Горніци значел "набивач пушкового праху до пушки". Таке значенє маю и його словацки паралели *ramár* и *lamár*. Тоти форм *lamár* пожичка з нємецкого (нєм. *Rammer* "набивач; забивач"). Меновнік *рамах* маме и у презвиску *Рамах*.

10. Тераз ми ю даваю. – Руске слово ч. 40/1988: ЛС ч. 9, б. 2.

Автор толкує забуте значенє дієслова *преспац ше*. Нєшка воно значи "предримац ше", а у прешлосци значело и "страциц венук; народзиц нємалженске дзецко)". Тото друге значенє находзимо у єдней народней шпиванки: родичи длуго одбиваю легиня хтори пита їх дзивку, а дзивка ше покорює їх дзеки; на концу дзивка "ше преспала" и родичи ю нараз пристали дац легиньови, але ю тераз вон не сце. Таке значенє дієслово *преспац ше* ма и у восточнословацких (*prespac se*) и заходноукраїнских диялектох (*переспати съа*).

11. Штири тики, два патики. – Руске слово ч. 31/1988: ЛС ч. 6, б. 2.

Автор толкує значенє слів у народней загадки *штири тики два патики* (*мотики*) *седме замахайле* (одвит: *крава*): меновнік *тик* або *тика* значел "палічка" або "конар", цо потвердзує чес. *tyk* „окресани конар“, слц. *týka* "палічка"; *патик* або *патица* "паліца" як слц. *ratýk* "паліца"; обидва слова од псл. кореня *tyk-/týk-*. *Седме замахайле* ту значи "хвост"

1989

12. Йому тузок, а мнє препилку. – Руске слово ч. 4/1989: ЛС ч. 1, б. 4.

Автор толкує походженє архаичного слова **тузок** "дрофа, серб. дропља" (од мадь. *túzok* "исте") и значенє фразеологійного виразу *йому тузок а мнє препилку* "йому ши дал векше, вецей, а мнє менше, меней".

13. Пустиня Била и пустиня Сахара. – Руске слово ч. 43/1989: ЛС ч. 10, б. 4.

Общеславянске слово *пустиня* Руснаци у прешлосци хасновали зоз значенями 1. а) "пусти, ненаселєни край": *Кед пришилї до єдней пустинї далєко, не було валала, не було студні; б) "вельке, ридко населєне пространство": Була єдна пустиня велька, було бреги горе и було пашкову и було салаши; 2. а) "пански маєток з економским обєктами, пустара": И недалєко пустиня спайова була од валалу; б) "вельки комплекс жеми под державну управу": *тоти цо после сєлєли почали оставац на пустинї Керестур*. Значєня под 1. и 2. принесли зме зоз старого краю, цо потвердзую карпатски паралели: *Отец повєз хоре джьєца ку дохторови из далекей пустинї*. Зоз значєньом 2. а–б нєшка хаснуєме сербокроатизєм *пустара*, а слово *пустиня* уж не ма значєнє под 1, але значи "вельке пространство под писком" як и сербске *пустиња*.*

14. Фектує ше, а ніч му не вредзи. – Руске слово ч. 52/1989: ЛС ч. 12, б. 3.

Дієслово *фектовац ше* старши у Керестуре нешка хасную зоз значеньом "муштровац ше, не мац мира у думкох, секирац ше", а у Коцуре зоз значеньом "биц ше, одрильовац ше, квачиц ше". На основі коцурского значеня дієслова автор заключає же дієслово походзи од форми *фехтовац ше*, яка иснує у карпатским ареалу и ширше (як повратна або неповратна форма), а основне значенє єй "мечовац ше": словацке застарене *fechtovat* значи "мечовац ше", а з пренєшеним значеньом и "розмаховац (з ножом, з руками)"; польске *fechtować się* "мечовац ше", українске *фехтувати* "мечовац ше", а з пренєшеним значеньом тиж и "розмаховац". З коцурского значеня могло настац и керестурске "муштровац ше" тє. "биц ше з даким/дачим у думкох". Заходно- и восточнославянска форма *фехтовац* походзи од нєм. *fechten* 1. мечовац ше; 2. бориц ше, биц ше. Гласова пременка *фехт-* до *фект-* у рускей форми обратна од пременки *кто*, *ктори* до *хто*, *хтори*.

15. Походженє дієслова *розвалашиц*. – Руске слово ч. 34/1989: ЛС ч. 8, б. 6.

По авторови дієслово *розвалашиц* «направиц нешор, розвашариц» вироотно походзи од карпатскей назви *валашка* «югаска шекера»

1990

16. Єст их там крот. – Руске слово ч. 46–47/1990: ЛС ч. 11, 7.

Слово **крот** "вельке множество, вельке число" (напр. єст их там *крот* "єст их там полно") нешка паметаю лем найстарши Руснаци. Воно спада до рускей карпатскей лексики, цо потвердзую його карпатски и др. паралели (польски, словацка, українска и др.). Походзи од псл. *kortъ*.

17. Кед ходзели *билитеваре*. – Руске слово ч. 34/1990: ЛС ч. 8–9, б. 7.

Слово *билитевар* "путуюци торговец" спада до рускей новей лексики, а походзи од немецкого виразу *bilige Ware* "туня роба". Зоз словами *билите варе* путуюци торговци, идучи по улїцох, понукали свою робу.

18. Мешац зашол за хмари и було цма цмов. – Руске слово ч. 17/1990: ЛС ч. 4, б. 7.

Нешка ше вираз *цма цмов* хаснує зоз значеньом "барз цма". На основі єдного контекста зоз Гнатьюкових записох автор заключає же тот вираз у прешлосци могл значиц "вельке число", яке значенє маю и подобни вирази у карпатским ареалу и ширше (польске *ćma cięt*, русийске *тьма тьмуцая* и др.).

19. Од кеди хаснуєме слово *салаш*. – Руске слово ч. 4/1990: ЛС ч. 1, б. 7.

Слово *салаш* "маюр" (од мадь. *szálás* "маюр") нешка хасную войводянски Сербі, Мадяре, Словаці, Руснаці. Медзитим, гоч ше салаши "маюри" зявели концом 19. вику, слово *салаш* од давних часох познате у Панонії, на Карпатох, Татрох: мадярске *szállás* перше значело "ноцнік", словацке и чєске *saláš* значи "аколь за овци и югаска колїба на горским пасовиску (сербске *бачија*, *катун*)"; исте значенє *салаш* ма у карпатско-українских/русинских бешедох. Же и у нашим языку того слово вироотно постояло можеме заключиц на основі нашого дієслова *усалашиц ше* "угніздзиц ше, змесциц ше, уселїц ше", напр.: *и у мнє ше усалашила грипа*.

20. Однес до сабола *постав* и *футро* на уяш. – Руске слово ч. 13/1990: ЛС, б. 7.

У сучасней рускей скравецкей терминології слово *верх* значи "платно звонка", а *постав* "платно знука". Слово *постав* у нас сербского походженя. У прешлосци зме

место нього хасновали *футро*, слово з нашої карпатської термінології. А попри слову *верх* нашо стари хасновали і слово *постав*, тиж карпатське (восточнословацьке *postav* тиж значи “верх на шмати”). Слово *постав* походить од мад. *posztó* „грубе збиване волняне платно, сукно“.

21. Струнгави плоцик. – Руске слово ч. 8/1990: ЛС ч. 2, б. 8.

Автор дава етимологію прикметніка *струнгави* 1. "тот цо ма кус розделєни зуби, цо ма мали преход медзи зубами"; 2. "тот цо ма неправильно розпорєдзєни зуби". Прикметник виведзєни од мєновніка *strunga*, хтори єснує у заходно-, восточно- і южнославянських язиках, а ма розлични значєня: "аколь за овци", "капурка у аклю за овци", "узкий преход" и др. Термин *strunga* превжати од румунських пастирох. Вироятно и ми у прєшлєсти мали слово *струнга*. Значєнє "узкий преход" вьажє наш прикметник *струнгави* за нього. Дальша етимологія слова *strunga* нє потолкована до конця.

22. Цо тєльо сурмуєш – Руске слово ч. 25/1990: ЛС ч. 6, б. 8.

Автор толкує походзєнє дїєслова *сурмовац -муєм* и *сурмуловац -луєм* "видумовац, пофинковац, питац раз єдно раз другє". То дїєслово з карпатської лєксии, цо потвєрдзую його паралєли: укр. *сурма* значи "файта труби", а *сурмити* значи "давац сигнал зоз *сурму* (т. є. зоз *трубу*)". Словацькє *surma* значи 1. "воєна або пастирська труба", 2. "узбуна, галайк", а дїєслово *surmit* и *surmovat* зоз значєньом "трубиц на узбуну"; дїєслово *surmovat* окрєм значєня "трубиц на сурми" ма и експресивнє значєнє "правиц лярму, галайк". Слово *сурма* походить од турско-татарського слова *surma* "пищалка", а тото од од персийського *surmaj* "шветочна флаута".

1991

23. Кварни як мачка. – Руске слово ч. 30/1991, ЛС ч. 7, б. 7.

Руски прикметник *кварни* по форми исти як и сєрбски *кваран*, алє сєрбски значи "погубєни", а руски значи "галадни" (хаснує шє и у виразох *кварни як мачка*, *кварна мачка*). Прєто руски прикметник по значєню блїзки карпатским паралєлом: слц. *kvárny* значи "тот цо люби єсц смачнє, гурман". Автор заклєчує жє прикметник *кварни* зоз рускєй карпатської лєксии.

24. То нє гоч яка кресцанка. – Руске слово ч. 17/1991: ЛС, ч. 4, б. 2.

Автор толкує походзєнє слова *крєсцанка* "вєдна, пєдантна газдиня". Воно вивєдзєнє од нєшка архаичного мєновніка *крєсцан*, хтори значєл "християн", та и першобутнє значєнє слова *крєсцанка* було "християнка". То потвєрдзую и други славянски паралєли: словацькє *kresťan* "християн", *kresťanka* "християнка" и др. Самє слово *крєсцан(ка)* вивєдзєнє од слова *крєст* "криж". Основи *крєст-* и *христ-* грєско-латинського походзєня.

25. Шталдовни чєлєдник. – Руске слово ч. 22/1991: ЛС ч. 5, б. 7.

Автор толкує походзєнє забутого прикметника *шталдовни* 1. "солідни"; 2. "красни"; 3. "точни у роботи". То рускє карпатськє, алє уж дєформованє слово: ма форми *шталдовни*, *шталдобни* и *сталдобни*. Воно ма карпатски паралєли: українськє *кишталт* и *шталт* "вонкашні випатрунок", словацькє *štalťovný* "шорови, статочни, солідни" итд. Основа *кишталт* походить од нємєцкого слова *G(e)stalt*, цо значи "фигура".

1994

26. Ей, минару, минару. – Дзвони, християнски часопис, ч. 5, Грекокатолицька парохия св. Петра и Павла, Нови Сад, 1994, б. 20.

На основі прикладів з руских найстарших текстів і порівняння з іншими мовами карпатського ареалу автор зазначає, що руский еквівалент сербизма *воденіца* було слово *млін*.

27. Желєни барвінок. – Руске слово ч. 47-48/1994: ЛС ч. 11, б. 13.

Порівнюючи сучасне літературне слово *барвінок* з його формою у народній поезії і з паралелями у словацькому, українському і польському мові, автор зазначає, що першобутна форма того слова у руській мові була *барвенюк*. Слово *прейг* нем. *Beerwinck* прийшло з лат. *pervinca*. Форма з *-вен-* *место-вин-* настала під впливом слова *венюк* (з *барвенюк* ще вили прокрейтки за молодого). Сучасна форма *барвінок* хаснує ще під впливом укр. *барвінок*.

28. Жимно – аж скрежець зубів. – Дзвони, християнський часопис ч. 2, Грекокатолицька парохія св. Петра і Павла, Нови Сад, 1994, б. 19.

Автор толкує походження, значення і вживання виразу *скрежець зубів* "барз жимно; барз тварда жем", при чому наводить і його паралелі у сродних мовах карпатського ареалу. Форма *скрежець* зродна з дієсловом *жгиртати*.

29. Подзвигли – розоп(я)ли – поставели шатор. – Дзвони, християнський часопис, ч. 3, Грекокатолицька парохія св. Петра і Павла, Нови Сад, 1994, б. 22.

Автор пише про народний вираз *розложиць шатор* «поставиць шатор», хтори нещодавно поцікавили калки сербських виразів *подзвигнуць (розопяць, поставиць) шатор* (серб. *подићи (разанети, поставити) шатор*).

30. З своїм одходом директор запрепасцел колектив. – Дзвони, християнський часопис, ч. 4, Грекокатолицька парохія св. Петра і Павла, Нови Сад, 1994, б. 20. б.

Дієслово *запрепасциць* у народній мові значило "упропасити", а нещодавно, під впливом сербського *запрепасити*, створено гомонім *запрепасциць* "барз несподзиваць". То приклад пари руско-сербських гомонімів.

1995

31. О нашій мові. – Християнський календар "Дзвони", Грекокатолицька парохія св. Петра і Павла, Нови Сад, 1995, б. 167-169.

Автор пише популярно про нашу мову, що ця стаття була розуміва ширшому колу читачів календаря. Наводить деякі характеристики гласової системи (вокалі *р*, *г* *гарлово* *г* і др.). На основі народних писемних прикладів з Горніці виносить передпоставку, що руська мова у нещодавній формі існувала на Горніці вже у 15. столітті. Лексика нашої мови автор ділить на стару (карпатську) і нову пасмо створене після приселення. У карпатській пасмі то (пра)славянська лексика, мадяризм і др. У новій пасмі то вели сербизми. Руська літературна мова ще розвивалася під впливом сербської мови, та у ній є багато запозичень сербських слів, тв. калки (*овоцнік, розпуст...*).

1997

32. Зложел агзаменти і пошол на вакації. – Руський календар 1997, НВУ Руське слово, Нови Сад, 1996, б. 30-32.

У Сербсько-руській словнику (1995–1997) автору гу сербським одредніцом як "руський еквівалент" дакеди клали сербизм хтори ще у довгий час хаснує і у бесідах і у літературній мові, а аж за нїм клали руський еквівалент: **брод** *х.* – *ладя, заст.* **шифа, распуст** *х.* – *розпуст, заст.* *вакації...* Автор толкує причину: давні народні

слова уж нательо забути же би их хаснователе Словніка не могли прилапиц як руски слова.

1998

33. "То не нашо, то мадярске". – Руски календар 1998, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1997, б. 34–37.

Уж нашо найстарши авторе указовали вельки одпор гу мадяризмом и германизмом у руским языке. Причина у тим же нам на концу 19. и на початку 20. вику грожела мадяризация, а немецки язык бул, як и мадярски, язык державотворного народу. У Австро-Угорскей. Автор тот одпор илуструе з текстом з Руских новиных од 1927. р.: у нїм ше наводза 15 назви ремеслох, а место пейцох назвох мадярского и немецкого походзения похасновани други слова (*ременяр* место мадь. *сияртов*, *скравач* место нем. *шнайдер* и др.). Тота одбойнось гу германизмом и мадяризмом чувствуе ше и у сучасним литературним языке, але є у сучасним языке меней виражена.

1999

34. Нашо назви за *дутян*. – Руски календар 1999, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1998, б. 30–32.

Слово *дутян* у руским языке сербского походзения (могло присц и преїг мадярского). Автор пробуе найсц руски народни еквивалент того сербизма. Общу назву за "дутян" народ ридко хасновал, понеже предавальню часто наволовал по мену ей власніка: *идзем до Резака, до Вайса* и под. Понеже власніки дутянох часто були Греки, хаснована и назва *грег* "Грек": *идзем до грега "идзем до дутяну"*. Словацка назва за "дутян" то *sklep* (од дієслова *склепац*), але така назва у руским языке не позната. У карпатским ареалу за "дутян" ше хаснує слово *крам* (од нем. *Kram* „дробна роба“), а понеже у руским єст прикметнік *крамски* "купчи, фабрични" (у виразу *крамска соль*), яки ше з истим значеньом хаснує и у карпатским ареалу, автор заключує же ше меновнік *крам* "дутян" дакеди исновал и у руским языке.

2000.

35. Кед витор стрехи з шнігом закриє. – Руски календар 2000, НВУ Руске слово, Нови Сад, 1999, б. 35–36.

Слово *стреха* у прешлосци значело "закрице", а нешка, под уплївом сербского, значи "край закрица". Синоним у руским языке му руске *верх*, сербизем *кров*, а у литературним языке створене и слово *закрице* як замена за сербске *кров*.

2001

36. З народней лексики. – Руски календар 2001, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2000, б. 75–76

Под тим наднасловом обявени два статї: "Лїсце шепта о дарашиім щесцу" (о прикметніку *дарашиї* «дакедишні») и "Ми гаду-гаду, а..." (о наведзеним фразеологийним виразу, хтори значи «ми лєм бербляме, бербляме»).

2002

37. Бимбора, бимбора. – Руски календар 2002, НВУ Руске слово, Нови Сад 2001, б. 46–48.

Автор толкує етимологию слова *бимбора* (хторе нешка познате лєм у народней поезії, а значенє му забуте): *бимбора* значи файту вичножеленого древа *Pinus cembra*.

Форма *бимбора* настала од старшей форми *лимбора* (слц. *limba, limbora*), а тотa походзи од нем. *Limbaum*.

38. З исторії нашого народного языка. Календар 2006, НВУ Руске слово, Нови Сад 2005, б. 200–203.

Под тим наднасловом автор обявел два статї: *Нашо орғони крашнє квітню, а вашо орғони крашнє граю* и *Хто виграє, а хто преграє на виберанкох?*. Анотації оп. под тима статями.

39. Нашо орғони крашнє квітню, а вашо орғони крашнє граю. – Календар 2006, НВУ Руске слово, Нови Сад 2005, б. 200–201.

О походзеню словох *орғони* “орғулі” и *орғона* “файта квеца”. Перше, нешка архаичне, латинско-греческого походзеня, а терашню форму могло достац под уплївом мадярского *orgona*; назва древа *орғона* мадярского походзеня.

40. Хто виграє, а хто преграє на виберанкох? – Календар 2006, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2005, б. 201–203.

О нешка застарених дієсловах *виграц* (я виграєм) “достац суд, на картох и под” и *преграц* (я преграєм) “страциц суд, на картох и под.” Нешка з тим значеньом хаснуєме семантични калки *достац* (од серб. *добити*) и *страциц* (од серб. *изгубити*). Исти дієслова исную и у українским, словацким и польским языку. У тих языках исную и форми незаконченого виду: словацке *vuhrať*, українске *вигравати*, польске *wygruwać*; зоз значеньом „трациц, буц победзени“ словацке *prehrať*, українске *програвати*, польске *przegrywać*. У нашим языку ше форми незаконченого виду *вигравац* и *прегровац* страцели.

2009

41. Кед я ишол з Америки дому. – Руски християнски календар 2009, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2008, б. 232–236. Коавтор Любомир Медєши.

Авторе толкую цо значи назва *Касигарда* у народней шпиванки “Кед я ишол з Америки дому” у зборніку Дюри Биндаса и Осифа Костелника (1927. р., 29. бок): слово походзи од анґлийского *castl garden* “замкова заграда” – таку назву мал имиграційни центр при ньюйоркским пристаніщу, преїг хторого концом 19. и на початку 20. вику преходзели шицки имігранти цо сциговали до Америки.

2016

42. Шугаю, шугаю, за тобу бим Дунай прескочела. – Руски християнски календар 2016, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2015, б. 67–68.

Автор пише же ше назва *Дунай* досц часто спомина у наших народних шпиванкох и приповедкох и наводзи понад 10 приклади. Авторе зборнікох вше ю пишу з вельку букву: *Дунай*. Медзитим у даєдних прикладах очиглядне же ше тотa назва не одноши на вельку рику *Дунай*, але на даяку ричку або поток. То потвердзую и словацки, українски и други паралели.

2020

43. Древа пукали од мразу. – Руски християнски календар 2020, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2019, б. 125–126.

Автор наводзи три значєня слова *мраз* у нашим языку: 1) «змарзнута роса» (у сучасним языку) и 2) два забути значєня (1. «тварда жима»; 2. температура под нулу».)

О ПРАВОПИСУ

1. На верх, на стред чи наверх, настред. – Руске слово, ч. 10. и ч. 11/1987, б. 12.

Автор трима же би применовніки *на верх* и *на стред*, хтори векшина руских авторох пишу окреме, требало писац як єдно слово: *наверх*, *настред*, як и други применовніки.

2. Присловніки на яр и вяри. – Руске слово, ч. 32/1988, б. 9.

У руским языку исную присловніки хтори ше одноша на рочни часци: 1. *влєце*, *вєшенї*, *вжїме*, *на яр* и 2. *на лето*, *на єшень*, *на жиму*, *на яр*. Присловніки з другой групи знача же ше дїя будзе окончовац идущого лета, єшенї итд. (*приду на лето*), а присловніки з першей групи – а) же ше дїя окончовала прешлого або даєдного прешлого лета, єшенї итд. (*то було влєце*); б) же ше дїя окончує гоч хторого лета, єшенї итд. (*вжїме одходзи на морїю*, а *влєце ше враца до городу*). Присловнік *на яр* ма и значене присловнікох под 1. и присловнікох под 2. Медзи двома войнами у першей групи ше зявел и присловнік *вяри* як синоним присловніка *на яр*: [Слунко] *в яри радошнє ме грєє* (М. Винай, 1929). Виведзени є без директного уплїву сербского языка, по аналогїї з присловніками першей групи, виведзенима з применовніком *в (влєце* итд.). Нєшка ше присловнік *вяри* хаснує и у бєшеди и у литературним языку паралелно зоз "старшу" пару *на яр*.

3. Гу питаню хаснованя запяти у руским языку. – Studia ruthenica, ч. 3/1992-1993, б. 127–130. ISSN 0351-9333

Руски авторе ище нє прилапели даєдни правила о хаснованю запяти. Напр. у односних виреченьох (хтори М. Кочиш наводзи у своєй граматики): 1. *Людзе, котри ходза на двоох ногох, покорели природу* = Людзе, а вони ходза на двоох ногох, покорели природу. 2. *Людзе котри ходза на двоох ногох, покорели природу* = Лєм тоти людзе котри ходза на двоох ногох покорели природу. У тих двоох типах односних виреченьох запята ше и нєшка у литературним языку хаснує досц произвольно, "намислом". Автор статї дума же би требало поєдноставиц тоти правила.

4. Тридесет евра – триец еври?/евра? – Руске слово, ч. 13/2002, б. 6.

Кед ше концом прешлого вику у нашим языку зявела назва валути *евро*, уж од початку ше у номинативе множини почала хасновац двояка форма: *евра* (найчастейше) и *еври* (ридше). Перша ше хаснує под уплївом сербскей форми ген. єд. и ген. мн. *евра* (ном. мн. *еври*, ген. єд. *чєтири евра*, ген. мн. *тридесет евра*), а можебуц и номинатива множини меновнікох х. р. на -о у нашим языку (*авто*, мн. *авта*). Ми у еквивалентних синтагмах хаснуєме ном. мн. (*иштири динари*, *триец динари*), та зме сербски генитив єднини и множини *евра* прилапели як кед би то бул номинатив множини и гуториме: *два (три, иштири) евра*, *тисяч евра*, *вельо евра*, *кельо евра*. Же би утвердзел у якєй мири ше хаснує єдна и друга форма, автор окончел анкету при коло 170 школярох и старших у Керестуре и 100 у Коцуре (шейсц виречєня у хторих место точкох требало дописац таку форму од *евро* яку хасную). Резултат анкети: форма *евра* ше у бєшеди у ном. мн. хаснує скоро три раз частейше як форма *еври*.

5. Яша Баков о руским языку. Гу дискусиї о Бакововим правопису. – Атлетска легенда / Атлетска легенда (1906–2006). Зборник радова / Зборник роботох. Нови Сад : НВУ Руске слово, 2007, б. 46–49 (по сербски), б. 112–115 (по руски). ISBN 978-86-7105-174-3

При концу Другей шветовой войны, пред отвераньом нїзшей гимназиї у Керестуре, у двоєсно на яким языку ма буц настава у гимназиї, Я. Баков, интелектуалец з високу руску свідомосцу, одлучно ше заложел же би то бул руски язык. У даскелїх статьох вон писал о потреби дальшого розвою и пєстованя нашого литературного языка. А як преподавач у гимназиї заключел же "наш дотерашнї правопис нє жїє у народзе", же лєм "двоє од сто людзох" знаю писац правилно по руски. Прето у новиоох "Руске слово" почал свою "борбу за правопис" "да ше наш службени правопис прєменї справ народних потребох". Концом 1945. и на початку 1946. року Яша Баков у „Руским слове” обявел вєцєй статї под насловом „Борба за правопис” у хторих предкладал же бизме место рускей (українскей) кирилки, прилапели за наших людзох легчайшу сербску кирилку и же бизме у писаню прилапели Вуково правило "пиш як бєшєдєш". Баков предложел же бизме з азбуки вируцєли букви *я*, *є*, *ї*, *ю*, *й*, *ш*, *ь* и увєдлї сербски букви *љ*, *њ*, *ј*, *ђ*, *ћ*, *џ*. Место *ш* предложел два знаки *шч*, а глас *џ* би ше и далєй писал з двома знаками. Коло штири мєшаци на бокох "Руского слова" водзєла ше дискусия прихильнїкох и процивнїкох Баковового правопису.

Патрєне з фахового боку, Баковово предкладанє ма свой недостаток: Баков сербски знаки *ђ*, *ћ* (за африкати *ђ*, *ћ*) предложел хасновац за нашо предньоподньобни експлозивни гласи *д'*, *т'*. З тима знаками виројтно бизме пошвидшлїли прєменку наших гласох *д'*, *т'* до африкатах (у науки о языку доказанє же графия може уплївовац на вигварянє).

У єдним Баков заш лєм мал право: наша азбука и правопис прилапени лєм при малим проценту Руснацох. Вєкшина Руснацох, окреме у мишаних штредкох, нєшка хасную сербску латиницу, ридше кирилицу.

На початку 70-их рокох автор статї у рецензиї Кочишового "Правопису" предложел вируциц йотовани букви з нашеї азбуки и хасновац графию яку хасновал В. Гнатюк у своїх Етнографских зборнїкох. Медзитим, и така

азбука би ще виројно лем за мали процент баржей розширела у народзе од терашней, бо у нашим случаю не одлучуючи фактор азбука, але нашо островске, “конзервоване” положене у войвођанским окруженю, зоз малим процентом наших школярох хтори закончую основне школоване на своїм мацеринским языку.

6. Актуални проблеми войвођанскей варијанти руского (русинского) языка. Проблеми стандардизації. – *Studia Ruthenica*, ч. 13/2008, б. 165–174. (*Робота пречитана на 3. Медзинародним конгресу русинского языка, отриманим од 13. по 16. септембер 2007. у Кракове.*) Тиж и у виданю: Актуални проблеми войвођанского варијанта русинского языка. – Ана Плішкова (ед.), *Русинський язык меджі двома конгресами. Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русинського языка, Краків, 13. – 16. 9. 2007.* Пряшів, 2008, 80–90.

У перших деценијох XX вику, согласно Костельниковим становиском, за стандарт прилапена система руского языка хтору Руснаци принесли зоз Горніци, ведно з язичними пасмами хтори до руского языка вошли по приселеню, насамперед зоз сербским пасмом. Сучасни стандарт розликуе ше од тедишнього по тим же ше нешкайши авторе свідомше одноша гу языку и баржей чуваю його чистоту. Правописни проблеми у сучасним языку у статі ше розпатраю з двох аспектох: 1. стандарт и сербски позички у руским языку; 2. стандарт и пременки у руским языку у условийох його конзервованого положеня.

1. Кед у руским языку позичка ма домашні еквивалент, сучасни стандарт ше опредзелюе за нього (суфикс -арня место серб. -ара, руски слова покрутка, ставец, похребцина, слиха, клуб, вояк и др. место сербизмох бубрег, зглоб, кичма, слепоочница, кук, войник и др., руски еквиваленти за сербски злучнік да. Медзитим даєдни барз розширени сербизми стандарт прилапоу, нпр. конструкције са предлозима спрам, после, за, слова ладя, чамец, ствар, гар, птица и др.

2. Даєдни пременки у руским языку настали як резултат нукашніх пременкох, а даєдни под сербским уплївом. Сучасни стандарт их углавним прилапоуе паралелно зоз старшими рускими формами. Напр. у новшим чаше розширени инстр. мн. меновніх с., ж. и х. р. на -ами/-ями попри -ми (з коцатами, женами, конями попри зоз коцатами, женми, коньми), форми основних числовніх седем, осем итд. попри збирних седемцме, осемцме и др., футур я будзем мочи итд. попри старшей форми я годзен итд.

Понеже стандарт не розширени достаточо, у народзе и при интелігенції часто приходзи до розиходзеня стандарту и пракси. Пре сербски уплїв у бешеди ше хасную паралелно гласи дь/ђ, ть/ћ и г/х, конструкції зоз злучніком да и з рускими еквивалентами итд. У писаню ше барз часто хаснуе сербска латиница и кирилка попри рускей азбуки. Пре нукашні пременки у языку паралелно ше хасную даєдни применовнічки и др. конструкції: поза салаш/поза салашом, помедзи декунги/ помедзи Мадярску и Румунію и др. Пре недостаточо розширену норму – паралелно меновніки на -ан/-янь (Новосадян/Новосадянь).

7. Правописни проблеми у Руско-сербским словніку. – *Studia ruthenica*, ч. 15/2010, б. 59–63.

При писаню словніх, по правилу, як окреми одредніци ше обрабяю лем слова хтори ше пишу ведно. Понеже писане словох ведно и окреме у нашим языку не вше нормоване до конца, авторе Словніка при даєдних групах присловніх (*на белаво; на шедзаци*) були у дилеми як их писац: ведно чи окреме? Тоту дилему такой провадзела друга дилема: чи тоти исти присловніки у Словніку писац як самостойни одредніци чи их обробиц под даєдну їх компоненту як їх сстойну часцу.

По параграфу 33, ч. 1. Кочишового Правопису зложени присловніки з применовніка и присловніка ше пишу ведно. По тим правилу авторе Словніка писали векшину руских на тот способ зложених присловніх: *довисока, збілка* и др. Значи, по истим правилу, и приклади *на белаво, на шедзаци* требало писац як едно слово. Медзитим, другу часц тих присловніх *белаво, шедзаци* и др. не хаснуе як самостойни присловнік (окрем под сербским уплївом); а форми типа *шедзаци* хаснуе лем як діприсловніки. Прето зме таки случаї не могли подвесц под параграф 33, ч. 1. Кочишового Правопису. Гу тому, руски писателе тоти два групи присловніх звичайно пишу окреме. А при нормованю правопису еден з важних принципох хтори ше уважуе то *принцип превладуючого хаснованя*: як едно слово або форму векшина писателе пишу, таке його писане прилапоуе и нормователе литературного языка. Прето зме ришели присловніки типа *на белаво* и типа *на шедзаци* писац окреме и обробиц их у Словніку як окреми одредніци.

Исти проблем, але лем лексикографски, авторе мали з присловніками типа *по руски*, зложенима з применовніка *по* и *прикетніка*. И їх авторе Словніка обробели як окреми одредніци написани як два слова. Таки способ писаня одредніцох у Руско-сербским словніку представя винїмок у славянскей лексикографії.

О ЛИТЕРАТУРИ И НАРОДНЕЙ ПОЕЗИЇ

1988 – 1990

1. Виправме хибочки у тей писночки. – “Пионирска заградка” ч. 1/1988, б. 25; ч. 2/1988, б. 21, ч. 3/1988, б. 12 (у наведзених перших трох числох за 1988. р. наслов «Поуки складачом стищкох»); ч. 4/1988, б. 12; ч. 5/1989, б. 14; ч. 6/1989, б. 12; ч. 7/1989,

б. 14; ч. 8/1989, б. 14; ч. 9/1989, б. 12; ч. 10/1989, б. 12; ч. 1/1989, б. 14; ч. 2/1989, б. 10; ч. 3/1989, б. 14; ч. 4/1989, б. 12; ч. 5/1990, б. 14; ч. 6/1990, б. 14; ч. 7/1990, б. 14; ч. 8/1990, б. 14; ч. 9/1990, б. 14. НИУ Руске слово, Н. Сад, 1988 – 1990.

Автор анализує стилістично недороблені пісні школярів-поетів, опубліковані у дзединским часопису "(Наша (Пионирска) Заградка" и у форми вежбох водзи читачох же би тоті писньочки доробели.

1990

2. Гу осемдзешатрочніці од народзенья Михала Биркаша. – Народни календар 1990, НВУ Руске слово, Нови Сад, б. 113–122.

Дати кратки приказ творчосци народного писателя Михала Биркаша и виривки з його написох у Руских календарох о живоце Руснацох у прешлосци.

2006.

3. Даскельо надпомнуца гу писні Юлиана Надя "Руснак". – Шветлосц, ч. 1/2006, б. 54–58. ISSN 0488-7557

Автор статії предклада даєдни вименки у тексту писні же би писня постала яснейша: У першей строфи похасновац *звичаї* (народни) место двозначного *обичай* (хторе може значити и «характер, норов»). У другой строфи *цира* место *превелька любов* (гу валалу). Противсловносц у трецей (*Роки уж крови прицисли* (= валал уж «устарени») и швартей строфи (*Остань нам млади, валалу*); прето перші стих трецей строфи заменени зоз стихом: *Кед роки крови прицишню*. Нелогичносц швартого стиха трецей строфи: *чежки ци рани вилічи // приход гу милим своїм* (хто ту гу кому приходзи?) заменени зоз стихом: *любов гу дзецом своїм*.

2007

4. Гу популярному виданю Костельникового *Идилского венца*. – Шветлосц ч. 3/2007, б. 359–371. ISSN 0488-7557

Г. Костельник обявел свой *Идилски венец* (1904) на «своїм» правопису з часци подобним тому яки у тедишнім чаше хасновани у угро-руским литературним языку: хасновал знак *ят* место *ї*, меккосц консонантох означовал з мекким знаком: *льеци, жалошнье*; даєдни форми словох хасновал под уплївом горватского (сербского) языка: *з железнѣцм видлами* место *з железнима видлами*; пре чуванє 14-складового стиху хасновал апостроф: *в'ни* место *вони*, *з рук'ми* место *з руками* итд. Шицки таки форми очежую сучасному читачови читанє Идилского венца. Прето видаватель пририхтал осучасненє виданє Идилского венца, у хторим коло 100 читачови цудзи форми заменени зоз сучасними формами и словами.

5. Писня «Помож, Боже» Мафтея Виная. – Шветлосц, ч. 2/2007, б. 225–228. ISSN 0488-7557

У «Руских новиных» ч. 9. за 1925. рок (2–3. бок) обявена писня «Помож, Боже», подписана з инициалами **М. В.** (Мафтей Винай). Вона, неясне прецо (можебуц пре єй переважно духовни змист), не вошла до зборніка писньох Мафтея Виная «Ровніно моя широка» (Руске слово, Нови Сад, 1973). У писні поет пита од Господа: *роботи допоможе народа руского: // роботи силовней и роботи святей // за общєе добро народа цалого*, т. є. же би Господь помог рускому народу у праве започатей велькей роботи РНПД-а; *да будзе щешилїви, добри... хасновити квиток медзи народами* итд. Автор текста найвецей уваги пошвецел язичней анализи тей писні: толкованє даєдних словох (*возможи, благодат(ь)*, злучник *да*, застарени форми и др.).

6. Гу историйї єдней нашей народней шпиванки. – Studia Ruthenica, ч. 12/2007, б. 195–202. ISSN 0354-8058

У Гнатьюковим Етнографским зборніку т. IX под числом 220. находзимє писню з насловом *Фрайерко мойя, // напой ми коня! // Нье напойім, бо ше бойім, // бо сом нье твоя!* итд. (нешка ше перші стих шпива: *Милєнка моя и Милєнко моя*). Под писню Гнатьок наведол и вариянти истей писні хтори зазначел у Карпатох, та заключуєме же и ми нашу писню принесли зоз Горніци. Вариянту истей писні обявел з мелодию и др Винко Жганец у своєй кнїжкѣ *Rusinske pjesme* под числом 87 (108. б.). Тота мелодия виroyтно штераетих рокох прешлого вику у нас ище була позната. У Руским календаре за 1940. рок обявена писня *Ой, відси гора* (82. б.) з мелодию хтору Тон обявел у своєй кнїжкѣ под ч. 30. У другой часци тей писні предлужую ше слова писні «*Дівчино моя, напій ми коня!*» // «*Не напою, бо ся бою....* Тот текст, у хторим злучени тексти двох писньох, озда одлучел же би ше и нашо шпиваче место забутей Жганцовой опредзелели за мелодию писні «*Ой, відси гора*».

2010.

7. Народни поет Петро Дудаш (1883–1955). – Шветлосц, ч. 4/2010, б. 479–496.

Автор дава биографию народного поэта Петра Дудаша (1883–1955) по податках хтори достал од поетового сина Якима (1924) и його унука Юлина Чижмара. Потим наводзи и толкує поетово дзевец писні (осем обявени у

Руских календарох 1921–1941, а остатню записал од поетового сина). Приложени и нотни записи двох мелодийох (на два писні) хтори сам поет зложел (записал их автор статі).

2012

8. Писня „Браца Русини“. Язично-стильски надпомнуца. – Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција [Електронски извор]. Зборник радова. – Филозофски факултет, Нови Сад, 2012, б. 211–217. N 978-86-7105-194-1

У статі ше дава язично-стильска анализа свјаточней писні Руснацох *Браца Русини*. Указує ше же ше автор писні зоз синтагму *браца Русини* обраца карпатским Русиним. Констатує ше же метафора *пресадзене квеце*, гоч можебуц и позичена од другог автора, удатно похаснована. Предклада ше заменіц три слова у писні: сербизем *широм* – зоз руским *широм*, українське и карпаторусинське *доля* “часц” – з руским *гарсточка* (з вименку цалог стиха), атрибут *славна* (*славна* дідовщина) без обгрунтујуцог контекста – зоз заменовніком *наша*. Наводзи ше главна думка писні.

9. Руски народни писні. – *Studia Ruthenica*, ч. 25/2020, б. 9–167. У 25. чишле глашніка *Studia Ruthenica* Дружтво обявело коло 400 жридлово руски народни писні хтори редактор того зборніка повиберал зоз зборнікох В. Гнатюка (Львів, 1900), Дюри Биндаса и Осифа Костелника (1927), др Винка Жганца (Zagreb, 1946), Онуфрия Тимка (1989), Янка Чордаша (Петровци, 2008), И. В. Хланти (Ужгород, 2014), Витомира Бодянца, Гавриїла Колесара, Янка Хромиша, тиж и зоз записох Миколи Каменіцког, Ивана Лікара (Миклошеви), Любомира Медеша, Якима Олеяра. Дасдни писні зазначел и редактор того зборніка од народних шпивачох и народних постох, чийо мена наведзени на 166. боку у *Жридлох*. У тим виданю ше не наводза руски уметніцки писні писани у народним духу. Наведзени зборніки нешка уж мало доступни руским читачом, прето Дружтво видава нови зборнік. По угляду на Гнатюков зборнік (т. IX, 1909), писні подзелени на *Дзивоци*, *Легиньски*, *Свадзєбни*, *Вояци* писні и писні о войни, *Писні з малженского живота*, *Америски писні*, *Писні з каждодньового живота* и *Писні о животиньох*. Свидоми зме же окрема у тим зборнику обявених писньох у народзе жию ище народни писні, хтори би у будучности требало позбєрац.

10. В каліновим лєше вода древно неше (нар. писня). Яке то древно вода неше? – *Studia Ruthenica*, ч. 26/2021, б. 108–115.

У зборнику *Руски народни писні* (*Studia Ruthenica* ч. 25/2020) автор зазначел пейсц писні у хторих ошпивана нещєшлїва млада дзивка, хтора шєдзи на *дрєве* / *дрєвко*, хторе плїва долуводом по рици. На основи писні *На дарабі* (укр. діял *дараба* «дерєгля, серб. *сплав*, Гнатюк ч. 178) автор заклєчєл же *дрєво* / *дрєвко* и у тих писньох значи «дерєгля» «у лєше вирубани вєльки стєбла збити вєдно у форми дерєглї, хтори ше спущовали долуводом до дрєварских подпрїємствох (серб. *сплав*, укр. *плит*). Меновнік *дрєво* / *дрєвко* похаснованє ту у єднини як материялни меновнік. Автор предпоставя же таки дерєглї дакеди хасновани и як превозне средство. У шицких пейцох писньох нещєшлїва дзивка символічно путує на дерєглї жадајуци забуц свою неволю, у надїї на новє щєсцє у даяким иншаким швєцє. Авторови ше не удало потолковац прєцо у дасдних таких писньох мєсто форми *дрєво* похаснована деминутивнїа форма *дрєвко*.

11. Два толкованя гу народней шпиванки *Кєд сом вчєра вєчєр при капурки стала* – *Studia Ruthenica*, ч. 27/2021, ...

Автор указує на нєлогичносц стихох: *зарєкай шє (= одрєкай шє), дзивчє, фразєра першог.* // *Так шє го зарєкай, не дай му по волї, // най и його шерцо за тобу заболї.* Так повєдзени тоти стихи знача: одрєкнї шє фразєра, охав го, **алє му не дай по волї**, най и вон за тобу побанує. *Стихи би, як то обачєл и Инокентий Тимко, мали глашиц: Так шє го зарєкай: дай ти му по волї, та и його шерцо за тобу заболї.*

ПРИКАЗИ КНІЖКОХ

1.. Обєдинєнє дїло (З нагоди виходзєня кнїжки Гавриїла Г. Надя, *Лингвистични статї и розправи*. Главни и одвичатєльни редактор Дюра Лєтєк. Нови Сад – НВУ Рускє слово, 1983, 192. б.). – Рускє слово, ч. 19/1983, б. 10.

2. Кнїжка вєльког приятєля Руснацох (Алєксандєр Д. Дуличєнко. *Jugoslavo-Ruthenica*. Роботи з рускєй филологїї. Нови Сад : НВУ Рускє слово, 1995, 331 б.). – Рускє слово, ч. 28/1995, б. 9.

Слависта и русиниста др Алєксандєр Дуличєнко прєучує руски язик уж вєцєй од 20 роки (од 1968). О руским язiku написал свою кандидатску дисертацию. Руски язик, попри других язикох бул и предмет його докторскєй дисертаций. А. Дуличєнко потєраз обявєл коло 40 роботи о руским язiku (у югославянскєй, совєтскєй и другєй пєриодики). Мєно А. Дуличєнка уж добрє познатє у югославянскєй и швєтовєй славистики.

Кніжка ма пецц часци: I Загальнотеоретични питаня рускей филології (сучасни питаня виучованя руского языка и др.), II Зоз рускей морфології (о заменовніках, класификації дієсловох и др.), III Зоз рускей синтакси (злучнічки з початкову компоненту *же*), о злучніку *да* и др.) IV Зоз лексикології, терминології и стилистики (о терминологийней експлозії у руским литературним языку, о лингвистичней терминології Г. Костельника и др.), V Библиография роботох о руским языку (библиография повоинових роботох).

Кніжка будзе барз хасновита як руским читачом так и славистом по цалим швецѣ

3. Збогачена наша лингвистична литература. (Оксана Тимко. Ботанічна и зоологична номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, 169 б.). – Studia Ruthenica ч. 7/1999–2000, б. 137–139.

Дисертация О. Тимковей *Ботанічна и зоологична номенклатура бачванських руснаків* одбранена на Ужгородским державним университету на Катедри за словацку филологию (ментор др Павло Чучка). Предмет авторкового виучованя були лем народни (а не и кніжково) назви у Бачкей. З помоцу специяльного питальніка авторка записовала ботанічни и зоологични назви у Р. Керестуре, Коцуре, Дюрдьове, Старим Вербаше и Новим Садзе.

Етимологийни состав назвох рошлінох и животинох бачванских Руснацох – найобсяжнейша часц кніжки. Авторка у форми словнікох обраба общи ботанічни и зоологични назви, потим шлідза назви рошлінох (18–83. б.), назви животинох 84–126. б.). За каждую рошліну одн. животину наводзи ше латинска назва, назва на українским литературним языку и походжене назви. За векшину назвох наводза ше и українски, словацки, польски, мадярски и други паралели – у диялектых и литературних языкох. На концу ше даваю заключения: за означоване 496 поняцох (308 ботанічних и 188 зоологичних) Руснаци хасную 809 термини (499 ботанічни и 310 зоологични). Найвекшу групу представляю общеславянски назви (416 назви). Другу по великоци групу представляю позички, а трецу – местово назви (найвечей з ніх означую нови файти квеца). Група з восточнославянскими и група зоз заходнославянскими характеристиками – прибіжно еднакей численосци.

Кніжка Оксани Тимко представля вельке доприношене виучованю руского народного языка. Вона будзе и хасновита приручник за студентох, школярох, преподавачох руского языка.

О истей кніжки и статья: О рускей лексики науково (Оксана Тимко. Ботанічна и зоологична номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, б. 169). Руске слово 13.11.1998, б. 14.

4. Ище єдно виданє Идилского венца. (Гавриїл Костельник. *З мойого валала*. Идилски венец. Популярне виданє за младих. Одвичательни редактор др Юлиан Рамач. Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад – Руска матка, Руски Керестур – НВУ Руске слово, Нови Сад, 55 б.) – Руске слово, ч. 4/2005, б. 8.

Автор статї представля читачом седме виданє Костельникового Идилского венца – по авторовим виданю од 1904, виданю у зборніку поезії 1970. и штирох фототипских виданьох. То осучаснене, популярне виданє за младих. Пририхтал го др Юлиан Рамач. Обявене є на сучасней графії и правопису (*лісце* место *л'сце*, *небо* место *ньебо*, *у хладку* место *у хлатку*). У тим виданю даєдни Костельниково форми и слова хтори не характеристични за наш народни язык автор заменєл зоз формами одн. словами народного языка, при чим зачувани 14-складови стих и ритмика: [дзецко] *роботн'к ш'* буц учи > *робиц ше* уж учи; *И в'на* модл' > *Вона модлї*, [дзивчата] *прейду з шуцацям сукнями* > *дзивчата з шуцацима* *преходза сукнями*, *двин' писма слатка* > *дзвинї писня* *сладка* итд. Вименки зробени же би тот перши твор нашей уметніцкей литературы бул цо вигоднейши за читанє и же би з тим достал и вецей читачох, насампредз дзеци и младих. Пририхтовач дал у фуснотох и 114 толкованя гу тексту. Илустрації зробел Ромко Макаї.

5. Др Микола Новта, др Юлиан Рамач. Нашо здравство у прешлосци. – Речник медицинске терминологије српско-латинско-русински. Друштво за русински језик, књижевност и культуру, Нови Сад, 2006, с.153–193. ISSN 86-85619-02-5

Авторы на концу Словніка дали вибор з текстох перших лікарох у руских местах (др Андрея Наливайка, др Осифа Полиха и др.) о хоротох и чуваню здравя. До вибору вошли и вирички з дипломских роботох студентох Катедри за руски язык и литературу, з исту тематику, як и вирички з текстох Александра Духновича (гу Духновичовим текстом приложени словник менєй познатих словох).

6. Нова кніжка нашей филології (Михайло Фейса. Англицизми у руским языку. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1990). – Руске слово ч. 29/1990: ЛС ч. 7, б. 7.

Магистерска робота М. Фейси, одбранена на Филологийним факултету у Београду (167 боки), ма шейсц часци. У Уводним слове (5–8 бок) автор бешедує о методологийним поступку: то у основи синхронийно-дескриптивна анализа. Окрем пар винїмох, вон не описує директни позички з ангийского языка (понеже руски язык не у директним контакту з ангийским), але слова прияти преїг сербскогорватского языка. Автор наводзи лем даскельо руски директни позички з ангийского, хтори з Америки принесли нашо "печалбаре": чунгам "жуваче", педа "виплацанка, плаца". У другей часци – Словнику ангиймох (9–86 бок) автор наводзи преїг 800 ангийми и їх значенє и походженє (викенд, викенд-хижа, викендица, викендаш).

У трецей часци (Фонологийна адаптация ангийского элемента, 87–104. б.) автор описує гласово пременки яки прецerpели ангийски слова у нашим языку. У часци "Морфологийна адаптация ангийского элемента" автор бешедує о формах ангиймох: то найчастейше слова на

-инг (тренинг); часто ще з анлізмих виводзя нови слова зоз сербскогорватскими одн. рускими суфіксами и префіксами (гокеяш, вкендаш); части зложени анлізми (диско-клуб) итд. У пятей часци (Семантична адаптация анлізмих елемента, 126–142. б.) М. Фейса перше наводзи найчастейши семантични групи до хторих спадаю анлізми: спорт, музика, облекане, пожива, туризм, забава, техніка и др. Описуючи анлізми у руским языку, М. Фейса ще часто критички поставя у поглядзе нормох сучасного литературного языка: заклада ше за прилапюване гевтих формох у литературним языку хтори прилапює и жива бешеда, напр. одобрює замянюване дієсловного суфікса -иса- зоз руским -ова- (интервенисац > интервеновац), але не прилапює замену -ира- зоз -ирова-. У заключеню М. Фейса констатує: анлізми уплїв наймоцнейши на лексичним уровню; интензитет и форми анлізмих уплїву на наш язык и далей буду завишиц од його интензитета и формох у сг. языку.

Кніжку М. Фейси автор приказу препоручує преподавачом мацеринского языка, студентом филології, школяром и др.

7. Перши учебнік нашого языка по мадярски (Др Мария Йоббадь-Жирош. "Витайце у нас" (Zsirosne dr. Jobbdgy Maria: Ismerjenek meg minket!). – Ніредьгаза, 1998, 353 б.). – Руске слово 25. 12. 1998, б. 14.

Учебнік бачванско-сримского руского языка у 15 лекційох у виданю Висшей педагогичней школи "Дердь Бешеней" – Катедри за українску и руску филологію у Ніредьгази. Наменєни є насампредз студентом истей школи хтори студираю українски и русийски язык, тиж и мадярским славистом, як и шицким другим хтори ше зосцу блїжей упознац з нашим языком. Др Мария Йоббадь Жирош преподава русийски язык мадярским студентом и автор є даскелїх учебнікох русийского языка на мадярским языку.

Учебнік ше состої з петнац лекційох. У каждой лекції обраба ше лексика одредзеної семантичней обласци. У першей лекції "О себе, о своєй фамилии" представя ше главна особа того учебніка: Янко Виславски, студент Рускей катедри у Новим Садзе. У дальших лекційох: 2. Наш дом, 3. Мой дзень, 4. Робна хижа, 5. У самовислуги, 6. Костиранє, 7. Здравє, хорота....., Универзитет у Н. Саду и Висша школа у Ніредьгази – Янко Виславски нас водзи до Войводици, Р. Керестура и Нового Саду и през наведзени теми упознава нас зоз тима местами.

На початку каждой лекції дати текст на нашим языку, у хторим ше находзя основни слова одредзеної теми. Потим шлїдзя седем розлични типи вежбох: I Слова и вирази з истого текста потолковани по мадярски (по шоре як ше зявюю у тексту: *фамилия* – család, *валал* – falu итд.); II Вирази и фразеологизми (словозлучєня, часци виречєньох) по руски и по мадярски: *я ше волам...*, *мойо мєно...*, *я по народносци...* итд.; III Одвитуїце на питаня: *Як ше пишеши? Як ци мєно?* итд.; IV и VI Диялоги: *"Укажє ми, будзєе таки добри, чарни ципєли."* *"Яке число?"* *"Трицєц осєм."* итд. V Преложєє на руски язык (розлични виречєня з мадярского); VII Одбавмє шлїдуючи ситуатії по руски (розлични сцени). Потим шлїдзя руски присловки, загадки, анегдоти, франти и шпиванки. Од наведзєних вежбох найобширнейши вежби под II (вирази и фразеологизми).

По тих петнац лекційох (кажда на коло 25 бокох!) дати ише пейц кратши лекції: 16. Вирази культурного обходзєня, 17. Грекокатолицьки швета, 18. Найчастейши руски женски и хлопски мєна, 19. Найчастейши занїманя, 20. Родзинство. За визначованє цалосцох текста (розличних вежбох и др.) хасновани барз рижнородни графични форми (оциньованя, заокружованя), цо на свой способ тиж олегча учєнє з учебніка.

8. О рускей лексикі науково (Оксана Тимко. Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків. Ужгород, 1998, 169 б.). Руске слово 13.11.1998, б. 14.

Анотацию оп. под ч. 2: Збогацєна наша лингвистична литература.

9. Юлиан Рамач, Гєлєна Мєдєши. Нова кніжка др Александра Д. Дуличєнка о руским языку. (Александр Д. Дуличєнко. Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филології. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1995, 331 б.). – Studia Ruthenica, ч. 14 (27)/2009, б. 49–51.

Року 1995. НВУ Руске слово видало перши зборнік роботох о руским языку др А. Дуличєнка «Jugoslavo-Ruthenica I», у хторей обявени скоро шицки основни питаня руского языка хтори вон по тєди прєучєл: фонетична и морфологична структура, синтаксични и лексични прикметы, питаня ортографії, терминології, язичней интерференції, нормованя и тенденційох розвитку руского языка, питанє походзєня руского языка (при чим ше не одлучєл за єднобочнє ришєнє).

Тота друга кніжка о рускей филології, «Jugoslavo-Ruthenica II», подзєлєня на шєйсц поглавя, у хторих з наукову прєцизносцу детальнєйше обробєни теми: 1. Мали языки (микроязыки), руски язык и руска филология; у тєй часци автор ше огляднул на статус и проблеми розвитку славянских микроязыкох, указал на їх неперходну вредносц, як и на феномен *lingua ruthenica* у сучасним славянским швецє, обраба етнолингвистични аспекти Карпатских Русинох. 2. У другим поглавю дати фахови, синтетизовани опис руского языка: Язык Руснацох Сєрбії и Горватскєй (югославянско-руски, як го автор наволює). У тєй часци проф. др Дуличєнко мєдзи иншим пише о прєплєтаню восточно- и заходнославянских гєнетичних прикметох (закарпатскоукраїнских и восточнословацких диялектох и од початку присутней польскєй язичней компонєнти) и наводзи найочигляднєйши приклады на фонологийним и морфологийним уровню. 3. Трєцє поглавє пошвєцєнє формованю и розвою руского литературного языка, дєє облапєнє наставанє и розвой руского литературного языка у Югославії, його прєдистория, кирило-мєфтодийска традиция у його творєню, початки друкованого слова, литературно-писани и народни язык бачванско-сримских

Руснацх у 18. и 19. вику, творене ортографских нормох, Костельникова „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ и доприношене розвою руского языка професора Гавриїла Г. Надя. 4. У штвартим поглавю кнїжки, хторе ма наслов „Руска литература: питаня исторії и розвою, дата увага розвою литературно-уметнїцкей творчосци югославянских Руснацх и початком рускей литератури: поетични зборнїк Гавриїла Костельника „Жалосцинки...“, нашлїдство Гавриїла Костельника - його штири забути поетски тексти, пол .вика першей драми на языке югославянских Руснацх, преклади лужицкосербскей поезії на наш язык, як и преклади Михала Ковача на українски язык. У пиятим поглавю „Югославянски (южнославянски) Руснаци: питаня исторії и єї виучованя“: кеди и хто перши писал о бачванских Русинох; о югославянских Руснацх и русийскей историйно-лингвистичней науки, та историографски препатрунок о Руснацх у Югославії у австрийско-мадярских жридох 18-19. вику. 6. Шесте поглаве кнїжки облапа прикази и рецензії вещей виданьох: Лингвистичних роботах Миколи М. Кочиша, першого руского вещейязичного терминологийного словнїка, перших русских словнїкох терминов за основну школу, о пририхтованню рускей лексикографи!“, Сербскогорватско-русского фразеологийного словнїка, о руским языке и култури висловлюваня, вельким досцигнуцу рускей лексикографи!“ (рецензия на Сербско-руски словнїк), граматики югославянско-русского языка, литературни язык югославянских Руснацх на университетским преподаваню, о повойновей Рускей матки и єї першей кнїжки.

З тима двома кнїжками проф. др Александра Д. Дуличенка Руснаци достали комплетни попатрунок на власни язык, його културу и розвой – збоку, звонка; попатрунок велького приятеля руского народу, велького познавателя и любителя руского языка, хтори научел тот язык у осаменосци туркменскей пустинї, прилапел го як свой мацерински язык и уведол до швета равноправних славянских (микро)языкох.

10. Проф. др Александер Д. Дуличенко и руска (южноруска) микрофилология. – Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков. К 70-летию профессора Александра Дмитриевича Дуличенко. Universitas Tartuensis. Тарту, 2011, с. 25–32.

У статї приказана вещейдеценїйна работа професора А. Дуличенка на руским языке, литератури, исторії. Др А. Д. Дуличенко ше заинтересовал за руски / южноруски язык 1965. року як студент штвартого року русийскей филології у Ашхабаду. О руским языке вон написал свою кандидатску (1974) и докторску (1981) дисертацию. Библиография його роботах о рускей филології и исторії по 2006. рок ма 86 библиографски єдинки — науково роботи о шицких уровнях языка, о формованю и розвою руского литературного языка, о руским языке як славянским литературним микроязыку (од 18 славянских микроязыкох руски язык по його анализи найрозвитши) — шицки писани на основі богатого материялу и науково аргументовани. То и «Кнїжка о руским языке. Увод до рускей филології у документох и коментарох» (2002). Коло 70 статї з Библиографії видати у двох зборнїкох «Jugoslavoruthenica» I (1995) и II (2009) на руским языке. Шицки його роботи о рускей филології виноша понад 1000 боки. А. Дуличенко осторожни по питаню походження руского языка, але остатнїх роках вше му блїзше видзене же ше оддавна случує премєнка языка од востоку гу заходу. Вон ясно спатрел и проблеми у руским языке хтори ище треба преучиц. У роботах о русских лингвистох А. Дуличенко ше намага целосно и обективно спатриц їх доприношене розвою руского литературного языка.

КУЛТУРА

1. Популяризуєме нашо слово. – Руске слово ч. 44/1988, б. 10. и ч. 45/1988, б. 12.

О потреби організованого ширєня русских кнїжкох у народзе: нашо кнїжки треба викладац и предавац не лєм у кнїжкарні, але их треба виношиц пред читачох з нагоди народних сходов, шветох, шветочносцох, спортских змаганьох и др. Старшим людзом и пензионером требало би нашо кнїжки и новини дзелїц по зніженей цени, та и задармо.

2. Потребнейша нам любов гу свойому и виталносц. – Руске слово 29. 09. 1989, ЛС ч. 9, б. 2.

Автор виноши свойо становиско гу дискусийом о походженю Руснацх: од непотребних и часто чкодлївих дискусийох о нашим походженю ("хто зме и цо зме") вельо важнїше чувац и пєстовац свой язык и свою традицию.

3. Народни назви улїцох чуваю часц прешлосци єдного места. – Руске слово ч. 17–18/1993, б. 6.

Автор констатує же жителє русских местох хасную у бешеди народни назви улїцох (даєдни уж понад двасто роки), але ше часто за исти улїци хасную урядово назви. Напр. у Р. Керестуре народне *Вельки шор, Нови шор, Маковски шор, Капуцани шор Буджак* и др., а урядове *М. Тита, Лоле Рибара, Фрушкогорска, Бориса Кидрича, Партизанска* и др. По авторови з тима урядовима назвами ше забува и часц прешлосци руского валалу, бо ше зоз забуваньом народних назвох забува и часц прешлосци валала (т.є. забува ше як настали народни назви). Прето би требало врациц улїцом народни назви и з тим допринєсц очуваню национального идентитета Руснацх.

4. Стан и досяги роботи Катедри за руски язык и литературу. Од студийней групи по Катедру. — Руски календар 1995, 56–58. б.

5. Шейдзешат роки рускей друкарні. – Руске слово ч. 9/1997, б. 22.

За купованє друкарні 1936. року у Керестуре найвецей заслуги мали владика Няради и керестурски парох о. Михайло Мудри, котри на друкарню даровал 35.000 тедишні динари. Поровнуючи цени зарна на берзи 1924. и 1997. року автор статї заключел же о. Мудри дал на Друкарню окреме вельку суму.

6. Конечно после дваець рокох. – Studia Ruthenica, ч. 5/1996–1997, б. 39–42. ISSN 0351-9333

Року 1975. Дружтво за руски язык и литературу дало иницијативу же би ше видал Сербско-руски словник. У першей фази роботи една група (штераець штvero сотрудніки) робела на формованю лексикологийней картотеки руского языка. Потим дзешец сотрудніки, почали роботу на Словнику. Ту ше указало же за лексикографску роботу не достаточна лем дзека: сотрудніки на Словнику не мали так повесц ані кус пракси у тей роботі. Прето ше робота досц длуго одцаговала, а за тот час сотрудніки и редакторе часто слухали питаня и коментари: будзе уж раз тот Словник? кеди же видзе тот Словник? итд. Под час роботи редакторе Словника здобули и науково звання. Конечно перши том закончили трое редакторе: мр Михайло Фейса, мр Гелена Медєши и др Юлиан Рамач як главни редактор. Перши том вишол 1995, а други том 1997. року (у наслове тей статї присловник *конечно* требало положиц до наводнікох: «*Конечно*» *после дваець рокох*, бо автор статї одвитусе на части питаня; Кеди будзе уж тот словник?).

7. Лєм руска рада може обєдинїц шицких Руснацох. – Руске слово ч. 47–48/2000, б. 13.

У чаше запровадзованя националних совитох при националних меншинох концом дзеведзешатих рокох ХХ вику, автор реагує на предкладаня даєдних інтелектуалцох же би ше *национална рада* (т. є. терашні национални совет) запровадзела урядово як *руско-українска рада*. Вон пише же шицко цо ше одноши на народни живот у бєшєди ма атрибут *руски язык* (*вира, цєрква, шпиванки, школа* итд.). Прето трима же би и национална рада т. є. совет урядово мала назву *руска рада*.

8. Чи нєшка маме причини за двоєнє? – Руске слово ч. 24/2000, б. 14.

Кед руски інтелектуалци по Першей шв. войни (1919) сцєли почац видавац новини и кнїжки за наш народ, уж теди ше даєдни з нїх двоєли чи наш народни язык ма одредзєни квалитєти же би бул основа нашого литературного языка. Вєкшина теди виражєли свойо довириє до нашого народного языка и нашо видавательства почало – на нашим языку. Исти двоєня зявйовали ше при наших інтелектуалцох и познєйше: кед змє 1945. року сновали нїзшу гимназию и обновиовали видавательства. Алє и теди, як и 1919. року, перевагло думанє тих хтори верєли до свойого мацєринского языка. Прєшвєчєни змє же наш язык ма тоту нукашню моц и нєшка. Наш народни язык, без огляду на моцни сербски уплїв, зачувани ишчє рєлативно чисти. окреме у бєшєди старших людзох и у языку старших писательох. У языку старших и нєшка можємє чуц и тоти слова: *зарно* "житарки", *серсан/серсам* "орудїє; апат", *брег* "побрежє", *полєгчєнє* "олєгчанє", *позор* "увага", *запрєпасциц* "упрєпасциц", *приобриц* "здобуц, змогнуц", *штрофовац* "карац", *хиба* "гришка", *баранїна* "овчє мєсо"; *потаємни* "тайни", (*нє*)*приязни* "(нє)любє-зни", *оштри* "1. строги; 2. вредни", *залапени* "заробровани", *валушини* "способни"; *оцадовац* "буц чуварни, шпоровац", *замлєц* "страциц свидомосц", *провадзиц* з дачим "руководзиц з даяку роботу", *споро* "швидко", *очивисно* "очиглядно" и вєлї др. У народним языку ше ишчє чуваю и вєлї синтаксични конструкциї хтори младши генєрациї забуваю. Прето тримаємє же наш язык ишчє ма у сєбє нукашнєй моцї и же ані нєшка не мамє причини за двоєнє у поглядзє його валушносци як литературного языка.

9. Любєл бим мац албум наших малярох. З нагоди виходзєня з друку „Подобовєй творчосци Руснацох”. – Руске слово ч. 28, 2003, б. 4.

Автор предклада же би любитєлє нашого малярства сфотографовали малюнки наших малярох, а фотографїї же би ше чували у єднєй картотєки. У нєшкайшим чашє було би барз подзєковнє таку исту картотєку положиц на веб-сайт, та би кажди любитєл нашого малярства могол мац „Руску галєрию” у своїм компютерѹ.

10. др Микола Новта, др Юлиан Рамач. Нашо здравство у прєшлосци. – Рєчник медицинскє терминологиє српско-латинско-русински. – Друштво за русински језик, кнїжєвност и культуру, Нови Сад, 2006, с.153–193. ISSN 86-85619-02-5

11. Нєобходна нам руска кнїжкарня. – Руске слово, ч. 8, НВУ Руске слово, Нови Сад, 2009, б. 8.

О потреби же би шицки нашо виданя (шицких видавательох) стали на єдним мєсцє, же би ше у Керестуре формовала кнїжкарня, з хторєй би ше посилали, по наручєно, нашо кнїжки до нашєй жєми и до цалого швєта. Статю подписали 13 руски културни роботнїки.

12. Народна поезия у настави мацєринского языка. – Studia Ruthenica, ч. 20/2015, б. 43–46.

Автор дума же би у настави мацеринского языка требало частейше хасновац приклади зоз народней поезиї, бо народни писнї вишпивани на жридловой народней бешеди, а наводзенє таких прикладох би при школярох будзело векши интерес гу народному языку.

13. Писанє «Руских новиных» о русской колонії у Дальским риту. – Шветлосц, ч. 4/2017, б. 5 – 24.

Автор статї наводзи 19 дописи непознатого автора з *Руских новиных* од 1930. по 1940: художни керестурски жителе у малей русской «колонії» у Дальским риту, дзе од 1919. року доставали жем под аренду, цесно вязани за Руску грекокатолїцку церкву и своєю виру, ришели, з потримовку своего священїка, у своім новим валале вибудовац руску церкву и школу. Витворели то з власними моцями и щедрю помоцу жительох Керестура и других русских местох. З тима 19 дописами автор жадал часточно дополнїц обширне, полне розуменя и сочувствования, писанє Мирона Жироша о трапезним живоце керестурских колонистох у «Риту» *Живот без надїї. Хронїка о Дальским риту* (1919-1941) у його кнїжки *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецє 1745–2001, V том (I виданє)*. НВУ Руске слово и Грекокатолїцка парохия св. Петра и Павла, Нови Сад, 2003, 257–322. б.

14. Хибя нам библиографїї наших авторох. – Руске слово, фебруар, 2017.

Автор статї предклада же би шицки руски авторе хтори обявюю своєю статї у нашей або и другой периодики водзели библиографїї своїх работох. На тот способ податки з їх статьяох були би каждому доступни.

15. З двома пальчиками по тастатури. – Руски християнски календар 2021 : Нови Сад – Руски Керестур, «Руске слово» – «Дзвони», 2020, б. 75–76.

Автор дума же би школяре основних и штреднїх школох, подобно як и школяре у даєдних других жемох, мали у школи предмет (голем виборни) *дактилографию*. Нешка шицки школяре маю компютери и знанє дактилографїї би им значно помогло у учено и роботи..

УЧЕБНІКИ И ПРИРУЧНІКИ

1972

1. Читанка за I класу гимназиї з руским виучуючим языком. – Нови Сад : Покраїнски завод за издаванє учебнїкох, 1972, 300 б. (Коавтор: Дюра Сопка).

2. Читанка за II класу гимназиї з руским виучуючим языком. – Нови Сад : Покраїнски завод за издаванє учебнїкох, 1972, 385 б. (Коавторе: Евгений Чакан и Мария Чакан).

1973

3. Читанка за III класу гимназиї. – Нови Сад : Покраїнски завод за издаванє учебнїкох, 1973 (Коавторе: Евгений Чакан и Мария Чакан).

1976

4. Читанка за I класу стредней школи з руским виучуючим языком (друге виданє). Нови Сад : Завод за издаванє учебнїкох, 1976 (Коавторе: Дюра Сопка и Евгений Чакан).

1977

5. Читанка за II класу стредней школи з руским виучуючим языком (друге виданє). Нови Сад : Завод за издаванє учебнїкох, 1977 (Коавторе: Евгений Чакан и Мария Чакан).

1983

6. Лексика русского языка / Leksika rusinskog jezika. Нови Сад : Филозофски факултет, 1983, 263. б.

Доробена авторова магістерська теза «Дублети у руским языку», одбрана 1981. на Филологічним факультеті у Београді пред комісією др Петар Дьордич, проф. др Драгутин Миркович, проф. др Даниел Дудок, тераз обявена як приручник за студентох русинистики. У уводу автор бешедує о лексичних пасмох у руским народним языку пред приселеньом до Бачкей и по приселеню. Далей шлїдза глави о упліву сербского, немецкого, мадярского языка, о восточнославянским упліву (церковнославянски язык, карпатскорусински литературни язык, українски язык). У остатніх двох главах (93–231. б.) словник старих лексичних пасмох у руским языку.

1987

7. Руски язык и култура висловйованя за V класу основней школи. Перше виданє. Нови Сад : Завод за издаванє учебнікох, 161 б. (Коавторе: Микола М. Кочиш, Мария Чакан).

Дополнени учебник М. М. Кочиша за V класу. Ю. Рамач пририхтал часц од 1. по 114. б.: меновніки, значене припадкох, прикметніки, заменовніки, дієслова, присловніки, применовніки, словка, викричніки, прости и преширени виречєня.

8. Руски язык и култура висловйованя за VI класу основней школи. Перше виданє. Нови Сад : Завод за издаванє учебнікох, 1987, 1–98 (Коавторе Микола М. Кочиш, Мария Чакан).

Дополнени учебник М. М. Кочиша за VI класу. Ю. Рамач пририхтал часц од 1. по 66. б.: зложени виречєня, гласи, творєне словох, заменовніки, дієслова, числовніки, злучніки.

9. Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika. Redakcija za srpskohrvatski: dr Jovan Kašić i mr Vladislava Petrović; za rusinski: mr Julijan Ramač. Novi Sad : Filozofski fakultet (Institut za južnoslovenske jezike, Institut za pedagogiju) – Zavod za izdavanje udžbenika, 1987, 146 s.

Словник наменени за виучованє сербского языка як языка дружтєного штредку. Автор рускей часци Юлиан Рамач. За словник вибрани найчастєйши, стилски неутрални, фразеологизми (без контекста) сучасного сербского языка, як и старши фразеологизми хтори ше находза у домашней лектири школярох. За сербски вирази як еквиваленти наводзєни руски фразеологични вирази, дзєпєдни слова и описни прєклади. Прє легчєйше прєнаходзєнє одвитующих фразеологизмох на концю словника дати регистєр полнозначних словох похаснованих у дзєпєдних виразох.

1996

10. Практична стилистика. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1996, 209 б.. ISBN 86-7105-103-X.

Текстуална стилистика наменєна студентом русинистики, новинаром и наставником руского языка. Обробєни 100 публицистични текст: автор указує на текстуални и стилски прєпущєня у нїх. На концю каждей вєжби дати доробєни, конєчни текст анализованого текста.

11. Стилистични вєжби за висши класи основней школи. Перше виданє. Рецензєнти др Павлє Илич, др Яков Кишюгас, Сєрафина Макаї, редактор Славко Сабо. Београд : Завод за уџбєникє и наставна средствє, 1996, 175 б.. ISBN 86-17-04691-3

Приручник з текстуалней стилистики наменєни школяром висших класох основней школи и їх наставником. Обробєни у форми вєжбох 92 школярски состави. Послє задаткох у каждей лекції давани авторово одвити. На концю каждей вєжби дати доробєни, конєчни текст анализованого текста.

2002

12. Граматика руского языка за I, II, III и IV класу гимназий. Београд : Завод за уџбєникє и наставна средствє, 2002, 615 с. ISBN 86-17-09626-8.

Граматика ма 6 часци: 1. Фонетика; 2. Морфология; 3. Синтакса; 4. Лєксикология; 5. Историйна граматика; 6. Наш народни и литературни язык: руски народни язык часц язичних систємох карпатского арєала, по приселєню прєцєпєл моцни уплів сербского / горватского языка. Як литературни язык формовал ше на початку 20. вєку (Костєлєникова Граматика 1923). Нормовани є 70-их рокох. Граматика обширнєйше написана жє би могла послужити як приручник и студентом русинистики и прєподаватєльом руского языка..

ПРИРИХТАНИ ВИДАНЯ

2004

1. Гавриїл Костельник. З мого валала. Популярне виданє за младих. Одвичательни редактор др Юлиан Рамач. Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу и НБУ Руске слово – Руски Керестур : Руска матка, 2004, 56 б. ISBN 86-902129-8-1

Виданє пририхтал и послеслово написал Юлиан Рамач. У виданю сербизми/кроатизми, ридше и други несучасни або неправилни форми и синтагми, заменєни зоз сучасними рускими еквивалентами, при чим, пре чуванє ритмики, рими и др. дакеди меняни и стих. Оп. и статю *Гу популярному виданю Костельникового Идилского венца*.

2004

2. Квитки з нашей заградки. Зборнік писньох школярох-поетох. Выбор Юлиан Рамач. Руски Керестур : Руска матка – Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2004, б. 144. ISBN 86-902129-6-6.

За зборнік вибрали писні 135 школярох-поетох зоз шицких руских местох обявени од 1937. до 2.000 року у дзецинским часопису. „Наша (Пионирска) Заградка» и др. Понеже писньочки школярох-поетох єст вельо, до вибору вошли поетовє хтори мали вєцє удатни писньочки. Зборнік илюстровани зоз 185 илюстрациями школярох Основней школи и Гимназиї „Петро Кузмяк“ у Р. Керестуре.

2005

3. Владимир Сабо-Дайко. Ровні цар. Приповедки за дзеци Друге, дополненє виданє. Нови Сад : Руске слов, 2005, 55. б. ISBN 86-7105-150-1.

Предходне слово о тим зборніку и толкованя менєй познатих словох др Юлиана Рамача. Илюстрації у кнїжковим блоку зробели школяре од штвартей по осму класу ОШГ Петро Кузмяк у Р. Керестуре..

4. Ище єдно виданє Идилского венца. (Гавриїл Костельник: *З мого валала*. Идилски вєнец. Популярне виданє за младих. Одвичательни редактор др Юлиан Рамач. – Нови Сад–Руски Керестур : Дружтво за руски язык, литературу и културу, Руска матка и НБУ Руске слово, 1–55. б.

2005

5. Янко Хромиш. Квиток младосци. Популярне виданє. Пририхтал др Юлиан Рамач. 2005, 80. б. Тематичне виданє часописа *Ерато над Коцуром/Коцуром*, ч. 8. Нови Сад – Коцур : Дружтво за руски язык, литературу и културу, Подружніца Коцур, 2005, 80 б. ISSN 0354-8678.

Року 1939. вишла кнїжка писньох народного поета Янка Хромиша-Бачика Горкого (1901–1966): *Квиток младосци. Собрани писньи Янка Хромиша и старостовство зоз дружбовством. Културно-просвєтний союз югославянских Русинох, Нови Сад*. Дружтво за руски язык, литературу и културу обявєло 2005. року популярне виданє истей кнїжочки, хторе пририхтал Ю. Рамач. Вон до нового виданя унесол дзєпєднє вимєнки у поетовим тексту: велї сербизми заменєл зоз сучасними рускими еквивалентами, а з дзєпєднєх писньох вихабєл стилски або тематично звишнєи або неудатнєи стихи.

2016

6. Руски народни шпиванки. Пририхтали Юлин Рамач, Михал Лікар и Ирина Олеяр. Нови Сад : Studia Ruthenica ч. 21/2016, 147. б. ISSN 0354-8058, COBISS.SR-ID 28571404

Зборнік руских народних шпиванкох (226 шпиванки). Редакция унесла до зборніка народни шпиванки з народними мелодиями хтори превжала зоз зборніка др Винка Жганца „Pjesme jugoslavenskih Rusina“, Zagreb, 1946, зоз зборніка О. Тимка «Наша писня», Нови Сад, Руске слово, 1989, зоз записох Якима Олеяра, Якима Хоми, як и шпиванки хтори зазначєла редакция того зборніка.

2018

7. Владимир Сабо-Дайко. Вибрани писні и проза Редакция: др Юлиан Рамач, председатель, др Михайло Фейса, Микола Каменїцки, Юлиан Пап, Микола М. Цап, Вероника Вуячич. Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2018, 144 б. Текст о Сабо-Дайкови др Михайло Фейса (б. 137–139).

Кніжка народного писателя и поэта Владимира Сабо-Дайка (1928–2013). Сабодайко бул визначни коцурски културни работнік, бібліотекар, писатель, глумец, режисер, дописователь *Руского слова*, одборнік у Општини Вербас, член Совиту Месней заедніци Коцур. Наградзени є зоз Златну значку Културно-просвітней заедніци Сербії. До того виданя вошол вибор Сабо-Дайковой поезії, седем приповедки, роман за дзеци *Кеша* и приповедки за дзеци *Ровні цар*.

8. Микола М. Кочиш. Писні и приповедки за дзеци. Редакция: Юлиан Рамач, Юлиан Пап и Гелена Медєши. – Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2018, 139 б. Тексти о М. Кочишови: Ирина Папуга, *Микола М. Кочиш* (б. 137–139. б.) и Мария Самарджич, *Микола М. Кочиш* (139–140. б.).

За тот зборнік вибрали 71 писня и 20 приповедки М. М. Кочиша зоз його потерашніх виданьох: *Крочаї* (1963), *Дзеліме радосц и чежкосци* (1972), *Ми ту не госци* (1973) и *Позберана проза* (1978).

2020

9. Руски народни писні. Пририхтал Юлиан Рамач. – *Studia Ruthenica*, ч. 25/2020, б. 6–167.

Направени и зредаговани вибор понад 470 народних писньох зоз потераз обявених зборнікох и статьох В. Гнатюка, Дю. Биндаса–О. Костелника, О. Тимка, В. Жганца, Я. Олеяра и вецей других зазберовачох народних писньох.

ПРЕКЛАДИ

1975

1. Пушкин А. С., И. И. Пущинові, Я любел вас, Квиток, Кавказ, Циганє, Жимски вечар, Жимске рано. З русийского прешпивал Юлин Рамач. – Шветлосц ч. 1/1975, б. 42–47.

1983

2. Пушкин А. С., Сказки. З русийского прешпивал Юлин Рамач. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1983, 62 б.

Прешпив з русийского языка на руски Пушкинових сказкох "*Сказка о царови Салтанови, о його синові, славним и силним витязові Гвидонові Салтановичові и о прекрасней царовні Лебедові*" и "*Сказка о мертвей царовні и седем витязох*". Сказка о царови Салтанови обявена и як домашня лектира ведно зоз Сказку о рибарові и рибки у прекладу Гавриїла Г. Надя.

1986.

3. Єршов П. П., Гачатко Горбатко (сказка). З русийского прешпивал Юлин Рамач. Нови Сад : НВУ Руске слово, 1986, 85 б.

Друге виданє: Єршов П. П. *Гачатко Горбатко* (сказка). З русийского прешпивал Юлин Рамач. Нови Сад : НВУ Руске слово, 2008. р. ISBN 978-86-7105-194-1. У другим виданю прекладач дал 285. толкованя руских народних и даєдних других словох хтори похасновал у прекладу.

1999

4. Лермонтов М. Ю., Три палми. Дополнєни преклади Ю. Рамача з русийского. – Шветлосц, ч. 1–4/1999, б. 46–52.

Под тим насловом обявени вецей з русийского языка преложени писні М. Ю. Лермонтова: балада *Три палми*, першираз обявена у Новей думки ч. 14/1977, 107. б., а тераз є обявена доробена; писня *Козацка колісанка* першираз обявена у Пионирскей заградки ч. 3/1987, 8. б. некомплетна, а тераз ше дава комплетна. Писня *Чом плачеш дзецко мойо так?* першираз обявена у Новей думки ч. 14/1977, 107 б, а тераз ше другираз обявює. Писня *Тереково дари* и поема *Сцекач* обявюю ше по першираз.

2001

5. Пушкин А. С., Писня о вѣщим Олегови. З русийского прѣшпивал Ю. Рамач – Шветлосц, ч. 3/2001, б. 258-262.

2002

6. Крачунска писня *Циха ноц, свята ноц*. З немецкого прѣложил Юлиан Рамач. – Християнски календар Дзвони 2002, б. 121-122.

Преклад крачунскей писнї "Свята ноц" Josefa Mohra У уводней часци прекладач дава и толкованє як настала тота писня.

2005

7. А. С. Пушкин, Сказки. Друге, прѣширене виданє. Прѣшпивали з русийского Гавриїл Надь и Юлиан Рамач. – Нови Сад : НВУ Руске слово 2005, 79. б. ISBN 86-7105-158-7

2007

8. Широки Дњепар. Превод са україјинског песме Тараса Шевченка *Реве тай стогне* са мелодијом. – Траг. Година III, књига III, свеска XII, 2007. Народна библиотека "Данило Киш", Врбас, с. 121–122.

То перши три строфи Шевченковой балади „Причинна“. У уводу прекладач толкує як настала мелодия за тоту писню.

2013

9. Др Габријел Костелник. Поезија и проза. Превели са русинског Јулијан Рамач и Мирослав Алексић. – Нови Сад : Друштво за русински језик, књижевност и културу, 2013, 283 с.

Мирослав Алексић је превео спев *Из мога села*, а Јулијан Рамач осталу поезију и прозу.

2019

10. Др Гавриїл Костельник. Хвильки * Умартей дзивочки. З горватского (*Хвильки*) и українског (*Умартей дзивочки*) прѣшпивал Юлиан Рамач. – Нови Сад : Друштво за руски јазик, литературу и културу, 2019, 97 б.

ЮЛИЯН РАМАЧ, МОЙ ПРИЯТЕЛЬ (БИОГРАФСКИ ПРИЗНАЧКИ)

Юлиан Рамач народзени у фамелиї Михала и Веруни Рамачових на керестурским Малим Селищу 12. децембра 1940. року як пияти по шоре од шесцерих дзецох, у фамелиї були три шестри и троме браца. Мац Веруна походзела зоз познатей керестурскей фамелиї Сабадош, була дзивка Марії и Василя Сабадоша, углядного Керестурца. Давни християнски традиції вихованя дзецох у подполносни були пестовани у Рамачовей фамелиї та шесцero дзеци, з часом, вирастали до вредних, чесних, добрих и мудрих людзох хтори здобували почитованє з боку валалчаньох. Юлиан, як наймладши од трох братох, такповесц бул предодредзени же би, место на польо, ходзел до школох.

До основней школи у Руским Керестуре Юлиан почал ходзиц 1947. року а по ей законченю школованє предлужел у Гимназії Моша Пияде у Новим Садзе дзе матуrowал 1959. року. Прихильносц гу язиком, гу лингвистики, одведла Юлиана Рамача на Универзитет у Београдзе дзе ше 1959. року уписал на Филологийни факултет, на групу за восточни и заходни славянски язики (главни язик студийох му бул русийски а польски язик бул секундарни). Як добри студент на трецим и штвартим року доставал стипендию Филологийного факултета. Дипломовал 1963. року и потим пошол на одслуженє воєного року.

По вращаню з войска у септембре 1964. року Юлиан Рамач прешол класичне гартванє у пракси. Идуци 8 роки робел як преподавач русийского и руского язика у ОШ Петро Кузмяк у Руским Керестуре (01. 09. 1964. – 11. 04. 1965), як новинар у НВП Руске слово у Руским Керестуре (12. 04. 1965. – 30. 09. 1965), потим ознова 4 роки як професор русийского язика у гимназії у Власеници, Босна и Герцеговина (01. 10. 1965 – 30. 09. 1969). У Власеници еден школски рок гонорарно преподавал русийски язик и у основней школи, а еден школски рок тиж гонорарно преподавал русийски язик и у гимназії у Кладню. Концом 1969. року Юлиан Рамач ше вращел до Войводини и почал робиц як лектор за язик у Рускей редакції Радио Нового Саду, а источасно од септембра 1970. до ешенї 1972. преподавал и руски язик як мацерински язик у новооснованей Рускей гимназії у Руским Керестуре.

Од 1. децембра 1972. року Юлиан Рамач преходзи на Филозофски факултет Университета у Новим Садзе и почина робиц на месце лектора за руски язик. Вон бул *перши преподавач* руского язика на Новосадским универзитету. Велї роки пред тим вон жадал робиц на значних, окреме за Руснацох, лингвистичних проєктох але и на образованю велїх генерацийох руских студентох (и не лем руских) хтори, як дипломовани преподаваче нашого руского язика и литературы, потим, одходзели до векшини руских институцийох як формовани кадри за роботу у просвити, информованю и култури. Рамач ше розвил до познатого фаховца за лексикологию, лексикографию, синтаксу, текстуалну стилистику и историю руского язика. Року 1979. Юлиан Рамач избрани до звания висшого фахового сотрудніка за руски язик.

Року 1981. Юлиан Рамач магистrowал на Филологийним факултету у Београдзе (тема *Дублети у руским язiku*). Року 1988. Юлиан Рамач одбранєл докторску дисертацию на Филозофским факултету у Новим Садзе (тема *Применовницьки конструкции у руским литературним язiku*). Року 1994. шлїдзел його вибор до звания

позарядового професора а потим до звання рядового професора за руски и українски язык на **Одделеню за русинистику Филозофского факултета у Новим Садзе**. До пензії пошол 2008. року.

Попри коло сто наукових и фахових роботах з обласци языка, хтори обявени у домашніх и иноземних часописах, рецензовал и пририхтал за друковане векше число кніжок, преложел вецей твори з русийского, українского и горватского языка на руски и з руского языка на сербски и написал вецей приручніки за студентох.

Юлиан Рамач бул активни член Дружба за руски язык, литературу и культуру од його снованя, активно доприношел у витворйованю теорийних и практичних проєктох того здруження. Медзи иншим, вон бул и председатель Скупштини Дружтва и пар децениї (од 2004. року) главни є редактор рочніка Дружтва *Studia Ruthenica*.

Член є Академії за культуру Руснацох/Русинох швета.

Юлиан Рамач бул єден мандат (од 2002. року) председатель Рускей матки. У истим периодзе вон бул и член Вивершней ради Шветового конгреса Русинох.

За свою роботу Юлиан Рамач достал припознання и подзекованя, медзи хторима найзначнейши: Награда Искри култури КПЗ Войводини, Златна значка КПЗ Сербії, награда часопису *Шветлосц* Микола М. Кочиш (1986) и награда за розвой русинского языка Кирил и Методий, хтору додзельовал Карпаторусински центр з Нью Йорку.

Проф. др Юлиан Рамач пошол до пензії 2008. року.

Розуми ше, вон предлужел интензивно робиц так же порихтал и видал зоз групу сотруднікох (Гелена Медєши, Оксана Тимко-Дітко, Михайло Фейса) *Руско-сербски словнік* 2010. року на 886 бокох.

Юлиан Рамач преложел на сербски язык (з Мирославом Алексичом) вибор з поезії и прози др Г. Костельника (Др Габријел Костелник, *Поезија и проза*, Нови Сад, 2013) та позберал и пририхтал за друковане *Руски народни шпиванки* у часопису *Studia Ruthenica* ч. 21 (2016) и ч. 25 (2020).

Капиталне діло *Словнік руского народного языка* (два томи – I А-Н, II О-Я, на 816 бокох) єдна файта животного креда Юлиана Рамача, коруна його лингвистичней роботи и богатого искуства у обласцох лексикології и лексикографії а окреме на подручу исторії руского языка. Тота значна кніжка друкована 2017. року. Замодлел сом прикладніки и автор ми их послал по пошти, а я му написал: «Обецал ши ми и такой и послал пакет. Сцигнул ми нешка до рук твой пакет у хторим *Словнік руского народного языка*, обидва томи. Зоз якимшик полусвятим почитованьом сом одпаковал шицко и, цо повесц, зрадовал сом ше кніжком од шерца. Такой сом опатрал, такой ми було ясне же то ише єдно бриљантне діло хторе анї єден Руснак, у сущносци, не зна до конца почитовац, до конца спознац же яке то вредне виданє, яка то значна робота, кельо наш малючки язык ТАКА робота уписує медзи вельки язики. Даєдни векши язики не маю ТАКУ файту словніка, верим. Уж ше напредок радуєм каждей павзи у идуцих дньох кед звичайно шедзиме з мою супругу при кафи и кед будзем обрацац боки *Словніка руского народного языка*, препатрац змист, будземе дискутовац о словах, чудовац ше вельо койчому, и уживац у тим богатстве нашого языка хторе видзим, очиглядно, змесцене медзи рамиками тих двох томох. У єдней нагоди сом ци ше випитовал цо ци, у твоей роботи, як духовни продукт наймилше, цо ци найбаржей при шерцу, а ти ми так написал: 'У професії ше виroyтно найбаржей будзем цешиц у роботах хтори сом робел, можем шлебодно повесц, з вельким интересованьом и з особну прихильносцу. У моїх роботах о языку то обробки нашого жридлового народного языка. Од моїх кніжок то *Словнік народного языка*. Од других роботах то преклади поезії з других языкох на руски и з руского на сербски язык'. Нет сумніву же ци тот *Словнік руского народного языка* и твойо наймилше чадо, єдна файта XXX у рамикох твоїх лингвистичних вигледованьох. И я, виroyтно, не можем до конца спознац значносц таких ділох (да зме

погнобени, да не маме ніяки права, та би тоти цо розумя ствари просто «нарикали» за таким словніком хтори потвердзує виковносц тирваня нашого языка), а тераз кед маме надосц того, кед ше просто подроумює же нам хтошка и таке на тацни да бо, гат, маме право, хтошка то пороби за даскельо роки бо, гат, ест условия за то и да нам на тацни таки словнік и ми, таки розмазани, то примеме на знанє и – готове. Нет еуфорії, нет того глібинского одгуку яки би требало мац таке значне капиталне діло. Голєм ше мне так видзи. А други нам, вироятно, на таким завидза».

Кед 2022. року иницирана зложена робота на проєкту пласираня руского языка войводянских Руснацох на шветовой енциклопедії Википедия Юлиан Рамач ще уключел до тиму ентузиястох хтори писали енциклопедийни єдинки до такволаней тест Википедії на панонским руским языку и зоз своїм искуством помогол, як автор оригиналних написох и прекладаох з других языкох и фахови советнік, же би руски язык постал и на тей шветовой платформи ровноправни з вецей як 330 шветовима языками.

РЕЦЕПЦИЈА ДІЛА / РЕЦЕПЦИЈА ДЕЛА

Проф. др Јован Јерковић

УДК 811.161.2(497.11)'36(049.3)

ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА ДР ЈУЛИЈАНА РАМАЧА

Поштоване даме и господо, цењене колегинице и колеге, дозволите ми да на овакав посредан начин учествујем у раду вешег скупа. Меморијал који је посвећен мом драгом и незаборавном колеги и пријатељу Миколу М. Кочишу одржава се већ толико пута да се ови децембарски дани бележе црвеним словима на календару културних и научних збивања у нашој Покрајини. На пређашњим скуповима у оквиру „Меморијалних дана Миколу М. Кочиша“, разматрана је његова делатност, а резултати његовог рада вредновани су и у нашем времену. Међутим, разматрани су и резултати оних који су настављали његовим путем.

У *Граматичи русинског језика*, аутора проф. др Јулијана Рамача, о којој ће бити реч, у периодизацији русинског књижевног језика издвојена су три периода: први, од 1904. до Другог светског рата, други, од 1945. до шездесетих година 20. века и трећи, последње деценије у наведеном веку све до наших дана.

Уз дужно поштовање рада и резултата који су постигнути до последњег периода, услови за видан напредак истраживања у русинском језику стекли су се тек у седмој деценији. Тада су створени чврсти темељи за разноврсна истраживања у чијим основама се налази и дело Миколу М. Кочиша.

Међутим, последња деценија обогатила је русинску и славистичку науку и културу врло значајним капиталним делима: историја и преглед русинске књижевности академика Јулијана Тамаша, енциклопедијски двојезични речници који су у темељу свакога језика и културе и, напокон, недавно објављена Граматика русинског језика проф. др Јулијана Рамача.

Приказивач ове обимне књиге осећаће се пред вама понекад и нелагодно јер је приморан да указује на чињенице које су условиле овако конципиран приручник. Чим прегледате наслове и поднаслове у садржају констатоваћете да је пред вама једноставна књига.

Наиме, када се каже граматика савременог књижевног/стандардног језика, прво се има на уму дескриптиван приступ мада она у себи садржи највећи део правила која одређују актуелну језичку норму. Проф. др Јулијан Рамач поштовао је оцу традицију. На богатом корпусу дела која припадају лепој књижевности (она чине основу корпуса), али и уз консултовање грађе других функционалних стилова, и у разумној мери говорног језика, Ј. Рамач је дао преглед гласовног система језика, морфологију, творбу речи и синтаксу.

Поступак је уобичајен, осим што се у делу фонетике разматра и транскрипција и неки други проблеми правописа. Оправдање није тешко наћи.

Поглавља о гласовима и облицима одликује сажетост и прегледност.

Синтакси као најсложенијем језичком нивоу посвећено је знатно више пажње (стр. 159-395). У њој су детаљно обрађене све реченичне структуре и конституенти просте реченице. Веома сложени односи који се јављају унутар реченице такође су успешно приказани. Значајна пажња посвећена је синтакси падежних и глаголских облика.

У синтакси је начињен успешан спој традиционалног и савременог приступа. Ако прихватимо макар условно ову поделу (ја је лично не прихватам), онда би се могло истаћи да је традиционалан метод примењиван где је год одговарао опису језичке стварности; у случајевима поновног вредновања факата, уведене су све тековине савремене лингвистике приликом анализе. Дата напомена односи се и на употребљене термине: коришћени су добро познати и уходани термини у свим случајевима ако су покривали изнету појединост, а нови су прихваћени ако су у функцији бољег осветљавања и разумевања проблема.

Неки од термина, посебно оних које је аутор био приморан да сам ствара, траже временску проверу.

На стотинак страница (397-499) дат је јасан и користан преглед свега релевантног што је везано за лексикологију. После истицања основних критеријума извршена је класификација лексике русинског језика, и то са становишта порекла (црквенословенизми, грецизми, мађаризми, германизми, романизми ...), уз истицање њиховог удела у стварању лексике одликује се приливом већег броја србизама који махом улазе у језик путем усмене речи. Њима је, с разлогом, аутор посветио посебну пажњу, а будућим корисницима књиге дао корисне препоруке.

Аутор је успешно приказивао и процес адаптације стране лексике у русинском језику – на фонолошком, морфолошком и семантичком плану.

Разматрање лексике на основу територијалне диференцираности, социјалне условљености, стилске раслојености, активног и пасивног вокабулара, са становишта фреквенције, са семантичког становишта итд., поред драгоцених опсервација, указује и на потребу ширих истраживања у овом правцу.

Овај тематски део (други по величини) закључен је прегледом и врстама речника. Знатно пак мање простора (501-525) посвећено је Историјској граматичи.

Преглед је урађен у познатој славистичкој традицији, док је разматрање чињеница везаних за однос народног и књижевног језика (525-589) усмерено пре свега ка решавању битних питања савременог русинског језика.

Богат предметни регистар (589-605), с упућивањем на тачке и параграфе где се појава обрађује, олакшаће кориснику служење овом граматиком. И, као што је очекивано, књига се завршава објашњењем скраћеница и списком литературе.

Стварајући ово обимно и готово неопходно дело, аутор се служио поузданом научном аргументацијом с ослонцем на досадашње радове о русинском језику, али и на широк избор дела на различитим језицима (на првом месту словенским) у којима је поред теоријских упоришта понекад налазио кључеве за решавање појединаних проблема.

Сводећи своје судове о ово књизи, истакао бих да је писана строгим научним инструментаријом и језиком науке, али је због своје структуре, и већих и мањих целина, лако читљива те ће у њој и средњошколци и студенти и сви заинтересовани да свој језички израз обогате и оплемене, имати корисног саветника.

Књига ће поред своје основне намене (подизања језичке културе Русина) бити драгоцен и за све контрастивне и конфронтативне радове у којима је један од разматраних језика русински. И, уверени смо, узимаће је у руке и сви они које интересује историја и култура, прошлост и садашњост овог народа јер се све то најбоље огледа у језику.

Пишући рецензију, zaloжио сам се да је Завод изда овако конципирану и у овом обиму. Предложио сам, међутим, да се у догледно време издвоје делови који не спадају у оквире језичког система стандардног језика, да се она прошире и посебно издају.

Надамо се да ће проф. Рамач наћи довољно времена и снаге да и сам уради већи део посла, али и да активира своје млађе сараднике којима је окружен.

Придружујем се вашем слављу, а оно треба да буде велико јер појава књиге као што је ова сматра се празником и у календару културне једног народа бележи се црвеним словима.

ЖИВОТ ПОШВЕЦЕНИ РУСКЕЙ НАУКИ О ЯЗИКУ

Монументални историйни памятнік языку, *Граматыка бачваньско-рускей бешеди* др Габра Костельника, як на кніжки пише – професора у Львовє (видатель и властитель РНПД Р. Керестур, друковала Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима 1923. року) и нешка, после 100 рокох од виходзєня, шведочи же лєм особна мотивация власного прешвечєня хтора истей резонанції у найширшим кругу ученого швета рижних прешвечєньох и опредзелєньох ма найлєпши преференції буц удатна и прилапєна, односно побєдзиц и остац тирвацї здобуток нашого жица и найподполнєйше витворєнє нашого жемского посланя.

За Костельника бачваньско-руска бєшєда диялект (*Граматыка диялекту, хтори так далєко од кнїжковей бєшєди, як наша бачваньско-руска бєшєда ...*) хтори вон зоз нормованьом жада дзвигнуц на уровень стандартного языка, т.є. *отвориц драгу до кнїжкового руско-українського языка, як тиж до сербского чито горватского языка*. (К., б. 4), дзє остава нє до конца яснє цо Костельник подроумйовал под кнїжковим руско-українским языком, понеже значєнє його терминох як цо *руско-українски язык, украинско-русски, староукраїнски, староруски, руска бєшєда коло Прєшова, українски язык, литературни украински, вєлько-українски, малоруски, та по литературни диялект (!)* барз чєжко розгранїчиц, а ищє чєжшє науково потолковац.

Костельникови шє нормовац бачваньско-руску бєшєду и поставиц ю на уровень стандардизованого языка, вшєлїяк, на добробут народу удало, так же його познєйши наслїдоватєлє – у першим шорє Гавриїл Надь, Микола М. Кочиш, та Мария и Евгєний Чакан, Микола Скубан, Яша Баков, др Михайло Фейса, др Яков Кишюгас, др Оксана Тимко Дїтко, др Евгєния Барич и вєлї други цо на рижни способи, на Костельникових основних постулатох дали творчє доприношєнє нормованю нашого языка, рушали нє вєцєй од диялекту, алє од стандартного языка. Др Юлиян Рамач – тиж так, алє його задача прєто нє була анї кус лєгчєйша. Напроцив. Його широкому лингвистичному образованю и фундаменталносци у виглєдовацким поступку, сцєрпєзлївосци, упартосци и витирвалосци у обрабляню такого обсяжного корпусу можємє подзєковац же наш сучасни литературни язык описани, прировнани гу другим языком, з норму одредзєни и етимологийно потолковани.

Зоз становиска теорії стандардизації языка, алє и зоз социолінгвистичного и психосоциологийного становиска хтори др Рамач барз добрє похопєл, найзначнєйши, у ствари, становиска гу стандартному языку, односно гу гєвтому язичному идиому хтори шє нормує и оргєнизовано, плански дружтвєно контролує. У першєй парадигми *народни язык*, у ствари бєшєдна норма хтору шє хаснує, то прави язични єнтитєт хтори шє описує и нормує же би могол витвориц функції такого идиому яки сучасна социолінгвистика наволує стандартни язык. У другєй парадигми опозицию *народни язык* – *литературни язык* мож звєсц на опозицию *усни язык* – *писани язык* як два функционално ровноправни рєализації структурно истого идиому. У трєцєй, концептуално-терминологийнєй парадигми, опозиция *народни язык* – *литературни язык* запровадзєна на основи критєриума *нєнормовани* – *нормовани язык*. (Р., б. 7)

За Костельника "Граматыка то грєчєскє слово, а значи тєльо, як по нашому 'писовня' – то єст: наука о писаню. Граматыка нас учи, яких шє правилох тримамє, кєд гуторимє, и як мамє списац тото, цо гуторимє." (К., б. 6), а за Рамача "Граматыка єдна з дисциплинох нукашнєй лингвистики. Вона виучує нукашню структуру языка." (Р., б. 6), з чого виходзи же Костельникова *Граматыка* описна, з мєншєй часци нормативна, алє є

источашне и правопис (*писовня*), а Рамач описує структуру літературного мови и утверджує правильни и неправильни форми у нїм, та указує на правила хтори даваю актуальну мовну норму и хторих ше треба притримовац у літературним мови. Прето єй блїзше означене, попри описней, и нормативна або прескриптивна граматика. И Костельник и Рамач часто толкую походженє слів, прецо обидвом граматиком мож шлебно додац и прикмету – историйни.

Перша часц Рамачовей Граматики кладзе пред єй хаснователя – *Фонетику*. У вязи з тоту проблематику не мож не спомнуц два бриљантни роботи хтори обрабяю терминологию фонетики. То робота др А. Д. Дуличенка под назву *Словник рускей лингвистичней терминології котру створел Гавриїл Костельник*¹ и робота др Юліяна Рамача *Походженє Костельниковей лингвистичней терминології*². Др Дуличенко замерковав же Костельник "без предходней традиції мушел оформиц лингвистични инвентар ..."; же "... хаснуюци добру еластичносц и рухомосц системи твореня слів власного мови, вон практично твори цалу лингвистичну терминологию на основи руского мовного материялу ..."; же "У тим поглядзе *Грамматика бачваньско-рускей бешеди* Г. Костельника наисце новаторска робота.", при чим му заш лєм мож пригвариц подполне игнорованє розширеной медзинародней лингвистичней терминології. Спомнута Рамачова робота, як додаток гу *Словнику лексики Гавриїла Костельника*³, обрабя и дава походженє Костельниковей лингвистичней терминології (понад 260 термини, дзе наведзени и їх паралели у українским, польским и других мових хтори Костельник або превжал, або хтори могли уплївовац на творенє його терминів). Тото ище раз указує же Костельник у *Грамматики* хаснує домашню терминологию хтору сам, дзекеди вецей, дзекеди меней удатно формовал, а Рамач ше опредзелел за медзинародни лингвистични термини, присподобуюци их гу законїтосцом нашого мови.

У поглавию хторе описує уровень фонетики, обидвоме авторе хасную призивчасни поступок. При Рамачови материя вельо ширше обробена, так же облапени и графично илюстровани и бешедни органи, руски вокали поровнани з українськими, русийськими и сербськими вокалами и дати пременки у гласовой системи под уплївом сербского мови при консонантах.

Историйна фонетика (гласи у їх розвитку – дияхрона ровня) при Костельникови обробена у поглавию *О писаню и вигваряню*, а Рамач ше опредзелел за окремене поглаве хторе дате после *Лексики* и вола ше *Историйна фонетика*, з чим ясно розгранїчел синхрону од дияхронеи оси у мови.

Костельник нас през *Звуки и букви* уводзи до *Кирилскей азбуки* (яку ю ми уживаме), *Самогласних и несамогласних звуков*, *Змечаня*, *Пременки звуков* (несамогласних исамогласних), *Випаданя звуков*, *Вкладаня звуков*, *Полногласу*, *Преруцаня звуков*, *Складов* и *Наглашки*, а Рамач при обробку вокалов и консонантов описал и їх вигварянє, та приказал розлики у руским и сербським мови и пременки гласовой системи под уплївом сербского мови, класификовав консонанти по месце и способе твореня, обробел виєдначованє (асимиляцию) консонантов, гиятово консонанти и акцент.

¹А. Д. Дуличенко: „Словник рускей лингвистичней терминології котру створел Гавриїл Костельник”, *Jugoslavo Ruthenica*, НВУ Руске слово, Нови Сад 1995, б. 291-307.

²Ю. Рамач: „Походженє Костельниковей лингвистичней терминології”, *Шветлосц*1/2004, б. 12-36.

³Ю. Рамач: „Словник лексики Гавриїла Костельника (слова восточнославянського и польского походженя)”, НВУ Руске слово, Нови Сад 1991.

Аналізуючи консонанти, Костельник заверяє до заградження препречно-ужинкови (дз), ведно зоз ридкохаснуючим дж, рахуючи, як випатра, же воно не ма подполне „право гражданства“ у системи консонантох руского языка, гоч то єдна з найфреквентнейших и барз означених фонемох нашого языка.

Окремней значносци Рамачовей *Граматики* доприноши и додаванє *Транскрипції* и ришованє дзепоедних проблемох правопису, за цо оправданє не чежко найсц, а тото цо у тим поглавю Рамачовей *Граматики* треба подцагнуц, то його богата змистовосц и єдноставна преглядносц.

Як замерковал др А. Д. Дуличенко⁴, од Костельникового „поровняня у 'Граматики' руского языка з українським, сербсько-горватським и польським языком не вше було хасну. Роби ше о опису даяких характеристикох хтори недосц блізки рускому языку, цо у одредзеней мири очежує розумене 'Граматики' и єй хаснованє у школах, прецо вона найбаржей була написана. Наприклад, у часци хтора пошведцена фонетики, место того же би детальнейше описал характерни у руским языку неполни глас, Г. Костельник, обратно, описує зявенє полного гласу, аж и сам параграф наволат 'Полноглас'. Але, по нашим думаню, Г. Костельник тото язичне зявенє и подобни йому зазначел свидомо, и то не резултат його недошлїдносци и недоцильносци.“

Друга часц обидвох граматикох то *Морфология* (при Костельникови *О значеню и твореню словох*). Рамач на високим фаховим уровню, почитуючи найсучаснейши науково постулати тей часци лингвистичней дисципліни, приказал структуру шицких файтох словох, їх способи виражованя граматичного значеня, формох и категорийох и можливосци їх твореня. Приступ гу тей матерії му подполно ускладзени з новшу традицію составяня граматикох, та *Граматика руского языка*, не лєм же обсяжнейша и фундаменталнейша, але є и практичнейша за хаснованє. Вельке число прикладох з литературного и бешедного языка за кажди обрабяни сегмент будзе помоц хасновательом тей граматики легчейше обачиц и звладац понукнуту матерію од матерії у *Граматики бачваньско-рускей бешеди*, дзе морфология подзелєна на три цалосци: 1. *О значеню и твореню словох*, 2. *Одменка словох*, и 3. *О словох през одменки*.

При *меновнікох*, наприклад, Рамач направел їх лексично-граматични групи (общи и власни, збирни, конкретни и абстрактни, меновніки хтори означую живе и неживе), обробени род, число и припадок, дати деклинації меновнікох и приказани суфікси за їх творенє, а Костельник суфікси (*наростки*) обробел ведно – и при меновнікох, и при прикметнікох (*придавнікох*) и при присловнікох.

За *прикметніки* Костельник гвари же "при одменки придавнікох маме єднину и множину, припадки и граматични роди так исце, як при одменки меновнікох", а Рамач их розкласовал на описни и односни, дал їх ступньованє, деклинацію и творенє (зоз суфіксами и префіксами, присвойни, материялни, зоз значеньом места и часу).

Заменовніки Костельник подзелел на особово, повратни, присвойни, показовни, питайни, односни и неозначени, а Рамач додал ище 2 файти: одредзени и одрекаючи. Костельник, медзитим, не прави розлику медзи неопредзенима и одрекаюцима заменовніками. Тоти други вон кладзе до категорії *неозначени заменовніки*.

Числовніки у Рамачовей *Граматики* подзелени до пейцох групох (основни, збирни, порядково, неопредзени и ламани числа). При Костельникови то тиж пейц групи, але з иншаком значеньом: числовніки означени и неозначени, главни, зберни, редовни, кельораки и келїсти, а децимални числа ше не споминаю.

Приступ гу обробку *дієсловох* при тих двох авторох тиж розлични. Костельникови познати недоконьчени и доконьчени, переходни, непереходни и повратни

⁴Ю. Рамач: „Лингвистична творчосц Гавриїла Костельника“, *Шветлосц* 4/2004, НВУР *Руске слово*, Нови Сад 2004, б. 461.

дієслова, а Рамач их дзелі по вещей критериях: дійово и станово, полнозначни и помощни, модални; законченого и незаконченого виду; преходни, непреходни и повратни; категория стану, способу, часу, особи, роду и числа; особово и безособово, та дава дієсловни форми, класификує дієслова, указує як ше твори дієслова (зоз суфіксами и префіксами и самостойни дієслова).

Костельник видзел дієсловни категорії на основи додавання суфіксалних елементов медзи дієсловним коренєм и инфинитивним суфіксом *-и*, при чим не вжати до огляду основи презента и перфекта, а до трецей категорії обєдинєни дієслова з основу на *-а-*(*кричац*) и на *-е-*(*шмец*). Зоз формах перфекта (*часу прешлого*) фиксована лєм єдна – з назначеним субєктом (*читал сом*), а вихабєна друга форма у хторей субєкт ясно виражєни з особним заменовніком (*я читал*). Недорушенє тиж остало и питанє о активних дієприкметніках.

Присловніки при Костельникови подзелєни до осем групов (часово, местово, способово, за означованє ступня и мєри, присловніки за питанє, за твердженє, за заперченє и присловніки доповідни), а Рамачово подзелєнє зошицким иншакє: обставинов, означуюци и присловніки у виречєнє, та дате їх творєнє, ступньованє и сєрбски уплїв.

Мєдзи присловніки Костельник положєл и словко *не*, а тиж и групи словов типу *реку, знай, як би гвари* и други.

Применовніки Костельник подзелєл на первєсни и вивєдзєни, Рамач на примарни и сєкундарни (цє у сущности истє) и обидвомє авторє даваю препатрунок їх хаснованя з припадками.

Остатня часц того поглавя тиж подобна при обидвох авторох: злучніки (при Костельникови и *часточки*, а при Рамачови *словка*) и викричніки.

У поглавя о синтакси (при Костельникови *Складаня*) Рамач успишнє повязал традицийни и сучасни принцип. Як цє замєрковал єден з рецензєнтох *Граматики*, проф. др Йован Єркович⁵, традицийна мєтєда примєньована вшадзи дзє то одвитовало "опису язичнєй стварности; у случайох повтєрного вреднованя фактох увєдзєни шицки здобутки сучаснєй лингвистичнєй анализи. Дате надпомнуцє шє одноши и на похасновани термини: хасновани добрє познати и призвичасни термини у шицких случайох кєд покривали винєшену поєдиносц, а нови прилапени лєм кєд су у функциї лєпшого ошвицованя и розумєня проблема" (Є., б. 68).

Тєта наукова обласц окрємє добрє и прєглядно обробєна, илустрована з прикладами вирєчєньох з народного и литературного языка хтори гу тому и стилски розгранїчени.

Дєтально розробєни шицки файти вирєчєньох, прємєнлїви слова у вирєчєнє, а над'звичайну вредносц ма часц того поглавя о хаснованє припадкох з примєновніками и бєз нїх, указуюци насампрєдз на уплїв сєрбского, алє и мадярского и нємєцкого языка.

Костельник наводзи жє зложєни вирєчєня "мєжу буц зложєни або *неовисно* або *овисно*", та толкує жє "неовисно два, або вещей вирєчєня зложєни тєди, кєд би кєждє з тих вирєчєньох *могло стац самє за сєбє*. *Н. пр. Вон би шє могл учиц, алє не сцє*.", а Рамач тєти независно-зложєни вирєчєня подзелєл на 6 файти (составни, заклєчни, процивни, виклєчни, роздєльни и независно-зложєни приложєни вирєчєня). За овисно зложєни вирєчєня Костельник гвари жє то "вирєчєня тєди, кєд єдно вирєчєнє приходзи лєм як *часц другого*. *Н. пр. Як сєбє прєстрєши, так будзєши спац*" и розкласовал их по значєнє до дзєвєц родох: односни, питайнї, нашлєдствєво, доцильни, причинєво, допустєво, порєвнуюци, часово и условни, за розлику од Рамача хтори их подзелєл на 5

⁵Й. Єркович: *Граматика руского языка* др Юлианя Рамача, *Studia Ruthenica* 8, Дружтво за руски язык, литературу и културу, Нови Сад 2002, б. 67-69.

типи (суб'єктивно, предикативно, атрибутивно, об'єктивно і додатково; тоті остатні, заш, аж на 14: мєстово, часово, причиново, пошлїдково, намирни, условни, допусни, способово, зоз значєньом мири, поровнуючи, предикатско-атрибутивно, приложєни зависно-зложєни, зложєни з вєцєй зависних вирєчєньох и зложєна синтаксична цалосц).

Костельникови тиж вимкли з уваги слова хтори граматично нє вязани зоз члєнами вирєчєня (наглашєни слова, уложєни слова, групи слєвох) и вирєчєня з видвоєнимачлєнами. Як зложєни вирєчєня вон кваліфікує прости вирєчєня з єднороднимадодатками и предикатами и наволує их *сцагнути вирєчєня*, а питаня директнєй и индиректнєй бєшєди нєдосц ошвєтлєни.

Єдна дигрєсия з тим у вязи заслужує кус вєцєй уваги: о злучнїку *да* у нашим язикѹ писанє на вєцєй заводи. Споминамє лєм роботу др А. Д. Дуличєнка *Гу питаню озлучнїку "да" у язикѹ югославянских Руснацох*⁶, дзє автор гвари жє "Док Костельник у своєй *Граматикѹ* пробовал лєм огранїчиц хаснованє злучнїка *да*, нє виключуючи го на тот спосєб з граматичнєй сисѹтєми руского литературного язика, дотля автор велїх повойнових школских учебнїкох мацєринского язика Микола М. Кочиш виражєл своєю нєгативнє становиско гу хаснованю того злучнїка ... У учебнїку за 7. класу вон пишє: 'У нашєй бєшєди нє нужни злучнїк *да*, котри змє прияли зоз сєрбскогорватского язика'"(Д., б. 272).

Гоч Костельник (К., 43) гвари жє "особито на *да* трєба мєрковац, жє би го нє хасновац прєчасто, жє би *да* зошицким нє вициснуло нашє прєдавнє *жє*", вон у доцильних вирєчєньох допущує хаснованє того злучнїку: *Пошєл до пиньвици, да принєшє вина.*, якѹ у *прєвращєнєй бєшєди*: *Оцєц ми гварєл, да идєм до сушєда, и да повєм, жє нєшика будзємє тлачиц.* При Рамачови шє мєдзи злучнїками злучнїк *да* нє спомина – у допєлнюющих злучнїкох дати його руски єквивалєнти *жє, жє бим (биш, би...)*, як и у цильових и намирих злучнїкох: *жє, жє бим (биш, би ...)*, *най*. Тот злучнїк спємнути у поглавию *Наш народни и литературни язык (Литературни язык од 1904. по Другу швєтову войну, Стихийни розвой литературного язика: уплїв сєрбского язика)* (Р., 557), дзє Рамач гвари: "Окрємє части злучнїк *да*, напр.: державна власц... силовала народ *да* школи будує, *да* до нїх дзєци ... посила."

Пєтвєрдзєнє жє шє злучнїк *да* у нашим язикѹ хасновало вєльє скорєй як цє мож бєшєдовац о уплївє сєрбского язика находзимє, мєдзи иншим, у молитви *Очєнаш* хтору нашє людзє з давєн-давна вигваряю так: "... да святитєся имя Твоє, да прийдє Царствиє Твоє, да будєт воля Твоя ...".

У тєй глави Рамачовєй *Граматикѹ* вшєлїяк трєба спємнуц барз драгоцени додаток *Хаснованє припадкох*, дзє на коло 100 бокох (304-397) детално обрєбєни и з прикладами илустровани шицки припадки бєз примєновнїкох и з примєновнїками и назначєни примєновнїки и примєновнїцки вирази сєрбского и вєсточнославянского походзєня.

Костельник у Другєй часци *Граматикѹ* (К., б. 40) *О значєню и творєню слєвох* под точку 7 наводзи *Цудзи слєва*, дзє видвоує *мадьярски, нємєцки, сєрбски и дзєяки други* слєва хтори змє прияли прєз мадьярски и сєрбски язык (*француски, латиньски, талианьски, румуньски*), а основнє правило при прєбєраню слєвох з других язикох записал так (К., б. 42): "1. Кєд єст своєю слєво, та нє шлєбодно брац цудзє ...; 2. Дзє нє мамє ищє своєю, там трєба *створиц* новє слєво, або *вжац* слєво зєс нашєго кнїжского або зєс сєрбского язика, алє трєба того слєво *примєнїц гу духу нашєй бєшєди*".

⁶А. Д. Дуличєнко: „Гу питаню о злучнїку 'да' у язикѹ югославянских Руснацох”, *JugoslavoRuthenica*, НВУ *Рускє слєво*, Нови Сад 1995, б. 265.

Рамач у поглављу *Лексикологія* тиж на коло 100 бокох (397-499) класифіковал руску лексику рушаючи од 7 становискох: становиска походзеня, територіяльного хаснованя, соціяльного хаснованя, становиска стилу, активного и пасивного хаснованя, становиска фреквенції и семантичного становиска. Каждє з тих становискох детально розробене и подкритене з прикладами, та, напр. лексика зоз становиска походзеня розчленєна на карпатску лексику (праславянизми, мадяризми, германизми, латинизми, грекизми, церковнославянизми, румунизми, други пожички и деформовани слова) и нову лексику (сербизми, нови немецки и мадярски пожички, англизми, русизми и восточнославянизми), дзе обробени и калки, нукашня деривация, реактивизация застареней лексики и фразеологія. Лексика зоз становиска територіяльного хаснованя подзелєна на общенародну лексику и диялектизми, зоз становиска соціяльного хаснованя на професионалну лексику и жаргон/арго, лексика зоз становиска стилу на неутралну лексику, лексику усней бешеди, кнїжкову и експресивну лексику, зоз становиска активного и пасивного хаснованя на историцизми, архаїзми и неологизми, а лексика зоз семантичного становиска на гомоними, синоними и антоними.

Ономастика (шицки власни мена) у Рамачовой *Граматики* тиж интересантно обробена. Дата руска антропонимия, власни мена, презвиска (и назвиска) и їх суфікси, як и топоними (географски назви).

У *Лексикографії* (теорії и пракси составяня словнікох) хаснователь *Граматики* поучени о описних, прекладних, правописних, фразеологічних, диялектологічних, етимологічних и историйних словнікох. Текст писани ясно, розумліво каждому читачови, понукаючи велї хасновити інформації хтори пояснєни на вельким чишле прикладах.

З обласци *исторійней граматики* при Костельникови дати лєм рефлексии праславянских гласох (и буквох) *ят*, *ен* и мєгкого и твардого полугласніка (*йор* и *ір*) у общим руско-українским, сербско-горватским и польским языку, док Рамач вельо детальнєйше обробел тоту проблематику даваючи комплетну праславянску гласову систему (полугласніки, *ят*, назвали *ен* и *он*, вокальне *р* и *л*, полногласни групи *tort*, *tolt*, *tert*, *telt*, *orti* *olt*, протетичне *й* и *в*, преход *е* до *о*, пременка *ев* на *ов*, превої, консонанти *г* и *г*, консонанти *ф* и *дж*, йотованя, змєгчованя консонантох, палатализаций и велї други пременки консонантох) и дал приклади рефлексох у праславянским, русийским, словацким, сербским и руским (дагдзе и польским) языку. Не вихабени ані пременки на морфологічним уровню, та так дати дзепоедни стари форми меновнікох женского роду у локативе єднини, меновніки штреднього роду у генитиве множини, кратки форми прикметнікох, як и стари инфинитивни суфікс *-ци*.

Поглавє *Наш народни и литературни язык* у Рамачовой *Граматики* окреме значне за каждого читача хтори жада дознац вєцєй о нашим языку. У нїм го автор уводзи до карпатскей язичней системи и нових пасмох у нашим языку, указує на керестурско-коцурски язични розлики, описує наш язык по приселєню, толкує нашо народне мєно и дава основни риси нашого языка у пейцох периодах: по кєнєц 19. вєку, од 1904. по Другу шветову войну, од 1945. по шейдзєшати роки, од шейдзєшатих рокох по нєшка и дальши розвой нашого литературного языка (дзє облапени можлівосци нашого народного языка – домашні еквивалєнти мєсто сербизмох, "гришки" хтори указую на нукашню моц нашого языка, реактивованє архаїзмох, "чисцєнє" языка – нєрозликованє наших и цудзих елємєнтох, одпор гу мадяризмом и германизмом, операнє на други языки: восточнославянски и сербски обмоток, творєнє словох по карпатским образцу, операнє на други языки и писательов язык як нєвичєрпнє жридло).

Гоч *Предметни регистер* напевно вимагал од автора вельки труд, вон барз хасновити за швидкє и лєгкє находзєнє глєданого проблема у *Граматики* под наведзєну точку.

Потим шлідза *Скрацєня мєнох и насловєх, Други скрацєня и знаки* и богата *Литєратура* хтора нас упут'ює на проблеми граматичного обробку язичнєй матерії.

Мож з правом повєсц жє виходзєнє *Граматики руского язика* др Юлиана Рамача пред вєцєй як 20 роками представя барз важну истєрийну подїю - и за наш народ и за цалу славистичну наукову явносц. То вєдни, фундаментални приручнїк за тих цє преподаваю руски язик, потребни и хасновити учєбнїк за тих цє го уча, алє и добра, озбиљно и детально зробєна граматика руского язика.

ГРАМАТИКА РУСКОГО ЯЗЫКА ДР ЮЛИЯНА РАМАЧА

Одкеди 1974. року вишла Граматика руского языка Миколи М. Кочиша (Микола М. Кочиш: Граматика руского языка – фонетика, морфология, лексика, Покраїнски завод за издаване учебнікох, Нови Сад, 1974), робота на законченю роботи коло граматики за штредньошколцох и студентох (першенствено) нажалъ не предлужена пре несподзивану шмерц професора Кочиша 1973. року.

Аж тих дньох, 29 роки познейше, стретаме ше з рукописом *Граматики руского языка* неподписаного автора, але сом сигурни же ей творитель (найскорей з помоцу сотруднікох) може буц лем професор доктор Юлиан Рамач. Бо лем вон ше при Руснацох у остатніх децениях так сериозне заніма з виучованьом (и преподаваньом) руского языка, и праве вон teraz у узретим периодзе науковца хтори обсяжно, педантно и докумантовано може презентовац свою роботу.

Видно то у шицких часцох того рукопису, од уводу та аж по пояснене хаснованих знаках, предметних указательох, литературу ... Поготов одвитующе ришене и опредзелене за нормативно-описну граматику, та сам преход од нормативного гу описному, цо не лем даване широкого знаня будуцому хасновательови того учебніку, але и барз добра метода за ублажоване дилемох и дискусії коло язичних дилемох при самих Руснацох. И шицко того, розуми ше, през велі науково неприкосновено дати приклади.

Обласци, муши ше наглашиц, од уводних поясненьох, потим ФОНЕТИКИ, МОРФОЛОГИЇ, та преїг ФАЙТОХ СЛОВОХ, СИНТАКСИ, ХАСНОВАНЯ ПРИПАДКОХ, ЛЕКСОКОЛОГИЇ, ИСТОРИЇ ГРАМАТИКИ, аж по часц НАШ НАРОДНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗИК И О НАШЕЙ ГРАМАТИКИ, зошицким нормално за таку граматику, достали свой адекватни розпорядок и шор, але и по обсягу досц простору за їх наукови обробок.

Наглашел бим окреме преглядни (и за будуцих школярох легко прилапліви) обробок припадкох, односно деклинації меновнікох, як и тей часци граматики хтора за тот возраст виучованя и найбаржей хибела, а то синтакса. Тота наукова обласц окреме добре обробена, преглядно дата, з красними прикладами, поготов у часцох як цо Значене виреченьох: виреченя зоз значеньом мири; виреченя хтори знача єднакосц; виреченя хтори знача неєднакосц; виреченя хтори знача окремну неєднакосц итд.

У обласци ХАСНОВАНЄ ПРИПАДКОХ (боки 234-304) тиж так барз добре дати приклади уплїву других языкох на руски, насампредз сербского, мадярского, немецкого и др.

У часци ИСТОРИЈНА ГРАМАТИКА школяром будзе барз хасновите указоване на рефлексии праславянских вокалох у руским языку, потим паралели у розвою вокалох од праславянского гу сербскому, русийскому и рускому языку, або розвой назалох итд.

Ширше патрено, автор вихасновал можлівосци описней граматики за даване вельочислених вариянтох, еквивалентох и рефлексох, од праславянского преїг других языкох и диялектох карпатского бешедного ареалу, потим уплїву других языкох (сербского, немецкого, мадярского, польского итд.), та по нешкайши литературни язык и сучасни уплїви – аж по жаргон и арго. Прето приклади богато хасновани з народного языка, етнографских збиркох, периодики, литературноуметніцких ділох, потим ту локализми, вирази и назви з обласци телекомуникацийох и, вообщє, дата єдна широка лепеза прикладох и наводзеньох пре хтори тота граматику будзе интересантна не лем наставному кадру и їх школяром, але и шицким науковцом хторим язык заніманє, и то не лем медзи тутейшими, югославянскими Руснацами, але найскорей и медзи Сербами

(чом би не, ша покойни др Митар Пешикан ище як крашне и плодно сотрудзовал з покойним Миколом М. Кочишом коло веліх питаньох руского языка), медзи Мадярами, Словацами, Поляцами, Українцами, та и медзи Руснацами хтори жию звонка Югославії, окреме тима цо ше находза у уж спомнутим карпатским язичним ареалу (Восточна Словацка, Польска, Заходна Україна), а хтори або недавно кодификовали свой язык, або су на драги тото зробиц.

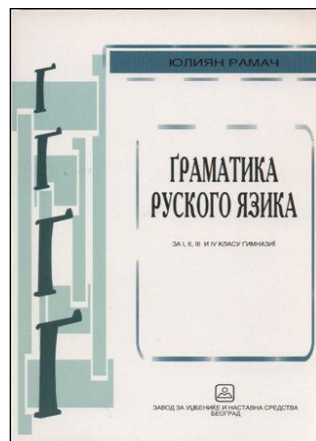
Не забул автор у часци НАШ НАРОДНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗИК ані на тексти на русинским карпатским бешедним подручу, ані на язык при приселеню пред 255 роками до тих крайох, ані на литературни язык до конца 19. вику, як ані на литературни язык од 1904. року по Другу шветову войну, та литературни язык аж по нешка.

Тиж так за виучованє будзе интересантна ОНОМАСТИКА, бо велі заинтересовани себе годни найсц одвити на дзепоедни ані по нешка не так детально обробени питаня, поготов у часцох МЕНА, ПРЕЗВИСКА, ТОПОНИМИЯ и под.

Интересантне и становиско дальшого розвою руского языка, дзе автор учебніку указує на можлівосци народного языка хтори ище вше не до конца вихасновани, як и на операнє на други языки, а окреме на язык писательох. Ту, розуми ше, професор Рамач не забува своїх веліх предходнікох, и як лингвистох и як писательох, насампредз Гавриїла Костельника и Миколу М. Кочиша, потим Михала Ковача и других.

Можебуц ше дахто и "злекне" од такого обсяжного учебніку (рукописни материял ма коло 480 боки), але сом прешвечени же тота капитална ґраматика то праве тото цо Руснацом у обласци языка уж роками хиби, як и же ше зоз ней годно барз легко учиц, першенствено пре ей преглядносц у цалей матерії, як и пре числени барз щешліво и схопне избрани приклади.

Понеже сом розпатрел цали рукописни материял *ґраматики руского языка*, вредносц тей длуготирвацей, педантней и науково оправданей роботи, як и потребу за таким учебніком, окреме у провадзеню и запровадзованю гимназійскей програми, тримаю же тот рукопис треба цо скорей друковац и увесц до практичней настави.

ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА (ГРАМАТИКА РУСКОГ ЈАЗИКА) ПРОФ. ДР ЈУЛИЈАНА РАМАЧА

Русини, Руснаци, како они сами себе чешће називају, досељеници из поткарпатских крајева у Угарској у тадашњу Бачку (половина 18. века), иако малобројни, одржали су се на овим просторима, повећали своју популацију до масе способне за живот и развили до тога што јесу данас – препознатљивог културног и националног идентитета. Чињеница да су у новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1919. били признати као национална мањина словенског порекла под именом Руси, Рушњаци, Русини – била је у том погледу пресудна, што се види из стања њихових сународника у подељеним карпатским областима, који су на признање националног идентитета чекали до почетка 90-их (за неке је дошло касно, они у Украјини га нису добили ни данас).

Ако је језик једна од основних карактеристика сваког народа, онда овдашњи Русини немају разлога за забринутост – у овом делу проф. др Јулијана Рамача налазимо потврду виталности њиховог језика, ако не и културног и духовног стања, ма шта ово последње значило. Очигледно да су били у праву њихови стари који су се на оснивачкој скупштини "Руског (тј. русинског) народног просветног друштва" далеке 1919. године, суочени са избором између украјинског и "велико-руског" (руског) књижевног језика определили за културни и национални развој заснован на народном, говорном језику: "Ми имамо наш прадедовски руски (= русински) језик који смо донели из старог краја. Наш народ не жели да се одрекне и заборави свој руски јазик (тако га сами Русини зову), већ жели да га усавршава. Језик којим говоримо има у себи снагу и виталност даљег развоја и зато треба да на њему развијамо просвету нашег јужнословенског народа и за њега везујемо свој опстанак у новом крају, који је за нас већ постао стари, прадедовски."

Ова оријентација је прихваћена, језик бачко-сремских Русина је кодификован са словенским, ћириличним писмом (др Хавријил Костељник, "Граматица бачко-русинског језика", Сремски Карловци, 1923.), уведен у систем образовања, на њему су написана бројна књижевна дела, уџбеници за образовање од основног до универзитетског нивоа, користи се као један од службених језика у АП Војводини, служи као узор за решавање проблема културног и националног развоја русинским заједницама у Словачкој, Пољској, Мађарској, Румунији и Украјини, у славистичким круговима је прихваћен као један од словенских језика.

Половином 1995. у Словачкој је кодификован језик карпатских Русина који живе на територији подељеној између пет држава – Словачке, Украјине, Пољске, Мађарске и Румуније. У језику карпатских Русина има више источнословенских карактеристика него у језику бачко-сремских Русина, чиме се карпато-русински језик са украјинским, белоруским и руским сврстава у групу источнословенских језика. Увођење карпато-русинског у образовање, средства информисања и јавну употребу у наведеним земљама, међутим, иде веома споро, варира од земље до земље, у зависности од положаја и односа државних власти према русинској заједници.

У овом делу др Јулијана Рамача, да прецизирамо, ради се о граматици језика овдашњих, бачко-сремских Русина, који себе називају именом Руснак/Руснаци, донетим

приликом досељења, а свој језик "руски јазик", "наш руски јазик", "наша руска бешеда". Користе за себе и назив новијег порекла Русин/Русини, који су из Унгвара/Ужгорода донели њихови школарци крајем 19-тог, почетком 20-ог века, из чега је изведен и назив русински језик, што се временом усталило и у српском језику и у званичној употреби.

Русински језик је, како то и овим радом др Рамач потврђује, прасловенског порекла, формирао се у карпатском ареалу, на просторима где се стичу источнословенски и западословенски језици и природно је што садржи карактеристике и једних и других. Највећи део лексики русинског језика је прасловенског порекла. Бројне русинске прасловенске речи налазимо у истим или сличним облицима у свим словенским језицима. Поред прасловенских, у русинској лексици има и позајмљеница из црквенословенског примљених посредством црквених обреда и црквених књига из ризнице хришћанске терминологије, као и из књижевног језика угарских Русина 18/19. века, тзв. ј а з и ч и ј а, затим из мађарског, примљених у првом сусрету са Мађарима у 9. веку и новијих из периода до 1918, као и из немачког, румунског и латинског, а после досељења у Бачку до данас и из српског језика.

Аутор третира и убедљиво доказује да русински језик треба проучавати као оформљени систем, а не као дијалекат овог или оног словенског језика, односно као самосталан словенски језик који садржи бројне заједничке карактеристике са језицима и дијалектима карпатског ареала (словачким, пољским, украјинским), али не припада ни једном од њих. При томе, упоређује русински језик са језицима и дијалектима карпатског ареала не ради утврђивања његовог порекла и доказивања да се ради о самосталном словенском језику, сматрајући да је довољно указати на разлике које су му у односу на остале словенске језике еминентне, већ да би из лексичког фонда и система русинског језика (речи, облици, конструкције итд.) који се формирао у старој постојбини Русина издвојио нове слојеве настале у језику бачко-сремских Русина после њиховог досељења у Бачку. Полази од тога да је у старој постојбини настало све оно што је заједничко бачко-сремском русинском језику и језицима карпатског ареала и долази до закључка да су елементи којих нема у карпатском ареалу а постоје у бачко-сремском језику новијег, најчешће српског порекла.

У развојку говорног и књижевног језика овдашњих Русина, наиме, веома важан моменат представља досељавање у Бачку половином 18. века. У новој средини, у новим условима живота, безначајнијих веза са старим крајем, језик се, одвојен од карпатских дијалеката развијао под снажним утицајем нове материјалне и културне средине у којој је доминирао српски језик. Позајмљенице из српског језика су примане од досељења све до данас – из говорног и књижевног језика. Позајмљенице из српског језика, иако прилагођаване духу и законитостима русинског језика, препознатљиве су у многим областима савременог живота – од науке, природних појава, назива људског тела, болести, администрације, образовања, привреде, трговине, саобраћаја, занимања, спорта, особина и вештина, назива ствари у домаћинству, одеће, јела и пића, дрвећа, биљака, цвећа, итд. до апстрактних појмова.

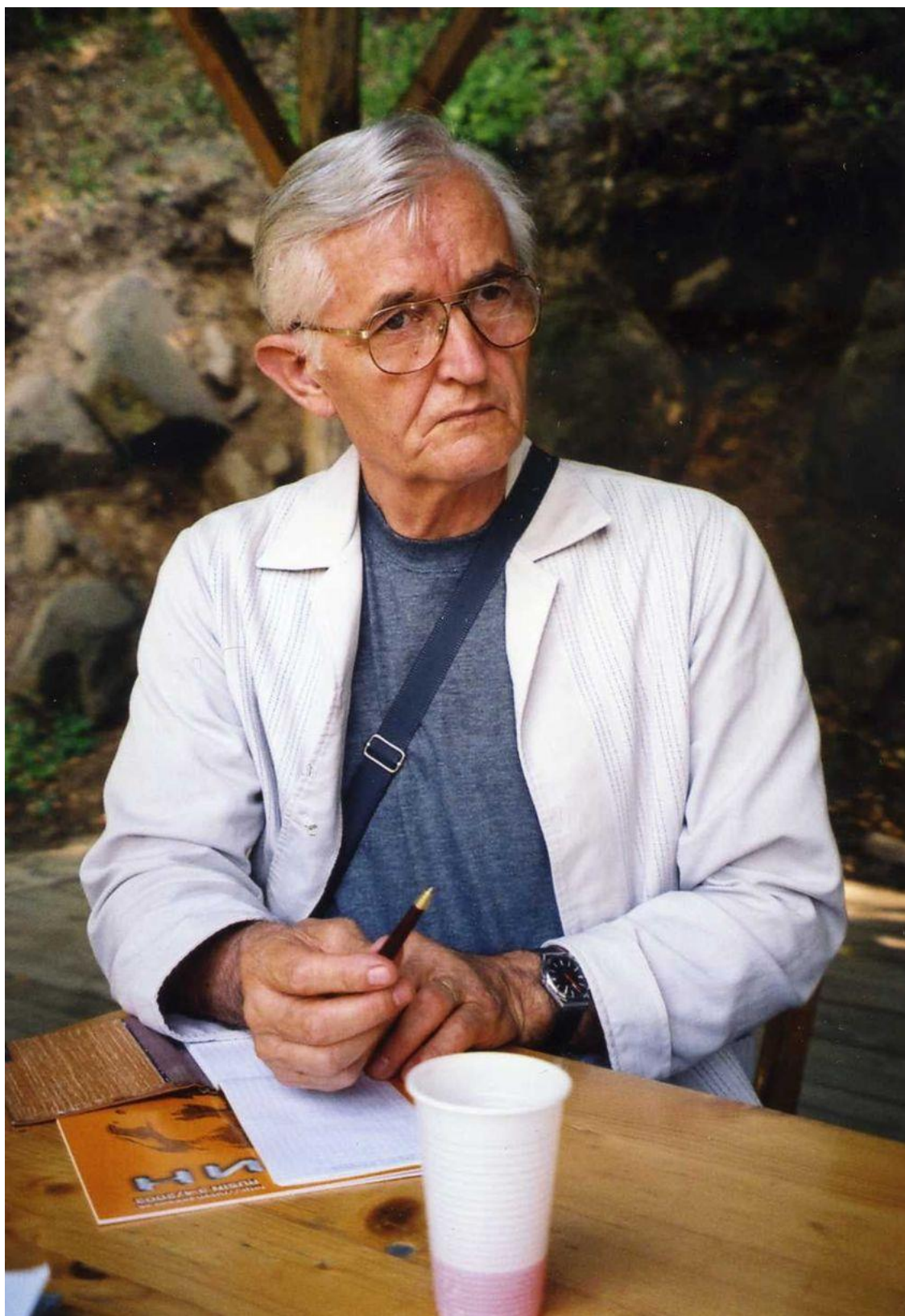
У овом обимном делу (38,5 табака, 615 стр.), после Увода о језику и науци о језику, следе поглавља о фонетици, морфологији са творбом речи, синтакси, лексикологији, историјском развоју народног-говорног језика са посебним освртом на фонетику, формирање и развој књижевног језика од почетка 20. века до данас, са опширним регистром на крају – ради се о комплетној обради свих основних питања система језика бачко-сремских Русина.

Овим синтетичким делом, др Јулијан Рамач сумира резултате свог вишедеценијског педагошког и научног рада, наставља радове својих претходника др Хавријила Костелника, кодификатора русинског књижевног језика и "оца русинске

књижевности", професора Габријела Нађа и професора Николе Кочиша, аутора бројних радова из области русинске лингвистике из педесетих и шездесетих година прошлог века, потврђује исправност одлуке коју су русински "предњаци" донели далеке 1919. године, засноване на схватању – "док је нашег језика, биће и нас".

Оно што свакако представља посебну вредност овог дела проф. др Јулијана Рамача јесте чињеница да аутор сва питања русинског језика сагледава временски и просторно у контексту историјског развоја и диференцијације словенских језика, заснивајући своје ставове на аутентичним примерима од најстаријих времена до данас. Све у свему, ово дело проф. др Јулијана Рамача ће бити неопходан приручник за изучавање русинског језика и књижевности не само за ученике и студенте којима је скромно у наслову намењен, већ и за све оне који се баве изучавањем словенских језика. С правом је рецензент проф. др Јован Јерковић рекао да се појава оваквог дела у календару сваког народа обележава црвеним словима.

ΦΟΤΟ-ΧΡΟΝΙΚΑ

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД
21000 Нови Сад
Др Зорана Ђинђића 2
www.ff.uns.ac.rs

Електронско издање
<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2025/978-86-6065-926-4>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

811.161.2
811.161.1
821.163.41
316.72(497.113)

ЈУБИЛАРНИ зборник у част професора Јулијана Рамача поводом 80-годишњице од дана рођења = Ювилейни зборник на чест професора Јулијана Рамача нагоди 80-рочици од дня народзена [Електронски извор] / [главни уредник Михајло Фејса]. - Нови Сад : Филозофски факултет, 2025

Начин приступа (URL): <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2025/978-86-6065-926-4>. - Опис заснован на стању на дан 2.6.2025. - Насл. са насловног екрана. - Радови на русин., енгл. и срп. језику. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз већину радова.

ISBN 978-86-6065-926-4

а) Русински језик б) Руски језик в) Српски језик г) Мултукултуралност - Војводина

COBISS.SR-ID 170013449